

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

JUHÁSZ BALÁZS

OLASZ–MAGYAR KATONADIPLOMÁCIAI ÉS KATONAPOLITIKAI KAPCSOLATOK A BETHLEN-KORMÁNYTÓL A GÖMBÖS-KORMÁNYIG

Történelemtudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezetője: Dr. Erdődy Gábor egyetemi tanár, DSc, az MTA doktora

Új- és jelenkori egyetemes történelem program

Program vezetője: Balogh András egyetemi tanár, DSc

A bizottság elnöke:

Dr. Majoros István egyetemi tanár, DSc, az MTA doktora

Hivatalosan felkért bírálók:

Dr. Szilágyi Ágnes Judit habilitált egyetemi docens, CSc

Dr. Andreides Gábor, PhD

A bizottság titkára:

Dr. Pál István tanársegéd, PhD

A bizottság további tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. Bonhardt Attila, CSc

Dr. Csorba László egyetemi docens, CSc

Dr. Lugosi Győző egyetemi docens, PhD

Témavezetők és tudományos fokozatuk:

Dr. Ormos Mária professor emeritus, DSc, az MTA rendes tagja

Dr. Székely Gábor professor emeritus, DSc, az MTA doktora

Budapest, 2014

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI OLASZ–MAGYAR KATONAI KAPCSOLATOK FORRÁSAI ÉS SZAKIRODALMA

Disszertációm témája számos olyan kérdést tárgyal, melyek feldolgozása lehetetlen lett volna olaszországi levéltári kutatás nélkül. A szükséges kutatások elvégzésével párhuzamosan lehetőségem volt megismerni a régebbi, és friss szakirodalmat, amelyből megpróbáltam minél többet felhasználni. Mivel a magyarországi történész társadalom számára jórészt ismeretlenek a felhasznált külföldi források, így hasznosnak tűnik röviden kitérni ezekre.

A LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Az olasz levéltári anyag őrzését tekintve kevésbé centralizált, mint a magyar. Számos magán intézmény (pl. Breda, Fiat, Caproni, Piaggio, Isotta-Fraschini, Ansaldo) iratai – amennyiben fennmaradtak – ma is az eredeti vállalat levéltárában találhatóak. Mivel többségében jelentős PR tevékenységet folytató, ma is működő cégről van szó, színvonalas kutatóközpontot tartanak fenn és a saját tevékenységüket bemutató monográfiákat finanszíroznak. Ez ügyben példaértékű az Ansaldo.¹ A Macchi és az Isotta-Fraschini iratanyaga elpusztult. A Capronié töredékesen, de létezik, viszont a család kezelésében van, és nagyon nehéz hozzáférni. A Fiat saját bevallása szerint nem őriz katonai vonatkozású anyagot, viszont a cég közép-európai érdekeltségeiről számos forrás fennmaradt, ami közvetve a fenti témához is segítséget nyújt.²

A felsorolt levéltárak elsősorban a közép-európai olasz gazdasági érdekeltségekről, illetve a különféle hadi szállításokról őriznek adatokat.

A korszak bankjai is külön őrzik a levéltári anyagukat. A Banca d'Italia levéltára a számos magyar vonatkozású adaton kívül két katonai jelentőséggel bíró dokumentumot őriz:

– egy 1929-es átiratot az olasz Külügyminisztériumnak,³ miszerint a Mussolini-Bethlen-féle 1928. áprilisi milánói találkozón tervbe vett fegyverkezési kölcsön megadását nem javasolja a Pénzügyminisztérium,

– illetve ugyanezen fegyverkezési kölcsön 1931. tavaszi tárgyalásainak anyagát.⁴ Ez utóbbi különösen fontos, hiszen a tárgyalásnak csak az 1930. őszi része volt eddig ismert,⁵ és az olasz nézőpont árnyalja a magyar történeti munkákban eddig megírt véleményt, miszerint a fegyverkezési kölcsön – ideiglenes – meghíúsulása kizárólag a franciaországi kölcsönnek, és a magyar kormány franciaországi tapogatózásának volt köszönhető.

Az 1930-as évek olasz külkereskedelme a Banca Commerciale Italiana-n keresztül zajlott. A bank anyagát a Gruppo Intesa San Paolo milánói kutatóközpontja őrzi. A levéltári források főleg a második világháború időszakára vonatkozólag érdekesek, így a disszertáció témáját illetően csak kevés újdonságot sikerült feltárni.

Kisebbs méretű, de szintén gazdag anyaga van a torinói Einaudi alapítvány levéltárának. Itt

1 L. De Rosa 1999. Az Ansaldo történetét egy 9 kötetes sorozat dolgozza fel. Ami a disszertáció témáját illeti, a hivatkozott kötet a releváns.

2 L. Castronovo 1977.

3 ASBI, 1, 18, fasc. 3.

4 ASBI, 1, 9, fasc. 6.

5 Ezt l.: MNL K 64 1930-23-599.; MNL K 64 1930-23-605.; MNL K 64 1930-23-613.; MNL K 64 1930-23-618.; MNL K 64 1930-23-621.; MNL K 64 1930-23-634.; MNL K 64 1930-23-636.

Paolo Ignazio Thaon di Revel pénzügyminiszter hagyatékában sikerült fellelni pár érdekes dokumentumot.

Sikerült eljutnom az Ansaldo genovai, és a FIAT torinói kutatóközpontjába is. Az Ansaldo levéltára utólag került kialakításra, és a két világháború közötti időszak anyaga hiányos. Inkább csak a vállalat működésére vonatkozólag maradtak fenn dokumentumok. A külkapcsolatokról, és a megrendelésekről szóló iratok mind elvesztek.

A FIAT levéltárában a nagyszámú technikai jellegű anyagon túl a cég működéséről is számos irat maradt fenn. Mivel a disszertációban nem részletezem a hadianyag megrendeléseket, így csak a technikai jellegű anyag került felhasználásra.

Főleg a kulturális kapcsolatok egyik epizódjának bemutatása miatt fontos megemlíteni a római Carabinieri Múzeum levéltárát, ahol a budapesti Hadimúzeum egyik meghívása maradt fenn.

A főbb központi levéltárak mind Rómában találhatók, ezek:

- Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (ASDMAE)
- Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (AUSSME)
- Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (AUSSMA)
- Archivio Centrale dello Stato (ACS)

A felsorolt négy levéltárból a magyar kutatók leginkább az ASDMAE-t ismerik. A leginkább kutatott fondok az Affari Politici (1919-1930), illetve az Affari Politici (1931-1945). A magyar vonatkozású anyag jórészt külpolitikai jellegű dokumentumokat tartalmaz, de a budapesti olasz katonai attasé politikai vonatkozású jelentései is itt maradtak csak fenn (ezekből mindig kapott egy példányt a budapesti követség, mely továbbította a jelentéseket a Külügyminisztériumba). Főleg az 1920-as évek anyagai jók, mivel a '30-as évek katonai vonatkozású dokumentumait sok esetben itt is kiselejtezték. Giovanni Battista Oxilia alezredes küldetése elején több információs jelentést küldött haza, amik különösen hasznosak arra nézve, hogy a katonai attasé mennyire jól ismerte a Honvédség és annak fedett szerveinek a működését. Oxilia, majd pedig Enrico Mattioli alezredes jelentései jó források a különféle látogatások, vezénylések, reprezentációs és egyéb látványos események bemutatására.

Az ASDMAE anyagából az AP fondok Rapporti Politici mappái a civil külpolitikai események elengedhetetlen forrásai, ugyanis a követ által felterjesztett jelentéseket tartalmazzák, illetve külön mappában rendszeresen előbukkannak magyar katonaszökevényekre és kommunista(gyanús) egyénekre vonatkozó jelentések is, amik a Hadtörténeti Levéltár és a MOL „vörösvédelmi” dokumentumaival összevetve az ilyen jellegű együttműködés formájára derítenek fényt.

Igen fontosak az AP fondok légügyi témájú dossziéi, ugyanis az ezekben fellelhető anyag Magyarországon megsemmisült: ezek a légügyi tárgyú együttműködés, főleg a vezénylések külpolitikai jellegű anyagát őrzik.

Az ASDMAE gazdasági jellegű dokumentumai a Serie Commerciale fondban találhatók, de ez csak igen töredékes információkat tartalmaz.

Az AUSSME anyaga problémásabb, mint az ASDMAE-é. Az anyagok jelentős része selejtezésen esett át még a második világháború során, melynek főleg a '30-as évek anyaga esett áldozatul.

A legtöbb információ a magyarországi Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság tevékenységéről az E-8 (Registro della Commissione interalleata di Parigi) és az E-15

(Commissioni militari interalleate di controllo) fondokban található. Egyes részinformációk az A-1 (Memorie Storiche), a D-1 (Carteggio sussidiario A.O.I. Guerra italo-etiopica), az E-10 (Monografie Stati Esteri), a G-29 (Addetti militari), a H-3 (Servizio Informazioni Militare Notiziario Stati Esteri – Bollettini – 2a guerra mondiale), az I-4 (Carteggio Stato Maggiore Generale – Comando Supremo – Stato Maggiore Difesa), és az L-10 fondban (S.M.R.E. – Vari Uffici) találhatók. Kiemelkedő jelentőséggel bír a H-1 fond (Ministero Guerra – Gabinetto), mely a fegyverzeti együttműködéssel kapcsolatban őriz anyagot.

Miközben az AUSSME hivatalosan a Szárazföldi Erők vezérkarának teljes anyagát őrzi, addig az AUSSMA dokumentációja már sokkal hiányosabb, ugyanis a Légierő vezérkara eredetileg önálló minisztérium volt, mely megszűnt és mint ilyennek, le kellett adnia a levéltári anyagát az ACS-nek. Amíg az AUSSME ezt sikeresen elkerülte, az AUSSMA már nem volt ilyen szerencsés, így a Légügyi vezérkar történeti hivatala keretében működő levéltár csak a nem politikai anyag felett rendelkezik. Az AUSSMA a legkevésbé felhasználóbarát levéltár a négy nagy közül, ugyanis az anyag folyamatosan rendezés alatt áll, így évről-évre változik mely fondokat lehet kutatni. Ennek ellenére a dokumentáció digitalizálása talán itt a legelőrehaladottabb, már ami a katonai levéltárakat illeti.

Az ACS az egyedüli római nagy levéltár a felsorolt négyből, mely nem kizárólag egy szakminisztérium anyagán alapul, hanem gyűjtő jellegű. Itt található a megszűnt Légügyi Minisztérium anyaga, de csak 1936-tól. Az 1936 előtti anyag szórén-szálán eltűnt. A fasiszta levéltárakon belül hasznos fond a Segreteria particolare del Duce Carteggio Ordinario és Carteggio riservato elnevezésű anyaga, illetve Dino Grandi külügyminisztériumi államtitkár, majd miniszter és Italo Balbo légügyi államtitkár, majd miniszter tevékenységével kapcsolatos anyag. Hasznos információkra lehet bukkanni a Presidenza del Consiglio dei Ministri fondban is. A SPD CO, a SPD CR, a Balbo és Grandi anyag főleg leveleket, beszámolókat, jelentéseket tartalmaz, melyek címzettje általában Mussolini. Ezek kiegészítik a többi levéltár anyagában lévő lyukakat és árnyalják az egyes eseményekről kialakult képet. A Légügyi minisztérium fondjában található a magyarországi olasz légügyi attasé jelentései, illetve számos irat a Danuvia fegyvergyár által eladott géppuska-licencért cserébe szállított Caproni repülőgépekről.

A NYOMTATOTT FORRÁSOK

A külügyminisztériumi levéltár anyagára épül, de azt más dokumentumokkal is kiegészítve adják ki a *Documenti Diplomatici Italiani* c. sorozatot. Ez kiváló jegyzetapparátussal készül, illetve az összegyűjtött dokumentumok nagyon sokrétű információkkal szolgálnak a kor politikatörténetével kapcsolatban. Ezen a sorozaton kívül csak kisebb forráskötetek állnak a kutató rendelkezésére.⁶

Szintén használható még Sergio Pelagalli tanulmánya Gazzera hadügyminisztériumi államtitkár, majd miniszter tevékenységéről,⁷ ugyanis Pelagalli hosszasan idéz Gazzera éves beszámolóiból, melyeket Mussolininek készített az olasz hadsereg hadrafoghatóságáról és a lehetséges stratégiai célokról. Az idézett szakaszok felhasználásakor figyelembe kell venni, hogy Gazzera mindig több pénzt próbált kiharcolni a hadügyi tárca számára, így mindig a legpesszimistább becsléssel állt elő.⁸

6 A disszertáció témáját tekintve a két legfontosabb: Biagini – Gionfrida 1997.; De Cecco – Espa – Raitano 1993.

7 Pelagalli 1989.

8 A kérdésről l. Minniti 2000.

Az olasz emlékirat irodalom is bőséges: Fulvio Suvich,⁹ Raffaele Guariglia¹⁰ emlékiratai, illetve Pompeo Aloisi naplója¹¹ az adatok gazdag tárházai.

A SZAKIRODALOM

Az archontológiai vizsgálatok igencsak hiányosak, sok esetben hibásak. Emiatt máig sem született egyetlen olyan mű, amely például pontosan összeszedné kik és meddig voltak az olasz katonai, légügyi és tengerészeti attasék, illetve követek és nagykövetek. Luigi Emilio Longo monográfiája¹² felületes és sok esetben hibás, a *Documenti Diplomatici Italiani* köteteinek a függelékében pedig fel sem merül az igény egy folyamatos adatsor kialakítására, így azok csak egy pillanatnyi helyzetet rögzítenek. Ettől az apró hiányosságtól eltekintve a szakirodalom bőséges és sokat segít a disszertáció témájának feldolgozásában.

A SzKEB működésével kapcsolatban csupán kisebb tanulmányok jelentek meg,¹³ amik viszont a SzKEB tevékenységének ismertetésére kiválóan alkalmasak.

A két világháború közötti olasz katonai felső vezetés stratégiai elképzeléseiről, a Szárazföldi vezérkar hadműveleti terveiről alapvető mű Fortunato Minniti monográfiája.¹⁴ Az olasz hadsereg fejlesztéséről Massimo Mazzetti monográfiái és tanulmányai szolgáltatnak sok érdekes információt.¹⁵ Az olasz belpolitikai folyamatokhoz kiváló Renzo De Felice több kötetes Mussolini életrajza. Az olasz külpolitikához pedig a teljesség igénye nélkül lásd Pietro Pastorelli,¹⁶ Rosaria Quartararo,¹⁷ Giancarlo Giordano,¹⁸ Giuliano Caroli¹⁹ munkásságát.

A hadiipar kapcsán Fortunato Minnitién²⁰ kívül fontos még Luciano Segreto²¹ és Lucio Ceva²² munkássága. Az ifjúsági szervezetekről lásd pl. Antonio Gibelli monográfiáját.²³ A társadalomtörténeti művek hosszú sorából egy példa Patrizia Dogliani monográfiája,²⁴ az olasz-jugoszláv határ problematikájára olasz, és külpolitikai szemszögből lásd Marina Cattaruzza,²⁵ kissé nemzetközibb és társadalomtörténetibb megközelítésből pedig Rolf Wörsdörfer²⁶ munkáját.

A felsorolt források, monográfiák, tanulmányok egyetlen kérdésben nem adnak semmiféle segítséget: az olasz és magyar vezérkarok közötti együttműködés és információcsere kapcsán. Mivel a levéltári dokumentumok is szűkszavúak ezzel kapcsolatban, a kérdést a források hiánya miatt csak igen röviden sikerült tárgyalni a disszertációban.

A magyarországi elsődleges és másodlagos források jórészt ismertek, így ezekre nem térek ki olyan részletesen, mint ahogy azt az olaszországiaknál tettem. A Magyar Országos Levéltár

9 Suvich 1984.

10 Guariglia 1950.

11 Aloisi 1957.

12 Longo 1999.

13 pl.: Vagnini 2009.

14 Minniti 2000.

15 L. pl.: Mazzetti 1970.; Mazzetti 1974.

16 Pastorelli 1967.

17 Quartararo 1975.; Quartararo 1977.; Quartararo 1980.

18 Giordano 2000.; Giordano 2005.

19 Caroli 1984.; Caroli 2000.

20 Minniti 1978.; Minniti 1981.

21 Segreto 1997.; Segreto 2002.

22 Ceva 1979.

23 Gibelli 2005.

24 Dogliani 2008.

25 Cattaruzza 2007.

26 Wörsdörfer 2009.

és a Hadtörténeti Levéltár a két legfontosabb levéltár, mely a disszertáció témájához őriz iratanyagot, de Budapest Főváros Levéltárában is találtam fontos dokumentumokat. Számos forráskiadvány,²⁷ adatgyűjtemény,²⁸ segíti a kutató munkáját, melyeket kiválóan kiegészítenek a már évtizedek óta ismert külföldi sorozatok.²⁹ A külkapcsolatok civil oldala igen pontosan fel lett tárva,³⁰ de ez nem jelenti, hogy minden lehetséges forrás felhasználásra került volna. Különösen a katonai kapcsolatokra igaz, hogy több homályos pont feltáratlan, számos nyitott kérdés van, és a különösen az 1921 és 1927 közötti katonai kapcsolatok ismerete hiányos. A gazdasági kapcsolatok terén is akadt több homályos pont, illetve a hadianyag-áramlás felderítése során is sok hiányosság merült fel.

27 pl. IET. II.; IET III.; Wilhelmstrasse 1968.; Szinai–Szűcs 1972.; Ádám–Ormos 2010.; Ádám–Ormos 2013.

28 Szakály 1984/2.; Szakály 1984/3.; Szakály 1985/2.; Pritz 1994.

29 pl.: DBFP I/20, DDF I/2

30 pl. Márkus 1968.; Ormos 1969.; Kerekes 1973.; Pritz 1982.; Vargyai 1983.; Árokay 1983/3.; Árokay 1983/4.

BEVEZETÉS

OLASZORSZÁG – AZ ELÉGEDETLEN GYŐZTES

1918 novemberével befejeződtek az első világháború hadi cselekményei. A mudroszi, a padovai, majd pedig a compiègnei fegyverszünet hivatalosan véget vetett a már több, mint négy éve tartó mészárlásnak. 1918. X. 30., XI. 3. és XI. 11. szimbolikus nap volt, de jelentőségük csak részleges, hiszen a harcok még évekig folytatódtak a Kárpát-medencében, a lengyel–orosz fronton, a görög–török határ mentén, illetve Európa-szerte halálos áldozatokkal járó megmozdulásokhoz vezettek a háborús évek során felgyülemlett problémák.

A győztesek és a vesztesek ugyanúgy jártak: az eladósodottság, a lövészárkokban elveszett nemzedék hiánya, a gazdaság nehézségei, az új politikai jogok követelése ugyanúgy gondot okozott Angliában, ahogy Németországban is. A veszteseknél a kimerültséghez hozzájárult a kudarc-élmény is, illetve az oroszországi események visszhangja is érzékeny fűlekre talált: a felmerülő problémák megoldásakor ezt mind figyelembe kellett venni, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az első világháborút követő rendezésnek egy teljesen új világot kellett teremtenie.

A rendezés folyamata hosszú évek alatt ment csak végbe, és korántsem volt teljes körű: a nyitva hagyott kérdések, mint például a Memel-vidék, Fiume, vagy akár az albániai határvonal kijelölése mind számos kellemetlen meglepetést okoztak a világháborút követő években.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ELLENTMONDÁSOK, ÉS BELPOLITIKAI PROBLÉMÁK A „MARCIA SU ROMA”-IG

Olaszország, amely földrajzi, és történelmi okokból is a két szövetségi rendszer határán helyezkedett el, csak késlekedve, 1915 májusában lépett a hadviselő államok sorába. A késlekedés okai korábban, 1882-ben keresendők, ugyanis Olaszország ekkor lépett be a Hármas szövetségnek nevezett, német–osztrák–magyar katonai védelmi paktumba. A döntés okainak bemutatása nem feladata a disszertációnak, viszont a lépés következményei igen, mivel ezek határozták meg Olaszország külpolitikáját 1914 nyarán, illetve a világháborút lezáró békeszerződések aláírásakor. A szerződés 1891-es megújításakor ugyanis elfogadásra került az a cikkely, melyre 1914-ben 7. paragrafusként hivatkoztak, amely a status quo fenntartása érdekében területi kompenzációkat helyezett kilátásba Olaszország számára, amennyiben a Monarchia területi növekedést érne el a Balkánon.³¹

Az olasz közvélemény csak az 1908-as annexiós krízis idején döbbsen rá, hogy a kompenzációk nem automatikusak, és csak bizonyos területi növekedés esetén lépnének érvénybe. A felismerés érezhető mértékben növelte a Monarchia-ellenes hangulatot, miközben az olasz kormány és politikai vezetés, amely ezzel a titkos kitéttel tisztában volt, azért is felháborodott, mert az annexió bejelentése előtt a Monarchia nem egyeztetett az olasz kormánnyal, miközben a fenti 7. paragrafus ezt is előírta. Az már más lapra tartozik, hogy az olasz Külügyminisztérium erősen túlbecsülte saját potenciálját, és feltűnően próbálkozott elérni olyan célokat, melyek megvalósítására nem volt képes.³²

1914 nyarára Olaszország és a Monarchia kapcsolata teljesen elhidegült, az időközben

31 Caprin 1922. 47-48.

32 I. pl. Angyal 1932., illetve Pastorelli 1997/4.

Négyes szövetséggé bővült katonai paktum pedig formalitássá vált. Olaszország csakis a közvélemény által annyira óhajtott területi kompenzációkért lett volna hajlandó belépni a háborúba, amelynek kirobbantásával nem értett egyet. Amikor a Monarchia erre nemet mondott, 1914. VIII. 3-án bejelentette a semlegességet. Miután a Monarchiával nem sikerült megállapodnia, 1915. IV. 26-án viszont a londoni paktummal Olaszország egyezsége jutott az Antanttal, ennek következtében 1915. V. 23-án hadat üzent a Monarchiának.³³ A hadüzenet reális értékelését megnehezítette, hogy – amint Ferenc József 1915. V. 24-ei kiáltványában olvasható, melyet később Hitler is eredményesen hangoztatott – Olaszország elárulta szövetségeseit, amikor a Központi hatalmak helyett az Antant oldalán lépett be a háborúba. Mussolini kifejezetten érzékenyen reagált erre a vádra, mely különösen megfigyelhető azon erőfeszítéseiben, hogy az Acélpaktum aláírását ne V. 23-ára, vagy 24-ére időzítsék.³⁴ Az események reális értelmezését az is akadályozta, hogy a háborút követő nacionalista és fasiszta irányultságú propaganda szerint a hadba lépést a tüntető tömegek kényszerítették ki. Ezzel az első világháború után az intervenciók megmozdulásokat saját előképükként feltüntető nacionalista, és fasiszta irányzat a háborúba lépés népszerűségét, és alulról történő kiindulását kívánta igazolni. A szemlélet egyik megnyilvánulása a dicsőséges májusi napok emlegetése, amellyel a már megkötött londoni paktum alapján eldöntött, de még be nem jelentett, és a parlamentben még meg nem szavazott hadba lépés kikényszerítése érdekében szervezett 1915. májusi tüntetésekre utalnak. A kifejezés számos Mussolini beszédben olvasható, és a két világháború közötti időszak egyik jellegzetes formulája maradt.³⁵

A háborúba lépés okainak cseppet sem objektív bemutatása mellé társult a caporettoi áttörés értékelése: Az összeomlást követően majdhogynem a teljes tábornoki kar veszélyben érezhette a pozícióit, csak hogy amíg ülésezett a vizsgálóbizottság, egyik-másik szereplő pozíciója megváltozott. A legfőbb felelősök közül egyedül Pietro Badoglio-nak sikerült elkerülnie az azonnali leváltást, és eredményes munkával, valós érdemeket szerezve, feltornászni magát a ranglétrán. A vizsgálóbizottság pedig nem marasztalhatta el a „tündöklő fényes csillagot”, aki az új főparancsnok jobbkezeként hozzájárult a végső győzelemhez. A caporettoi vizsgálóbizottság véleményét úgy kellett kialakítani, hogy Cadornát ne vádolják túlságosan, Badoglio-t pedig próbálják felmenteni. Ebből következett, hogy Luigi Capello, a 2. hadsereg parancsnokának szerepét sötétebben állították be, mint amilyen valójában volt. Ennek megfelelően évtizedekig a hivatalos történetírás számára ő maradt Caporetto legfőbb okozója.³⁶ A két világháború közötti hivatalos szemlélet, melynek csúsztatásait a megkímélt tábornokok, és legfőképpen Badoglio, minden erejükkel védtek, olyan mértékben gátolta a kérdés kitárgyalását, hogy a Badoglio személye körül akkor kialakult polémia napjainkban is érezhető.³⁷ A probléma pedig alapot szolgáltatott olyan támadásoknak, hogy az olasz katona gyáva, alsóbb rendű, mely az olasz érzékenységet súlyosan sértette, és egyes kiélezett helyzetekben egy inkább érzelmi, és kevésbé racionális választ eredményezhetett.³⁸

Az olasz hadsereg hiába talált magára a piavei fronton, ha a katonák a sok probléma közepette csalódottak maradtak, hiszen nem kapták meg a kívánt teljes körű diadalt, amiért

33 A londoni egyezményrel kapcsolatos tárgyalásokra l.: Pastorelli 1997/1.

34 l. Pastorelli 1997/3.

35 L. pl. a „Fasci di combattimento” 1919. III. 23-ai milánói alapításakor elhangzott beszédet In: Susmel – Susmel XII. 321-324.; Azon hamis mítoszra, miszerint az olasz hadba lépés Mussolini és az általa szerkesztett *Il Popolo d'Italia* című napilap műve, l.: De Felice 1965. 288-315.

36 Capello emlékiratát Renzo De Felice bevezető tanulmányával 1967-ben adták ki. Capello 1967.

37 Badoglio negatív megítéléséhez a fasiszta rendszerben, és a második világháborúban betöltött szerepe is hozzájárult. Az egyik legmértékertartóbb életrajza: Pieri – Rochat, 1974. A caporettoi vizsgálóbizottság jelentéséből, annak nyilvánosságra hozatalakor, 13 oldalt nem publikáltak, mivel azok különösen terhelőek lettek volna Badoglio-ra nézve. Ezeket utólag publikálta a könyv függelékében: Matucci 2008.

38 Az egyik leglátványosabb ilyen epizód 1934 szeptemberében történt, amikor egy zárai olasz újság tett egy megjegyzést a koszovói szerb vereségre. Erre válaszul több szerb újság is Caporetto „hőseiről” cikkezett. A sajtópolemia pedig korábban ismeretlen méreteket öltött. Suvich 1984. 218-219.

harcoltak. A belpolitikai és a külpolitikai nehézségek ugyanis egymást erősítették. A frontharcosok a mihamarabbi leszerelésük mellett külpolitikai eredmények elérésére vágytak, viszont a világháború végére a londoni egyezmény alkalmazhatósága igencsak megkérdőjeleződött. Ebben Olaszország arra törekedett, hogy megszabaduljon a Monarchia nyomasztó szomszédságától, és szabad utat kapjon egy lehetséges balkáni expanzióhoz. A gyarmatok kikerekítésére egyrészt presztízs, másrészt esetleges új erőforrások megszerzése érdekében lett volna szükség. A keleti erős szomszédtól való megszabadulás ideológiai alapját a Trento és Trieszt, illetve a dalmáciai olasz városok által szimbolizált olasz területek felszabadítása jelentette. Az adriai partok részleges olasz ellenőrzés alá vonása mellesleg azzal járt volna, hogy az adriai-tenger olasz beltengerré válik. A Monarchia gyámkodásától való megszabadulás viszont nem a Monarchia megszűnését jelentette. Ebből kifolyólag a londoni egyezményben egy szó se volt Fiume olasz jellegéről, hiszen a várost a horvát állam tengeri kikötőjeként kívánták meghagyni, egyféle vigaszdíjként. Az 1918 novemberével elindult dezintegrációs folyamat teljesen felborította az olasz terveket: a Monarchia -féle észak-keleti fenyegetést felváltotta a születő délszláv állam -féle, mely többek között a balkáni utak lezárását is eredményezte. Ráadásul az adriai tengerpart keleti részére mindkét fél igényt tartott, így a konkrét területi igények meglehetősen feszültté tették a két állam közötti viszonyt. Amikor a szovjet kormány a nyilvánosság elé tárta a cári korszak titkos szerződéseit, köztük a londoni egyezményt is, a nagyközönség igen hamar rájött arra, hogy nincs benne igény Fiumére. A város hovatarozásának kérdése szimbolikus jelleget kapott, és az olasz nyilvánosság fennhangon követelte az 1915-ös megállapodásban foglaltak felülvizsgálatát.³⁹

A helyzetet tovább komplikálta, hogy az olasz közvélemény 1918 novemberére éppen kezdte volna feldolgozni a caporettói katasztrófát, csak hogy a korábban említett tényezők nem az események objektív bemutatását segítették elő. Az érzelmi húrok így sokkal nagyobb szerepet kaptak, és a győzelemtől megittasodott katonák nem a kompromisszumok lehetőségét, hanem a „jussuk” követelését hangoztatták. Az olasz kormányok pedig nem igazán jeleskedtek az ellentmondások feloldásában.

Olaszország egyike volt azoknak az országoknak, melyeket gazdaságilag jobban megviselt a háború, hiszen ipara, és tartalékai nem bizonyultak elegendőnek a győzelem önálló eléréséhez. A korábban sem nyereséges olasz külkereskedelem az utolsó békeévben már csak kb. 14%-os mínuszt mutatott, mely az utolsó háborús évre meghaladta a mínusz 65%-ot.⁴⁰ Olaszországban az első világháború költségeit csak kis részben állták pénzbetétek megcsapolásából. Inkább a belső adósságot növelték,⁴¹ illetve nemzetközi hitelekkel vettek fel.⁴² A teljes állami adósság 1918-ban a tiszta nemzeti össztermék 141,71%-át tette ki.⁴³ A megélhetési költségek rohamosan növekedtek, hiszen ha az 1913-as értéket 1-nek vesszük, akkor 1918-ra ez 2,641-re nőtt, 1919-ben lényegében változatlan maradt, majd 1926-ig majdhogynem megduplázódott, amikor is a megélhetési költségek 5,167-szeresre növekedtek.⁴⁴ Az olasz állam pedig a stratégiai javak kapcsán sohase volt önellátó, mindig is behozatalra szorult, így a kiszolgáltatott gazdasági helyzete csak tovább növelte a szövetségesektől való függést. A kormány tehát nemzetközi szinten egyeztetésekre, és kompromisszumokra kényszerült, miközben ezt nem lehetett objektíven közölni a szavazókkal, hiszen azok szemében a kiszolgáltatott helyzet beismerése az éppen kiharcolt

39 Pastorelli 1997/1.

40 ISTAT 2011. 720.

41 Ez 1918-ra az 1915-ös háromszorosára nőtt, és meghaladta az éves GDP összegét. ISTAT 2011. 720.

42 A fegyverszünet pillanatában az Amerikai Egyesült Államok és Anglia összesen 13,8 milliárd aranylira hitelt folyósított Olaszországnak, de a későbbi infláció jelentősen növelte ennek reális értékét. ISTAT 2011. 720.

43 Cavalcanti 2011. 14.

44 ISTAT 2008/8. sz. 8.

győzelem megcsúfolásaként hatott volna. A vágyak és a lehetőségek közötti kötéltánc akár sikeres is lehetett volna, ha a belső rend fenntartása nem lett volna annyira megoldatlan, hiszen a civil hatóságoknak nemcsak ennek fenntartásával voltak problémáik, hanem sokszor az ellenőrzés objektív feltételeivel se rendelkeztek. 1918 után ugyanis csak nagyon lassan, helyenként évek múlva került csak sor a katonai kézben lévő területek ellenőrzésének újra civil kontroll alá vonására. Ennek legjellegzetesebb példája a „felszabadított” területek kezelése volt. Ezek cseppet sem voltak nemzetiségi szempontból homogének, illetve a szláv lakosok sok esetben a születő délszláv államhoz való csatlakozást se nézték volna rossz szemmel.⁴⁵ A wilsoni eszmék ismeretében Olaszország nem engedhette meg magának, hogy a nagyra nőtt Szerbia ilyen egyszerűen tehesse rá a kezét az olasz hadvezetés által szükségesnek vélt természetes határokon belüli területre.⁴⁶ Az olasz hadsereg már helyben volt, így a Szárazföldi Erők vezérkari főnökének 1918. XI. 19-ei, 5000. sz. rendelete létrehozta a Venezia Giulia-i Katonai Kormányzóságot, élén Carlo Petitto di Rorito tábornokkal. Csak az 1919 júniusában hatalomra került Nitti kormány kezdte el az 1919. VII. 24-ei, 1251. sz. törvényerejű rendelettel előkészíteni a hatalom átadását egy polgári szervnek, az 1919. VII. 4-ei, 1081. sz. törvényerejű rendelettel létrehozott, közvetlenül a Minisztertanács alá rendelt Ufficio Centrale per le Nuove Province-nek [az Új Tartományokért felelős Központi Hivatal]. A fiumei események pedig élő példái annak, hogy a kompetens polgári hivatalok létrejötte után hónapokkal még mindig nem sikerült annyira ellenőrzés tartani a helyzetet, hogy megakadályozzák azt, hogy D’Annunzio és több ezer légiósa 1919. IX. 11-én átlépje a határt Ronchinál, és kezébe vegye a fiumei kérdés rendezését.

A hadsereg, mint megszálló erő, önmagában nem lett volna baj, ha a hadsereg megmaradt volna a világháború előtti politikamentesség eszméjénél. Ez viszont már évek óta a múlté volt. Egyrészt a frontról szabadságra hazatérők nem tapasztalták azt a megértést, támogatást, dicsőítést, melyet a harcvezetés hozott áldozataikért elvártak. Ehhez hozzáadódott a caporettoi gyalázat, amire a „P”[ropaganda] osztályok rá is játszottak, amikor a frontharcosok politikai és ideológiai aktivizálásába kezdtek. Majd a várva várt győzelem után a politikai hatalom a hadsereg ünneplésének elmaradásával is megpróbálta annak immár nyomasztó túlhatalmát visszanyesni.⁴⁷ Az ünneplés elmaradása, az érdemek ki nem hangsúlyozása viszont stratégiai hibának bizonyult, ugyanis a katonák lelki világát sértette, és így pont az

45 A megszálló/felszabadító olasz csapatok a londoni paktum által megszabott vonalig nyomultak előre. Dalmáciában több esetben tovább is. A városokban kitörő lelkesedéssel fogadták őket, de az Isonzó felső és középső szakaszain, sok esetben jugoszláv-barát tüntetések zajlottak. Erre válaszul a katonaság feloszlatta a nemzeti tanácsokat, és a jugoszláv fegyveres szervezkedéseket, illetve megtiltotta az olasztól eltérő színű kokárdák és zászlók használatát. Az engedély nélküli tüntetések esetenként halálos áldozatokat is eredményező összecsapássá fajultak, és 1919. II. 12-én Ljubljana mellett szerb egyenruhát viselő katonák megtámadtak egy olasz menekülteket szállító vonatot. Ezen viselkedés mögött persze az olasz katonai vezetés egy központi, Belgrádból koordinált szervezkedést látott, és vaskézzel próbált rendet teremteni. Cattaruzza 2007. 129-130.

46 A „keleti határ” kérdésének egyik legszemléletesebb példája a Cattaruzza 2007. 4. által közölt térképmelléklet, mely az igényelt, a megkapott, és végül többszörösen megváltozott határvonalakat mutatja be: Az 1939-es állapot valójában annak felelt meg, amit eredetileg az olasz vezérkar is szükségesnek vélt. Az olasz diplomáciai sikerek eredménye, hogy ezt több részletben ugyan, de sikerült elérni.

47 A Nitti-kormány döntésének persze nem ez volt az egyedüli oka: egyrészt a kormány nem kívánta erősíteni az akkor ünneplésekre, és dicsőítésre szomjazó közhangulatot, másrészt a választások miatt 1919. XI. 4-én hatalmon lévő szocialista városvezetések számára az ünneplések legfeljebb az „értelmetlenül elesett halottakra” való megemlékezésnek merülhetett volna fel. Egy ilyen megközelítés pedig csak olaj lett volna a tüzre, hiszen a világháború előtt baloldal háború-ellenességének ilyen jellegű kinyilvánítása a túlélők arcucsapása lett volna. Az állami megemlékezések tiltása a stratégiai manőverezés mellett arról is tanúskodik, hogy a korabeli elit egyáltalán nem értette meg a győzelem fontosságát. A távolságtartás, az objektivitásra törekvés ugyanis egy teljesen felbolydult valóságban nemhogy édeskevésnek tűnt, hanem a helyzet teljes félreértéseként mutatkozott meg. A kormány döntésére l.: Mondini 2006. 22-27.

ellenkező hatást érte el: a hadviseltek a hátszág hálátlanságát látták benne.⁴⁸ Ehhez az elégedetlenkedő tömeghez társult egy olyan tisztikar, amely a háborús évek során, Luigi Cadorna főhadiszállásán megtanulta, hogy van, amikor a katona előbbre valóbb a politikusnál, és a főparancsnok vezetési stílusa miatt a koncentrált hatalmat is megízlelte, és ehhez immár foggal körömmel ragaszkodott.⁴⁹ A tábornokok korábban is viseltek politikai tisztségeket, de ezeket mindig ideiglenes epizódokként kezelték, és sohase valamiféle katonai diktatúra bevezető elemeként. A világháború előtti hadsereg nem csak szavakban, hanem tetteiben is tartotta magát a politikamentességhez. A világháború utáni tisztikarnál ez viszont a létfenntartásról is szólt, hiszen a háború természetes következményeként, a hadsereg vezetése kinőtte önmagát, és a súlyos anyagi helyzet ismeretében már 1918 decemberében elkezdődött a vita a leszerelésről. A probléma ismertségére jellemző, hogy már Gaetano Giardino tábornok is szóvá tette a tiszti és tábornoki rangúak egészségtelen túlsúlyát, amikor arról beszélt a Szenátusban, hogy miként lehetne kiválogatni a nem leszerelendő tiszteket.⁵⁰

A bal-közép politikai szövetség támogatottságát élvező Nitti kormány hatalomra kerülésének idejére a társadalmi helyzet olyan súlyossá vált, hogy a sztrájkok, a gyárfoglalások, illetve a földművelők helyzetének javítását célzó agrármozgalmakkal elkezdődött a későbbiekben „biennio rosso”-nak, „két vörös évnek” nevezett időszak. A katonák kívánságai iránt csekély megértést mutató Nitti-kormány a baloldali megmozdulásokat se tudta gördülékenyen kezelni, illetve az 1919. novemberi politikai választásokon előretörő Olasz Szocialista Párt is a balra tolódás veszélyét vetítette előre. Így már érthető, hogy a leszerelés rémével szembenézni kényszerülő hadsereg elkezdett jobbra tolni, és szimpatizált a Fiuméba tartó D’Annunzio -féle légiósokkal. A hadsereg jellemző módon csak akkor volt hajlandó erőszakkal kezelni az egyre kínosabbá váló fiumei ügyet, amikor D’Annunzio, és az ösztönzésére kikiáltott Carnarói Olasz Kormányzóság nem volt hajlandó elfogadni a fiumei kérdést rendező, és a Fiumei Szabad államot létrehozó 1920. XI. 12-ei rapallói szerződést.

Az olasz belpolitika 1919 második felétől a teljes káoszt mutatta: a társadalmi feszültségek megnyilvánulásai egyre kíváncsabbá tették a „rendteremtés”-t, és ennek lassan csak a nacionalista, illetve a fasiszta irányzat maradt a hiteles képviselője. A folyamat lassan, fokozatosan ment végbe. Hagyományosan a hadseregre nem lehetett számítani, amikor a rendet kellett biztosítani, a carabinieri és a rendőrség létszáma elégtelen volt, illetve a Nitti által 1919 nyarán létrehozott „Regia Guardia per la pubblica sicurezza” [Közbiztonságért felelős Királyi Őrség] se bizonyult hatékornak,⁵¹ így érthető, hogy igény volt a helyi „véderők” szervezésére. Ezt használták ki a fasiszta csapatok, a squadre-k, amelyek, végül a nevét is adták a squadrismónak.

A hadsereg iránti bizalmatlanságot csak növelte, hogy a fegyverben tartás miatti elégedetlenség jeleként 1920-ban több egységnél is lázadás tört ki, illetve állandó volt a hadsereg kiemelkedő személyiségeivel szembeni bizalmatlanság, mivel a szóbeszéd állandóan katonai puccsok szervezéséről beszélt.⁵²

A felé irányuló bizalmatlanság miatt, a kormány szemében a katonaság alkalmatlanná vált a rend fenntartására, miközben a „vörös” veszéllyel szemben tehetetlennek tűnő kormányzat

48 A háború végén kialakult lelkiállapotra l.: Mondini 2006. 14-15.

49 A tiszti kar privilégiumaira l.: Mondini 2006. 17-19.

50 Mondini 2006. 19.

51 1922-re a rendfenntartó erők (65 000 carabinieri, és több, mint 40 000 királyi őr) száma meghaladta a 100.000 főt, ami a liberális korszak létszámának megduplázását jelentette. Ez sem volt elegendő a terület biztosítására, hiszen a korszak viszonyai meglehetősen könnyűvé tették a fegyverek beszerzését, illetve a még jórészt gyalogos rendfenntartó erőknek a meglehetősen modern elvek alapján szervezett, és gyorsan mozgó vörös őrségekkel kellett felvenni a versenyt. Mondini 2006. 55-57.

52 Mondini 2006. 64-65.

eredménytelensége abba az irányba hatott, hogy a hadsereg helyi parancsnokságai aktív szerepet vállaljanak az önvédelmi szerveződések támogatásában, és esetleges felfegyverzésében.

A jobb és baloldali szabadcsapatok összezsapása meghozta az első halálos áldozatokat, amelynek következményeként 1920 első felére a helyzet eldurvult. 1920 júniusától 1921 júniusáig az a Giolitti tért vissza a miniszterelnöki székbe, aki a világháború előtt és alatt vörös posztó volt a katonák, és a harcolni vágyók szemében. A kétségbeesett belpolitikai helyzet közepette viszont olyan színben tűnt fel az olasz történelmi liberalizmus eme figurája, mint aki alkalmas az állam „rég” rendjének és erejének visszaállítására. A külső szemlélő számára úgy tűnt, hogy Giolitti rá is szolgált a bizalomra, hiszen az 1920. XI. 12-ei rapallói szerződéssel sikerült rendezni Fiume kérdését, illetve egy jó hónapra rá a fiumei renitens erők ellenállásának felszámolásával úgy tűnt, hogy a katonaság fegyelme is helyreállt. Belpolitikai szereplését tekintve viszont a közvéleményben nagy volt a csalódás Giolittit illetően, amikor folytatta elődje politikáját, és az egyre erősebb mezőgazdasági problémák és konfliktusok kezelése terén csak az állami semlegesség megőrzésére törekedett.⁵³ Így érthető, hogy a belső rend helyreállítása iránti igény végérvényesen szalonképessé tette a fasizmust.

Mussolini a fiumei szituáció kezelése során nem állt ki teljes mellszélességgel D'Annunzio mellett, és ügyes taktikázással megszabadult a karizmatikus konkurenstől, így 1921 elejétől egyre inkább ő vált a jobboldali erők megkérdőjelezhetetlen vezérévé. 1921 májusára a fasizmus és a hadsereg közötti szimpátia, és együttműködés a kormány számára is világossá vált, és miután nem számíthatott se a néppártra, se Mussolinire, Giolitti 1921. VI. 27-én lemondott.⁵⁴

Giolittit követően nem sikerült olyan formátumú politikust találni, aki új választás kiírása nélkül stabilizálni tudta volna a belpolitikai helyzetet, semlegesíteni tudta volna a különféle félkatonai szerveződések,⁵⁵ és le tudta volna vezényelni azokat a változtatásokat, melyekre szükség lett volna a gazdaság, a hadsereg, és a választási rendszer megújítása érdekében.

Az olasz baloldal éppen a szétbomlás fázisába lépett, amikor az 1921. I. 21-ei livornói kongresszus határozatait követően a kommunisták kiváltak az Olasz Szocialista pártból. Az újonnan létrehozott formáció pl. ellenezte a baloldali *Arditi del Popolo* tevékenységét, mert nem állt a kommunista párt közvetlen irányítása alatt. Ezek a finomságok viszont nem voltak elég látványosak, így a polgárság, és a katonaság köreiben továbbra is az maradt az általánosan elterjedt vélemény, hogy nem szabad erősen fellépni a fasizmus ellen, mert annak meggyengítése túl nagy terepet adna a baloldálnak. A hadsereg tehát továbbra is a szövetségest látta a fasizmusban. Amikor 1922. X. 28-án a király megtagadta az ostromállapot kihirdetésének szentesítését, jól mérte fel, hogy a hadsereg nem elég megbízható, mert már nem lehet egy királyi tollvonással megsemmisíteni azt a kényszerű szövetséget, mely az egyre inkább csak ijesztgetésként létező baloldali hatalomátvétel megakadályozása érdekében kötöttet a Mussolini által vezetett, kormányzásra vágyó jobboldali párt és a fegyveres erők között. Ezért az a szedett-vedett banda, amit a fővárosban állomásozó karhatalmi erők komoly erőfeszítés nélkül kergethettek volna szét, királyi engedéllyel parádézhatott Rómában, és Mussolini hatalomra kerülésével elkezdődhetett a fasiszta rezsim kiépítése.

⁵³ Mondini 2006. 86.

⁵⁴ Mondini 2006. 128-130.

⁵⁵ Ezek szervezése nem kizárólagos jobboldali jelenség volt. 1921 nyarán egyre nagyobb szerepet kapott az *Arditi del Popolo* nevű szervezet, melynek fő célkitűzése a fasiszta rohamosztagok ellensúlyozása volt. Az *Arditi del Popolo* ellentmondásaira l. Mondini 2006. 133-134.

OLASZORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A FASIZMUS HATALOMRA KERÜLÉSÉIG

Az 1920-22-es években a külső szemlélőnek úgy tűnhet, hogy Olaszország jelentéktelenségre volt kárhóztatva a belső konfliktusai miatt, és ezért passzív szereplőként nézte a nemzetközi eseményeket. Ez így nem helytálló. Ezzel szemben közelebb áll a valósághoz, hogy kevésbé volt nagyhangú, mint szövetségesei, de ez abból is adódott, hogy éppen belső bajokkal küzdött, és figyelme főleg belpolitikai vonatkozású ügyre koncentrált.

Olaszország, a korábban vázoltaknak megfelelően, meglehetősen rossz állapotban érte meg az első világháború végét. A belső problémák, illetve a világháború során változó erőviszonyok sokat csökkentettek az olaszoknak tett ígéretek súlyán. A gazdasági függés erősödött, a Monarchia felbomlása teljesen átrajzolta a közép-európai erőviszonyokat, és a balkáni államok, illetve Csehszlovákia kívánságai előre valóbbnak tündek, mivel a szovjet-orosz helyzet megoldása, majd pedig elszigetelése érdekében szükség volt a közreműködésükre. Ráadásul 1918-tól a térségben kialakult vákuumba a nagyhatalmak gazdasági, és így politikai tekintetben is be kívántak nyomulni, így tanácsos volt mindenkivel jó viszonyt fenntartani. A képletet még Wilson elnöknek a pánszláv eszmék feltámadásától való félelme is összetettebbé tette, ugyanis pártolta a kisállamok megerősödését, hogy azok a későbbiekben ne hogy az újra megjelenő orosz nacionalizmusban keressék segítőjüket.

Woodrow Wilson 14 pontja a többek között a korábbi titkos egyezségek eltörlését, és egy demokratikusabb, nyitottabb külpolitikát követelt. A békekonferencia ezen elvek egy részét hivatalosan magáévá tette, így annak ellenére, hogy a konferencián Olaszország a „nagyok” asztalához ülhetett, a londoni paktumnak 1918-ra sokszor már csekélységnek tűnő pontjai is elvesztették alapjukat: Dél-Tirolban jelentős, és egy tömbben élő német kisebbség élt, melyet csak stratégiai elvek alapján lehetett elszakítani Ausztriától, miközben az olasz határnak a Brenner-hágóig történő kitolásához erre feltétlenül szükség volt. A Trieszt központtal megszervezendő friuli és isztriai vidék pedig erősen kevert népességű volt: a főleg városokban élő németek mellett az olaszok szláv etnikumú szlovénekkal és horvátokkal is osztozkodtak a területen. A szlovének nem rendelkeztek erős nemzeti öntudattal, és komolyabb politikai szervezetekkel, de a Monarchiából kiváló horvát államiság gondolata, és a végül szerb irányítás alatt létrejött jugoszláv állam is erős vonzerővel rendelkezett ahhoz, hogy egy esetleges népszavazás esetén megkérdőjeleződjön a helyi lakosságban az, hogy hova is „kellene” tartozni. A vegyes nemzetiségű terület problémája nem csak alulról, hanem felülről jövő kezdeményezésre is felmerülhetett, hiszen Belgrád is szívesen vette volna, ha a szlovén etnikumú területek nyugati határáig nyúlik el az új állam.

Eleinte csak a belső szemlélők számára vált nyilvánvalóvá, hogy az alkudozások során miként estek áldozatul a stratégiai elveknek a 14 pont nemes eszméi, így a dél-tiroli kérdés az olaszok javára dőlt el, miközben a trieszti/fiumei kérdés Fiumére korlátozódott.

A már korábban felsorolt okok miatt Fiume az olasz közvélemény szemében kulcskérdéssé vált, hiszen a nemzeti egység jegyében történő egyesülés szellemével teljesen ellentétes lett volna egy jugoszláv kézben lévő Fiume. Ráadásul nemcsak az olasz közvélemény, hanem a fiumei lakosság körében is meglehetősen hevesek voltak az indulatok. A várost megszálló olasz és francia, jórészt színes bőrű csapatok között sorozatosak voltak az összetűzések. Ezekben esetenként a lakosság is részt vett. Miután 1919. VII. 6-án egy ilyen összecsapás következtében kilencen meghaltak, sőt két franciát azután öltek meg, hogy megadták magukat, és már lefegyverezték őket, az olasz csapatoknak távozni kellett a városból. A lakosság szinte hisztérikus cselekedetekre ragadtatta magát, és óriási fegyelemre vall, hogy sikerült véghez vinni a kivonulást. Az érkező új olasz csapatokat ugyanolyan

lelkességgel fogadták a fiumeiek, így érthető, hogy a város már D'Annunzio érkezése előtt d'annunziánus szellemben égett.

Hivatalosan 1919. VI. 12-én hozták létre az illegális „fiumei hadsereget”, melynek élére Gabriele D'Annunzio került. A szervezkedésben fontos szerepet vállalt az aostai herceg, aki a III. hadsereg parancsnokaként jelentős katonai erő fölött rendelkezett;⁵⁶ Giardino tábornok; Cagni admirális; Luigi Federzoni, vagyis a nacionalista párt; és Benito Mussolini, vagyis a fasiszta mozgalom. A vállalkozás legfőbb anyagi támogatója Oscar Sinigaglia, egy trieszti üzletember volt, aki 1918 júniusa után a Fegyver és lőszerügyi Bizottságban töltött be vezető pozíciót.⁵⁷ Ezt követően érthető, hogy nem jelentett túl nagy nehézséget, hogy Ronchinál a légiósok átlépjék a határt.

A külügyminiszter, Tittoni első javaslata⁵⁸ Fiume kapcsán egy kompromisszum az egyesítéspárti maximalisták és a kormány, illetve a szövetségesek mérsékelt álláspontja között. Lényege: Fiume város olasz felségterület, mint *corpus separatum*, a kikötő, a vasút, és a hinterland a Népszövetség ellenőrzése alatt áll. Nem lesz különálló Fiume Állam. Minden ami nem olasz, az jugoszláv terület lesz. Dalmácia Zára kivételével Jugoszláviáé, de a dalmát part semleges övezet lesz. Valona olasz felségterület, Albánia pedig olasz mandátum lesz. Olaszország egyedül Lissa, Pelagosa, Unie és Lussin szigetekre tart igényt. Lloyd George és Clemenceau nyomást gyakorolt Wilsonra, hogy fogadja el, aki erre nem volt hajlandó, mondván sohase fog beleegyezni, hogy Fiume Olaszország része legyen.⁵⁹ D'Annunzióknak se tetszett Tittoni javaslata, így Tittoni is visszakozott, miszerint elfogadhatatlan minden olyan javaslat, mely csak részlegesen és korlátozásokkal tenné lehetővé az Olaszországhoz történő csatlakozást.⁶⁰

Tittoni következő javaslata már arról szólt, hogy Fiume várost leválasztják a szabad államról, és jogilag önálló lesz, miközben Olaszországgal összeköti egy Olaszországnak juttatott tengerparti sáv. A kikötő és a vasút a Népszövetség ellenőrzése alá kerül, Olaszorszáé Lagosta, Unie, Lussino, Lissa, Pelagosa szigete, Zára a Népszövetség felügyelete alatt önállóságot kap, de diplomáciailag Olaszország képviseli érdekeit, és a dalmát tengerpart semleges övezet lesz. Ez volt az utolsó olyan olasz javaslat, mely az olaszországi közvélemény számára is megfelelt, és lehetővé tette volna, hogy egy külpolitikai siker Olaszországban is sikerként legyen elkönyvelve.

Eközben 1919 decemberében született egy kompromisszumos *modus vivendi* a fiumeiek delegációja és az olasz kormány nevében tárgyaló Sforza külügyi államtitkár között, melyet XII. 16-án nagy többséggel megszavazott a Fiumei Nemzeti Tanács, illetve XII. 18-án egy fiumei népszavazás is megerősített. Ez utóbbit viszont D'Annunzio különféle indokokkal érvénytelenítette, mellyel sikerült elérni, hogy a Nitti kormány 1920 elejére belpolitikai fronton elkönyvelhette a teljes kudarcot a fiumei ügy megoldása kapcsán.⁶¹

Ezzel ellentétben a külpolitikai lehetőségek nem tűntek kilátástalannak. 1919 júniusában Wilson elhagyta a békekonferenciát, az Egyesült Államok kezdett áttérni az elszigetelődésen alapuló külpolitikára, így az idő Olaszországnak dolgozott. Ennek jegyében Tittoni második javaslata 1920 januárjára már pozitívabb hatást ért el, és 1920. I. 13-án folytatódtak az olasz–francia–angol tárgyalások. Sőt, az 1920. IV. 19-ei sanremói konferencia során érkezett meg

56 Ez a nyílt támogatás nem maradhatott következmények nélkül. Az aostai herceg, mellel a király elsőfokú unokatestvére, korábban is túl nagy hatalommal és presztízzsel rendelkezett, és többször is felmerült a neve, mint egy lehetséges katonai puccs vezetője, így a ronchi határátlépés után Nitti feloszlatta a III. hadsereget, és az aostai herceg 1919. VII. 26-án elhagyta Triesztet. Wörsdörfer 2009. 41.

57 Cattaruzza 2007. 147-150.

58 1919. IX. 15., szövegét l. Curato 1942. 427-430.

59 DBFP I/4. n. 80., különös tekintettel a 2-7. mellékletre, p. 120-125.

60 Giordano 2005. 53.

61 Giordano 2005. 56-57.

Ante Trumbić jugoszláv külügyminiszter üzenete, hogy újabb időpontot kérnek az olasz-jugoszláv közvetlen tárgyalások folytatására.⁶²

Ez az ígéretesnek látszó folyamat akkor se szakadt meg, amikor 1920. VI. 9-én megbukott a Nitti-kormány, és VI. 11-én megalakult a Giolitti-kormány. Ennek külügyminisztere Carlo Sforza lett, aki Giolitti jóváhagyásával azt a szemléletet képviselte, hogy a fiumei kérdést olasz belügyként kell kezelni, főleg dalmáciai annexiókkal megterhelni az olasz külpolitikát, inkább a természetes határokat kell garantálni, így közvetlenül Belgráddal kell megegyezni. Közben, a Habsburg restauráció kivédése érdekében Belgrád és Róma együtt kell, hogy működjön,⁶³ és ez lehetővé teszi, hogy Olaszország vezető pozícióra tegyen szert a közép-európai hatalmi vákuumban.

Ebben a szellemben született az utolsó olasz javaslat: a keleti határ az alpesi vízválasztó vonalán fusson, mely érinti a Monte Nevoso-t. Zara és négy kisebb dalmáciai sziget olasz felségterület legyen, és Olaszország határos legyen Fiumével, melynek nem kéri Olaszországhoz történő csatolását, vagyis meghagynák „Szabad Város” jellegét.⁶⁴

A tervezet nem nyerte el a közvélemény tetszését, és az országos sajtó folyamatosan támadta ezt a külpolitikai irányvonalat. Ezt kezelendő, Sforza a Külügyminisztériumba hívatta a főbb olasz napilapok igazgatóit. Mussolini is meghívást kapott, mint a *Popolo d'Italia* igazgatója, és Sforza különös hangsúlyt helyezett a meggyőzésére, ugyanis Giolittivel egyetértésben el kívánta érni a fasiszták semlegességét, hogy így a szélsőségesek egy részét leválasszák D'Annunzióról. Mussolini pedig meglátta a lehetőséget, hogy egy sikeres külpolitikai akció esetén leválassa D'Annunzio híveit, és a jobboldali vezetős szerepet is megszerezze.⁶⁵

A belső helyzet konszolidálása után már nyugodtan lehetett lefolytatni a jugoszlávokkal a tárgyalásokat, melyek eredménye az 1920. XI. 12-ei rapallói szerződés, és az ennek végrehajtásáról szóló 1922. X. 23-ai Santa Margherita-i egyezmény lett.

Miközben az adriai szerb–olasz egyezkedés mindkét fél belső gondjai miatt húzódott el 1922. X. 23-áig, még 1921. XI. 9-én, a nagykövetek kongresszusán megerősítették Albánia függetlenségét. Ezzel sikerült keresztülhúzni azon szerb tervet, miszerint a Valonából kivonuló Olaszországot felváltva, az Olaszország által megszerzett dalmáciai részekért cserébe, kiharcolnak maguknak Albániából egy részt, kompenzáció gyanánt. Albánia függetlenségének garantálása Olaszországnak is érdeke volt már ekkor, így a szerbeknek csak az a lehetőség maradt, hogy Albánia belső harcaiba beavatkozva tegyenek szert pozíciókra, viszont az olasz fél ebben is sikeresebb volt.⁶⁶

A nemzetközi politika fontos témái a következők voltak: az orosz események, a leszerelés és a jóvátételek. A szovjetekkel kapcsolatban a brit példát követték az olaszok, és 1921. XII. 26-án megkötötték az elismerés előjelének is tekinthető kereskedelmi megállapodást. A leszereléssel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az olaszok jelen voltak a washingtoni konferencián és sikerült elérniük a sorhajók terén a paritást Franciaországgal, amely eredmény a kitűzött célokat jócskán felülmúlta.⁶⁷ A jóvátétellel a következő három dologt lehetett tenni: eltörölni, megfizetni, behajtását összekötni a háborús adósságok törlesztésével.

62 Cattaruzza 2007. 160-161.

63 Nem véletlen, hogy Olaszország 1920-ban Csehszlovákiával, 1921-ben a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal kötött egyezményt, hogy megakadályozzák a magyarországi Habsburg restaurációt. Suvich 1984. 83. Erről lásd még MNL K 777 Giannini é.n. p. 53-54, n. 73: Habsburg-ellenes egyezmény az olasz és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között.

64 Giordano 2005. 59-60.

65 Giordano 2005. 61.

66 Pastorelli 1997/2. 82, 88.

67 Pastorelli 1997/2. 83.

Anglia Olaszország és Franciaország hitelezője, de az USA adósa volt. A franciák és az olaszok mind az USA-nak, mind az angoloknak tartoztak. 1921 májusában Londonban megállapították a német jóvátételt (132 milliárd aranymárkát), ami egyharmaddal volt több, mint az összes szövetségesek közötti tartozás. A jóvátételek kérdése eleinte nem nagyon izgatta az olasz közvéleményt, hiszen főleg a német jóvátételről volt szó, aminek csak csekély hányadára tarthattak igényt, így inkább francia–német belügyként kezelték az ügyet. A franciák viszont kezdettől érdekeltek voltak az ügyben, hiszen a német jóvátétellel akarták fizetni adósságukat, így kezdettől a saját háborús tartozásuk és a jóvátétel összekötése mellett törtek lándzsát. A jóvátételek kérdése egészen 1921. II. 9-ig nyitott volt, amikor az amerikai törvényhozás felszólította a kormányt, hogy szedje be a kintlévőségeket. Ekkor Anglia, hogy javítsa pozícióit, szintén igényt tartott a saját kintlévőségeire, hogy törleszthesse adósságait az USA-nak. Ettől kezdve az olaszok is az adósság és a jóvátétel összekötése mellett törtek lándzsát a szövetségesek 1922. XII. 3-4-ei londoni konferenciáján. Mussolini és az angolok egy politikai nyomásgyakorlásra nem alkalmas, az összekötésen alakuló tervvel álltak elő, ami pont azért nem tett szert a franciáknak, mert az ő javaslatuk, az adósságaik rendezésén kívül, a németek politikai és gazdasági meggyengítését is megcélolták. 1922. XII. 14-én Németország bejelentette, hogy az anyagi problémái miatt nem tudja kifizetni az 1922. évi jóvátétel hátralévő részét, ahogy az 1923-ast se, ami után 1923. I. 3-4-én megszűnt az angol–francia együttműködés, és a francia–belga bevonulással elkezdődött a Ruhr-vidéki megszállás.⁶⁸

Törökország és Rodosz kérdése csupán apró csepp volt a tengerben. Ahogy az oroszországi intervencióban, úgy a törökországi területek bebiztosításával kapcsolatos manőverekben se volt túl aktív az olasz diplomácia, a Dodekanészosz hovatarozása pedig csak az 1924. VIII. 6-ai lausanne-i békeszerződésben vált véglegessé, amelyben a görög vereség következtében már nem volt semmiféle olasz ígéret azzal kapcsolatban, hogy Olaszország bármikor is átadná a területet Görögországnak.⁶⁹

A Magyarországgal szembeni külpolitikát az olasz–jugoszláv, és az olasz–osztrák viszony határozta meg. Még 1920-ban, a Sforza -féle külpolitika jegyében, kezdetét vette azon együttműködésen alapuló irányvonal, amely a jugoszlávokkal való egyezkedésre törekedett, de csak részleges engedményekre volt hajlandó. Ennek jele, hogy a dalmáciai olasz jelenlétről történő lemondás nem társult az albániai szerb kívánságok elfogadásával,⁷⁰ viszont a Habsburg restauráció se a délszláv államnak, se Olaszországnak nem állt érdekében, Magyarországon pedig a második királypuccs utáni trónfosztásig fennállt a veszélye egy ilyen fordulatnak, így elkerülendők voltak azok a magyar-barát olasz lépések, melyek esetleg szálkát jelentettek volna Belgrád szemében.

Ausztria esetén a függetlenség biztosítása volt a fő célkitűzés. Ezt gazdasági és politikai téren is meg kellett őrizni. Ezért volt fontos, hogy Olaszország támogatta az 1922. X. 4-ei genfi protokollok aláírását, hiszen ez garanciát jelentett arra, hogy Ausztria nem fogja feladni függetlenségét egy másik ország gazdasági támogatása fejében.⁷¹ Az Anschluss egy, a Monarchia-jelentette fenyegetésnél is komolyabb veszélyt jelentett volna a nemzetiségi szempontok alapján teljes mértékben megindokolhatatlan, Brenner-hágóig kitolt olasz határra, melyet csak az Antant együttes erőfeszítésével lehetett volna semlegesíteni. Az Antant viszont nem volt egységes a német „kérdés” rendezésében, így nem volt tanácsos hagyni elfajulni a dolgokat. Ebből következik, hogy Olaszországnak alapvető érdeke volt Ausztriát életképesnek tudni, és a dél-tiroli veszteséget máshol kompenzálni.⁷² Erre eleinte a Klagenfurt-Marburg-

68 Pastorelli 1997/2. 84-85.

69 Pastorelli 1997/2. 83, 87.

70 Pastorelli 1997/2. 82..

71 Pastorelli 1997/2. 83.

72 Pastorelli 1997/2. 83, 87.

körüli területek feletti népszavazás erőltetése tűnt a legalkalmasabbnak, mivel erősítette volna az osztrákokat, és gyengítette volna a délszláv államot. Ennek érdekében az olasz diplomácia eleinte kifejezetten ellenezte a nyugat-magyarországi területek Ausztriához csatolását.⁷³ A Klagenfurt-Marburg-körüli területek kompromisszumos megosztását követően változott az olasz álláspont, és ekkor az olaszok már azért egyeztek bele a nyugat-magyarországi területek átadásába, hogy ezzel is megelőzzék bármiféle szláv korridor megvalósulását, vagyis ez a lépés is eredendően a délszláv állam gyengítésére szolgált.⁷⁴ Az 1921. VII. 7-én külügyminiszterré avanszált Della Torretta pedig a korridor veszély kivédésének egyedüli ellenszerét Burgenland Ausztriához csatolásában látta, így érthető, hogy a nyugat-magyarországi események kapcsán az olasz Külügyminisztérium csak akkor volt hajlandó nyílt magyar-barát lépést tenni, amikor a velencei konferencia meg nem tartása már a magyarországi olasz pozíciók veszélyeztetését eredményezte volna.⁷⁵

Az olasz külpolitika tehát, közvetlenül az első világháború lezárását követően, főleg a megígért eredmények garantálására törekedett, amit viszont nem a teljesség igényével próbált megvalósítani. Ennek egyik jele, hogy a törökországi terveket a római Külügyminisztérium hagyta elhalni, és csak a biztos pontra, vagyis a Dodekanézoszra koncentrált. Az afrikai gyarmatok kérdését se feszegette túl hangosan, hiszen a legújabb olasz gyarmaton, Líbiában is helyre kellett állítani az ellenőrzést, vagyis újabbakat nem is tudtak volna megszerezni és ellenőrzés alatt tartani. Az Adriai-tenger mentén a jugoszláv túlsúly mérséklése volt a fő cél, így az albániai integritás mellett álltak ki, és kisebb intrikákkal, majd pedig egy óvatos együttműködési politikával tárgyalásos alapon próbálták rendezni az olasz-jugoszláv ellentétet. Ennek a jegyében folytak az ausztriai és a magyarországi olasz tapogatózások, de a korábban vázoltaknak megfelelően ekkor komolyabb olasz–magyar együttműködésre lehetőség és igény se volt. Inkább az olasz-jugoszláv-csehszlovák együttműködés volt a jellemző.

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS

A BÉKESZERZŐDÉS MEGALKOTÁSÁHOZ VEZETŐ FOLYAMATOK, ÉS ANNAK ALÁÍRÁSA

1918 októberére mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország számára a háború elveszett, és minél hamarabb, minél előnyösebben kell békét kérni. Tisza Istvánnak a képviselőház 1918. X. 17-ei ülésén elhangzott, sokszor idézett beszéde is erről tanúskodik. Az események felgyorsultak, a hónap végére a Monarchia darabjaira esett szét, hiszen a cseh, a horvát és az osztrák rész is kimondta önállóságát, és X. 31-ére nemcsak az őszirózsás forradalom győzött, hanem a Monarchia küldöttsége is megérkezett Padovába, ahol XI. 3-án egy már csak virtuálisan létező államalakulat nevében aláírta a fegyverszüneti egyezményt.

A magyar kormány a belgrádi konvencióval szerzett egy írásos ígéretet a demarkációs vonalokról, és egy olyan fegyverszüneti megállapodásra tett szert, mely már az utódállamra, és nem a megszűnt monarchiára vonatkozott. A Károlyi-kormány külpolitikája a szomszédokkal való egyezkedésre is hajlandó volt, és a tapogatózáson túl⁷⁶ pillanatnyi eredményeket is elért,⁷⁷ de a kis egyezségeket a béketárgyaláson folyó, valódi súllyal

73 Ormos 1990. 27-28.

74 Ormos 1990. 92-93.

75 A korabeli olasz külpolitika működésére teljesen jellemző volt, hogy a bécsi és a budapesti olasz követ is a külügyminiszteri elvárásokkal ellentétesen, magyar-barát szellemben tevékenykedett. Della Torretta pedig csak azután volt hajlandó megtartani a velencei konferenciát, hogy Bánffy Miklós magyar külügyminiszter már azzal fenyegette, hogy Beneš közvetítését fogja kérni. Ormos 1990. 100-165.

76 L. a katonai kiküldöttek tevékenységét In: Árokay 1983/1.

77 L. a ruszin vezetőkkal való tárgyalásokat 1918. december végén, melyek végül a X. néptörvényt

rendelkező események elsöpörték.

A belgrádi konvenciót ugyanis nem követte az Antant elismerése, így amikor a külpolitikai nyomás hatására egyre inkább radikalizálódott a belpolitikai helyzet, úgy vált egyre nehezebbé, hogy az Antant is elfogadja az aktuális hatalmat tárgyalópartnernek, és meghívhassa a magyar felet a béketárgyalásra. A Károlyi- és Berinkey-kormányoknak, a Tanácsköztársaságnak, a Peidl -féle szakszervezeti kormánynak, és végül a homo regius-i kinevezésen alapuló Friedrich-kormánynak is meg kellett buknia ahhoz, hogy a Clerk-misszió összeállíthasson egy olyan magyar kormányt, melyet meghívhattak a békeszerződésre. Csakhogy addigra alig maradt valaki, aki az Antant által hirdetett eszményeknek megfelelt, és aki mögött olyan, magukat nem kompromittált politikai erők sorakoztak volna fel, melyek többséget szerezhetek volna egy esetleges parlamenti választáson.⁷⁸ A meghívás későn jött, esély sem volt arra, hogy a magyar béke delegáció drasztikus változtatásokat érjen el.

Ami ezt követően történt, az a Monarchia működésének egyik következménye, és az aktuális diplomáciai helyzet okozta tényezők összefonódásának eredménye volt: a dualista rendszer összeomlásával egy időben, a wilsoni 14 pontra hivatkozva, a nemzetiségek emigráns és helyi szervezetei kampányolása eredményeként, 1918. XII. 1-jéig bezárólag létrejöttek a Monarchia utódállamai, illetve elszakadtak a nemzetiségek. A konkrét alkudozások bemutatása nem tárgya disszertációmnak, így csak a főbb tendenciákat mutatom be, hiszen ezek a békeszerződés aláírása után is meghatározó szerepet kaptak az adott országok közötti külkapcsolatok alakításában. Mivel a magyar kormány nem küldhetett delegációt, így a békekonferencia keretei között a magyar érdekek nem, az utódállamok érdekei viszont képviselve voltak. A nagyhatalmaknak semmiféle követelése, igénye, problémája nem volt Magyarországgal, de érdekük se fűződött ahhoz, hogy megvédjék, pártfogolják. Ennek megfelelően a határmegállapító bizottságok csupán annyiban vették figyelembe a magyar érdekeket, hogy a maradék terület életképesnek bizonyuljon. Ennek eredménye, hogy a szerb igényekkel ellentétben meghagyták a baranyai szénmezőket, illetve a csehszlovák kérést figyelmen kívül hagyva Salgótarján és Miskolc vidéke is magyar kézen maradt. A folyamatban lévő oroszországi harcok miatt a vasútvonalak biztosítására azonnal szükség volt, így a román, szerb és csehszlovák csapatoknak a belgrádi konvenciót semmibe vevő előrenyomulása alapján véve helyeslésre talált. Az, hogy a későbbi kisantant államok, és különösen a román csapatok minél nagyobb terület megszállására, és az erőforrások le-rablására törekedtek, már a versailles-i delegációk határozott tiltakozását is kiváltotta.⁷⁹

A magyar béke delegáció meghívása 1919. XII. 1-jével történt, viszont a magyar béke-előkészületek Teleki Pál vezetésével már 1918 októberétől elkezdődtek. A munka a Tanácsköztársaság működése alatt szünetelt, és az eleinte félhivatalos készülődés 1919. VIII. 21-én kapott hivatalos elismerést, amikor a Külügyminisztérium épületében megalakult a Béke-előkészítő iroda.⁸⁰

A béke delegáció 1920. I. 5-én indult el Budapestről, elszigetelt helyszínen, majdhogynem házi őrizetben várhatta, hogy meghallgassák őket, melyre I. 16-án került sor. A magyar delegáció nevében Apponyi Albert szólalt fel. Teljes képtelenség volt, hogy az egész békeszerződést megváltoztassák, így amikor Apponyi az előzetes megállapodásnak megfelelően, Lloyd George angol miniszterelnök jóindulatú orientálását figyelmen kívül

eredményezték. Szabó 2009. 24. Szintén hasonló félsiker volt a Milan Hodža és Jászi Oszkár közötti tárgyalás 1918 novemberében és decemberében, mely csupán a delegációk szintjén tűnt sikereknek, viszont Hodža és Bartha Albert hadügyminiszter megkötött egy demarkációs egyezményt, melyet azonban sem a balkáni francia főparancsnokság, sem a francia külügyminiszter és a csehszlovák kormány nem tekintett érvényesnek. Szarka 2008. 244.; Fogarassy 1990.

78 Romsics 2007. 116.

79 Ormos 1983. 335–338.

80 Romsics 2007. 117–118.

hagyva, mindvégig a területi integritás és a történelmi jog elvét hangsúlyozta beszédében, csupán annyit ért el, hogy a magyar kormány előzetes pesszimizmusát igazoló döntés született, ugyanis egyes támogatói vélemények ellenére végső soron a „véleménycsere” egy színjátékká vált. A magyar álláspont mellett felszólaló angol és olasz miniszterelnök ugyanis sikertelenül próbált bármiféle konkrét változtatást elérni, hiszen a Millerand -féle kísérőlevél⁸¹ végül nem tartalmazott semmiféle kézzelfogható, és bármire is kötelező ígéretet.⁸²

A békeszerződés aláírására 1920. VI. 4-én került sor, a Grand Trianon palota tükörtermében. A külön ebből a célból létrejött magyar kormány azonnal le is mondott, amint hazaért. A békeszerződés ratifikálása 1921 nyarára ért véget, becikkelyezésére pedig XXXIII. számmal 1921. VII. 31-én került sor.

A BÉKESZERZŐDÉS TARTALMA

A békeszerződés tartalma kötelező tananyag, így csak a disszertáció témájához szorosan kapcsolódó részekre térek ki.

A békeszerződés életbe lépésekor a határ még nem volt végleges, és egyes Magyarországnak ítélt területeket, mint a Tiszántúlt, és a baranyai iparvidéket a román és jugoszláv csapatok még nem ürítették ki. Ennek ellenére a gazdasági keretek adottak voltak: a nyersanyagok lelőhelye jórészt a határon kívül maradt, miközben a feldolgozóipar főleg Budapesten koncentrálódott. Ennek ellenére az ország életképességével kapcsolatos félelmek nem váltak valóra, hiszen az egy főre jutó nemzeti jövedelem 1929-re nemhogy elérte, hanem meg is haladta az 1913-ast.⁸³ Mindenesetre a háború, majd az infrastruktúrájának a megszállás alatti le-rablása súlyosan megterhelte a gazdaságot. Ehhez járultak még a békeszerződés által előírt ellenőrző szervezetek fenntartási költségei, illetve a jóvátétel fizetésének kötelezettsége. Mivel az első világháború során véghezvitt rombolás miatt valóban indokolt volt, hogy a kár okozója fizessen egy ésszerű mértékű jóvátételt, így senkinek se volt ellenére, hogy Németország esetében ez meg legyen állapítva. A Monarchia utódállamai esetében viszont senki se kívánhatta, hogy ugyanúgy fizessen a két „főbűnös”, vagyis Ausztria és Magyarország, mint a Monarchia területeiből részesülő Szerbia, Románia, Lengyelország és Csehszlovákia. A kivetett összeg, főleg a Németországra kivetett jóvátétel mértéke olyan magas volt, hogy joggal merültek fel olyan kételyek, hogy valójában már nem jóvátételről, hanem Németország gazdasági sakkban tartásáról volt szó. A kérdés tárgyalása végigkísérte a '20-as évek összes pénzügyi konferenciáját, hogy majd a gazdasági világválság következtében végleg lekerüljön a napirendről.

A gazdasági rendszert teljesen új alapokra kellett építeni, de ehhez először stabilizálni kellett az egyre magasabb inflációt. Az egész régió külföldi beruházásoktól várta a gazdasági növekedés beindulását, de a békeszerződésben hirdetett szabad kereskedelem helyett inkább a védővámok alkalmazását, és a gazdasági nacionalizmust valósították meg. Így csak apró szépséghiba, hogy a békeszerződés megkötése után a Kárpát-medence gazdasági egységével a korábban kiépített, és meglehetősen jól működő közlekedési rendszer is olyan mértékben hullott darabjaira, hogy ennek sok esetben máig érződik a következménye.

A trianoni békeszerződés – minden ésszerűtlensége és korlátozó intézkedése ellenére – jogilag garantálta Magyarország függetlenségét, de az ellenőrzések, és a folyamatos felügyelet miatt ez a kortársak szemében inkább csak korlátozott szuverenitást jelentett. Ennek ellenére, az önálló Magyarország létrejötte megszüntette a korábban létező „közös” ügyeket, és az őszirózsás forradalom után létrejövő önálló Külügyminisztérium,

81 Romsics 2007. 195-198.

82 Romsics 2007. 119, 120, 125, 126, 131-144.

83 Romsics 2007. 165.

Pénzügyminisztérium és Hadügy, majd Honvédelmi Minisztérium tovább működött.

A pénzügyi rendszer kiépítésénél számolni kellett azzal az alapvető problémával, hogy 1920-ban még nem létezett önálló magyar jegybank, illetve a jóvátételi bizottságok létrehozásával rögtön pénzügyi ellenőrzés alá vonták a magyar gazdálkodást.⁸⁴ A megkötés célja annak garantálása volt, hogy az állam eleget tegyen fizetési kötelezettségének: a magyar állam számlájára lett felröva a megszálló hadseregek minden költsége,⁸⁵ a háború előtti államadósság továbbra is fenn állt,⁸⁶ illetve minden külföldi koncesszió elveszett, és a magyar államra maradt az ily módon kárt szenvedett állampolgárok kárpótlása is.⁸⁷

Az önálló külpolitika folytatását elméletileg nem korlátozta a békeszerződés, annál inkább a körülmények, hiszen annak aláírásakor, majd a formálódó kisantant államainak gyűrűjében, Magyarország elszigetelt volt, és az európai ügyekben történő érvényesülés során csak alkalmi segítséget tudott magának biztosítani.

A katonai megkötések különösen szigorúak voltak. Maximális létszámként 35.000 főt engedélyeztek. Ebből 1.750 fő lehetett tiszt, és 1.313 fő lehetett altiszt.⁸⁸ Az egyéb fegyveres testületek (rendőrség, csendőrség, pénzügyőrség...) létszáma nem haladhatta meg az 1913-as állapot alapján a trianoni Magyarország területére esők létszámát. Ezzel a korlátozással elméletileg kizárták, hogy a létszámon felüli honvédségi állományt az „egyéb”-hez osszák be. A kiskaput a Szövetségekőzi Ellenőrző Bizottságok azon jogosítványa jelentette, miszerint, ha helyszíni szemle után megbizonyosodtak a létszám elégtelenségéről, engedélyezhették annak növelését.⁸⁹

A hadkiegészítés kapcsán az alapvető újdonság a sorozás tiltása, vagyis egy zsoldos hadsereg létrehozásának előírása volt.⁹⁰ A tisztek csakis hivatásosak lehettek.⁹¹ Ezt a nyugdíjazott, valójában csak fedett, polgári beosztásban foglalkoztatott tisztekkel lehetett kikerülni. Ők voltak a „rangosztályba sorolt közigazgatási alkalmazottak”, vagyis „roska”-k.⁹² A tartalékos tisztképzés tiltása miatt az „egyévi önkéntes” a „karpaszomány viselésére jogosult egyén” nevet kapta. A tisztképzés egyedül a Ludovika Akadémián folytatható, ennek megfelelően az összes többi tanintézet, valamint sport- és egyéb egyesület nem foglalkozhatott katonai kérdésekkel.⁹³ Ennek kijátszására alakították meg a „Levente” egyesületet, illetve ezt a tiltást sikerült megkerülni a hadapród- és reáliskolák maradványaiból létrehozott reáliskolai fiúinternátusokkal.

A Honvédség létszámának elosztásáról a 119. cikkely I-IV. táblázata rendelkezett. Az engedélyezett hadianyag mennyiséget a 119. cikkely V. táblázata részletezte.⁹⁴ Ami ezen felül volt, azt össze kellett gyűjteni, és át kellett adni a Szövetségekőzi Katonai Ellenőrző bizottságnak. Ami hiányzott, azt csak az egységes, állami kézben lévő hadianyaggyárban lehetett gyártani.⁹⁵

Tilos volt bármiféle hadianyagot behozni Magyarországra, illetve a magyarországi hadiipari termékek exportja is tiltva volt.⁹⁶ Tilos volt tartani és gyártani lángszórókat, harci gázokat, páncélos járműveket, illetve minden más, az engedélyezettek között fel nem sorolt,

84 1921. évi XXXIII. tc. 180. cikk

85 1921. évi XXXIII. tc. 181. cikk

86 1921. évi XXXIII. tc. 186. cikk

87 1921. évi XXXIII. tc. 192, 194. cikk

88 1921. évi XXXIII. tc. 104. cikk

89 1921. évi XXXIII. tc. 107. cikk

90 1921. évi XXXIII. tc. 103. cikk

91 1921. évi XXXIII. tc. 109. cikk

92 A „roska” rangosztályok a valódi rendfokozatot tükrözték, ezek megfeleltetését l.: Harangozó 1961. 103.

93 1921. évi XXXIII. tc. 111, 112. cikk

94 1921. évi XXXIII. tc. 195. cikk I-V. táblázat

95 1921. évi XXXIII. tc. 113-117. cikk.

96 1921. évi XXXIII. tc. 118. cikk.

hadicélokra felhasználható gépet.⁹⁷ A haditengerészet teljes állományából összesen három monitor maradhatott meg a dunai folyami rendőrség keretein belül.⁹⁸ A katonai repülésügy fenntartása teljes mértékben tilos volt.⁹⁹

Tilos volt „csapatvezetésre vagy a háború előkészítésére” alkalmas szervezetet, vagyis vezérkart létrehozni,¹⁰⁰ és csak a csapatok mellett működhettek törzstisztek. Ennek eredményeképpen a vezérkari tisztek megnevezése „vezérkari szolgálatot teljesítő”, vagyis „vkszt” volt, miközben a Honvéd Vezérkar egészen 1938-ig, a fegyverkezési egyenjogúság bevezetéséig, mint a Honvédelmi Minisztérium VI. katonai főcsoportja működött. Ebből következett, hogy pl. a Vezérkar 2. osztályának hivatalos elnevezése HM VI–2. osztály volt, a Honvéd Vezérkar főnöke pedig a Katonai Főcsoport főnöke címet használta. Ez az évek során változott, így a könnyebb beazonosítás érdekében a disszertációban mindig a valódi elnevezést használok.

Az 1921. XII. 2-ai koronatanácson született elhatározás alapján megszülettek az úgynevezett rejtett, vagy átadott szervek. Az 5. osztály a Belügyminisztérium, a katonai egészségügyi intézmények a Népjóléti minisztérium, a Térképészeti Intézet a Pénzügyminisztérium, az élelmezőraktárak pedig a Földművelésügyi minisztérium hatáskörébe kerültek. 1923. IV. 14-én a folyamőrséget is „leplezett katonai alakulattá” nyilvánították, és így megalakult a Belügyminisztérium VI. d. (folyamrendészeti) alosztálya. 1923. VI. 18-án újabb megállapodás született a Belügy- és a Honvédelmi Minisztérium között, miszerint a rendőrtartalék leplezett katonai alakulat.¹⁰¹ A katonai repülésügy külön lett szabályozva. Ezt is fedett szervként, a Kereskedelmi Minisztérium XI. (légügyi) szakosztályaként, Légügyi Hivatal néven működtették, melynek saját, rejtett pénzügyi támogatás is járt.¹⁰²

Ezen korlátozásokat figyelembe véve, és részlegesen kijátszva született meg az a 7 körletparancsnokságon, és 7 vegyesdandár-, illetve hadtestparancsnokságon alapuló rendszer, mely egészen 1938-ig a Honvédség alapvető szervezeti alapját képezte.

Egy vegyes dandár a dandártörzsön túl 2 gyalogezredből, egy 3 zászlóaljra tagolt kerékpáros zászlóaljból, 1 lovasszázadból, egy három ütegből álló tábori, vagy hegyi tüzérosztályból, 1 aknavető-századból, és különféle szolgálatokból állt. Mindegyik ezred 3 gyalogzászlóaljból, mindegyik zászlóalj 3 gyalog- és 1 géppuskás századból állt.¹⁰³

A rejtett légierős és páncélos egységek létszáma, és összetétele változott, viszont erre a katonai kölcsönökkel foglalkozó fejezetben térek ki.

AZ OLASZ HADSZERVEZET VÁLTOZÁSAI

A világháborút lezáró békeszerződések születésével egy időben az olasz hadsereg esetében is elkezdődött annak átalakulása. Ezt főleg három tényező befolyásolta: a győztes hatalmi tudat, és az ebből következő nagyság; súlyos gazdasági és belpolitikai problémák; rengeteg új ötlet, melyek egyik fő motívuma a „nazione armata”, vagyis a „felfegyverzett nemzet” koncepciójának megvalósítási kísérlete volt. Ennek megfelelően a hangsúly az önkéntes és a hivatásos hadsereg, a hivatásos és a tartalékos tisztikar, a lakosság rendszeres vagy egyszeri katonai kiképzése közötti választáson volt.

97 1921. évi XXXIII. tc. 119. cikk.

98 1921. évi XXXIII. tc. 120-126. cikk.

99 1921. évi XXXIII. tc. 128-132. cikk.

100 1921. évi XXXIII. tc. 105. cikk

101 Hetés-Morva 1968. n. 117.

102 Hetés-Morva 1968. n. 118.

103 1921. évi XXXIII. tc. 195. cikk III táblázat

1918. XI. 4-én az olasz hadsereg 3.044.414 emberből állt. Ebből 2.232.976 volt a fronton, 811.438 pedig különféle állomáshelyeken. Ebből 185.955 volt tiszt, és a csapatok feltöltéséhez 27 évfolyam behívására volt szükség (a legidősebb 1874-ben, a legfiatalabb 1900-ban született). Ennek a temérdek embernek a leszerelése csak lassan mehetett végbe, hiszen az ország gazdasági helyzete nem tette lehetővé, hogy munkát biztosítsanak a szélnek eresztett katonáknak. Mellesleg a párizsi tárgyalások is óvatosságra intettek, így 1919 első felében Enrico Caviglia hadügyminiszterként ideiglenesen fel is függesztette a leszerelést. A legfőbb probléma ezzel a döntéssel az volt, hogy havi 2 milliárd lírába került a hadsereg fenntartása, amely csak az államadósságot növelte.¹⁰⁴

1919 februárjában az olasz Főparancsnokság küldött a Hadügyminisztériumnak¹⁰⁵ egy javaslatot az ideiglenes hadrendről: az altisztek és a tisztek megfelelő szintű kiképzése, és a sorozandók katonai előképzésének biztosítása után, egyes különleges fegyvernemek kivételével minden férfi számára kötelező a 8 hónapos sorkatonai szolgálat, amelyre évente három időpontban hívnák be az arra alkalmasokat. A 8 hónap csakis a kiképzésre szolgálna. A hadsereg létszámát a világháború előtti 225-250 ezer fős létszámot alapul véve, 210 ezer fő körül kellene tartani úgy, hogy egyszerre minimum 122 ezer, maximum pedig 255 ezer ember legyen fegyverben.¹⁰⁶ Ez végül papíron maradt, ugyanis a Cavigliát követő hadügyminiszter, Alberico Albricci a világháború előtti, 1910-es hadrend frissített változatát fogadta el, amelyben az egyedüli lényeges újdonság a harckocsizó és légierős egységek fenntartása volt.¹⁰⁷

Az Albricci -féle hadrend kb. 4 hónapig maradt érvényben, ugyanis 1920. IV. 20-ával megjelent az Ivanoe Bonomi -féle hadrend.¹⁰⁸ Ez drasztikus létszámcsökkentést eredményezett: 5.900 tisztet azonnal előnyugdíjaztak, és amit kaptak nyugdíjként, az a létminimumhoz se volt elegendő. Mozgósítás esetén bevezették az ezredek ikreződését, illetve hadrendi keretzászlóaljakat hoztak létre. A haderő teljes létszáma 175 és 210 ezer fő között mozgott. Egyik létszámcsökkentést se indokolták katonai megfontolások, csupán a költségek csökkentése volt a cél. A rendeleti úton bejelentett reform olyan mértékű közhíborodást váltott ki, hogy a parlamentben eltekintettek véglegesítésétől, és még 1920-ra ígértek egy új hadrendet. Ennek ellenére 3 évig érvényben maradt, ugyanis csak kisebb kiegészítések mentek át a parlamenten. A komolyabb tervek, amelyek a „felfegyverzett nemzet” elgondolásra épültek, el se jutottak a parlamenti szavazásig.¹⁰⁹

1922. X. 31-én Armando Diaz kapta a hadügyi tárcát, és azonnal nekiállt kidolgozni a később róla elnevezett hadrendet, amely kisebb változtatásokkal 1926 márciusáig érvényben volt: a hadsereg 250 ezer fős, a sorkatonai szolgálat 18 hónapos, anyagi okokból az új alapegység nem az ezred, hanem a dandár lett, amelyeknek mozgósítás esetén meglehetősen komplikált módon kellett volna elérnie a hadi létszámot. Ez utóbbi csak abban az esetben lett volna lehetséges, ha rendelkezésre állt volna a szükséges szakember gárda, és a megfelelő minőségű és mennyiségű hadianyag, de ez sohasem teljesült, ugyanis évi 2 milliárd lírával lehetett volna hatékonyan fenntartani a betervezett méretű és szerkezetű hadsereget, miközben az 1923/24, az 1924/25 és az 1925/26-os költségvetési évben is ennek csak egy részét, általában háromnegyedét adták meg. Ezen anyagi hiányosságokat úgy kerülték meg, hogy az 1923/24-es évfolyamot korábban bocsájtották el, az 1924/25-öst pedig később hívták be. Így

104 Stefani 1985. 53-54.

105 Mivel Olaszországban a második világháború végéig hadügyminiszterről, Magyarországon pedig 1920-tól végig honvédelmi miniszterről beszélünk, a továbbiakban az első az olasz, a második pedig a magyar minisztert jelöli, a nemzetiség kitétele nélkül.

106 Stefani 1985. 52-53.

107 A hadrend pontos bemutatását l.: Stefani 1985. 54-55, 90-92.

108 A hadrendet leíró törvényerejű rendelet pontos bemutatását, és a hadrendet kisebb egység szintig részletező felsorolását l.: Stefani 1985. 92-93.

109 Stefani 1985. 56-59.

természetesen kevesebb idő maradt a kiképzésre, vagyis a színvonal se volt megfelelő. A Diaz -féle hadrend legfőbb pozitívuma viszont az újdonságokra való odafigyelés volt: 1923 márciusában önálló haderőnem lett a légierőből, létrejött a vegyi harccal foglalkozó részleg, és nőtt a gépesített egységek száma. Összesen 10 hadtest jött létre, 30 hadosztállal, melyek a szigeteken, és mind a nyugati, mind a keleti partvidéken elszórtan, az Alpok mentén pedig koncentráltabban állomásoztak.¹¹⁰

A Diaz -féle változtatások továbbfejlesztésével született meg az 1926. III. 11-ei 396. sz. törvény, amely a Mussolini -féle hadrendet szabályozta: az általános hadkötelezettség 18 hónapos, amely különleges feltételek fennállása esetén (katonai előképzés léte, családi helyzet...) 6 hónapra csökkenthető; a hadsereg 250 ezer fős; a Diaz -féle békebeli 1 hadosztály=4 ezred, viszont hadiállapot esetén 3 ezred=1 hadosztály formulát béke és hadiállapotban is 1:3-as rendszerre állították be; és megmaradt a 10 hadtest:30 hadosztály létszám.¹¹¹ A hadosztályok között voltak megerősített, és csökkentett létszámúak is, ez a kompromisszum a gyorsabb mozgósítást tette lehetővé, és kevésbé terhelte meg a költségvetést, mint egy állandóan csúcsra járatott hadsereg. 27-ről 30-ra nőtt a tábori tüzérségi ezredek, és 10-ről 12-re a légvédelmi központok száma.¹¹² Nőtt a gépesítés, a távirás egységek és a kiszolgáló alegységek száma. Helyreállt a szárazföldi vezérkari testület, ugyanis a Diaz -féle szabályozás csak vezérkari szolgálatot írt elő, de nem szólt állandó vezérkari testületről. Ráadásul önálló fegyvernemként ismerték el a harckocsizókat. Ezzel párhuzamosan az egész katonai szféra szabályozására sor került: a hivatalok átszervezése, a tisztek előléptetésének pontosítása, a tiszti hozomány meghatározása, a tábori lelkesítő szolgálat szabályozása, az orvosi és jogi igazolványok kiállításának módjának leírása...¹¹³ Egészen az Alberto Pariani -féle 1938-as hadrend bevezetéséig, vagyis a második világháború előestéjéig ez volt az a szabályozás, amelyen alapult az olasz hadsereg.

A Mussolini -féle szabályozás a korábbiak összegyűrásából született, és egy védekező szellemű, de életképes megoldást hozott létre, mely a különféle elgondolások közötti kompromisszumot képviselte. Két alapvető hibája volt, de ebben osztozott a korábbi hadrendekkel is:

- nem számolt a hadianyag fejlesztésének szükségességével, és úgy számolt, mintha a következő háborút is az első világháború kritériumaival, és eszközeivel fogják majd vívni;

- a gyakorlatban nem hasznosította az első világháborús tapasztalatokat, és továbbra is abban a szellemben képzelte el a határvédelmet (kiszámítható külpolitika nem lévén, csak a határvédelem szükségességével lehetett számolni), mintha kizárólag gyalogos, és hegyivadász csapatok összecsapásáról lenne szó.¹¹⁴

A szabályozás problémái nem fejeződnek be itt, ugyanis a Diaz -féle rendszerhez hasonlóan 1926 után se volt elég pénz a normális működtetéshez, nemhogy különleges feladatok elvégzésére: az 1926-os hadsereg-szabályozás védekező szellemben történt, de 1927-ben, egy katonai tanfolyam lezárásakor Mussolini már expanziós szellemben beszélt, és a nagyhatalommá válás szükségességét pedzegette, miközben maradt az amúgy sem eléggé pénzelt 1926-os rendszer, mely nem tett lehetővé semmiféle terjeszkedést.

A katonai vezetés erről az abszurdumról egészen 1935 augusztusáig, vagyis a Home Fleet

110 Stefani 1985. 66-70., 97-99.

111 Ez annyiban változott 1927-ben, hogy felállították Udine székhellyel a XI. hadtestet. Stefani 1985. 212.

112 Igazi légvédelmi rendszerről 1930-tól lehet beszélni, ugyanis ekkor jött létre a D[ifesa]. A[ntiaerea]. T[erritoriale], vagyis a Területi Légvédelem. Ehhez a szárazföldi erőknek kellett adni ingyenesen az eszközöket, a kiképzést pedig a fasiszta milícának kellett elvégeznie. 1935-ben egyesült a partvédelem és a légvédelem, és a parti feladatok kapcsán a tengerészeti, a légvédelmi ügyek kapcsán pedig a Szárazföldi Erők vezérkara alá volt rendelve a Milícia. Stefani 1985. 213.

113 Stefani 1985. 83-86.

114 Stefani 1985. 87.

földközi-tengeri megjelenéséig nem világosította fel Mussolinit. Ekkor Badoglio kerek pereg leírta, hogy egy Anglia ellenes lépés Olaszország számára azonnali katasztrófát okozna, mivel a gyarmatokon tartózkodó katonákat minden bizonnyal magukra és ezzel lényegében sorsukra kellene hagyni, hiszen nincs garantált összeköttetés velük, ha lezárják a szuezi-csatornát, a légierő java pár nap után használhatatlanná válna, a flotta pedig semmiképpen sem bírna megállítani egy teljes körű angol támadást. Badoglio levelét a helyén kell kezelni, és erről lesz is szó az etiópiai események kapcsán, de Mussolini ettől kezdve konkrét adatokkal rendelkezett az olasz haderő egészének állapotáról.¹¹⁵

Az olaszországi hadrendnek egy különleges része volt a fasiszta milícia. Ezt egyrészt a fasiszta párt és Mussolini magánhadseregeként hozták létre, másrészt pedig ez volt a fasiszta rohamcsapatoknak járó kielégítés. Szerepe a '20-as években főleg belpolitikai volt, hiszen elég csak a Matteotti-gyilkosságot követő fasiszta megmozdulásokra gondolni, amelyekre hivatkozva Mussolini azt állíthatta magáról, hogy továbbra is a közéletet képviseli, és nélküle nem lehet békés eszközökkel garantálni a különféle frakciók egymás-mellett élését.

A milícia már 1923 nyarán részt vett a hadi eseményekben, ugyanis ekkor Líbiában szolgált több, mint 3600 emberük. A korfui krízis miatt javasolta a hadsereg, hogy az újonnan alakult kötelékéből küldjenek embereket Afrikába, mert a nemzetközi helyzet nem tette ajánlatossá, hogy az anyaországban csökkentsék a „rendes” reguláris erők számát.¹¹⁶ 1924. V. 1-jén részben ezekből az emberekből létrehozták az állandó líbiai légiókat.¹¹⁷

A milícia 1927-28-ban kezdett funkciót változtatni, és a politikai hatalom örének funkciójából közeledni a hadsereg felé, hiszen 1927 novemberében kapták meg a Difesa antiaerea nazionale feladatkörét, ami 1930-ban a milícián belül egy önálló fegyvernemmé vált.¹¹⁸ 1928. II. 1-jén hozták létre a feketeinges zászlóaljakat, és ezzel a feketeingesek immár nem a mozgósítandók közül kerültek ki, hanem a hadsereget szervesen kiegészítő egységeket alkottak. 1928 nyarán részt vettek a hadgyakorlaton, ahol a hadvezetés kifelé nagyban dicsérte őket, de a belső kritikák kegyetlenekre sikeredtek, és ezek közül egyik-másik Mussolini fülébe is eljutott. Ettől függetlenül a feketeinges zászlóaljak száma 1933-ra 30-ra nőtt, amelyekben kb. 20.000 ember szolgált. A következő évben a zászlóaljak száma 42-re emelkedett, és a fasiszta nagytanács meghatározta, hogy minden hadosztályra két feketeinges zászlóaljnak kell jutnia. A zászlóaljak a hadsereg szerves részét alkották, de a parancsnoki struktúra különálló volt. Ez elméletileg egyenértékű volt a többi fegyveres erőével, de növelte presztízsét, hogy egyedülként képviselte magát a Fasiszta Nagytanácsban.¹¹⁹

1931-től, a különféle kiegészítő jellegű feladatok kapcsán a hadseregbe beépített milíciának feladatot is sikerült találni, ugyanis ide olyanokat hívtak be, akik pl. már túlkorosak voltak, így egyféle negyedik hadsereg szerepét kapta meg. Végül a milícia első nagy megmértetése az etiópiai háború volt, ahol Mussolini szándékosan szerepeltette a feketeingeseit.

Ez a magánhadsereg teljesen fölösleges pénzkidobást eredményezett, hiszen a hadsereg többi haderőneme is el tudta végezni a feladatát, csak akkor nem kellett volna fenntartani dupla parancsnoki struktúrát és bürokráciát.¹²⁰

¹¹⁵ Stefani 1985. 189-192.

¹¹⁶ Gatti 2003-2004. 250, 252.

¹¹⁷ 1924. V. 1-jei 1166. sz. törvényerejű rendelet, amit 1925. XII. 24-én 2301. számmal emeltek törvényerőre. Gatti 2003-2004. 263

¹¹⁸ 1930. II. 18-ai 93. sz. királyi törvényerejű rendelet. Gatti 2003-2004. 60.

¹¹⁹ Gatti 2003-2004. 60, 61

¹²⁰ Stefani 1985. 215-216.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ FELDOLGOZÁSA, ÉS TANULSÁGAINAK ÉRTÉKELÉSE: OLASZ ÉS MAGYAR HADSEREG-FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓK

Magyarország elvesztette, Olaszország pedig megnyerte az első világháborút. Magyarországon korlátozások és beszűkült lehetőségek közepette kellett értékelni a háborús tapasztalatokat, és az olasztól teljesen eltérő célrendszer érdekében kellett meghozni a jövőt érintő döntéseket, így a két ország katonai szakemberei eleve eltérő nézőpontból fogtak hozzá a háborús tapasztalatok értékeléséhez. Ettől függetlenül a reagálási módokban voltak érintkezési pontok. Érdemes megfigyelni ezek miből következtek, és miként befolyásolták az olasz–magyar katonai kapcsolatokat.

Ahogy szerte a világban, úgy Magyarországon is, a vezérkar vizsgálta az állóháború kialakulásának okait, és fontos szerepet kapott a hadászati döntések kritikája. A vereség okainak keresésekor viszont a magyar szakirodalom egyik legfontosabb megállapításaként szerepelt, hogy a központi hatalmak sorsát nem a harctéren elszenvedett katonai vereség, hanem a hátszág összeomlása okozta. A szakirodalom az erélytelen polgári adminisztrációnak felrótta, hogy nem tudta biztosítani a győzelem kivívásához szükséges anyagi javakat, és a társadalmi és személyi problémákat adminisztratív kérdésként másodlagos problémának tartotta. Ebből a szemléletből következett az a szükséglet, hogy a politikai döntéshozókat és a katonai vezetést nem két külön világ részeként kellett kezelni, illetve a béke éveiben a politikai vezetés elsőségét elismerve, a lehető legteljesebb együttműködést kellett kialakítani a jövő háborújának legsikeresebb megvívása érdekében. Persze a háborús viszonyok közötti elsőség már kérdéses volt.¹²¹ Mivel a magyar hadvezetés a jövő háborúja esetén eleve egy olyan világháborúra készült, melyben szövetségi rendszerek fognak összezsugorodni, a magyar külpolitika a katonai vezetés teljes támogatását élvezte szövetségkereső tevékenységében, hogy majd az új világháborúban a megfelelő szövetségi rendszer tagjaként vehessen részt.¹²²

A napi politikát nem zavarta a katonai szakirodalom egyik feltevése sem, így a revízió jelszava alatt könnyedén folytatódhatott a külpolitikai előkészítés, és a katonák szakmai felkészülése. Az elméleti ismeretanyag bővítése nemcsak a vereség okainak megismerésére, hanem a jövőbeli háború vívásának megjósolására is szolgált, így érthető, hogy jelentős volt az érdeklődés minden hadművészeti elmélet iránt. Mivel a magyarországi kísérletezés tiltva volt, így ehhez a rendelkezésre álló nyugati forrásokat használták fel. Egy „elit hadsereg” megvalósítása tűnt a legcélszerűbbnek, viszont ennek is óriási ára volt, és a kisantant gyűrűjében nem lehetett mellőzni a mennyiség problémáját. Ennek megfelelően a cél a megfelelő szervezés kialakítása, és a legjobb felszerelés beszerzése mellett egy kompromisszum megtalálása volt a tömeghadsereg, és az elit hadsereg aránya között. Werth Henriket, a Hadiakadémia parancsnokát is az elit hadseregről alkotott elméletek vezették az 1930-ban írt tansegédlete megírásában, melyben a követendő magyar katonai elméletet tárgyalta. Ebben a totális háború nyugati elmélete által követelt szervezettséget is meg kívánta valósítani Magyarországon. Ennek nem voltak meg a gazdasági, és technikai feltételei, így „pótszerként” az erkölcsi tényező súlyát túlságosan kihangsúlyozta. Mintha a faji öntudat növelésével pótolni lehetett volna a modern felszerelések hiányát.¹²³

Az új eszközök felhasználásán alapuló elméletek vitája az 1920-as évek végén kezdődött el. Az első ilyen a légierő fejlesztése miatt volt fontos, és a Douhet -féle elméletet érintette. A légiháború-elméletének számos magyarországi támogatója akadt, Giulio Douhet munkáiból a

¹²¹ Füzi 1985. 387, 388.; HL TGY 2015.

¹²² Dombrády 1977. 5.

¹²³ Füzi 1985. 390, 391.

Magyar Katonai Szemle is idézett.¹²⁴ A légierő háborút eldöntő szerepéhez viszont szükség lett volna a kisantanttal szembeni totális légi-fölényre, amiről Magyarország nem is álmodhatott, illetve már az 1930-as vezérkari vezetési gyakorlat elemzésekor is megállapították, hogy kiegyensúlyozott légierők esetén, a vizsgált repülőandár, „harcászati értékét nézve csak kedvező harchelyzetek kiaknázása mellett várható döntő behatás, egyébként csupán a földi súlyt képes növelni, a támadás vagy a védelem gyújtópontjain. (...) A feltevésben szereplő repülőandár az erők teljes összevonásában sem képvisel oly erőt, amely rendes körülmények közt csatadöntést idézhetne elő.”¹²⁵ Ilyen tapasztalatok után nem véletlen, hogy a Douhet-elmélet iránti lelkesedés alábbhagyott, és az 1930-as évek közepére véget ért a légierővel kapcsolatos általános vizsgálódás. Ennek a váltásnak az a koncepció volt a gyümölcse, hogy a háborús sikert kizárólag a hadsereg teljes egészének, és a haderő, illetve fegyvernemek szoros együttműködésével lehetséges megvalósítani. Az 1930-as évek repülőgép-beszerzései is már ennek a koncepciónak a jegyében születtek.¹²⁶ Ezzel ellentétben olasz részről a haderő- és fegyvernemek szoros együttműködésére kizárólag az etiópiai háború alatt került sor, de csupán csak azért, mert más megoldás nem volt, így az eredmények ellenére a légierő továbbra is az önállóságra törekedett. Mellesleg az etiópiai tapasztalatok megmutatták, hogy a légierő önmagában nem képes kivívni a győzelmet, vagyis a Douhet által jövődölt szerepre alkalmatlan.¹²⁷

Érdekes, hogy az erkölcsi felsőbbrendűség szükségességének túlságos kihangsúlyozása az olasz katonai szakirodalomban is megjelent. Az első világháború az olasz fronton szinte kizárólag állóháborúként jelent meg. Ennek elkerülése tehát sokszorosán hangsúlyos kérdéssé vált. Az 1926-os hadsereg-szabályozásról köztudott volt, hogy egy kompromisszumos döntés eredménye, így 1920-as évek végétől intenzív vita folyt a követendő elméletekről, és ennek megfelelően a szükséges fejlesztések fajtáiról. Az olasz szakirodalom a magyarhoz hasonlóan tárgyalta az elit, és a tömeghadsereg problematikáját. Ráadásul Sebastiano Visconti Prasca volt belgrádi katonai attasé, Mussolini számára oly kedves könyvében, az 1934-ben megjelenő *La guerra decisiva*-ban¹²⁸ sikerült a technikai feltételek relativizálása mellett túl nagy szerepet tulajdonítani a morális elemeknek. Mintha a rendelkezésre álló eszközök jelentősége másodlagos lett volna. A könyv jelentőségét tükrözi, hogy számos eleme átkerült az 1938-as Pariani -féle hadsereg reformba, és a morális tényező túlhangsúlyozása Mussolini támogatását is elnyerte.¹²⁹

A gépesítés, és a páncélos járművek problematikája különbözőképpen jelent meg Magyarországon, és Olaszországban. Ami a gépesítést illeti, olasz részről a leglogikusabb megoldás az első világháborús eszközök továbbfejlesztése lett volna, viszont a szakértők Clausewitz-et erőltetve tagadták a gépek fontosságát, és a szárazföldi csapatok mozgékonyabbá tételét megoldhatónak látták egy szimpla átszervezéssel. Ezt a nonszenszet pedig az „offenzív szellem” gyakori emlegetésével próbálták vonzóbbá tenni. Végül egészen az etiópiai és a spanyolországi tapasztalatokig kellett várni, hogy az igencsak vérszegény „gyorsan mozgó” kirakat-csapatok pártolása helyett elkezdődjön az igazi gépesítés.¹³⁰ A páncélozott járművek költségvetési okokból csak jelképes mennyiségben szerepeltek az 1926-os hadrendben, és csupán 1931-től kezdődött meg a vita, melynek el kellett volna döntenie, hogy a gépesítést, vagy a páncélozott eszközök nagyobb arányú alkalmazását kell szorgalmazni. A játszmát a gépesítés nyerte meg, és a különféle fejlesztések a '30-as évek

124 Szentnémedy 1931/3.; Szentnémedy 1931/4.; és Szentnémedy 1931/5.

125 A vezetési gyakorlat teljes anyagát lásd: HL 4. VKF osztály 144.100/Eln.1931. sz. 1932. VII. 13.. A repülő részt külön kiadták: VK gyak. 1930.

126 Füzi 1985. 393.

127 Gentili 2004. 311.

128 Visconti Prasca 1934.

129 Botti-Ilari 1985. 185-186.

130 Botti-Ilari 1985. 188-189.

második felében jelentősebb megrendelések következtében kezdtek megjelenni a csapatoknál.¹³¹ A vita vesztese a harckocsi lett. A stratégiai gondolkodás meghatározó eleme volt, hogy Olaszországnak egy hegyvidéki háborúra kell felkészülnie. Az afrikai színtereken fel se merült nagy páncélos összecsapások lehetősége, így kerülhetett nagy mennyiségben megrendelésre a gyalogság támogató szerepére kárhóztatott, hegyi utakon is kiválóan bevethető Ansaldo C.V.33, és C.V.35-ös, miközben a közepes és nehéz harckocsik gyártása teljesen háttérbe szorult.¹³²

A magyar vezérkar a '30-as évek elején tette meg az első lépéseket egy páncélosokból álló gyors fegyvernem megteremtésére, de az anyagi lehetőségek csak 1936 után tették lehetővé az elmélet gyakorlatba való átültetését. A lehetőségek viszont ekkor is csak vegyes felépítésű, gépkocsizó, lovas-, és kerékpáros egységek létrehozatalát tették lehetővé. Magyarországon tehát a fő probléma nem az elméleti vita, hanem a korlátozott anyagi lehetőség volt.¹³³ Ennek a kompromisszumnak lett az eredménye az Ansaldo C.V.33-asok magyarországi beszerzése is.

131 Botti–Ilari 1985. 192-193.

132 Mazzetti 1970. 166, 167. Az Ansaldót 1933. január-július között megrázta a páncélok botránya, ugyanis a hibás darabokat nem öntötték újra, hanem csak összehegesztették, amivel ugyanúgy megmaradt azok rossz minősége. Ennek ellenére az olasz harckocsigyártás az Ansaldo privilégiuma maradt. A fejlesztésénél viszont alig léptek előre, ugyanis a bemutatott prototípusok alig tartalmaztak újításokat, a hibák mindig megismétlődtek, így állandóan a gyors harckocsihoz tértek vissza, a gyártó nagy öröme, a fejlesztés nagy kárára. De Rosa 1999. 204-206.

133 Füzi 1985. 392.

AZ OLASZ ÉS MAGYAR KATONAPOLITIKÁT MEGHATÁROZÓ INTÉZMÉNYI STRUKTÚRA

Minden korban változik kik hozzák a döntéseket. Egy modern államban ez sohasem egyszemélyi feladat, hiszen aki a felelős döntést hozza, valójában az információt szolgáltató, azt elemző, majd a döntést előkészítő emberek munkáját követően határoz. A bürokrácia tehát kivédhetetlenül hallatja hangját, és itt-ott beleszól abba, amit a vezető kíván. Mivel a korszak bürokráciájának struktúrája különbözik a jelenlegitől, érdemes bemutatni kik és hol fejtették ki ilyen irányú befolyásukat.

A NEMZETEK SZÖVETSÉGE

A Nemzetek Szövetsége, köznapibb nevén a Népszövetség, egy teljesen új, nemzetek feletti szervezet volt, mely egészen 1936-ig, vagyis az etiópiai agresszió miatt kivetett szankciók visszavonásig, tehát azok hatástalanságának elismeréséig, az európai viszonyok alakulásának legfőbb színtereként működött. Mivel a magyar, majd Etiópia kapcsán az olasz külpolitikai problémák is végső soron a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé kerültek, érdemes ennek a szervezetnek az ismertetésével kezdeni az intézményi struktúra bemutatását.

A szervezet működésének alapja az 1919. IV. 28-án elfogadott Egységokmány volt. Ennek szövege minden békeszerződésbe belekerült, így azok elfogadásával az egységokmány is az adott ország jogrendszerének része lett.

Ennek 3. cikkelye a Közgyűlés, a 4. cikkelye pedig a Tanács összetételét szabályozta. Ez utóbbi eredetileg az öt győztes nagyhatalom képviselőjéből, és négy, a Közgyűlés által megválasztott ideiglenes tagból állt volna. Az Egyesült Államok nem csatlakozott a Nemzetek Szövetségéhez, ezért az állandó tagok száma 4-re csökkent. Az ideigleneseké 1923-ban 6-re nőtt. Németország 1926-ban, belépésével automatikusan állandó tagja lett a Tanácsnak, ahol az ideiglenes tagok száma 9-re, majd 1932-ben 10-re nőtt.¹³⁴

A tagság a kisállamoknak szinte kizárólag előnyöket hozott, mivel közel kerülhettek a nagyhatalmakhoz, miközben azokkal egyenjogúságot élveztek. A nagyhatalmak a titkos diplomáciát nehezítő tényezőként részben akadályt láttak benne, de a Nemzetek Szövetsége, megkerülhetetlen fórumként lehetővé tette, hogy az állandó tagok a Tanácsban is kimutathassák nagyhatalmi státuszukat, illetve Genfre hárítsák több ígért betartását, vagy kényes kérdés megoldását. Persze a testület működtetéséért vállalt felelősség is a nagyhatalmakat terhelte, akik állandó tagként a rendszer működésének fenntartásáért feleltek.¹³⁵

Az 5-7., 24., és 26. cikkelyek a döntéshozatal menetéről, a titkárságról és a szervezet székhelyéről, illetve a Szövetség igazgatása alá kerülő hivatalok irányításáról, költségeiről, és az esetleges módosítások életbelépésének módjáról rendelkeztek. A 8. és 9. cikk mondta ki a leszerelés szükségességét, melyen később a leszerelési konferencia összehívása is alapult. A 10. és 11. cikkely a tagok függetlenségének védelméről rendelkezett, a 12-17. cikkelyek a vitás kérdések rendezésével foglalkoztak. A 18. cikkely volt hívatott elősegíteni a titkos diplomácia felszámolását, mivel minden szerződésnek a Nemzetek Szövetsége Titkárságánál

¹³⁴ Zeidler 2006. 109.

¹³⁵ Zeidler 2006. 110-111

történő bejegyzését írta elő. Ezzel kapcsolatban a 19-21. cikkelyek a nemzetközi egyezmények érvényességéről, esetleges érvénytelenségéről és megváltoztatásának lehetőségéről beszéltek. A 22. cikkely a mandátum-rendszer bevezetését hozta magával, miközben a 23. és 25. cikkelyek további humanitárius célú intézkedést tartalmaztak, mint például a Vörös Kereszt munkájának elősegítését.

A világbéke fenntartását és megőrzését célzó intézmény a komolyabb problémákat nem tudta megoldani, de színteret biztosított a két világháború közötti korszak számos kisebb-nagyobb összetűzése megbeszéléséhez. A szervezet tagjainak francia-kötődése nem is egyszer problémát okozott: Németország 1926-os belépésével egy időben az Európának járó 5 ideglenes helyet mind Franciaország szövetségesei foglalták el.¹³⁶ A népszövetségi apparátusban nem sikerült nagy számú magyart elhelyezni, ugyanis rendre csak 2-3 főt, plusz csak 1-2 néhány hétig, vagy hónapig szolgálatban lévő gyakornokot sikerült Genfbe juttatni. Jól jellemzi a korabeli erőegyensúlyt, hogy miközben 1930-ban a 630 népszövetségi alkalmazott közül 183 volt svájci, 142 angol, 104 francia, valamint 32 olasz, addig csak 3 volt a magyar.¹³⁷

AZ OLASZORSZÁGI KÜL- ÉS KATONAPOLITIKÁT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

A KORMÁNY ÉS ANNAK ÖSSZETÉTELE

Olaszországban 1922. X. 31-től 1943. VII. 25-ig hivatalosan a Mussolini-kormány volt hatalmon. Ebben a miniszterelnök gyakran magának tartotta fenn egyes minisztériumok vezetését, ez a „gyakorlat” többszörösen igaz volt a külügyi és a védelmi tárcák esetében. A miniszterek leváltása szinte sohase programszerűen történt, amelynek megfelelően az 1929-es, 1932/33-as és 1936-os évben többszörös személycsere történt ezeknek a tárcáknak az élén.

A tengerészeti és a Légügyi Minisztérium esetében 1925 és 1929 között, a Külügyminisztérium élén pedig 1922. X. 31-től 1929-ig állt Mussolini. 1929-ben tömegesen kaptak miniszteri pozíciót azok az államtitkárok, akik korábban is vezették a minisztériumokat Mussolini felügyelete alatt. Dino Grandi került a külügy, Italo Balbo a légügyi, és Giuseppe Sirianni pedig a Tengerészeti Minisztérium élére. Ekkor ezek a tárcák viszonylagos önállóságot élveztek.

1932/33-ban, különféle problémákat felvetve ürügyként, de valójában az egyre mozgalmasabbá váló európai helyzetet látva az irányítás szorosabbá tételére vágyó Mussolini mindegyik 1929-es kinevezettet leváltotta. 1932-ben Grandira, 1933-ban pedig a katonai miniszterekre került sor. 1936-ig Mussolini vitte a külügyet, hogy akkor átadja vejének, Galeazzo Cianónak, de a katonai tárcákat 1933-tól egészen bukásáig magának tartotta fenn.

Általánosan megfigyelhető, hogy amikor Mussolini magának tartott fenn egy minisztériumot, minden külpolitikai vonatkozású döntést részletesen ellenőrzött ugyan, de a technikai és az adminisztratív kérdésekkel nem sokat foglalkozott. Ez szabad kezet adott a segítőinek, vagyis az államtitkárainak és a vezérkarok főnökeinek. Csakhogy Mussolini ezeket is maga választotta ki, és gyakran nem a legfelkészültebb, hanem a leginkább kézben tartható személyt preferálta.¹³⁸ Mussolini a minisztériumok közötti túlzott információáramlást se kedvelte,¹³⁹ és a túl nagy önállóságot se értékelte, így érthető, hogy pl. Pietro Gazzera, az

¹³⁶ Zeidler 2006. 118.

¹³⁷ Zeidler 2006. 120.

¹³⁸ Ez pl. különösen igaz Ugo Cavallero, Pietro Badoglio, és Federico Baistrocchi esetében, de a leghíresebb „melléfogás” Achille Starace párttitkár volt, akit Mussolini úgy védett, Dino Grandi kritikáira válaszolva, hogy «un cretino, sì, ma obbediente» [egy kretén, valóban, de engedelmes].

¹³⁹ Suvich külügyi államtitkár például az 1935. januári Laval -féle tárgyalásokat követően csak a saját

egyik legtehetségesebb hadügyi államtitkár, majd miniszter, akivel együtt dolgozott, 1933-as leváltásakor vigaszdíjat se kapott, és egyenesen a „süllyesztőbe” került.¹⁴⁰

Ez a függési rendszer nem minden esetben működött, hiszen Gazzera, vagy Grandi jelentős teljesítményt nyújtott, de ez Gazzeranak a karrierjébe került. Grandi csak a párton belüli pozíciója, és a Mussolinihez fűződő kapcsolata miatt tudott az élvonalban maradni 1932-es bukása után.

A KÜLÜGYMINISZTERIUM ÉS A KÖVETSÉGEK

A Külügyminisztérium vezetését Mussolini azonnal megszerezte, hiszen a kiforratlan európai helyzet hirtelen, és gyakori változásokat tudott produkálni, vagyis a külügyek ellenőrzése elsődleges jelentőséggel bírt. Ez viszont egészen a locarnói politika utáni irányváltásig nem hozott magával semmiféle lényeges újdonságot a külpolitikai irányvonalban. A minisztérium alig szenvedte meg az 1920-as évek elején észlelt belpolitikai káoszt. A Nitti kormányok külügyi tevékenységét Carlo Sforza államtitkárként annyira hatásosan befolyásolta, hogy bizonyos elemeit miniszterként tovább tudta vinni, és a Giolitti-kormány-t követő „szürke” politikusok kavalkádjában a Sforza-i vonalat a vezértitkár, Salvatore Contarini továbbra is képviselni tudta. Contarini 1919. XII. 31-től 1926. IV. 6-ig töltötte be a külügyminiszter helyettesi, vagy más néven vezértitkári pozíciót, és egészen lemondásáig meghatározta a fasizmus külpolitikáját is. Lemondása után a tisztség nem került betöltésre, hiszen így egyszerűbb volt a miniszteri Kabinet alá rendelni a külügyek irányítását.¹⁴¹ Nagyjából Contarini lemondásáig tartott az, hogy a fasizmus saját embereit ültette egyes külügyi pozíciókba, de ez nem jelentett teljes személycserét. Csupán az adminisztratív átszervezések és átnevezések,¹⁴² és az 1927. VI. 2-ai szabályozás¹⁴³ tanúskodik a fasizálásról.

Az olasz Külügyminisztérium felső vezetésében a két világháború között, alapvetően két irányvonal vetélkedett egymással: az egyik az európai nyugalom garantálása mellett afrikai expanziót szeretett volna (ide tartozott Raffaele Guariglia is, aki sokáig az európai ügyekkel foglalkozó politikai osztály élén állt), a másik pedig határozottabb Balkán-politikát, és komolyabb európai térnyerést látott volna szívesen (erre Dino Grandi volt a példa). Ez a Balkán-Afrika ellentét a '30-as években a két különböző frakció érezhető harcához vezetett a Külügyminisztériumon belül.¹⁴⁴

A magyar ügyek 1933. VI. 30-áig az Európáért és Levantért felelő politikai osztály¹⁴⁵ III. hivatalához¹⁴⁶ tartoztak. 1933-ban egyesítették a politikai osztályokat, mely élére Gino Buti került.

kapcsolatainak köszönhetően tudta meg, hogy lesz katonai része is a születendő olasz-francia egyezménynek, és hivatalos formában erről csak utólag kapott értesítést. Suvich 1984. 293.; Minniti 2000. 99.; DDI 8/I. n. 480.

140 Stefani 1985. 75.

141 Serra 1988. 41.

142 Az ügyosztályokat az 1920-as, Sforza -féle területi rendszerről funkcionális alapokon szervezték át, és 1928-ban, illetve 1934-ben egyes részlegeket átneveztek. Serra 1988. 44-45.

143 Ekkor került ki a külügyi szolgálatba való bejutás alapfeltételei közül a vagyoni cenzus, de bekerült az a formula, hogy megfelelő polgári, erkölcsi és politikai viselkedést kell tanúsítania a jelentkezőnek. Serra 1988. 44.

144 Pastorelli 1967. 280-281.

145 Élén 1923. IV. 13-tól 1926. IX. 4-ig Mario Arlotta későbbi budapesti olasz követ, 1926-tól pedig az 1933-as átszervezésig Raffaele Guariglia állt.

146 1927-ig Augusto Bianchieri Chiappori, majd az 1930-as átszervezésig Alberto De Marsanich vezette. 1930-ban átszervezték a referatúrákat, és ettől kezdve a II. számú volt a magyarországi, de 1936-ig a pozíciót csak helyileg közel töltötték be: Gonsalvo Summonte, Talamo márki, Ubaldo Rochira, Giuseppe Cosmelli, Delfino di Villanova, és Pietro de Paolis állt az ügyosztály élén.

Az olasz követségek és nagykövetségek száma az első világháború utáni új képviseletekkel együtt 60-ra emelkedett, miközben Olaszországban 51 ország képviseltette magát.¹⁴⁷ Olaszország az elsők között nyitotta meg magyarországi külképviseletét, mely élén 1920 novemberétől 1923. XII. 12-én bekövetkezett haláláig egy jól felkészült diplomata: Gaetano Caracciolo di Castagneto herceg állt. A posztot 1924. IV. 9-ével Ercole Durini di Monza vette át, akit 1930. II. 1-jén Mario Arlotta, az Európáért és Levantéért felelős politikai osztály korábbi vezetője váltott. Őt 1932 augusztusától Ascanio Colonna követte. 1936. XII. 21-én az a Luigi Orazio Vinci-Gigliucci vette át a követség vezetését, aki Caracciolo di Castagneto, és Durini di Monza alatt sokáig első beosztott volt a budapesti követségen, majd az utolsó etiópiai olasz követként segítette elő az olasz hódítást.¹⁴⁸

A KATONAI ELLENŐRZŐ SZERVEK

Az első világháborút követően Olaszországban is létrejöttek az erőforrásokat integráló, komplexebb döntéshozatalt lehetővé tevő szervezetek, de hatékonyságuk nem volt megfelelő.

1923 januárjában felállították a „Commissione suprema mista di difesa”, vagyis a Legfőbb védelmi vegyes-bizottságot, mely nagyjából a magyarországi Legfelsőbb Honvédelmi tanácsnak felelt volna meg, csak hogy ezt 1924-ben, és 1925-ben is megreformálták, illetve olyan sokan voltak a tagjai,¹⁴⁹ hogy inkább egy „honvédelem-ügyi” parlamentnek tűnt, saját albizottságokkal, mint egy koordináló szervnek.¹⁵⁰ A bizottság összetétele és feladatköre 1936-ban tovább bővült, ugyanis a marsallok mellett például a a fasiszta párt titkára is szavazati jogot kapott, illetve minisztériumközi egyeztetési fórummá nőtte ki magát, melynek a háborúra való felkészülést kellett volna elősegíteni, de a hozzá nem értő, és/vagy a felkészületlen tagok egyetlen fontosabb döntést se hoztak meg. Ha vitára került sor, akkor pedig mindig Mussolini véleménye győzött.¹⁵¹

Sokkal fontosabb szerepet töltött volna be az általános vezérkari főnök, mely tisztséget az 1925. VI. 8-ai 866. törvénnyel hozták létre.¹⁵² A törvény összevonta a szárazföldi erők vezérkarának vezetését az újonnan létrehozott tisztséggel, és az általános vezérkari főnök kapta feladatkeppen, hogy a három haderőnemi vezérkart összefogva kidolgozza a haditervek elkészítéséhez szükséges főbb irányelveket, összehangolja az éves hadgyakorlatokat, és megalkossa a hadsereg fejlesztésének alapvető célkitűzéseit. Az alapvető probléma mindezzel a kényszerítő eszközök teljes hiánya volt, így az általános vezérkari főnök mondhatott bármit is, nem rendelkezett megfelelő törvényi háttérrel annak érdekében, hogy a döntéseit ráerőltesse a vezérkarokra. Ráadásul a békeidőben történő szabályozás mellett hiányzott a háború esetén esedékes főparancsnokság kérdésének rendezése, így az általános vezérkari főnök békebeli útmutatásának háborús következményeit nem lehetett tudni, hogy kinek is kell viselnie.¹⁵³ A tisztséget betöltő Pietro Badoglio jogosítványait jelentősen megnyirbálta az

147 Serra 1988. 40.

148 Durini volt az egyedüli a felsoroltakból, aki nem örvendett túl jó hírnévnek. Az olasz Külügyminisztériumban pl. nem túl intelligens, de bizalomra érdemes diplomataként jellemezte Contarini. Bodrero belgrádi olasz követ véleménye kevésbé volt diplomatikus. MNL K 64 1924-23-175. Nemes 1924. IV. 30.; IET III. n. 215. Sőt, 1927 nyarán Durini közel járt ahhoz, hogy magyar részről kérjék visszahívását, ugyanis Bethlen nehezményezte kivel tart fenn kapcsolatot. MNL K 64 1927-23-355.

149 Az 1925-ös szabályzat szerint a határozatokat hozó parancsnokság elnöke a miniszterelnök volt, tagjai pedig a külügy-, a belügy-, a pénzügy-, a hadügy-, a tengerészetügyi-, gyarmatügyi miniszter és a légügyi biztos voltak. A tanácsadó testületet pedig a Hadsereg tanács, az Admirálisok bizottsága, és az Ipari mozgósítási bizottság összessége alkotta. Ez utóbbiba 9 minisztérium, és 22 országos jelentőségű vállalat delegált 1-1 tagot, plusz tagja volt még 3 vezérkari főnök, 1 bankigazgató, 1 vasúti igazgató, 1 államtitkár és 1 titkár.

150 Stefani 1985. 70-71.

151 Stefani 1985. 206.

152 Ceva 1979. 209..

153 Stefani 1985. 76-77.

1927. II. 6-ai 68. törvényerejű rendelet, az ugyanaznap kiadott 69. sz. törvényerejű rendelet pedig helyreállította a különálló szárazföldi vezérkari főnöki tisztséget.¹⁵⁴ Ez utóbbival sikerült olyan mértékben szimbolikussá tenni az általános vezérkari főnök funkcióját, hogy az 1925 és 1927 között még tanácsadó testületeként működő Hadsereg tanácsból is száműzték, és nem volt kötelező megküldeni neki a hadsereg működésével kapcsolatos rendelkezéseket se.¹⁵⁵

A KATONAI MINISZTERIUMOK ÉS A HADERŐNEMI VEZÉRKAROK SZEREPE A MUSSOLINI -FÉLE KATONAPOLITIKA ALAKÍTÁSÁBAN

A haditengerészet vezetése jellemzően megőrizte a világháború előtti elzárkózást, és teljesen különálló, elitista világot alkotott. A flottafejlesztés viszont a nagyhatalmi tervekben elengedhetetlennek bizonyult, így az 1931-es flottaparításra vonatkozó megállapodás sikertelensége után Mussolini a haditengerészet intenzív fejlesztésébe kezdett. Ez a katonai költségvetés elosztásában meg is nyilvánult, ugyanis az 1924/25-ös költségvetési évtől az 1932/33-asig terjedő időszakban a katonai költségvetés folyamatosan nőtt, és ennek a hadsereg kapta mindig az 58-60%-át, a légierő a 12-15%-át, és a haditengerészet a 24-29%-át. A 29% körüli érték stabil volt az 1930/31-es költségvetési évtől.¹⁵⁶ Miközben a légierő vezérkara kereste a saját útját, a hadsereg pedig az Alpok ívét követő védekező/támadó háborúknál ragadt meg, melyet esetleg egy balkáni hadművelet tehetett volna bonyolultabbá, a haditengerészet tisztjei nemzetközi rálátással rendelkeztek. Ez különösen az etiópiai háborúra történő készülés során vált fontossá.¹⁵⁷

A repülésügy a rendszer propagandájának volt az alapja, ugyanis az eredeti, Aldo Finzi al-biztos felügyelete alatt formálódó légierő a propagandisztikus és kaotikus vonásai miatt igen kedves volt Mussolini szívének. Finzi kompromittálódott a Matteotti-gyilkosság kapcsán, ezért helyét, mint légügyi államtitkár, Alberto Bonzani vette át. Bonzaninak semmi köze nem volt a légierőhöz, de szisztematikus, és megbízható katona volt, akire Mussolini kétszer is rá merte bízni a rendteremtés feladatát.¹⁵⁸ Miután Bonzani elvégezte feladatát, Mussolini, Italo Balbo légügyi államtitkári kinevezésével, elkezdte egyengetni saját embere előtt az utat a Légügyi Minisztérium keretein belül. Balbo kinevezése annak volt a jele, hogy Mussolini egy fiatal, energikus, párt-hű emberben gondolkodott, aki képes volt a Légierőt kiszakítani a többi haderőnemtől való függéséből.¹⁵⁹ A Légügyi Minisztérium Italo Balbo vezetésével a versenyekre fejlesztett prototípusokkal tűnt ki, de ezek katonai változatai nem kerültek sorozatgyártásra. A Montecelio-ban üzemelő kísérleti telepek világ színvonalat képviseltek, de a meglévő géppark megújítására nem fektettek elegendő hangsúlyt. Ennek lett a következménye, hogy az 1926. XI. 28-ai „minden gépet a levegőbe” nagy próbán az utasítást 200 gépnek sikerült abszolválnia, de 104-nek a rossz idő, a pilóták alkalmatlansága és hasonló okok miatt nem sikerült.¹⁶⁰ Balbo vezetése alatt jelentős összegek mentek el az átrepülések megszervezésére. Ezek kiváló alkalmak voltak a saját és a rezsim reklámozására, de csak a II. világháború előestéjén lett valami pénzügyi hasznuk a kereskedelmi járatok beindításával.¹⁶¹ Az átrepülések és versenyek politikája következtében a Finzi/Bonzani-korszak 3 évében

¹⁵⁴ Ceva 1979. 213.

¹⁵⁵ Stefani 1985. 210.

¹⁵⁶ Allegi 1989. 1103.

¹⁵⁷ Mazzetti 1974. 157-158.

¹⁵⁸ 1924. VII. 10. és 1925. V. 14. között légügyi államtitkárként, 1929. II. 4. és 1934. X. 1. között pedig hadügyi vezérkari főnökként szolgált. Mindkét alkalommal a technikai tudása, és szervezőkészsége miatt nevezték ki.

¹⁵⁹ Gangi 1998. 64.

¹⁶⁰ Gangi 1998. 65.

¹⁶¹ Mantegazza 1993. 130-131.

legyártott repülőgépek száma magasabb volt, mint a Balbo -féle légügyi államtitkárság, és miniszterség 7 évében.¹⁶² A számbéli problémák mellett végül az újrafelfegyverzés kapcsán vált látványossá több olyan hiányossága az olasz repülőgép-fejlesztésnek, mint például a nagy teljesítményű és megbízható motorok gyártása, mely a második világháború során azt eredményezte, hogy az olasz repülőgépipar az amerikai licencek használata után jórészt a német repülőgép motorokra támaszkodott.¹⁶³

Az olasz légierő 1933-ban egy kis potenciállal rendelkező haderőnem volt. A technikai bravúrok nem jelentek meg a tömegtermelésben és a légierő hosszú évekig ugyanazokkal a modellekkel dolgozott. Mivel a gyártók nem voltak rákényszerítve a modelljeik fejlesztésére, 1933 környékén Fiat BR.2 és Br. 3-asok alkották a nappali bombázó repülőgép állományt, amelyek mind 1919-es szabványokat követtek, és Caproni 73, 74 és 101-esek az éjszakai bombázó állományt. Egyedül egy modern bombázó repülőgéptípus volt szolgálatban, de ez igazából még csak bevezetés alatt állt: a SIAI S.81. A vadászrepülő alakulatok jórészt Fiat CR.20-asokat használtak, mely egy 1926-os modell volt, és ezeket csak igen kis arányban segítették ki a CR.30-asok. A felderítés Ofm Romeo Ro.1-esekkel dolgozott, amelyek a holland Fokker C.V licencén alapultak. Az utódot, a Ro.37-est, mely ugyanúgy fix futóművel rendelkező kétfedelű gép volt, 1933 körül kezdték csak gyártani. Egyedül az S.81-es jelentett érezhető fejlődést az első világháborús modellekhez képest, de 1935-ben a RAF, a Luftwaffe és az Armée de l'Air se állt jobban.

A korabeli állapotokat jelzi, hogy az etiópiai háború kitörésekor, vagyis a hadműveletek eltervezését követő 10. hónapban a tervezett légierős egységeknek csupán 25%-a volt bevethető! Az angol gyarmatok feletti átrepülési tilalom lelassította a szállítást, de 1936 tavaszán még mindig nem lépett hadba minden régen eltervezett légierős egység, mely tény elég tragikus fényt vet a Regia Aeronautica arcvonal átrendezési képességére, vagyis ennek hiányosságaira.¹⁶⁴

A Hadügyminisztérium és vezérkara jelentette volna a kapcsolatot a többi vezérkarral, amennyiben megmaradnak az általános vezérkari főnök jogosítványai, hiszen 1925 és 1927 között Pietro Badoglio egyszerre töltötte be a szárazföldi erők vezérkari főnöke, és az általános vezérkari főnöki pozíciót. Ezt követően, az 1927-es miniszteri rendezéssel, Mussolini maga alá gyűrte az összes katonai minisztérium vezetését, csak hogy az egységes politikai irányítás a technikai ügyek elhanyagolásával társult, így a valóságos koordináció továbbra is hiányzott. A szárazföldi vezérkar neve többször is megváltozott: volt Központi, Szárazföldi, hogy 1925-ben visszatérjenek a régi Kir. Szárazföldi Vezérkarhoz.¹⁶⁵ Ennek a vezérkarnak volt a legfontosabb szerepe a katonadiplomácia alakításában, ugyanis ők felügyelték a katonai attasé hivatalokat, amíg a S[ervizio].I[nformazioni].M[ilitare]. meg nem szerezte a jogot, hogy kizárólagos összekötő legyen az attasék, és a vezérkar között.

A vezérkari főnökök és a miniszter-helyettesként működő államtitkárok posztját egészen 1934-ig különböző személyek töltötték be. 1934. III. 22-én a légügyi államtitkár kapta meg a légügyi vezérkari főnöki pozíciót, amit 1934. VI. 1-jén a haditengerészeti államtitkár, 1934. X. 1-jén pedig a hadügyi államtitkár vezérkari főnöki kinevezése követett. A lépés nem maradt egyedüli eset, így ekkortól, Mussolini ellenőrzése alatt, egységes vezetés alá került a haderőnemek politikai és technikai irányítása. Természetesen ezzel párhuzamosan a haderőnemközi egyeztetések mértéke cseppet sem nőtt.

A S.I.M. az 1925. X. 15-ei 1909. sz. törvényerejű rendelettel alakult meg. Ez a haderőnemi vezérkar mellett működő információs szolgálatok összefogását volt hivatott ellátni, és az így

162 Mantegazza 1993. 129.

163 Mantegazza 1993. 136-137.

164 Gentili 2004. 309-310

165 Stefani 1985. 73.

rendszerezett adatokkal az általános vezérkari főnököt kellett volna tájékoztatni.¹⁶⁶ Ebből adódóan, funkcióját tekintve, a Honvéd vezérkar második osztályának felelt meg.

A vezetésével megbízott személy mindenkor fedőneve a magyarországi szóhasználatban „Andrea” volt.¹⁶⁷ A különféle „Andrea”-k tevékenysége nem volt kiemelkedő, hiszen a szervezet anyagi keretei is meglehetősen korlátozottak voltak. Ezért Mario Roatta színre lépéséig, vagyis 1934-ig a S.I.M. szerepe semmitmondó volt. Ekkor ugyanis a szervezet Mussolini támogatásával nagyobb anyagi kereteket kapott, és Roatta vezetésével hatékonyabbá tette működését.¹⁶⁸

A S.I.M. 1937-re szerezte meg a katonai attasé hivatalok feletti kizárólagos ellenőrzés jogát, így sikerült elvágni a Hadügyminisztériumot az elsődleges külföldi hírforrásától. Innentől a S.I.M. alapvető fontosságra tett szert a hírek szűrése és tálalása, vagyis az olasz katonadiplomácia alakítása kapcsán. Ez viszont már a disszertáció időkeretein kívülre esik, így a változás kellemetlen következményire már nem térek ki.

A KATONAI ATTASÉ HIVATALOK

Az olasz hadvezetés az első világháborút követően azonnal bővíteni kívánta a katonai attasé hálózatot. Erről az első javaslatot a Főparancsnokság fogalmazta meg 1919. VII. 17-én.¹⁶⁹ A lista tovább finomodott, és amikor 1919. IX. 13-án átküldték a Külügyminisztériumnak, már két jelölt is volt a budapesti posztra.¹⁷⁰ Időközben megalakult a budapesti tábornoki bizottság, amelyben az olaszok is képviseltették magukat. Ennek ellenére a Hadügyminisztérium 1920. II. 7-én is még csak úgy tartotta számon Budapestet, hogy a katonai missziót katonai attaséval kell majd felváltani.¹⁷¹ A Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság második, 1922. szeptemberi létszámcsoökkentése után, a budapesti olasz követ sorozatos kérése ellenére is,¹⁷² a bizottság olasz elnökeit, vagyis Alfredo Guzzoni ezredest, majd az őt váltó Giuseppe Campana ezredest tudta csak használni a Hadügyminisztérium budapesti katonai attaséként.¹⁷³ Mivel a Külügyminisztérium eredetileg csak 13 személy kiküldését hagyta jóvá, ez részben takarékosági intézkedésnek tudható be, de ugyanakkor a korabeli olasz katonapolitikát is tükrözi: ahol ellenőrző bizottság működött, oda nem tartották

166 Canosa 2000. 282.

167 A fedőnév azonosításhoz lásd MNL K 64 1935-23-494. 2. folio fejlécét és a gépelt szöveget, illetve HL 2. VKF osztály 1935. VII. 6-ai emlékeztetőjét a K alosztálynak „Andrea” látogatásáról.

168 Canosa 2000. 284.; a S.I.M. felépítésére lásd Roatta emlékiratát: Roatta 1955.

169 AUSSME G-29, 119, 5, Organici e designazioni – 1919 dosszié, Főparancsnokság hadműveleti osztálya, sz. n. emlékeztető, 1919. VII. 17.

170 AUSSME G-29, 119, 5, Organici e designazioni – 1919 dosszié, Főparancsnokság toborzásügyi osztálya a Külügyminisztériumnak, 85 248. sz. távirat, 1919. IX. 13. Az egyik jelöltet (Luigi Monteleone ezredes) kihúzták, a másik (Eugenio Beaud ezredes) mellé pedig odaírták, hogy „non credo conosce ungherese” [nem hiszem, hogy tud magyarul].

171 AUSSME G-29, 119, 5, Organici e designazioni – 1919 dosszié, Főparancsnokság hadműveleti osztálya, sz. n. emlékeztető 1. melléklete, 1920. II. 7.

172 Caracciolo di Castagneto 1921. IX. 25-ei, egyenesen (!) Vaccari tábornoknak, a szárazföldi erők vezérkari főnökének írt átiratában Amadeo Guillet vk. ezredest javasolta budapesti katonai attasénak, miután már 1921 áprilisától ezzel rágt a hadügy és a külügy fülét. A levelezést lásd: AUSSME G-29, 119, 7b.; 1923 végén, és 1923 elején pedig Caracciolo di Castagneto már Alfredo Guzzonit kívánta kinevezettni budapesti katonai attasénak. A levelezést lásd: AUSSME G-29, 119, 8b.; HL Rapaich napló 1922. VII. 3., VIII. 30., IX. 18., 22., 25. és 28., XI. 8.

173 A gyakorlat nem kizárólagos olasz sajátosság volt. Lásd: HL Rapaich napló 1922. VII. 3., VIII. 30., IX. 18., 22., 25. és 28., XI. 8., 1925. X. 6.; ASDMAE AP (1919-1930), 1747, 8087. Pagliano (olasz Küm.) 1922. IX. 9-ei 3063/37. sz. táviratával továbbítja a Szárazföldi Erők Vezérkara (a továbbiakban SzEVk) főnökének Gaetano Caracciolo di Castagneto olasz budapesti követ 1922. IX. 6-ai, 357. sz. táviratát.; DBFP I/24 n. 240; Ez nem csak a magyarországi, hanem az összes többi SzKEB-ra is igaz volt, lásd AUSSME G-29, 119, 9. Olasz katonai, haditengerészeti és légügyi attasé listája, 1923. VIII. 1.

kívánatosnak katonai attasé küldését. Ezeken a helyeken spóroltak, ha már például a brüsszelin nem lehetett. Ezt a pozíciót az olasz katonadiplomácia teljesen feleslegesnek ítélte, de a világháborús szövetség miatt nem lehetett megszüntetni. A budapesti poszt másodlagos jelentőséggel bírt, így a magyarországi olasz érdekek képviselőjét a SzKEB elnöke is kényelmesen el tudta látni, illetve az aktuális információigényeket is képes volt kielégíteni.¹⁷⁴ 1922-ben 13 olasz katonai attasé hivatal működött (Athén, Bécs, Belgrád, Bern, Brüsszel, Bukarest, Konstantinápoly, London, Madrid, Párizs, Prága, Tokió és Washington). Ezt a Hadügyminisztérium úgy kívánta megváltoztatni, hogy összevonta volna Athént Konstantinápolyval, Madridot Lisszabonnal, és Bern, Belgrád, Bukarest, London, Párizs Tokió illetve Washington maradt volna. A bécsi katonai attasé megkapta volna Budapestet, a brüsszeli Amszterdamt, Hágát, Stockholmot, Koppenhágát és Oslót, és létrehoztak volna egy berlini, és egy Varsó-Moszkva-i hivatalt.¹⁷⁵

Az attaséhálózat annyiban változott, hogy 1936 augusztusára az olasz külképviseletek száma 58-ra csökkent, a katonai attasék száma 18-ra nőtt, és mellettük, vagy helyettük már 5 légügyi és 7 haditengerészeti attasé, illetve 1 légügyi, és 2 haditengerészeti attasé helyettes szolgált az olasz külképviseleteken.¹⁷⁶

A magyarországi gyakorlattól eltérően, a két világháború között az olasz katonai attasék fegyvernemenként különálló hivatalokat üzemeltettek, és sokkal szorosabban kötődtek a követség politikai vezetéséhez. Ennek jellegzetessége volt, hogy a jelentéseket például nem bemutatták, hanem hivatalosan is megküldték a követnek, vagy nagykövetnek.

Az első valódi budapesti olasz katonai attasé kinevezésére 1927 őszén került sor. A személy kiválasztása kérdéseket vet fel, ugyanis 1927. VI. 1-jén Horthy Miklós beleegyezését adta Guido Accame olasz lovassági őrnagy kinevezéséhez a budapesti olasz követség katonai attaséi posztjára. Az agreement kérése 1927. V. 13-án történt. Ezzel ellentétben 1927. IX. 1-jén a budapesti olasz katonai attasé hivatalt Giovanni Battista Oxilia alezredes nyitotta meg.¹⁷⁷ A személycsere okait nem sikerült megtudni. Oxiliát 1931 utolsó három hónapjában Dante Di Marco vk. százados helyettesítette. Di Marco már júliusban és augusztus első napjaiban is Budapesten tartózkodott, mint a fegyverzeti együttműködés keretében Magyarországon tartózkodó olasz küldöttség tagja, ráadásul a hadügyminiszteri kabinet alkalmazásában már foglalkozott a magyar ügyekkel,¹⁷⁸ így a választást valószínűleg a helyismeret indokolta. Oxiliát 1934. IV. 1-jén Enrico Mattioli vk. alezredes váltotta. Kinevezésekor már fontos volt az a szempont, hogy a szintén tüzér Oxilia helyére egy hasonló képzettségű főtiszt kerüljön, ugyanis a magyar és olasz fegyveres erők közötti intenzív technikai együttműködés miatt, az olasz hadvezetés szándékosan szánt tüzértiszteket a budapesti katonai attaséi posztra. Ez a szempont Mattioli utódjának kiválasztásakor is szerepet kapott.

Oxilia, majd utódja Mattioli 1928-tól 1934-ig a légügyi attasé funkcióját is betöltötte Magyarországon. 1934-ben Budapestre helyezték át a korábban Belgrádban székelő Giacomo Brenta alezredest a beosztás áthelyezésével párhuzamosan, aki 1936 őszéig, Natale Pallotta alezredes érkezéséig Budapest központtal, de Bécsbe és Prágába is akkreditálva látta el a légügyi attasé feladatát.¹⁷⁹

174 Lásd AUSSME G-29, 119, 5, Organici e designazioni – 1919 dosszié. Főparancsnokság hadművelleti osztálya, sz. n. emlékeztető, 1919. IX. 2.

175 AUSSME G-29, 119, 7b, Szárazföldi Vezérkar Hadm. o., sz. n. emlékeztető, 1922. II. 23.

176 DDI VIII/4 p. 922-930.

177 MNL K 62 11. doboz, 11 570. mikrofilm tekercs, 369. 1927. V. 13.; uo. 367. 1927. VI. 2.; uo. 566. 1927. VI. 4.

178 AUSSME G-29, 119, 14. A Hadügyminisztérium katonai titkárságának emlékeztetője a hadügyi államtitkárnak. 1937. V. 31.

179 Longo 1999. 725–727.; AUSSME G-29, 119, 16c. 1936-1940 közötti katonai évkönyvek fénymásolatai; AUSSME G-29, 119, 14. A Hadügyminisztérium katonai titkárságának emlékeztetője Pariani hadügyi államtitkárnak, 1937. V. 10.; u.o. u.ö. Parianinak, 1937. VII. 24., sz. n. emlékeztető.; HL HM 1936 Eln. B.o.

Mivel Oxilia volt az első olasz katonai attasé, így nála még nem volt szokás, hogy a kormányzó fogadja érkezésekor, de elbúcsúzásakor és Mattioli megérkezésekor ez már alapnak számított.¹⁸⁰ Az összes olasz katonai attasé abban az épületben lakott, és abban a Stefánia úti palotában működött a katonai attasé hivatala, amelyet napjainkban az olasz nagykövetség használ.¹⁸¹

A MAGYARORSZÁGI KÜL- ÉS KATONAPOLITIKÁT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

A KÜLÜGYMINISZTERIUM

Az önálló magyar Külügyminisztérium születése az 1918. XII. 13-ai V. néptörvényhez köthető. Ez a minisztériumban és a külképviseleteken egy olyan kaotikus állapot rendezését tette szükségessé, mely embert próbáló munka lett volna egyszerű békeévekben is, nemhogy az őszirozsás forradalom utáni belpolitikai fordulatok mellett. A Monarchia felbomlása ugyanis egyrészt szükségessé tette a már meglévő követségi ingatlanok vagyonmegosztását, másrészt az új külügyi apparátus megteremtését. Ehhez a régi Ballhausplatz-i szakemberek megnyerése mellett (1919 februárjában a kinevezett tisztviselők 44%-a a Monarchia külügyi szolgálatából került át) szükség volt új, sok esetben konzuli végzettségű fiatalokra. Emellett a belpolitikai események (szociáldemokrata, majd kommunista, illetve később legitimista nézetek miatti kompromittálódás) miatt kihullott emberek pótlását is meg kellett oldani, miután 1919 őszén újrászerveződött a minisztérium. Mindezt úgy kellett megvalósítani, hogy a békekötés előtt sem az Antant, sem a szomszédos államok nem fogadták el követségek nyitását (ez alól egyedül Ausztria volt kivétel), így valójában személyes megbízottak munkájával kellett megteremteni az új apparátust.¹⁸²

A külügyeket a korszakban jellemzően a miniszterelnök, vagy személyesen, vagy egy többé-kevésbé súlytalan bizalmasa útján intézte.¹⁸³ Egyedül Kánya Kálmán rendelkezett olyan befolyással, hogy kormányok bukása után is automatikusan tovább folytatta külügyminiszteri munkáját. A szakmai kontrollt a külügyminiszter állandó helyettese címet betöltő Kánya Kálmán (1920-1925), Khuen-Héderváy Sándor (1925-1934), Hory András (1934-1935) és végül Apor Gábor (1935-1938) látta el. Szintén fontos szerepe volt még a döntés előkészítésben a politikai osztály vezetőjének. Ezen a poszton Khuen-Héderváy Sándor (1920-1925), Barcza György (1925-1927), Apor Gábor (1927-1934), és Bakách-Bessenyei György (1934-1938) váltotta egymást.

A Külügyminisztérium első számú hírforrását a követségek jelentették. Számuk meglehetősen állandó volt, hiszen, ha a gazdasági világválság miatt ideiglenes bezárásokat, leépítéseket nem nézzük, akkor egyedül a balti országokkal foglalkozó revali/tallini került át Helsinkibe, a kairói feladata elvégzésére az athéni követet akkreditálták, illetve a moszkvai követség nyitása és fenntartása volt meglehetősen bonyolult.¹⁸⁴ A követségek és konzulátusok száma csekély volt, ennek anyagi okai voltak, így a Külügyminisztérium igazából végig létszághiánnyal küszködött, a kirendeltségek pedig sokszor tiszteletbeli konzulátusok felállításával próbálták lefedni a legnagyobb lyukakat. Az anyagi nehézségek a fizetésekben is megnyilvánultak, ami nem tette különösen népszerűvé a hivatást, illetve frusztrálta az

Bév. tétel 21 330. alap és ikt. sz.

180 AUSSME G-29, 119, 10. S.I.M. 1937-es körkérdése a katonai attaséknak arról, hogy a hivatalba lépés és az elbúcsúzás pillanatában fogadják-e őket, és ki.

181 AUSSME G-29, 119, 12b. S.I.M. 1937-es körkérdése a katonai attaséknak arról, hogy hivataluk a követség épületében van-e, és ezt miként őrzi.

182 Pritz 2005. 76-78.; L. Nagy 1965. 27-30.

183 Pritz 2005. 81

184 Pritz 1994. 435, 437.

alapvetően igen jól felkészült, de a kollégáknál rosszabbul fizetett követeket, és követségi beosztottakat. A követségek élén egymást váltó diplomata egy szűk, behatárolt körhöz tartoztak. Továbbra is jelentős számban voltak közöttük arisztokraták, de arányuk a második világháború előestéjére lecsökkent.¹⁸⁵ Már csak a generációs váltás miatt is, a minisztériumi apparátus létrehozatalakor fennálló erős ballhausplatz-i jelenlét mérséklődött, de ettől még sokáig érződött a közös külügyi szolgálatból származók és az újonnan felvettek közötti rivalizálás.

A római követség a korabeli nagyhatalmi egyensúlyból adódóan kiemelkedő fontosságú helynek számított. Mivel a Monarchia idejében működő nagykövetségi épületet¹⁸⁶ és nagyköveti rezidenciát¹⁸⁷ is kárpótlás nélkül elkobozta az olasz kormány, így itt nem volt min osztozkodni, és mind az osztrák, mind a magyar követség egymástól függetlenül jött létre. A misszió 1919. XI. 16-án nyitotta meg kapuit, vezetője Nemes Albert volt. 1921. X. 11-én ez alakult át követséggé, melynek élén egészen 1926. X. 2-ig Nemes állt.¹⁸⁸ A követ a közös külügyminisztériumban kezdte a pályáját, a római volt élete utolsó külszolgálatát, hiszen 1926. X. 31-ével nyugdíjazták.¹⁸⁹ Felesége révén olasz rokonsággal rendelkezett, melyet ki is használt. Valószínűleg az olasz arisztokráciához főződő kapcsolata miatt eleinte a fasiszta körök rossz véleményével viseltettek iránta.¹⁹⁰

Hory András a magyar–jugoszláv közeledés végén, vagyis a magyar–olasz barátsági szerződés megkötése kapcsán került egyenesen Belgrádból Rómába. A korszak egyik legkiválóbb diplomatája volt, és ehhez méltóan Olaszországban is nagy megbecsülésnek örvendett.¹⁹¹ 1934-es külügyminiszter-helyettesi pozíciója is jelzi, hogy munkáját otthon is elismerték.

Villani Frigyes a korszak egyik rutinos diplomatája volt. Olasz eredetű családja is hozzájárulhatott kedvező fogadásához, de külszolgálatát utolsó éveiben megítélését beárnyékolta, hogy kevésbé lelkesedett a fasiszta eszmékért, mint katonai attaséja, így az utóbbi, sok esetben kihasználva a Mussolinihez fűződő jó viszonyt, megfordította a hagyományos követ-katonai attasé sorrendet.

A HONVÉDSÉG IRÁNYÍTÁSA ÉS A KATONAPOLITIKÁT ALAKÍTÓ INTÉZMÉNYEK

A Honvédség irányításáért a Monarchia hagyományainak megfelelően a Minisztérium, a Vezérkar és a Főparancsnokság hármasa felelt, de megjelentek egyéb szervek is, mint a Kormányzó Katonai Irodája, és a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács.

Horthy Miklós, mint Kormányzó, nem avatkozott bele a Honvédség minden részletkérdésébe, de a tájékoztatási kötelezettség megkívánásán túl, aktívan gyakorolta a kinevezési jogkört. Ennek jelentősége különösen a '30-as évek előrehaladtával lett egyre nagyobb, amikor a pl. Gömbös -féle nyugdíjaztatások kapcsán Somkuthy József vezérkari főnöki kinevezése a kormányzó egyik legszemélyesebb döntése volt.¹⁹²

A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács a Szövetségi Bizottság távozása után alakult meg, feladata a katonai és politikai vezetés integrációja volt. Elnöke a miniszterelnök, tagjai a külügy-, belügy- és pénzügyminiszter, rapportszerűen a téma tárgyában érdekelt tárca vezetője, illetve a hagyományos katonai vezetés, vagyis a honvédelmi miniszter, a vezérkar

185 Pritz 2005. 82.

186 a Palazzo Chigi

187 a Palazzo Venezia

188 Pritz 1994. 439.

189 Pritz 1994. 458.

190 Ormos 2002. 114.

191 Lásd pl. MNL K 64 1929-23-404. Bethlen-Grandi beszélgetés, 1929. V. 3.

192 Vargyai 1983. 30, 31, 33.

főnöke és a Honvédség főparancsnoka. A titkár vezérkari szolgálatot teljesítő törzstiszt vagy tábornok volt, akit a honvédelmi miniszter bízott meg feladata végzésével, és szerepet kapott a határozatok végrehajtásában. Mivel a Tanács főleg a Honvédség szervezetével, és háborúra való felkészítésével foglalkozott, így a disszertáció által tárgyalt korszakban minimális mértékben fejtette ki hatását a katonai és külpolitika gyakorlásában.¹⁹³ Szerepe főleg abban merült ki, hogy döntései kötelezőek voltak a többi tárca miniszterére, így ezek nemcsak a trianoni előírások kijátszására voltak alkalmasak, hanem olyan intézkedések meghozatalára is, melyeknél esetleg számítani lehetett az országgyűlés, vagy más politikai csoportok ellenzésére.¹⁹⁴

A főparancsnoki intézmény, mely a hadsereg kiképzésének irányítását és ellenőrzését végezte, már a '20-as évek végétől folyamatosan konfliktus tárgya volt, ugyanis Csáky Károly és Gömbös Gyula is a funkció beolvasztása irányába tett lépéseket. Erre végül csak 1939-40-ben, a kárpátaljai megszállás után került sor.¹⁹⁵

A külpolitika és a katonapolitika alakítását leginkább a Vezérkar, és a Minisztérium szoros együttműködése határozta meg. A minisztérium a politikai, a vezérkar pedig a szakmai irányítást biztosította. A honvédelmi minisztert a kormányalakításkor nevezték ki, és jellemző módon 1920. III. 15-től, vagyis Friedrich István távozásától kezdve csakis tényleges, vagy legalábbis szolgálaton kívüli katonák töltötték be a honvédelmi miniszteri posztot: Gömbös Gyula a századosi rendfokozatig jutott el, majd a honvédelmi minisztersége alatt szolgálaton kívüli tábornokká, altábornaggyá és gyalogsági tábornokká léptették elő.¹⁹⁶

A vezérkar főnökét közvetlenül az államfő nevezte ki. A két funkció egymás mellé lett rendelve, ugyanis a korabeli szabályzat szavaival a vezérkar főnöke „személyét illetőleg az államfő parancsai alatt áll, tárgyi tekintetben azonban a honvédelmi miniszternek van alárendelve. Hatásköréből kifolyólag az államfőnél közvetlen előadási joga van, de köteles előadása tárgyáról a honvédelmi minisztert idejekorán tájékoztatni, hogy az észrevételeit még az előadás előtt megtehesse. Halaszthatatlanul súlyos ügyekben, mikor a honvédelmi miniszter előzetes tájékoztatása az ügy sérelme nélkül nem eszközölhető, a honvédelmi miniszter tájékoztatása utólag történik.”¹⁹⁷

Jellemzően mindkét szervezet szerkezete változatlan maradt, csak a Honvédség fejlődéséből adódó új ügyszakok létrehozása jelentett nagyobb mértékű változást, ugyanis a civil szférát érintő leépítések, racionalizálások elkerültek mind a Honvédelmi Minisztériumot, mind a Vezérkart.¹⁹⁸

A külkapcsolatok, és a katonapolitika alakítása kapcsán a minisztérium elnöki osztálya, és a vezérkar 2., vagyis nyilvántartó osztálya volt a két legfontosabb ügyszak. Ez utóbbin belül: a Központi offenzív alosztály („Koffa”), a Nyilvántartó alosztály („Nyíl”), az „X” desifrázó csoport, és az attasé csoport a hírszerzésért; a Defenzív alosztály („Def.”) pedig a kémelhárításért felelt. Az attasé csoport irányította a külföldön működő magyar katonai attasék munkáját, illetve a Magyarországon működő attasékkal kapcsolatos ügyeket intézte, úgy a protokolláris jellegűeket, ahogy esetleges megfigyelésüket is.

A Vkf-2. információs központja a Nyilvántartó alosztály volt, ahol gyűjtötték és rendszereztek különböző szempontok szerint az egyes Vkf-2. alosztályoktól, a katonai attaséktól, a lehallgató és figyelő szolgálattól, a csapatoktól, valamint a hírközlő szervektől és sajtótól érkező értesítéseket. Az így összegyűjtött anyagból rendszeresen általános és tematikus összefoglalókat, értékeléseket készítettek a kormányzói katonai iroda a vezérkar

193 Vargyai 1983. 28-29.

194 Dombrády 1977. 13.

195 Vargyai 1983. 26.

196 Szakály 1984/2. 374.

197 HL 3. VKF osztály 1930. 1023. sz. Idézi Vargyai 1983. 31-32.

198 Vargyai 1983. 24-25.

főnöke, a honvédelmi miniszter, a miniszterelnök, valamint más katonai és polgári szervek számára.¹⁹⁹

A honvédelmi tárca már igen korán kifejtette igényét a külpolitika irányítására,²⁰⁰ de az 1920-as években, a fennálló korlátok között, ennek keresztülvitele nem túl realizisztikus, így hamarosan meglehetősen korrekt viszony alakult ki. Egyedi jelenség, de az egyedisége miatt érthető is, hogy 1929-ben, egy rosszul sikerült olasz fegyverszállítmány kapcsán a külügyminiszter igen éles hangon vetette fel a felelősség kérdését.²⁰¹

1929 augusztusában a Honvédelmi Minisztérium katonai államtitkára intézkedett arról, hogy minden külpolitikai vonatkozású hírről tájékoztatni kell a külügyi tárcát, de a későbbi gyakorlat alapján az információáramlás meglehetősen kiegyensúlyozatlan volt, a Külügyminisztérium volt a bőkezűbb. A Vezérkar lényegesen több információt adott át a Külügyminisztériumnak, mint a Honvédelmi Minisztérium, ugyanis a Vezérkar minden olyan hírt közölt, melyről feltételezte, hogy a Külügyminisztérium érdeklődésére tarthat számot. A legfontosabb folyománya ezen közlékenységnek az volt, hogy a Vezérkar, véleménye megfogalmazásával, befolyásolni tudta a külpolitikai döntések meghozatalát. Ez az együttműködés a külképviseletekre is jellemző volt, ugyanis a katonai attasék általában bemutatták jelentéseiket a követeknek, míg a külképviseletekről beérkezett információt a Külügyminisztérium osztotta meg a Vezérkarral. Csak az 1930-as évek második felétől vált jellemzővé, hogy a katonai attasék elzárkóztak az információk megosztásától, mely viselkedés egyik jellegzetes példája Szabó László római katonai attasé volt.²⁰²

A KATONAI ATTASÉ HIVATALOK

Habár a trianoni békeszerződés 142. cikkelye konkrétan nem mondta ki a katonai attasék küldésének tilalmát, ez a békeszerződés szellemében benne foglaltatott, így a Honvédség külkapcsolatait 1927-ig, a 142. cikkely új, szabadabb szellemű értelmezéséig, kizárólag fedett beosztású tiszteken, úgynevezett katonai szakelőadókon keresztül intézte.²⁰³ Ezen bújtatott katonai attaséknak kiküldetésük során szükségszerűen fel kellett venniük a kapcsolatot a fogadó országok katonai szerveivel is, így tevékenységük egy idő után lelepleződött. A magyar katonatisztek valós feladatának megismerése egyes országokban nem jelentett problémát, de hivatalos formában, katonai attaséként sehol sem bántak velük. Olaszországban Ghyczy Miklós őrnagy, hivatalosan követségi titkárként jó kapcsolatokat épített ki a vezérkarral,²⁰⁴ tevékenysége legkésőbb 1923-ra ismertté vált.²⁰⁵ Hozzá hasonlóan, az 1922 tavaszán Franciaországba küldött báró Láng Boldizsár altábornagy, mint követségi tanácsos, a lehető legtöbb véleményt formáló személlyel felvette a kapcsolatot.²⁰⁶ A katonai szakelőadók léte tehát nyílt titoknak számított, igazi retorzió azonban nem érte miatta Magyarországot. Annak ellenére, hogy kiküldésükre közvetlenül a trianoni békeszerződés ratifikálása után került sor, a Versailles-i Katonai Szövetséges Bizottság (a továbbiakban VSzKB) és a Nagykövetek Tanácsa csak 1926-ban kezdett el foglalkozni a katonai szakelőadókkal is

199 Dombrády 1979. 21-22.; A Vkf-2 vezetőiről lásd még: Szakály 2005.

200 L. Hetés-Morva 1968. n. 70.

201 A kérdéses passzust idézi: Vargyai 1983. 76. 5. lábjegyzet. A teljes szöveg: HL VKF. 1929. 1.93.

202 Vargyai 1983. 34-35.

203 Árokay 1983/1. 93.

204 1920. V. 15-től 1926. I. 1-ig töltötte be posztját. Felváltásakor rangja ezredes volt. Valószínűleg rossz egészségügyi állapota miatt nem kapott magasabb katonai beosztást, majd hamarosan kilépett a Honvédség kötelékéből. Árokay 1983/3. 367.

205 MNL K 64, 8. csomó 1923., 41. tétel, 327. Ghyczy 1923. V. 15-én és VI. 5-én jelentett a római lengyel katonai attasé neki feltett kérdéseiről. Az utóbbi a kérdésekből ítélve tudta Ghyczy mivel foglalkozott valójában.

206 HL Rapaich napló 1922. VII. 17-ei és 1924. III. 19-ei bejegyzése.; Láng Boldizsár 1922 tavaszától 1927 decemberéig volt katonai szakelőadó Párizsban. Szakály 1984/3 567.

foglalkozó 142. cikkely értelmezésével.

Az ügy hivatalosan a Pesti Hírlap 1926. X. 3-ai számával kapott nyilvánosságot, amikor is az újság egész oldalas, fényképekkel illusztrált cikkel tudósított magyar tisztek és az amúgy hivatalosan nem is létező berlini magyar katonai attasé jelenlétéről az őszi németországi hadgyakorlaton.²⁰⁷ Az eset hordereje nem tette lehetővé, hogy elhallgassák. A francia küldött erősködése miatt az ekkor már nyíltan a SzKEB felszámolására játszó Alfredo Guzzoni ezredes, a budapesti SzKEB elnöke,²⁰⁸ jelentette a történeteket a VSzKB-nak és feltette a kérdést, hogy a SzKEB-nak vagy a VSzKB-nak kell-e lépéseket eszközölni a magyar kormánynál.²⁰⁹ Az ügy körül kavargó botrány szép lassan elhalt, ugyanis a Nagykövetek Tanácsa már korábban felvetette a trianoni békeszerződés 142. és a többi vesztes országgal kötött békeszerződés azonos tárgyú cikkelyének értelmezését. Habár 1926 tavaszára a jogi bizottság a katonai attasékat már a diplomáciai testület tagjaként mentesítette a 142. cikkely tiltásai alól²¹⁰, a Nagykövetek Tanácsa az egész kérdéskört egyszerre kívánta tárgyalni. Foch marsall, a VSzKB elnöke XII. 2-ai válaszában nem tartotta szükségesnek, hogy a SzKEB bármiféle válaszlépést is tegyen.²¹¹ Végül 1927-ben a Nagykövetek Tanácsának 434. sz. határozata alapján²¹² hivatalosan is rendeződött a katonai attasék kérdése.

A már kiküldött katonai szakelődök legalizálása és a katonai attaséokra támaszkodó képviseleti rendszer bevezetése nem oldotta meg a Honvédség problémáit, hiszen Magyarország mozgástere továbbra is igen korlátozott maradt a katonai külkapcsolatok terén. Különösen, hogy a katonai attasék sem tekinthettek bele mindabba, amire kíváncsiak voltak, és a vezénylések, a tanulmányutak továbbra is tiltottak maradtak.²¹³ A katonai attasék fogadása sem vált automatikussá, sőt, a francia kormány is csak azért adta meg az immár legálisan kinevezett magyar katonai attasénak az agreement-t, mert ennek hiányában a magyar kormány sem fogadta volna a francia katonai attasét.²¹⁴

A katonai szakelődök a tiltott, vezérkari tevékenységet végző többi tiszthez hasonlóan a nyugállományba helyezett tisztek között szerepeltek, és közvetlenül a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök alárendeltségébe tartoztak.²¹⁵ A hadvezetésnek tett engedmények egyikeként a külképviseletek vezetőinek kötelezővé tették, hogy a katonai szakelődöt teljes mértékben tájékoztassák a diplomáciai helyzetről, így az amúgy is katonai tanácsadóként alkalmazott szakelődök sokkal fontosabb helyet töltöttek be a magyar követségi hierarchiában, mint azt a többi ország esetében megszokott volt.²¹⁶

207 AUSSME E-8, 140, 4. Dino Grandi 1926. XI. 13., 246142/c sz. távirata. Ehhez csatolva olvasható a kérdéses cikk.

208 A SzKEB elnökeit lásd a függelékben.

209 AUSSME E-8, 140, 4. Cesare Nosedo alezredes, 1926. X. 25., 409. sz. Benne a SzKEB jelentése a CMAV elnökének, Foch marsallnak, 1926. X. 3., n. 407.; AUSSME E-8, 140, 4. Grandi 1926. XI. 22., 247 498. sz. távirata.

210 AUSSME. E-8, 140, 4. Romano Avezzana párizsi olasz nagykövet 1926. XI. 18., 4293/1513. sz. postai távirata.

211 ASDMAE AP (1919-1930), 1764, 8167. Giovanni Battista Oxilia alezredes budapesti olasz katonai és légügyi attasé 1928. X. 15-ei, 404. sz. jelentése. Harmadik melléklet: Foch marsall a SzKEB-nak, 1928. XII. 2., 368/2. sz.

212 AUSSME E-8, 140, 4. A Nagykövetek Tanácsának 434. sz. határozata, 1927. V. 27., párizsi angol nagykövetség 645/2/1927. iktató számú, francia nyelvű másolata.

213 ASDMAE AP (1919-1930), 1767, 8187. A római angol nagykövetség jegyzéke az olasz Külügyminisztériumnak, Róma, 1929. I. 7. Az angol Légügyi Minisztérium nem engedett betekintést a volt ellenséges országok számára tiltott katonai repülés ügyeibe. Az angolok azért fordultak az olasz Külügyminisztériumhoz, hogy az angol gyakorlattal egyetértésben Olaszország hajlandó-e szabályozni a volt ellenséges országok katonai attaséinak és küldöttségeinek ilyen jellegű jogkörét.

214 ASDMAE AP (1919-1930), 1763, 8160. Durini di Monza 1927. XI. 26., 3005/1019 sz. postai távirata. Csatolja Oxilia 1927. XI. 24-ei, 50. sz. jelentését.

215 Árokay 1983/3. 358.

216 Árokay 1983/3. 359.

A római követség kapcsán végigkövethető az egész korábban vázolt folyamat: Ghyczy Miklóst Schindler Szilárd vkszt. alezredes váltotta, mint követségi tanácsos, hogy 1927. XI. 1-jén ő nyissa meg a katonai attasé hivatalát. Őt 1932. VI. 15-én Szabó László váltotta, aki jó tíz évig töltötte be a pozíciót. Schindler Szilárd és Szabó László munkáját is elősegítette egy ebből a célból Rómába rendelt tiszt,²¹⁷ hogy majd 1939. II. 1-jétől hivatalosan is kinevezzék Tóth Elemér őrnagyot légügyi szakközlegnek.²¹⁸

Az Albánia feletti olasz gyámkodásból adódóan 1922. VI. 6-tól a mindenkori római magyar követ,²¹⁹ és 1928. III. 30-ától a mindenkori római magyar katonai attasé²²⁰ Albániába is akkreditálva lett.

A trianoni békeszerződés által előírt keretszámok betartását lehetővé tevő intézményi struktúra csak lassan alakult ki, és egyáltalán nem volt állandó. Ráadásul a békeszerződés által előírt különleges feladatok ellátására ideiglenesen engedélyezték úgynevezett „létszámfeletti” tisztek tartását, akikkel a Honvédség létszáma hivatalosan is túllépte az engedélyezett 35000 főt. Ez egyes különleges, csak a katonai ellenőrzés időszakában létező intézmények működtetéséből adódott.

HATÁRMEGÁLLAPÍTÓ BIZOTTSÁGOK

A békeszerződés érvénybe lépése utáni határ pontos kijelölésének, esetleges kisebb korrekciók javaslatának, vagyis a békeszerződés véglegesítésének feladatát egy az erre a célra létrehozott bizottság kapta meg. Ennek felállítását a békeszerződés is szükségessé tette minden határ mentén, de létrehozatalukat végül a Nagykövetek Tanácsának a párizsi magyar képviselőhöz címzett, 1921. VI. 21-ei jegyzéke mondta ki, melyhez egy 1920. VII. 22-ei utasítás, és egy 1921. VI. 3-ai pótutasítás is társult. Ezek alapján a magyar fél törzstiszteket nevezett ki a magyar delegációk élére, miközben a „nem érdekelt” tagokat ugyanazon országok delegálták, akik a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottságba is, illetve az „érdekelt tagok” között határszakonként a szomszédos ország küldöttei vettek részt.

A „kisebb korrekciók” elérése érdekében a magyar delegátusok utasításait a lehető legjobban kidolgozták, de ennek ellenére komolyabb eredményt nem sikerült elérni.²²¹ A helyi jellegű problémák (pl. birtokok kettévágása) sem tették indokolttá a Magyarország számára esetlegesen kedvező döntéseket, így a határmegállapító bizottságok fenntartása egy lehetőség helyett csupán a békeszerződés által előírt pénznyelő kötelezettséggé változott. Ez alól egyedüli kivétel a nyugati határ, ahol a változás kikényszerítésnek az érdeme csak részlegesen a határmegállapító bizottságé, ugyanis a sikerhez a kifejezetten magyar-barát bizottság közbeavatkozása mellett kellett a felkelőkkel manipuláló magyar kormány tevékenysége, és az olasz külügyminiszteri irányelvekkel szembemenő bécsi és budapesti olasz diplomata munkája. A soproni népszavazást követően hamar sikerült véglegesíteni a nyugati határt, míg a csehszlovák és a román határon dolgozó bizottság jóval később fejezte be a munkáját: ez egészen 1925 májusáig, illetve augusztusáig eltartott.²²²

217 Szakály 1984/2. 376.; HL, Rm.K.A., 8. doboz, 35/1934. mappa. Szabó László magánlevele, dátum nélkül (valamikor 1934. II. 22. és III. 5. között); Szabónak 1937-ben már két százados is segített! AUSSME G-29, 119, 14. A Hadügyminisztérium katonai titkárságának emlékeztetője a hadügyi államtitkárnak, 1937. V. 10., sz. n.

218 HL, Rm.K.A., 1. doboz, 394/33 mappa, 1008. dosszié

219 Pritz 1994. 439.

220 MNL K 74, 51. csomó, 7. tétel. Walkó 1928. IV. 13. 21:45, 90. sz. szjt.

221 A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság működésének tiszta nyeresége 10 014 kat. hold volt. Suba 2002. 224.

222 Romsics 2007. 154-159.; Suba 2002. 199-224.; Ádám-Ormos 2010. n. 127.

A SZKEB²²³

A MAGYARORSZÁGI SZKEB LÉTREJÖTTE ÉS FELÉPÍTÉSE

A trianoni békeszerződés eredetileg több bizottság felállításáról rendelkezett, melyek katonai, hadihajózási és léghajózási ügyekben intézkedhettek (133. §). Székhelyük Budapesten volt, de az egész ország területére kiszállhattak vagy bizottságokat küldhettek ki (134. §). Munkájuk során bármely dokumentumot bekérhettek, és ezek értelmezéséhez, illetve a magyar hatóságokkal történő kapcsolatfelvétel lebonyolításához biztosítani kellett a szükséges személyzetet (135. §). Minden pénzügyi kiadás, illetmény, működés során keletkezett költség a magyar államot terhelte (136. §).

A békeszerződés szövege a továbbiakban felsorolta a katonai, léghajózási²²⁴ és hadihajózási²²⁵ bizottság feladatait (137-139. §), viszont nem határozta meg ezek egymáshoz való viszonyát, a bizottságok felállításának módját, miként az azokat alkotó katonák számára se tért ki. Ahogy hiányoztak a felállítással kapcsolatos konkrét előírások, ugyanúgy hiányzott az összes működéssel kapcsolatos rendelkezés is. Arról sem szólt a békeszerződés, hogy pontosan milyen feltételek teljesítése esetén és mennyi idő múlva lehetett visszahívni a bizottságot.

A SzKEB-ok felállítása a katonai ellenőrzés egységesítésével is járt, de ehhez Magyarországon fel kellett számolni a román megszállás alatt felállított négytagú, nemzetközi tábornoki bizottságot, hivatalos nevén a Szövetségek Közi Katonai Bizottságot.²²⁶ Erről a Nagykövetek Tanácsának 1920. XII. 27-ei, C.A.99/III. számú döntése intézkedett, mely a soproni és a pécsi kivételével minden Magyarországon működő katonai ellenőrző szervet feloszlatozott és elfogadta a SzKEB működési szabályzatát, amit a VSzKB 1920. XII. 23-ai, 1254/2. sz. jelentése tartalmazott. Mivel a trianoni békeszerződés ratifikált példányainak kicserélésére 1921. VII. 26-án került sor, csak ezt követően, 1921. VIII. 5-ével kezdhetette meg munkáját Magyarországon a három ellenőrző bizottság. A hadihajózási bizottság teljesen függetlenül működött, nem is említette a VSzKB által összeállított működési szabályzat. Pár hónap alatt be is fejezte a munkáját és 1921. október közepén megszűnt.²²⁷ A légügyi bizottságot viszont Ausztria és Magyarország között megosztva állították fel, központja Bécsben volt, így ez utóbbi budapesti kirendeltsége a SzKEB részleges alárendelésébe került.²²⁸

A SzKEB egy hálózat része volt, melyet a Ferdinand Foch marsall elnöklete alatt működő VSzKB ellenőrzött. Mivel a budapesti SzKEB elnöki posztját mindig egy olasz tábornok, majd pedig törzstiszt töltötte be, számos esetben a SzKEB jelentései nem közvetlenül Foch vezérkari főnökéhez, hanem a VSzKB olasz delegációja vezetőjéhez, Giovanni Marietti dandártábornokhoz futottak be, akinek azokat köröztetnie kellett a VSzKB többi delegációja között.

Ahogy a Németországban, Ausztriában, Magyarországon és Bulgáriában működő SzKEB-ok elnökségét is a különböző nagyhatalmak között osztották szét, az egyes SzKEB-ok belülről

223 A SzKEB-ről szóló alfejezetek anyaga részben az alábbi tanulmányban került publikálásra: Juhász 2012/1.

224 Szövetségek Közi Légügyi Ellenőrző Bizottság, a továbbiakban SzLEB

225 Szövetségek Közi Hadihajózási Ellenőrző Bizottság, a továbbiakban SzHEB.

226 Ennek egy amerikai, egy angol, egy francia és egy olasz tábornok volt a tagja. A bizottság létrejöttéről és kezdeti tevékenységük eredménytelenségéről l. Ormos 1983. 335–353. A bizottság neve a továbbiakban SzKB

227 MOL K63 301. csomó, 1927-35/4-2366. Külügyminisztériumi tájékoztatás a katonai ellenőrzésről és investigációról, 1927. VI. 1., 2366/pol.-1927.

228 ASDMAE AP (1919-1930), 1759, 8153. Commission Militaire Interalliee de Controle en Hongrie (a továbbiakban CMIC) Rapport de fin d'operations (1921-1927).

is nemzetközi alapon tagolódtak. Az adott beosztásokat betöltő tisztek nemzetisége mindvégig változatlan maradt. Ahogy csökkent a SzKEB tisztjeinek száma és az albizottságokon, illetve részlegeken belüli nemzetközi tagozódás is megszűnt, ezek a pozíciók az évek során egyre inkább az olasz, angol és francia érdekek szolgálatába álltak, és a különböző nemzetiségű delegációk vezetői nem hivatalosan katonai attaséi funkciót is kaptak. Ennek következtében minden delegáció folyamatosan jelentett saját Hadügyminisztériumának is²²⁹ és a SzKEB nemzetköziségéből származó pártatlanságának mítosza hamar megkopott.

A VSzKB meglehetősen nagy apparátusban gondolkodott, amikor a budapesti SzKEB létrehozásáról döntöttek. Mindent saját emberrel kívántak megoldani és egyszerre több kiszállás lebonyolítására is felkészültek. A kiszállásokhoz – már csak a nemzetköziség fenntartása miatt is – egyszerre több nemzet tisztjeire volt szükség, továbbá szükség volt saját tolmácsra, szállító kapacitásra és megbízható irodai, illetve biztosító személyzetre. A biztosítás főleg az olasz carabinieriakra hárult, a futárposta üzemeltetése részben olasz, részben francia kompetencia volt. A távközlés, vagyis a telefonközpontok üzemeltetése olasz feladat volt. A japán delegáció kivételével mindegyik jelentős szállító kapacitással és logisztikai háttérrel rendelkezett.

A SzKEB működési szabályzata két albizottság létrehozatalával számolt, melyek a fegyverzeti, a létszám- és kiképzésügyi kérdésekkel foglalkoztak. Ehhez járult még a hírszerzésért felelős részleg, mely az elnökségen belül működött, illetve részlegesen kötődött a SzKEB-hoz a légügy ellenőrző bizottság budapesti részlege. Ez utóbbi az elnökség alárendeltségébe tartozott, de amúgy függetlenül végezte munkáját.

A nemzetiségi arányok az olasz elnökség pozícióit erősítették. A SzKEB működési szabályzata eleve az olasz delegációnak biztosította a legmagasabb rangú katonák kinevezési jogát, ugyanis a többi delegáció nem kapott tábornoki pozíciót. Az elnökség mellett számukra tartották fenn a hírszerző részleg vezetését, valamint a fegyverzeti albizottság is olasz irányítással működött. A francia delegáció kizárólag a létszám- és kiképzésügyi albizottságban kapott vezető szerepet, az angolok pedig mindenhol háttérbe húzódva, egy-egy ellenőrző szerv vezetését szerezték meg. A japán delegáció szerepe csupán protokolláris volt. Minden fontosabb feladatot más kapott, egyedül a kiképzési és létszámügy hivatalban végezhetek valós munkát, de ez is inkább csak betekintési lehetőséget nyújtott, hiszen egyik ellenőrző szervben sem kaptak posztot.

A SzKEB még a nyugat-magyarországi területek átadása előtt alakult meg, miközben ott volt a baranyai kivonulás kérdése is. A SzKEB elnöki gyűlésének egyik legelső, 1921. VIII. 9. és 12-ei határozata alapján Nyugat-Magyarországra rendelték 92 főt, akiket pár napra rá kiegészítettek még 3 tiszttel és 2 katonával. A baranyai kiürítés koordinálásával pedig két angol tisztet bíztak meg. Az albizottságok 1921. december második felére feloszlottak és visszatértek a SzKEB közvetlen irányítása alá. A döntés mögött a Nagykövetek Tanácsának júliusi határozata állt, vagyis egyelőre csak a veszélyes gócpontok biztosítása volt a cél. A kérdéses tisztek és katonák vezénylése lassította, de nem gátolta meg a bizottságok munkáját.

Miután a pécsi és a soproni albizottságokat alkotó tisztek újra visszatértek a budapesti központba, szóba került a SzKEB létszámcsökkenésének kérdése. Ez két részletben folyt le. Az első ütem lebonyolítására 1922. IV. 1-jei hatállyal került sor, és a Nagykövetek Tanácsa 1922. III. 22-ei C.A.171/VII. számú határozata adta a jogi alapját. Mivel a felszámolt beosztások száma alig volt magasabb, mint ahány embert 1921 augusztusa és decembere között a pécsi és a soproni események miatt nélkülözni tudott a budapesti központ, a létszámcsökkenés során valószínűleg csak a „fölöslegessé vált” kapacitástól szabadultak meg. A leépítés strukturális átalakítással is járt, ugyanis 1922. IV. 1-jével többek között

229 AUSSME E-8, 116, 5, Guzzoni. Luigi Tappi ezredes, a VSzKB olasz delegációjának beosztott tisztje Guzzoninak, Párizs, 1923. I. 21., magánlevél.

megszűnt a légügyi ellenőrző bizottság, melynek képviselőjében csak Cesari francia őrnagy maradt Budapesten, mint légügyi szakember,²³⁰ de a változás nem befolyásolta a SzKEB működőképességét.

1922. IX. 1-jével újra csökkent a létszám, ezúttal viszont a budapesti SzKEB struktúrája változott meg radikálisan. Ez a változás a többi európai SzKEB-ban is lezajlott, ugyanis az ausztriai és a bulgáriai SzKEB is időközben ellenőrző bizottságból átalakult likvidáló, vagyis felszámoló bizottsággá. A békeszerződés viszont csak ellenőrző bizottságokról rendelkezett, likvidáló bizottságokról nem, így mind az osztrák, mind a bolgár kormánynak kiváló alkalma támadt a bizottságok munkájának szabotálására, hiszen ezek munkássága már nem volt közvetlenül aláátmasztható a békeszerződés rendelkezéseivel. Ezekből a tapasztalatokból okulva a magyarországi SzKEB nevét nem változtatták meg, viszont felépítését tekintve már nem volt több egy likvidáló bizottságnál.²³¹ A jelentős létszámcsökkentés következtében a fegyverzeti és a létszám-ellenőrzési albizottság elvesztette szerkezeti önállóságát, és immár csak két részleg különült el: a hírszerzési és a légügyi. Mivel mindkettőt egy francia tiszt irányította, erősödtek a francia pozíciók a SzKEB-n belül. A másodszori átszervezés egyik indoka a magyar államra nehezedő pénzügyi terhek csökkentése volt. A fizetések viszont nem változtak, csak az „eltartandó” személyek száma csökkent.

A SzKEB munkája 1927 tavaszáig tartott,²³² egészen 1926 végéig voltak kiszállások, viszont 1922. IX. 1-jétől a SzKEB kiszolgáltatottabbá vált a magyar hatóságokkal szemben, hiszen lehetőség nyílt saját emberek beépítésére és így a SzKEB tevékenységének szorosabb ellenőrzésére. Az eredeti apparátus egy részét külsősökkel kellett pótolni, vagy alkalmanként kiegészíteni. A SzKEB rendelkezésére bocsájtott összekötő tisztek is megpróbálták a magyar érdekek figyelembe vételével végezni munkájukat, csak hogy ténykedésük már a SzKEB elnöke figyelmét is felkeltette.²³³ Ezt a relatíve kiszolgáltatott helyzetet az is megterhelte, hogy a SzKEB-nak sohasem sikerült kiépítenie egy saját, működőképes és megbízható hírszerző szolgálatot,²³⁴ így a SzKEB egyre inkább a kisantant országok magyarországi katonai attaséi által koordinált hírszerzésre szorult rá, akik viszont ezzel vissza is éltek, és újabb problémákkal tetézték a magyar kormány és a SzKEB, a SzKEB és a kisantant országok, illetve a Magyarország és kisantant országok közötti viszonyt.

A SzKEB a trianoni békeszerződés végzése alapján a magyar állam költségvetése terhére működött. A szállást is a magyar államnak kellett biztosítani, illetve a SzKEB-ot alkotó katonák fizetése is a magyar kiadásokat növelte. A Nagykövetek Tanácsa 1922. II. 22-ei C.A.167/III. számú határozata szerint a valutában számolt fizetések mellé koronapótlék is járt. A római követségnek küldött összefoglaló jelentésből²³⁵ is kitűnik, hogy a fizetéseket nem a korabeli magyar viszonyoknak megfelelően állapították meg, hiszen Horthy Miklós kormányzó tiszteletdíját is felülmúlta a csoportfőnökök fizetése. Azt is érdemes viszont megvizsgálni, hogy a küldő ország fizetéseire képest keveset vagy sokat kaptak-e. A SzKEB elnökének havi fizetése a korona pótlék nélkül kb. negyedéves hazai fizetésének felelt meg,²³⁶ miközben a koronapótlék több mint felével növelte meg a valutában kapott fizetést. A korona

230 HL Rapaich napló 1922. III. 30.

231 HL Rapaich napló 1922. VIII. 30.

232 Az ellenőrzést 1927. III. 31-ével fejezte be, de a bizottság tagjai 1927. V. 15-ig Magyarországon maradtak, hogy összeállítsák a zárójelentést. HL HM 1927.Eln.D.o.Bév.tétel 4445.alap és ikt. szám Csáky a SzKEB-nek, 1927. III. 31., 4445/Eln.D.-1927. sz.

233 HL Rapaich napló 1924. VII. 22.

234 L. AUSSME E-8, 116, 5, Guzzoni, Guzzoni 1923. II. 5-ei magánlevele Tappinak, Párizsba, amiben a Magyarország és kisantant közötti ellentétnek a SzKEB hírszerzésére kifejtett negatív hatásáról panaszkodott, illetve I. AUSSME E-8, 119, 6, Guzzoni 1923. III. 12-ei emlékeztetője Mariettinek, amiben a SzKEB hírszerzésének sikertelenségét tárgyalja.

235 MNL K 99, 3. Küm. 1922. VII. 19., 23.143/1922. sz.

236 Zamagni 1979-80. 50

pótlékkal a legénységi fizetés is bőven felülmúlta azt az összeget, ami Olaszországban járt volna.²³⁷

Az anyagi terhek mérséklése volt a SzKEB létszáma drasztikus csökkentésének egyik oka, és a SzKEB felszámolását is részben a súlyos anyagi terhekkel indokolta a magyar kormány. Ez az indok 1922. IX. 1-jével részben tárgytalanná vált, hiszen a SzKEB állományát leépítették, illetve 1924. I. 1-jétől a SzKEB költségeit a jövőben nem a magyar állam, hanem a jóvátételi számla terhére írták, vagyis már ezzel sem lehetett érvelni a SzKEB visszahívása mellett.²³⁸

A SzKEB tagjait eleinte szállodákban helyezték el. Ennek eredetileg az volt az oka, hogy a SzKB távozó tagjai által használt szobákat kívánták újrahasznosítani, de a Royal szállodában, még az 1921. I. 22-ei minisztertanácsi határozat alapján lefoglalt 110 szobáról²³⁹ már 1921 elején kiderült, hogy kevés lesz, ráadásul az igények is magasan fölötte álltak a kínált szobák által nyújtottaknál.²⁴⁰ Mivel a szolgálati lakáson felüli szolgáltatásokért a tiszteknek saját zsebből kellett fizetni, az 1921. VI. 10-ei minisztertanács úgy határozott, hogy nem szabad elvi okokból elzárkózni ezen igények teljesítése elől.²⁴¹ A döntés mögött az az érv is állt, hogy kedvezőbb döntések, lakások kiutalásával meg lehet majd nyerni egyes tiszteket, amiből akár politikai előnyök is származhatnak majd. A VI. 10-ei minisztertanácson döntés született arról is, hogy a lakáshivatal elnökségének, a székesfővárosi idegenforgalmi hivatalnak és a különböző szállodaigazgatóságoknak kellett megtalálni a szükséges szállásokat.²⁴² A kompetens hivatalok felsorolásából kitűnik, hogy nem kizárólag szállodai szobák felhasználására gondoltak, viszont igencsak valószínű, hogy a tagok végleges berendezkedését kívánták elkerülni a szállodai szobák preferálásával, ugyanis 1922. július közepén is még a delegációk tagjainak 90%-a volt szállodákban elhelyezve,²⁴³ sőt, a tisztek elsőrendű szállodákban.²⁴⁴ A meglehetősen szétszórt szállásokat csak a második leépítés után lehetett némileg rendszerezni, ekkor ugyanis a visszamaradó legénységet a Haditermény palotába helyezték át, míg a felszabaduló Albrecht laktanyát megkapta a vámőrség.²⁴⁵ A

237 Zamagni 1979-80. 50. Az adatokat lásd a függelékben.

238 HL Rapaich napló 1924. III. 15., 1925. I. 7.

239 Ezeket a jóvátételi bizottság tisztjeinek szánták. A szobák állami célra történő lefoglalása a Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestülete (a továbbiakban BpSzVI) tiltakozását eredményezte. Az Igazságügyi Minisztérium azt válaszolta, hogy a tiltakozást figyelembe fogják venni, amennyiben azt a közérdek, lehetővé teszi. Vagyis semennyire. BFL, IX., 251. b., 1., Ált. Ügyviteli Iratok 1921 Beérkezett iratok, 15. sz., 1921. I. 27. A BpSzVI tiltakozása megalapozott volt, és ezt a HM is elismerte, amikor Belitska kiadta 9.801. eln.24. sz. rendeletét a tisztai beszállásolás szabályozása tárgyában. *Budapesti Közlöny* 1921/116. sz. (V. 31.) 2. o.

240 L. Zuccari tábornok levelét, miszerint az ezredek számára fejenként 1 hálósobát, 1 szalont, 1 fürdőszobát, az alezredeknek és az őrnagyoknak fejenként 1 hálósobát, 1 fürdőszobát, a századosoknak és altiszteknek pedig fejenként 1 hálósobát igényelt. HL HM.1921.Eln.D.o.Bév.tétel 12 354. alap és 19 223. iktató szám

241 A tisztek nemcsak a plusz szolgáltatás miatt fizettek többet. A szobákért eleve kétszer annyiba kerültek egy külföldi vendégnek, mint egy magyarnak. Az elsőosztályú hotelekben hivatalosan 1922. XI. 1-től véget vetettek a megkülönböztetésnek, de valójában a magyar vendégek továbbra is rejtett kedvezményekben részesültek. HL Rapaich napló 1922. X. 9. és 10.

242 HL HM.1921.Eln.D.o.Bév.tétel 12 354. alap és 19 223. iktató szám

243 A honvédelmi miniszter 1921. V. 31-ei, 9.801. eln. 24. sz. rendeletének 4-es paragrafusa szerint a tiszteket csak abban az esetben lehetett szállodában elszállásolni, ha erre nem volt lehetőség magánlakásokban. A Honvédelmi Minisztérium közlése szerint (BFL, IX., 251. b., 1., Ált. Ügyviteli Iratok 1921 Beérkezett iratok, 213. sz., 1921. VIII. 14.), a rendelet figyelembe vette a BpSzVI kéréseit. Mivel az akkori Budapesten volt elegendő lakás, ahová a rendelet szerint be lehetett volna szállásolni a tiszteket, csak hogy ezekben a magyar családokkal is érintkeztek volna, politikai okok lehettek a szállodai szobák előnyben részesítése mögött. Ezzel ugyanis megerősítették a tisztek feletti ellenőrzést, egyfajta ideiglenességet kölcsönöztek az elhelyezésnek, és zsarolhatóvá tették magukat a tiszteket is. Budapesti 1921. 2.

244 MNL K 99, 3. Küm. 1922. VII. 19., 23.143/1922. sz.

245 HL Rapaich napló 1922. IX. 1.

SzKEB elnöksége végig a Szalay utca 10. szám alatti Haditermény palotában működött.²⁴⁶

A SZKEB MŰKÖDÉSE

A szövetségszövetségi ellenőrző bizottságok munkájának előkészítésére a SzKB vegyes felvilágosító bizottságokat kívánt létrehozni, hogy a SzKEB működéséhez szükséges adatokat összegyűjtse. Valójában ezeknek a bizottságoknak az adatgyűjtésen kívül egyféle átmenetet is kellett volna képezniük a SzKB és a SzKEB között, de 1921. I. 26-án a SzKB átadott a Honvédelmi Minisztériumnak egy kérdőívet, amely kitöltése szükségtelenné tette a vegyes felvilágosító bizottságok működését, így azok megalakulásukat követően azonnal megszűntek létezni. Közben a Pénzügyminisztérium is elutasította, hogy a SzKEB, a SzHEB és a SzLEB a békeszerződés életbe lépése előtt kezdje meg munkáját,²⁴⁷ így már érthető, hogy nem volt semmiféle kompetens szerv, mely elkezdte volna végrehajtani a Nagykövetek Tanácsa 1921. II. 14-ei levelébe foglalt útmutatásait. A Nagykövetek Tanácsa ugyanis ebben határozta meg Magyarország tennivalóit a békeszerződés katonai pontjai betartása terén. A levél, amit Briand, mint a Nagykövetek Tanácsának elnöke írt alá, az alábbi teendőket foglalta össze:

I) meghozni a szükséges intézkedéseket, hogy a toborzás kizárólag önkéntes alapon történjen;

II) a trianoni békeszerződés 104. cikkelyében foglaltaknak megfelelően lecsökkenteni a katonák létszámát

III) előkészíteni a 140. cikkely teljes végrehajtását, különös tekintettel az alábbiakra:

a) a békeszerződés V. részének megfelelően átalakítani a katonai törvénykezést

b) eltörölni a mozgósításról szóló törvényeket

c) az új hadsereget a békeszerződés 103. és 119. cikkelye szerint kell megszervezni

IV) az ellenőrző bizottságok megalakulását követően adják át azok elnökeinek a szükséges statisztikai adatokat.²⁴⁸

Mivel az 1921. VIII. 5-én az összeülő SzKEB nem tapasztalta, hogy bárminemű fogamatja lett volna a kérésnek, aprólékos ellenőrzésbe kezdett, illetve apránként, esetenként késhegyig menő diplomáciai csatározások során próbálta megoldani a felmerülő problémákat.

Az ellenőrzés első fele, mely körülbelül Zuccari altábornagy elnöki időszakának felelt meg, a keretek kialakításával telt el, amivel párhuzamosan a szabályozás szintjén sikerült elérni a hadsereg és közbiztonsági alakulatok szervezetének, illetve az újoncozás módjának átalakítását. Elméletileg a megtartható hadianyagot is sikerült megállapítani, és a fölösleget a magyar állam kiszolgáltatta a SzKEB-nak. A második szakaszban, mely Guzzoni és Giuseppe Campana ezredesek elnöksége alatt zajlott, a bizottság tevékenysége főleg az állomány és hadianyaggyár szervezésére (1923 és 1924) és a hadsereg létszámának ellenőrzésére (1925 és 1926) vonatkozott. Ez volt a legproblematisztikusabb szakasz, hiszen azon kihágások, melyekre ekkor derülhetett fény, megcáfolhatták azt a magyar részről hivatalosan hangoztatott állítást, miszerint a bizottságnak többé semmi dolga nincs Magyarországon és a lefolytatott katonai ellenőrzés csupán pénz- és energiapazarlás. Az 1923-as és az 1925-ös évben történt a legtöbb incidens,²⁴⁹ az 1926-os év jobbára a bizottság felszámolásához szükséges utolsó ellenőrzésekkel és tárgyalásokkal telt el.

Az alábbi problémák megoldását szolgáló tevékenység jellemezte a SzKEB

²⁴⁶ AUSSME E-15, 127, 12. Amantea 1924. VI. 14., 4167. sz. távirat

²⁴⁷ HL HM.1921.Eln.D.o.1.tétel 1780. alap és ikt. szám, HL HM.1921.Eln.D.o.1.tétel 1780. alap és ikt. szám, HL HM.1921.Eln.D.o.1.tétel 1780. alap és 3237. ikt. szám, HL HM.1921.Eln.D.o.1.tétel 1780. alap és 3829. ikt. szám

²⁴⁸ ASDMAE AP (1919-1930), 1759, 8153. CMIC Rapport de fin d'operations (1921-1927)

²⁴⁹ HL Rapaich napló 1923. III. 28.; 1925. I. 22-24.; II. 5, 18.; III. 27.; IV. 2.; VII. 28, 29.

magyarországi tevékenységének majdnem hat évét:

1. A SzKEB működését lényegesen korlátozta, hogy a magyar hatóságok egyáltalán nem engedélyezték a kutatásokat magánházakban. A kecskeméti incidenst²⁵⁰ követően sikerült csak elérni, hogy olyan jogosítványokat adjanak a kiszállásokhoz kirendelt ügyésznek, hogy az bármely épület átkutatását engedélyezze,²⁵¹ mely irat megszerzésével egy időben a kiszálló tisztek biztonságának a garantálása is felmerült, de ennek eltűlése az 1925-ös pécsi incidenst²⁵² követően csak újabb konfliktusokhoz vezetett.²⁵³ A konfliktusok eredményeit tekintve hosszútávon a magyar hatóságok nyertek, mert a legsúlyosabb incidens, a szombathelyi²⁵⁴ után végül is a SzKEB visszavonulót fűjt a kiszállások terén és az incidensek elkerülése végett a bizottság a saját működési szabadságát korlátozta.

2. A SzKEB egyik alapvető tevékenysége a hadianyagok felderítése volt. Ilyen célú kiszállásokra 1925-ig került sor, de ezek 1923-at követően csak elvétve jártak sikerrel.²⁵⁵ A fellelt hadianyag átadása a SzKEB-nak viszont nem mindig volt zökkenőmentes,²⁵⁶ sőt, egy esetben a Nagykövetek Tanácsának közbeavatkozására is szükség volt.²⁵⁷ A sors fintora, hogy az egyedüli problémás esetben a hadianyagot az átadás után a SzKEB fizetés ellenében visszaadta a magyar államnak, ugyanis a befolyt összegből többet lehetett a SzKEB hírszerzésére költeni, mint amennyit a fegyverek megsemmisítéséből nyert volna a bizottság.²⁵⁸

3. A Honvédség utánpótlása és szervezete is folyamatosan problémákat okozott. Ebben a témában több visszásságra is felfigyeltek az ellenőrzések során, viszont a SzKEB különösebben csak három dolog miatt emelte fel a szavát: a honvéd tisztikar utánpótlása és a felszámoló bizottságok felosztatásának elhúzódása kapcsán, illetve amikor a vegyesdandárok körzetparancsnokságainak megszüntetését kérte, lévén ezek a háttérszervezetek egy esetleges mozgósítás előkészítői, illetve egy szerződéses hadseregnek, amilyennek a Honvédségnek is kellett volna lennie, nem is igazán volt szükségük rá. A körzetparancsnokságokat a Nagykövetek Tanácsa 1922. IX. 19-ei C. A. 187bis/XXXI határozata alapján kellett volna felszámolni, de a magyar kormány ellenállása kompromisszumos megoldáshoz vezetett, ugyanis egy Schreiner János főigazgatóból, Dominger főtanácsnokból, Campana ezredesből

250 1923. III. 28-án, Kecskeméten, egy sikertelen ellenőrzést követően az összegyűlt tömeg megdobálta a francia küldött kocsiját. Az eset következményeit l. később.

251 AUSSME E-8, 136, 13, 1. A Nagykövetek Tanácsának 1923. VII. 27-ei, C.A.223/II. sz. döntése a kecskeméti incidensről. Ezt közli a VSzKB olasz szekciójával és Guzzonival, 1822. sz.

252 1925. I. 22. és 24. között sor került egy egyenruha, összekötőtiszt és ügyész nélküli kiszállásra Pécsre. A Jean Le Bleu francia alezredes vezette bizottság nem akart dolgavégezetlenül visszatérni Budapestre, így a helyszínen kért kocsit, ügyészt és négy katonát. Végül 4 polgári munkást kapott. A Pécs környéki, több napos eredmény nélküli ásás után I. 24-én 10 órakor, már a pécsi vasút állomás felé tartva, tüntetés szerveződött az antant tisztek ellen, akiket kövel is megdobáltak.

253 HL Rapaich napló 1925. III. 27. és IV. 2.

254 1925. VII. 28-án a bizottság Szombathelyre utazott, ahol a társadalombiztosítási intézmények papírjait is meg akarta nézni. Rapaichék időben leadták a figyelmeztetést, de valamiért nem sikerült elrejtetni az inkriminált papírokat. A bizottságot a szokásos módon, egy improvizált tüntetéssel tartóztatták fel, viszont az antant tisztek ezúttal nem adták fel olyan hamar és továbbra is a szombathelyi Vármegyeházán várták a házkutatási engedély érkezését. Közben, a tetőn keresztül, sikerült kicsempészni a kívánt iratokat, illetve a szervezők elvesztették az uralmat az események irányítása felett, és a tüntető tömeg betört a Vármegyeháza udvarára. Ráadásul az egyik rendőr az antant tisztek hason szúrására buzdított a tömeget. Az eset következményeit l. később.

255 DBFP I/24 n. 265; AUSSME E-8, 119, 13, 2. Campana 1923. VI. 6. 14:30, 704. sz. távirat; AUSSME E-8, 116, 6. SzKEB 1924. X. 28., 730. sz.; AUSSME E-15, 128, 1. Cesare Nosedo őrnagy 1925. IV. 18., 72. R sz.

256 AUSSME E-8, 119, 13, 3. Guzzoni 1923. II. 5., 757. sz. átirat, gyűjtő, benne a SzKEB 1923. II. 3-ai, 755. sz. jelentése Fochnak.; DBFP I/24 n. 276; AUSSME E-8, 119, 13, 3. Marietti 1923. IV. 24-ei, 948. számú emlékeztetője, mely a VSzKB 1923. IV. 14-ei 398/2. sz. jelentését egészíti ki.

257 AUSSME E-8, 119, 13, 3. Hevesy Pál párizsi magyar ügyvivő 1923. VI. 23., 803/1923. sz. jegyzéke.

258 AUSSME E-8, 119, 13, 3. Guzzoni 1923. VII. 16., 732. sz.

és Wilson őrnagyból álló vegyes bizottságot hoztak létre, mely megállapította milyen változtatásokat kell eszközölni az 1922-es XI. törvényen, melyekről 1923 áprilisában sikerült is megegyezni.²⁵⁹ A felszámoló bizottságokat a Monarchia utódállamai közötti vagyoneelosztás lebonyolítása céljából állították fel, de számos esetben katonai missziók külföldi vezénylesének lettek a fedőszervei. A magyar kormány még a Nagykövetek Tanácsának határozatát is kívárta, hogy lépjen a bizottságok feloszlata ügyében, de több hónapos huzavona után 1923 nyarára ezt a kérdést is sikerült rendezni.²⁶⁰ A tisztek utánpótlása azért is okozott problémát, mert eredendően csak a ludovikás hallgatók kerülhettek volna a Honvédség kötelékébe, tehát tilos volt régi tisztek reaktiválása. Ezzel azt kívánta kivédeni a SzKEB, hogy bújtatott tisztikar jöjjön létre, vagyis az ellenőrzés idejére elbocsájtott tiszteket „civilként” továbbra is előléptessék és szükség esetén reaktiválják.²⁶¹ A többletet képező tisztek kérdését ennek megfelelően többször is szóvá tették,²⁶² miközben a sokkal fajsúlyosabb kérdést, vagyis a kényszersorozást, valószínűleg mert tudatában voltak a kérdés megoldhatatlanságának, az első évek intenzív jegyzetváltása után²⁶³ hallgatólagosan tudomásul vették.²⁶⁴ A Honvédség utánpótlásának kérdését feltehetőleg ennek a felismerésnek a jegyében igencsak felszínesen oldották meg, ugyanis a SzKEB felszámolását megelőzően a Nagykövetek Tanácsa a tisztek és a legénység tárgyában olyan határozatot hozott, amelyről mindkét fél tudta, hogy valójában semmit sem oldott meg.²⁶⁵

4. A központi hadianyaggyárat a trianoni békeszerződés végzései szerint egységes vezetés alatt, egy telephelyen kellett volna felállítani. Már 1922 februárjában is eleve késésben voltak a magyar hatóságok,²⁶⁶ ugyanis a SzKEB még 1921. XII. 5-én felszólította a magyar kormányt, hogy a trianoni békeszerződés 115. pontjának megfelelően kösse meg az adásvételi szerződést a hadianyaggyár épületeiről, melyeket addig bérelt. 1922 augusztusában is küldött egy felszólítást, melyről a VSzKB-ot is tájékoztatta, és habár 1922. X. 28-án a magyar kormány arról tudósította a SzKEB-ot, hogy a folyó év VIII. 25-től a gyár egy része elkezdett működni, 1922. decemberben a SzKEB újból küldött egy felszólítást. 1923. március végén a kormány átküldött egy szerződéstervezetet, amely szerint a terület tulajdonjogán kívül mindent megvesznek. A területet csak azért nem, mert fenntartják a jogot a gyár elköltöztetésére, ha esetleg találnak egy jobb helyet. A SzKEB mindezt jogosnak, a szerződéstervezetet pedig elfogadhatónak találta.²⁶⁷ A diósgyőri ágyúgyárat 1923. XI. 15-ig kellett volna Csepelre átköltöztetni; a budapesti Frommer kézfegyvergyár Csepelre költöztetésénél 1923. XII. 31-e lett volna a határidő; míg a balatonfűzfői löporgyárnak 1923. X. 1-jére kellett volna áttelepülnie. A munkák elkezdődtek, de előreláthatólag csak 1924 tavaszára tűnt megvalósíthatónak, hogy befejeződjenek. Így, mivel a kormány a súlyos pénzügyi helyzet miatt nem tudta időben, 1923. XII. 31-ig befejezni a központi állami hadianyaggyár felállítást, Csáky honvédelmi miniszter az 1923. VIII. 27-ei, 15.560/Eln.D.-

259 Vagnini 2009. 238-239.

260 ASDMAE AP (1919-1930), 1759, 8153. CMIC Rapport de fin d'operations (1921-1927)

261 Árokay 1983/4. 588.

262 AUSSME E-8, 119, 11, 2. VsZKB 1922. V. 23-ai 73. sz. jegyzőkönyve; DBFP I/27 n. 13; DBFP I/2. n. 306.

263 Ennek sem a számadatok, vagy a sorozás módszere volt a témája, hanem a sorozás törvényi háttérének szabályozása. ASDMAE AP (1919-1930), 1759, 8153. CMIC Rapport de fin d'operations (1921-1927)

264 Az ellenőrzések eredménytelenségéhez pedig a magyar hatóságok kitartó ellenállása is hozzájárult, hiszen minden olyan adminisztratív lépést megtagadtak, amivel évről évre lehetett volna ellenőrizni a sorkatonák személyazonosságát. Arról sem szabad elfelejtkezni, hogy ennek az obstrukciónak a leküzdése érdekében a SzKEB sem kérte a párizsi hatóságok közbeavatkozását, és amikor az angol delegáció részéről felmerült annak lehetősége, hogy Nagykövetek Tanácsán felvetik a kényszersorozások ügyét, ezt olasz segítséggel sikerült kivédeni. ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Nemes Albert szöveges üzenete Arlottának 1923. XI. 2.; ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Mussolini 1923. XI. 17. 14:30, 3978. sz. távirat.

265 MOL K63 301. csomó, 1927-35/4-2366.

266 AUSSME E-8, 119, 11, 2. Foch 1922. II. 4., 192/2. sz. távirata

267 AUSSME E-8, 119, 11, 2. Marietti 1923. IV. 12., 410 BTU. sz.

1923. jelzetű jegyzékével döntést sürgető kérdést intézett a SzKEB-hoz. Mivel a csepeli Weiss cég nehézségeket támasztott, más helyen pedig kb. 30-46 milliárd koronába került volna a gyár létrehozása, amely valójában csak egy szerződés külsőségeinek a betartását jelentette volna Csáky szerint,²⁶⁸ és mivel a gyártást végző cégek amúgy is egységes irányítás alatt működtek volna, érdeklődött, hogy nem lehetne-e az egész egyesítést virtuálisan megoldani és a gyártó egységeket pedig két helyre, vagyis Csepelre és Balatonfűzfőre koncentrálni?

A magyar érvelés mellett szólt, hogy Ausztria is 5 külön elemből álló hadianyaggyárat működtetett. A SzKEB zárójeles megjegyzése szerint a Nagykövetek Tanácsának jóváhagyása esetén el is fogadták volna a kérést, de hivatalosan úgy gondolták, hogy inkább csak egy kifogásról volt szó, mely a szabályzat alóli újabb kibújást tette volna lehetővé.²⁶⁹ Ettől kezdve a probléma politikai síkra terelődött, ugyanis a SzKEB a párizsi felső hatóságok engedélye nélkül nem mehetett bele az alkuba. A magyar kormány pedig csak abban az esetben lett volna hajlandó a kívánt módon végrehajtani a hadianyaggyár egységesítését, ha annak árát levonhatta volna a trianoni békeszerződésben leírt pénzügyi teherből. A magyar álláspont biztos támaszának számított az 1924-es államkölcson megadása után Magyarországon működő a Nemzetek Szövetsége által kiküldött főbiztos. Továbbá arra is lehetett számítani, hogy a Jóvátételi Bizottságra visszautasítja az általa megvalósíthatatlannak minősített magyar pénzügyi kalkulációkat. Végül a SzKEB felszámolása körüli tárgyalások részeként a Nagykövetek Tanácsa 1926. XII. 18-án kelt 216. sz. jegyzéke egy apró kikötéssel helybenhagyta a fennálló helyzetet.²⁷⁰ Tehát a magyar álláspont győzedelmeskedett és viszonylag mérsékelt összeg ellenében sikerült továbbra is fenntartani a különböző telephelyeket.

5. A hadianyaggyár ügyével szorosan összefüggött egy másik problémakör. 1922 végén a SzKEB azt tapasztalta, hogy a megengedett és a hivatalosan birtokolt hadianyag között jelentős az eltérés. A hiányzó hadianyagot ugyanis a hadianyaggyár kérdésének rendezetlensége miatt nem lehetett legyártani, a külföldi behozatalt pedig a békeszerződés tiltotta. Guzzoni 1922 végén eleve úgy számolt, hogy a hadianyaggyár ügye még legalább egy évig el fog húzódni, majd azt követően további egy évre van szükség ahhoz, hogy legyártsák a szükséges mennyiséget, így előreláthatólag 1925 végéig a Honvédség még a trianoni békeszerződésben leírtaknál is kisebb potenciállal fog rendelkezni, ami közvetve vagy közvetlenül károsan befolyásolhatja a politikai helyzetet. Ez nem egyezett az olasz Hadügyminisztérium ilyen tárgyú terveivel, így Guzzoni kérte a római Külügyminisztériumot, úgy informálják a párizsi olasz nagykövetet, hogy az képviselni tudja a Hadügyminisztérium nézeteit a Nagykövetek Tanácsában. Guzzoni ugyanis a felmérés láttán elkezdett lobbizni, hogy engedélyezzék a hiányzó hadianyag biztosítását.²⁷¹ A kérdést még a SzHEB magyarországi tevékenységének egyik hátra maradt ügye is színesítette, ugyanis a bizottság felemlerte négyre a békeszerződésben Magyarországnak engedélyezett felderítő naszádok számát,²⁷² illetve Grixoni sorhajókapitány, a SzHEB elnöke ígéretet tett a hajók hiányzó fegyverzetének biztosítására. A fegyverzetet csakis a dunai flottillán osztozkodó utódállamoktól lehetett volna beszerezni, amit Guzzoni meglehetősen esélytelen vállalkozásnak ítélt, így az olasz Hadügyminisztérium és a VSzKB olasz delegációja támogatásával a naszádok fegyverzetének kérdését összekötötte a hiányzó hadianyagokéval és a SzKEB-on keresztül kérelmezni szerette volna a hiányzó fegyverek legyártásának engedélyezését.²⁷³ A hajók fegyverzetének sorsa a hadianyaggyár körüli

268 Igazából nem csak formális kérdésről volt szó, hiszen így könnyebben lehetett a gyártást ellenőrizni.

269 AUSSME E-8, 136, 11, 2. Quinto Mazzolini 1923. IX. 27., 963 BTU sz., továbbítja a SzKEB 1923. IX. 15-ei, 1579. sz. jelentését a VSzKB-nak.

270 MOL K63 301. csomó, 1927-35/4-2366.

271 AUSSME E-8, 119, 11, 1. Giuseppe Vaccari 1922. XI. 22., 9952. sz.

272 L. a trianoni békeszerződés 120. cikkelyét.

273 AUSSME E-8, 119, 12. Campana 1923. VII. 2., 717. sz.; AUSSME E-8, 136, 12. Guzzoni 1923. VII. 18.,

kompromisszumoknak esett áldozatul, ugyanis a fegyverzet kérdésének ejtéséért cserébe a SzKEB küldöttgyűlése a hadianyaggyár felállításának 1923. XII. 31-ei határidejét kitolta egy évvel,²⁷⁴ a hiányzó hadianyag pótlása pedig hivatalosan egészen a hadianyaggyár kérdésének rendezéséig függőben maradt.

6. A SzKEB számos más ügyben is intézkedett, melyek általában véletlenszerűen kerültek a bizottság érdeklődési körébe. Időről időre felmerült, hogy gázvédelmi eszközök vannak a Honvédség tulajdonában, mely a békeszerződés határozatainak a megszegését jelentette. Ezt a SzKEB fel is panaszolta a VSzKB-nak,²⁷⁵ de konkrét ügy sohasem lett a dologból. A SzKEB Foch kérésére a leventékkel is foglalkozott, hiszen az ifjúsági szervezet működése egyféle katonai előképzés létesítésének lehetőségét hordozta magában, de Guzzoni hathatós közbenjárására sikerült minden kompromittáló elemet kivenni a leventék szabályzatából, így a SzKEB is nyugodt szívvel jelenthetett Párizsba. A jelentésből azt lehetett leszűrni, hogy nem tartották igazán veszélyesnek ezt a sportmozgalomnak álcázott premilitáris képzést.²⁷⁶

7. A SzKEB egy különleges működési területe volt a magyar légügy felügyelete. A SzLEB ugyanis majdnem egy évvel korábban feloszlott, mielőtt a magyar kormány aláírta volna a légügyi egyezményt,²⁷⁷ így a SzKEB keretein belül továbbra is működni kellett egy légügyi megbízottnak. Ezt a szerepet eleinte Cesari őrnagy, majd pedig Lorient százados töltötte be. Lorient tevékenysége nagyrészt a hadianyag ellenőrzésre korlátozódott, ami teljes mértékben illeszkedett a SzKEB többi tagjának munkájához, viszont Lorientnak ezen túl voltak olyan próbálkozásai is, melyek a fedett katonai repülésügy leleplezésére törekedtek. 1923, vagyis a polgári és katonai repülésügy jórészt sikeres szétverése után²⁷⁸ ezen törekvése eredményes felderítés esetén sem kapott igazán támogatást a felettes szervektől. Ennek jele, hogy a SzKEB végiglevezte a magyar hatóságokkal a John Makinson brit állampolgár által törvénytelenül Magyarországra szállított repülőgépek ügyét,²⁷⁹ miközben 1923 után a SzKEB lényegében semmit sem tett a titokban működő magyar katonai légierő ügyében. Annak ellenére, hogy rendelkezett a Lorient százados által is leellenőrzött információval a Légügyi Hivatal²⁸⁰ alkalmazottairól, valós feladatköréről, a szegedi, szombathelyi, miskolci és mátyásföldi repülőterekről és az ott folyó igazi tevékenységről, illetve a HM légvédelmi jellegű intézkedéseiről.²⁸¹ Lorient százados végül 1926 szeptemberében hazatért, helyére senkit

739. sz.

274 AUSSME E-8, 136, 11, 2. Mazzolini 1923. IX. 27., 963 BTU sz., továbbítja a SzKEB 1923. IX. 15-ei, 1579. sz. jelentését a VSzKB-nak.

275 AUSSME E-8, 119, 11, 2. SzKEB 15. sz., 1922. XII. 12-ei üléséről készült jegyzőkönyve.; AUSSME E-8, 118, 3, 1. SzKEB 1923. V. 23., 1189. sz., ebben küldték a SzKEB 1184. sz. jelentését Fochnak, 1923. V. 23.; AUSSME E-8, 119, 12. Campana 1923. VII. 2., 717. sz.; HL Rapaich napló 1926. II. 15.

276 L: AUSSME E-8, 140, 3. A SzKEB 1926. VI. 22-ei 219. sz. jelentése Fochnak, válaszul annak 1926. I. 22-ei 27/2. sz. levelére; HL Rapaich napló 1926. I. 11., II. 15. és 24.

277 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Salvatore Contarini 1923. V. 31., 224 879/498. sz. távirata. Továbbítja Castagneto 1923. V. 9., 1188/350. sz. jelentését; HL Rapaich napló 1922. III. 30.

278 A SzLEB korábbi munkájáról lásd: Czírok 2013.

279 Igen valószínű, hogy Makinson csak stróman volt, ugyanis a Honvédség nem egyedül a Makinson -féle repülőgépeket hozta be külföldről, csak a SzKEB egyedül ezeket fedezte fel. A magyar kormány végül sikeresen törvényesítette az egyik repülőgépet, miközben hármat szét kellett bontani, de eleve csak kettő volt működőképes, így a döntés egyáltalán nem volt szigorú. AUSSME E-8, 141, 2. 91. jegyzőkönyv 5. sz. melléklete, 1924. X. 24., London, Légügyi Miniszter, S/18596/A.1.1. sz.; AUSSME E-8, 141, 2, 1. SzKEB 1924. XII. 9., 800. sz. A 91. jegyzőkönyv 6. sz. melléklete; AUSSME E-8, 141, 2. SzKEB 1925. III. 7., 113. sz.; AUSSME E-8, 141, 2, 2. Foch 1925. VII. 29., 385/2. sz. gyűjtő: benne Briand (mint a Nagykövetek Tanácsa elnöke) 1925. VIII. 6-ai, 288. sz. levele; AUSSME E-8, 141, 2. Nosedá 1925. IX. 22., 514. sz., benne SzKEB 1925. IX. 22., 505. sz. jelentés; HL Rapaich napló 1924. IX. 29. és 1925. III. 3.

280 A továbbiakban LÜH

281 AUSSME E-15, 90, 2. Lorient 1923. I. 31., 2.188. sz.; Lorient 1924. X. 1., H.O. 2.581. sz.; AUSSME E-15, 90, 2. SzKEB 1925. II. 20., 76. sz.; AUSSME E-15, 90, 2. Lorient 1925. III. 28-ai elemzése a nagybacsoni Nagy Vilmos alezredes által szignált 1923. IX. 15-ei HM.37.927/VI-1.-1923. sz. Titkos! jelzetű „Pro domo” dokumentumról.

sem neveztek ki, így a légügyi ellenőrzés szimbolikus lezárása is a SzKEB zárójelentésén dolgozó tisztekre maradt.

Mindegyik ismertetett problémakörnél megfigyelhető, hogy a SzKEB általában hajlandó volt kompromisszumokra, ha minimális együttműködési szándékkal találkozott, és kizárólag akkor fordult felsőbb hatóságokhoz (a VSzKB-hoz és rajta keresztül a Nagykövetek Tanácsához), amikor az már feltétlenül szükséges volt. Számos kisebb jelentőségű kérdés erőből is megoldható lett volna, de a SzKEB ezeknél is került a fölösleges konfliktust. Ez a megengedő, igencsak toleráns magatartás azzal a hozzáállással is párosult, hogy csak a valóban bizonyított szerződésszegések esetén utalták a felmerülő problémákat a felettes hatóságokhoz. Ez különösen kitűnik a francia delegáció által képviselt keményvonalas irányzat központi kezelésénél. Az olasz elnökség a francia delegáció bizottságon belüli szabadságának viszonylagos növelésével érte el annak a küldöttgyűléseken tanúsított korrektebb viselkedését. Az angol vélemény pedig, miszerint a SzKEB olasz tagjai magyarpártiak, túl leegyszerűsítő és csak részben igaz, ugyanis nem szabad elfeledkezni arról, hogy a SzKEB működését állandóan befolyásolta egy külső tényező: a kisantant. A felmerülő kérdések és problémák kezelésekor tanúsított többé-kevésbé megengedő magatartás egyik oka épp a kisantant túlzott befolyásának az ellensúlyozása volt. E célkitűzést a SzKEB olasz vezetése az angol delegáció támogatásával gyakorlatilag végig meg tudta valósítani. Ennek a különleges viszonynak a megismeréséhez viszont röviden ki kell térni a SzKEB és a kisantant államok magyarországi képviselőinek kapcsolatára.

A SzKEB már fennállása első hónapjaiban kialakította a fent említett kapcsolatokat. Ez logikus lépésnek tűnt, hiszen Magyarország három szomszédjának diplomatái már egy jól működő hírszerző hálózatot tudhattak maguk mögött, mely a SzKEB számára is hasznosnak bizonyulhatott. Tagadhatatlan viszont, hogy a Nagykövetek Tanácsa és a VSzKB is azonnal számolt a veszéllyel, hogy a kisantant képviselők „rátelepednek” a SzKEB-re és irányítani próbálják majd annak munkáját, így 1921. október végén és november elején hivatalosan is rendezték a kisantant és a SzKEB kapcsolatát. Erről a Nagykövetek Tanácsának 1921. X. 29-ei határozata rendelkezett: a kisantant magyarországi képviselői átadhatták információikat a SzKEB-nak, azok hitelességéről viszont a bizottságnak kellett megbizonyosodni. Az ellenőrzés eredményéről pedig nem volt kötelező beszámolniuk, ugyanis ezt a jogot a Nagykövetek Tanácsa magának tartotta fenn.²⁸²

Ennek ellenére a kisantant és a SzKEB kapcsolata cseppet sem volt konfliktusmentes. A Nagykövetek Tanácsának határozatai nem tartották vissza a szomszédos országok budapesti követeit és katonai attaséit a SzKEB manipulálásától, tevékenységének kritizálásától, illetve a legfontosabb céljuktól, hogy valós, vagy vélt sérelmeik felhánytorgatásával elérjék egy vagy több kisantant küldöttnek a bevonását a SzKEB munkájába. A SzKEB francia delegációja számos esetben adott ki belső információt a kisantant képviselőinek, amellyel a magyarok is tisztában voltak.²⁸³ Ez ellen Zuccari altábornagy elnöklete alatt nem igazán sikerült fellépni és Guzzoninak is csak egy botrányos következménnyel járó kiszivárogtatás adta meg a lehetőséget, hogy nyíltan fellépjen ezen gyakorlattal szemben.²⁸⁴ Erőfeszítése, hogy immár a SzKEB elnökeként véget vessen ennek a nem kívánatos együttműködésnek, csak részlegesen bizonyult sikeresnek. A kapcsolat vadhajításait sikerült lenyesegetnie, de a francia delegáció és

282 AUSSME E-8, 119, 6. A Nagykövetek Tanácsának utasítása a budapesti SzKEB-nak az 1921. X. 29-ei határozat végrehajtásáról. Tervezet a határozat végrehajtásának módjáról.

283 HL Rapaich napló 1922. V. 9. Az együttműködés nem csak a SzKEB-re, hanem a VSzKB-ban is kiterjedt. Lásd: Ádám-Ormos 2010. n. 99., p. 176.

284 AUSSME E-8, 119, 6. Guzzoni a HdM-nak és Mariettinek, 1923. II. 19., 552. sz.; Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy esetenként más antant forrásból is került információ a kisantant képviselők kezébe, de ez nem volt rendszeres és sokszor csak valami tévedésről volt szó. AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 17., 508. sz.; ezzel továbbítja: Guzzoni 1923. I. 17., 507. sz.; AUSSME E-8, 119, 6. Mussolini 1923. III. 10., 211439/333. sz. távirat.

a kisantant magyarországi képviselőinek különleges kapcsolata – változó intenzitással ugyan – egészen a SzKEB feloszlataáig fennmaradt.

A SZKEB KAPCSOLATA A MAGYAR HATÓSÁGOKKAL

Rapaich Richárd ezredes, illetve később tábornok volt a magyar kormány meghatalmazottja a SzKEB mellett. Rapaich eredetileg a SzKB kérésére felállított vegyes felvilágosító bizottságokban volt a honvédelmi miniszter meghatalmazottja, legalábbis, ami a katonai ügyeket illeti, miközben a csendőrség, rendőrség és pénzügyőrség kérdéseit tekintve báró Stipsich Károly vkszt. alezredest bízták meg.²⁸⁵ Rapaich ezen feladatkör folytatásaként kapta a SzKEB melletti beosztását. Helyettese, illetve a légügyi ellenőrző bizottság mellé beosztott összekötő tiszt Szentkeresztessy Henrik őrnagy volt.²⁸⁶ Rajtuk kívül minden vegyes-dandár parancsnokságon kineveztek összekötő tiszteket, akiknek legalább egy nyugati nyelven kitűnően²⁸⁷ kellett beszélniük²⁸⁸ és Rapaich közvetlen alárendeltségében is egy meghatározott számú összekötő tiszt működött. Mivel az összekötő tisztek a honvédelmi miniszter 21547/el.n.1.1921. sz. rendelete alapján létesített 160 fős létszámfeletti állományba tartoztak, a vegyes-dandár parancsnokságokon a posztokat mindenhol saját emberekkel próbálták betölteni, akik viszont nem mindig feleltek meg a szükséges előírásoknak. Ráadásul az összekötő tiszteket, beosztásukból adódóan jól ismerték a kiszálló antant tisztek, így a Honvédelmi Minisztérium mindvégig féltékenyen őrködött azon joga felett, hogy ellenőrizze az új kinevezéseket, mielőtt jóváhagyta volna ezeket. Ennek ellenére sem sikerült elkerülni minden panaszt.²⁸⁹ Mivel nem volt elegendő számú tiszt, akinek a nyelvtudása megütötte volna az előírt szintet, esetenként előfordult, hogy nem volt elegendő összekötő tiszt, így egy másik vegyes-dandár parancsnokságról kellett „kölcsön kérni”.²⁹⁰

A költségek folyamatos fölemlegetése ellenére a magyar hatóságok tisztában voltak azzal, hogy anyagi javakkal meg lehet puhítani a SzKEB tagjait, de emellett teljes társadalmi elszigetelésükre törekedtek.²⁹¹ Ennek érdekében, miután 1922. III. 6-án Gömbös Gyula elfogadta az angol delegáció ebéd meghívását,²⁹² a honvédelmi miniszter jóváhagyásával Rapaich utasította Nagy Bódog századost, hogy tudja meg, kiket szándékoznak meghívni a SzKEB tisztjei és azokat külön-külön tájékoztassák arról, hogy valamilyen indokkal mondják vissza a meghívást. Nyílt felhívást csak azért nem adtak ez ügyben, hogy a társasági élet megbénítására és a magyar kapcsolatok kiépítésének megakadályozására tett kísérlet ne legyen túl feltűnő.²⁹³ Természetesen Rapaich és a SzKEB-al napi kontaktusban álló tisztek

285 HL HM.1921.Eln.D.o.1.tétel 1780. alap és ikt. sz.

286 ASDMAE AP (1919-1930), 1765, 8178. Raffaele Guariglia 1929. III. 16., 213 751/275. sz. távirata. Csatolva Durini di Monza 1929. III. 2-ai, 583/251/A50 sz. postai távirata, amivel felterjeszti Oxilia 1929. III. 2-ai, 73. sz. bizalmas jelentését.

287 A jelző a korabeli legmagasabb nyelvtudásbeli minősítési fokozatot jelölte.

288 HL HM.1922.Eln.D.o.Bév.tétel 12 584. alap és ikt. sz.

289 Lásd Gellért Béla százados esetét, akire gyatra francia tudása miatt a kiszálló tisztek is panaszkodtak, így muszáj volt intézkedni leváltásáról. HL HM.1924.Eln.D.o.Bév.tétel 17 618.alap és ikt. sz.

290 L. Thury Zoltán hadnagy esetét, akit azért kellett 1922. augusztus és október között ideiglenesen átvezényelni Debrecenből Székesfehérvárra, mert korábban Budapestre helyezték át az egyedüli franciául tudó székesfehérvári összekötő tiszteket, Erdős Károly főhadnagyot. HL HM.1922.Eln.D.o.Bév.tétel 17386.alap és ikt. sz.

291 HL Rapaich 1924. [1925.] I. 1-jei 1710/1924. sz. zárjelentése.

292 Gömbös ekkor a frissen megalakult kormánypárt adminisztratív elnökhelyettese, a miniszterelnök, Bethlen István egyik lehetséges riválisa, illetve a MOVE élén betöltött szerepe és a kormányzóhoz főződő közeli viszonya miatt a magyar katonapolitika egyik meghatározó alakja volt. Mindennek ismeretében nyilvánvaló, hogy meghívása politikai jelentőséggel bírt, és egy olyan kapcsolat kialakításához vezethetett, ami veszélyeztethette volna azt a kizárólagosságra törekvést, melyet SzKEB-bel való kapcsolattartásban Rapaich, és rajta keresztül a Honvédelmi Minisztérium ki kívánt alakítani.

293 HL Rapaich napló 1922. III. 7. és 8., VI. 14.; 1925. XI. 11.

nem tértek ki a meghívások elől, sőt, ha elősegítette a kapcsolatépítést, akkor Rapaich azokat majdhogynem kiprovokálta,²⁹⁴ de – akár egészségügyi okokra hivatkozva – például Rapaich is megválogatta melyikre ment el és melyikre nem.

A társasági élet szabályozásával párhuzamosan minden egyéb kapcsolatot ellenőrzés alatt tartottak. Ez jelentősen hozzájárult a francia delegáció két tisztje, Le Bleu alezredes²⁹⁵ és Huard őrnagy igen szigorú viselkedéséhez az ellenőrzések során. Huarddal a lakáskérdésben is összerúgták a port a magyar hatóságok.²⁹⁶ Ez a kicsinyességekkel és súlyosabb incidensekkel is tarkított hadakozás, illetve az ellenséges viselkedés nem a francia delegációnak, hanem a két tisztnek szólt, ugyanis Huard őrnagy elődjével, Lameillére őrnaggyal Rapaich kiválóan megtalálta az összhangot, ahogy korábban Baratier ezredessel is kiváló viszonyt sikerült kialakítani. Sőt, Waitz francia tolmácsnak, lévén „magyar érzelmű”, még személyes jellegű kéréseit is teljesítették.²⁹⁷

Az angol delegáció kapcsán Gosset ezredessel voltak súrlódások. Utódával, Selby alezredessel viszont meglehetősen korrekt kapcsolatot sikerült kialakítani. Ez természetesen nem vetekedhetett a Guzzonival ápolt viszonytal. Guzzonit és Selbyt is nem hivatalosan katonai attaséként nevezték meg a SzKEB második létszámcsökkentésekor. A magyar hatóságok nem reagáltak Selby információcserére vonatkozó ajánlatára, válasz nélkül hagyták Selby felajánlását, hogy megosztja adatait a szovjet hadseregről.²⁹⁸ A kinevezéséről szóló hivatalos papír nélkül Rapaich és a magyar hatóságok sem voltak hajlandóak katonai attaséként bánni Selbyvel.²⁹⁹

Ezzel szemben Guzzonival szabályszerű hírcsere folyt,³⁰⁰ sikeres kulturális jellegű együttműködés vette kezdetét,³⁰¹ és Guzzoni pozíciójával aligha összeegyeztethető belső információk átadása is rendszeresnek számított. Ez a nagy barátság persze minden további nélkül megfért azzal a ténnyel, hogy Guzzoni minden lépését detektívek figyelték, amit Guzzoni is észrevett és alkalomadtán szóvá is tett.³⁰²

A katonai intézmények rejtésén túl, a SzKEB felállításával párhuzamosan tájékoztatták az illetékes intézmények vezetőit, hogy miről szabad beszélni és miről nem³⁰³ és egy kapilláris megfigyelő hálózatot építettek ki. A kiszállásokat nem volt kötelező előre bejelenteni. Bizonyos megkötések viszont a váratlan ellenőrzések esetén is megadhatták az alapvető információkat az ellenőrzés jellegének megállapításához. Ezek egyike volt, hogy magyar összekötő tiszt nélkül nem volt szabad szóba állni a SzKEB tisztjeivel.³⁰⁴ Magánházak

294 L. a Láng Boldizsár párizsi katonai kiküldött számára megszerzendő ajánlások körüli tevékenységét. HL Rapaich napló 1922. VII. 3, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 14.

295 Le Bleu vált a SzKEB 1924-es és 1925-ös kutatásainak hajtómotorjává. Ellentmondásos szerepéről lásd: AUSSME E-8, 116, 5, Guzzoni. Guzzoni Mariettinek, 1923. VIII. 2., magánlevél; DBFP I/24 n. 498. és 529.; HL Rapaich 1925. zárójelentés, 2150/1925. sz., 1925. XII. 31.

296 HL Rapaich napló 1924. IV. 3., V. 28.

297 HL Rapaich napló 1922. IV. 19.

298 HL Rapaich napló 1922. IX. 18.

299 HL Rapaich napló 1922. XI. 8.

300 Például a marienbadi csehszlovák és jugoszláv katonai szerződés pontjaiért cserébe Guzzoni egy Pozsony környéki katonai jelentéssel szolgált. HL Rapaich napló 1922. IX. 22., 23. és 28.

301 Erről lásd a kulturális kapcsolatokat tárgyaló fejezetet.

302 HL Rapaich napló 1925. X. 19.

303 Azért ez nem mindig működött, mert például az egyik első kiszállás során a budapesti főkapitány megemlítette egy angol őrnagy előtt, hogy létezik Honvéd Vezérkar és annak is van defenzív osztálya, illetve az ellenőrző tiszteknek is feltűntek az olyan írásos megjegyzések, mint „Munkakör és szerepe entente ellenőrzés esetén”. HL Rapaich napló 1921. XII. 2., 1925. I. 16. és 25.

304 Hivatalosan 1921 októberében Belitska honvédelmi miniszter az ellenőrzések során minden közeg számára kötelezővé tette a válaszadást a saját hatáskörbe vágó ügyekben, illetve ugyanakkor az idegen nyelvi ismeretek használatára is ösztönözte a tiszteket, viszont a későbbi gyakorlat arra utal, hogy valójában ezt titokban mégis megtiltották. HL HM.1921.Eln.D.o.tétel.nélkül. 29552.alap és ikt.szám.

át kutatása esetén Budapestről kellett rendőrbírói ügyészt vinni,³⁰⁵ mert a kiszállás helyszínén nem mindig engedélyezték ügyész utólagos küldését, ügyész nélkül pedig nem volt bírói végzés, így házkutatásra sem volt lehetőség magánházakban. Ha a SzKEB tisztjei mindent szabályszerűen csináltak, akkor az előkészületek alapján a bejelentett kiszállást megelőző napon Rapaichék legalább az alábbi információval rendelkeztek: lesz-e házkutatás,³⁰⁶ Budapesten belülről vagy Budapesten kívülre indulnak,³⁰⁷ sor kerül-e létszámellenőrzésre.³⁰⁸ Mivel a SzKEB-tisztek sem voltak naivak, egy titokban tartott ellenőrzés során az induláskor nem adták meg azonnal az úti célt, csak azt, hogy merre felé induljon a sofőr. Ez bőven elég volt indulásképen, ugyanis Budapesten belül kerékpárral követték a gépjárművet,³⁰⁹ Budapesten kívül a lehetséges útirányok mentén riadóztatták a megfigyelőket. Az összekötő tisztek pedig útközben kihajított papírfecniken tudtak újabb támpontokat hagyni azzal kapcsolatban, hogy hová is igyekeznek.³¹⁰

A csendőrök többször is igazoltathatták a járművet,³¹¹ amivel időt nyertek, hogy felkészüljenek az ellenőrzésre a potenciális ellenőrzendő intézmények. Ezeknek pedig parancsba adták, hogy csakis a tisztekkel és csakis az összekötő tiszt jelenlétében kommunikálhat az igazgató. Az altisztek önmagukban semmit sem intézhettek, a megbeszélésen is csak akkor lehettek jelen, ha tolmácsi feladatot láttak el.³¹² A késés általános volt minden objektumnál,³¹³ hiszen ez alatt fejezték be a tiltott anyag átrakását az előre kiszemelt rejtési helyre. Az ellenőrzést azért is kellett bejelenteni a helyőrség parancsnokának, hogy az kísérő tisztet oszthasson be a kiszálló bizottság mellé. Az utóbbival a magyar hatóságok azt kívánták elérni, hogy magát a kiszálló bizottságot is ellenőrizzék, nehogy a nevükben más ország hírszerzője jusson be az objektum területére.³¹⁴ A bejelentés nélküli ellenőrzések száma a SzKEB fennállása elején volt nagyon magas, illetve akkor emelkedett még meg, amikor Guzzoni távozott a SzKEB éléről. A sokkal kevésbé részrehajló, illetve karizmatikus Campana, mint a SzKEB elnöke nem tudta megakadályozni, hogy Le Bleu 1924 végén és 1925 első felében magán hadjáratot folytasson a magyar hatóságokkal szemben.

A SzKEB munkáját a lehető legtöbb módon sabotálták és a „túlzott” szigor, illetve a visszaélések ellen a sajtót is felhasználták. Mivel a SzKEB-tisztek kiszállásainak költsége is a magyar államkasszát terhelte, az ellenszenvesebb tisztek esetén minden támadási felületet

305 A belügyminiszter 1922. V. 6-ával Dr. Meining Gábor és Dr. Kubinyi Géza magyar királyi állami rendőrségi tanácsosokat, valamint Dr. Bartha György magyar királyi állami rendőrségi kapitányt és a megfelelő segédszemélyzetet nevezte ki Rapaich mellé, mint ügyészi megbízottakat. Az 1922. XI. tc.-ben említett hadianyagok tiltott tartása által elkövetett és ugyanezen törvénycikk 10 §-ában meghatározott és közigazgatási hatóságnak mint rendőri büntető bíróságnak hatáskörébe tartozó kihágások esetében kaptak felhatalmazást működésre, mely az egész ország területére szólt. HL HM.1922.Eln.D.o.Bév.tétel 11 462.alap és ikt. sz. Barthát, betegsége alatt, 1925. V. 9-től dr. Szimon István helyettesítette. HL Rapaich napló 1925. V. 9.

306 Erre az ügyész jelenlétéből lehetett következtetni.

307 A vételezett benzin mennyiségéből lehetett kiszámolni.

308 Vettek-e magukkal dokumentumokat, jelenléti íveket, nyilvántartásokat, amelyek az aktuális állapotoknak a korábbi ellenőrzésekkor felmérésekkel való összehasonlításához kellettek.

309 HL Rapaich napló 1924. VII. 24.

310 HL Rapaich napló 1924. VII. 30.

311 A SzKEB tisztek szóvá is tettek, hogy odafelé milyen sokszor igazoltatják őket a csendőrök, visszafelé viszont sohasem. HL Rapaich napló 1924. VII. 12. és HL HM.1924.Eln.D.o.Bév.tétel 12 597.alap és ikt.sz.

312 Ezzel is az egymással párhuzamosan zajló lehetséges kiszállások számát akarták redukálni a magyar hatóságok. AUSSME E-8, 119, 10. VSzKB francia szekciója 1925. VIII. 14., 408/2. sz.

313 Ez alól csak 1922 nyara volt kivétel, illetve az 1926-os végső ellenőrzések, amikor a magyar fél a bizottság létszámának mielőbbi csökkentését, illetve visszahívását próbálta elérni, így Rapaich a lehető legkorrektebb viselkedés mutatására szólította fel a szemlék tárgyát képező objektumok személyzetét. HL Rapaich napló 1922. VII. 13.

314 Kádár 1978. 166.

kihasználtak. A cél érdekében még az elhunytakat sem kímélték.³¹⁵ A kellemetlenkedő tiszteket a sajtó személyükben is támadta, esetenként vérforralóan sértő cikkekkel. Persze arról sem szabad elfeledkezni, hogy a sajtótámadások hangneme gyakran adott okot összezőrdülésre Rapaich és a HM Elnökség D osztálya között, ugyanis Rapaich sokszor mérsékleltre intette a sajtóreferenst. Ennek oka az volt, hogy Rapaich jobban átlátta, mit szabad és mit nem. Egyik-másik különösen élesre sikeredett cikket követően ugyanis a SzKEB is reagált, és esetenként a VSzKB elé került az ügy.³¹⁶

Ezek a rendelkezések programszerűen bontakoztak ki. Alig fél évvel a SzKEB megalakulása után, még 1922 januárjában egy, a honvédelmi miniszternél tartott megbeszélésen a jelenlévők megállapodtak abban, hogy Magyarország (látszólag) teljesítette a békeszerződés előírásait, így a jövőben a leghatározottabb ellenállást fogják kifejteni.³¹⁷ A hivatali munka akadályoztatása mellett kisebb incidensekre is sor került.³¹⁸ Annak ellenére, hogy az esetek cseppet sem voltak kirívóak, ha a többi vesztes országban zajló eseményekkel is összehasonlítjuk,³¹⁹ a folyamatos obstrukció, a sajtótámadások és a nagyobb botrányok egyre súlyosabb következményekkel jártak. 1922-ben csak azért nem lett komolyabb ügy a magyar fél viselkedéséből, mert a SzKEB tavaszi, és őszi átszervezése, illetve a népszövetségi tagság rendezetlensége miatt is a magyar hatóságok a lehető legnyájasabb viselkedést tanúsították. 1922. IX. 1-je, vagyis Zuccari altábornagy távozása, illetve a népszövetségi tagság megadása után már sorozatossá váltak a panaszok az obstrukció, és a munka szabotálása miatt. A kecskeméti incidens rendezését követően, a népszövetségi kölcsön miatt újra „rendesen kellett viselkedni”, így az esetleges problémák 1924 végéig nem okoztak komolyabb gondokat. Ezt követően viszont patthelyzet alakult ki. A kisantant folyamatosan bele akart folyni az ellenőrzésbe, amit viszont el kellett kerülni, hiszen az a SzKEB hiteltelenítésével járt volna együtt, valamint a bizottság elveszítette volna pártatlansága látszatát. A kisantant kritikáit azzal lehetett leszerelni, hogy a SzKEB korrekt munkát végez és feladatát teljes mértékben ellátja. Ez viszont nem volt igaz, mivel 1925 elejétől újra erősebbé vált a magyar hatóságok obstrukciója. Erre diplomáciai nyomással lehetett volna válaszolni, ami viszont a kisantant vádjainak elismerését jelentette volna. Gazdasági szankciókat is ki lehetett volna vetni, ez viszont a magyar gazdaság folyamatban lévő szanálását hiúsította volna meg. 1925 nyaráig tehát maradt egyféle patthelyzet. Az 1925. július végén bekövetkező szombathelyi incidenst már nem lehetett a szőnyeg alá söpörni, de 1925 nyarán beindult a locarnói folyamat, így az angol és olasz érdekek a lehető legkisebb büntetés kiszabásában tették érdekelté a SzKEB, és a VSzKB delegációit. 1926 pedig jórészt a SzKEB feloszlatajáról szólt, így az ellenőrző, és a magyar fél is mindent megtett a rendszer olajozott működése érdekében.³²⁰

315 L. a kerepesi autóbalesetben elhunyt francia tiszthelyettesek feleségeinek esetét, melyet a francia delegáció gépkocsijai számának kipellengérezésére használtak fel. HL Rapaich napló 1922. V. 22., 23., 27. és VI. 1.

316 Pl. I: AUSSME E-8, 119, 10. SzKEB Fochnak, n. 416, 1925. VIII. 7., n. 416.

317 HL Rapaich napló 1922. I. 5. Ennek hivatalos megfogalmazását lásd: HL HM.1922.Eln.D.o.Bév.tétel 3391.alap és ikt. sz.

318 Például Lattanzio törzsőrmester sofőrje szabálytalanul vezetett, megállította egy rendőr, szóváltás kezdődött, mely során Lattanzio súlyosan inzultálta a rendőrt, aki végül lövést adott le. Súlyos sérülés nem esett, az esetet kölcsönös megalégedésre elrendezték. AUSSME E-8, 119, 5. gyűjtő.; Másik jellemző eset, hogy a francia delegáció kocsijára a francia változat szerint rálöttek, a magyar hatóságok vizsgálata alapján viszont valószínűleg kövel dobták meg a járművet. Akárhogy is történt, a magyar kormány nem volt hajlandó bocsánatot kérni a történetekért. DBFP I/27 n. 13; HL Rapaich 1924. [1925.] I. 1-jei 1710/1924. sz. zárjelentése.

319 L. DBFP I/20 n. 273, DBFP I/20 n. 293, DBFP I/20 n. 318, DBFP I/20 n. 349, DBFP I/24 n. 184

320 Az angol delegáció és a magyarországi angol követ szerint is az olaszok igencsak magyarbarát viselkedést tanúsítottak, csak hogy a kritika élet jelentősen csökkenti, hogy a SzKEB fennállásának utolsó éveiben ehhez az angolok lelkesen asszisztáltak. DBFP I/24 n. 303.

KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATOK A KATONAI ELLENŐRZÉS ALATT

A MAGYAR KÜL- ÉS KATONAPOLITIKA AZ 1924-ES ÁLLAMKÖLCSÖN MEGSZERZÉSÉIG

Mivel a Monarchia utódállamai minden oldalról részesültek a Magyar Királyság területéből, így sehol sem maradt meg a régi határ. Az újak pedig védhetetlenek voltak. Különösen fájó pontnak bizonyult a csehszlovák határ közelsége a fővároshoz.

Az engedélyezett katonai létszám, és lőszer mennyiség nem csak egy offenzív hadművelethez, hanem a fennmaradó ország védeleméhez is kevés volt. Az új állam mind belső adottságai, mind külpolitikai mozgástere kapcsán különbözött közvetlen elődjétől, a kettős monarchia részét képező Magyar Királyságtól. Ettől függetlenül a katonai vezetők egy része a történelmi Magyarország víziójában élt még, a trianoni sokkot nem volt hajlandó véglegesnek tekinteni, így adva volt, hogy mind a Külügyminisztérium, mind a hadsereg a békeszerződés felülvizsgálatára, ha ez nem lehetséges, akkor pedig megszegésére fog törekedni. Ez viszont különösen veszélyesnek tűnt a pillanatnyi geopolitikai helyzetet figyelembe véve. A felelőtlen kalandor tervek nem járultak hozzá az ország renoméjának javításához,³²¹ ráadásul különösen veszélyesek lettek voltak, ha sikerrel járnak, hiszen sem a Nemzeti Hadsereg állománya, sem annak fegyverzete nem jelentett veszélyt egyik környező országra sem. Ennyi év távlatából le lehet szögezni azt, hogy a Honvédség számára a siker minimális esélye se adatott meg egy önálló támadó hadműveletet végrehajtására.

Ennek ellenére, 1920 nyarán a szovjet-lengyel háború miatt merült fel egy esetleges fegyveres úton történő revízió ötlete, mely jutalom lett volna a lengyeleknek nyújtott támogatásért. A magyar csapatok csehszlovák és/vagy román területen történő áthaladása komoly nehézségeket jelentett volna, így 1920. VII. 27-28-án Millerand és Lloyd George a magyar beavatkozás ellen foglalt állást. Számításuk be is vált, hiszen egy hónap múlva a lengyel hadsereg már túl volt a varsói csatán, és a vörös hadsereg visszavonult.³²² A „bolsevik veszély” kivédése, megakadályozása, vagy esetleges leverése volt az alapötlete az „Ébredés”, az „Ébredés II”, a Pirkadás”, és az „Árpád” fedőnevű hadműveleti terveknek is, melyeket 1920 márciusa és szeptembere között, a Felvidék és Kárpátalja elfoglalására dolgozott ki a magyar hadvezetés. Az „Árpád” hadműveleti terv végrehajtásához készített irányelvekhez fűzött megjegyzések alapján nyilvánvaló, hogy 1920. szeptember elején a magyar hadvezetés már kezdte reálpolitikus szemmel vizsgálni a külpolitikai lehetőségeket, és kalandor vállalkozások helyett megegyezések kötését javasolta.³²³

Ez a felismerés egy közbülső megoldást eredményezett: a károsnak tűnő mozgalmakat visszaszorították, miközben amit lehetett, a legális diplomácia támaszaként felhasználtak, és állami ellenőrzés alá vontak. Ennek a folyamatnak a felgyorsulását segítette elő az első és második királypuccs, amikor a hadsereg monarchista szellemű tisztjeit kellett leváltani. A burgenlandi események kapcsán érződik, ahogy a Bethlen-kormány tudatosan, a terület megosztása érdekében, vagyis a legális külpolitikai lépések megtámasztására használta fel a „helyi”, valójában sok esetben oda küldött elégedetlenkedőket.³²⁴

321 pl. Prónayék embereit 1920 karácsonyán az utolsó pillanatban szállították le a vonatról, megelőzendő egy Csehszlovákia ellen irányuló provokációt. Lásd: Dombrády 1990. 64.

322 Romsics 2007. 149-150.

323 Hetés-Morva 1968. n. 54.

324 Lásd Ormos 1990. 111-194.; Romsics 2007. 156-158.

Az 1921. X. 13-ai velencei konferencia volt az első látványos magyar-barát lépés az olasz külpolitika részéről. Kényszer szülte, és az aktuális olasz külpolitika teljes megtagadását jelentette, viszont ettől még a Bethlen-kormány sikerét jelentette.³²⁵ Ezt követően, miután a Nemzetgyűlés az 1921. XI. 6-ai XLVII. törvénnyel kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, és az 1921. XII. 14-ei soproni népszavazás után, a velencei megállapodásnak megfelelően véghez ment a burgenlandi terület megosztása, megszűnt két fontos indok, mely az olasz külpolitikát magyar-ellenes irányba terelte: Ausztria Burgenlanddal megkapta a maga kompenzációját a Brenneren túli területeként, és a Habsburg restauráció kivédésével a trianoni végzéseket el nem ismerő IV. Károly visszatérésének veszélye is elhárult. A királypuccsot, és a burgenlandi kérdést is eredményesen kezelő magyar kormány tehát újra kérvényezte felvételét a Nemzetek Szövetségéhez, mely kérés tárgyalásának elhalasztását még 1921. IX. 24-én kérte Apponyi Albert, nehogy az a kedvezőtlen nemzetközi körülmények közepette visszautasításra találjon.

Ekkor a katonai ellenőrzés és a tagfelvétel közvetlenül is összekötődtek, mivel a SzKEB és a VSzKB tájékoztatása alapján a Nagykövetek Tanácsának nyilatkoznia kellett arról, hogy Magyarország teljesítette-e a békeszerződés katonai végzéseiből adódó feladatokat. A Nemzetek Szövetségéhez történő csatlakozással egy időben volt aktuális a magyar légügyi ellenőrzés feloldásához szükséges szerződés elfogadása, mely kérdésben Olaszország is érdekelt volt.³²⁶ Annak ellenére, hogy Marietti dandártábornok egészen a Nemzetek Szövetségébe történő felvételig próbálta meggyőzni a Genfben tartózkodó Bánffy Miklós külügyminisztert, hogy fogadja el a szerződést, akit azzal riogatott, hogy nemleges válasz esetén nehézségek támadnak majd a békeszerződés katonai pontjainak betartásáról szóló igazolás megadása körül, Marietti valójában azon dolgozott, hogy a VSzKB megadja az igazolást, mivel Olaszországnak érdekében állt Magyarország belépése a Nemzetek Szövetségébe.³²⁷ Ennek megfelelően Bánffyval szemben nem váltotta be a fenyegetéseit, így a légügyi szerződés csak 1923. IV. 28-án, jóval a Nemzetek Szövetségébe történő belépés után került aláírásra.³²⁸

Eric Drummond, a Nemzetek Szövetségének angol főtitkára végül 1922. VIII. 2-án értesítette Bánffy magyar külügyminisztert, miszerint a Közgyűlés tárgyalni fogja Magyarország felvételének kérdését, melyre 1922. IX. 18-án sor is került.³²⁹ Magyarország ekkor, a népszövetségi tagsággal, belépett a „szalonképes” államok sorába.

A tagság a magyar állam nemzetközi elfogadásának első lépését jelentette, ezzel a Nemzetek Szövetsége ünnepélyesen elismerte, hogy a magyar kormány megfelelő módon kezelte a korábbi incidenseket, és alkalmas a nemzetközi közösségben való jelenlétre. Csupán az a probléma, hogy ezen elismerés a jövőben nem mindig volt megismételhető. A népszövetségi tagság ugyanis a magyar közvélemény számára nem a beletörődést, hanem a revízió felé vezető utat volt hivatott előkészíteni. Az „univerzális békeszervezet” eszménye nem volt népszerű Magyarországon. A belépés melletti vita során fontos szerepet kapott az

325 IET II. n. 39.; Halmosy 1983. 179-183.

326 A szerződést Magyarország párizsi követének egy 1922. VII. 22-ei jegyzékével visszautasította, mivel a magyar légügyi tevékenységet engedélyező szerződés alapján Magyarországnak nem csak arra vonatkozólag kellett volna kötelezettséget vállalnia, hogy különválasztja a katonai és a civil légügyet, hanem a szerződés állandósította volna az ellenőrzés. A VSzKB olasz delegációjának vezetője, Marietti dandártábornok akár a békeszerződés katonai pontjainak betartásáról szóló nyilatkozat meg nem adásával is kényszerítette volna a magyar hatóságokat a szerződés elfogadására, hogy utána főleg olasz ellenőrzés alá vonhassák a magyar légügyet. AUSSME E-8, 142, 3. Marietti 1922. VIII. 17., 428 SN. sz.

327 AUSSME E-8, 142, 3. Marietti 1922. IX. 8., 497 SN sz.; AUSSME E-8, 142, 3. Marietti 1922. IX. 9., 2086. sz.

328 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Contarini 1923. V. 31., 224 879/498. sz. távirat. Továbbítja Castagneto 1923. V. 9., 1188/350. sz. jelentését.

329 Zeidler 2006. 113-114.

Egységokmány 8., 10., 11., 19. cikkelyére hivatkozás: a szomszéd államokat is fegyverezzék le (közben persze a Honvédséget fegyverezzék fel, hogy ne legyen akkora a kisantant fegyveres túlereje); a magyar függetlenséget védjék esetleges külföldi agresszióval szemben (pl. erre a pontra hivatkozva könnyebben lehetett volna semlegesíteni a kisantant fenyegetését, hogy beavatkoznak a második királypuccs megoldása után, de ez a cikkely egyben a magyar agressziót is korlátozta); hivatkozhatnak a szomszéd országok kialakuló magyarellenességére; és kezdeményezzék a világbékét fenyegető, alkalmazhatatlanná vált szerződés, vagyis magyar szemszögből a trianoni békeszerződés módosítását.³³⁰

A magyar kormány a Nemzetek Szövetségébe történő felvételt követő napon kérvényezte, hogy a Nemzetek Szövetsége vegye át Magyarország katonai ellenőrzését. A kérés, ha meghallgatást nyert volna, a SzKEB automatikus felosztatását jelentette volna. A kért vizsgálat keretei viszont még egyáltalán nem voltak tisztázottak, illetve Magyarország népszövetségi tagságát is csak megkötésekkel fogadták el, így a Nagykövetek Tanácsa a VSzKB javaslatára elutasította a kérést, mondván ők már korábban felkérték a magyar kormányt, hogy fogadja el a Garanciális bizottság felállítását.³³¹

A katonai ellenőrzés felosztatás kapcsán említett Garanciális bizottság egy, a békeszerződésben nem szereplő, utólag kitalált formája lett volna a vesztes országok katonai ellenőrzésének, melynek elméletileg 1922. XII. 30-ig kellett volna felállnia.³³² A Nagykövetek Tanácsa tisztában volt vele, hogy nincs olyan dokumentum, amire hivatkozni lehetne, és amivel kényszeríteni lehetett volna a vesztes országokat a csatlakozásra. Ezért mindig az alkalmanként felmerülő szituációkban vetette fel a Garanciális bizottság felállításának az elfogadását, mint feltételt, amit az érdekelt országok azzal az érveléssel utasítottak vissza, hogy semmi sem kényszerítheti őket egy másik állandó katonai ellenőrző szerv elfogadására.

Mellesleg, ahogy 1925-ig a Nemzetek Szövetsége sem állt készen arra, hogy magára vállalja a katonai ellenőrzés feladatát, úgy a Garanciális bizottság összetétele sem volt kőbe vésve.³³³ Különösen, hogy ebbe a kisantant államok is kérték a felvételüket.³³⁴ A Garanciális bizottság felállítása és a SzKEB felosztatása ellen szólt az is, hogy a SzKEB volt az egyedüli puffer szerv egyik oldalon a szövetségesek és a kisantant, a másikon pedig Magyarország között, miközben a Garanciális bizottság nem igazán tűnt alkalmasnak erre a szerepre. Mellesleg a magyar kormány is csupán annyit nyert volna a bizottság felállításával, hogy a pénzügyi terheket a küldő országok vállalták volna magukra.³³⁵

1922 utolsó hónapjaiban a kisantant államok – kihasználva a fasiszták hatalomra jutását Olaszországban – összekombinálták a magyar irredenta törekvéseket a fasiszták nacionalista célkitűzéseivel, és sajtókampányt indítottak a magyar-német, és magyar-olasz körök

330 Zeidler 2006. 111-112.

331 AUSSME E-15, 124, 4. Marietti 1922. XII. 13., 3110. sz.; HL Rapaich napló 1922. X. 30. és 31.

332 DBFP I/24 n. 213.

333 A tervek szerint a bizottság Bécsben székelt volna, 7 tagja lett volna és Ausztria, Magyarország, illetve Bulgária ellenőrzésére kapott volna felhatalmazást. Rapaich szerint a budapesti SzKEB összes tisztje azért szurkolt, hogy a magyar kormány mondjon nemet a bizottság felállítására, mert nem akartak átmenni Bécsbe. A kijelentés természetesen némi kritikával kezelendő, de valószínűleg Rapaich helyesen mérte fel a hangulatot, hiszen a Garanciális bizottság felállítása egy újabb létszámcsökkenést jelentett volna, illetve a „szerencsés” 7 személy sem lett volna olyan szerencsés, mert háromszor annyi munkát kellett volna elvégezniük. HL Rapaich napló 1922. XII. 5.

334 AUSSME E-8, 116, 5, Guzzoni. Guzzoni 1923. I. 26. 15:00. 518 sz. távirat; illetve u.a. In: AUSSME E-8, 118, 3, 6.; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Vassallo 1923. I. 29. 0:13., 229/435. sz. távirat.

335 DBFP I/24 n. 292.

együttműködése ellen.³³⁶ Habár valóban volt összeköttetés a bajor nacionalista körökkel,³³⁷ és az olasz fasisztákkal,³³⁸ Magyarország messze nem jelentett veszélyt egyik kisantant államra se. Ezzel tisztában voltak a SzKEB tisztjei és a nagyhatalmak budapesti képviselői is. Így amikor Románia, Csehszlovákia támogatásával, a korábbi sajtókampányban említett cikkek által megteremtett hangulatot meglovagolva kívánta Magyarország kárára lemásolni a francia és belga csapatok Ruhr-vidéki bevonulását, az első bizonytalan vélemények után határozott ellenállással találta szembe magát.³³⁹ Miközben a nagyhatalmak kialakították véleményüket, Foch is érdeklődött a magyar mozgósítási hírekkel kapcsolatban,³⁴⁰ majd a VSzKB javasolta a Nagykövetek Tanácsának, hogy a magyarországi helyzet tisztázásával bízzák meg a SzKEB-ot,³⁴¹ mely időközben megtekintette a román határt, pontosabban Debrecen, Békéscsaba, Mezőhegyes, Kiszombor és Szeged környékét. Nem találták semmi nyomát csapatmozgatásnak vagy csapatösszevonásnak és erről Belitskát, illetve Focht is tájékoztatták.³⁴² 1923. I. 17-én a Nagykövetek Tanácsa igencsak eltúlzottnak minősítette a románok állításait és túlméretezettnek, illetve provokálásnak minősítette a román előkészületeket. Természetesen elismerve, hogy a magyarok sem viselkedtek ártatlanul, a SzKEB-ot bízta meg a helyzet valódi jellegének felderítésével, és az incidenst egyelőre lezártan tekintette.³⁴³

Az epizód ekkor a nagyhatalmak szemében gyakorlatilag tisztázódott, viszont Románia nem fogadta el a SzKEB I. 17-ei jelentését,³⁴⁴ illetve Duca román külügyminiszter Rubidó-Zichy bukaresti magyar követnek címzett szóbeli közlésében nem tekintette lezártan az incidenst és az olasz segítség hiábavalóságára hívta fel a követ figyelmét. Bethlen természetesen Mussolinihez fordult segítségért.³⁴⁵ A Nemzetgyűlésben cáfolta a kisantant vádjait, és ugyanott vádolta a kisantantot, hogy nem tartja be a kisebbségi passzust. Bethlen ugyanakkor kérte az Antantot, hogy szólítsa fel a kisantantot a békeszerződés vonatkozó pontjainak betartására.³⁴⁶ A SzKEB és a romániai Antant képviselők pedig megerősítették a romániai katonai előkészületeket.³⁴⁷ A VSzKB azzal próbálta csillapítani a román kormányt, hogy elküldette a kisantant budapesti képviselőinek a SzKEB beszámolóját a román–magyar határon lefolytatott ellenőrzésről,³⁴⁸ illetve Guzzoni meglepetésére maga Hinaux ezredes, a SzKEB francia delegációjának vezetője is kiállt a sajtóban a kisantant követelésekkel szemben.³⁴⁹ A román katonai lépések, és a kisantant követelése nem ért el eredményt, ugyanis a magyar kormány maga mögött érezhette a Nagyhatalmak támogatását és a konfliktus lassanként az ellenőrző szervek és a román hatóságok közötti nézeteltéréssé fajult.³⁵⁰

336 DDI VII/1 n. 174, 175, 253, 268, 278, 319; ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Castagneto 1922. XII. 27. 21:00., 6603/461. sz. távirat.; ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Barbaro 1922. XII. 31., 1749/720. sz. postai távirat.; DBFP I/24 n. 240.; ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Vassallo 1923. I. 20., 293 241/26. sz. postai távirat.

337 Romsics 1990. 586.; IET II. 328-332.

338 Ormos 2002.

339 DBFP I/24 n. 241, 242, 245, 247, 248, 249, 253; DBFP I/24 n. 261.; DDI VII/1 n. 337, 343, 363.

340 AUSSME E-8, 119, 11, 2. Foch 1923. I. 12., 26/2. sz. távirat.

341 AUSSME E-8, 118, 3, 6. VSzKB francia delegációja a Nagykövetek Tanácsának, 1923. I. 16., nincs ikt. sz.

342 AUSSME E-8, 118, 3, 6. SzKEB 1923. I. 17., 678. sz. jegyzék; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Gerbore 1923. I. 22. 707. sz. gyűjtő, továbbítja: SzKEB 1923. I. 20., 698. sz.

343 AUSSME E-8, 118, 3, 6. Marietti 1923. I. 20., 136. sz.

344 DBFP I/24 n. 257.

345 DDI VII/1 n. 381.

346 AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 26. 15:00. 519. sz. távirat.

347 AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 26. 21:00. 517. sz. távirat; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Marietti 1923. II. 3., 123 BTU sz. rejtjelezett távirat; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Mario Nicolosi 1923. II. 5., válasz Marietti 1923. II. 3-ai 132 BTU sz. táviratára.

348 AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 28., 7xx. (olvashatatlan) sz.

349 AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 29., 526. sz.

350 AUSSME E-8, 118, 3, 5. Marietti 1923. I. 31., 105 BTU sz. rejtjelezett távirat; AUSSME E-8, 116, 5,

Valójában az egész hangulatkeltés célja az volt, hogy elérjék a kisantant tisztjeinek felvételét a Garanciális bizottságba,³⁵¹ melyet a nagyhatalmak elleneztek,³⁵² illetve az éppen aktuális jóvátételi kérdésben állandó nyomás alatt tartásuk a magyar kormányt. Ezért is érthető, hogy 1923 márciusára már magának a garanciális bizottságnak a felállítását is időszerűtlennek tartotta a budapesti angol követ,³⁵³ illetve a jóvátételi kérdésben, és a gazdasági rendezéshez szükséges kölcsönügyben a kisantant államok inkább a gazdasági zsarolás, mint nyílt katonai megszállással való fenyegetőzés taktikáját választották.

A katonai ellenőrzés kérdése mellett 1922 őszére a magyar jóvátétel mértékének tisztázása is egyre sürgetőbbé vált, így egy esetleges magyar-ellenes Ruhr-politika veszélyével szembesülve meglehetősen nyilvánvalóvá vált a magyar kormány számára, hogy a jóvátétel eltörlésére semmi esély, és a szintén sürgető gazdasági szanálást elősegítő nemzetközi kölcsönt is érdemes a már korábban javasolt módon, a Népszövetségen keresztül kérni. Ennek a felismerésnek lett a következménye Bethlen István párizsi, londoni és római útja. Május 21-én a magyar delegáció úgy utazott haza, hogy a legcsekélyebb fogalma se volt a körút eredményéről. A Jóvátételi Bizottság V. 23-ai elutasító döntésével már nem volt mit tenni, de lehetett kérni a döntés megváltoztatását, amelyért érdemes volt mindent megtenni. Ezzel kapcsolatban újra fontos lett a katonai ellenőrzés szerepe.³⁵⁴

1923. március végére a SzKEB és a kisantant államok közötti konfliktus magától elcsendesedett, és helyreállt a szokásos rend az információcsere terén.³⁵⁵ A kistétényi, majd pedig a hajmáskéri fegyverlerakatok felfedezése,³⁵⁶ illetve a kecskeméti incidens viszont újabb lehetőséget szolgáltatott a kisantantnak, hogy kérje bevonását Magyarország katonai ellenőrzésébe. A Jóvátételi Bizottság döntésének kedvező irányú befolyásolása, majd pedig a döntés megváltoztatásának kérése érdekében a magyar katonai hatóságok mindenben a SzKEB kedvére próbáltak tenni, illetve fokozottan figyeltek arra, hogy a SzKEB ne hogy újabb kompromittáló bizonyítékot szerezzen.³⁵⁷ A katonai ellenőrző szervek jóindulatának megszerzésére nagy szükség volt, mivel még Bethlen külföldi útja során az angol és olasz küldöttek sikeresen megakadályozták a SzKEB által feltárt incidensekkel kapcsolatos döntést a VSzKB ülésein, hogy az út előtt ne születhessen semmiféle elmarasztaló határozat.³⁵⁸ A magyar hatóságok viszont nem büntették meg az ügyben nyilvánvalóan kompromittálódott embereket,³⁵⁹ így Bethlennek hazatérve példát kellett statuálnia.

Guzzoni. Tappi 1923. II. 6., 134 BTU. sz.; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Nicolosi 1923. II. 7. n. 995., Csatolva küldi a bukaresti olasz katonai attasé 1923. I. 27-ei 39. sz. jelentését; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. II. 7., 536. sz.; AUSSME E-8, 118, 3, 6. SzKEB 1923. II. 12., 787. sz.

351 AUSSME E-8, 116, 5, Guzzoni és AUSSME E-8, 118, 3, 6. Guzzoni 1923. I. 26. 15:00., 518 sz. távirat; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Vassallo 1923. I. 29. 0:13. 229/435. sz. távirat.

352 AUSSME E-8, 118, 3, 2. Mussolini továbbítja Diaz 1923. II. 11-ei átiratát 1923. III. 1., 209847/292. sz. távirat; DBFP I/24 n. 271

353 DBFP I/24 n. 292.

354 Sz. Ormos 1964. 53.

355 AUSSME E-8, 119, 6. Vaccari 1923. III. 30., 2688. sz.

356 A SzKEB 1923. II. 1-jén jelentős mennyiségű hadianyagot fedezett fel Kistétényben, melyet a magyar hatóságok nem voltak hajlandók átadni. AUSSME E-8, 119, 13, 3. A Nagykövetek Tanácsának 1923. IV. 25-ei, 213. sz. üléséről készült 1005. sz. jelentés ism. sz. melléklete; 1923. VI. 6-án a SzKEB Hajmáskéren egy a kistétényinél is nagyobb fegyverlerakatra bukkant. AUSSME E-8, 119, 13, 2. Campana 1923. VI. 6. 14:30, 704. sz. távirat

357 Sz. Ormos 1964. 58.

358 AUSSME E-8, 119, 13, 1. A VSzKB 1923. V. 5-ei, 95. üléséről készült 1065-ös számú beszámoló 4. melléklete.; DBFP I/24 n. 362.

359 A kecskeméti incidenssel kapcsolatos első vizsgálat eredményét sokféle jelzővel lehet jellemezni, csak a szigorúval nem, így ez tovább irritálta a Nagykövetek Tanácsát, ahol már az angolok is hajlottak a szigorú döntések elfogadására. Sőt, a párizsi angol nagykövet utasításba kapta, hogy a Nagykövetek Tanácsának soron következő ülésén a keményvonalas vélemény, vagyis a magyar kormány megbüntetése mellett foglaljon állást. AUSSME E-8, 119, 13, 1. SzKEB 1923. V. 26., 1213. sz. jelentés.; DBFP I/24 n. 406., 415.

A miniszterelnök elhallgattatta az Ébredő Magyarok Egyesületét,³⁶⁰ Horthy segítségével odahatott Gömbösre és az Egységes Pártból hamarosan kiváló párthíveire, lemondatta a túlságosan is kompromittálódott Belitskát a Honvédelmi Minisztérium éléről, és ezúttal véglegesen lezárta a kecskeméti incidenst, hiszen enélkül már az államkölcsön megadása is veszélybe kerülhetett.³⁶¹ Az első magyar vizsgálatról még Daruváry informálta a SzKEB-t, mint miniszterelnök helyettes, így Bethlen könnyedén elhatárolódhatott ettől és lehetőséget kért egy második vizsgálat lefolytatására.³⁶² Erről tájékoztatta a nagyhatalmak budapesti képviselőit és kérte türelmüket, amíg meg nem érkezik a második vizsgálat eredménye.³⁶³ A Nagykövetek Tanácsa 1923. VI. 20-án belefáradt a hercehurcába és a SzKEB javaslata alapján készek voltak elfogadni az első magyar vizsgálat eredményét. Bethlen döntése viszont jókor jött, mert így nemcsak megszabadulhattak az üggyel, hanem emelt fővel, győztesként távozhattak a porondról.³⁶⁴

A kecskeméti volt az első jelentősebb incidens a SzKEB-al. Egy igencsak zavaros nemzetközi helyzet mellett, a magyar államkölcsönrel kapcsolatos tárgyalásokkal egy időben. Az incidens olyan méreteket öltött, hogy már a SzKEB hitelességét is veszélyeztette, így a Nagykövetek Tanácsának muszáj volt keményen fellépni a magyar kormánnyal szemben, viszont az ekkor elért engedmények magyar részről nem voltak tartósak és hosszú távon a magyar hatóságok jól jöttek ki az incidens okozta megrázkódtatásokból. A felelősök megbüntetésén kívül csupán kisebb engedményeket kellett hozni,³⁶⁵ miközben a Bethlen-kormány kihasználta a külpolitikai nyomást, hogy belpolitikailag rendezze sorait. Így jobban ellenőrzése alá tudta vonni az ÉME-t, az amúgy is igencsak kompromittálódott Belitska Sándor honvédelmi miniszterre hárított minden felelősséget és megszerezte a SzKEB hozzájárulását az államkölcsön folyósításához. Ezzel pedig a magyar kormány maga mögött tudhatta Angliát, és Olaszországot, vagyis a francia szövetségesek változatlan ellenzése mellett nőtt a magyar kormányt támogatók köre, hiszen 1923 nyarától az angol támogatás mellett már az olasz kormány is nyíltan kiállt a magyar álláspont mellett.

Miután átadásra került a magyar jegyzék, melyben a kormány kérte a Jóvátételi Bizottság döntésének megváltoztatását, az angol gazdasági nyomás egyenként kényszerítette a vonakodó kisantant államokat véleményük megváltoztatására, vagyis a Jóvátételi Bizottság tagjainak adott instrukciók módosítására. Ez 1923 őszére sikerült, majd a magyar jóvátételi albizottság rendezte a jóvátétel kérdését, melyre csak 1924 elejére került sor, így a magyar népszövetségi kölcsönről szóló egyezményt 1924. III. 14-én lehetett aláírni.³⁶⁶

OLASZORSZÁG KATONAPOLITIKÁJA A FASIZMUS HATALOMRA KERÜLÉSÉTŐL A MAGYAR NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN VÉGLEGESÍTÉSÉIG

A hadsereg szerkezetének kialakulatlansága, és a Mussolini -féle korai külpolitika változékonysága a katonapolitikára is rányomta a bélyegét, ugyanis nem készültek tervek arra nézve, hogy a hadseregnek ki ellen, mikor, és mi módon kellene harcolnia. Mivel nem

360 A továbbiakban ÉME.

361 DBFP I/24 n. 431, 436, 440, 441 és 444.

362 AUSSME E-8, 119, 13, 1. Foch 1923. VI. 23., 648/2. sz., továbbítja a SzKEB 1923. VI. 21-ei, 1301. sz. táviratát.

363 AUSSME E-8, 119, 13, 1. Arlotta 1923. VII. 5., 230 329/847. sz. távirat, továbbítja Castagneto 1923. VI. 23-ai táviratát.

364 AUSSME E-8, 119, 13, 1. Desticker 1923. VI. 23., n. 649/2.; AUSSME E-8, 119, 13, 1. Bethlen 1923. VII. 10., 5208/M.E.1923. sz.; AUSSME E-8, 136, 13, 1. Marietti 1923. VII. 27., 892 BTU. sz.

365 Az incidenst lezáró C.A.223/II. sz. döntés értelmében ezentúl a rendőrbíróági ügyésznek magántulajdonban lévő ingatlan átkutatására is ki kellett adnia az engedélyt. AUSSME E-8, 136, 13, 1. Marietti 1923. VII. 27., 892 BTU.

366 Asso 1993. 157.

alakulhatott ki egy saját katonapolitikai szemlélet, így az egész korszakra, de különösen a fasizmus hatalomra kerülése utáni első két évre jellemző, hogy a katonapolitika szorosan kapcsolódott a külpolitikai problémák és lehetőség által felvázolt szituációkhoz. Állandó célkitűzésként csak a határok védelme volt megadva. Egy esetleges támadás kivédése, vagy egy megelőző csapás nem szerepelt a tervek között. A még alakuló félben lévő Jugoszlávia, és a németekkel elfoglalt franciák részéről nem kellett számítani problémákra,³⁶⁷ de amint beindult a locarnói folyamat, kezdtek körvonalazódni az új európai erőviszonyok is.

A rapallói szerződés végrehajtásáról szóló 1922. X. 23-ai Santa Margherita-i egyezmény a fiumei kérdés tisztázását jelentette. A szerb állammal egy barátinak nem mondható, de mindenesetre korrekt együttműködés ígérete tűnt valószínűnek, amikor 1922 novemberére megalakult a fasiszta kormány. Nem véletlen, hogy megnyugtató végett Mussolini személyesen írta meg kinevezését a francia, az angol, az amerikai külügyminiszternek, illetve az angol miniszterelnöknek,³⁶⁸ miközben 1922. X. 31-én az összes olasz külképviselő megkapta a kormányváltásról a tájékoztatást, és XI. 1-jén már jelenteni is kellett milyen az olaszországi események fogadtatása.³⁶⁹

A kisantant országok közül egyedül Románia reagált pozitívan a Mussolini-kormány megalakulására,³⁷⁰ hiszen Belgrádban az olasz-jugoszláv viszony romlásától tartottak, mely háború esetén Prágát is károsan érintette volna, miközben Romániában a bolsevik veszedelemmel szembeni erős kéz politikáját látták, így a Szovjetunió szomszédságában különösen ígéretesnek tűnt az olaszországi fordulat. Ezzel egy időben Magyarországról a lelkes várakozás, és egy esetleges olasz-jugoszláv ellentétben való bizakodás érződött, illetve a Pester Lloyd XI. 2-ai száma már Mussolininek a jugoszláv kérdéssel kapcsolatban elhangzott korábbi nyilatkozatait boncolta.³⁷¹ A kisantant államok szemében pedig egy ilyen találgatás még csak tovább rontotta volna az olaszországi események megítélését, így érthető, hogy Mussolini 1922. XI. 3-án minden külképviselőnek megtiltotta a kormány által előzetesen jóvá nem hagyott nyilatkozatok nyilvánosságra hozatalát,³⁷² nehogy bármi kompromittáló is elhangozzék.

Ezen kritikus pillanatban, amikor a már elért pozíciók is veszélybe kerültek, és az olasz nagyhatalmi igény folyamatos elismertetési vágya is minimum a status quo fenntartását tette szükségessé, az olasz külpolitikát kezdte megterhelni a fasiszta párt külföldi megítélésének teljes súlya. Az elzárkózás politikája viszont csak a látszat volt.

A Bethlen-kormány lelkesen fogadta a fasiszták hatalomra kerülésének hírért.³⁷³ Sőt, Castagneto budapesti olasz követ 1922. XI. 14-ei táviratában azt jelentette, hogy Bethlen már Magyarország felfegyverzését is felvetette, mint Olaszország számára hasznos lépést.³⁷⁴ A Bethlen-kormány tehát az irredenta tervek lehetséges támaszát látta Mussoliniben. A szimpátia kölcsönös volt, korábbra datálódott, ugyanis a *Popolo d'Italia* már a trianoni végzésekkel szemben is kritikus hangot ütött meg, illetve a Burgenland területén létrejövő szláv korridor elkerülésének szükségességéről szóló cikkeiben a karlista puccsok veszélyének elmúlásával újból lehetséges szövetségesként emlegette Magyarországot. Ezzel pedig sikerült elérni, hogy egyes jugoszláv körökben Gömbös és Mussolini, illetve a fasiszta nacionalizmus és a magyar revánsvágy kapcsolatának lehetősége is felmerüljön.³⁷⁵ Az olasz–magyar

367 Stefani 1985. 70.

368 DDI VII/1 n. 7-9.

369 DDI VII/1 n. 11, 19.

370 Csehszlovák vélemény: DDI VII/1 16, 30; jugoszláv vélemény: DDI VII/1 36, 54; román vélemény: DDI VII/1 60.

371 DDI VII/1 41.

372 DDI VII/1 58.

373 DDI VII/1 n. 41.

374 DDI VII/1 n. 115.

375 Rumi 1975. 694-695.

kapcsolatok szorosabbá válásától való félelem, illetve az olasz–magyar kapcsolatok ellehetetlenítésének vágyával indokolhatók azok a cikkek, amik a kisantant országok sajtójában boncolgatták az olasz–magyar viszonyt és emlegettek különféle egyezményeket a fasiszták és valamely magyar irredenta szervezet között.³⁷⁶ A fasiszták és a magyar irredenták közötti együttműködés, illetve az állítólagos olasz fegyverszállítványok még sokáig mindenféle alap nélkül fel-feltűntek a kisantant sajtójában, illetve hírszerzői jelentésekben, de jellemző, hogy ahol ismerték a valós viszonyokat, ott a híresztelések nem találtak meghallgatásra.³⁷⁷ Az viszont utólag elmondható, hogy később valóban született egy egyezség Mussolini és az ÉME egy delegációja között, mely a magyar kormány félhivatalos jóváhagyásával utazott Rómába.

Eredetileg Mussolini nem volt hajlandó fogadni a kormányfői kinevezéshez gratuláló ÉME küldöttséget. Véleménye hirtelen változott meg, valószínűleg sikerült meggyőzni, hogy az ÉME valóban a magyar kormány nevében intézkedik és nem tart fenn kapcsolatot a Mussolini által többszörösen is elutasított Friedrich István -féle magyar fasisztákkal.³⁷⁸ A tárgyalás a miniszterelnökségi és belügyminiszteri államtitkári, illetve párttitkári posztot betöltő Michele Bianchi közvetítésével zajlott. A magyar delegáció többek között megállapodott Mussolinivel a fasiszták budapesti és az ÉME római megbízottjai kinevezéséről, akik a kormányuk jóváhagyásával működnének; magyar pilóták olaszországi katonai kiképzéséről; az Olaszországban tárolt volt monarchiabeli fegyverek megőrzéséről és későbbi visszaszolgáltatásáról; illetve a Jugoszlávia-ellenes fegyveres együttműködésről, ha Olaszország a támadó fél.³⁷⁹ A biztató jövőbeli együttműködés, aminek a tárgyalás képezhetne volna az első elemét, el sem indult. Habár a magyar jóvátétel kapcsán megfogalmazott túlzott olasz követelések beleillettek az ÉME küldöttség elképzelésébe,³⁸⁰ viszont Mussolini részéről nem érkezett semmi olyan jellegű garancia, ami biztosította volna Bethlent, hogy majd a fizetésre nem kerül sor, sőt, Mussolini kifejtette, hogy Olaszországnak szüksége van a jóvátételre, mivel valamivel fizetnie kell saját adósságát is.³⁸¹ Ez még nem indokolta az együttműködés megszakítását, az viszont már annál inkább, hogy egy jó hónappal az ÉME delegáció római útja után Kubányi Kornél levelet írt Mussolininek a Friedrich -féle magyar fasiszta párt nevében, amiben kihallgatást kért az olasz kormányfőnél és azzal példálózott, hogy ezt az ÉME delegáció is megkapta. Mussolini nem hagyhatta, hogy ezt követően mindenféle nacionalista szervezetek kopogtathassanak az ajtaján, különösen, hogy a kisantant is rászállt a témára.³⁸² A levelet válaszatlanul hagyta,³⁸³ valószínűleg azonnal rövidre zárta a témát, és a továbbiakban csakis közvetítőkön keresztül ápolta a hasonló nem hivatalos kapcsolatokat. Ezt követően Mussolini jó félévig válaszatlanul hagyott minden kicsit is illegális magyar kérést,³⁸⁴ ami persze nem azt jelenti, hogy olasz részről nem történtek volna

376 Lásd: DDI VII/1 n. 174. p. 112.; DDI VII/1 n. 175. p. 113.; ASDMAE AP (1919-1930), 1747, 8087 Castagneto 1922. IX. 15., 22:10. 5955/369. sz. távirat

377 Lásd pl.: Ádám-Ormos 2010. n. 26.

378 ASDMAE AP (1919-1930), 1747, 8078, Vinci 1922. XI. 4., 21:00, 403. sz. távirat. Vinci ebben jelentette, hogy felkereste Lipnoviczky Pál mérnök, a távirat szerint az ÉME titkára, aki személyesen akart gratulálni Mussolininek az ÉME nevében, a látogatásra pedig Horthy és a kormány tanácsára (értsd: utasítására) kerülne sor. Mussolini 1922. XI. 9-én már engedélyezte a küldöttség látogatását. ASDMAE AP (1919-1930), 1747, 8078. Mussolini 1922. XI. 9., 18:00, 2590. sz. távirat, válasz Vinci 408-as táviratára.

379 Ormos 2002. 107-117.

380 A magyar jóvátétel főleg az olasz államkasszát gazdagította volna, így az ÉME delegáció azt szerette volna elérni, hogy Olaszország továbbra is igényt tartson a magyar jóvátételre, ezzel elkerülve, hogy arra más tegyen szert, majd pedig a fizetési határidőt a végtelenségig kitolva annak kifizetésére sohase kerüljön sor. Ormos 2002. 110. (3. tárgyalási pont)

381 DDI VII/1 n. 240. p. 160.

382 DDI VII/1 n. 268. p. 179.

383 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Kubányi Kornél 1922. XII. 27-ei levele Mussolininek.

384 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083, Caracciolo Budapest, 1923. II. 7., n. 55. sz. távirat. Idézi Walcz 2000. 173. és ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Mussolini 1923. III. 20., 1256. sz. távirat.; Guzzoni

ilyen jellegű próbálkozások.³⁸⁵

Mussolini hirtelen visszakozását nemcsak a lebukástól való félelem okozta, hanem az is, hogy az 1922 végén már gyülekeztek a háborús felhők és 1923 januárjában a francia és belga csapatok bevonultak a Ruhr vidékre. Ezzel párhuzamosan pedig a kisantant arra használta fel a már korábban is terjesztett pletykákat, hogy bevonulhasson magyar területre. A pár nap alatt robbanás közeli európai helyzetben pedig Mussolininek nagyobb gondja is volt annál, mint holmi nacionalista szervezetekkel tárgyalni.

A magyar jóvátétel minél előnyösebb módon történő rendezése, illetve a magyarországi katonai ellenőrzésben való részvétel volt olyan horderejű, hogy hinni lehessen egy ilyen indokkal megfogalmazott esetleges magyarországi intervencióval történő fenyegetőzésnek. Erre senkinek se volt szüksége a Ruhr-vidéki nehézségek közepette, így érthető, hogy Mussolini rövid úton nyugalomra intette a Rómában tartózkodó Duca román külügyminisztert.³⁸⁶ Az olasz reakciót azért is érdemes volt komolyan venni, mert ezzel az angol Külügyminisztérium is egyetértett.³⁸⁷

A Ruhr-vidéki események viszont nem csupán problémát, hanem lehetőséget is jelentettek: Mussolini, azt ajánlgatva, hogy közvetítőként segít megoldani a Ruhr-vidéki problémát, a franciákkal üzletelt, illetve egy időben a Monarchia utódállamait próbálta saját gazdasági kapcsolatai kiépítésére, és ha lehet, kiszorítsa onnan a francia konkurenciát.³⁸⁸ Felmerült az angol–olasz közeledés lehetősége is,³⁸⁹ amit a francia diplomácia szeretett volna elkerülni, akár esetleges álhírek terjesztésével is.³⁹⁰ A közeledés olyan jól haladt, hogy amikor Mussolini felvetette a gyarmati kompenzáció és a Dodekanézosz kérdését, az angol Külügyminisztérium megígérte ezen kérdések kedvező rendezését,³⁹¹ illetve egyenrangú társként való bánásmódot ajánlott fel a Ruhr-kérdés rendezésében, amennyiben a német kormány felkéri közvetítésre Angliát. Mindezt a francia kormány kihagyásával.³⁹² Az angol Külügyminisztérium jól mérte fel tárgyalópartnerét: Mussolini számára a nemzetközi elismerés, az egyenrangúként történő elismerés legalább olyan fontos volt, mint a konkrét eredmények.³⁹³ A görög–török háború ekkorra már elég nyilvánvaló kimenetele ismeretében fel se merülhetett, hogy egy esetleges kis-ázsiai területért cserébe el kellene hagyni az olaszoknak a Dodekanészoszt, tehát az angol külügy semmit sem kockáztatott az olasz

jelentette, hogy Di Suni márkai nyugállományú alezredes, az Olasz–Magyar Bank budapesti alkalmazottja, kartellbe akarta tömöríteni a legnagyobb az olasz fémipari vállalatokat és olasz állami jóváhagyással közösen kívánt megszervezni egy nagyarányú fegyverszállító akciót. Diaz ellenezte az ötletet, Lásd: ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Diaz 1923. V. 28., 3914. sz.

385 1923. II. 26-án Márffy-Mantuano Rezső római magyar követségi tanácsos jelentette, hogy már megint járt nála egy bizonyos Ettore Lodi, nyugállományú olasz alezredes, aki sejtetve kapcsolatait Mussolinivel, mint a „dalmát nacionális szervezet” vezetőségének tagja útlevelet kapott, hogy október 18-ai bécsi utazása után Budapestre is elmehessen. Az ezredesék meglehetősen fantáziadús egyének lehetnek, mivel Magyarország-Ausztria-Horvátország-Dalmácia és Fiume, mint önálló államok föderációját akarták elérni, Márffy-Mantuano szerint alig pár főből állt a szervezet. Lásd: MNL K 64 1923-41-521.

386 DDI VII/1 n. 363.; DDI VII/1 n. 381.; AUSSME E-8, 118, 3, 6. Vassallo 1923. II. 19., 207972/247. sz. távirat

387 DBFP I/24. n. 272.

388 DDI VII/1. n. 414.; Ezen próbálkozás része volt egy csehszlovák-osztrák–olasz-jugoszláv kereskedelmi blokk felvetése, illetve egy erőtlén kísérlet egy olasz–román kereskedelmi megállapodás kötésére. DDI VII/1. n. 407.; DDI VII/1. n. 429.

389 DBFP I/21 n. 27.; DDI VII/1 n. 587, 593, 605

390 DBFP I/21 n. 28.

391 DDI VII/1 n. 617.

392 DDI VII/1 n. 610.

393 A Mussolini -féle parlamenti bemutatkozó beszédben (1922. XI. 16.) felvázolt külpolitikai program lényege az volt, hogy nem kéri a nagyhatalmakkal való egyenjogúság elismerését, hanem ezt meg fogja szerezni. Pastorelli 1997/2. 86. Az angol reakció alapján feltételezhető, hogy Curzon, vagy aki előkészítette a külügyminiszteri javaslatot, megértette mik is mozgatóják Mussolinit.

igények támogatásával. A gyarmati kompenzáció pedig Jubalandot, vagyis egy gazdasági haszonnal nem rendelkező területet jelentett, melynek hovatartozása semmit sem változtatott az afrikai gyarmati egyensúlyon. Mussolini természetesen kapott a lehetőségen, és március végén elküldte képviselőit Londonba, ahol ezeket a jóvátételi kérdéseket kellett megbeszélniük.³⁹⁴

1923. IV. 6-án, tehát az olasz–angol tárgyalások beindulása után hozta fel Mussolini a római jugoszláv követnek Fiume kérdését, ugyanis egy jegyzékben tiltakozott a fiumei kikötő megosztása ellen.³⁹⁵ Sőt, IV. 12-én Mussolini felvetette hadügyminiszterének, Armando Diaznak, hogy engedélyezzék korzikai önkéntesek besorozását a hadseregbe, és az irredenta jelleg elkendőzése érdekében hozzanak létre számukra egy idegen légiót. Diaz realitásérzékére vall, hogy technikai nehézségekre hivatkozva elhárította ezt a nyíltan franciaellenes lépést.³⁹⁶

Ezt az agresszív irányvonalat nem csak Mussolini saját hajlandósága, hanem maguk a körülmények is lehetővé tették, hiszen 1923-ban még reálisnak tűntek az erőszakos megoldások, így a Ruhr-vidék megszállásával keletkezett feszültséget a különféle erők, legyenek azok németországi nacionalisták, magyar irredenták vagy a Fiume megszerzésére törekvő hivatalos Olaszország, mind megpróbálták kihasználni. Ezen kívül a török béke ügye is a levegőben lógott, így az arra hajlandóknak számos lehetőségük volt a zavarosban halászni.

A magyar és a német nacionalisták szervezkedése közötti kapcsolatot már jórészt feltárták, hiszen a Ruhr-vidéki passzív ellenállással egy időben fegyveres szervezkedés történt a németországi jobboldali Cuno kabinettel szövetségben, melynek Szlovákia megszerzése volt a célja,³⁹⁷ a Cuno kormány bukása után pedig a müncheni sörpuccsot szervező Hitlerrel és Ludendorffal Ullain Ferenc teremtett kapcsolatot.³⁹⁸ Az események olasz oldala már kevésbé ismert.

Az olasz–francia és olasz–jugoszláv „jósomszédi viszony” kikezdése mellett nem szabad elfelejtenünk arról, amit a magyar külügy is észrevett, miszerint 1923 nyarára angol–francia szakítás esetén Olaszország lett volna a döntő nagyhatalom Közép-Európában, és számoltak azzal is, hogy ez esetben csehszlovák–olasz közeledés következik be.³⁹⁹ Mindebből pedig nem nehéz kikövetkeztetni, hogy a csehszlovák és a francia szövetség gyengülése, illetve egy olasz térnyerés esetén nem lehetett túl jó jövőt jósolni a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak. A magyar Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium pedig nem ült tétlenül egy

394 DDI VII/1 n. 631.

395 DDI VII/1 n. 685.

396 DDI VII/1 n. 705.

397 Romsics 1990. 586.

398 I. pl. Kozma Miklós 1922. V. 11-ei találkozóját Ludendorffal. Ekkor a tábornok érdeklődött a magyar fegyverkezés ügyéről, amivel kapcsolatban a jelenlévő Max Scheubner Richterrel feljegyeztetett bizonyos fegyverszámokat, melyeket Gömbös adott meg Kozmának. E szerint a magyar kormánykörök szerettek volna Németországból fegyvert vásárolni, és ebben – legalábbis elképzelésük szerint – Ludendorff a segítségükre lehet. Ormos 2000. 112-113. Az Ullain -féle próbálkozásra lásd: IET II. 328-332. A kisantant sajtójának és a SZKEB-nak küldött „igen megbízható információknak” köszönhetőn (lásd: ASDMAE AP (1919-1930), 1747, 8087. Castagneto 1922. IX. 15., 22.10. 5955/369. sz. távirat.) a magyar–német szervezkedés nem maradt észrevétlen. A különféle cikkek, annak ellenére, hogy nem tudtak valódi bizonyítékokkal szolgálni, valóban rátapintottak a lényegre. Ez persze nem jelenti, hogy céljukat elérték volna, hiszen a „Venkov” bajor és magyar „fasiszták”, valójában nacionalisták közötti együttműködéséről szóló 1922. decemberi cikkét az azt felterjesztő Barbaro prágai ideiglenes ügyvivő is merő képtelenségnek tartotta (lásd: ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Barbaro 1922. XII. 31. 1749/720. sz. postán küldött távirat és ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083 Vassallo 1923. I. 20., 293 241/26. sz. postán küldött távirat), miközben a magyarországi levéltári dokumentáció alapján nagyon is valószínű, hogy valóban folytak hasonló tartalmú tárgyalások.

399 MNL K 64 1923-41-390. 1923. VII. 6-ai jelentés a külügyminiszternek.

helyben, ugyanis többször is bombázta – igaz 1923 elejéig sikertelenül – titkos fegyvervásárlási javaslatokkal az olaszokat.⁴⁰⁰ A magyar kártya tehát ismert volt Rómában, ennek kijátszási lehetőségét már tavasszal megpedzették,⁴⁰¹ 1923 júliusától pedig fel is használták. Mussolini még a nyáron elrendelte az Osztrák–Magyar Monarchiától zsákmányolt hadifelszerelés megőrzését,⁴⁰² mert egy olasz-jugoszláv konfliktus esetén hasznosnak tartotta Magyarországot. Azt a Magyarországot, melynek éppen folyamatban volt a gazdasági rekonstrukcióhoz szükséges kölcsön-ügye. Bethlen István ugyanis a Nemzetek Szövetsége által folyósítandó kölcsön érdekében 1923 májusában Párizsba, Londonba, és végül Rómába utazott. Miután a magyar miniszterelnök felmérte, hogy London hajlandó támogatni a magyar kérést, és erről Mussolini is meggyőződött, úgy az olasz kormányfő, a korábbi kétértelmű viselkedésén változtatva, szintén a magyar kölcsön támogatójaként lépett fel.⁴⁰³

Miközben Mussolini növelte a jugoszláv kormányra nehezedő nyomást,⁴⁰⁴ hogy azt minél kedvezőbb feltételekkel bírja tárgyalásra, 1923. VIII. 27-én, a kora reggeli órákban ismeretlen tettesek meggyilkolták a görög–albán határrendező bizottság olasz küldöttségét, és az azt vezető Enrico Tellini tábornokot. Mivel semmit sem loptak el, feltételezhetően nem útszéli banditák támadásáról volt szó. A görög kormány nem volt hajlandó minden olasz követelést teljesíteni, így VIII. 31-én Mussolini parancsára egy olasz haditengerészeti egység megszállta Korfu szigetét.⁴⁰⁵ Mussolini csak a sziget megszállására adott parancsot, a régi erőd ágyúzására viszont nem, így valószínű, hogy arra csak a katonai akciót levezénylő katonai parancsnokok túlbuzgalma miatt került sor.⁴⁰⁶

Az ágyúzás halálos áldozatokkal járt, illetve az ultimátumszerű, és meglehetősen átgondolatlan katonai lépés se volt védhető, így az angol kormány kiállt a görög álláspont mellett, miszerint az ügyet a Nemzetek Szövetségének kellene tárgyalnia.⁴⁰⁷ Közben a francia diplomácia örömmel szállt síkra az olasz nézőpont mellett (a Nagykövetek Tanácsa, és ne a Nemzetek Szövetsége tárgyalja az ügyet),⁴⁰⁸ hogy ezzel is biztosítsa a korábban formálódó angol–olasz közeledés végét.⁴⁰⁹ Az olasz kívánság meghallgatásra talált, de szeptember elején cseppet sem volt biztos, hogy a Nagykövetek Tanácsa elfogadja az olasz álláspontot, így az olasz katonai és külügyi vezetés meglehetősen érzékenyen reagált minden hírre.⁴¹⁰ Többek között arra, hogy a jugoszláv kormány szívesen vette volna, ha a korfui ügy

400 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Caracciolo 1923. II. 7., n. 55, Mussolini 1923. III. 20., 1256. sz. távirat, Diaz 1923. V. 28., 3914. sz. távirat, Mussolini 1923. VI. 8., 226 221. sz. távirat, Idézi Walcz 2000. 173. A legmerészebb kérdés az volt, amikor 1923. VII. 27-én Ghyczy „követségi titkár” megérdeklődte a Légügyi Főbiztosságnál, hogy magyar fiatalok kaphatnak-e pilótaképzést Olaszországban, és engedélyezik-e a magyar kormány számára olasz cégektől repülőgépek rendelését. ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. A légügyi biztos-helyettes 1923. VII. 27., B/908/R. sz. átirat.

401 Mussolini és Contarini azt közölték Bethlennel, hogy Magyarország *néhány év múlva* a revízió kérdésében is számíthat Róma segítségére. MNL K 64. 1923-41-314. A szerző kiemelése.

402 ASDMAE (1919-1930), 1749, 8083. Caracciolo bizalmas levele Contarininek 1923. VII. 16., sz. n.

403 A magyar népszövetségi kölcsönről lásd a gazdasági kapcsolatokról szóló fejezetet.

404 Mussolini VII. 19-én még teljes mértékben kizárta annak lehetőségét, hogy erőszakos úton rendezné a fiumei kérdést, VIII. 8-án viszont ultimátumot adott a belgrádi kormánynak, miszerint Olaszország az addigiaktól eltérő viselkedést fog tanúsítani, értsd cseppet sem lesz megértő, amennyiben VIII. 31-éig nem sikerül Olaszország számára kedvező módon megoldani a fiumei kérdést. Augusztus végén már zajlott a korfui krízis, így az ultimátum lejártakor a „kevésbé megértő” viselkedésbe egy fegyveres konfliktus lehetőségét is belefért. DDI VII/2 n. 137., 166.

405 DBFP I/24 n. 612., 620.

406 Pastorelli 1997/2 87-88.

407 DBFP I/26 n. 625., 626.

408 DBFP I/26 n. 629., 631., 635. Mussolini azzal fenyegetőzött, hogy Amennyiben a Nemzetek Szövetsége elé viszik az ügyet, Olaszország kilép a szervezetből. DBFP I/26 n. 645.

409 DBFP I/26 n. 665.

410 DDI VII/2 n. 312., 314.

lefoglalja az olasz kormányt, és sikerül svájci közvetítéssel rendezni a fiumei kérdést.⁴¹¹ Természetesen Mussolini ezt visszautasította, és IX. 6-án sikertelenül próbálta felkérni Poincarét a közvetítésre.⁴¹²

Ekkor, vagyis IX. 8-án és 17-én, a Milánóban majd Rómában tárgyaló Belitska Sándor volt honvédelmi miniszternek,⁴¹³ habár eredetileg csak a fegyverek megőrzése miatt küldték ki, Mussolini olasz lőszergyártást ajánlott fel a régi osztrák–magyar modellekhez, kilátásba helyezte Magyarország tartalék- és pótalkatrészekkel való ellátását és beleegyezett abba is, hogy a magyar légierő számára új felszerelést vásároljanak.⁴¹⁴ Diaz, azt a még júliusban megfogalmazott magyar kérést is jóváhagyta, miszerint a békeszerződésben foglalt előírásoknak eleget tevő repülőgépeket adjanak el Magyarországnak, illetve civil magyar pilóták járjanak az olasz pilótaiskolákba.⁴¹⁵

Miközben a magyar kártyát sikerült bebiztosítani néhány jól hangzó, de valójában csak hosszútávon gyümölcsöző ígérettel, Mussolini IX. 14-én utasította a berlini olasz nagykövetet, Alessandro De Bosdarit, hogy tudja meg Stresemanntól miként reagálna Németország egy olasz–jugoszláv háború esetén.⁴¹⁶ Persze a stresemanni külpolitika érdeme, hogy nem volt hajlandó semmiféle kalandba belemenni, hiszen egy olasz–jugoszláv konfliktus, különösen német közbeavatkozással, azonnal maga után vonta volna a francia, és valószínűleg az angol részvételt is.⁴¹⁷

Miután IX. 14-én kiderült, hogy a Nagykövetek Konferenciája elfogadta az olasz álláspontot,⁴¹⁸ illetve IX. 15-én az olasz kivonulás időpontját is az olasz kívánságoknak megfelelően határozták meg,⁴¹⁹ egész biztos lehetett minden szemlélő abban, hogy a korfui krízis nem fog nagyobb fegyveres konfliktussá alakulni. A jugoszláv–olasz problémákat tehát nem lehetett egy másik konfliktussal háttérbe szorítani, így a belgrádi kormány jórészt eleget tett a IX. 15-ei újabb határidőnek.⁴²⁰ Annak ellenére, hogy Olaszország 16-án átvette Fiume közigazgatását, vagyis házon belül kívánt tárgyalni. Több tárgyalási szándéknyilatkozat után⁴²¹ IX. 22-én Pašić bejelentette, hogy valóban kész a megegyezésre.⁴²² Ennek az 1924. I.

411 DDI VII/2 n. 218.

412 DBFP I/24 n. 531.; DDI VII/2 n. 284., 297.

413 Belitska fia egy milánói bankban helyezkedett el, akit Belitska gyakran meg is látogatott, így a volt honvédelmi miniszter kiküldetése teljesen feltűnésmentes volt. Ráadásul akarva-akaratlanul, Guzzoni a korábbi, milánói kiutazások előre bejelentésével alibit teremtett Belitskának. ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Vassallo 1923. II. 19., 204. sz. fonogram. Egy hadügyminisztériumi javaslat alapján Belitska személye is olasz részről merült fel, mint lehetséges tárgyalópartner. ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Carletti 1923. VIII. 10., Bizalmas levél a „Hadügyminisztérium – a Miniszter Kabinetfőnöke” papírján.

414 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Sogno jelentése Diaznak a Sogno-Belitska megbeszélés jegyzőkönyvével, Diaz távirata a Külügyminisztériumnak, Róma, 1923. IX. 25., 6786. sz., Idézi Walcz 2000. 174.; Az olasz–magyar közeledés feltűnhetett másoknak is, ugyanis még 1923. V. 15-én, amikor az egész folyamat csak eshetőségként volt jelen, a római lengyel katonai attasé, Morstein őrnagy érdeklődött az előtte minden bizonnyal lelepleződött Ghyczy Miklós római magyar katonai szakelőadónál, hogy milyen az olasz–magyar viszony, tárgyalnak-e fegyverszállításról, voltak-e katonai jellegű pourparler-ek, melyeket Ghyczy minden további nélkül tagadott! MNL K 64 1923-41-327.

415 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. Diaz 1923. XI. 11., 6201. sz.

416 DDI VII/2 n. 360.

417 DDI VII/2 n. 389.

418 DDI VII/2 n. 352.

419 DDI VII/2 n. 362. Az olasz külügy ettől még nem nyugodott meg, ugyanis biztos, ami biztos alapon Della Torre londoni nagykövet az angol Külügyminisztérium tudomására hozta, hogy amennyiben a Nemzetek Szövetsége megpróbálja felülbírálni a Nagykövetek Konferenciája határozatát, Olaszország fenntartja magának a teljes döntési szabadságot. DBFP I/26 n. 702.

420 VIII. 31-e után ez volt az újabb dátum, amikor az olasz fél szerint rendezni kellett volna a fiumei kérdést. DDI VII/2 n. 326.; DBFP I/24 n. 534.

421 DDI VII/2 n. 369., 172.

422 DDI VII/2 n. 395.

27-én aláírt római szerződés lett az eredménye. Habár ebben a szerződő felek kinyilvánították szándékukat, miszerint öröködek a Saint-Germain-i, a trianoni, illetve a neuilly békeszerződések betartása felett, Mussolini nemhogy nem határolódott el Bethlennek tett tavaszi ígéretétől – miszerint a revíziót később támogatni fogja – hanem az olasz-jugoszláv viszony miatt aggódó magyar kormányfőt azzal nyugtatgatta, hogy ez nem érinti az Olaszország és Magyarország közötti szívélyes barátságot.⁴²³ Ennek a kimagyarázásnak a részeként 1924. II. 21-én a prágai olasz követség tanácsosa, Barbaro gróf ebédre hívta a prágai követség ideiglenes ügyvivőjét, Matuska Pétert, és bizalmasan közölte vele, hogy az olasz–szerb–horvát–szlovén szerződésben van egy pont, ami teljesen megfelel a régi hármas szövetség 7. pontjának, miszerint a harmadik államnak való háború megüzenése előtt a szerződő felet erről értesíteni kell, amiből joggal azt a következtetést vonta le Barbaro, hogy ez Magyarországnak jó, hiszen hátráltat egy esetleges Szerb–Horvát–Szlovén támadást Magyarország ellen. Az információt Köstner német követségi tanácsos is megerősítette,⁴²⁴ amiről ugyan utólag kiderült, hogy a szituáció nem olyan egyszerű, mint amilyennek Barbaro beállította, végül is egy olyan adatszolgáltatás történt, ami teljesen megerősíti a római szerződés utáni olasz viselkedés kétszínűségét, és a magyar kártyával való további számolást! Az olasz bekerítőtaktikát tehát nem az 1926-os magyar-jugoszláv közeledés hatására dolgozták ki, hanem már három évvel korábban sikerrel kipróbálták.

Ez az olasz–magyar együttműködési lehetőség persze nem befolyásolta a magyar gazdaság konszolidációjához szükséges népszövetségi kölcsön ügyét, melyet a római szerződés aláírásakor még nem hoztak tető alá. Sőt, a népszövetségi kölcsön ügyében azzal az Angliával kellett együttműködni, mely a korfui események kapcsán csak a Nemzetek Szövetsége egységének fenntartása érdekében volt hajlandó belenyugodni annak kikerülésébe. Nemes Albert római követ jól látta, hogy Magyarország, ha másért nem, hát önzése miatt számíthatott Róma segítségére, ugyanis Mussolini minden áron el akarta kerülni még a látszatát is annak, hogy kihagyható bármiféle közép-európai kérdés rendezésből.⁴²⁵ A korfui krízis miatt viszont Olaszország háttérbe szorult Angliával szemben, így a magyar kölcsönről szóló 1924. márciusi megállapodás letárgyalásában kisebb szerepe lett, mint amennyit akart. Mussolini tiltakozni akart, hogy nem a saját szájíze szerint mentek a dolgok, de a tanácsadói tisztázták, hogy inkább ne tegye, mert csak meghíúsítaná a kölcsönt és ezzel eljátszaná a Magyarországon őt övező maradék szimpátiát is.⁴²⁶

MAGYAR KÜLPOLITIKA A KATONAI ELLENŐRZÉS FELSZÁMOLÁSA ÉRDEKÉBEN

Miután 1924 tavaszára a népszövetségi kölcsön ügye végleges formát öltött, komolyabb nehézségek nélkül sikerült kialakítani az investigáció menetét a Nemzetek Szövetsége 1924. nyári, őszi és 1925. tavaszi ülésszakain. Erre az államkölcsön megadását követően, a MacDonald kormány külpolitikájával összhangban,⁴²⁷ illetve a saját gazdasági érdekeiknek megfelelően,⁴²⁸ került sor, amikor a Nemzetek Szövetségének Tanácsa májusi ülésszakának végső, 1924. VI. 17-ei ülésén, angol felvetésre tárgyalásra került az investigáció menetének

423 MNL K 64 1924-23-51.

424 MNL K 64 1924-23-85.

425 MNL K 64 1924-10-23 Nemes 1923. X. 18., 568/res.

426 Breccia 1980. 101.

427 A francia ellenőrzés alatt álló Nagykövetek Tanácsának gyengítését és az inkább angol irányítású Nemzetek Szövetsége erősítését hozta volna magával az investigáció ügyének rendezése. Ezt a korabeli magyar diplomácia is tisztán látta. IET. III. 220.

428 Amint sor került volna a Nemzetek Szövetsége részéről a katonai ellenőrzés átvételére, csökkentek volna a magyar állam költségei, többek között lehetőséget teremtve angol kölcsönök elhelyezéséhez is, így a népszövetségi investigáció előmozdítása az államkölcsön után újabb angol tőke behatolását tette volna lehetővé a térségbe. MNL K 63 301. csomó, 1924-35/4-1663 (82. sz.)

kialakítása. Ehhez társult Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, Bulgária, Görögország, Ausztria és Magyarország kérelme, hogy ők is képviseltethessék magukat a téma tárgyalásakor. Természetesen az érdekelt országok azonnal elkezdtek lobbizni, hogy elérjék a meghívásukat.⁴²⁹ A Tanács viszont egyrészt megbízta az Állandó Tanácsadó Bizottságot,⁴³⁰ hogy folytassa a már megkezdett munkáját és terjesszen a Tanács elé egy javaslatot, másrészt egy jogász bizottság elé utalta a kérdést, hogy mint különösen érdekelteket, a kérelmet megfogalmazókat meghívhatják-e a Tanácsba.⁴³¹ Közben a kisantant is újból hangot adott azon kérésének, hogy cselekvő részt kapjon a lefegyverzés ellenőrzésében. Ezt a nagyhatalmak nem fogadták el,⁴³² így a jogász bizottság 1924 szeptemberében a lehető legkorrektebb döntést hozta, amikor indoklás nélkül minden érdekelt felet kizárt a tárgyalásról. A Tanács 1924. IX. 19-ei ülésén elfogadta a jogász bizottság véleményét, és 1924. IX. 23-án tárgyalás alá vette az ÁTB által kidolgozott tervezetet, melyet 1924. IX. 27-én el is fogadott.

E szerint az investigációt a Tanács rendelte el, viszont a határozatot az ÁTB készítette elő. Ez a bizottság minden évben előterjesztette az investigációs programját. Ehhez felhasználta a jelentéseket és tudósításokat, melyeket bármely tag jogosult volt benyújtani a főtitkárhoz. A Tanács tagjai ezeket közvetlenül felterjeszthették a Tanácsba. Az ÁTB-ban, a kérdés tárgyalásakor képviselve voltak mindazon államok, melyek ugyan a Tanácsnak nem voltak tagjai, de határosak voltak az investigációnak alávetett állammal. Az ellenőrzést az Investigációs Bizottságnak kellett végrehajtania, amit az ÁTB által kijelölt szakértők listájából úgy kellett összeállítani, hogy abban egyenlően legyenek képviselve a Tanácsban képviselt államok által kijelölt szakértők (a Tanács hagyta jóvá a listát). Minden államra vonatkozóan évenként kijelöltek egy elnököt, Magyarország esetében mindig egy angol tábornokot, akinek a megbízása megújítható volt. Az elnök a Tanácstól kapott instrukcióknak megfelelően maga állította össze a munkaprogramját, szabadon járt el a bizottság belső szervezésénél és tagjainak az összehívásánál. A bizottsági elnökök csak az investigáció ideje alatt tartózkodtak az ellenőrzésnek alávetett állam területén. A bizottság csak a tények megállapításával foglalkozott, ezeket felterjesztette a Tanács és az ÁTB elé. A bizottság költségeit a Nemzetek Szövetsége viselte.

A Tanács 1925 márciusában foglalkozott az investigáció kérdésével, és 1925. III. 14-én jóváhagyta a végrehajtási szabályokat.

A jogi bizottság döntésével szemben Apponyi Albert 1924. IX. 22-én a főtitkárhoz intézett jegyzékben fejezte ki tiltakozását, illetve a római követ útján 1924. XII. 8-án a Tanács elnökéhez juttatott el egy tiltakozó jegyzéket ugyanebben a témában. A tanácselnök 1924. XII. 12-ei válaszában indoklás nélkül megerősítette a jogi bizottság döntését.⁴³³ A tiltakozásra egyedül az adhatott okot, hogy a kérdés tárgyalásakor az ÁTB-ban képviselve volt minden állam, mely határos volt az investigációnak alávetett állammal. Ezt viszont nehezen lehetett megtámadni, így a döntésből való kizárást hánytorgatta fel a magyar kormány időről időre a Nemzetek Szövetségének. Ez természetesen nem befolyásolt senkit sem, ugyanis a Nemzetek

429 MNL K 63 301. csomó, 1924-35/4-1663 (40. sz.). Kiss 1924. VI. 4., 40. sz. szjt.; MNL K 63 301. csomó, 1924-35/4-1663 (41. sz.). Kiss 1924. VI. 5., 41. sz. szjt.; MNL K 63 301. csomó, 1924-35/4-1663 (3. sz.) Bornemissza 1924. VI. 12.; IET. III. n. 217/1a. A magyar Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium önállóan jutott ugyanarra a véleményre, miszerint a legyőzött országok kormányainak össze kell fogni, és el kell érni, hogy a szomszédos, érdekelt államok képviselői semmiképpen se lehetnek tagjai az ellenőrző bizottságnak. A Honvédelmi Minisztérium véleményére lásd: IET III. n. 214.

430 A továbbiakban ÁTB

431 MNL K 63 1927-35/4-2366. Külügyminisztériumi tájékoztatás a katonai ellenőrzésről és investigációról, 1927. VI. 1., 2366/pol.-1927.; u.a. IET III. n. 282.

432 MNL K 63 301. csomó, 1924-35/4-2368. Rubido-Zichy 1924. VII. 21., 169. sz. szjt. A Küm továbbította a HM Eln. D osztálynak, 1924. VII. 22., 2368. pol. átirat.

433 IET III. n. 282.

Szövetségének Tanácsa 1925. II. 12-én tartott ülésén kinevezte a bizottsági elnököket: a magyarországi investigációs bizottság elnökéül Kirke angol vezérőrnagyot.⁴³⁴

Az olasz–magyar viszonyra jellemző, hogy a római Külügyminisztérium következetesen kerülte a nyílt magyarbarát megnyilvánulásokat, és a magyar álláspont támogatására vonatkozó kéréseket igyekezett úgy lereagálni, hogy azokat csak a háttérből támogassa, amikor már muszáj, hiszen a kisantant államokkal, pontosabban a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal és Csehszlovákiával kialakított kapcsolatát nem akarta kockáztatni a nyílt magyarbarát szölamokkal.⁴³⁵

Az investigáció körüli tárgyalások mutatják, hogy az állandó katonai ellenőrzés feloldásának a kulcsa valójában nem a kis államok, hanem Németország viselkedésében rejlett. A szomszédos országok bevonása ugyanis francia érdek volt, de nem a kisantant, hanem Németország miatt. Miután ez a feltétel részben teljesült, el lehetett kezdeni a németországi SzKEB felosztatásának az előkészítését, mely szorosan összefüggött a locarnói paktum megkötésével. Nem véletlen, hogy alig egy hónappal a locarnói rendezést követően, 1926. I. 19-én a német kormány szigorúan bizalmasan kezelt jegyzéket nyújtott be az investigációval kapcsolatban a főtitkárhoz, mely Németország 1926. szeptemberi népszövetségi felvételét követően meghallgatásra talált, ugyanis a Nemzetek Szövetsége 1926. decemberi tanácsülésén enyhítettek az investigáció feltételein.⁴³⁶ Az sem véletlen egybeesés, hogy a magyarországi SzKEB felosztatására irányuló tárgyalások kiindulópontja, a nagyhatalmak 1925. XII. 18-ai kollektív jegyzéke, mely közölte a felosztatás feltételeit, közvetlenül a locarnói egyezmény aláírása után íródott. Innentől pedig egyenes út vezetett a magyarországi közvetlen katonai ellenőrzés végéhez.

A LOCARNÓI FOLYAMAT, ÉS AZ OLASZ KÜLPOLITIKA

Olaszország az 1924-es római egyezséggel rendezte a fiumei kérdést, és kialakított egy ígéretesnek tűnő *modus vivendi*-t a jugoszláv állammal. Eközben az olasz–csehszlovák kapcsolatok is egyre szorosabbak lettek,⁴³⁷ illetve az 1924-es népszövetségi kölcsönök kihelyezésében kifejtett olasz aktivitás az angol bizalmat is helyreállította a Mussolini-vezette rendszerben. A nemzetközi helyzet is a konszolidálódás jeleit mutatta, hiszen 1924 nyarán került sor a londoni konferenciára, mely a Dawes-terv elfogadásához vezetett. Ez pedig a német kérdés megoldásának volt az egyik előfeltétele.

Olaszország a jugoszlávokkal folytatott korrekt együttműködéssel is csak tovább növelte a stabilitást. Ez a viszonylagos nyugalom 1925 tavaszára kezdett megváltozni, ugyanis az olasz kormány megállapodott az 1924-ben még jugoszláv segítséggel hatalomba visszatérő Ahmed Zoguval, és elkezdte az olajkérdésről kötött kompromisszumos egyezménynek köszönhetően a gazdasági benyomulást Albániába. Ennek a közeledésnek lettek az eredményei az olasz–albán gazdasági szerződések 1925 tavaszán: III. 9-én az olasz államvasutak kapta az albán olaj koncessziót, III. 15-én pedig aláírták a konvenciót az Albán Bank és a SVEA között.⁴³⁸ Ez lényegében a jugoszláv albán politika csődjét jelentette. Sőt, amikor 1925. VIII. 26-án aláírásra került az albán–olasz titkos katonai szerződés, Mussolini már egy albániai olasz protektorátusban gondolkodott, mely csak az olasz–jugoszláv jó viszony terhére vált

434 IET III. n. 282.

435 Erre a magatartásra lásd pl. IET. III. n. 219, 223, 245 és 247. Ez utóbbi a példa arra, hogy Hedry római ügyvivő, és így a magyar Külügyminisztérium is tisztán látta milyen jellegű segítség volt várható Olaszországtól, és ennek a viselkedésnek az okai is egyértelműek voltak.

436 IET III. n. 282.

437 I. pl. DDI VII/3. n. 178.

438 Pastorelli 1967. 123-135.

kivitelezhetővé.⁴³⁹

Ennek jegyében 1925. VI. 15-én, amikor Guzzoni visszatért a hadügyminisztériumi szolgálatból Budapestre, és átvette a SzKEB elnöki tisztét Campanától, kihallgatást kért a honvédelmi miniszternél. Ezzel kapcsolatban Rapaich feljegyezte, hogy Guzzoni többek között azt is mondani akarta Csáky Károlynak, hogy Badoglio újra átvette a vezérkari főnökséget,⁴⁴⁰ „aki a legjobb hajlandósággal viseltetik a magyarok iránt”.⁴⁴¹ Badoglio valójában nem magyarbarátsága, hanem az 1926 márciusában Romániában kormányra kerülő Alexandru Averescuhoz fűződő jó kapcsolata miatt⁴⁴² volt ismert. Ettől eltekintve, a kijelentés mögött volt némi igazság, ugyanis 1925 áprilisára megromlott az olasz-jugoszláv viszony, Franciaország lassanként kiszorította az olaszokat Csehszlovákiából, vagyis nyilvánvalóvá vált a kisantant fölötti francia gyámkodás megtörésének lehetetlensége, így újra előtérbe került egy jugoszláv-ellenes szövetségi rendszer megkötésének terve. Ennek érdekében Olaszországnak szakítania kellett a korábbi „politikailag korrekt” magatartással, és jobban el kellett köteleződnie a vesztes országok mellett. Egészen 1925 nyaráig ugyanis az olasz külpolitika csak annyiban kedvezett Magyarországnak, amennyiben még nem váltotta ki a kisantant országok gyanakvását. A királykérdés és a nyugat-magyarországi határrendezés megoldásával ugyanis hiába hárultak el az akadályok egy magyarbarát olasz külpolitika elől, ha nem szóltak egyéb érvek mellette: az olasz-jugoszláv-csehszlovák együttműködés sokkal hasznosabbnak tűnt. Ennek megfelelően egészen a locarnói rendezést követő külpolitikai paradigmaváltásig Olaszország csak a trianoni békeszerződés betartása jegyében cselekedett, hogy a magyarországi katonai ellenőrzés elviselhető legyen, és ne váljon szigorúbbá.⁴⁴³

A balkáni olasz térnyeréssel egy időben elkezdődött a locarnói folyamat. Olaszország ebben leginkább azért volt érdekelt, mert Németország nyugati határainak nemzetközi garantálása kétféle határt hozott létre: a garantált nyugatit, és a garancia nélküli keletit. Anschluss esetén a Brenner-hágó is az utóbbi kategóriába tartozott volna, és 1925 májusában az Anschluss lehetősége is felmerült.⁴⁴⁴ Ez eléggé idegesítette az olasz Külügyminisztériumot, de miután Stresemann biztosította Mussolinit, hogy Németországnak nincs szándékában összekötni a Rajna-menti paktumot az Anschlussal,⁴⁴⁵ Mussolini nem hozta fel a Brenner-témát a locarnói konferencián. Ennek okát is tudjuk egy Chamberlainnal folytatott 1925. X. 15-ei beszélgetésből: a kérdés felvetése azt sugallta volna, hogy Németország és Ausztria esetleg egyesülhet, mely felhívás lett volna azon lépésre, melyet Mussolini el kívánt kerülni.⁴⁴⁶

A Brenner-problémának komoly katonai vetülete is volt, így még a locarnói egyezmény aláírása előtt az olasz Szárazföldi vezérkar is foglalkozott a kérdéssel. Az olasz katonai vezetés tudta, hogy Franciaország lépéskényszerben van, hiszen a garanciális egyezmények alternatívája az elszigetelődés lett volna, és az is nyilvánvaló volt, hogy az egyezményből Olaszország automatikusan semmit se profitál. Sőt, mivel a nyugati határok garantálása után az olasz határokra nagyobb nyomás fog nehezedni, illetve Franciaország a keleti szövetségeseit nem kívánja sorsukra hagyni, vagyis még egy békés hatalomváltás se várható a

439 Pastorelli 1967. 143-224.

440 Pietro Badoglio tábornagy 1925. V. 5-étől egyszerre töltötte be az általános vezérkari főnöki és a szárazföldi erők vezérkari főnöki beosztást.

441 HL Rapaich napló 1925. VI. 15.

442 Ennek az ismeretségnek is hála, az Averescu kormánnyal könnyebben sikerült megkötni az 1926-os olasz-román barátsági szerződést.

443 DDI VII/3. n. 490 és 502, v.ö. Romsics 1993. 77.

444 DDI VII/3. n. 846.

445 DDI VII/4. n. 13.

446 DBFP 1/27. n. 545.

közép-európai régióban, inkább romlani fog Olaszország geopolitikai helyzete.⁴⁴⁷ Ez ellen pedig muszáj volt valamit tenni. Pontosabban az olasz külpolitikának a közép-európai helyzet rendezése érdekében kellett tennie valamit. Mussolini két megoldás közül választhatott:

– összehoz egy keleti kölcsönös biztonságot szolgáló paktumot, saját védnökség alatt és az egyre inkább erősödő angol támogatás kihasználásával;

– kiélezi az olasz-jugoszláv ellentéteket Albániában, és bekerítő politikát folytatva semlegesíti a kényelmetlen keleti szomszédot, illetve valamilyen úton az osztrák helyzetet is kezébe veszi.

Az első esetben azért kellett felosztatni a budapesti SzKEB-ot, hogy a Nemzetek Szövetsége vegye át annak helyét, ami maga után vonta az angol érdekeltségnek számító szervezet erősödését.⁴⁴⁸ A második esetben pedig a magyar felfegyverzést kellett elősegíteni, melyhez ki kellett iktatni az állandó ellenőrzést végző bizottságot. Mindkét verzió a SzKEB felosztatásával járt, így ennek megfelelően visszaküldték Guzzonit Magyarországra, hogy felgyorsítsa a folyamatot.

Az első opció az angolok támogatását élvezte, így nem csoda, hogy az 1925. július végére eső szombathelyi incidens eltussolásában érdekelt volt mind Anglia, mind Olaszország.

Az első lehetőség megvalósítása 1925 végére életszerűvé vált, ugyanis Chamberlain 1925. október második felében Mussolinihez küldte Beneš, amikor az felvetette egy osztrák–magyar–csehszlovák–román–szerb–horvát–szlovén biztonsági paktum kötésének ötletét.⁴⁴⁹ November végétől pedig a Foreign Office tervszerűen arra törekedett, hogy a közép-európai államok közötti keleti Locarnót angol támogatással és olasz védnökség alatt vigyék véghez.⁴⁵⁰ A terv a meggyengült francia pozíciók miatt tűnt megvalósíthatónak, és együtt járt a Nemzetek Szövetsége hatáskörének kibővítésével, vagyis az angol pozíciók megerősítésével, hiszen a SzKEB-ok helyét a Nemzetek Szövetsége investigációs bizottságainak kellett átvennie.

1925 végén az olasz külpolitika fordulóponthoz érkezett. Még 1925 VIII. 26-án megkötötték a titkos olasz–albán katonai szerződést, vagyis az albániai olasz jelenlét biztosítva volt. 1925 X. 16-án parafálták a locarnói szerződéseket, vagyis már csak idő kérdése volt azok aláírása. Ettől megijedt Belgrád, mivel úgy gondolta, hogy a későbbiekben Franciaország kevésbé fog törődni a Balkánnal. Valószínűleg Ninčić jugoszláv külügyminiszter javaslatára a kisantant 1925. X. 21-ei bledi ülésén megvizsgálták a helyzetet, és felvetették egy közép-európai Locarno szükségességét. Ninčić ilyen tárgyú ajánlatot tett X. 24-én az olasz ideiglenes ügyvivőnek, Petruccinak is.⁴⁵¹ Közben Belgrád a görög kormánnyal is tárgyalt, ami árthatott az olasz-jugoszláv viszonyoknak, hiszen fennállt a veszélye, hogy a vitás kérdésekben Olaszország helyett Franciaország közvetítését kívánták kérni. Ez egyezkedésre ösztönözhetette az olaszokat. Ninčić októberi ajánlata lehetőséget adott, hogy túllépjenek az albán problémán. Sőt, a francia visszavonulás miatti bizonytalanság arra is lehetőséget adott, hogy Olaszország előretörjön a dunai és balkáni régióban.⁴⁵² Chamberlain 1925. október második felében küldte Mussolinihez Beneš az osztrák–magyar–csehszlovák–

447 AUSSME I-4, 64, 1. „I patti di Versailles evoluzione della questione – 1925.” 1925-ös aláírás és dátum nélküli tanulmány, készítette a Hadügyi Vezérkar titkársága, 1925.

448 Ennek a jele, hogy a katonai ellenőrző szervek felosztatásának előjátékának számító általános helyzetjelentés összeállítására egyszerre szólította fel a VSzKB a magyarországi és a németországi SzKEB-et is. HL Rapaich napló 1925. VI. 30.

449 DBFP I/27 n. 551.; DBFP Ia/1 n. 39. és 40.

450 DBFP Ia/1 n. 119; Pastorelli 1967. 236-259.

451 Pastorelli 1967. 198.

452 Pastorelli 1967. 200-202.

román–szerb–horvát–szlovén biztonsági paktum kötésének ötletével,⁴⁵³ így az angol áldás is megérkezett egy olasz irányítással megvalósítandó keleti Locarnóhoz.⁴⁵⁴

A közép-európai rendezéshez szükség volt az adriai stabilitáshoz, így az olasz Külügyminisztériumban Contarini arra számított, hogy az albán kérdésben sikerül valamiféle kompromisszumot találni, mivel személy szerint ő tovább akarta fejleszteni a jugoszlávokkal az együttműködést. Ennek jegyében a jugoszláv biztonságra való törekvést is ki kellett tudni elégíteni, meg az albániai olasz érdekeltségeket se kívánta felszámolni. Voltak viszont, akik nem bíztak a jugoszlávok együttműködési vágyában, mert azok igazi szövetségeseit Csehszlovákiában és Franciaországban látták, így a velük folytatott együttműködés helyett Albánia, és a jugoszlávellenes, revíziót kérő országokra kívántak támaszkodni. Mussolini bizalmatlan volt a jugoszláv megegyezési szándékkal szemben, de a nyílt törést se kívánta elérni.⁴⁵⁵

Chamberlain körlevelélben tudatta a budapesti, a bécsi és a kisantantbeli fővárosokban lévő angol követségeknek az üzenetet, hogy közép-európai Locarno kezdeményezése a brit kormány támogatását élvezi, és ennek megvalósításához az olasz kormánnyal történő együttműködést javasolta.⁴⁵⁶ Csakhogy egyik fél sem volt lelkes⁴⁵⁷ és Párizs is tiltakozott,⁴⁵⁸ így Bodrero⁴⁵⁹ is olyan instrukciót kapott, hogy puhatolja ki mi a franciák szerepe a jugoszlávok viselkedésében és olyan módon válaszoljon Ninčić esetleges újabb puhatolozására, hogy “kizárólag Olaszország tudja meggyökereztetni Locarno alapelveit a dunai államokban.”⁴⁶⁰

1926. I. 10. és 14-én a korábbi javaslatokra hivatkozva,⁴⁶¹ Ninčić úgy válaszolt Bodrerónak, hogy korábban már Franciaország is felvetette a saját irányítása alatti közép-európai Locarnót, de Bodrero üzenete alapján akkor ez Franciaország és Olaszország közös égisze alatt menjen végbe.⁴⁶² Ebből viszont Olaszország nem kért, és kifejezetten ellenségesnek ítélte a francia tervezetet. Mivel Mussolini tisztában volt azzal, hogy milyen negatív következménye lenne egy ellenséges Jugoszláviának, megpróbált gyorsan javítani az olasz-jugoszláv viszonyon.⁴⁶³ 1926. II. 15-én sikerült megszervezni egy két napos Mussolini-Ninčić találkozót Rómában, de ez eredménytelennek bizonyult.⁴⁶⁴ A jugoszlávokkal történő megegyezés egyik feltétele az albán területi integritás feladása lett volna, amire nem került sor, így Olaszország nem tudott azzal érvelni, hogy nincs folyó ellentéte a közép-európai államokkal. Ezek vagy kívártak (Lengyelország, Ausztria, Csehszlovákia), vagy eleve beleegyeztek (Bulgária, Magyarország, Görögország, Románia) a tervbe. Minden Jugoszlávián múlt, mely a francia kártyát kijátszva már egy Albániáról szóló megegyezést kért.⁴⁶⁵ Ezt nem kapta meg, és mivel a felek nem tudtak megállapodni, 1926. VI. 13-án

453 DBFP I/27 n. 551.; DBFP Ia/1 n. 39. és 40.

454 DBFP Ia/1 n. 119; Pastorelli 1967. 236-259.

455 Pastorelli 1967. 226-228.

456 DBFP Ia/1, n. 39-40.

457 Pl. I. Bethlen válaszát In: DBFP Ia/1. n. 137.

458 Pastorelli 1967. 232.

459 Alessandro Bodrero, nyugalmazott tábornok, 1924 és 1928 között olasz követ Belgrádban.

460 DDI VII/4 n. 222.

461 1923. IX. 11-én Olaszország felajánlotta Franciaországnak, hogy bevegységbe egy hármass jugoszláv-olasz-francia szerződésbe, de akkor Franciaország nem kívánt semmilyen módon felelősséget vállalni az olasz döntésekért (lévén folyamatban a korfui és a Ruhr-vidéki krízis), majd pedig akkor kívánt beilleszkedni a kész szerződésbe, amikor csak nyerhetett volna az ügyön. Sőt, ezt később, 1924 nyarán is megismételték és valószínűleg 1924 decemberében is felmerült az ötlet. Pastorelli 1967. 236-238.

462 Pastorelli 1967. 234-235.

463 Pastorelli 1967. 240-241., 243.

464 Pastorelli 1967. 248-250.

465 Pastorelli 1967. 265-267.

megszakadt a párbeszéd.⁴⁶⁶

Olaszország kizárólagos olasz védnökség alatt kívánta létrehozni a keleti Locarnót, melybe a volt ellenséges országokat is bele kellett foglalni. Ez valójában nem a határok garantálásával, hanem döntőbíráskodással akarta megelőzni az agressziót és egész Közép-Európát össze akarta fogni. Az olasz Külügyminisztérium azzal is indokolta a kizárólagos védnöki szerepre való törekvés jogosultságát, hogy egyedül ő tudja elérni Magyarország és Bulgária csatlakozását a tervezethez, mert egyedül neki nem volt vitás kérdése egyik közép-európai országgal sem. Ez pedig pont az egyre inkább romló olasz-jugoszláv viszony ismeretében nem tűnt védhető indoklásnak.⁴⁶⁷ A genfi tárgyalás eleve esélytelenül indult, ugyanis a közép-európai államok vagy kívártak (Lengyelország, Ausztria, Csehszlovákia), vagy eleve beleegyeztek (Bulgária, Magyarország, Görögország, Románia) a tervbe. Minden Jugoszlávián múltott, mely a francia kártyát kijátszva már egy Albániáról szóló megegyezést kért. Ez az albán területi integritás feladását jelentette volna, amire nem került sor, így Olaszország nem tudott azzal érvelni, hogy nincs folyamatban vitája a közép-európai államokkal.⁴⁶⁸

Eleve az, hogy Mussolini ilyen sok viszálykodó kis- és közép-hatalmat akart összebékíteni és mindezt egyedül, sőt Franciaország ellenében, a realizmus teljes elvetésének volt jele. Nem véletlen, hogy Chamberlain hamar feladta azt az irányvonalat, hogy egyedül az olaszokat támogassa Közép-Európában a franciákkal szemben.⁴⁶⁹ Chamberlain véleményének változása 1926. III. 1-jén vált nyilvánvalóvá, amikor a római angol nagykövet átadta Mussolininek Chamberlain levelét a hármas olasz-jugoszláv-francia szerződésről: Chamberlain az olaszokkal érzett együtt, de a franciákkal való megegyezésre buzdította Mussolinit.⁴⁷⁰ Az olasz tervek szerinti keleti Locarno tehát megvalósíthatatlannak bizonyult, de addigra már beindult a magyarországi SzKEB feloszlátásának folyamata.

Ennek a „locarnói hangulatnak” a jegyében íródott az Antant budapesti képviselőinek 1925. XII. 18-ai kollektív jegyzéke, mely rögzítette az ellenőrzés befejezésének feltételeit. 1926. januárban elkezdődtek Rapaich és a SzKEB tárgyalásai, a megállapodásokat pedig elküldték Párizsba. A felmerülő kéréseket még 1927 előtt teljesítették, így 1927. I. 12-én a magyar kormány a párizsi követén keresztül jegyzéket intézett a Nagykövetek Tanácsához, melyben kérte a SzKEB visszahívását. A kisantant követei is jegyzéket adtak át, melyben kérték, hogy a válasz előtt a Nagykövetek Tanácsa a kisantanttal is lépjen érintkezésbe. A tárgyalás elhúzódott, angol és olasz támogatással a Nagykövetek Tanácsa megfogalmazta 1927. III. 28-ai válaszát: a SzKEB március 31-ével befejezi működését, a jelentés elkészítése miatt a bizottság tagjai V. 15-ig maradnak, a hadianyaggyár ügyét pedig az ezzel már korábban megbízott olasz tiszt (Campana) fogja felügyelni.⁴⁷¹

A Nagykövetek tanácsának mindegyik határozata politikai, és nem szakmai jellegű volt,⁴⁷² ugyanis a hadianyaggyár esetében egy szimbolikus gesztust írt csak elő, miközben a létszám ügyében mindenki tudta, hogy valójában a SzKEB kivonulásával csak nyíltabbá válik a

466 Pastorelli 1967. 284-285.

467 Pastorelli 1967. 253-254.

468 Pastorelli 1967. 265-267.

469 DDI VII/4. n. 232.; Pastorelli 1967. 255-256.

470 DBFP Ia/1 n. 300.

471 IET III. n. 282.; HL HM.1927.Eln.D.o.Bév.tétel 4445.alap és ikt. szám Csáky 1927. III. 31., 4445/Eln.D.-1927. sz.

472 A még tisztázatlan ügyek a Nagykövetek Tanácsa három 1926. decemberi jegyzékével nyertek rendezést. Ezek alapja az 1926. XI. 27-ei C.A. 305/III. számú határozat volt a létszámról és az 1926. XI. 27-ei C.A. 305/IV. számú határozat a hadianyaggyárról A határozatokat I. AUSSME E-15, 121, 4.

sorozás. A jegyzékek teljesen komolytalannak tűnnek annak ismeretében, hogy a magyar kormánynak azért kellett ezeket elfogadnia, hogy megszabaduljon a határozat betartására egyedül képes szervezettől, a SzKEB-től. A kérdés tehát az, hogy miután 1926 márciusában a keleti Locarno kudarcra nyilvánvalóvá vált, az angol delegáció miért nem keményítette meg feltételeit. A Nemzetek Szövetsége -féle ellenőrzésről nyilvánvaló volt, hogy sokkal megengedőbb lesz, mint az angolok által is néha kritizált SzKEB,⁴⁷³ és az angol kormánynak, az olasszal ellentétben nem állt érdekében a Honvédség felfegyverkezése.

Erre a kérdésre nem sikerült egyértelmű választ találni, feltehetőleg két ok játszhatott közre:

- a Nemzetek Szövetsége ellenőrzésének bevezetése után is várható volt, hogy a kisantant visszatartó erővel fog bírni, ezért csak Ausztrián keresztül lesz véghezvihető például a magyarországi külföldi fegyverbehozatal. Az osztrák SzKEB csak 1929-ben szűnt meg,⁴⁷⁴ így a magyarországi SzKEB feloszlata után is maradt némi lehetőség arra, hogy habár kívülről, de állandóan szemmel kísérik a Honvédség tevékenységét;

- a németországi SzKEB feloszlata való beleegyezés után egy magyarországi visszatáncolás egyrészt a Nemzetek Szövetsége szavahihetőségét rontotta volna, másrészt a kis államok egyöntetű felháborodását is előidézhetné volna.

Miután 1926 tavaszán megghiúsult a „keleti Locarno”, az olasz Külügyminisztérium visszatért az államközi szerződések elvéhez és megindult a nyílt versengés Franciaországgal, hogy minél több közép-európai országot kössenek magukhoz. 1926 nyarára tehát Olaszország végleg felhagyott a jugoszlávbarát külpolitikával és nyíltan bekerítő politikát kezdett folytatni. 1926 áprilisában megindult a versenyfutás Franciaországgal a románok kegyeiért, mely vetélkedésnek az volt a lényege, hogy ki tud több országot a maga oldalára állítani Közép-Európában. Az olaszok a románok mellett a görögöket, az albánokat és a magyarokat próbálták magukhoz édesgetni. Ennek a folyamatnak volt a szülötte az 1926-os olasz–román és olasz–albán barátsági, valamint az olasz–görög kereskedelmi, illetve az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződés.⁴⁷⁵ Az időközben megváltozott külpolitikai helyzet fényében tehát gyökeresen ártértékelődött a SzKEB hálózat feloszlata jelentősége. A keleti biztonsági szerződés hiányában ugyanis ez az ellenőrzött államok szabadon engedését jelentette, és lehetőséget teremtett azok újbóli felfegyverzésére.

A kedvező nemzetközi viszonyok lehetővé tették a magyarországi SzKEB felszámolását. Ennek angol segítséggel történő végrehajtása elérhetővé tette az olasz külpolitika számára a magyar kártya felhasználását, melynek esetleges hasznáról Mussolini már 1923 során meggyőződhetett. Valójában olasz szemszögből ez nem volt szükségszerű, csak ajánlatos. 1926-ban ugyanis az olasz diplomáciának akkor is érdeke lett volna „megolajozni” a feloszlatasi folyamatért felelős szervezetek munkáját, ha nem fogalmazódott volna meg a jugoszláv veszély bekerítésének szüksége, mivel a locarnói folyamat részeként mindenképpen sor került volna a budapesti SzKEB felszámolására, csupán az időpont volt kérdéses. Az aktív olasz közreműködés pedig alkalmas volt annak a Magyarországgal szemben tanúsított, 1924 januárjától 1925 nyaráig érzékelhető olasz ambivalens attitűdnek az elfeledtetésére, melyet a magyar külügyi szolgálat teljes mértékben megértett, és melynek hajlandóak voltak levonni a következményeit: az olasz támogatás megbízhatatlan, vagyis csak alkalmi kérdésekben lehet számítani esetenkénti támogatására.

473 DBFP I/24 n. 303.

474 MNL K 63 1930-35-II. dosszié, 1929-35/4-1719 (2351. sz.)

475 Pastorelli 1967. 278-279.

KULTÚRPOLITIKA ÉS KULTÚRDIPLOMÁCIA

A trianoni Magyar Királyság, létrejöttétől egészen 1926-27-ig egy nemzetközileg elszigetelt, gazdasági problémákkal küzdő, kisállam volt. Egy teljesen új entitás, amelynek nem csupán saját helyét kellett megtalálnia, hanem a önnön jelentőségét is teljesen át kellett értelmeznie. Egy birodalmi tudatot fel kellett váltani valami másnak, valami újnak. A kiütkeresés a halmozott problémák megoldásával kezdődött, majd amikor az 1920-as évek végére úgy tűnt, hogy beindult egy pozitív folyamat, a térséget is magával ragadta a gazdasági világválság. Az 1930-as évek első fele során újra sikerült kilábalni a bajokból, de ez már előrevetítette az újabb háborúra történő felkészülést is.

Egészen a győri programig a Honvédség ereje nevetségesen eltörpült a környező országok hadseregeiéhez képest. Az ország gazdasági kapacitása végig korlátozott maradt, sőt, ahogy napjainkban is, folyamatosan ki volt téve az európai hatásoknak. Ezt az erőtlenséget csupán tetézte, hogy az 1920-as évek végét leszámítva a külpolitikai mozgástér is fölöttébb korlátozott volt. A valós erő kimutatása szükséges a hatékony érdekérvényesítéshez. Mivel ez sok esetben hiányzott, így felértékelődött a szimbolikus gesztusok jelentősége. A kultúrdiplomácia pedig akkora eredményeket tud produkálni, melyek hatása vetekedhet olyan események jelentőségével is, mint a politikai egyezmények, vagy akár a gazdasági szerződések. Nem véletlenül kapott akkora hangsúlyt Klebelsberg Kunó kultúrfölény elérésére törekvő kultúrpolitikája.

Kisebb epizódok kivételével a nagy nyilvánosság is csak az olasz–magyar kapcsolatok kultúrpolitikai vetületét láthatta, így a disszertáció témájának bemutatása során érdemes a látványostól a mélyebb aspektusok felé tartva ezen kultúrdiplomáciai kapcsolatokkal kezdeni az együttműködés bemutatását.

AZ OLASZ–MAGYAR KULTURÁLIS KAPCSOLATOK KATONAI VETÜLETE⁴⁷⁶

A XIX. sz. végén és a XX. század elején a Kárpát-medence kultúrájára igen nagy hatással volt mind a germán, mind a latin országok irodalma. Nem csak Budapest, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia többi kulturális központja is Párizsra, illetve Berlinre tekintett, mint a pezsgő kulturális élet színhelyeire, viszont annak ellenére, hogy Itália csak a futurizmus megjelenésével, és annak is párizsi bemutatásával került újból a nemzetközi figyelem központjába, az olasz kultúra állandó jelleggel befolyásolta a hazai kulturális életet. A dualizmus utolsó évtizedeiben megszülettek azok az intézményi feltételek, melyek egy nemzetközi kulturális együttműködésnek is alapjait képezhették, és a külföldi kulturális kapcsolatok jelentőségét egyre inkább felmérő szervezetek ösztöndíjakat kezdtek biztosítani a kutatók és a művészek számára. Rómában ennek egyik példája volt Fraknoi Vilmos tevékenysége. A Nagy Háború és az azt lezáró békeszerződések viszont egy teljesen új világot hoztak létre. A közép-európai birodalmak szétestek, a nacionalizmus jegyében kicsi – valójában csak nevükben – nemzetállamok jöttek létre. Gazdasági egységek szűntek meg, új külpolitikai kapcsolatrendszerek születtek, de mindegyik utódállam – a nemzeti függetlenségtől megittasulva – hajlott az elzárkózásra, vagyis az autarchikus szemléletmód többé-kevésbé tudatos megvalósítói lettek. Az állami ellenőrzés mindenhol megerősödött és Magyarországon a központi hatalom nyíltan szakított a kultúrával szembeni semleges hozzáállással. A Horthy rendszer a nemzeti, keresztény/keresztyén, irredenta eszmény mellett

476 Az alfejezet az alábbi tanulmány átdolgozott változata: Juhász 2012/4.

kötelezte el magát, így a hatalom, a tudomány és a művészet korábban is létező kapcsolata sokkal szorosabbá, nyilvánvalóbbá és közvetlenebbé vált.

A magyar külpolitika potenciális támogatóként nézett Olaszországra, és a politikai akarat erősebbre fűzte a korábban jóval lazább szálakat a két ország irodalmi és tudományos élete között.⁴⁷⁷ Ebben a közeledésben pedig nagy szerepet kapott a propaganda.

A propaganda eszközei nem a XX. század termékei, mégis ezeket ekkor sikerült olyan fokra fejleszteni, hogy a kifejezés máig sem szabadult meg pejoratív jelentésétől. Az első világháború során kialakultak az állami propaganda szervezésére alkalmas hivatalok, melyek sok esetben a katonaság irányítása alatt álltak. A hadi események végét követően az állam visszaszerezte a hadsereg által elbitorolt jogokat, viszont mind az olasz, mind a magyar hadsereg vezetése felismerte a kultúra és a tudomány befolyásolásának, vagyis a propagandának a jelentőségét.

A két világháború közötti olasz–magyar kulturális kapcsolatokat és a Klebelsberg -féle ösztöndíjrendszert is taglalta már számos tanulmány,⁴⁷⁸ jelen fejezet csupán a két hadsereg kulturális kapcsolataira tér ki.

A magyarországi SzKEB működése már javában tartott, amikor 1922 novemberében sor került a Guido Romanelli tiszteletére tartott budapesti ünnepségre.⁴⁷⁹ Romanelli megérdemelte az ünnepelést a monitor-lázadás utáni kiállásával, viszont ekkor az „ember” ünnepése mögött sokkal több zajlott: ez egyben tüntetés volt az olasz–magyar barátság mellett, amivel a magyar politikai vezetés kidomboríthatta mennyire időszerűnek tartja a Romanelli által is vallott olasz–magyar politikai együttműködés gondolatát. Ezzel Romanelli tettének dicsőítése a jelképes politizálás, és a külpolitikát megtámasztó szimbolikus kultúrpolitika egyik korai megnyilvánulásává vált.

A hangzatos szólamok az összes lehetséges fórumon elhangzottak, legyen az az 1920-ban alapított Korvin Mátyás irodalmi társaság egyik rendezvénye, kiadványa, vagy egy alkalmi évfordulókon szervezett ünnepség. A látványos tevékenységet a SzKEB-en belüli aprómunka kísérte: Rapaich és Guzzoni között sikeres kulturális jellegű együttműködés indult,⁴⁸⁰ mely kulturális kapcsolat jelentette a két hadsereg közötti intézményesített kapcsolatok kezdetét.

A kapcsolat magyar részről, perszonális jellege ellenére hivatalosnak számított, mivel a római katonai szakelőadó, vagyis bújtatott katonai attasé, nem ápolhatta a katonai kulturális kapcsolatokat valós feladatköre felfedése nélkül.⁴⁸¹ Ezt minduntalan megtiltották neki, így feladatainak ezt a részét részben Rapaich végezte el. Guzzoninak szintén hivatalból kellett figyelnie a magyar sajtót és katonai jellegű kiadványokat, illetve feladatai közé tartozott a hadifoglyok utáni kutatás és a világháborús adatok begyűjtése is. Ez utóbbi egy nagyobb projekt részét képezte. Az első világháborút követően, ahogy Magyarországon, úgy Olaszországban is létrejött a hadsereg kulturális örökségét kezelő Történeti Hivatal, vagyis a budapesti Hadimúzeum és Hadilevéltár,⁴⁸² illetve a haderőnemenként szerveződő Ufficio Storicók hálózata. Ezek alapvető feladatai közé tartozott az első világháborús részvétel történetének feldolgozása, így az olasz katonai történeti hivatalok, kihasználva a budapesti állandó olasz katonai jelenlétet, Guzzonival, majd az őt váltó Giuseppe Campana ezredessel lemásoltatták azokat a térképeket és hadi naplókat, melyről úgy gondolták, hogy hasznosak

477 A magyar irodalom példátlan sikerére a két világháború közötti Olaszországban lásd: Sárközy 2002.; Pálincás 1943.; Santarcangeli 1991. 104-121.

478 Lásd pl.: Ujváry 1993.; Ujváry 1998., vagy Szlavikovszky 2009.

479 Szabó 2008.; HL Rapaich napló 1922. XI. 18-20.

480 Például Rapaich hívta fel Guzzoni figyelmét Nyékhegyi Ferenc ezredes könyvére (Nyékhegyi 1922.). HL Rapaich napló 1922. IV. 25.

481 l. pl. MNL K 74, 51. csomó, 7. tétel Walkó 1925. VII. 16., 89. sz. szjt.

482 A katonai kulturális intézmények létrehozataláról lásd: Szijj-Jankó-Csárádi 1997. 10-14.

lesznek a saját világháborús monográfiájuk összeállításához.⁴⁸³

A magyar fél, annak ellenére, hogy az olasszal egy időben alakította ki saját intézményrendszerét, egészen 1927-ig, a katonai szakelődök legalizálásáig hátrányban volt, ugyanis nem rendelkezett megfelelő külföldi katonai érdekképviseléssel. Ezért is, kényszerűségből, a civil szektorra támaszkodva, és azt kiegészítve megpróbálta meglovagolni az évfordulókat⁴⁸⁴ és az alkalmanként megjelenő művek megfelelő fogadtatása mellett esetleg válasz-publikációk írását kezdeményezte.⁴⁸⁵ Ezért is érthető, hogy a Berzeviczy Albert elnöklete alatt működő Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület, vagyis egy teljes mértékben civil kezdeményezés is esetenként jelentős támogatást kapott a Honvédségtől, amikor az katonai vonatkozású eseményeket szervezett.⁴⁸⁶

A nyílt, intézményi szintű és programszerű együttműködés megteremtése 1927 tavaszától vált lehetővé. 1927. IV. 5-én aláírták az olasz–magyar döntőbíróági és örök barátsági szerződést, mely egy szoros katonai együttműködésnek is alapját képezte. Ezzel egy időben legalizálódott a katonai szakelődök helyzete, így azokat a kulturális intézmények is fogadták. Mellesleg, az 1923-ban újra megnyitott Római Magyar Történeti Intézet mellett, Klebelsberg Kuno kultuszminiszter 1927. márciusi tárgyalásait követően, megnyílhatott a nagyobb ösztöndíjas létszám fogadására alkalmas Római Magyar Akadémia is. A Collegium Hungaricum létrehozatalával pedig körvonalazódott egy nagyobb mértékű ösztöndíjas program.⁴⁸⁷ A Római Magyar Történeti Intézetnek már eleve feladatai közé tartozott a (had)történeti kapcsolatok ápolása, de nem ez jelentette a kutatások fő profilját.⁴⁸⁸ 1927 után viszont a Honvédség számára felcsillant a lehetőség, hogy önállóan léphessenek, és ehhez igénybe vegyék a már szépen működő civil „háttérszerveket” is. Ez a költséghatékony gondolkodás lett végül a veszte az első próbálkozásnak, mely az intézményi kapcsolatok megszületését célozta. Gerbert Károly altábornagy, a Hadtörténeti levéltár főigazgatója ugyanis hosszas előkészítés után 1929. május első két hetében Rómában tartózkodott.⁴⁸⁹ Meglátogatta az olasz Szárazföldi Haderőnemi Vezérkar Hadtörténelmi Irodáját, ahol érdeklődött a magyar vonatkozású iratokról. Annak ellenére, hogy azt a választ kapta, miszerint az olasz hadilevéltár nem rendelkezik magyar csapatok hadi irataival, 1929. V. 10-én megállapodott gróf Nicolò Giacchi ezredessel, a hadtörténeti hivatal irodájának főnökével. Az egyezség szerint, a bécsi magyar katonai kirendeltség mintájára, a magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár egy megbízottja állandó jelleggel kutathatott az olasz levéltárban, ahol

483 HL Rapaich napló 1924. II. 14. és AUSSME E–8, 116, 10. dosszié tartalma.

484 Lásd például az 1925-ös Türr évforduló ünnepségeinek magyarországi sajtóviasszhangját. AUSSME E–15, 128, 1 Nosedá 1925. XII. 5., 333. R. sz. Csatolva az 1925. november második feléről készült 42. sz. összefoglaló jelentés.

485 Berzeviczy Albert, az MTA elnöke ismertette Attilio Vigevano ezredes könyvét az olaszországi magyar légióról a *Magyar Katonai Közlöny* 1925/5-6. számában, és egyfajta válaszként készült Berkó István „Az 1848/49. évi magyar szabadságharc olasz légiója” című műve, mely a *Hadtörténelmi Közlemények* 1926/4. számában jelent meg. Berkó tanulmánya olasz nyelven is megjelent: Berkó 1929.; HL Rapaich napló 1925. II. 16., 18. és 23.; HL 2. VKF osztály 1925 23 290/Titk 1925. VII. 18.

486 1930-ban pl. Dr. Márffy Oszkár, a társaság tagja, a milánói helyőrség tagjainak kívánt magyar nyelvórát tartani, melyben az összes katonai szerv támogatta. ASDMAE AP (1919-1930), 1770, 8206. Arlotta 1930. VI. 7., 3017/517. sz. postai távirat.

487 Lásd az 1927. évi XIII. tc.-et a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról.

488 Konkrétan, a Római Magyar Történeti Intézet és a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasai közül egy sem azért nyert ösztöndíjat, hogy hadtörténelmi kutatásokat végezzen. Lásd az Országos Ösztöndíjtanács által összeállított sorozatot az 1923-1944 közötti ösztöndíjasokról: Országos Ösztöndíjtanács 1923-1944.

489 Még 1928-ban az olasz vezérkar hadtörténeti irodája kapcsolatot akart létesíteni a Hadilevéltárral levéltári kutatás és cikkek kölcsönös elhelyezése céljából. Gerbert ez ügyben tájékozódott a katonai attasénál és engedélyt kért, hogy Rómába utazhasson, de csak jelentős késéssel érkezett meg az utazás jóváhagyása. HL HM 1929. Elnöki B osztály Bév. tétel 55. alap és iktató szám.

másolatokat is készíthetett. Schindler Szilárd ezredes római katonai attasé javaslatára Gerbert Várady Imre tanárt⁴⁹⁰ jelölte ki, aki el is vállalta a megbízást. 1929. V. 13-án az olasz hadügyi államtitkár jóváhagyta a megállapodást, vagyis az hivatalossá vált.⁴⁹¹

Várady Imre egyik írásában se hivatkozott az olasz katonai levéltár anyagára, és nagy valószínűséggel meg se látogatta a hadilevéltárat, ami azt igazolja, hogy irodalmárként kinevezése nem volt a legjobb választás. Személye egyedül az anyagi kritériumnak felelt meg, miszerint már Rómában tartózkodott, így a Honvédelmi Minisztériumnak egy pengőjébe se került a kinevezése.

A félresikerült kísérlethez hozzátartozik, hogy a Hadimúzeum egy nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésére törekedett,⁴⁹² és több intézménnyel kívánta felvenni a kapcsolatot. Közvetlenül Gerbert római látogatása után, a Hadimúzeum kérte Schindlertől egy sor olaszországi kulturális intézmény feladatkörének leírását, melyekről Budapesten úgy gondolták, hogy esetleg katonai vonatkozással bírhatnak.⁴⁹³ Az eredmény lehangoló volt, ugyanis a Schindler segítségével összeállított listán szereplő intézmények vagy azt válaszolták a Hadimúzeum megkeresésére, hogy nem rendelkeznek megfelelő szervezeti háttérrel egy nemzetközi kapcsolat fenntartásához, vagy pedig az olasz Hadügyminisztérium beleegyezése nélkül nem tehettek semmit ennek kiépítése érdekében.⁴⁹⁴

A Hadimúzeum megpróbált műtárgyakat is beszerezni Olaszországból. 1921 júniusában megpróbáltak mintapéldányokat szerezni az első világháború alatt használt lövegekből,⁴⁹⁵ de sikertelenül, mert túlságosan lerítt a kérelemről, hogy a „hadianyag” kell, és nem a „kiállítási tárgy”. 1935-ből is fennmaradt egy feljegyzés, miszerint Bornemissza Géza kereskedelmi miniszter tárgyalt Nino Host Venturival, az olasz kereskedelmi flottaügyi helyettes államtitkárral, aki szívesen átengedett volna egyes első világháborús tárgyakat a velencei haditengerészeti múzeumból. Host Venturi az ajánlatot követően évekig nem reagált a magyar fél megkereséseire, hogy majd egy 1938. I. 24-ei levéllel rövidre zárja a dolgot: minden egyes anyagot felhasználnak a fegyverkezéshez, így nincs mit átengedni a Hadimúzeumnak.⁴⁹⁶

A Folyamórség, és nem a Hadimúzeum volt a címzettje egy másik jellegű anyagnak, mely viszont szintén első világháborús, és magyar vonatkozással bírt: a Monarchia egyik csatahajójának, a Zrínyinek a magyar nyelvű könyvtárát megőrizte a hajót szétbontó olasz haditengerészet. A könyveket a Haditengerészet baráti gesztusként felajánlotta a magyar

490 Várady 1929-ben a római Keleti Intézet (Istituto per l'Europa Orientale) kutatója, majd pedig 1930-tól a Római Magyar Akadémia főiskolai osztályának vezetője volt. 1933-ban adták ki monográfiáját az olasz–magyar irodalmi kapcsolatokról: Várady 1933-1934. Sárközy 2010. 117.; Ujváry 1998. 28

491 HL 2. VKF osztály 1929. 19 138/Eln; u.o. 19014/Eln; u.o. 120 609/Eln.

492 Legalábbis erre utal, hogy nemcsak olasz, hanem angol intézményekkel is fel kívánták venni a kapcsolatot. HL L.K.A., 1, Bély iratai, 134. dosszié, Bély Major van Cutsem-nek (War Office, Whitehall), 1928. VIII. 21.

493 HL Múzeum 239/1929.

494 A megkeresett intézmények listája: Direzione Del Museo dei Carabinieri, Róma; Direzione del Museo Nazionale di Artiglieria, Torinó; Direzione del Museo Navale Moderno, Spezia; Direzione del Museo Storico della Guerra, Rovereto; Museo Storico Navale, Velence; Regia Accademia di Fanteria e Cavalleria, Ufficio Comando, Tempio della Gloria (vagyis a múzeum), Modena; Istituto di Architettura Militare Italiana, Róma, Castel S. Angelo; Museo Trentino del Risorgimento, Trento; Museo Storico delle Brigata Granatieri [di Stardegna], Róma; Biblioteca di S.M. il Re, Torinó; Museo Storico dei Bersaglieri, Róma; Museo del Risorgimento Sforzesco, Milánó. Egyedül ez utóbbiak válaszolták, hogy készek együttműködni, de a kapcsolatból végül nem lett semmi. HL Múzeum 200/1930.; 1930-ban a Hadimúzeum a római Carabinieri múzeumot meghívta egy konferenciára, és ezen apropóból állandó jellegű tudományos együttműködést kívánt kezdeményezni, de a válasz nemleges volt, mivel a Carabinieri Múzeumnak nem volt meg az ehhez szükséges személyzete. MSACAS 882-10-4. Aggházy a Carabinieri Múzeum igazgatójának, 1930. III. 26., 200. sz., és annak kézzel írt válasza.

495 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. HdM. SzEVk Hadm. o. az olasz Küm-nek, 1923. I. 13., 18. sz.

496 HL HM 1935. Eln. o. I. tétel 6082. alap és iktató szám

államnak, és 1928-ban eljuttatta a Folyamörtség címére.⁴⁹⁷

Az intézményi együttműködés kiépítésére vonatkozó sikertelen kísérletet követően a budapesti olasz vagy a római magyar katonai attasé és az illetékes hivatalok között továbbra is folytatódtak a már Guzzoni és Rapaich között rendszeressé vált könyvajánlások, és hadtörténeti jellegű információ kérések.⁴⁹⁸ Ezen témák mellett a hősi halottak kultuszával kapcsolatos megemlékezések is olyan közös eseményekké váltak, melyek magas szintű kultúrdiplomáciai kapcsolatokat eredményeztek. Elég csak az 1927. V. 27-én felavatott vittoriai kápolnára gondolni. Az ünnepségre nem sokkal az olasz–magyar barátsági szerződés aláírása után került sor, viszont attól teljesen függetlenül került szervezésre. A spontaneitás csak egy újabb érv volt amellet, hogy a rendezvényt az olasz Külügyminisztérium, a miniszterelnökségi államtitkár, és a szicíliai katonai körzet parancsnoka is hathatósan támogassa.⁴⁹⁹

Olasz részről 1935. október elején, az 1935-ös olasz–magyar és osztrák–magyar kulturális egyezmények⁵⁰⁰ életbe lépését követően merült fel, hogy érdeklődjenek a magyar hadtörténelmi szolgálat működéséről. Az egyezmény 13. cikke ugyanis a levéltári anyagok kölcsönös tanulmányozását volt hivatott elősegíteni, így az olasz félnek is érdekévé vált felmérni azt, hogy mibe nyert betekintést. Az érdeklődés formális jellege abból is kitűnik, hogy a kérdést közvetítő Enrico Mattioli alezredes budapesti olasz katonai attasé jól ismerte a témát, hiszen már évek óta kapcsolatban állt a kérdéses intézményekkel. A kért és kapott információkat nem hasznosították, ugyanis az olasz Szárazföldi haderőnemi vezérkar történeti hivatala 1938-ban teljes újdonságként fogadta a két fél között – Szabó László alezredes római katonai attasé közvetítésével – újból kibontakozni látszó kapcsolatot. 1938. II. 7-én ugyanis a Hadilevéltár megbízta Szabót, hogy derítse ki, az olasz vezérkar történeti hivatalában van-e olyan osztrák–magyar világháborús iratanyag, amit az első világháborús összeomlás után szereztek be az olaszok.⁵⁰¹ A történeti hivatal egy részletes listával válaszolt, melyben összegyűjtötték a két világháború közötti időszakban megjelent magyar vonatkozású olasz könyvek java részét, és egy aprólékos levéltári mutatót is mellékeltek, mely azóta is kiaknázatlanul hever a Hadtörténelmi levéltárban. Cserébe a magyar anyagról kértek tájékoztatást, melyet, ha elkészült – a lista nem maradt fenn – szintűgy nem használtak fel.

A fent leírt történések fényében – miszerint a kutatási lehetőségek háttéréül szolgáló intézkedéseket, és esetleges megállapodásokat egyáltalán nem követték tettek – nyilvánvaló, hogy az olasz–magyar vonatkozású hadtörténelmi kutatásokat a katonai történeti hivatalok nem tudták önállóan és központilag koordinálni, ellenőrizni és állandó jelleggel ösztönözni.⁵⁰² Ha pedig, ezt esetleg fel is ismerték, nem gondoskodtak arról, hogy egy civil ösztöndíj-programhoz csatlakozva megvalósítsanak egy hadtörténelmi kutatói programot.⁵⁰³ Ez a

497 ASDMAE AP (1919-1930) 1764, 8169. Küm. 1928. V. 26., 228 054/388. sz. távirat.

498 Például I. HL HM 1929. Elnöki B osztály Bév. tétel 5612. alap és iktató szám, vagy I. Guariglia táviratát a Haditengerészeti Minisztériumnak (1928. II. 15, 208 559/108. sz.), mellyel továbbította Oxilia küldeményét: Pilch 1927.

499 ACS PCM, 1927 14-4-1491.; illetve Francione–Juhász 2004.

500 Lásd az 1935. évi XVIII. tc.-et az 1935. II. 16-án kelt olasz–magyar kulturális egyezmény becikkelyezéséről.

501 HL Lt 105/1938

502 Eközben a Római Magyar Akadémia az alábbi sorozatokat adta ki: RMTIK 1925-1941.; PISUR 1925-1929.; RMIK 1931-1936.; MHI 1931-1941.; SDIURAUR 1937-1942.. A Honvédség olaszországi kulturális témájú kapcsolatépítési kudarcai csak nagyobbban tűnnek a Római Magyar Akadémia koordinálásával végzett sikeres forráskiadói munka láttán.

503 Ez olyan mértékben igaz, hogy a Horthy-korszakban összesen két ösztöndíjas végzett katonai jellegű kutatást Rómában: az 1937/38-as tanévben ifj. Gerő László, okleveles építész, az olasz állam csereösztöndíjasa, az olasz Hadügyminisztérium útján megbeszéléseket folytathatott a város légoltalmi problémáiról Stellingweff mérnökkel, az Unione Nazionale Protezione Antiaerea (Nemzeti Légvédelmi Egyesület) elnökével, és a megbeszéléseket helyszíni szemlékkel bővítette ki. Ez viszont csak egy epizód

látszólagos érdektelenség azzal magyarázható, hogy mindkét ország katonai történeti hivatalának elsősorban saját hadserege világháborús szereplését kellett megírnia, és az eredmények alapján nyilvánvaló, hogy erre sem volt elegendő a kapacitásuk. Magyarországon ennek a célkitűzésnek lett az eredménye „*A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.*” című sorozat, melynek tíz kötetét 1928 és 1942 között adta ki a Hadtörténelmi Levéltár. A kötetek viszont olyan részletességgel tárgyalták az eseményeket, hogy a X. kötetben még csak az 1915. nyári eseményekről volt szó!

Miközben a magyar Hadilevéltár egy teljesen eredeti sorozat keretében kívánta feldolgozni az első világháborús szerepvállalást, az olasz szárazföldi Történeti Hivatal több kisebb-nagyobb projektet is elindított. Ezek egyike a volt ellenséges országok nézőpontjából kívánta megismertetni a világháború eseményeit az olaszországi közönséggel, mely célból lefordították a külföldön megjelent összeállításokat. Ezt nem a Történeti Hivatal végezte, ők egyedül a tevékenység koordinálásával foglalkoztak. A valódi munka a külföldre akkreditált olasz katonai attasék patronálásával zajlott, és a kötetek a katonai attasék valós vagy névleges fordításaként jelentek meg.⁵⁰⁴ Ezen projekt részeként keletkezett „*A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.*” sorozat első kötetének olasz fordítása, melyet a budapesti olasz katonai attasé, Enrico Mattioli alezredes jegyzett.⁵⁰⁵ A kötet akár egy hosszabb együttműködés kezdetét is jelenthette volna, hiszen az olasz fordítást megelőző évben jelent meg az ötödik, számát tekintve hatodik magyar nyelvű kötet.⁵⁰⁶ A Mattioli által lefordított, bevezetőként megírt kötet eredeti, magyar nyelvű előszava elismerte, hogy a felhasznált források jelentős részét a Bécsben őrzött levéltári anyag adta. 1935-ben pedig megjelent a bécsi hadilevéltár által összeállított anyag olasz fordítása is,⁵⁰⁷ így érthető, hogy a Mattioli -féle olasz fordítás, az előszó szerint, a projekt utolsó, záró köteteként szerepelt.

Az olasz Történeti Hivatalok leterheltsége nem tette lehetővé, hogy egy igen jelentős munka sikeres lezárását követően rögtön egy hasonlóba kezdjenek, miközben a saját, első világháborús hozzájárulásukat sem mutatták be eléggé.⁵⁰⁸ Tehát, annak ellenére, hogy lett volna mit feldolgozni,⁵⁰⁹ teljes mértékben érthető, hogy a külföldi kutatások az érdektelenségnek estek áldozatul.

volt, ugyanis Gerő építészeti, régészeti, és egyéb művészeti tanulmányokat végzett Rómában. Országos Ösztöndíjtanács 1939. 35-36.; az 1939/40-es tanévben Dr. Bognár Kálmán okleveles középiskolai tanár, bölcsészdoktor, a M. Kir. Honvéd Légierők szakmeteorológusa tartózkodott 6 hónapig ösztöndíjjal Rómában. Tanulmányai közvetlen célja a meteorológiai továbbképzés volt, valamint az olaszországi repülő meteorológiai szervezet megismerése. Járt a római egyetemre, a Légügyi Minisztériumban, és számos katonai objektumban. Országos Ösztöndíjtanács 1941. 30.

504 I. pl. MGCCSM 1927. Ez a Német Állami Levéltár két kötetes összeállítása alapján készült.

505 Mattioli 1935. természetesen a kötet bemutatása a legnagyobb pompával zajlott, és 1935. VI. 11-én maga Gömbös adta át Mattiolinak a díszkötésű példányt. HL 2. VKF osztály 122 060/el.

506 A kötetek kiadásának sorrendje: I. – 1928, II. – 1930, V. – 1932, III. – 1933, VI. – 1934, VII. – 1937, IV. – 1939, VIII. – 1939, IX. – 1940, X. – 1942.

507 MGCCSM 1935.

508 Az olasz első világháborús szereplés hivatalos bemutatása a *Relazione ufficiale*, hivatalosan *L'esercito italiano nella grande guerra 1915-1918.* című opusban történt. A munka 1931-ben kezdődött, az 1930-as évek közepén megálltak Caporettnál, és az erről szóló kötetet csak a II. világháború után, az 1960-as évek végén adták ki. Az utolsó 37 kötet 1918-ról az 1980-as években jelent meg. A haditengerészet a második világháború alatt készült el a saját összefoglalójával: USRM 1935-1942.

509 Például a Szárazföldi Haderőnemi Történeti Hivatal ismertetője már 1927 májusában nyilvántartotta a Magyarországon működő SzKEB anyagát. Az egy másik lapra tartozik, hogy a magyar és az olasz félnek sem állt érdekében felfedni a SzKEB működésének rejtett, és sok esetben cseppet sem legális részleteit. A prospektust l. HL Lt 105/1938.

A látványos, és máig hatásukat éreztető monográfiák megírásának elmaradása nem jelenti, hogy az olasz és magyar katonai történeti hivatalok rutinszerű egymásra figyelése nem járult volna hozzá a szakmai és kulturális kapcsolatok fejlődéséhez, és esetleges oda-vissza is ható tanulmányok létrejöttéhez. Ez meglehetősen jól végigkövethető majdnem az egész korszakon át a katonai szaksajtó vizsgálatával.

A fegyvernemenként szerveződő történeti hivatalok nem tették lehetővé, hogy egy folyamatosan működő, jól megszerkesztett folyóirat hasábjain közöljenek tanulmányokat. A Haditengerészet és a Légügyi Minisztérium történeti hivatala jókora hiányokkal tudta csak kiadni saját *Bollettino Storico*-ját, vagyis *Történelmi Értesítőjét*. Ezekkel ellentétben a Szárazföldi Erők Történeti Hivatala 1926 és 1934 között eleinte két-, majd háromhavonta adta ki saját történelmi közlönyét.⁵¹⁰ Ezen történelmi szaklap jelentőségét, és színvonalát tekintve körülbelül a *Hadtörténelmi Közleményeknek*⁵¹¹ feleltethető meg.

Ahogy a Magyarországon kiadott hivatalos katonai folyóirat, a *Magyar Katonai Közlöny* (1931-től *Magyar Katonai Szemle*) is figyelemmel követte a külföldi eseményeket,⁵¹² úgy ennek olasz megfelelője, a *Rassegna dell'Esercito Italiano* [Az olasz hadsereg szemléje] (1926-tól *Esercito e Nazione* [Hadsereg és Nemzet], 1935-től *Nazione Militare* [Katonai Nemzet]) is állandó jelleggel közölt külföldi vonatkozású híreket.⁵¹³ A képet kiegészítik az olyan szaklapok, mint például a *Rivista di Artiglieria e Genio* [Tüzérségi és Műszaki Szemle], vagy az *Atti dell'Istituto di Architettura Militare* [A Katonai Építészeti Intézet Kötetei].

Ezek a folyóiratok állandóan jelezték, ha megjelent bármi érdemleges a másik hasábjain, és színvonalas tanulmányokat is publikáltak. Természetesen számos olyan mű került ismertetésre, mely inkább tanúskodott írója koráról, mint magáról a mű témájáról, ezek részletezése viszont nem témája jelen disszertációnak. A felmerülő témák és az ismertetett művek láttán pedig az is nyilvánvaló, hogy minden hivatalos esemény bemutatása helyet kapott a folyóiratok hasábjain.⁵¹⁴

A folyóiratok többek között a katonai szakszótárak megjelenését is figyelemmel kísérték, melyek szintén az együttműködés termékei voltak: 1930-ban egy zsebszótár készült,⁵¹⁵ amit a *Magyar Katonai Szemle* 1931/5. száma ismertetett,⁵¹⁶ majd 1933-ban megjelent Dezséri Bachó László nyugalmazott őrnagy, a Ludovika Akadémia olasz nyelv tanára szerkesztésében a két világháború közötti időszak olasz–magyar és magyar–olasz katonai szótára.⁵¹⁷ Ennek

510 Ez a *Bollettino Storico* tanulmányokat közölt, amiket minden szám végén recenziók, bibliográfiák követtek. A recenziók és a bibliográfiák egy általános történelmi ismertetővel kezdődtek, melyekben külön foglalkoztak az olaszországi, franciaországi, németországi és angliai hadtörténelmi témájú munkákkal. Esetenként osztrák, bolgár, román és lengyel történelmi témájú művek is feltűntek. A földrajzi eredet szerinti csoportosítást egy periodizálás és egy első világháborús gyűjtemény követte, amihez néha csatoltak egy Risorgimentóval foglalkozó részt is.

511 A folyóirat két világháború közötti szerkezete jórészt a mainak felel meg, így eltekintek ennek részletezésétől.

512 A lap több rovatában is előfordulnak olasz vonatkozású hírek. Ilyen rovat a *Repülés és léghajózás*, a *Hírek - Repülés*, illetve a *Kisebb közlemények*. Számos hosszabb-rövidebb tanulmány foglalkozik olasz vonatkozású témával, 1930-ban egy sorozatot is megjelentettek Németh József tollából *Az olasz hadseregről* címen. A folyóirat rendszeresen ismertette a *Rivista Militare Italiana*t és a *Rassegna dell'Esercito Italiano / Esercito e Nazione / Nazione Militare* tanulmányait és tartalomjegyzékét.

513 A külföldi hadseregekkel főleg a *Le armi degli altri*, és a *Negli Eserciti Stranieri* c. rovat foglalkozott, de főleg aktuális adatokat közölve. A hadtudomány külföldi műveit is recenzálták, emellett minden szám végén található egy olasz és külföldi lapszemle, melyben a *Magyar Katonai Közlöny* főbb cikkeinek a címeit is ismertették, természetesen olaszra fordítva.

514 Pl. Az 1924-es, Türr tábornok születése centenáriuma alkalmából tartott ünnepségekről l. Ism. 1924.; Gerbert altábornagy 1929-es római látogatásáról és a Hadilevéltár, illetve a Szárazföldi Erők Vezérkarának Történelmi Hivatalával kialakított kapcsolatról l. Cesari 1929.

515 Major 1930.

516 *Magyar Katonai Szemle* 1931/5. sz. 285. o. Ismerteti v. B.

517 Dezséri Bachó 1933.; Ismertetését l. *Magyar Katonai Szemle* 1933/5. 299–300. Ismerteti Cs.

átdolgozott változata jelent meg Olaszországban 1937-ben, ezúttal Enrico Mattioli alezredes neve alatt.⁵¹⁸ Dezséri Bachó László szótárát a Honvédelmi Minisztérium 1931. III. 5-én kelt, 1713/eln. 1931. számú rendelete,⁵¹⁹ ennek olasz változatát pedig Pariani hadügyi államtitkár 1937. V. 9-ei előszava⁵²⁰ engedélyezte.

József főherceg visszaemlékezésének kötetei kaptak még nagy publicitást az olasz katonai szaklapokban. Ezek ugyanis nemcsak az újonnan megjelenő kötetekről adtak számot,⁵²¹ hanem esetenként a szerző külön engedélyével azokból idéztek is.⁵²² József főherceg több olasz katonával is levelezett, mint például Sante Laria tábornokkal, az olasz Pénzügyőrség későbbi másodparancsnokával, aki a pénzügyőr csapatok első világháborús szerepléséről kért adatokat József főhercegtől.⁵²³

A többi korabeli magyar hadtörténelmi munka csak említés szintjén bukkant fel az olasz szaklapokban.⁵²⁴

A kölcsönös érdeklődésre számító szakkönyvek támogatása ezzel ki is merült, ugyanis jellemzően kimaradtak a botránykrónikába illőek.⁵²⁵

A magyar katonai szaklapok inkább az aktuális olasz művekre és eseményekre koncentráltak, mely célkitűzést meglehetősen eredményesen valósították meg. Érdekesség, hogy a korabeli Honvédség számos olyan meghatározó egyénisége működött közre, aki majd később valamilyen szerepet játszott a két ország közötti katonadiplomáciai kapcsolatok alakításában: Gornje-Seloi Brčić Mihály, antant összekötő tiszt a SzKEB-nél; Schindler Szilárd, későbbi római katonai szakelőadó, majd katonai attasé; Németh József, számos tanulmányút, és vezénylés résztvevője, Rákosi György, a Légügyi Hivatal vezetője, Bajnóczy József, a Honvéd Vezérkar kiemelkedő tisztje, számos olaszországi tárgyalás résztvevője, Tóth Elemér, későbbi római légügyi attasé... stb.

Az 1930-as évektől pedig egyre többször tűnt fel a szerzők között Holik Barnabás László (művésznevén Florio Banfi). Az is megfigyelhető, hogy Banfi több könyvet és tanulmányt közösen jegyzett Leone Andrea Maggiorotto mérnök tábornokkal, az Istituto di Architettura Militare Museo del Genio Castel S. Angelo igazgatójával.⁵²⁶ Kettőjük együttműködése annak tudható be, hogy az Istituto di Architettura Militare célkitűzései közé tartozott a külföldi olasz katonai mérnökök működésének dokumentálása, mely munkában tanúsított közreműködéséért az Intézet Florio Banfinak tiszteletbeli tagságot adományozott.⁵²⁷ Florio Banfi és Leone

518 MGCCSM 1937.

519 Dezséri Bachó 1933. 8.

520 MGCCSM 1937. Számozatlan oldal.

521 Le memorie di guerra dell'Arciduca Giuseppe. Ismerteti „m. p.” In: *Esercito e Nazione* 1934/3. 224. A recenzált kötet adatai: József fhg. 1933.

522 „La battaglia di Gorizia nelle memorie di guerra dell'Arciduca Giuseppe (Sesta battaglia dell'Isonzo) pp. 393-503.” In: *Le Forze Armate* 1929. I. 29. p. 3-4.; u.a. In: *Il Popolo d'Italia* 1929. I. 30. p. 1.; Artiglieri e Fanti d'Italia all'assalto sul fronte austro-ungarico. In: *Il Giornale d'Italia* 1929 II. 3. p. 3.

523 AMSGdF 015/2.

524 L. pl. Suhay 1927. Ismerteti *Bollettino dell'Ufficio Storico*. 1932/2. 364.

525 Pl. A Caviglioli 1934. egy tudományos igényeknek is megfelelő, komoly kutatáson alapuló, jelentős újdonságokat tartalmazó könyv, mellyel csupán az volt a gond, hogy a szerző megjegyzései különösen sértőek, és személyeskedőek voltak a legyőzött ellenféllel szemben. Ezt végül nem a magyar, hanem az osztrák diplomácia tette szóvá Rómában. L. ASDMAE AP (1931-1945), Italia, 39, 7. és u.o. 19., f. Miscellanea. Az epizód rávilágít arra a tényre, hogy az olasz katonai minisztériumok ellenőrzés címén preventív cenzúrát végeztek, ami viszont nem mindig volt hatékony.

526 Banfi-Maggiorotto 1932. (klny: Atti dell'Istituto di Architettura Militare Fasc. II. Giugno 1932-X); Banfi-Maggiorotto 1933. (klny: Hadtörténelmi Közlemények XXXIV. sz. kötet); Banfi-Maggiorotto 1933/34. (klny: Atti dell'Istituto di Architettura Militare Fasc. III.); Banfi-Maggiorotto 1934. (klny: Atti dell'Istituto di Architettura Militare fasc. IV-V). A sorozathoz tartozik még: Maggiorotto 1931; Banfi 1933.; Maggiorotto 1930. (klny.: Rivista d'Artiglieria e Genio 1930 – augusztus) és Banfi 1935.

527 Banfi-Maggiorotto 1932. 106

Andrea Maggiorotto munkássága a példa arra, hogy kisebb műhelyek⁵²⁸ sikeres nemzetközi kapcsolatokat működtettek, és többek között az olasz–magyar hadtörténelem írás fejlődéséhez is hozzájárultak.

Általánosságban tehát igaz, hogy fel-feltűnt egy olyan szándék, mely az együttműködést erőltette, de központilag nem sikerült megvalósítani egy sikeres együttműködési programot. Az érdeklődés hosszú távú eredménye ugyanis kimerült abban, hogy a katonai szaklapok egy jórészt állandó színvonalú recenzeáló tevékenységet folytattak, mely tájékoztatás lehetőségeket teremtett, tehát közvetve hozzájárult a kor nemzetközi szakirodalmában történő eligazodáshoz, viszont ez a befektetett energiához mérten meglehetősen gyér eredménynek tűnik.

528 Másik jelentős központ Bologna, mely főleg a Marsigli hagyaték feldolgozása kapcsán alkotott maradandót. L. Iványi 1930.; A Marsigli -féle kapcsolat ápolásában a Hadtörténelmi Múzeum is részt vett, ugyanis az 1930. XI. 8-9-ei magyarországi ünnepség egyik előkészítőjeként szerepeltek. L. Aggházy 1929. (A M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum kiadványai 10). (Klny.: Stella 1929 (IV) 2. sz.). Szintén fontos munkák születtek a Garibaldi-témakörben, mint például Tüköry kiadatlan írásainak rendezése. Ezt l. Tüköry 1933.

***IFJÚSÁGNEVELÉS ÉS KATONAI ELŐKÉPZÉS*⁵²⁹**

A világháborús vereség legfőbb okaként emlegetett erkölcsi tényező garantálásának legjobb módszere az ifjúság megszervezése, és ideológiai formálása volt. Erre nemcsak a vesztes Magyarországon, hanem a győztes Olaszországban is sor került. Az ötlet nem volt újdonság, ugyanis az 1870-71-es porosz-francia háborút követően Európa-szerte kezdett elterjedni az a szemlélet, hogy az állam az ifjúság testnevelésével, és a központilag ellenőrzött iskolai rendszerrel a saját jövőjét garantálja, hiszen a jövőbeli polgárok, vagyis a potenciális katonák fizikai és mentális alkalmasságát növeli. Ez a beavatkozás viszont sehol se érte el azt a szintet, ami az első világháború után vált jellemzővé, ugyanis ekkor már kifejezetten katonai előképzés lett a korábbi kötelező testnevelésből. Természetesen ez utóbbi ugyanúgy tartalmazott katonai elemeket, de ezek kevésbé voltak evidensek.

A militarizálódás okai Magyarországon és Olaszországban is különbözőek voltak, a döntések hatása viszont sok hasonlóságot eredményezett. Az egyik legfontosabb következmény az ifjúság szerepének ártértékelése volt, hiszen ettől kezdve az ifjúság „formálása” nyíltan a jövődöbéli katonák képzését szolgálta, így a katonai kapcsolatok tárgyalásának nem elhanyagolandó részét képezi az ifjúsági szervezetek működése, és kapcsolataik bemutatása.

AZ OLASZ IFJÚSÁGI SZERVEZETEK KIALAKULÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Ahogy korábban említettem, a katonai előképzés ötlete nem az első világháború után született. A szándék ellenére viszont nem sikerült országos szintű szervezetet létrehozni. Csupán kísérleti jelleggel működtek helyi szervezetek, mint pl. a convitti militari elnevezésű, gimnazistákat tömörítő iskolák, de ezek elitista szellemiségüknél fogva nem tudtak tömeges, és egységesen nemzeti szellemiséget átadni a diákoknak, úgyhogy a kísérlet 1893-ban véget is ért.⁵³⁰ Ezen negatív tapasztalat ellenére, a világháború tapasztalatai alapján, Olaszországban mindenki pártolta a premilitáris képzés megszervezésének ötletét és természetesen a katonaság saját magának akarta megszerezni ezt a feladatot. Ezért is az MVSN, illetve a hadsereg eleinte igen feszült viszonyát nem enyhítette az MVSN ilyen jellegű, 1926. augusztusi hatáskörének bővítése. Az előképzéssel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mint győztes hatalomnak, Olaszországnak nem kellett semmiféle szerződést kijátszania saját hadserege utánpótlásának a megszervezésére, és katonái létszámának és kiképzésének garantálására, így elméletileg az ifjúság katonai előképzésére sem lett volna szükség, de a fiatalos lendülettel küzdő önkéntesek magas hatékonysága a harcokban mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy az ifjúság ilyen irányú felkészítését érdemes kiaknázni. A fasiszmusnak a militarizmus meglövagolása mellett az ifjúság kizárólagos ideológiai formálására is szüksége volt, de a kormányra jutás első éveiben ezt még nem tudta keresztülvinni. Ennek a viszonylagos gyengeségnek is köszönhetően 1923 és 1925 között csak a már 1920 óta létező Avanguardie Giovanili Fascisték és Gruppi Universitari Fascisték működtek a Milícia alárendeltségében, csekély anyagi kerettel, és egyelőre a többi ifjúsági szervezet által, mint a cserkészek, vagy a katonai akadémiák, létükben állandóan fenyegetve. Az ifjúság egységes elgondolás szerinti megszervezése 1925-ben vette kezdetét, amikor az addig csak a 13-18 év közötti korosztályt tömörítő Avanguardie Giovanili Fasciste mellett

⁵²⁹ Az ifjúságneveléssel kapcsolatos alfejezetek kisebb módosítással publikálásra kerültek: Juhász 2012/2.

⁵³⁰ A kérdéstről lásd: Conti 1992.

létrehozták a 8-12 év közötti gyerekeket foglalkoztató Piccoli Italiani-t – amit még 1925-ben átneveztek Balillának – és párját, a Piccoli Italiane-t. Az év végére az Avanguardie Giovanili Fasciste már 145 ezer, a Balilla pedig 43 ezer tagot számlált, ami az első esetében 4000, a második esetében pedig 2300 szakosztályt jelentett. Később hozták létre a rendszer egyik utolsó elemét, a Figli della lupa fiú és lány szakosztályait, amibe a hattól nyolc éves korosztály tagjai kerültek.⁵³¹

Az ifjúság megszervezésének alapja a „fiatalság ideológiája” volt, ugyanis eszerint a lövészárkok túlélőiből, az olasz fiatalokból alakultak meg az első Fasciók, és a „Marcia su Roma” sem más, mint az olasz fiatalság ösztönös, életteli, teremtő erejének győzelme az öt elnyomó liberális, polgári és kivénhedt Olaszország felett. A fasizmus feladata tehát ezen ideológia szerint a fiatal és forradalmi erők hatalomra juttatása volt, hiszen csak így tűnt lehetségesnek a nemzet megújítása, a fiatalság megszervezése pedig a feladat eléréséhez szükséges lépés volt.⁵³²

Balilla a helyi néphagyomány szerint annak a fiatal fiúnak volt a beceneve, aki 1746. XII. 5-én Genovában megdobált kővel egy császári tisztet, ezzel fellázította a város lakosságát az osztrák örökösödési háború alatt Genovát megszálló császári hadsereg ellen. Az epizód a félsziget történelmét tekintve nem bírt jelentőséggel, de a Risorgimento történetírása szemében alkalmassá vált arra, hogy a csendes beletörődésből a népet felrázni tudó ifjú szimbólumává váljon, és így a szabadság iránti vágy megtestesítője legyen. A saját nemzeti múltját kereső és megalkotó Olaszországban Balilla figurája rendkívül népszerűvé vált mind generációs jellege, mind az ellenségkép aktualizálhatósága miatt.⁵³³ A „Balilla”, mint nemzeti mítosz születése 1847. XII. 10-re tehető, amikor a genovai lakosság egy a 101 évvel korábbi lázadásról történő megemlékezésen Balilla szerepét dicsőítő verseket is szavalt. Az egyesítés utáni liberális kormányok tudatos választásának köszönhetően széles néprétegek ismerkedhettek meg a történettel a tankönyvekből. A figura bemutatása és tettének értelmezése fokozatosan átvértékelődött, de a naív, kedves, ösztönösen cselekvő fiatal képe volt a meghatározó. Ezzel szemben a fasizmus az agresszívebb értelmezés híveként az impulzív jelleget emelte ki, és az új hőskép a gyerekhősből inkább fiatal „ardito”-t⁵³⁴ csinált. Gyermekkor-történeti szempontból fontosnak tartom kiemelni, hogy a kis katona szerepkör dicsőítése egy koncepcióbeli váltást is jelentett, hiszen amíg a liberális korszakban a katonaság egy egyszeri, korszakváltó esemény volt a gyermeki és a felnőtt lét között, addig a fasizmus a folyamatos készülést emelte ki, mely nem egy rövid időszakban csúcsosodott ki, hanem egy teljesen új létformát, egyféle „paraszt-katonai” életmintát tűzött ki célul.

Az ifjúság nevelésének átszervezésére és egy teljesen új szervezet létrehozására az volt az ürügy, hogy „felfedeztek” egy hiányosságot a szintén fasiszta kormányzat alatt végrehajtott, Giovanni Gentile filozófus nevével fémjelzett oktatási reformban. A hiányosság az *oktatás* és a *nevelés* szétválasztásában állt, és az új értelmezés szerint az iskolának csak az *oktatás* feladata jutott, az új ifjúsági szervezetnek pedig az erkölcsi és fizikai nevelés!

Az áttörés 1926. IV. 3-án, az Opera Nazionale Balilla létrejöttével történt meg. Ez a Miniszterelnökség közvetlen alárendeltségében, majd az Oktatásügyi Minisztérium államtitkárságaként működött, teljesen kizárva a katonai ellenőrzést, és élén a Milícia console

531 Zapponi 1982.

532 Nello 1977.

533 A piemonti hivatalos hős, Pietro Miccia története, aki a franciák ellen áldozta fel életét az uralkodójáért, nem volt aktuális 1848/49-ben. A tisztán népi indíttatásúként bemutatott 1282-es Szicíliai Vecsernye pedig a franciák ellen irányult. Balilla viszont mind fiatalsága, mind alacsony származása miatt széles néprétegek körében lett népszerű, és Balilla pont azok ellen a megszálló osztrákok ellen lázadt, akik jó 100 évvel később a nemzeti egység kialakulásának fő akadályát képezték. A történet számos további kiaknázási lehetősége közé tartozott a Dávid-Góliát történettel való összekapcsolása is, amiben természetesen Balilla és az olaszok játszották Dávid szerepét, és az osztrákok Góliátét. Isnenghi 1996.

534 Az „ardito”-k az első világháborús olasz rohamcsapatok katonái voltak.

generale, vagyis dandártábornoki rangban álló tisztje, Renato Ricci állt. Habár a szabályozás szerint nem egyszemélyes lett volna az irányítás, az igazgatótanács felállítása sohasem történt meg és ezt az ideiglenes állapotot 1927 augusztusában egy rendelet véglegesítette. Az „egyeduralom” jelentősen hozzájárult, hogy a már korábban is sötét pénzügyeiről ismert Ricci meglehetősen szabadosan bányon az ONB pénzeivel, illetve saját kénye-kedve szerint irányítsa a szervezetet. A megfelelő szervezet létrehozását a konkurens fokozatos bezárása követte, jelentősen megterhelve a rezsim viszonyát a katolikus Egyházzal. Az Opera Nazionale Balilla a rezsim teljes mértékben kihasználta az egyházellenes harcban, ugyanis számos atrocitásról tudni, amit az ONB tagjai követtek el a katolikus szervezetek kárára.⁵³⁵ Az ONB pártpolitikai jellege különösen nyilvánvaló a balillák esküszövegéből, hiszen ebben az ifjak Mussolinire és a PNF-re esküdtek fel és nem az olasz államra.⁵³⁶

A nevelés-oktatás kifejezések jelentéstartalma közötti különbségre építés nem volt különösen szerencsés, ugyanis jelentős problémákat okozott az ONB-nek az állami apparátusba történő elhelyezése során. Ezt 1927. I. 9-én, a feladatkör szabályozásakor az oktatás feladatának részleges kiterjesztésével oldották meg.⁵³⁷

Az 1927-es szabályozás szerint az Opera Nazionale Balilla felépítése követte az Milíciáét és ehhez hasonlóan az elnevezéseket is az ókori római katonai terminológia aktualizálásával alakították ki. A tagság pedig különböző arányban, de folyamatosan nőtt.⁵³⁸ Érhető volt a szervezetbe történő belépések növekedése is, hiszen túlságosan is ismertek voltak a hátrányok, amivel járt, ha valakinek nem volt tagsági könyve. Néhány az előnyök közül: a '30-as évektől az ONB ösztöndíjakat utalt ki, nyári táborokat és tengeri körutakat szervezett, bölcsődéket és „doposcuola”-t⁵³⁹ üzemeltetett, iskolai étkeztetést nyújtott. 1930 októberétől egy törvény a munkahely kereséskor is előnyöket biztosított az avanguardistáknak.

Az Opera Nazionale Balilla tevékenységébe sportgyakorlatok, politikai oktatás, kirándulások, és táborozások is beletartoztak. A tagság felvonult az ünnepélyes eseményeken, és állandóan feltűntek a megmozdulásokon. Nagy súlyt fektettek az országos jelentőségű kezdeményezésekre. Ilyen volt a Ricci által először 1929-ben megrendezett „Campi Dux”, mely évente fogadta Rómában a vidéki tagokat, hogy azok versenyezzenek egymással. A '30-as évektől a részt vevő összes avanguardista felvonult Mussolini és a párt vezetősége előtt. Hasonló jellegű volt a „Campi Roma” is. Az atlétikai teljesítmények kultusza az iskolai testnevelés tanításának terjedésével még általánosabbá vált, melyet szintén az ONB tartott kézben.⁵⁴⁰

Az Opera Nazionale Balilla egyik fő profilja minden sporttevékenység mellett a katonai

⁵³⁵ Zapponi 1982.

⁵³⁶ Bracalini 2009. 158.

⁵³⁷ Zapponi 1982. 599. Idéz az 1927. I. 9-ei 6. törvényerejű rendelet 10. paragrafusából.

⁵³⁸ A hivatalos kimutatás alapján 1928-ban 812 ezer balillára és 424 ezer avanguardistára 21.600 kiképző tiszt és nevelő, illetve 640 káplán jutott. 1930-ban szintén a hivatalos adatok szerint 954 ezer balillára, 418 ezer avanguardistára, 660 ezer Piccola italiana-ra, 111 ezer Giovane italiana-ra, 269 ezer Figlio della lupa-ra több mint 35 ezer kiképző és nevelő, illetve 1064 káplán jutott. 1934-ben a Figli della Lupa kivételével már 1786 ezer gyereket számlált az ONB tagsága. 1937-ben, az ONB felosztásakor, és GIL néven a fasiszta pártba történő beolvasztásakor a tagsági adatok a következők voltak: 1967 ezer Balilla, 866 ezer Avanguardista, 1981 ezer Piccola Italiana, 433 ezer Giovane italiana, 412 ezer Figlio della lupa. Zapponi 1982.

⁵³⁹ Diákok esetében a napközinek felelt meg. A felnőtt megfelelőjét „dopolavoro”-nak hívták. A „doposcuola” és a „dopolavoro” iskola és munka utáni közösségi, művelődési szervezatként működött, társasági összejöveteleket is szervezett. A szórakozás biztosítása mellett természetesen irányította és így befolyásolta az emberek ízlését, kulturális értékrendjét.

⁵⁴⁰ 1928 és 1933–34 között a felső tagozatos általános iskolások száma, akik rendszeresen jártak testnevelési órákra 220 ezerről 324 ezerre nőtt, tanáraik száma 166-ról 638-ra növekedett, miközben a testnevelés oktatására alkalmas helyek megszorozódtak, 502-ről 4199-re. 1933-ban több mint 1500 ezer diák vett részt az „országos gimnasztikai ünnepen”, körülbelül 2297 ezer indult valamilyen sporteseményen, 201 testnevelési tájékoztató kurzust tartottak, 8229 tanár közreműködésével Zapponi 1982.

előképzés maradt. Ezt 1934 végéig különösebb megkötöttségek nélkül végezte, ugyanis semmilyen más szerv sem rendelkezett beleszólással a képzésbe. Eleinte kedvezményekkel járó, fakultatív döntés volt a részvétel. Az 1927. VIII. 5-i törvény a sorozásról kedvezményeket biztosított azoknak a 18 és 21 év közötti fiataloknak, akik eredményesen végezték el a katonai előképzést. Számukra három hónappal rövidebb volt a szolgálat és 26 éves korukig eltolhatták azt egyetemi tanulmányaikra hivatkozva. A Hadügyminisztérium egy 1927-es körlevele a képzést két egymást követő évben elvégzendő hat meg négy hónapos részben határozta meg. 1928 júniusa és augusztusa között megszervezték a balillák és avanguardisták tengeri szakosztályait is, és az ONB megszerzett négy iskolahajót, illetve az anziói III. Viktor Emánuel tengerészeti kollégiumot. 1930 novemberétől Ricci elérte Mussolininél, hogy az avanguardisták tornatermeiben legyenek géppisztolyok és „1891” mintájú karabélyok. A karabély kicsinyített mása a balillák és avanguardisták állandó felszerelése lett. Időközben a tengerészeti szakosztályok mellett megjelentek a biciklis, motorkerékpáros, karabélyos, alpesi, légi,⁵⁴¹ elsősegély és sí részlegek.⁵⁴² A képzés folyamatossá tételéhez szükséges döntés volt 1930. X. 8-án a Fasci Giovanili di Combattimento alapítása, mely a 18-tól 21 éves fiatalokat tömörítette, teljessé téve az átmenetet az ifjúsági szervezetek és a fasiszta párt között.⁵⁴³ Ezt követően az 1930. XII. 30-ai törvény kötelezővé tette az előképzést minden 18 évet betöltött állampolgárnak, és a kiképzést az MVSN-re bízta azzal a megkötéssel, hogy megfelelő személyzet hiányában, az ONB instruktoraié a feladat. 1934. XII. 31-ével az előképzést a 8 és 18 év közötti korosztályra is kiterjesztették, és a katonai ismeretek oktatása az általános iskola felső évfolyamaiban tananyag lett.⁵⁴⁴ A Hadügyminisztérium ekkor megkapta az évek óta óhajtott felügyeleti jogot, mivel létrehozták a „Katonai elő- és utóképzés felügyelőségét” és 1936 márciusától minden olasz állampolgárnak külön lapon nyilvántartották a „hadi érettségét”.

1937. X. 27-én egy rendelet feloszlatta az Opera Nazionale Balillát és helyette a következő nap egy másik rendelet felállította a Gioventù Italiana del Littoriót. A név megváltoztatása egy sokkal fontosabb változást takart: a lényegében önálló szervezetet bekebelezte a párt. Ezzel ellenőrzése alá vonta 8 éves koruktól az összes olasz gyermeket. A Gioventù Italiana del Littorio és így a párt még 1938-ban a katonai előképzés ellenőrzését is megszerezte és a Milícia csak az utóképzésbe szólhatott bele. A „Katonai elő- és utóképzés felügyelősége” is megszűnt. A sportversenyek száma megnőtt, a már Ricci által elindított zenei képzést is felkarolta a párt. Mussolini és a párt számára az ifjúság fasiszta szempontú nevelésének fontosságát jelzi, hogy a GIL számára kiutalt összegek nem csökkentek, sőt nőttek, még a háborús években is, amikor számos egyéb, akár a hadi eseményeket is befolyásoló intézményekben megtakarításokat vezettek be.⁵⁴⁵

541 A repülő premilitáris tanfolyamokról szóló részletes tájékoztatást lásd: HL Rm.K.A. 303/935. mappa, Szabó 1938. VI. 17., 403/259 k.a.-1938.; u.o. u.ő., 1938. VIII. 6., 585/386 k.a.-1938.; u.o. u.ő., 1938. VIII. 6., 588/389 k.a.-1938.

542 Zapponi 1982.

543 Nello 1977.

544 Többek között erről tudósít Szabó 1934. VII. 19-ei jelentése: HL VKF 1934. 121 917.; Schindler egy 1932-es jelentésében kimutatta, hogy 1931-ben, vagyis az 1930 és 1934 közötti átmeneti időszakban, egy korosztálynak körülbelül csak 1/3-a volt tagja az Opera Nazionale Balillának. HL VKF 1932. 118 725.

545 Az Opera Nazionale Balilla éves kerete sohasem emelkedett 80 millió líra fölé. A Gioventù Italiana del Littorio létrejöttével nőni kezdett a támogatás mértéke, ugyanis 1939-ben már 200 millió, az 1942-43-as tanévben pedig 1 milliárd 130 millió líra járt az állami költségvetésből. Összehasonlítási alapként 1941-ben a Külügyminisztérium, a Kegyelemi és Igazságügyi Minisztérium, illetve a Gioventù Italiana del Littorio részére elkülönített összegeket nem számolva a fasiszta párt éves költségvetése sem haladta meg az 500 millió lírát. Zapponi 1982.

A fasiszta ifjúságpolitikára lásd még: Dogliani 2008. 167-179. és Gibelli 2005.

A LEVENTEMOZGALOM KIALAKULÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE

A magyarországi katonai előkészítést célzó szervezetek története nem a leventeintézményekkel, hanem a Kiegyezést követően, az 1886. évi XXXVIII. tc. által létrehozott *Ifjúsági véderő*vel kezdődött.⁵⁴⁶ Egyéni kezdeményezés eredményeképpen működtek a kecskeméti Iskolai zászlóaljok (1903) és a Nemzeti Falanx (1907). Hatékonyságuk valószínűleg nem felelt meg a katonai körök elvárásainak, ugyanis az 1900/1901-es tanévtől a középiskolákban kötelezően bevezetett játékdélutánokat 1907-től katonai gyakorlatokkal egészítették ki. Az első világháború során az Országos Testnevelési Tanács megalkotta a 12-21 év közötti fiatalok *Ifjúsági (Honvédő) Egyesületek*be való tömörítésének koncepcióját. A Hadügyminisztériumnak a programból csak az nem tetszett, hogy a belépés önkéntes alapon működött volna, ugyanis a törvény által szabályozott, mindenki számára kötelezően előírt katonai előképzést preferálták. Habár az Ifjúsági Honvédő Egyesületek nem jöttek létre, koncepciójuk, kiegészülve a hadügyminisztériumi kritikával, az 1920 utáni ifjúságpolitika alapját képezte.⁵⁴⁷

A szervezési előzmények mellett a leventemozgalom célkitűzései megfogalmazásához az az elképzelés is hozzájárult, amely szerint a hangsúlyt az *erkölcsi erőre* kell helyezni, hiszen a háború elvesztése egyik legfőbb okának az erkölcsi erő hiányát tartották.⁵⁴⁸

A harmadik fontos előzmény az ifjúsági testedző egyesületek sikere, hiszen ezekben a MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) tagjai jelentős szerepet játszottak, és sikeres tevékenységükkel bizonyították, hogy az ifjúság igenis szervezhető az iskola keretein kívül is, és a sport útján mozgósítható, nevelhető, illetve befolyásolható.

A leventeintézmény születési okmánya az 1921 decemberében elfogadott LIII. törvény, mely a Végrehajtási Utasítással, vagyis az 1924. I. 31-én közzétett 9000/1924. sz. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteri rendelettel lett teljes. Ez utóbbit a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 800/1935. sz. rendelete módosította. A szabályozások köteleztek minden 12 és 21 év közötti iskolás fiút és lányt, vagy iskolán kívüli férfit legalább 8, legfeljebb 9 hónapon át heti 3 órányi testnevelésre. A felügyeletet és a szervezési munkákat a vallás és közoktatásügyi miniszternek alárendelt Országos Testnevelési Tanács *XIII. (testnevelési) ügyosztálya* látta el.⁵⁴⁹ Ez felügyelte a testnevelést, és egészen városi, illetve községi szintre lebontott ellenőrző rendszerrel rendelkezett. Helyi testnevelési bizottságok is alakultak, és az ifjúságot tömörítő egyesületeket hívták leventeegyesületeknek. Egy kb. 50 fős csoport élén állt az oktató, akit szükség esetén segédoktatók is segítettek. Az oktatók 4-6 hetes képzésen átesett tanárok, tanítók és hivatalnokok lehettek, akik munkájukért fizetésben részesültek. A korai időszak infrastrukturális hiányosságai mellett⁵⁵⁰ szabadtéri gyakorlatokat, csoportos foglalkozásokat és ügyességi játékokat, illetve kirándulásokat szerveztek. A magántőke bevonására volt szükség

⁵⁴⁶ Blasszauer 2002.

⁵⁴⁷ P. Miklós, 1997.

⁵⁴⁸ Jellemző mennyire elfogadott volt a magyar katonák körében a vélekedés az erkölcsi erő fontosságáról, ugyanis Schindler Szilárd ezredes római katonai attasé amikor 1931. VI. 12-ei jelentésében katonapolitikai szempontból elemezte a katolikus ifjúsági szervezetek feloszlását Olaszországban, ezt helyeselte, és véleményét az „erkölcsi erő” fejlesztésének szükségességével magyarázta, ugyanis a premilitáris képzés lényegesen javított az olasz hadsereg fegyelmén, illetve megengedhetetlennek tartotta, hogy más, a fasiszmusétól eltérő politikai erő is irányíthassa a fiatalokat. HL VKF 1931. 14 203.

⁵⁴⁹ Blasszauer 2002.; az 1935-ös rendelet szövege még a megfelelő vallásfelekezet istentiszteletein való kötelező részvételről, és a szabályozás be nem tartóinak büntetéséről, ami először figyelmeztetést, majd dorgálást jelentett.

⁵⁵⁰ A szükséges épületek és pályák hiánya mellett az oktatói tevékenység is jórészt alulfizetett volt, vagyis akik csinálták, sokszor társadalmi munkaként végezték. Az egyesületek sem jöttek mindenhol létre és a felszerelés is hiányos volt: ezt igénylés alapján az Országos Testnevelési Tanács biztosította, eleinte céllövő puskát és kisöbű fegyvert – német Geco típusú kispuskát – adtak, majd csak 1925-től vált általánossá a Fegyver és Gépgyár által készített Fég -puska. Blasszauer 2002.

a pénzügyi szükségesség miatt, tehát meg kellett nyerni a vagyonosok támogatását. Az anyagi források garantálása utáni következő feladat könyvtárak felállítása, orvosi felügyelet szervezése, leventeoktatók kiválasztása, és végül a leventék létszámának növelése volt.⁵⁵¹ Mindezzel egy időben, 1924-ben elkezdődött az ifjak összeírása, oktatói tanfolyamok indultak, és 1927-től már a köteleességüket nem teljesítőknak is rögzítették a büntetését. A mozgalom Sirsich Béla tábornok, az Országos Testnevelési Tanács legelső társelnöke rendeletére vette fel a „levente” nevet. Kialakultak a keretek is, hivatalos köszönéssé 1926 decemberében a dr. Matolcsy László győri leventeparancsnok által bevezetett „SzEBB⁵⁵² Jövőt!” vált, melyre „Adjon Isten!”-t volt kötelező felelni. Az egyenruha csak fokozatosan alakult ki, ugyanis eleinte kizárólag a leventesapkát rendszeresítették.⁵⁵³ Az 1924. VI. 30-án elfogadott szabályzat szerint a jelvény egy körülbelül 2 cm-es fenyőág által keretezett nefelejcs volt, rajta egy L betűvel. A tagság a 12 és 21 év közötti fiatalok számára ingyenes volt, a 21 év felettieknek, ha önkéntes alapon beléptek öt évre, évi egy aranykoronába került, de természetesen a katonai szolgálat során mindenféle tagdíjfizetést felfüggesztettek. A leventék számára egyéb szervezeti tagság csak abban az esetben volt megengedett, ha annak céljai nem mondtak ellent a Levente egyesület célkitűzéseinek. A szervezetben belül tiltottak mindenféle politikai tevékenységet, hazardjátékot vagy alkohol árusítását.⁵⁵⁴ Hivatalos lapjuk 1923. VII. 1-től a „Levente” lett.⁵⁵⁵

A pénzügyi keret minimális volt, hiszen a központi költségvetés nem, csak a vármegyék rendelkeztek bizonyos ilyen célra elkülöníthető forrásokkal, de ebből se tellett sokra. Ezen a helyzeten segített egy 1924-es belügyminiszteri rendelet, ami a fogadóirodák és a lóversenyek hasznának 8%-át a leventeegyesületeknek utalta át. Ebből a forrásból már el lehetett kezdeni a sportpályák építését és kötelezővé váltak a leventefoglalkozások, ami legalább 5 és legfeljebb 8 hónapon át heti 2 órát, esetleg egy délutánt jelentett. Meg kell jegyezni azt is, hogy a sporttal való megismertetés sok eredményes sportkarrier kezdetét is jelentette. 1923-tól rendeleti úton előírták a népművelési tevékenység koordinálására a vármegyei népművelési titkáraival való kapcsolatfelvételt, és az egyesületi élet a sportjelleg mellett lassan kulturális funkciókat is kapott. Az erkölcsi és hazafias nevelés is megindult: kegyeleti stafétafutásokat szerveztek, emlékfákat ültettek, csaták évfordulóit ünnepelték, hősök sírjait gondozták. Az erkölcsi nevelés vallás-erkölcsi alapokon állt, tehát a vallásos jellegű intézményekkel, programokkal rendezvényekkel garantálva volt az együttműködés. A kezdeti összetűzések után a lelkészek is bekapcsolódtak a leventeképzésbe, gyakoriak voltak a táborozások alatt a tábori misék.⁵⁵⁶

A trianoni békeszerződés katonai pontjainak betartását felügyelő SzKEB is felfigyelt a leventeintézményre, ugyanis Foch marsall, a Versailles-i Szövetséges Katonai Bizottság elnökének 1926. I. 22-ei levelére válaszul a SzKEB 1926. VI. 22-én egy jelentést küldött Foch marsallnak az új magyar ifjúsági szervezetről. Ebben többek között szó van a szervezet születésének törvényi háttéréről, kikre vonatkozik, mi a büntetése azoknak, akik nem engedik el a fiatalokat a levente foglalkozásokra. A dokumentum kitér arra a fontos tényre, hogy habár az egész tevékenység sportfoglalkozás jellegű volt, ez katonai elemeket is tartalmazott, mely gyakorlatok felszámolását jegyzékben kérte a SzKEB a magyar kormánytól, mint például a bajonett felszerelésének és használatának oktatását. A SzKEB küldöttgyűlése nem hagyta figyelmen kívül, hogy a Levente kiképzésnek katonai felkészítő jellege volt és sok más mellett azt is szóvá tette a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek, hogy a leventék 5,6 mm-es

⁵⁵¹ Varga 1992.

⁵⁵² Értsd: **Sz**abad, **E**rős, **B**ecsületes, **B**oldog

⁵⁵³ Blasszauer 2002.

⁵⁵⁴ ASDMAE AP (1919-1930), b. 1761, f. 8157, Notiz. mil. n. 10. Allegato n. 4.

⁵⁵⁵ Blasszauer 2002.

⁵⁵⁶ Varga 1992.

kaliberű puskákkal tanultak célba löni, illetve nagy számban alkalmaztak volt honvédtiszteket, mint kiképzőt. Egy külön fejezet foglalkozik azzal, hogy a fizikai felkészítést morális kiképzés is kiegészítette, mint például a hősök kultuszának ápolása, vagy a hazaszeretet „kifejlesztése”, illetve ott volt a vallásos érzület növelését célzó szándék is. A jelentés összeállítói fontosnak tartották megjegyezni, hogy a leventeintézmény meglehetősen népszerűtlennek bizonyult.⁵⁵⁷ A dokumentum kitér arra is, hogy a Bethlen-kormány ellenzéke sok elemét kárhoztatta ennek a „porosz, militarista” intézménynek, ellenzéki képviselők többször is nehezményezték felszólalásaikban a Nemzetgyűlésben, hogy a leventeintézményt politikai, vagyis szocialista- és zsidó-ellenes célból használják fel, ahogy a misére járási kötelezettség sem növelte a szervezet támogatóinak számát. A SzKEB azzal is tisztában volt, hogy a kiképzés az irredenta és nacionalista gondolatok terjedését és a Honvédség későbbi toborzásait segítette elő. Habár nyilvánvaló volt a szervezet szerződösszegő jellege, mely igazolta a SzKEB esetleges beavatkozását a magyar kormánynál, a jegyzék szerint inkább várakozó álláspontra helyezkedtek, hogy meglássák, mindez hogyan végződik. A SzKEB-nak a magyarországi katonai ellenőrzés felszámolása előtti igencsak toleráns viselkedése valószínűleg azt tükrözi, hogy nem tartották igazán veszélyesnek ezt a sportkörnek álcázott premilitáris képzést. A túlságosan szembeötlő katonai elemek miatt tiltakoztak a megfelelő szerveknél, de magának az intézménynek a működését nem kifogásolták, ami egyben jelzi a SzKEB-nak a leventeintézmény hatékonyságáról alkotott nem túl hízelgő véleményét is.⁵⁵⁸

A kiképzés hatékonysága – legalábbis az oktató tanoncok teljesítményéből ítélve – nőtt az évek során, amire forrás a frissen kinevezett budapesti olasz katonai attasé, Giovan Battista Oxilia ezredes 1928-ban íródott, 12-es számú információs jelentése. A főtitst 1928 augusztusában-szeptemberében többek között számos Levente táborban is járt, jelentése a Honvédség katonai oktatási intézményeivel foglalkozik, és a 3. mellékletben a Levente táborokkal kapcsolatos élményeiről számolt be. Fontosnak tartotta kiemelni a táborok, és a tábori élet katonai jellegét, a táborok állandó díszítéseként alkalmazott irredenta szimbólumokat és jelszavakat, illetve a magántőke nagy szerepét a táborok felállításában. A kiképzés főleg tornagyakorlatokból állt, a katonai jellegű gyakorlatok a zárt rendi kiképzésre korlátozódtak, de elkerített rész szolgált a céllovasra. Az utolsó táborban, ahol oktató tanoncok szakasz és egyéni harcászati kiképzésével foglalkoztak, Oxilia kérésére improvizáltak egy szakasz gyakorlatot, mely során a szakasz a támadó ellenséges gyalogság tüze alatti előrenyomulást gyakorolta valódi fegyverrel és vaktölténnyel. A gyakorlatból azt szűrte le az attasé, hogy az oktató tanoncok legalább annyira tisztában voltak a harcászati kiképzéssel, mint az olasz altisztjelöltek és annak ellenére, hogy tudatában volt, hogy a látogatás során válogatott elemekkel ismerkedett meg, igen jó véleménye volt az oktató tanoncoknak az improvizálás során nyújtott teljesítményéről.⁵⁵⁹

Olaszországhoz hasonlóan, Magyarországon is létrehozták az ifjúság számára a sportversenyeket: 1928-ban megrendezték az „Első Országos Leventeverseny”-t, majd 1929–31-re kialakították az egész országot átfogó leventebajnokságok rendszerét. A „tömegek”

557 Példákkal is alátámasztották mindezt, ugyanis a jelentés szerint 1926. II. 26-án Budapesten egy bizonyos Szabó százados, V. 18-án pedig Zomba községben, a kaposvári járásban Schlechta kiképző ellen lázadoztak a foglalkozások résztvevői.

558 AUSSME E–8 r. 140 b. 3.

559 ASDMAE AP (1919-1930), b. 1761, f. 8157, Notiz. mil. n. 12. Allegato n. 3. A budapesti olasz katonai attasé 1928-as jelentését annak a ténynek a tudatosításával kezdte, hogy az I. világháborút lezáró békeszerződések mindegyik vesztes államnak megtiltották a sorozást és a katonai előképzést, mégis, ezek mind kialakították a maguk többé-kevésbé hatékony, de minden esetben a békeszerződés pontjaiba ütköző szervezeteit, melyek segítségével sikerült kijátszaniuk a békeszerződéseket és előkészíteni, illetve megszervezni a férfi lakosság mozgósítását. A jelentés tehát tudatosan arra törekedett, hogy felderítse a magyar intézmény működését és a hivatalos maszlagon túl, a Levente Egyesület valódi feladatait is ismertesse. Mivel az attasé megkapott minden titkosnak számító adatot, amire igényt tartott, jelentése híven adja vissza a Levente Egyesület 1928-as viszonyait.

fogalmába nemcsak az iskolaköteles korú, illetve a 21. életévét el nem érő, iskolát elhagyó ifjúság tartozott bele, hanem az egész magyar munkára fogható társadalom. Erre példa a Mussolinit annyira tisztelő miniszterelnök, Gömbös Gyula 1932-es kezdeményezése, miszerint az olasz „Nazionale Dopolavoro” mintájára megalakult a Nemzeti Munkaközpont, célul tűzve a dolgozók szabadidejének megszervezését (üzemi torna, kirándulások, egészségügyi tanfolyamok stb. révén).

A rendszer kiépítését követően a Magyar Katonai Szemlében, a Honvédség szakmai havilapjában, rendszeresen ismertették a többi országban működő premilitáris képzési intézményrendszer működését, ezzel biztosítva az összehasonlíthatóságot a Levente Intézménynek az Országos Testnevelési Tanácson belül működő vezetősége számára. A cikksorozat, mely jórészt Erdős László nevéhez kötődik, a mai olvasó számára is tanulságos, már csak azért is, hiszen nyilvánvalóvá válik belőle, hogy maga a katonai előképzés nem a legyőzött államok sajátossága volt, hanem az első világháború ifjúsággal kapcsolatos tapasztalatainak az össz-európai szintű megvalósítása.⁵⁶⁰

A leventeképzés tömegessé igazán 1927-től vált, hiszen akkortól megszűnt Magyarország közvetlen katonai ellenőrzése. Kialakultak a hadsereg megfelelő területeire felkészítő szaksportági egyesületek (repülés, kerékpározás, birkózás...) és kiépült a behívási rendszer. A helyhatósági, Budapesten pedig a kerületi hatóságoknak kellett vezetniük a nyilvántartásokat, a behíváshoz szükséges éves összeírások mellett valódi nyilvántartó lapokat is vezettek. Mivel minél kisebb csoportlétszámmal próbáltak dolgozni, különleges esetben más ifjúsági szervezetek is indíthattak „levente képzést”. Ilyen volt a cserkész-leventék esete is. Ahol volt rá lehetőség, ott a leventék szakasz szintű harcászati kiképzést is kaptak.⁵⁶¹ Ez viszont nem volt elég a Honvédelmi Minisztérium szemében, hiszen a sorkatonaság bevezetésére törekedett. Ennek mindenkire ki kellett terjednie, vagyis teljes mértékben egységesíteni kellett a valóban egyenlőtlen színvonalú kiképzést és ezt teljesen katonai ellenőrzés alá kellett vonni. A Honvédelmi Minisztérium elégedetlenségnek a következménye, hogy az 1939. évi II. tc., vagyis a bledi egyezményt és a győri program meghirdetését követő új honvédelmi törvény a leventeoktatást a honvédelmi kötelezettségek közé sorolta és büntetés terhe mellett lehetővé kellett tenni a szülő vagy a munkáltató által a részvételt. A fizetést szabályozták, amit a honvédelmi tárca biztosított. Megvalósult a már Olaszországban is létező „Fejlődési törzslap”.

A MAGYAR KATONAI NEVELŐINTÉZETEK ÉS AZ IFJÚSÁG MEGSZERVEZÉSE

A trianoni békeszerződés korlátozta a tisztképzést, és erre hivatalosan csak egy helyen volt lehetőség.⁵⁶² A trianoni békeszerződés szabályait figyelembe véve született az 1922. évi X. törvénycikk, mely egységes rendszerbe foglalta a katonatisztképzést, és a Ludovika Akadémiát nevezte meg katonai tisztképző intézményként, miközben az 1921. évi XLIV. tc. szabályozta az összes többi, hivatalosan megszüntetett intézményt.

Az Osztrák–magyar Monarchia időszakában Magyarországon működő közös hadapród és reáliskolák maradványaiból 1921-ben két alsó és két felső évfolyamos, négyéves reáliskolai fiúinternátust hoztak létre. Sopronban és Kőszegen egy-egy alreál, Budapesten és Pécsen egy-egy főreál kezdte meg működését Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet elnevezéssel. Valójában 1922-től ezek történelmi neveket vettek fel: a soproni „Rákóczi Ferenc”, a kőszegi „Hunyadi Mátyás”, a pécsi „Zrínyi Miklós”, a budapesti pedig „Bocskai István” M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet lett. 1922-től hivatalosan a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium kizárólagos felügyelete alá tartoztak, tantervük a reáliskoláéval egyezett meg, növendékeik

⁵⁶⁰ Erdős 1932/2, D. J., 1932/5, Erdős 1932/12, Erdős 1933/1, Erdős 1933/6, Berkó 1935/6, Erdős 1935/10.

⁵⁶¹ ASDMAE AP (1919-1930), b. 1761, f. 8157, Notiz. mil. n. 10.

⁵⁶² 1921. évi XXIII. tc. 111, 112. §

civil könyvekből tanultak, viszont valójában a nevezett iskolákat a Honvédelmi Minisztérium is felügyelte és a végzett növendékek felvételi nélkül folytathatták kiképzésüket a Ludovikán. Belőlük került ki az akadémikus tisztjelöltek 50%-a.⁵⁶³

Ezekben az iskolákban különösen nagy hangsúlyt kapott az erkölcsi nevelés, mellyel kétféle célt kívántak elérni: a harc céljának megértését, és egy ezzel kapcsolatos hősiesség kialakítását; illetve a katonai szempontból legfontosabb erkölcsi tulajdonságok kialakítását. Ezek eléréséhez a civil órák katonai szellemű átszínesítése, a tanári példamutatás kidomborítása, és az állandó fegyelem fenntartása mellett a sportot is felhasználták, melyre bőven volt lehetőség az intézeti sportéletben, és a katonaiskolák között évente megrendezésre kerülő sportversenyek alatt.

A korszak első évtizedében cserkésztevékenységnek álcázott katonai gyakorlati foglalkozások mellett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által bevezetett civil foglalkozások tették még sűrűbbé a diákok délutáni programjait.⁵⁶⁴ A '30-as évek egyik legfontosabb elméleti-gyakorlati tárgyává a lövéstan, a lökiképzés és a fegyverismeret lett, amivel csak a délutáni órákban lehetett foglalkozni. A gyakorlást éleslövészettel fejezték be. Az alsóbb évfolyamok légpuskával, a felsőbb évfolyamok hadi fegyverrel lőttek. A harcászati feladatokat raj-, század- és zászlóaljkötelékben hajtották végre. Gyakoroltatták a harcbiztosítást, a parancsnoki munkát, a térképolvasást, és a térképkidolgozás alapfeladatait. Volt kerékpáros kiképzés és – ahol lehetett – síoktatás.⁵⁶⁵ Az olasz katonai attasé 1928-ban valószínűleg egy ilyen reáliskola növendékeinek gyakorlatozásával volt megelégedve, és jelentésében ezeket a diákokat nevezte oktató-tanoncoknak.⁵⁶⁶

1931-ben a budapesti reáliskola megszűnt, a másik három (1928-tól fokozatosan) az 1931-1932. tanévre egyaránt nyolcosztályos reáliskolává alakult.⁵⁶⁷ A Honvédelmi Minisztérium 1932-től kezdte kiszorítani a Vallás és Közoktatási Minisztériumot a fenti iskolákból, de a szemléletváltást a rejtési szükségletnek és az ilyenkor szokásos fáziskésésnek köszönhetően nem tudták teljesen végbevinni.⁵⁶⁸ 1933-tól megszűnt a cserkész egyenruha, katonás egyenruhát rendszeresítettek és a tiszttanárokat ismét rendfokozatuknak megfelelően szólították. Az intézmények 1937-től, a honvéd név beiktatásával vállalták fel nyíltan katonai jellegüket.⁵⁶⁹ 1937-ben elnevezésük kiegészült a Honvéd jelzővel, melyre egy példa: M. Kir. „Rákóczi Ferenc” Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet. 1939-ben nevük újra megváltozott: M. Kir. „Zrínyi Miklós” Honvéd Főreáliskola. A növendékek száma 300 volt iskolánként, a három főreáliskola 1941-ig működött, utolsó évfolyamuk 1943-ban érettségizett.⁵⁷⁰ Természetesen az olasz katonai attasé ezen intézmények tevékenységét is figyelemmel kísérte.⁵⁷¹

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK AZ IFJÚSÁGI SZERVEZETEK KÖZÖTT

Az ifjúsági szervezetek nemzetközileg is összekapcsolódtak, tagjaik számos közös programon vettek részt, nemegyszer egymás országaiba is látogattak. Magyar részről nemcsak a Levente intézmény foglalkozott az ifjúság szervezésével, hiszen a leventéken kívül működött még a Turul Szövetség, a Cserkészszövetség... A fasiszta Olaszországban viszont

⁵⁶³ Szabó 2007. 157, 158.

⁵⁶⁴ Szabó 2007. 168.

⁵⁶⁵ Szabó 2007. 171.

⁵⁶⁶ ASDMAE AP (1919-1930), b. 1761, f. 8157, Notiz. mil. n. 12. Allegato n. 3.

⁵⁶⁷ Szabó 2007. 157.

⁵⁶⁸ Szabó 2007. 170.

⁵⁶⁹ Szabó 2007. 171.

⁵⁷⁰ Szabó 2007. 157.

⁵⁷¹ I. pl. HL HM 1935 Eln. o. II. tétel 261. alap és iktató szám

kizárólag az ONB-t és az Actio Cattolica-t engedélyezték. Mivel kizárólag az ONB, majd jogutódja, a GIL volt állami kézben, törvényszerűnek bizonyult, hogy a kapcsolatot annak magyar megfelelőjével, a katonai előképzést intéző és felügyelő Levente Intézménnyel vegyék fel. Ez nem jelenti, hogy a többi magyarországi mozgalommal nem foglalkoztak volna – sőt, a Min.Cul.Pop. állandóan figyelte tevékenységüket⁵⁷² –, illetve a fasiszta ifjúság csak a Levente Intézménnyel meglévő kapcsolatok keretében utazott volna Magyarországra,⁵⁷³ viszont nem volt intézményi háttér, mely a folyamatos kapcsolattartást elősegítette volna.⁵⁷⁴

Az olasz és a magyar hivatalos szervek támogatták az ifjúsági szervezetek kapcsolatait és igen hamar megszervezték a közös programokat. A hivatalos kapcsolatfelvétel az 1927-ben aláírt olasz–magyar barátsági szerződést követő parlamenti delegációk tanulmányútjával kezdődött, ugyanis az olasz delegáció egy tagja, Antonio Cippico gróf, Augusto Turati párttitkár és Mussolini előtt történő beszámolója végén Turati figyelmébe ajánlotta a leventeintézményt, mondván küldjék Renato Ricci tábornokot magyarországi tanulmányútra, „mivel még a fascismus is sokat tanulhat a magyar leventemozgalom vezetőitől.”⁵⁷⁵ Az érdeklődés kölcsönös volt, ugyanis Albrecht főherceg 1928. I. 9-ei római félhivatalos látogatása során kikérte Mussolini véleményét a Magyarországon kibontakozó premilitáris képzéssel kapcsolatban, aki röviden vázolta az idevágó olasz intézkedéseket.⁵⁷⁶

A kölcsönös érdeklődést az együttműködés követte, ugyanis 1929. III. 26-án a budapesti olasz katonai attasén keresztül a magyar kormány meghívott egy avangardista csapatot a májusban tartandó „levente” gyakorlatokra. A német, finn és észti résztvevők meghívása miatt eleve nemzetközinek szánt rendezvényen való részvételre az olasz Külügyminisztérium és Hadügyminisztérium is rábólintott,⁵⁷⁷ a látogatás végül az ONB elnöksége húzódzkodása miatt hiúsult meg.⁵⁷⁸ Az első sikertelenséget viszont az együttműködés hosszú sorozata követte. Például 1930. VI. 15-én az FTC stadionjában 40 avangardista tiszteletére rendezték Magyarországon a „Levente-Avantguardia” sportünnepélyt.⁵⁷⁹ 1932. VII. 31-én Mario Arlotta budapesti olasz követ arról jelentett, hogy az Avangardisták magyarországi utazásának

572 Lásd Dr. Giuseppe Longo, a GUF budapesti képviselőjének 1936-as, Prop. I/75/20 jelzetű jelentését a magyarországi ifjúsági szervezetekről, egymáshoz való viszonyokról, politikai irányultságokról, külföldi kapcsolataikról, illetve a GUF-hoz fűződő kapcsolatukról. ACS Min.Cul.Pop., Dir. Gen. Serv. della prop., Prop. presso gli SE (1930-1943), 251 „I. 75” „Ungheria” 1936-1937.

573 A PNF a GUF titkárságon keresztül saját hatáskörében is lebonyolított látogatásokat, hiszen a GUF-nak volt budapesti kirendeltsége, mely önállóan is képes volt felvenni a kapcsolatot a megfelelő magyar diákszervezettel, de ezekből a látogatásokból nem csináltak rendszert. ACS PNF, SGUF, 4, 27.

574 Kiváló példa erre a szemléletre egy fiatal magyar cserkész társaság esete 1938-ból: a trieszti magyar konzulon keresztül kérvényezték, hogy két hétig táborozhassanak a Trieszt menti dombokon. Az olasz Külügyminisztérium megadta az engedélyt, de nem adott semmilyen további kedvezményt (ASDMAE AP (1931-1945), b. 25, f. 4, n. 101459/35.), miközben a leventék és a katonai hallgatók minden esetben szinte magától értetődően utazási kedvezményt kaptak. Másik példa szintén 1938-ból a „Regnum Marianum” cserkészcsapat kérelme, hogy Olaszországba látogathasson. Az olasz Külügyminisztérium a kérést elfogadta, de nem segítette elő a kapcsolatfelvételt a velencei, genovai, római és nápolyi balilla szervezetekkel, ugyanis csak véleményezésre küldték át a kérelmet a PNF-nek. (ASDMAE AP (1931-1945), b. 25, f. 4, n. 218328/e.) A támogatások terén a MinCulPop sem volt bőkezűbb. Lásd: ACS MinCulPop, Di. Gen. Serv. della prop., Prop. presso gli SE (1930-1943), 251 „I. 75” „Ungheria” 1936-1937. Prop. I/75/10

575 MOL 1928-23/7-66.

576 MOL 1928-23-116.

577 A szakminisztériumok beleegyezése különösen fontos, ugyanis miután egy párizsi botrányújság saftos kommentárral fűszerezve képeket közölt egy olasz diákcsoport franciaországi tanulmányi kirándulásáról, Mussolini 1928. VIII. 12-ei, 3856. számú levelével a külföldi utazások azonnali beszüntetésére szólította fel a közoktatásügyi minisztert, aki ennek 1928. IX. 9-ei körözüvényével eleget is tett! A körözüvény még 1931-ben is érvényben volt, mivel az akkori hűsvéti utazásnál is figyelmen kívül hagyták, vagyis a magyarországi utazások rendszeres engedélyezése is jelzi milyen kivételes jelleggel bírt ezek évről-évre történő lebonyolítása. ACS PCM, 1931-1933, 3-2,4-132.

578 MOL X 9362.

579 Tornay 1936.; OSzK Kisnyomtatványtár PKG.1930/144, 2608.

lezárásaként aznap, a gödöllői királyi kastélyban, Horthy Miklós is fogadta az Arlotta által bevezetett delegációt.⁵⁸⁰ 1933. VIII. 21-ei keltezéssel a bresciai Gruppo Universitario Fascista magyarországi tervezett látogatásáról érkezett jelentés,⁵⁸¹ illetve még ugyanabban az évben VII. 29. és VIII. 10. között egy pár napos budapesti tartózkodás után az Avanguardisták újra visszatértek Balatonlellére, mely látogatás során a Gödöllőn megrendezett negyedik Cserkész Világtalálkozón is részt vettek.⁵⁸² Az Avanguardisták látogatását 1933. IX. 2. és 16. között Budapest X. kerülete 33 fős zenekara viszonzta és többek között a fasiszmus 10. évfordulója tiszteletére tartott felvonulás keretében ők is elvonultak Mussolini előtt.⁵⁸³ 1936-ban egy tolnai, 40 fős leventezeneke szeretne volna meglátogatni Mussolinit.⁵⁸⁴ 1936-ban milánói ifjú fasiszták hat napos budapesti látogatásáról is fennmaradt egy VIII. 7-ei irat, mely szerint szeptember második felében engedélyezték 300 18 és 21 év közötti milánói ifjú fasiszta budapesti látogatását és a helybéli leventékkel sportesemény lebonyolítását. Az olasz szervező fél egy hosszabb időre kiterjedő és nagyobb volumenű olasz–magyar ifjúsági cseremozgalom előkészületeként fogta fel a látogatást.⁵⁸⁵ Az 1936. VII. 3-ai feljegyzés a Lo Faro követségi titkár és báró Villani követségi tanácsos között folyó beszélgetésről egy másik példa arra, hogy a látogatások nem voltak egyoldalúak, ugyanis Lo Faro azzal kezdte a diskurzust, hogy közvetítette a magyar ifjúság olaszországi nyári táborozásra való meghívását.⁵⁸⁶ Mindezt annak ellenére, hogy 1936 márciusában, vagyis az etiópiai háborúval egy időben, amikor a gazdasági szankciók is próbára tették a gazdaságot, az olasz Külügyminisztériumban fontolóra vették a csereüdvöztetés, mint jelentős pénzkidadás megszüntetését.⁵⁸⁷

Ezeket a rendszeresen megrendezett, de keret-megállapodás híján epizódyszerű látogatásokon kívül történt hosszabb, intézményi szintű együttműködés csak a második világháború alatt jött létre, ugyanis 1941. IX. 15-én közös, olasz–német kezdeményezésre megalapították az Európai Ifjúsági Szövetséget, aminek élén olasz részről Renato Ricci, az Opera Nazionale Balilla volt vezetője állt, aki ellenfele, Achille Starace párttitkár bukása után újra élvonalbeli szerepekhez jutott, illetve Artur Axman, a Hitlerjugend felelőse kapott elnöki pozíciót.⁵⁸⁸ A szervezethez 1942. X. 3-án Magyarország is csatlakozott.⁵⁸⁹

580 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 3, 1, 5293/159. sz. távirat Az Avanguardisták VII. 26-án érkeztek Budapestre, korábban Balatonlellén táboroztak. Az ünnepélyes budapesti fogadás katonai jellegét kihangsúlyozta, hogy jelen volt a budapesti helyőrség parancsnoka is, illetve hogy a delegáció vonulásának végpontja a Ludovika Akadémia volt. Lásd: ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 3, 1, 5045/?. sz. távirat, ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 3, 1, 5176/156. sz. távirat

581 A főleg végzős vagy frissen végzett egyetemistákból álló, körülbelül 30 fős csoport látogatásának apropója az 1848/49-ben Magyarországon harcoló olasz légió zászlója másolatának átadása volt, de körbeutazták Magyarországot és számos helyen tiszteletüket tették. Ellátásukat a Honvédelmi Minisztérium részben magára vállalta. HM 1933. 6209.

582 A részletes programot lásd: ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 8, 3, 7939/1358. sz. távirat, a szervezés menetéről pedig és ebben a katonai hatóságok szerepéről: ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 8, 3, 6322/1143. sz. távirat; ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 8, 3, 6623/1185. sz. távirat. Külön érdemes kihangsúlyozni, hogy a konkrét szervezés végig katonai vonalon történt, sőt, Szabó személyesen állapodott meg Renato Riccivel a Magyarországra látogató avanguardisták és kísérik keretszámában, vagyis a szervezés során, esetenként még a katonai hivatalok kikerülése is elfogadottnak számított.

583 Tornay 1936.

584 A látogatás a szervező, Csaba Imre leventeoktató primitív hibái miatt hiúsult csak meg. Az esetről lásd az 1936. VII. 24-ei keltezésű iratot: HM 1936. 15 950., illetve ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 16, 5, 227 080/121. sz. távirat és u.o. 8774/881. sz. távirat Ez utóbbihoz csatolva olvasható Csaba Imre kérvénye.

585 HL HM 1936. 17 737.

586 MOL 1936-23/7-1942.

587 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria 16, 5, 4055. sz. távirat

588 Zapponi 1982.

589 Blasszauer 2002.

VEZÉNYLÉSEK ÉS CSAPATSZOLGÁLAT⁵⁹⁰

Ahogy világháborús vereség kapcsán emlegetett morális tényező miatt szükség volt a jövődöbeli állampolgárok „erkölcsi” nevelésére, és ahogy Magyarországon a katonai lehetőségek korlátozottsága, Olaszországban pedig a sajátos ideológiai szemlélet miatt szükségessé vált az ifjúság katonai előképzése, úgy a képzett katonák információs szükségletei is lépéseket sürgettek. Egyes szakmai információk beszerzésére különösen nagy szükség volt a magyarországi tapasztalathiány miatt. A technikai jellegű információszerzés, illetve a képzési rendszer megismerése érdekében muszáj volt külföldi tanulmányutakat szervezni, és hosszabb-rövidebb külföldi képzéseken részt venni. Ezeket persze tiltották a trianoni békeszerződés rendelkezései,⁵⁹¹ így megvalósításuk elsősorban politikai kérdéssé vált. Az ilyen jellegű együttműködés egy kézzelfogható eredményekben gazdag részét mutatja az olasz–magyar katonai kapcsolatoknak, és ezek bemutatása, sok esetben segít feltárni miért is volt valójában szükség a két hadsereg szakmai együttműködésére.

AZ OLASZORSZÁGI VEZÉNYLÉSEK ÉS TANULMÁNYUTAK KERETEINEK KIALAKÍTÁSA ÉS BEINDÍTÁSA

Az 1927. IV. 5-én aláírt olasz–magyar barátsági szerződés egy olyan kapcsolat hivatalos elismerését jelentette, mely már régóta érlelődött. Az első világháborút követően mindkét ország kormánya felismerte a másikban a lehetséges partnert céljai eléréséhez, és a Locarno utáni olasz Balkán-politika feladva a jugoszláv kapcsolatokat már olyan blokkban gondolkodott, melyben Magyarország is szerepelt. Ennek megfelelően újra napirendre került a Honvédség olasz segítséggel történő fejlesztése. Az 1927-es megállapodást immár konkrét együttműködés is követte, így a politikai akarat ezúttal sikeresen vitte keresztül a kényesebb katonai kérdések rendezését is.

Egyszer s mindenkorra megszűntek azok a nehézségek, amik miatt csak civilként (pl. nyugdíjas katonai szakíróként) lehetett kérelmezni az olasz hatóságoktól magyar katonák olaszországi utazásának engedélyezését és esetleges támogatását. Természetesen ez nem jelenti, hogy korábban nem lettek volna próbálkozások, csak az olasz Külügyminisztérium vagy Hadügyminisztérium nagyon diplomatikusan, de rendre elutasította őket.⁵⁹² Ez az oka annak, hogy a korábbi tanulmányutak igazából olyan turistaútra hasonlítottak, ahol egyedül menetelés közben látott katonát az illető, vagyis csak általánosabb információszerzésre volt lehetőség, nem pedig konkrét kérdések tanulmányozására.⁵⁹³

590 A vezénylésekkel és csapatszolgálatl kapcsolatos alfejezetek az alábbi tanulmányokban kerültek publikálásra: Juhász 2010/1; Juhász 2012/3.

591 A vonatkozó rendelkezéseket lásd a magyar katonai attasé hivatalok felállításáról szóló alfejezetben.

592 Lásd Rezuck Jenő tüzér főhadnagy esetét, aki civilként szeretett volna járni a Tor di Quinto-i ugrató tanfolyamra, illetve Mares István nyugállományú százados, a „San Giorgio” lovassporttal foglalkozó magyar magazin munkatársa kérelmét, aki a pinerolói lovasiskolát kívánták megtekinteni. ASDMAE AP (1919–1930), 1753, 8127. Arlotta 1926. V. 28. 16:20., 350. sz. fonogramm; ASDMAE AP (1919–1930), 1753, 8127. Arlotta 1926. V. 29. 221713/196. sz. távirat; ASDMAE AP (1919–1930), 1753, 8127. Biancheri 1926. VI. 14., 224265/184. sz. távirat. Továbbítja a Hadügyminisztérium 1926. VI. 7., 7749. sz.

593 Például Swoboda Lajos tanácsnok (vagyis alezredes) 1926. VIII. 16. és IX. 11. között tanulmányúton volt Olaszországban, ami azt jelenti, hogy körbeutazta a félszigetet és beszélgetett minden katonával és járőkelővel, akivel csak tudott. A fasiszta miliciáról írt, a folyamatos kontrollról, a Balkán konszolidálása elleni olasz törekvésekről. A felek felkészületlensége miatt valószínűtlennek tartott egy közeli olasz–jugoszláv háborút. HL 2. VKF osztály 1926 2057/B; vagy Heszlén József vkszt. őrnagy esete, aki a Budapest

1927 áprilisában az olasz–magyar barátsági szerződés aláírásakor esedékes tárgyalások során Mussolini kedvezően fogadta Bethlen István miniszterelnöknek a Honvédség felfegyverzésére vonatkozó kérését. Csakhogy 1927 áprilisában Bethlen nem csupán Mussolinivel tárgyalt, hanem a magánemberként éppen Rómában tartózkodó Hans von Seeckt is, akit meghívott Budapestre. Von Seeckt felmérte a magyar hadsereg állapotát, az elérendő külpolitikai célokat és mivel kis létszámú, de jól felszerelt és gyorsan mozgó hadsereget támogató elképzelése termékeny talajra talált a magyar hadsereg felső vezetésében, 1927. októberi látogatása kifejezetten a magyar haderő fejlesztési programjának összeállítását szolgálta.⁵⁹⁴ A magánjellegűre tervezett látogatás sem került el az olaszok figyelmét,⁵⁹⁵ ami csak további találgatásokra adott okot, és ez akaratlanul tovább puhította az olaszokat.

Az eredmény meg is lett, ugyanis 1927. XI. végén Ercole Durini di Monza budapesti olasz követ és Oxilia, Mussolini engedélyével, elébe akart menni a magyar szándéknak, és fel akarta vetni a magyaroknak, hogy kérjék tisztjeik olaszországi vezénylését. Már csak azért is, mert a Honvédelmi Minisztérium az azt megelőző napokban kérdezte Oxiliától, lehetséges-e küldeni két tisztet a pinerolói lovassági iskolába. Ezek után Oxilia már azt fejtegette jelentésében, hogy Magyarországon népszerű az olasz lovaglási stílus, amire rá lehetne játszani, illetve a kérelem egy vezénylési program eleje lenne, ami az olasz igényeknek is megfelelne, hiszen az olasz katonai kultúrát terjesztené el Magyarországon, és közelebb hozná a magyar hadsereget az olaszhoz. A magyar kérelmet kifejezetten nem tiltja egyik békeszerződésbeli cikkely sem [sic!], és ellensúlyozná a németországi vezényléseket. Oxilia szerint a törzstiszti tanfolyamok látogatása felé kellett volna terelni a magyar tiszteket, illetve a lehető legszívélyesebben kellett volna teljesíteni Schindler Szilárd alezredes, akkor még fedett beosztású római katonai attasé kérését a pinerolói iskola látogatásával kapcsolatban.⁵⁹⁶ 1927 novemberében Oxilia tovább kérdezősködött a Honvédelmi Minisztériumban, mire a megkérdezettek kifejtették, hogy örülnének, ha tanulmányozhatnák egy nagyhatalom hadseregét és légi erejét. Oxilia szerint, a szándék, hogy magyar tiszteket küldjenek Olaszországba, ennek a kívánságnak volt jele. Valaki azt is megszellőztette, hogy a Honvédelmi Minisztérium hadműveleti osztály vezetője fel fogja venni a kapcsolatot az olasz vezérkarral. Oxilia egy szoros együttműködés kibontakozását prognosztizálta, melynek keretében fegyvereket kapna Magyarország, és ennek kidolgozását megfontolásra javasolta

– Trieszt – Velence – Bologna – Firenze – Róma – Nápoly – Genova – Milánó – Padova – Feltre – Belluno – Cortina d’Ampezzo – Dobbiaco (Toblach) – Bruck a.d. Mur – Bécs – Budapest útvonalon utazott 1926. VII. 27–VIII. 22. között, katonát csak menetelés közben látott. Egy tartalékos tüzér századostól nyert információkat, aki elismerő hangon szólt a magyar katonák első világháborús teljesítményéről, és aki szerint az olasz hegyi tüzérség 1926-ban is a zsákmányolt Osztrák–Magyar Monarchia-beli hegyi ágyúkkal volt felszerelve. HL 2. VKF osztály 1927 Sz./543 „B”; vagy Kiss János és Pajtás Gyula főelőadók (vagyis századosok) útja, akik a tengerpart mentén körbehajóztak Olaszországot. Jelentésükben az egyetlen lényeges megfigyelés az, hogy ellentét volt a milícia és a hadsereg között. HL 2. VKF osztály 1927 Sz./662 „B”.

594 Vadász 1981/2. 282–283. Külön köszönettel tartozom Vadász tanár úrnak, hogy felhívta figyelmemet von Seeckt 1927-es budapesti látogatására.

595 ASDMAE AP (1919–1930), 1757, 8139. Camillo Rossi 1927. XI. 18., 618. sz. jelentése. Ebben jelentette, hogy az 1927-ei westfáliai nagygyakorlatokon az alábbi magyar tisztek vettek részt: Stojákovics ezredes (feltételezte róla, hogy fedett beosztású katonai attasé), Kozma Ferenc ezredes (a hajmáskéri tábor parancsnoka), Lichtneckert András ezredes (a Honvédelmi Minisztérium kiképzési osztályának vezetője, nevét később Littayra változtatta), Gross vkszt. őrnagy (azonosítása nehézségekbe ütközik, mivel lehet: Gross – később Gyimesy – Ernő, Gross – később Gyimesy – Frigyes, illetve Gross – később Nemerey – Márton), illetve tudomása szerint egy ismeretlen magyar tiszt és kadét teljesített szolgálatot német csapatoknál. A budapesti olasz követség 1927. X. 31-én jelezte von Seeckt jelenlétét Budapesten. Rossi ezredes ezt sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudta.

596 ASDMAE AP 1919-1930, 1758, 8145. Durini 1927. XI. 22., n. 2968/998. Csatolva Oxilia 1927. XI. 22-ei, 42. sz. jelentése.

Olaszország számára.⁵⁹⁷

A kölcsönös együttműködési szándék felmérését követően, 1927. október végén átadták az első konkrét magyar tervezetet, ugyanis ekkor került sor a fasiszta Olaszország tanulmányozására kiküldött magyar parlamenti küldöttség kiutazására. A delegáció vezetője br. Prónay György miniszterelnökségi államtitkár volt, egyben Bethlen személyes jó barátja és bizalmi embere. Prónay a különféle protokolláris látogatások során találkozott Dino Grandi külügyminisztériumi államtitkárral is, akinek átadott egy aláírás, címzett, fejléc, dátum és iktatószám nélküli francia nyelvű emlékeztetőt.⁵⁹⁸ Minden túlzás nélkül a fenti dokumentumtól és a Honvédelmi Minisztérium tervezetétől vette kezdetét a tényleges olasz–magyar katonai együttműködés.

Prónay emlékeztetőjében a magyar kormány 2-2 pilóta számára kért vadászpilóta és bombázó kiképzést az olasz légierő kötelékében, a megvalósításra pedig a dokumentum az alábbi három lehetőséget javasolta:

- a szárazföldi erők egy egységéhez vezényelnék a pilótákat, közel egy katonai repülőterhez, miközben azok valójában a légierő tanfolyamait hallgatnák;
- egy civil repülő iskolába lennének beíratva a pilóták, de a mellette lévő katonai pilótaiskola kurzusaira járnának;
- ideiglenesen olasz állampolgárságot kapnának.

Prónay az első opciót javasolta, Grandi pedig a másodikat. Az utóbbi rögtön el is vetette a harmadik lehetőséget, hiszen szerinte, egy nagyhatalom állampolgársága sokkal komolyabb dolog volt, minthogy szimpla trükközés kedvéért adnák meg bárkinek is.⁵⁹⁹

Közben Schindler is átadta a Honvédelmi Minisztérium tervezetét, ami az alábbi pontokat tartalmazta:

- 1 vezérkari tiszt kiküldése a kiképzés tanulmányozására (elő- és utóképzés, csapatkiképzés, a fasiszta milícia egységeinek és alakulatainak a kiképzése);
- 1 gyalogsági tiszt kiküldése a kerékpáros egységek tanulmányozására (egy bersaglieri ezredhez kellene beosztani);
- 1 tüzértiszt kiküldése az önjáró, a gépi vontatású nehéz tábortűz- és a nehéz tüzérség tanulmányozására;
- 1 tiszt kiküldése a harcok egységeinek tanulmányozására;
- 2 tiszt kiküldése, hogy részt vegyenek valamelyik hadosztály szintű manőveren és táborozáson;
- 1 vezérkari tiszt kiküldése a parancsnokságok és főleg a törzstiszti tanfolyamok működésének tanulmányozására (hogy ide járassanak magyar tisztek);
- 4 tiszt kiküldése a volt monarchiabeli légierőtől, a LÜH küldötteiként, hogy tanulmányozzák az olasz katonai légierőt;
- 2 folyamór tiszt kiküldése a Belügyminisztérium részéről, (ezek korábban a Monarchia tengerészetében szolgáltak), hogy frissítsék ismereteiket a haditengerészetről és a torpedóvető hajókról.

Mindegyik csapathoz vezényelt tisztnek legalább a kiképzés első periódusát végig kellene

597 ASDMAE AP (1919–1930), 1757, 8139. Durini 1927. XI. 30., 3033/1030. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1927. XI. 25-ei, 62. sz. jelentését.

598 Kozma Miklós szintén tagja volt a delegációnak, levéltári források híján pedig a történészek eddig kizárólag Kozma naplójára támaszkodva foglalkoztak a Prónay -féle látogatással. Kozma azért sem írhatott naplójában Prónay titkos megbízásáról, mert amikor Prónay átadta a kérdéses emlékeztetőt, Kozma éppen Albániában időzött a római magyar követ, Hory András társaságában. Ormos 2000 155–160.

599 ASDMAE AP (1919–1930), 1758, 8145. Grandi 1927. XII. 10., 263 800/492. sz. távirat. Csatolva küldi Prónay emlékeztetőjének másolatát.

szolgálni egy a fegyvernemének megfelelő egységnél.⁶⁰⁰

Prónay feltehetőleg azért adta át külön és személyesen Grandinak a program légierős részét, mert ez utóbbi volt a leginkább kompromittáló Olaszország számára. A többi pontnál ugyanis már lehetett valamiféle precedensre hivatkozni, hiszen a sajtóvisshangot kapó 1926. őszi németországi vezénylés is következmény nélkül maradt.⁶⁰¹

A tervezetekből látszódik, hogy ezek célja már nem az egyszerű tapasztalatszerzés volt, hanem egy tudatos fejlesztési program részét képezték. Oxilia is megjegyezte, hogy a Honvédelmi Minisztérium azokhoz a csapat-, fegyver- és haderőnemekhez kívánt tiszteket küldeni, amelyek nem vagy csak részben voltak meg Magyarországon, vagyis a nehéztüzérség, a harckocsizó alakulatok, a légierő, a magasabb parancsnokságok, a gyorsan mozgó egységek megismerésére és a magyar felségvizeken is alkalmazható haditengerészeti ismeretekre volt igény.

1927. XII. 10-től az olasz bürokrácia is elkezdett foglalkozni a tervszettel, ugyanis aznap Grandi levélben fordult Italo Balbo légügyi államtitkárhoz Prónay emlékeztetőjével kapcsolatban. Prónay második javaslatát támogatva, a kérdéses pilótáknak le kellett volna mondaniuk magyar rangjukról (ez a magyar kormány dolga lett volna), egyszerű civilként kellett volna beiratkozniuk egy polgári repülőiskolába, mely közelében katonai pilótaoktatás is folyt, ahova valójában jártak volna. A kiképzés végén nem kaptak volna pilótaigazolványt, a rangsorolásukat pedig bizalmasan csak a magyar kormánnyal közölték volna.⁶⁰² Balbo XII. 28-ai válaszában további pontosítás kért, miszerint kell-e alapkiképzés a pilótáknak, mert ez esetben Prónay második javaslatát tartotta megvalósíthatónak. Ha csak a szakképzésre lett volna szükség, akkor pedig az első javaslatot.⁶⁰³

1928 januárjában kirobbant a szentgotthárdi fegyverbotrány,⁶⁰⁴ így érthető, hogy a Hadügyminisztérium hirtelen nagyon óvatosan kezdett viszonyulni a magyar kívánsághoz, és leszögezték, hogy nem engedélyezik magyar tisztek civilként történő szerepeltetését, hiszen ez csak jobban felkeltené a figyelmet. Hosszú távon pedig inkább titkolni kellene a nemzetiségüket.⁶⁰⁵ Eközben a Honvédelmi Minisztérium, mintha mi sem történt volna, Oxilián keresztül küldözgette a vezénylésekre vonatkozó kéréseit.⁶⁰⁶ Utólag persze bebizonyosodott, hogy megérte az óvatosság, ugyanis Románia, így egyben a kisantant, és

600 ASDMAE AP (1919–1930), 1758, 8145. Hadügyminisztérium 1927. XII. 12., 22 116. sz. Továbbítja Oxilia 1927. XI. 24-ei, 57. sz. jelentését. Ugyanezt a listát lásd még HL HM 1928. Eln. B. osztály Bév tétel 8303. iktató szám 15 875. alap szám. Ezen az áll, hogy Schindler 1927. XI. 25-ére mindent lerendezett az olaszoknál, vagyis ekkorra adta le a kéremlistát.

601 AUSSME E–8, 140, 4. Dino Grandi 1926. XI. 13., 246 142/c sz. távirata.

602 ASDMAE AP (1919–1930), 1758, 8145. De Astis 1927. XII. 20., 3267/1092. sz. postai távirat. Csatolva Grandi levele Balbónak, 1927. XII. 10., n. 2637/1112.

603 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Balbo 1927. XII. 28., 37 043 sz. levél.

604 1928. I. 1-jén a szentgotthárdi határátkelőnél, szándékosan a magyar oldalon, osztrák vámosok – az osztrák szociáldemokrata párt információinak köszönhetően – lelepleztek egy illegális fegyverszállítmányt. Mivel Magyarország számára a trianoni békeszerződés 118. cikkelye szerint tilos volt fegyverek, lőszerek és hadianyagok behozatala, a leleplezés egyben a békeszerződés megszegésére is rávilágított. A szállítmányt Olaszország küldte. A meglehetősen zavaros, inkoherens és utólag megszerkesztett menetlevéllel nem sikerült megmagyarázni az ügyet, mely lehetőséget szolgáltatott a Nemzetek Szövetségének, hogy elsőként Magyarországon próbálja ki a népszövetségi invezztigációt. A botrány történetére lásd Zsiga 1990. A diplomáciai, és így a gazdasági következményekre a későbbiekben térek ki.

605 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Hadügyminisztérium 1928. I. 24., 447. sz.

606 A honvédelmi miniszter a listán felsoroltakon kívül egy műszaki tiszte is szeretett volna küldeni Olaszországba. Ezen kívül kettő vagy három vezérkari tiszte is ment volna egy vagy két hónapra, akiket valamelyik hadosztály- vagy hadtest-, esetleg hadsereg-parancsnokságra kívánt beosztani, hogy gyakorlati ismereteket szerezhessenek az olasz egységek vezérkari szolgálatáról, és hogy egy vagy két hétig jelen lehessenek az olasz egységek gyakorlatozásán. ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. De Astis 1928. I. 16., 107/44. sz. postai távirat. Csatolva küldi Oxilia 1928. I. 16.-ai, 4. sz. jelentését

Anglia is tudomással bírt a magyar tisztek olaszországi kiképzéséről.⁶⁰⁷ A fegyverszállítással ellentétben viszont az olaszországi tanulmányutak és vezénylések sohasem szolgáltattak okot nemzetközi botrányokra, legfeljebb néha kitért a témára valamelyik kisantantbeli állam sajtója, de minden esetben különösebb visszhang nélkül.

Grandi tehát alternatív lehetőségként az MVSN parancsnokságához fordult, hátha a fasiszta milícia rugalmasabbnak bizonyul. Ezúttal sikerrel is járt, mivel Enrico Bazan, az MVSN vezérkari főnöke lehetségesnek tartotta magyar tiszteknek a milícia egyenruhájában történő szerepeltetését, de lebukás esetén ő sem tudott kellő indoklással szolgálni,⁶⁰⁸ így érthető, hogy az érintett szakminisztériumok képviselőinek értekezlete után,⁶⁰⁹ illetve miután az itt elfogadottakat is próbálta szelídíteni a Külügyminisztérium,⁶¹⁰ Mussolini az alábbiakat közölte Hory András római magyar követtel:

– mivel a Nagykövetek Tanácsának döntése tiltja a magyar pilóták szolgálattételét olaszországi katonai bázisokon, ha ezek ideiglenesen lemondanának magyar állampolgárságukról, ideiglenesen megkapnák az olasz állampolgárságot és kikerülnék a problémát.

– a többi vezényelendő tiszttel kapcsolatban viszont a trükközés helyett nyíltan kellene hirdetni a 142. cikkely betű szerint értelmezését, ugyanis ez nem szól arról az esetről, ha a magyar tisztek azért mennek külföldi szolgálattételre, hogy olyan kiképzést kapjanak, ami amúgy engedélyezett a magyar hadsereg tagjai számára.⁶¹¹

Valószínűleg valahol útközben elsikkadt Mussolini április végi közlése, ugyanis 1928. május végén Csáky Károly honvédelmi miniszter, Röder Vilmos, a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese és Vassel Károly, a légügyi hivatal vezetője érdeklődött egy gyors megoldással kapcsolatban az Olaszországba küldendő magyar tisztek kapcsán. Oxilia válaszul ismertette Mussolini 1928. IV. 23-ei 1919/103. sz. táviratát, amire Csáky úgy reagált, hogy az állampolgárság változtatása teljes mértékben lehetetlen, és továbbra is a pilóták civilként való szerepeltetését javasolta. A vezénylésekkel kapcsolatban precedensekkel példálózott, hiszen a kisantant is tudott a magyar és német tisztek kölcsönös látogatásairól, de nem avatkozott

607 Homlok Sándor százados párizsi katonai attasé 1928. VI. 3-án azt jelentette, hogy a román követségnek két kérdést kell felderítenie: „*milyen keretekben szándékozik a magyar hadvezetőség repülőtisztok kiképzését Olaszországba eszközölnie. Mennyi az e célra Olaszországba küldendő tisztek száma, ezek milyen fokú és tartalmú kiképzésben fognak részesülni. (...) mennyiben igaz Magyarországnak Svájcban állítólag már meglévő, avagy megköteendő fegyver és hadianyaggyári összeköttetésének*” léte. (Aláhúzva az eredetiben is.) HL 2. VKF osztály 1928. 20501/Titkos.; 1928. V. 19-én pedig a római angol nagykövet kapott egy részletes beszámolót az angol Külügyminisztériumból, mely a magyar pilóták állampolgárság-váltásának lehetőségéről is tudott! DBFP 1a/5 n. 32.

608 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Grandi 1928. I. 31., 205352/c. sz. távirat, illetve MOL X 9362 32701. doboz fascicolo 15/2-9 n. 840. prot. és ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. F. Giunta 1928. IV. 16., 840/15-2-9. sz.

609 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Róma, 1928. II. 14., Jegyzőkönyv Cesare Nam alezredes (Hadügyminisztérium képviselőjében), Fabrizio Ruspoli sorhajókapitány (Tengerészeti Minisztérium képviselőjében.), G. Tedeschini Lalli repülő alezredes (Légügyi Minisztérium képviselőjében), Alberto de Marsanich (Külügyminisztérium, Európa és Levante politikai főcsoport 3. osztályának vezetője) és Raffaele Guariglia (ő nem szerepel az aláírók között) megbeszéléséről.

610 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. De Marsanich vagy Guariglia beszámolója Mussolininek az 1928. II. 14-ei megbeszélésről [dátum és aláírás nélkül]; Guariglia véleményét a magyar pilóták olaszországi kiképzéséről lásd MNL K 64 1928-23-261.

611 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Mussolini 1928. IV. 23. 24:00, 1919/103. sz. távirat; ugyanezt Grandi Horyn keresztül is közölte a magyar Külügyminisztériummal Lásd: MNL K 64 1928-23-280. Hory 1928. IV. 24. Mussolini tehát egy a Prónay -féle emlékeztetőt és az 1928. II. 24-ei külügyminisztériumi beszámolóban foglaltakat is figyelembe vevő kompromisszumos javaslatot fogalmazott meg. Mivel Mussolini engedélyezte magát a vezénylést, a kompromisszum inkább jelentette a magyar kérések támogatását, mint a saját minisztériumai aggályainak a meghallgatását.

közbe, illetve az angol hadsereg is fogadott már német tiszteket.⁶¹² Csáky később sem engedett, így úgy tűnt, hogy a tanulmányutak ügye rendeződött, ahogy a szárazföldi erőkhöz történő vezényléseké is, és csak a pilóták kiképzéséről nem sikerült közös nevezőre jutni. Fontos megjegyezni, hogy a pilóták ügyétől eltérően 1928 februárjától fokozatosan megvalósították a Honvédelmi Minisztérium tervezetének többi pontját, hiszen már ekkortól sor került egyéb vezénylésekre és tanulmányutakra.⁶¹³ A hivatalos állásfoglalás szerint, Raffaele Guariglia kissé ironikus megfogalmazásában, a magyar katonai delegációk olaszországi tartózkodásának céljaul az alábbi formulát lehetett hangoztatni: „étudiant les moyens de déffence [sic!] du pays”⁶¹⁴

A pilótakérdést újra a politikai akarat próbálta kibillenteni a holtpontról, ugyanis a Csáky által olyannyira ellenzett megoldást Schindler is megírta 1928. V. 29-ei jelentésében. A jelentés hátoldalán többek között azt írták ceruzával, hogy „Schindler további intézkedéseket ne tegyen, »B[ethlen]« úr Ő Nagyméltósága tervezi a »Raid« alkalommal idejövetelét, mely alkalmat adna a kérdés végleges rendezésére.”, vagyis Bethlen saját kezébe vette az ügyet. Miután Mussolini Durinin keresztül közölte Bethlennel az olasz álláspontot, a magyar miniszterelnök válaszában jelezte, hogy mivel a Honvédelmi Minisztérium jogásza nem referáltak a rájuk bízott kérdésről, Bethlen személyesen fordult jogászokhoz, hogy megbeszéljék az állampolgárság-változtatás lehetőségét, illetve kérdezte mik ennek az olasz feltételei és menete. Mivel a Bethlen által megbízott bizottság sem végzett egyhamar, és az újabb vezénylési kérelmek továbbítása mellett Oxilia rendszeresen megemlítette feletteseinek a magyar pilóták kérdésének fontosságát, valószínűsíthető, hogy valójában mindkét fél a másikra várt.

Közben magyar folyamőrök mentek Olaszországba,⁶¹⁵ a magyar vívósövetség kért és kapott engedélyt magyar tisztek küldésére az olasz Vívó Továbbképző Iskolába,⁶¹⁶ illetve 1929-től felmerült magyar tisztek franciaországi vezénylésének a lehetősége is. Ezen katonapolitikai nyitás onnan eredeztethető, hogy 1928-ban a párizsi magyar katonai attasé is megkapta a francia vezérkartól azt a tájékoztatót, amiben azokat az egységeket és intézményeket sorolták fel, ahová külföldi tiszteket lehetett vezényelni. A Honvédség korábban feltehetőleg azért nem kapott ilyet, mert hivatalosan nem tartózkodott magyar katonai attasé Franciaországban. A magyar hadvezetés viszont meghívásként értelmezte a tájékoztatót, és a kölcsönösség jegyében először azt vetették fel, hogy érdemes lenne a franciák számára is lehetővé tenni magyar tiszti tanfolyamok látogatását, illetve még 1928-

612 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Hadügyminisztérium 1928. VI. 10., 10 844. sz. felterjesztette Oxilia 1928. V. 22-ei, 218. sz. jelentését.

613 Pár példa: ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Guariglia 1928. II. 20., 209 588/84. sz. távirat Továbbítja a Hadügyminisztérium 1928. II. 9-én a 2712. sz. utasítását; ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8168. Külügyminisztérium 1928. IV. 18., 3864 PR sz. futárta küldött távirat; ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Guariglia távirata a Hadügyminisztériumnak [230 955/1039. sz.] és a budapesti követségnek [230 956/251. sz.], 1928. VI. 14.; HL 2. VKF osztály 1928. 20 751/Titkos; ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Durini 1928. VII. 18., 1817/725 A39. sz. postai távirat. Felterjesztette Oxilia 1928. VII. 18-ai, 309. sz. jelentését; MNL K 63 302. csomó 1928-35-3953. és HL HM 1928. B. o. Bév. Tétel 8677. alapszám.; ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. De Astis 1928. IX. 12., 2370/954 A39. sz. postai távirat. Felterjesztette Oxilia 1928. IX. 11-ei, 352. sz. jelentését.

614 „A hon védelmének módszereit tanulmányozzák” MNL K 64 40. csomó 1930-23-57.

615 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. De Astis 1928. IX. 25., 2483/1004. sz. postai távirat. Csatolva Oxilia 1928. IX. 25-ei, 374. sz. jelentése, amire válaszul lásd ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Hadügyminisztérium 1928. X. 9., 19 297. sz.

616 Scuola Magistrale di Scherma e di Educazione Fisica, a későbbiekben átszervezték, és továbbra is Rómában működött, de mint Scuola centrale militare di educazione fisica. ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Gazzera 1929. [1928.] XI. 29., 22988. sz.; ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Guariglia távirata a Hadügyminisztériumnak [262 765/2120. sz.] és a budapesti követségnek [262 766/913. sz.], 1928. XII. 4.; AUSSME A–1, vol. 0545.

ban kérvényezték magyar tiszték franciaországi fogadását.⁶¹⁷ Természetesen mindezt úgy adták elő az olaszoknak, mintha a francia féltől érkezett volna a meghívás.⁶¹⁸

1929 januárjában Csáky újabb javaslattal állt elő a pilóták ügyében: az ideiglenes állampolgárság-változtatás helyett azt javasolta, hogy hivatalosan civil pilótaiskolába küldjék a magyar katonai pilótákat, miközben titokban vegyenek részt egy párhuzamos katonai kiképzésen és légi bevetéseken. Magát a polgári kiképzést, vagyis az olaszországi tartózkodást pedig a Nagykövetek Tanácsának döntésével kívánta indokolni, ugyanis ez engedélyezte 12 magyar katonára számára sportrepülés céljából pilótakiképzés nyújtását. A korábban említett francia „meghívást” pedig Csáky hasznos precedensként említette, hogy ezzel is csillapítsa az olasz aggodalmakat egy esetleges lebukással kapcsolatban.⁶¹⁹

Csáky javaslata újra lendületet adott a pilóták ügyének. 1929. II. 16-án Durini közölte Walkó Lajos külügyminiszterrel, hogy nincs akadálya a magyar pilóták és tiszték olaszországi vezénylésének.⁶²⁰ 1928. február végén és március elején rögzítették a vezénylés indokait, főbb pontjait, és megállapodtak, ezen milyen tiszték vehetnek részt: a magyar kormány nevében a LÜH-nak hivatalosan kellett kérnie egy polgári személyekből álló küldöttség látogatásának engedélyezését, melynek a légvédelmet kellett tanulmányozni, illetve a delegáció tagjai, civilként, olasz polgári repülőórákat vettek. Ezt ugyanis nem tiltotta a békeszerződés. A küldöttség tagjai természetesen titokban katonai kiképzést kaptak, és eleve olyan pilótákat küldtek Olaszországba, akik nem szerepeltek a katonai nyilvántartásban, vagyis eleve civilek voltak.⁶²¹ A részletek letárgyalásával Oxiliát bízták meg, és Csáky kívánságának megfelelően 1929 őszén már sor került az első páros, vagyis a Batáry testvérek kiküldésére.

Batáry Pál és Lajos főhadnagyok Fiumében születtek, olasz anyától. Közvetlenül az első világháború után, az első évfolyamok hallgatóiként kaptak pilótakiképzést,⁶²² és a két világháború között a LÜH alkalmazottai voltak, ahol 1929-ben főhadnagyi rangjuknak megfelelően főellenőrökként voltak nyilvántartva. Pál többször is visszatért Olaszországba; a Dél-Olasz Repülő Tanfolyam⁶²³ keretében, 1938 és 1940 között századosi rangban a tiszthelyettesi század parancsnoka volt; 1940 októberében az is szóba került, hogy Mussolini meghívására, olasz egyenruhában, olasz dokumentumokkal ellátva, harcoló csapatoknál teljesíthet szolgálatot, amire kizárólag a pilóta rossz egészségügyi állapota miatt nem került sor;⁶²⁴ 1942 őszén újra meghívták Batáryt, ezúttal az észak-afrikai hadszíntérre, ennek a meghívásnak viszont már nem ismert a kimenetele.⁶²⁵

Az eredeti terveknek megfelelően Pálnak a bombavetésben,⁶²⁶ Lajosnak pedig a vadász- és lő- kiképzésben⁶²⁷ kellett tovább képeznie magát, a tüzérségi megfigyelő repülésben pedig

617 HL HM 1928. B. o. Bév. Tétel 8677. alapszám 14 959., 1460. és 14 961. ikt. sz.

618 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. I. 19. 21:50, 309 R./20. sz. távirat.

619 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Oxilia 1929. I. 19., 20. sz. jelentés.

620 MNL K 64 1929-23-170. 1929. II. 18., Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter helyettes napi jelentése Walkó és Durini megbeszéléséről (1929. II. 16.)

621 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Külügyminisztérium 1929. II. 21., 209 287/67. sz. távirat; erre válasz ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 4., 298/256. sz. postai távirat. Csatolva Oxilia 1929. III. 2-ai, 72. sz. jelenése.

622 Czapáry 1977. 5., HL Tgy 3024. 12.

623 A továbbiakban DRT.

624 HL Rm.K.A. 7, 3054 Magyar vkf. 1940. XII. 20., 2496/el.n.1.vkf.-1940.; HL Rm.K.A. 7, 3054 Légügyi Minisztérium 1941. I. 23., 148/4. sz. emlékeztető.

625 ACS, Min. Aer., Gab., Aff. Gen., 1942, 113, 9-V–12/3.

626 Bombázó repülés egyedül, kötelékben, században és a lehető legmagasabb szintig, a képzésnek tartalmaznia kellett a lőtérrel folytatott bombázást. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 28., 793/347. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. III. 26-ai, 114. sz. jelentését.

627 Vadászrepülés egyedül, kötelékben, században és a lehető legmagasabb szintig, a képzésnek részét kellett képeznie a légi és a földi célokra történő lövészetnek. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 28., 793/347. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. III. 26-ai, 114. sz. jelentését.

mindkettőjüknek tapasztalatot kellett szerezniük, illetve az őszi hadgyakorlaton is részt kellett volna venniük. A polgári repülőiskolába való beiratkozáskor nem kellett fizetniük, csak a katonai repülőcsapatoknál elhasznált anyagok árát kellett megtéríteniük. Végül a hadgyakorlaton civilként sem vehettek részt, mert túl sok volt a külföldi, és az iskolákba való beiratkozást is a külföldiek jelenléte miatt menet közben meg kellett változtatni.

Schindler 1929. VII. 25-ei jelentése alapján Pált eredetileg a malpensai bombavető, Lajost pedig a furbarai vadászpilóta iskolába kellett volna beírni. Pál hivatalosan a vizzolai Caproni iskolába nyert volna felvételt, Lajos pedig a római Littorio repülőtér iskolájába. A testvérek VII. 23-án jelentkeztek Schindlernél, 24-én bemutatták őket a Légügyi Minisztérium államtitkárságán és 29-én kellett bejelentkezniük a kijelölt parancsnokságokon.

Schindler 1929. VIII. 15-ei jelentése szerint szóba került Pálnak a mirafioresi bombázó ezredhez, Lajosnak pedig a ciampinói vadászpilóta osztályhoz rendelése szeptembertől, amire hivatkozva Schindler kérte a vezénylések meghosszabbítását. Végül 1929. X. 31-ig meghosszabbították az amúgy IX. 21-ig tartó vezénylést. A menet közben felmerülő bizonytalanságokra jellemző, hogy Schindler IX. 6-án még arról jelentett, hogy Pált a torinói 13. bombavető ezredhez, Lajost pedig a ciampinói vadászpilóta osztályhoz osztották be. IX. 29-én viszont pontosított, hogy Pál a lonate-pozzoli 7. éjszakai bombavető ezredhez került, mert a torinóiban sok volt a külföldi.⁶²⁸

KÍSÉRLET A MAGYAR KATONAI VEZETÉS „OLASZ HITRE TÉRÍTÉSÉRE”

A magyar katonapolitika, a Bethlen-kormány külpolitikájával egyetértésben nem akarta elkötelezni magát kizárólag Olaszország mellett, inkább megragadta az összes kínálkozó lehetőséget és fenntartotta a már létező kapcsolatokat.⁶²⁹ Ennek jeleként 1928-ban is tovább folytatódtak a németországi vezénylések.⁶³⁰ A változás egyedül abban állt, hogy ezeket előre közzétették Oxiliával. A látogatásokat követően pedig a Honvédelmi Minisztérium egyik tisztje beszámolt arról, hogy nem történt semmi érdemleges, és csak udvariassági látogatásról volt szó. Csakhogy az utazások indoklásaként felsorolt átlátszó érveken Oxilia rendre átlátott.⁶³¹ Tehát nem teljesült Oxilia és az olasz hadvezetés óhaja, miszerint a különféle kedvezményekkel sikerül majd teljesen olasz érdekkörbe vonni a magyar hadiipart és a Honvédséget. Mivel ennek okát a megcsontosodott magyar katonai felső vezetés olaszokról vallott téveszméiben látták, a pilótaképzés rendezésével egy időben megpróbálkoztak a Honvédség főbb méltóságainak „olasz hitre térítésével”.

A minisztériumi szóbeszéd és Oxilia véleménye szerint Csáky honvédelmi miniszter és Álgya-Pap Sándor honvédelmi államtitkár számított a minisztériumban az olasz irányzat

628 HL VKF 1929 120 942/Eln.

629 Az olasz–magyar hadiipari kapcsolatok felmérésére kiküldött két magyar küldöttség „Svájcon keresztül” tért haza Olaszországból, illetve utazott Olaszországba. Oxilia tudott Magyarország svájci érdekeltségeiről géppisztoly ügyben, illetve a Honvédelmi Minisztérium már korábban is használta ezt a formulát, amikor magyar delegációk tovább utaztak tanulmányútra Svájcba, Németországba vagy Svédországba, így érdeklődött, hogy az első, Demény tábornok vezette küldöttség mikor utazik majd el Olaszországból, hogy kiderítse mi fog lezajlani a további úton. A második csoport kapcsán pedig Oxilia azt szerette volna tudni, mikor érkezett Olaszországba. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. V. 29., 1463/595. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. V. 29-ei, 251. sz. jelentését. A Honvédség olyan specifikus kérdések iránt is érdeklődött, mint például a svájci repülésügy. Ezzel kapcsolatban lásd MNL K 64 1927-41-333 Vkf. 1927. VII. 21., támogatási kérelem vitéz Csanády Árpád vkszt. százados svájci útja számára a berni követség részéről.

630 MNL K 64 1928-41-275.

631 ASDMAE AP (1919–1930), 1763, 8160. De Astis 1928. IX. 20., 2438/984. sz. postai távirat. Továbbítja Oxilia 1928. IX. 18-ai, 360. sz. táviratát, illetve Oxilia 1928. IX. 18-ai, 359. sz. jelentését; ASDMAE AP (1919–1930), 1763, 8160 De Astis 1928. IX. 25., 2487/1008. sz. postai távirat. Továbbítja Oxilia 1928. IX. 25-ei, 371. jelentését.

képviselőjének, a német irányvonal mellett pedig Janky Kocsárd, a Honvédség főparancsnoka, illetve a Honvéd Vezérkar főnöke állt ki.⁶³² Gömbös Gyulával, a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárával szemben pedig annak múltbéli jugoszláv szimpátiája miatt viseltetett bizalmatlansággal az olasz Külügyminisztérium és Hadügyminisztérium. Gömbös, egyedüli civilként, a róla alkotott olasz vélemény ismeretében ki is lógott a sorból, viszont lehet tudni, hogy őt Bethlen személyes kérésére hívták meg, ugyanis a miniszterelnök el akarta oszlatni az eljövendő honvédelmi minisztere iránti olasz bizalmatlanságot. Gömbös meghívásának másik indoka szerint Bethlen, a Gömbös és Janky Kocsárd közötti rossz viszonyra alapozva Gömbössel kívánta megszemléltetni az olasz könnyű egységeket. Bethlen ugyanis, a magyar vezérkar véleménye ellenére, ezekhez hasonló egységeket kívánt Magyarországon is felállítani.⁶³³

A meghívási hullám Álgya-Pap Sándor húsvéti római útjával indult,⁶³⁴ amikor is a honvédelmi államtitkárt fogadta mind Mussolini, mind Pietro Gazzera hadügyi államtitkár. Az államtitkár tárgyalta a magyar hadsereg modernizációjáról,⁶³⁵ illetve beindította a magyar tisztek olaszországi nyelvi képzését.⁶³⁶

Álgya-Pap hazatérését követően a Honvédelmi Minisztérium átadta Oxiliának programtervezetét az Olaszországba küldendő tisztekről. A tervezet, az államtitkár római, illetve Grandi budapesti tárgyalásainak megfelelően, nagy hangsúlyt helyezett a Honvédség modernizációjára.⁶³⁷

A „modernizáció” különösen jól csengett, hiszen olasz megrendeléseket jelentett, de előtte sort kellett keríteni technikai jellegű felmérést szolgáló tanulmányutakra. Még a barátsági szerződés megkötését követően Rumpelles Kornél tábornok, a Haditechnikai Intézet parancsnokának vezetésével kiutazott Olaszországba egy magyar bizottság, hogy megvizsgálja mit is nyújthat a Honvédségnek az olasz hadiipar, de a látogatás nem hozta meg a várt eredményeket. Sőt, Oxilia szerint kifejezetten rosszul sikerült, és csak tovább erősítette az olaszokról alkotott rossz véleményét.⁶³⁸ 1929. V. végén és VI. elején viszont Demény Géza tábornok, a HM VII. csoport főnöke és Novody, illetve Sipos századosok részvételével egy

632 ASDMAE AP (1919–1930), 1757, 8139. De Astis 1927. X. 18., 2638/879. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1927. X. 17-ei, 14. sz. jelentését. Janky értelmi színvonalát az olasz Külügyminisztérium sem tartotta sokra, annál inkább Röder Vilmosét, aki a valós munkát végezte. Benne – tegyük hozzá helyesen – az utódot látták, így a meggyőzésével előre kívántak dolgozni. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 11., 629/276. sz. jelentés. Mellékelve egy külügyminisztériumi papíron Janky és Röder jellemzése.

633 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. VI. 29., 1732/707. sz.; Janky és Gömbös ellentétét az olasz szervek olyan nagyra tartották, hogy Bethlen kérését, miszerint lehetőség szerint külön programot szervezzenek nekik, szó szerint vették, és az első program szerint két teljesen külön delegációban gondolkodtak, melynek tagjai földrajzilag is el lettek volna szeparálva egymástól. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. De Marsanich távirata a budapesti követségnek [236 891/255. sz.] és a Hadügyminisztériumnak [236 892/1108. sz.], 1929. VII. 22. Csatolva a Hadügyminisztérium 13 768. sz., 1929. VII. 14-ei átirata, amiben Gazzera közölte a Külügyminisztériummal az első program tervezetét.

634 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 20. 20:40, 3015 P.R./64. Gab. sz. távirat.; ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Guariglia 1929. IV. 30., 221 709/617. sz. távirat. Csatolva Durini 1929. IV. 18-ai, 1034/423. sz. postai távirata, ami pedig felterjeszti Oxilia 1929. IV. 13-ai, 152. sz. jelentését. Álgya-Pap volt az egyik olyan minisztériumi ember, akire Oxilia támaszkodni kívánt. A katonai attasé viszont ez esetben rossz lóra tett, mert Álgya-Pap 1929. X. 23-án, vagyis Gömbös miniszteri kinevezése után elvesztette államtitkári pozícióját és jó fél évre rá nyugdíjazták. Szakály 1984/2. 358.

635 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Guariglia távirata a Hadügyminisztériumnak [228 181/821. sz.] és a budapesti követségnek [228 182/195. sz.], 1929. VI. 3. Mellékelve Durini 1929. V. 23-ai, 1364/540. sz. jelentése, amivel felterjesztette Oxilia 1929. V. 20-ai, 224. sz. jelentését.

636 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187 Gazzera 1929. IV. 30., n. 7475. Csatolva Oxilia 1929. IV. 13-ai 153. sz. jelentése.

637 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. V. 16., 1301/517. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. V. 11-ei, 197. sz. jelentését.

638 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. VI. 25., 1727/703. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. VI. 25-ei, 298. sz. jelentését.

újabb bizottság utazott Olaszországba,⁶³⁹ hogy tüzérségi és légvédelmi eszközöket, illetve páncélozott járműveket tanulmányozzon, illetve a Hadügyminisztérium illetékes vezetőivel tárgyaljanak.⁶⁴⁰ A Demény -féle küldöttséggel párhuzamosan egy másik delegáció is Olaszországban tartózkodott, mely 1929. V. 30. és VI. 20. között a katonai szempontú ipari felkészüléssel kapcsolatos tevékenységek fejlődését tanulmányozta.⁶⁴¹ A tanulmányutakat mindkét fél eredményesnek tartotta, és Oxilia azon nyomban jelentette, mely termékek iránt érdeklődött a magyar kormány.⁶⁴² VII. 1-jétől pedig elkezdte nyelvi tanulmányait az olasz egyetemeken az a három tiszt, akik már nem magánúton, hanem egy nemzetközi megállapodás keretében iratkoztak be olasz egyetemekre.⁶⁴³

Janky és Röder, illetve az őket kísérő tisztek látogatását majdnem az utazásig sikerült titokban tartani, csak hogy Gömbös utazását kiszagolta az egyik magyarországi újság, így a kellemetlen leleplezések elkerülése végett De Astis, Oxilia, a budapesti Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium megegyezett egy rövid sajtóközleményben, amiben írtak Janky olaszországi útjáról, mely során részt vesz egy hadgyakorlaton. A többi tisztet Janky kíséretként szerepeltették, Gömbös esetében pedig továbbra is az olaszországi szabadság fikciójával éltek.⁶⁴⁴ A hadgyakorlatok mellett a nevezettek katonai jelleggel bíró ipari létesítményeket és katonai repülőtereket látogattak, többek között azt a mirafiorei repülőteret is, amely szóba került Batáry Pál vezénylese során.⁶⁴⁵

Egy ilyen sikeres előkészítés után, ismervé Gömbös természetét, egy katonai jellegű megállapodás megkötésének felvetését is várták annak olaszországi útja során.⁶⁴⁶ Erre a látogatást követően sor is került, ugyanis Gömbös Rómából távozva egy levélben köszönte meg az olaszok kedvességét, és kérte a Hadügyminisztériumtól, hogy lovag Riccardo Balocco vkszt. tüzérségi ezredes, aki Deményéket, illetve 1929-es látogatásán Gömböst kísérte, 1929-ben más olasz tisztekkel egyetemben részt vehessen a magyar hadgyakorlatokon, illetve még több időt tölthessen el Magyarországon és megtekinthessen egyes magyar ipari létesítményeket. Valószínűleg ezzel lehetőséget akart adni Baloccónak, hogy össze tudja hasonlítani a Deményéknek megmutatottakkal a magyarországi állapotokat.⁶⁴⁷

Balocco különleges feladatot kapott, Gömbös meghívásának megfelelően a hadgyakorlat után is Magyarországon maradt, tevékenységéről Demény tábornokkal együtt állította össze a zárójelentést. Látogatása már a fegyverzeti együttműködést készítette elő,⁶⁴⁸ ugyanis Gömbös olaszországi útja során, a Mussolinivel folytatott megbeszélés kapcsán megegyezett a két ország

639 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. V. 16., 1301/517. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. V. 11-ei, 197. sz. jelentését.

640 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Oxilia 1929. V. 15., 209. sz. jelentés. Mellékelve az emlékeztető, amit a Honvédelmi Minisztérium küldött Schindlernek a Demény -féle küldöttség programjáról.

641 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. V. 16., 1301/517. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. V. 11-ei, 197. sz. jelentését.

642 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. VI. 25., 1727/703. sz. postai távirat. Felterjesztette Oxilia 1929. VI. 25-ei, 298. sz. jelentését.

643 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Hadügyminisztérium 1929. V. 23., n. 9770.

644 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Guariglia 1929. VIII. 16. 21:00, 9972. P.R. sz. távirat, Csatolva De Astis 1929. VIII. 15-ei 17:25-kor küldött 10 013/154. sz. távirata.

645 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. De Astis 1929. VIII. 15., 2094/874. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. VIII. 14-ei., 407. sz. jelentését.

646 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. V. 8., 1204/485. sz. postai távirat. Csatolva egy Grandi részére készített, 1929. májusi emlékeztető másolata. Aláírás nincs, de Oxilia hivatala készítette, vagyis csak ő írhatta.

647 A Hadügyminisztérium természetesen elfogadta a meghívást. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. A Külügyminisztérium távirata a Hadügyminisztériumnak [245 681/1561. sz.] és a budapesti követségnek [245 682/329. sz.], 1929. IX. 10. Csatolva Gazzera 1929. IX. 3-ai, 17 656. sz. átirata a Külügynek.

648 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. De Astis 1929. IX. 26., 2377/985/A50. sz. postai távirat. Csatolva Oxilia 1929. IX. 23-ai, 447. sz. jelentése.

katonai hatóságai közötti együttműködésről. Ennek elindítására Csáky miniszterrel összhangban a Honvédelmi Minisztérium kinevezett egy bizottságot, melynek el kellett kezdenie a kérdés tanulmányozását a megfelelő olasz bizottsággal együttműködve. Az együttműködésnek technikai témájúnak kellett volna lennie (a tüzérségi lövegek vizsgálata és a lőszer-egységesítése), illetve anyagokat kellett volna cserélni, illetve később sort kellett volna keríteni stratégiai egyezmények kötésére.⁶⁴⁹ Gömbös négy bizottságot akart kinevezetni Mussolinivel. Az első a két hadsereg hadműveleti együttműködésével foglalkozott volna, a második a fegyverzet, a harmadik a nyersanyagokkal, iparral és utánpótlással, a negyedik az élelmiszer-és a pénzügyekkel. A Hadügyminisztérium viszont azt javasolta, hogy érdemesebb lenne a kevesebb előkészítést igénylő együttműködés kereteinek kialakításával kezdeni; ilyen volt a fegyverzeti együttműködés. A többi három téma, különösen a hadműveleti együttműködés, külügyminisztériumi megállapodást feltételezett, aminek a letárgyalása nélkül fölösleges lett volna elkezdeni a munkát.⁶⁵⁰ Oxilia X. 27-én közölte Gömbössel az olasz bizottság összetételét, mely a technikai kérdésekben kívánt tárgyalni a magyar féllel. Gömbös beleegyezett, hogy az első bizottságot csak azután hozzák létre, ha a másik hármat már letárgyalták, és válaszul közölte a második és a harmadik bizottság tagjainak nevét. Demény tábornok 1930. januári olaszországi utazása a fegyverzeti bizottság munkaprogramjának megállapítására, már az intézményi keretek között folyó együttműködés egyik első tanulmányútjának számított.⁶⁵¹

A magyar katonai felső vezetés olaszországi meghívása viszonzásául, az 1929-es őszi magyar hadgyakorlatra négy olasz katonát kívánt meghívni a Honvédség. A szervezés 1929. VII. 15-én, vagyis a technikai jellegű látogatások lebonyolítása után vette kezdetét. Jellemző, mennyire eredménytelen volt az az olasz próbálkozás, hogy az olasz kapcsolatok vegyék át a magyar-német kapcsolatok⁶⁵² helyét, ugyanis az olaszok meghívására azután került sor, hogy már lerendezték négy német törzstiszt meghívását.⁶⁵³ Ezt követően pedig a fogadó fél kerülte, hogy a látogatásnak hivatalos jelleget adjon. Ez még nem is lett volna óriási probléma, csak hogy a gyalogsági és a lovas csapatok felvonulása között Kárpáthy Kamilló tábornok, a Honvéd Főparancsnokság gyalogsági szemlélője, illetve a hadgyakorlat levezénylője irányításával tartottak egy helyszíni értekezletet, melyhez Janky fűzött megjegyzéseket. Az ülésre nem hívták meg sem a katonai attasékat, sem az olasz katonai missziót, viszont jelen volt két német törzstiszt. A következő napon az újságok nem hivatalosan néhány lengyel tiszt

649 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. De Astis 1929. X. 8., 2542/1038/A51. sz. postai távirat. Közli Oxilia 1929. X. 8-ai, 473. sz. jelentését. Ugyanazt, Gömbös állításának megerősítésével lásd: DDI VII/8 n. 55.

650 A hadműveleti tervezés ekkor már gőzerővel folyt Olaszországban, csak hogy Németországgal, mint lehetséges ellenséggel számoltak. Igen valószínű, hogy a külügyminisztériumi megállapodás szükségességének hangoztatására valójában csak azért volt szükség, hogy megindokolják a visszautasítást, hiszen nem volt célszerű a német-ellenes hadműveleti tervek közelébe engedni a túlzott német-barátsággal vádolt magyar vezérkar képviselőit. A kérdést a további fejezetekben részletesebben is tárgyalom.

651 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8188. Gazzera 1929. XII. 18., 25 199. ikt. szám. Csatolja levélváltását Oxiliával a fegyverzeti együttműködésről: Gazzera 1929. XII. 15., 23 625. ikt. szám.; Oxilia 1929. XI. 18., 513. sz.

652 A magyar-német katonai kapcsolatok közvetlenül az első világháború utánra vezethetők vissza, hogy 1927-től egyre intenzívebbé váljanak. A Rumpelles -féle bizottság 1931. IV. 27-30-ai berlini látogatását követően felújították az 1927-28-as haditechnikai együttműködést, és rendszeres együttműködés alakult ki a kiképzési tervek átadásában és a kölcsönös vezénylések vonatkozásában. 1934-ben a repülőalakulatok kiképzésébe is betekintést nyerhettek a magyar tisztek. Németh 1983. 385-387., 389.

653 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8188. Oxilia 1929. VII. 15., 338. sz. távirat. Végül 1929. IX. 14-től IX. 18-ig, a simontornyai hadgyakorlatra négy helyett az alábbi öt személyt hívták meg: Edoardo Monti tábornok, Marco Ganaliéri és Arturo Taranto ezredesek, Alessandro Maccario és Guglielmo Negro alezredesek. Végül Granaliéri helyett ment Balocco. HL HM 1929. Eln. B. o. Bév. Tétel 8195. alapszám. Az eredeti meghívót lásd: ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8188. Hadügyminisztérium 1929. VIII. 13., 16 202. ikt. szám. Csatolva küldik Janky, 1929. VIII. 7-ei francia nyelvű meghívóját Oxiliának címezve; arra nézve, hogy miért csak német és olasz tiszteket hívtak meg lásd MNL K 63 302. csomó, 1929, 1929-35-sz. n. (199. f. 74. MK. res.)

jelenlétéről is cikkeztek. A katonai attasék is megrökönyödtek azon, hogy a nyíltan Magyarországon tartózkodó olasz katonai delegációt háttérbe szorították. A német vendégek szerepét is sikerült felderítenie Oxiliának: ezek hárman voltak, egy alezredes és két őrnagy, és az olaszoktól eltérően 12 napig végig követték a hadgyakorlatot, ténylegesen asszisztáltak a rangjuknak megfelelő egység tevékenységéhez (zászlóalj és fél ezred).⁶⁵⁴ Az eset hallatán Grandi keserű hangvételű táviratban kérte De Astist, hogy tiltakozzon Walkó magyar külügyminiszternél a történetek miatt, ugyanis ezek ellentmondtak annak, amiben legutóbbi budapesti látogatása során Grandi megállapodott Bethlennel,⁶⁵⁵ miszerint az olasz vezérkarnak nem lesz többé oka panaszra a magyar vezérkarral szemben. Tehát Grandi szavaival élve: „ott vagyunk, ahonnan indultunk”.⁶⁵⁶

A HONVÉDSÉG FRANCIAORSZÁGI „FLÖRTÖLÉSE” ÉS ENNEK HATÁSA AZ OLASZ–MAGYAR VISZONYRA

A tiltakozás megtette a hatását, a kudarcot pedig az olasz fél nem tartotta végzetesnek, hiszen megvalósították a Honvédelmi Minisztérium tervezetét, amikor jóváhagyták a különféle vezénylési kérelmeket.⁶⁵⁷ A német konkurenciával szemben pedig megpróbálták megőrizni az olasz túlsúlyt. Ez is megérte, hiszen Oxilia tapasztalatai szerint a magyar tanulmányutakat általában kisebb nagyobb megrendelések követték, így az olasz–magyar kapcsolat protokolláris jellegű kiadásai végül is az olasz hadiipar állami támogatását eredményezték.

A sokszínű magyar kül- és katonapolitikában nem a magyar–német viszony, hanem a Bethlen-kormány, illetve a Honvédelmi Minisztérium francia irányba történő nyitása volt az, ami komolyabb olasz tiltakozást váltott ki. Az 1928-as francia vezérkari tájékoztató átadását követően a Honvédelmi Minisztérium kérvényezte, hogy 1929-ben küldhessen két törzstisztet Franciaországba. Az egyik Füleky Dezső ezredes,⁶⁵⁸ a HM Elnökség B osztály vezetője, a másik pedig Szentkeresztessy Henrik alezredes, a Kereskedelmi Minisztérium légügyi részlegének (LÜH) beosztottja volt. Mindkét törzstiszt benne volt a katonai nyilvántartás B csoportjában, az 50 létszámfeletti tiszt egyikeként, vagyis a minisztérium nem mert olyan tisztek vezénylésével próbálkozni, akiknek nem volt rendben minden papírja. Szentkeresztessy a Monarchia volt pilóta tisztjeként szolgált a világháborúban, a polgári légügyi osztályon pedig Vassel tábornok beosztottja volt. A Hadügyminisztérium még abból az időből ismerte, amikor a SzKEB légügyi összekötőtisztje volt.

654 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. De Astis 1929. IX. 26., 2377/985/A50. sz. postai távirat. Csatolva Oxilia 1929. IX. 20-ai, 446. sz., és 1929. IX. 23-ai, 447. sz. jelentése.

655 Grandi 1929. V. 3-án tárgyalt Budapesten Bethlennel. A magyar–német viszony kérdését ekkor Grandi is fel akarta vetni, de Bethlen megelőzte. A miniszterelnök a két hadsereg közötti szoros kapcsolatot a technikai fejlődés miatt tartotta szükségesnek, hiszen a békeszerződés rendelkezései szerint mindkét hadsereg zsoldosokból állt. Kétséges, hogy Grandi egy másodpercig is elhitte volna ezt a nevetséges indoklást, de nem volt értelme tiltakoznia, ugyanis Bethlen ugyanekkor újra hitet tett az olasz–magyar barátság és az olasz–magyar hadseregek közötti viszony szorosabbá tétele mellett. Természetesen Bethlen egy szóval sem állította, hogy csökkentenék a németekkel való együttműködés intenzitását, de vállalta, hogy ez nem fog az olasz–magyar együttműködés kárára menni. Nyilvánvalóan ez utóbbi ígéretet nem sikerült betartani. IET IV. n. 165/b, c A májusi találkozón Bethlen és Grandi több témát is megbeszél: szó volt az osztrák helyzetről, és a Heimwehr támogatásáról; a Magyarországnak folyósítandó olasz katonai kölcsönről; a Rothermere-akcióról; a fiumei hajózási kérdésről; Durini budapesti követ távozásáról; az optáns-ügyről... A találkozónak a katonai kölcsönrel kapcsolatos jelentőségéről lásd a gazdasági kapcsolatokat taglaló fejezetet, míg az osztrák helyzettel kapcsolatos döntésről lásd a vonatkozó külpolitikai fejezetet.

656 „Siamo al punto di prima”. ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. Grandi 1929. X. 5., 12 282/189. sz. távirat. Lásd ugyanazt letisztázva: DDI VII/8 n. 47.

657 DDI VII/8 n. 54.

658 1928. XI. 1-jével léptették elő ezredessé. Szakály 1984/2. 373.

Csáky honvédelmi miniszter állítása szerint azt kérelmezték, hogy a két tiszt először részt vehessen az összes fegyvernemnek megtartott kurzuson, majd pedig vezérkari tisztekként szabadon választhassák meg, melyik fegyvernemhez kerüljenek. Az Oxiliának előadott hivatalos állásfoglalás szerint a Honvédelmi Minisztériumban ezzel akarták kipróbálni, hogy Franciaország meddig engedi betekinteni légierije szervezetébe a magyar tiszteket, hiszen evidens volt, hogy Szentkeresztessy a légierőt választotta volna.

Guariglia ellenőriztette a párizsi olasz nagykövettel a hír köré költött történetet,⁶⁵⁹ amiből ki is derült, hogy valójában nem a francia vezérkar, hanem a Honvédelmi Minisztérium volt a kezdeményező fél.⁶⁶⁰ Oxilia mindkét törzstisztet személyesen ismerte, és a kitűzött cél megvalósítása szempontjából nagyon jónak tartotta a Honvédelmi miniszter választását,⁶⁶¹ illetve a francia vezérkar igen udvarias formában, de elutasította a magyar kérést,⁶⁶² így a Hadügyminisztérium szó nélkül hagyta az ügyet.

Csak hogy a francia elutasítás nem szegte kedvét a Honvédelmi Minisztériumnak. Amikor 1929 novemberében újra megérkezett a francia tájékoztatás a vezénylési lehetőségekről, melyet ezúttal a magyar igényekre méretezett különleges javaslatlaltal is elláttak,⁶⁶³ sikerült elintézni, hogy 1930-ban és 1931-ben is két-két magyar tiszt mehessen Saumurba, a francia lovassági iskolába. Oxilia, vagyis a Hadügyminisztérium is tudott erről, ráadásul 1931 nyarán a Magyarországnak folyósítandó francia kölcsön, illetve francia-barát magyar külpolitikai nyitás is borzolta az olaszok kedélyét, így már nem is tűnik annyira váratlannak, hogy 1931. IX. 18-án, a Hadügyminisztérium Elnöki osztályának vezetője, Barbasetti ezredes közölte Schindlerrel, hogy „[a hadügyminiszter] szükségesnek látta az együttműködés további menetét egyelőre szüneteltetni”, mivel igen kellemetlenül érintette Gazerát, miszerint magyar tiszteket vezényeltek Saumurba, miközben Olaszországba a pénzügyi helyzetre hivatkozva fogva nem küldtek senkit.⁶⁶⁴

Természetesen Schindler jelentését kézhez véve azonnal utasítás ment ki Rómába, hogy az attasé mihamarabb kérjen személyes kihallgatást a hadügyminisztertől, sorolja fel valójában hány tiszt is volt 1931-ben Olaszországban, miért nem tájékoztatták az olaszokat a francia vezénylésről,⁶⁶⁵ illetve kizárólag személyes tudomásulvétel végett informálták az attasét a tényleges tudnivalókról is a saumuri vezényléssel kapcsolatban.

IX. 21-ei dátummal egy, Ruszkay Jenő ezredes, a Vkf-2. osztályának vezetője által szignált papírfecnin olvasható a kirohanás magyar részről rekonstruált háttere: a budapesti francia katonai attasé, Jouart, IX. 16-án tudta meg hivatalosan, hogy egy magyar vezérkari tiszteket vezényelnek Saumurba. Schindler 18-án beszélt Barbasettivel, vagyis igen valószínű,

659 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. Guariglia 1929. III. 16., 213 751/275. sz. távirat. Csatolva Durini 1929. III. 2-ai, 583/251/A50 sz. postai távirata, amivel felterjeszti Oxilia 1929. III. 2-ai, 73. sz. jelentését.

660 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. I. 19. 21:50, 309 R./20. sz. távirat.

661 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. Guariglia 1929. III. 16., 213 751/275 sz. távirat. Csatolva Durini 1929. III. 2-ai, 583/251/A50 sz. postai távirata, amivel csatolva felterjeszti Oxilia 1929. III. 2-ai, 73. sz. jelentését.

662 Hivatalosan a helyhiányra hivatkoztak, de az elutasító döntés valós indoka – a kisantant meg nem sértése mellett – valószínűleg az volt, hogy Szentkeresztessy alezredest is ki akarták küldeni, akiről a kisantant, vagyis Franciaország is sejtette, hogy az álcázott magyar katonai repülést irányító LÜH alkalmazásában állt. ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. De Marsanich 1929. IV. 8., 217 476/344. sz. távirat. Csatolva Durini postai távirata, 1929. III. 14., n. 673/298. Felterjeszti Oxilia 1929. III. 10-ei, 88. sz. jelentését.; ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Guariglia távirata a Hadügyminisztériumnak [219 127/373. sz.] és a budapesti követségnek [219 128/149. sz.], 1929. IV. 15.

663 MNL K 63 302. csomó 1929, 1929-35-4130. Villani Frigyes felterjeszti a katonai attaséjának, Homlok Sándor századosnak küldött francia hadügyminisztériumi iratot, 1929. XII. 21., n. 214. pol.

664 HL 2. VKF osztály 1931. 122 792/Eln.

665 Néhány a felsorolt indokok közül: az olaszok is vezényeltek oda tiszteket, a franciák kezdeményezték az egészet, már a költségvetési nehézségek előtt megígérték a részvételt és lévén ez az egyetlen hely Franciaországban, ahova vezényelhettek, nem volt célszerű visszakozni stb.

hogy Jouart célzatosan beszélt erről még 16-án, vagy 17-én Oxiliával, aki az egészet jelentette Rómába. Röder Vilmos, a Honvéd Vezérkar főnöke IX. 22-ei szignójával egy osztályjelentés is íródott, miszerint 15 fő vezénylése volt tervbe véve, ebből anyagi okok miatt csak 8 valósult meg, de ott volt még egy sor bizottsági ülés. Természetesen a Károlyi-kormány az elődre tolt a felelősséget, miszerint az első saumuri vezénylés Bethlen István volt miniszterelnök utasítására történt. Igaz, azt már nem hangoztatták, hogy a második Gömbös régi-új honvédelmi miniszter is egyetértett.⁶⁶⁶

Valójában Ruszkay ezredes rekonstrukciója teljes mértékben hibás volt. Oxilia már IX. 10-én tudatta a Hadügyminisztériummal, illetve Mario Arlotta budapesti olasz követen keresztül a Külügyminisztériummal, hogy az előző évi két tiszt után újra küldenek egy magyar tisztet Saumurba.⁶⁶⁷ Ebből következik, hogy nem Jouart sugott Oxiliának, hiszen Jouart IX. 10-én még nem tudhatott a döntésről, hanem Oxiliának belső forrása volt a Honvédelmi Minisztériumban. A IX. 10-ei jelentésnek csak az utolsó oldala maradt fenn, rajta Oxilia aláírásával, ennek formájából ítélve feltételezhető, hogy ezt a katonai attasé diplomáciai futárral és nem táviratként juttatta el Rómába. Ezért is tűnik valószínűnek, hogy Gazzera csak IX. 18-án, Schindler berendelése napján szerzett tudomást az egész ügyről, amit megerősít a hadügyminiszter IX. 18-ai átirata az olasz Külügyminisztériumnak, amelyben úgy fogalmaz, hogy közvetlenül az átirat elkészítése előtt jutott tudomására a saumuri vezénylés.⁶⁶⁸ Ebből az átiratból az is világossá válik, hogy az olaszoknak azért is fájt különösen a saumuri vezénylés, mert miközben pénzügyi okokra hivatkozva lecsökkentették az Olaszországba vezényelt magyar tisztek számát és Pinerolóba, vagyis az olasz lovassági kiképzésre senkit sem küldtek, a francia lovassági iskolába viszont ment magyar tiszt, illetve magyar részről sikeresen kiharcolták, hogy az örkényi lovaglő- és hajtóképző iskolához vezényeljenek, mint kiképzőt, egy olasz alezredest, Francesco Amalfit. Mivel az olasz tiszt kiküldetése az olasz államkasszát terhelte, mindez úgy tűnt, hogy a Honvédség nem hajlandó arra áldozni, hogy a baráti Olaszországba tisztet küldjön, miközben ezt a nem túlságosan baráti Franciaországgal megteszi, mégis elvárja Olaszországtól, hogy olasz pénzen képezzék a magyar lovassági tiszteket.

Schindlert IX. 21-én újra fogadta Barbasetti és ekkor úgy tűnt, hogy az ügy elrendeződött,⁶⁶⁹ és valóban X. 5-én sikerült minden félreértést kölcsönös meglepéssel elsimítani: Schindler X. 1-jén fogadta a római vasútállomáson Oxiliát, ahogy azt Oxilia kérte, megbeszélték mit intéztek addig. Oxiliát X. 2-án fogadta Barbasetti. Miután Gazzera X. 3-án visszatért Rómába, Oxilia a hadügyminiszter elé járult, aki X. 5-én Schindlert is fogadta, amikor kiderült, hogy az ügy semmis, az együttműködést folytatni akarják az olaszok.⁶⁷⁰ A hadügyminiszter azt is kifejtette, hogy a Magyarország részére tárolt hadianyagot minél előbb le akarja szállíttatni,⁶⁷¹ Schindler viszont ezt egyelőre nem tartotta olyan fontosnak, illetve Gazzera érdeklődött a Honvéd Vezérkar főnöke, vagyis Röder Vilmos leszereléssel kapcsolatos római utazásáról. Ezt célszerűnek tartotta november utánra halasztani, ugyanis november elején a fegyverkezési szünetre vonatkozó olasz javaslatokra is meg kellett várni az egyes hatalmak válaszait. A hadügyminiszter a hírszerzés terén folytatott együttműködést is jónak tartotta, elégedett volt Ruszkay ezredes ilyen jellegű tevékenységével és megígérte, hogy a S.I.M. élén éppen decemberben történő váltást követően az új főnök, Vittorio Sogno ezredes alatt is folytatódni fog a munka. Barbasettivel végül Schindler abban állapodott meg,

666 HL 2. VKF osztály 1931. 122 792/Eln. Gyűjtő.

667 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 2, 10. Arlotta 1931. X. 26., 7307/981. sz. postai távirat. Oxilia 1931. IX. 10-ei, 1052-es iktató számú jelentésére hivatkozik.

668 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 2, 10. Gazzera 1931. IX. 18., 22 457. sz.

669 HL 2. VKF osztály 1931. 122 792/Eln.

670 HL 2. VKF osztály 1931. 123 98/Eln.

671 Ezt Gazzera komolyan gondolta, mert 1931. X. 7-én rábólintott 200 kg. robbanóanyag Magyarországra küldésére. ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 2, 4. Gazzera 1931. X. 7., 24 241 számú fonogram.

hogy Röder látogatását december végére, vagy januárra fogják javasolni.⁶⁷²

Eme félreértés megoldásával kapcsolatos olasz és magyar levéltári anyag egymást kiegészítve is hiányos, mivel fennmaradt a 234008/269-es számú távirat, melyben az olasz Külügyminisztérium közölte Arlottával Gazzera 1931. IX. 18-ai átiratának szövegét, viszont a táviratot 1931. X. 3-án küldték, miközben Arlotta 1931. X. 26-ai, 7307/982. számú távirata⁶⁷³ és Schindler 1931. X. 5-ei jelentése⁶⁷⁴ szerint is Oxilia ekkor már Rómában járt, miután mindent megbeszélte az illetékes magyar katonai hatóságokkal. Csakis Arlotta 1931. X. 26-ai táviratából tudjuk, hogy Oxilia mit is intézett még Rómába utazása előtt, viszont Arlotta táviratának hangvételeből úgy tűnik, hogy az olasz Külügyminisztérium 1931. X. 3-ai távirata érkezése pillanatában már tárgytalannak számított, mivel addigra minden benne foglalt kérdésnek eleget tettek a magyar hatóságok. A Gazzera által igényelt baráti gesztus valószínűleg Amalfi ezredes státuszának megváltoztatása lett, ugyanis egyszerű kiképzői feladatát az örökényi lovagló- és hajtóképző iskola kiképzésének „direttore effettivo”-jára, vagyis tényleges felügyelőjére változtatták.⁶⁷⁵ Amalfi feladata az osztrák–magyar monarchiabeli lovaglási stílus oktatása helyett az olasz metódus népszerűsítése volt, mely törekvésében nem járt sikerrel.⁶⁷⁶

Az epizód az olasz–magyar katonai kapcsolatok egyik mélypontjának számított, mivel felmerült az együttműködés megszakításának lehetősége, de a készséges olasz magatartás és a gazdasági, illetve politikai téren folyamatos kapcsolatok ismeretében nem szabad túl nagy súlyt tulajdonítani Gazzera kijelentésének, amely inkább volt fenyegetőzés, mint a valós szakítási szándék jele.

Hivatalosan, azaz az olasz fél felé kommunikáltak alapján ezzel véget is értek a Honvédség francia irányú nyitási próbálkozásai, ugyanis 1933-ban, amikor francia részről újból felmerült magyar tisztek franciaországi vezénylese, azt Röder Vilmos gyakorlatilag elutasította, mivel összeegyeztethetetlennek tartotta Franciaország évek óta Magyarország felé irányuló politikájával. Egyedül annyit volt hajlandó megígérni, hogy ha véget ér a magyarellenes francia sajtókampány, akkor megfontolja egy vagy két tiszt franciaországi vezényleését, amire természetesen Senneville őrnagy budapesti francia katonai attasé nem tudott mit mondani. Röder azt közölte még az esettel kapcsolatban Enrico Mattioli ezredessel, budapesti olasz katonai és légügyi attaséval, hogy magyar beleegyezés esetén meg kellett volna engedni francia tisztek magyarországi vezényleését is, ami veszélyesen sokat fedett volna fel a Honvédség valós készségi fokáról.⁶⁷⁷ Valójában az az elutasítás egyáltalán nem volt annyira éles, mint amennyire azt Mattioli előtt beállították, mivel 1934-re betervezték és meg is valósították Köhler Ernő alezredes volt szófiai katonai attasé vezényleését a versailles-i lovassági iskolába,⁶⁷⁸ csakhogy a vezénylet végén, amikor Köhler Rakovszky György alezredes párizsi katonai attasé társaságában lejelentkezett a francia vezérkar 2. osztályánál, az osztályvezető már a további vezényleseket kezdte tervezni, helyette pedig nyíltan felvetette a cserevezénylest, először tanfolyamokon, aztán csapatnál! Ezt pedig a Vkf-2. nem kívánatosnak, sőt elkerülendőnek tartotta,⁶⁷⁹ vagyis az egy évvel korábban Mattiolinak

672 HL 2. VKF osztály 1931. 123 199/Eln.

673 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 2, 10.

674 HL 2. VKF osztály 1931. 123 198/Eln.

675 Lásd: ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 2, 10. Gazzera 1931. XI. 18., 27 542. sz., melyben tetszését fejezi ki Amalfi alezredes új beosztásával kapcsolatban, illetve az olasz Külügyminisztérium 1931. XI. 26., 250 751/307. sz. távirat, mellyel továbbítja Gazzera átiratát.

676 Lásd ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 6, 1. Mattioli 1933. IV. 10., 309. sz.

677 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Colonna 1933. XII. 4., 11 059/1873. sz. postai távirat. Felterjeszti Mattioli 1933. XII. 2-ai 1018. sz. jelentését.

678 HL HM 1933. Eln. o. I. tétel 123 641. alap és iktató szám, HL HM 1934. Eln. o. I. tétel 103 807. alap és iktató szám, HL HM 1934. Eln. o. I. tétel 103 167. alap és iktató szám

679 HL 2. VKF osztály 1935. 121 400/el.

kifejtett félelmek miatt zárta gyorsan rövidre a franciaországi vezénylés témáját. A döntés ezúttal sem volt végleges, ugyanis még 1935-ben újra vezényelték Franciaországba egy magyar tisztet (Markóczy János alezredest),⁶⁸⁰ majd 1936-ban még sor került két hadiakadémiai hallgató franciaországi vezénylésére, viszont nem tudni, hogy ennek volt-e folytatása.⁶⁸¹ A Honvédelmi Minisztérium nyilatkozatainak ellentmondó lépésekre valószínűleg az a magyarázat, hogy a magyar katonai vezetés élesen elkülönítette a „szövetségesi” kötelezettségeket saját érdekeitől, így a magyar katonapolitikai kapcsolatok teljes beszűkülésének elkerülése érdekében minden felmerülő lehetőséget kiaknáztak az ismeretszerzésre és a saját tisztikar képzésére, különös tekintettel a kiváló franciaországi lovassági kiképzésre. Ezeket a „kitekintgetéseket” pedig csak annyiban korlátozták, hogy ezek megvalósítása során mindig csak a feltétlenül szükséges információkat adják ki a Honvédség valós erejéről és felkészültségéről.

A Honvédség elzárkózó magatartását jelzi, mennyire óvatosan próbálta kihasználni az esetleges lehetőségeket. Ezért is érthető a franciaországi vezénylések valójában miért nem voltak sohasem valamiféle külpolitikai nyitás jelei, hanem csak alkalmi kalandok, azaz a lehetőségek kötelezettségek nélküli kihasználása. Ennek ismeretében pedig – tegyük hozzá helyesen – fel sem merült, hogy Franciaország gesztusa őszinte lett volna.

A GAZDASÁGI VÁLSÁGBÓL TÖRTÉNŐ KILÁBALÁS ÉVEITŐL A DÉL-OLASZ REPÜLŐ TANFOLYAM BEINDULÁSÁIG

A Bethlen-kormány alatt kiteljesedett olasz–magyar katonai együttműködést 1932-re erősen megtépázta a gazdasági világválság. A különféle bizottságok tovább ülészektek, de 1932-ben egy vezényléssel, Amalfi alezredes örkényi kiképzői tevékenységével kapcsolatban van csak adat.⁶⁸² Az éves olasz hadgyakorlaton is csak a katonai attasé, Szabó László százados vett részt.⁶⁸³ Mivel már 1931-ben is csökkenteni kellett az utazások számát, feltételezhetően 1932-ben, amikor a válság csak súlyosabbá vált, valóban nem került sor vezénylésekre. 1933-ban is csak részben javult az anyagi helyzet, ugyanis sor került néhány tanulmányútra,⁶⁸⁴ miközben nyáron hazaküldték Amalfi alezredest Örkényből.⁶⁸⁵

1933 nyarán és decemberében újra felmerült a franciaországi vezénylés lehetősége, és még a nyári ajánlattételre reagálva a Hadügyminisztérium kijelentette, hogy ők is szívesen fogadnak magyar tiszteket az iskolákba és rövid csapatszolgálatra, ha erre van igény.⁶⁸⁶ Az ügy októberben folytatódott, immár Röder kezdeményezésére, aki felvetette Mattiolinak, hogy magyar lovastiszteket küldjenek olasz lovassági iskolába és olasz tiszteket Magyarországra nyelvtanulás céljából,⁶⁸⁷ illetve évente 10-12 magyar tisztet küldhessenek

680 HL 2. VKF osztály 1935. 121 560/el. és 122 060/el.

681 HL HM 1936. Eln. B. o. I/B tétel 112 650. alap és iktató szám.

682 HL HM 1933. Eln. o. I. tétel 321. alap és iktató szám.

683 HL 2. VKF osztály 1932. 15 112/Eln.

684 HL HM 1933. Eln. o. I. tétel 105 208. alap és iktató szám; HL HM 1933. Eln. o. I. tétel 7022. alap és iktató szám.

685 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 6, 1. Colonna 1933. IV. 15., 3445/667. sz. postai távirat, mellékelve Mattioli 1933. IV. 8-ai, 306. sz. és Mattioli 1933. IV. 10-ei, 309. sz. jelentése

686 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Külügyminisztérium 1933. VII. 18., 221 858/c. sz. távirat.

687 Az olasz szárazföldi erők hivatásos tisztjei számára tartott nyelvi kurzusok vizsgálatából az derül ki, hogy a magyar nyelv oktatása körülbelül az albánéval állt egy szinten, ugyanis az angol, francia, német és orosz nyelvtanfolyamoknál három osztályt, az albán és a magyar esetében pedig két osztály indítottak. Lásd AUSSME L–10, 46, 1. Szárazföldi Erők Vezérkara 1931. IX. 17. 80. sz. szolgálati közlemény; Az 1931. X. – 1932. III. között indított téli nyelvtanfolyamokra a római katonai körzetben szolgáló tisztek közül nyolcan nyertek felvételt: ketten tanulhattak albánt, ketten orosz és négyen magyart. Lásd AUSSME L–10, 46, 1. Szárazföldi Erők vezérkara 1931. XI. 16. 111. sz. szolgálati közlemény.

Olaszországba 1-3 hónapos csapatszolgálatra, kiképzés céljából. Természetesen Röder a viszonyosság alapján szívesen látott volna hasonló célból olasz tiszteket a Honvédség egységeiben. Mattioli az egész ötletet ugyanazzal az indoklással javasolta elfogadásra, amivel anno Oxilia is tette, ugyanis ezzel lehetővé válna, hogy a magyar katonai vezetés rádöbbenjen mitől is „hatalmas” az olasz katonai potenciál; semlegesítenék a németek iránti csodálatot, és nem kellene Németországba vezényelni magyar tiszteket; illetve véglegesen megszűnne az a veszély, hogy Franciaországba vezényeljenek tiszteket a magyarok; és nem utolsó sorban fel lehetne mérni a Honvédség valós felkészültségét, amely teljes mértékben különbözik az összeomlott Monarchia hadseregétől.⁶⁸⁸ Mintha az eltelt 6 év munkája nyomtalanul kitörlődött volna!

Természetesen Mussolini azonnal jóváhagyta Röder ötletét, és Mattiolit megbízták a részletek tárgyalásával.⁶⁸⁹ A tárgyalások anyaga nem maradt fenn, de ismeretes, hogy arányszámokat állapítottak meg, miszerint minden 3 magyar tiszt olaszországi vezénylése után 2 olasz tisztet lehetett vezényelni Magyarországra.⁶⁹⁰ Ezt legkorábban 1934 elejére sikerült letisztázni, ugyanis 1933 decemberében érdeklődött az olasz Külügyminisztérium a Hadügyminisztériumnál, hogy mi is lett Röder felvetésével.⁶⁹¹

Természetesen ezúttal is vágyálomnak tűnt olasz részről, hogy nem kerül többé sor németországi vezénylésekre, ráadásul Köhler Ernő alezredes versailles-i vezénylése tanúsítja, hogy még a franciaországi vezényléseket sem sikerült kivédeni.

Az egyezséget követően újra beindultak az olaszországi vezénylések, melyeket immár nem egy előzetes program alapján, hanem évenként, az aktuális igények szerint bonyolítottak le. A létszámviszonyok tekintetében ekkor már jobban érvényre jutott a kölcsönösség, viszont a Magyarországra érkező olasz tisztek inkább nyelvtanulás, mint szakmai kérdések tanulmányozása céljából lettek vezényelve, miközben a magyar tisztek továbbra is inkább csapatszolgálatra vagy konkrét kérdések tanulmányozása céljából érkeztek Olaszországba.

Olaszország kapcsolatrendszerére példa Mario Roatta ezredes emlékirata, ugyanis ebben olvasható, hogy a '30-as évek közepén, amikor Roatta volt a S.I.M. parancsnoka, az olasz fegyveres erők az alábbi országok tisztjeit fogadták kölcsönösségi alapon: német, osztrák, magyar, francia, angol és albán. Nem volt kölcsönösség az alábbiakkal, vagyis csak fogadták őket: spanyol, svéd, lengyel, görög, román, bolgár, mexikói, argentin stb., és Roatta emlékei szerint néhány jugoszláv tiszt is megfordult ekkoriban olasz csapatoknál. Ráadásul a vezényléseken túl és nem csak olasz–magyar viszonylatban, igencsak gyakoriak voltak a különleges célból küldött bizottságok látogatásai, melyek egy bizonyos intézményt, létesítményt vagy egységet tanulmányoztak.⁶⁹²

A rendszeres cserevezényléseket először az etiópiai háború tette változatosabbá, ugyanis kihasználva a kínálkozó lehetőséget, a Honvédség kérte harctéri ismeretszerzés biztosítását legalább egy magyar pilóta számára. Az olasz hadsereg, mint hadviselő fél nemeslelkűsége bizonyítása céljából lehetőséget adott arra, hogy az olasz hadszíntér bejáró körúton egy magyar törzstiszt is részt vehessen. Tost Gyula repülő százados etiópiai tevékenységéről előadást tartott a Tiszti Kaszinóban,⁶⁹³ Németh József vkszt. ezredes pedig tapasztalatait a

688 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Külügyminisztérium 1933. XI. 6., 232 971/376. sz. távirat. Csatolva küldi a budapesti követség 1933. X. 7-ei 9326/1595. sz. postai táviratát.

689 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Hadügyminisztérium 1933. XI. 10., 23 481. sz.

690 HL HM 1933, Eln. o. I. tétel 123 641. alap és iktató szám.

691 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Külügyminisztérium 1933. XII. 16., 237 558/431. sz. távirat.

692 Roatta 1955. 137. Az olasz hadsereg külkapcsolatairól a magyar katonai szaksajtó is cikkezett, l. pl. Idegen hadseregek köréből In: Hírek In: *Magyar Katonai Szemle* 1934/1. 270.; Idegen hadseregek köréből In: Hírek In: *Magyar Katonai Szemle* 1934/8. 284.; Idegen hadseregek köréből In: Hírek In: *Magyar Katonai Szemle* 1934/10. 275.

693 ACS, Min. Aer., Gab., Aff. Gen. 1937, 63, 9-V–12/1. Pallotta 1937. III. 23., 21. sz.

Magyar Katonai Szemlében jelentette meg.⁶⁹⁴

1936-ban nagyszámú SzIT hallgató utazott külföldre, ahol egy éves csapatszolgálaton vettek részt. Franciaországba 2 fő, Ausztriába 3 fő, Németországba pedig 5 fő volt betervezve.⁶⁹⁵ Olaszországba 10 fő érkezett: egy folyamőr, három tüzér, három műszaki és négy gyalogsági főhadnagy. Közép- és Észak-Olaszországba vezényelték őket, szolgálatukat 1936. X. 15-től kezdték meg.⁶⁹⁶ Szabadságukat vagy Olaszországban, vagy a környező országok egyikében töltötték, számos esetben hadgyakorlatokon is részt vettek. Végül a Honvédelmi Minisztérium kérésére 1937. X. 15. helyett IX. 15-én tértek haza.⁶⁹⁷

MAGYAR PILÓTÁK OLASZORSZÁGBAN

A magyar katonai vezetés különösen súlyosnak érezte a trianoni békeszerződés katonai légierőt tiltó rendelkezéseit, így érthető, hogy az olaszországi pilótaképzés és repülővásárlás engedélyezése állandóan szerepelt a különféle magyar kérések között. Amikor 1922. XI. 24–25-én egy ÉME delegáció tárgyalt Rómában Michele Bianchival, fasiszta párttitkárral, illetve miniszterelnökségi és belügyminisztériumi államtitkárral, lényegében a magyar Külügyminisztérium által összeállított anyagból dolgoztak. A tárgyalt pontok között a pilótaképzés is felmerült.⁶⁹⁸ A kérés a későbbiekben többször is megismétlődött, de ezt csak az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződést követően sikerült eredményesen rendezni, ami különösen Bethlen 1928. áprilisi milánói tárgyalása során kapott nagy hangsúlyt.

A hiányos levéltári források következtében a magyar pilóták békebeli olaszországi csapatszolgálatára összesen három esetben dokumentálható: a Batáry fivérek 1929-es vezénylése, Tost Gyula százados vezénylése az etiópiai háborúban, illetve a Grottagliában, Taranto mellett működő DRT kapcsán. Egy 1937. X. 7-ei emlékeztetőből⁶⁹⁹ viszont kiderül, hogy nem ez a három alkalom volt az egyedüli, amikor magyar pilótát vezényeltek az olasz légierő kötelékébe. Sajnálatos módon a magyarországi forrásanyag jelentős része a háborús események következtében megsemmisült, az olasz Légügyi Minisztérium 1936 előtti központi anyaga pedig majdnem teljesen eltűnt. Egyedül a Honvédelmi Minisztérium vezénylési tervezeteire és a HM Elnökség B osztály dokumentumaira, illetve az olasz repülő egységek csapatévkönyveire lehet támaszkodni, viszont ezek a vezénylések titkos jellege következtében sokszor egyáltalán nem tértek ki a magyar tisztek jelenlétére, vagy ha igen, meglehetősen szűkszavúak voltak. A már említett emlékeztető szerint:

– Batáry Pál 1928. V. 9. és 1928. VII. 5., 1929. VII. 17. és 1929. X. 14., 1930. X. 22. és XI. 25. között,

– Batáry Lajos 1929. VII. 17. és 1929. IX. 14., illetve 1931. IV. 27. és 1931. V. 9. között,

694 Lásd Németh 1936. Kádár Gyula emlékirata szerint a beszámolóban az olaszokra nézve igencsak hízelgő hangvétele annak volt tudható, hogy a korábban megtartott, zártkörű szóbeli előadáson elhangzott súlyos kritikák eljutottak Mattioli fülébe, aki elégtételt kért az olasz hadsereget ért sérelemért. Más forrás nem erősítette meg a történetet, de mivel a korabeli magyar hadvezetés tisztában volt az etiópiai hadjárat során olasz részről elkövetett hibákkal (lásd MNL K 63 1936-23/41 367-476. f.), a Kádár által állítottak nagyon is valószínűeknek tűnnek. Lásd Kádár 1978. 278–279.

695 HL HM 1936. Eln. B. o. I/B tétel 112 650. alap és iktató szám.

696 AUSSME H-3 8, Ungheria, 3. Kimutatás az 1936. X. 15-től egy évig Olaszországban tartózkodó magyar tisztekről.

697 AUSSME H-3 8, Ungheria, 3. gyűjtő a hadiakadémiás tisztek vezényléséről, különböző kérelmeiről, szabadságolási ügyeiről és a magyar katonai attasé vonatkozó leveleiről.

698 Ormos 2002. 109–110.

699 Puy Jenő százados, a római magyar katonai attasé helyettesének 619/37. sz. emlékeztetője a Légügyi Minisztérium részére. Az emlékeztető Pallotta 1937. VI. 1-jei, 0519. sz. jelentésével kapcsolatos, ugyanis ebben felterjesztett Batáry Pál, Batáry Lajos és Tost Gyula repülési óráinak a kivonatát, amire hivatkozva a három tiszt kérvényezte az olasz katonai pilóta igazolvány viselésének jogát. Az emlékeztetőt, a légügyi attasé jelentését és a csatolt kivonatokat lásd: ACS, Min. Aer., Gab., Aff. Gen., 1937, 63, 9-V–12/1.

– Tost Gyula pedig 1936. II. 8. és VIII. 10. között tartózkodott Olaszországban, vagy olasz felségterületen.

Valószínűleg Pál 1928-as tartózkodására utal Schindler 1929. VI. 15-ei jelentése, miszerint a nevezett pilóta már 1928-ban is beiratkozott a Caproni iskolába,⁷⁰⁰ viszont teljességgel ismeretlen mi célból tartózkodott a felsorolt három személy a többi időpontban olasz felségterületen. Mivel az 1937-es kérelem a fenti három pilóta kívánságára íródott, lehetséges, hogy mások is igényelhetnék volna az olasz pilótajelvényt, csak nem kérelmezték ezt, így személyük ismeretlen.

A Honvédelmi Minisztérium 1934-es vezénylési tervezetében még két bejegyzés szerepel, miszerint Ivánkovich Elek légügyi főellenőrt, vagyis főhadnagyot 4 hétre rendelték ki vadászpilóta kötelekhez szolgálatátételre, Tost Gyula főellenőrt, vagyis főhadnagyot pedig szintén 4 hétre vezényelték felderítő kötelek tanulmányozására.⁷⁰¹ Mivel a vezénylési tervek csak a harmincas évek második negyedéből maradtak fenn, és ezekben nem közöltek semmiféle információt arról, hogy mely egységekhez osztották be végül is a pilótákat, további adatok előkerülése nélkül lehetetlen ezeket pontosítani.

A különféle légügyi jellegű tanulmányutak és vezénylések során látogatott egységek, iskolák és parancsnokságok csapatévkönyveiben kutatva, csak Batáry Pál 1929-es, csapathoz történő vezénylése kapcsán sikerült fellelni az alábbi bejegyzést:

„1929. IX. 17.- Éjszakai bombázó szakképzés céljából az ezredhez érkezik BATARY Pál Úr civil pilóta, ugyanis 1 hónapra a Ca 74-eseken repülő 9. századhoz vezényelték – A 9. századhoz osztják be, ahol az ott tartózkodás hónapjában másodpilótaként számos repülést hajt végre. X. 17-én távozik az ezredtől és hazatér.”⁷⁰²

Ezt kiegészíti az olasz légügyi attasé 1937-es jelentéséhez csatolt kivonat, ami szerint Batáry Pál 1929. VIII. 1-jétől X. 10-ig 89 alkalommal, összesen 45:49-et repült, ami egy átlagos kiképzésnek felelt meg. Furcsa, hogy „civil” pilótaként egy speciálisan katonai jellegű oktatáson vehetett részt. A bejegyzés valódi mondanivalójára, miszerint civilnek álcázott katonát részesítettek katonai oktatásban, valószínűleg bárki rájöhetett. Ez a fedési eljárás cseppet sem tűnt meggyőzőnek, így érthető, hogy Batáry Lajosra egyik csapatévkönyvben sem található utalás. Az viszont ismert, hogy a repülési órák kivonata szerint 1929. VIII. 1-jétől X. 10-ig 150 alkalommal repült, összesen 20 órát, ami nagyon kevés, különösen a repülések számához viszonyítva. A lista szerint ebbe a furbarai vadászpilóta iskolában és a Ciampino Sud-i vadászpilóta századnál repült órákat is beleszámolták. A következő vadászpilóta géptípusokkal repült: C.R. 1, C.R. 20 és C.R. 20 bis.

Tost Gyula főhadnagy az etiópiai háború során, a kivonat alapján 30:35-et repült Ro.1, Ro.37, Ca.101 és Ca.133. típusú felderítő, illetve bombázó repülőgépeken. 1936. II. 25. és IV. 16. között megfordult mind a szomáliai, mind pedig az eritreai fronton is. A déli fronton operáló 7. repülő ezred 25. zászlóaljának Gorraheien állomásozó 8. sz. százada csapatnaplójában, 1936. IV. 13-ai dátummal szerepel is a neve, ugyanis ekkor megfigyelőként részt vett Gianagobo–Bircut–Uadi Maddiso bombázásán.⁷⁰³ A csapatnaplóban található bejegyzés alapján Tost egyáltalán nem repülhetett a küldetést végrehajtó Ca.101 bis-el, vagyis

700 HL VKF 1929 120 942/Eln.

701 HL HM 1934. Eln. o. I. tétel 103 807. alap és iktató szám, HL HM 1934. Eln. o. I. tétel 103 167. alap és iktató szám.

702 „17 Settembre 1929.- Giunge allo Stormo, perché aggregato per I mese alla 9° Squadriglia Ca74, per impraticarsi della Specialità B.N. Il pilota civile ungherese Sig.BATARY Paol.- Viene assegnato alla 9° Squadriglia presso la quale eseguisce nel mese di sua permanenza, numerosi voli quale secondo pilota. Il 17 Ottobre lascia lo Stormo e rientra in patria.” AUSSMA MS 7° Stormo Bombardamento Notturmo, raccoglitore n° 1; cartella n° 5, fascicolo n° 2. Comando 7° Stormo Aeroplani da Bombardamento Notturmo, Memorie Storiche per l'anno 1929.

703 AUSSMA CAOI 1935–1938, Cartella 95, fascicolo 3, Stormo 7°, Gruppo XXV°, Squadriglia 8°, Diario storico 1936, Aprile, p. 69.

igen valószínű, hogy a Ca.133 típusú repülőgép repülésekor is csak utas volt. Illetve az is bizonyos, hogy az ismert bevetésen nem került sor gáztámadásra.⁷⁰⁴

A csapatszolgálat és a kiképzéssel ellentétben többször is dokumentálhatók a légügyi kérdéseket vizsgáló tanulmányutak. Ezek esetében 1934-től kimutatható egyféle rendszeresség. 1933 végén ugyanis nem csak a szárazföldi erők, hanem a légierő keretein belül is megfogalmazódott az olasz kapcsolatok megújításának igénye. 1933 decemberéből fennmaradt egy tervezet az olasz–magyar légügyi albizottság munkájának továbbfejlesztésének irányelveiről.⁷⁰⁵ A későbbi tanulmányutak követték a lefektetett elveket és 1934 januárjától elkezdődött egy a szisztematikus fejlesztést szolgáló tanulmányút-sorozat. Ezek elsődleges célja az olasz fegyveres erők megismerése, illetve a Gebauer licencért cserébe rendelésre kerülő repülőgépek kiválasztása, kipróbálása és legvégül átvétele volt, de Tost Gyula etiópiai vezénylése a példa arra, hogy a kiképzés és a gyakorlatszerzés kérdése továbbra is aktuális maradt.

Elméletileg az etiópiai háború és a DRT kezdete közötti időszakban is vezényeltek magyar pilótát Olaszországba, ugyanis 1937-ben a Honvédelmi Minisztérium kérvényezte a Légügyi Minisztériumtól, hogy engedélyezze két magyar pilóta részére a légi manőverek tanulmányozását, a neveket később pontosították volna,⁷⁰⁶ illetve 1938 nyarán engedélyezték egy magyar repülő törzstisztnak a vicenzai székhelyű 1. légi hadosztály parancsnokságára és egy másiknak a torinói székhelyű 2. légi hadosztály parancsnokságára történő vezénylését.⁷⁰⁷ Fennmaradt a Légügyi Minisztérium jóváhagyását igazoló dokumentum, de további részleteket nem sikerült fellelteni.

Az ismertetett, igencsak hiányos forrásanyag is szemlélteti, hogy az olasz légierő állandó érdeklődésnek örvendett a magyar fél részéről. A különféle tanulmányutak ismeretében pedig az is világos, hogy a pilótakiképzés mellett különféle technikai kérdésekre is kíváncsiak voltak a Honvédségnél. Mivel a trianoni békeszerződés a katonai légierő fenntartását teljes mértékben megtiltotta, így a pilóták esetében egyáltalán nem volt lehetőség trükközésre. Ezért is érthető, hogy 1929-ben Schindlernek az volt a benyomása, hogy a Légügyi Minisztériumban igen tartózkodóan viselkedtek a magyar tisztek olasz csapatokhoz történő beosztásával szemben, miközben a csapatoknál a Batáry fivérekkel már nagyon rendesen bántak és igen intenzív kiképzésnek vetették alá őket.⁷⁰⁸

Valószínűleg a lebukástól való félelem volt az egyik oka, hogy csak 1938 végétől indulhatott be az intenzív pilótaképzés, hiszen már egy a fedőtörténetét kiválóan ismerő pilóta kiképzésének titokban tartása is nehézségeket okozhatott, mivel igen magas volt a külföldiek száma az olasz légierő iskoláiban. Több száz újonc titokban tartása kész rémálomnak tűnhetett az amúgy is kissé ideges olasz minisztériumok számára. Nem véletlen, hogy a magyar fegyverkezési egyenjogúságot elérő bledi egyezmény megkötése után a DRT-t szigorúan titokban tartották. Annak ellenére, hogy az eredetileg tervezett Perugia helyett hivatalosan a téli enyhe időjárás miatt választották a DRT helyszínéül Grottagliét,⁷⁰⁹ a repülőter kijelölésekor valószínűleg a rejtés is szerepet játszott, hiszen Perugia már akkor is egy pezsgő egyetemi város volt, miközben Grottaglie környékén csak a tarantói kikötő volt, mely amúgy is szigorúan ellenőrzött területnek számított. A másik ok az anyagi nehézségekben rejlett.

704 Gentilli 2004. 329-333.

705 HL Rm.K.A. 8, 3072. Irányelvek az olasz–magyar repülőszaki albizottság magyar részről kívánt további munkájához, 1933. XII., aláírás és iktatószám nélkül. Rajta piros ceruzás széljegyzet Feketealmy-Czeydner Ferenc LÜH vezérkari főnökének szignójával, miszerint a tervezetet Röder 1933 decemberében jóváhagyta.

706 ACS, Min. Aer., Gab., Aff. Gen. 1937, 63, 9–V–12/1. Légügyi Minisztérium 1937. IV. 3., n. 17 431. Csatolva Puy Jenő 1937. III. 19-ei, 175/37. sz emlékeztetője.

707 HL Rm.K.A. 8, 3072. Szabó a Vkf-nek, Róma, 1938. VIII. 6., 579/380 k.a.-1938 sz. jelentés.

708 HL VKF 1929 120 942/Eln.

709 Így télen is zavartalanul folyhatott a kiképzés. HL Rm.K.A. 3, 1240. Szabó 1938. VIII. 6., 576/378. k.a.-1938. sz. jelentés.

1929-ben Batáry Pál és Lajos olaszországi vezénylésekor csak a katonai repülőcsapatoknál elhasznált anyagok árát kellett megtéríteni, egy tömeges kiképzésnél viszont az amúgy is feszes költségvetéssel dolgozó Légügyi Minisztérium képtelen lett volna ennyire gáláns lenni.⁷¹⁰

A m. kir. Légierő nagyarányú fejlesztését célzó, teljes körű újítások sorozatába szervesen illeszkedik a DRT. Ez a külföldi pilótaképzés annak a felismerésnek köszönhetette létét, hogy a magyar légierő nem volt képes nagyszámú repülő legénység gyors, hatékony és korszerű kiképzésére. A tanfolyam 1938. X. 15-én vette kezdetét,⁷¹¹ és a Honvédség legnagyobb jelentőségű békebeli vezénylése volt, ami egyben a két világháború közötti olasz–magyar katonai kapcsolatok kiteljesedését is jelentette. Ennek részletes tárgyalása viszont már nem témája a disszertációnak.

A VEZÉNYLÉSEK SZABÁLYOZÁSA, FORMÁI, TÉMÁJA ÉS PROGRAMSZERŰSÉGE

Az olaszországi vezénylések és tanulmányutak részletesebb bemutatásához érdemes összefoglalni ezek különféle fajtáit, céljukat, kiket vezényeltek és mennyi időre.

A legalapvetőbb típusú a „turistalátogatás” volt. Az 1927 előtti tanulmányutakat nyugodtan lehet ebbe a kategóriába sorolni, mivel a megszerzett információ értéke minimális volt. 1927 után pedig csak olyan formában került sor ilyenre, ha egy magyar katona Olaszországban töltötte szabadidejét vagy átutazott Olaszországon és az ott szerzett információkat, tapasztalatokat jelentette. Ezek valós értéke általában igen csekély volt, mégis a Vkf-2. rendszerint riadóztatta az illetékes embereket, általában a római katonai attasét, hogy ellenőrizték az értesülést.⁷¹²

Másik kategóriába tartoznak a frontharcos delegációk és hagyományápoló egyesületek útjai. Ezek célja egyrészt a múlt, másrészt a katonadiplomáciai kapcsolatok ápolása volt. A vizsgált időszakban többször is sor került hasonló jellegű látogatásra.⁷¹³ A közös jellemző az volt bennük, hogy a sokszor még félhivatalos jelleggel sem bíró utak és látogatások szervezését a követség és a katonai attasé közvetlenül, vagy valamely közel eső konzuli hivatalon keresztül segítette. Abban az esetben, ha a résztvevők Rómát is érintették, gyakran eszközöltek ki kihallgatást Mussolininél vagy valamely magas rangú katonai méltóságnál.

Megesett, hogy nyelvtanulás céljából mentek Olaszországba tisztek. A tisztán nyelvtanulást célzó kiutazás igen ritka volt, ugyanis a tiszt- és altisztképző tanintézetek jelentős részében kötelezően vagy fakultatíve az olasz nyelvet is oktatták, illetve a vezénylésre általában már olaszul tudó tiszteket választottak ki, mégis 1929-ben több tisztet is költségvetési pénzből küldtek nyelvet tanulni Olaszországba.⁷¹⁴ Gyakoribb megoldásnak számított, hogy a nyelvtanulást mással kötötték össze, mint például 1934-ben, amikor Juhász Antal alezredes, Barczay György százados és Jablonkay Elemér százados 2 hétre Olaszországba ment szakműveltség és nyelvtudás fejlesztésére, illetve hogy gyárat látogassanak.⁷¹⁵ A magán nyelvórákon túl a legelterjedtebb megoldás a nyelvtanulásra vagy a nyelvtudás fejlesztésére az volt, hogy az illető tiszt a vezénylés előtt korábban kiutazott, vagy szabadságát saját pénzén Olaszországban töltötte.

A trianoni békeszerződés 142. cikkelye szó szerint a katonai jellegű tanulmányutakat és

710 Erről lásd a DRT felállításáról szóló szerződést: HL Rm.K.A. 3, 1240.

711 AUSSMA MS Scuola centrale di pilotaggio – Grottaglie, cartella n° 33, fascicolo n° 1, Memorie storiche per l'anno 1938. 1938. X. 15-ei bejegyzés

712 Lásd HL HM 1934 Eln. osztály I. tétel 119 773. alap és iktató szám.

713 Pár példa: MNL K 63, 211. csomó 1935-23/7-2079. (96. pol.); MOL X 9362 32 702. doboz, fascicolo 4/12 n. 4562., MOL X 9362 32 707. doboz, fascicolo 14/5 n. 5327.; MNL K 63, 211. csomó 1936-23/7-3422.

714 HL HM 1929. Elnöki B. osztály Bév. tétel 662. alap és 4088. iktató szám.

715 HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 103 167. alap és 107 701. iktató szám.

vezényléseket tiltotta. Ezek lehettek:

– *Egyszeri, meghatározott célú, egy vagy több fős küldöttségekre bízott tanulmányutak:* a tiltás ellenére 1928-tól igencsak gyakoriakká váltak az ilyen tanulmányutak, melyek időtartama pár naptól pár hónapig terjedt. Általában valamilyen eszközt kellett átvenni, kipróbálni, illetve az olasz hadsereg működését tanulmányozni egy megadott szempontból.⁷¹⁶

– *Rendszeres, bizottsági ülések:* az olasz–magyar katonai együttműködés egyik legmagasabb szintű formája volt. Számos szakbizottság működött, több albizottsággal, az üléseiket felváltva Magyarországon vagy Olaszországban tartották, ahol jelentős mértékű információ cseréjére került sor, melyek gyakorlati hasznosítása azonban nem mindig volt megoldható.⁷¹⁷ Az ülések gyakorisága igen nagy volt, erre példa, hogy 1931-ben, amikor több vezénylést anyagi okokból nem sikerült megvalósítani, egy osztályjelentésen a Haditechnikai Intézet részről 11 szakbizottsági ülést soroltak fel I. 15. és IX. 4. között.⁷¹⁸

– *Vezénylések valamilyen katonai iskolába és csapatszolgálatra:* általában a kettő egymást követte, de az is előfordult, hogy kizárólag az egyikre került sor. Az egyik legkockázatosabb formája volt az együttműködésnek. A szárazföldi erők és a folyamőrök vezénylését a 142. cikkely betű szerinti értelmezésével Olaszország nyíltan felvállalta, de a magyar pilóták csakis valamiféle fedőtörténettel utazhattak Olaszországba. Mivel az olasz hadseregben több nemzet katonái fordultak meg, könnyen megtörténhetett volna, hogy a légierős tisztek tisztek lebuknak, ami a fegyverszállítások okozta botrányokhoz mérhető tehertételt okozott volna az olasz–magyar kapcsolatokban. Ezért többször is előfordult, hogy menet közben megváltoztatták a vezénylés helyszínét.⁷¹⁹ A vezénylés időtartama változott, általában egy hónaptól egy évig terjedt, helyszíne mindig Olaszország szárazföldi területe volt. A tüzéség,⁷²⁰ a légierő, és a páncélos csapatokon túl⁷²¹ előfordult még lovassági iskolák látogatása,⁷²² illetve többször mentek híradók is tanfolyamokra vagy csapathoz.⁷²³ A lovasság volt az a fegyvernem, melyre eleinte az olasz hadvezetés helyezte a hangsúlyt, hogy megnyerje magának a Honvédséget. Ebben Oxilia javaslatát követték. A befektetett energia haszontalannak bizonyult, hiszen Amalfi alezredes magyarországi vezénylése eredménytelenül záródott. A speciális feladattal megbízottakat, vagyis a bizottsági üléseken meghatározott feladatokat végző olasz tiszteket leszámítva, ezek többsége nyelvtanulás céljából érkezett Magyarországra, számuk inkább csak a '30-as években volt számottevő.⁷²⁴

– *Részvétel hadgyakorlaton, vezetési gyakorlaton:* ezeken a katonai attasé szinte mindig ott volt, és hagyománnyá vált, hogy a katonai felső vezetés több tagját is meghívták. Az első olaszországi hadgyakorlat, ahol magyar tisztek is jelen voltak, meglehetősen rendhagyóra sikeredett. Két egymás követő gyakorlatról volt szó: egy monferratói hídverő gyakorlatról,

716 Pár példa: MNL K 63, 302. csomó 1928-35-3953., HL HM 1928. B. osztály Bév. tétel 8677. alapszám; HL HM 1931. Elnöki B. osztály Bév. tétel 112 134. alap és iktató szám, HL HM 1931. Elnöki B. osztály Bév. tétel 112 134. alap és iktató szám; HL 2. VKF osztály 1931 15 895/el.; HL HM 1933. Elnöki osztály I. tétel 7022. alap és iktató szám; HL HM 1933. Elnöki osztály I. tétel 105 208. alap és iktató szám; HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 103 807. alap és iktató szám, HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 103 167. alap és iktató szám; HL 2. VKF osztály 1935. 120 911/el.; HL HM 1936. Elnöki B. osztály Bév tétel 29 709. alap és iktató szám.

717 Vargyai 1983. 50. o.

718 HL 2. VKF osztály 1931 122 792/Eln.

719 Például lásd Batáry Pál esetét. HL VKF 1929 120 942/Eln.

720 Pár példa: HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 104 784. alap és iktató szám; HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 104 784. alap és iktató szám.

721 Például lásd: HL HM 1936 Elnöki B. osztály Bév. tétel 3755. alap és iktató szám.

722 Pár példa: HL HM 1929. Elnöki B. osztály Bév. tétel 662. alap és 8896. iktató szám; HL HM 1934. Elnöki osztály I. tétel 103 167. alap és iktató szám.

723 Például: HL 2. VKF osztály 1931 122 792/Eln.

724 Például lásd ASDMAE AP (1919–1930), 1770, 8204. Gazzera 1930. VI. 18., 11 997. ikt. szám.; HL HM 1936. Eln. B. o. Bév tétel 12 929. alap és iktató szám.

majd pedig az éves nagygyakorlatról. A katonai attasén, Schindler Szilárd alezredesen kívül jelen volt Szabó László százados is, későbbi utódja, akit Oxilia először attasé helyettesként javasolt feltüntetni, majd végül a Hadügyminisztérium félreszervezése miatt a nagygyakorlaton nyugalmazott katonai szakíróként kellett szerepeltetni, miközben a hídverő gyakorlaton magyar egyenruhában, rangjának megfelelő pozíciót betöltve vehetett részt.⁷²⁵ Ettől eltekintve 1928-tól rendszeresen meghívták a magyar és az olasz katonai attasét és egyéb magas rangú vendégeket a fogadó ország hadgyakorlataira. A gazdasági világválság kritikusabb éveiben az együttműködésnek ez a formája is stagnált, de a harmincas évek második felében újra gyakori vendégnek számítottak a magyar és olasz katonai felső vezetők a másik országában.⁷²⁶ Habár a magyar katonai felső vezetés prominens figurái többször voltak Olaszországban, mint olasz kollégáik Magyarországon, az utóbbiak már csak azért is szívesen vették a magyarországi meghívást, mivel ezt sokszor kellemes program, számos esetben vadászat, vagyis kiváló kiszolgálás kísérte. A vélemények cseppet sem voltak mindig kizárólag pozitívak. Az 1929-es tábornoki meghívottak elégedettek voltak a látottakkal, viszont több későbbi jelentésben is kritikák hangzottak el mind az olasz hadsereg hiányosságaival, mind pedig azzal kapcsolatban, amit mutattak. Előfordult, hogy a vendégnek kevés alkalmat biztosítottak arra, hogy a csapatokat közelről lássák.⁷²⁷ A vezénylések során a magyar tisztek természetesen a legapróbb részleteket is észrevették és az 1920-as évek végén az olasz hadseregről kialakult meglehetősen pozitív vélemény az 1936-os etiópiai „diadalmenet” végére igencsak elromlott.

– *Katonai tanintézetek növendékeinek külföldi, illetve a tanintézetek hadszíntér bejáró tanulmányútjai:* mivel a trianoni békeszerződésből adódóan Magyarország számára a Ludovika Akadémián túl minden, a katonai utánpótlást ellátó intézmény felállítása és működtetése tilos volt, rejtési okokból az ifjúság (ki)képzése kapcsán nagyon szorosan összefonódott a civil és a katonai szféra. A katonai jellegű nevelés, oktatás és kiképzés több „egyéb” szerv között oszlott meg,⁷²⁸ így az említett tanulmányutak kérdése nem választható el a katonai előképzésért felelős Levente Intézmény és annak olasz partnere, az Opera Nazionale Balilla, illetve utódszerve, a Gioventù Italiana del Littorio keretei között zajló kapcsolatoktól sem. Az olasz és a magyar hivatalos szervek ugyanis támogatták az ifjúsági szervezetek kapcsolatait és igen hamar megszervezték a közös programokat, melyek az utánpótlásképzés tudatos előmozdításának voltak a jelei. Jellemző, hogy mindezen látogatások lebonyolításában a két ország hadereje kiemelkedő szerepet kapott és az esetek többségében az elszállásolást és az ellátást is a megfelelő fél laktanyáiban, illetve egyéb katonai létesítményeiben oldották meg. Az olasz és magyar hadsereg szerepe még inkább nyilvánvalóvá válik, amennyiben a vizsgálódást a levente-tagságon túl a különféle hadiiskolásokra is kiterjesztjük, ugyanis ezen iskolák növendékei is legalább olyan rendszerességgel vettek részt az egyik vagy a másik országba szervezett utakon, mint a leventék és az Opera Nazionale Balilla tagjai.⁷²⁹ Az utóbbiak vagy hadszíntér bejáró körutak voltak, vagyis a tanulmányi jelleg mellett a hazafias nevelést és a történelmi, hősi múlt ápolását is célul tűzték ki, vagy pedig a katonai fegyelem

725 Ez volt Schindler és Szabó első olaszországi közös ügye. Schindlernek a történetekről írt jelentése erősen magyarázkodó jellegű, amiből feltételezhető, hogy Szabó mindenért őt hibáztatta. ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. Durini 1928. VII. 26., 1894/767. A50 sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1928. VII. 21-ei 318. sz. jelentését; HL 2. VKF osztály 21 969/Titk.

726 Például lásd: ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 17, 3. Vinci 1937. X. 8., 9988/1838. sz. távirat.

727 A kritikák tömör összefoglalását lásd Vargyai 1983. 49–50., illetve HL Pers. 149 Rátz.

728 Szabó 2007. 157., 168., 171., 176.

729 1933 szeptemberében például az avantgardisták magyarországi látogatását viszonzó 354 fős küldöttségnek csak elenyésző kisebbségét képezte a 24 tagú leventezenekar, ugyanis a delegáció nagyrészt nevelőintézeti növendékeiből állt. 2. VKF osztály 1933. 122 306/el.; Természetesen tisztán, a katonai tanintézetek közötti diákcsere is sor kerül, mint pl. 1935 és 1936 nyarán, amikor modenai és nápolyi akadémisták mentek Budapestre, Pécsre és Balatonlellére, akik helyett a pécsi, kőszegi és soproni nevelőintézetek növendékei mentek ki Olaszországba. HL HM 1936 Eln.B.o. Bév tétel 3744. alap és ikt. sz.

keretei között szervezett sporttáborokról volt szó. Ez alapján pedig szintén szépen körvonalazódik a Honvédség részéről a külföldi kapcsolatok tudatos ápolása és felhasználása, hiszen a katonai előképzésért felelős Levente intézmény által megszervezett ifjúság, a katonai tanintézetek hallgatói, illetve a már feleszküdt tisztek külföldi tanulmányútjai alapján egy folyamatos, mindenkire kiterjedő (tovább)képzés rendszere bontakozik ki az olvasó előtt.

Mindenképpen érdemes megvizsgálni kik mentek olaszországi vezénylésekre és tanulmányutakra:

Az esetek többségében törzstisztekről és főtisztekről volt szó, csak igen kevés alkalommal tábornokokról és szinte sohasem altisztekről. Például a légügyi jellegű utazások során a delegációba szakemberek, gépészmérnökök is kerültek. Minden fegyvernemtől küldtek ki tiszteket, nem csak vezérkariakat, hanem csapat tiszteket is, bár az utóbbiak aránya jóval alacsonyabb volt és például a nyelvtanulás terén hátrányt élveztek a vezérkariakkal szemben.⁷³⁰ Amennyiben sor került rá, ugyanazon ember többszöri olaszországi vezénylése inkább csak annak beosztásból vagy bizottsági tagságából adódott, ugyanazt a tiszteket kétszer nem vezényelték újra Olaszországba. Ez alól csak a pilóták képeztek kivételt. Természetesen meg kell azt is jegyezni, hogy nem mindenki tudott olaszul, akit Olaszországba küldtek. Ezek aránya magasabb volt a különböző albizottságok ülésére és a hadgyakorlatokra érkező tisztek körében.⁷³¹ Az is előfordult, hogy olasz csapathoz vezényelt magyar tiszteket bíztak meg ilyen esetben a tolmácsi feladatok betöltésével.⁷³²

A harmincas évek közepén a vezénylések számát tekintve Ausztria vezetett, oda ugyanis 1935-ben 134 fő ment, azonban a szám csalóka, mivel ebben a 134 főben a tisztképző tanintézetek növendékei is benne foglaltattak, akik rendre visszatértek az osztrák sítályákra.⁷³³ A hallgatókat leszámítva Olaszországba és Németországba vezényelték a legtöbb tiszteket. A harmincas évek első felében szinte mindig egy kicsivel többet Olaszországba, mint Németországba.

A vezénylés és a tanulmányutak célját legtöbbször sikerült úgy meghatározni, hogy azok eredményesek legyenek, de ennek ellenére előfordult, hogy sor került olyan utazásra, melynek célja teljesíthetetlennek bizonyult.⁷³⁴ Mivel nem minden jelentés maradt fenn a végrehajtott vezénylésekről vagy tanulmányutakról, nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy a jelentések javaslatait további kiutazásokra és egyéb felmerülő kérdések tisztázására figyelembe vették-e. Például a Csatay Lajos ezredes jelentésében foglaltaknak valószínűsíthető, hogy nem volt foganatja, ugyanis 1935-re javasolta, hogy vezényeljének valakit a civitavecchiai csapatiskolába az együttes harcszerű lögyakorlatok tanulmányozására, 1935-ből azonban nincs adat arról, hogy valakit is oda küldtek volna.

A vezénylések szervezésében, kifejezetten az első években nagy szerepe volt az olasz Külügyminisztériumnak, hiszen ennek a katonai kérdésnek komoly külpolitikai vonatkozásai voltak. 1930-tól, a rendszer kialakulásától a Külügyminisztérium szerepe szinte teljesen megszűnt és a szervezés kizárólag a katonai szervek feladata lett.

730 Például amikor 1931-ben III. Viktor Emánuel olasz király a 6. „Nagy Lajos” honvéd gyalogezred tulajdonosa lett, a római katonai attasé többek között javasolta az ezred tisztjeinek olaszországi vezénylését nyelvtanulási célra, mely kérelem alkalmat adott arra, hogy a Honvédelmi Miniszter leszögezze: nyelvtanulás céljából csapattisztek nem vezényelhetők. HL HM 1931. Elnöki B. osztály Bév. tétel 7043. alapszám.

731 HL HM 1934. Elnöki osztály F. tétel 118 767. alap és iktató szám.

732 AUSSME H-3, 8, Ungheria, 3. Szárazföldi Erők Vezérkara 1937. VII. 20., 10 244. sz.

733 HL HM 1930. Elnöki B osztály Bév. tétel 3755. alapszám.

734 Szentkeresztessy Henrik vkszt. ezredesnek 1931-ei olaszországi tanulmányútja során a légügyi szabályzatokat kellett tanulmányoznia, de mivel – mint kiderült – az olasz repülő gyakorlati szabályzat elavult és a szintén Olaszországban tartózkodó Wolfram von Richthofen századosnak se sikerült három év alatt az új szabályzathoz jutnia, mert az még el se készült, Szentkeresztessynek meg kellett elégednie a német szabályzatokkal, melyeket Richthofen bemutatott neki. HL 2. VKF osztály 1931 15 895/el.

Magyar részről a vezényléseket először 1928-ban szabályozták, amikor ezeket már legálisan lehetett lebonyolítani. Ekkoriban a vezérkari tisztek külföldi utazásain kívül, a nyelvtanuláshoz London, Párizs, Róma és a német nyelvterület jöhetett szóba, illetve alpesi sítanfolyamokat is engedélyeztek.⁷³⁵ A vezénylések elrendelését hiába szabályozták többször is, valószínűleg az előírások megszegése nem volt eléggé szankcionálva, így az 119967/Elnökség B 1931. és 103038/Elnökség B 1932. számú rendeletek után 1935-ben a Honvédelmi Miniszter újra szabályozta a vezénylések rendjét. Ezen szabályozás szerint a külföldi vezénylések előkészítésére és kieszközölésére – a Vkf-2. osztály bizonyos különleges vezényléseitől eltekintve – kizárólag a Honvédelmi Minisztérium Elnökség volt hivatott. A rövid ideig tartó szolgálati kirendelések vagy szolgálati utazások esetében is a HM Elnökség döntött.

A vezényeltnek indulás előtt és érkezése után be kellett jelentkezni az Elnökség B osztálynál és a Vkf-2. osztálynál. A vezényelt csak a katonai attasénk tudtával és közvetítésével léphetett kapcsolatba az illetékes külföldi katonai hatósággal, ez a közvetítés viszont csak a Honvédelmi Minisztérium Elnökség vagy a Vkf-2. osztály által és száma alatt elrendelt vezénylések esetében történhetett meg. A rendelkezést kiegészítő 1935. III. 22-ei 5. számú Házi Parancs szerint Minisztertanácsi hozzájárulás esetén lehetett csak elrendelni külföldi vezényléseket. A javaslatot az Elnökség a miniszter elé terjesztette, ennek további sorsáról ő döntött.⁷³⁶

A fenyegetőzés, miszerint a jövőben a szolgálati utat megkerülő szervezetet anyagilag teszik felelőssé nem bizonyult hatásosnak, ugyanis 1936. VIII. 14-én a Honvédelmi Minisztérium Elnöksége már arról panaszkodott, hogy a vezénylések a hadianyag beszerzés kárára mentek.⁷³⁷

Azt az előírást sem tartották be, miszerint a vezényelt csak a katonai attasén keresztül léphet kapcsolatba az illetékes külföldi hatósággal, ugyanis 1936-ban Szabó László alezredes római katonai attasé szükségesnek érezte egy rövid emlékeztető írását arról, hogy az Olaszországba vezényelt katonák hogyan viselkedjenek. Az attasé többek között felhívta az illetékesek figyelmét, hogy ha titkosan kezelt dologra kíváncsiak, ne kerülő úton informálódjanak, hanem tőle kérjenek segítséget. Feljegyzéseikre, fényképeikre lehetőleg vigyázzanak, ugyanis már előfordult, hogy egy magyar katona a vasúti kocsiban hagyta a fényképeket, amit vezénylése során egy harcokocsiról készített és az anyag az olasz katonai hírszerzési osztály vezetőjéhez került.⁷³⁸

Nem minden tiszt viselkedett megfelelően, ugyanis büntett elkövetése és elkövetési kísérlete után sor került hazarendelésükre,⁷³⁹ vagy csak kevésen múlt kiutasításuk.⁷⁴⁰ Az olasz hadsereggel szembeni kritikus hangok megjelenése, illetve a német kapcsolatok egyre erősebbé válása sem csökkentette annak a jelentőségét, hogy egy magyar tiszt se panaszkodott arra, miszerint a vezénylése során nem a legbarátságosabban fogadták volna. A bajtársiasság és a magyarok felé mutatott barátság valószínűleg jelentősen hozzájárult az Olaszországról alkotott kép eltorzulásához, ezáltal pozitív irányba.

735 HL 2. VKF osztály 1928. 36 087/1928 sz. n.

736 HL 2. VKF osztály 1934. 124 761/Eln.

737 HL HM 1936. Elnöki B. osztály Bev. tétel 17 748. alap és iktató szám.

738 HL HM 1936. Elnöki B. osztály Bév. tétel 109 132. alap 111 646. iktató szám.

739 ACS, Min. Aer., Gab., Aff. Gen., 1938., 72, 9–V–14/1. Légügyi Minisztérium 1938. XI. 20., 74 952. sz. átirat.

740 ASDMAE AP (1931–1945), Ungheria, 2, 11. Külügyminisztérium 1931. VIII. 13., 228 991/230. sz. távirat.

AZ OLASZ–MAGYAR GAZDASÁGI KAPCSOLATOK ALAKULÁSA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KATONAPOLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

OLASZORSZÁG PÉNZÜGYI HELYZETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A LÍRA STABILIZÁLÁSÁIG

Ahogy arról a bevezető fejezetben is szó volt, Olaszországot gazdaságilag megviselte az első világháború. Az 1919-es külkereskedelmi mérleg hiánya aranylírában számolva az 1913-as 4,6-szorosára nőtt, miközben 1920-ban az 1913-as 3-szorosa volt. Az 1913-as kivitel a behozatal 72 százalékát fedezte, miközben az 1919-es csak a 26 százalékát. A háború előtti időszakban a passzívum nyolctizede a behozott, és megmunkálendő nyersanyagokból, és kéttizede félkész és teljesen megmunkált áruk behozatalából származott, miközben 1919-ben a passzívum java, kb. 40%-a élelmiszer behozatal volt.⁷⁴¹ A megnövekedett külkereskedelmi hiányt valutával lehetett csak fedezni, így 1919 júliusától a külföldi elszámolásokat részben az emigránsok által hazaküldött, részben a külföldiektől származó pénzből fedezték.⁷⁴² Ehhez újabb adag fedezetlen papírpénz nyomása társult. A papírpénz kibocsátás olyan méreteket öltött, hogy miközben az 1914. XII. 31-én csak a forgalomban lévő összeg 55,4%-a volt fedezetlen, addig 1919. XII. 31-ére ez elérte a 88,34%-ot.⁷⁴³ Mind a külkereskedelmi passzívum, mind a fedezetlen papírpénz kibocsátás a líra elértéktelenedéséhez vezetett.⁷⁴⁴ Ez az egyre kilátástalanabb pénzügyi helyzet, illetve a szövetségesektől érkező pénzügyi segítség megszűnése is arra kényszerítette Olaszországot, hogy az első világháború végén további pénzügyi segítséget szerezzen, hogy finanszírozni tudja a háborúból a békére való átállást, viszont egészen Mussolini hatalomra kerüléséig Olaszországnak nem sikerült nagyobb összegeket szereznie.

Francesco Saverio Nitti, Bonaldo Stringher⁷⁴⁵ és Carlo Schanzer, vagyis az első világháború után a kincstárügyi tárcát⁷⁴⁶ vezető olasz pénzügyminiszterek 1918 novemberétől 1919 augusztusáig úgy próbálták rendezni a pénzügyi helyzetet, hogy újabb hitelekért kértek az angol és amerikai bankházaktól, vagy a már meglévőket próbálták meghosszabbítani.⁷⁴⁷ Ez a jelenség általánosnak számított, hiszen az összes eladósodott ország a kölcsönökhöz, ennek hiányában pedig csak az inflációt tovább növelő bankopréshez folyamodott. Az Orlando és

741 Guarneri 1953. 40.

742 Ezek mértéke igen csekély volt, mivel 1919-től meghaladták a 2 milliárd papírlírat, de ennek az összegnek az értéke meg se közelítette az 1913 előtti átutalások értékét. Lásd: McGuire 1926.

743 Guarneri 1953. 43.

744 A dollár árfolyama 1918 decemberében 6,34 lírára, 1919 decemberében 13,07 lírára, 1920 decemberében pedig 28,57 lírára nőtt. A font árfolyama 1918 decemberében 30,37, 1919 decemberében 50,08, 1920 decemberében pedig 99,96 líra volt. Guarneri 1953. 42.

745 Stringher emellett 1900 novemberétől 1930 decemberében bekövetkezett haláláig az Olasz Nemzeti Bank főigazgatója, illetve kormányzója volt (1928-tól a főigazgató elnevezése az Olasz Nemzeti Bank kormányzója lett, a főigazgatói címet pedig egy másik, alacsonyabb pozíciót betöltő ember kapta).

746 Olaszországban 2001-ig hosszabb-rövidebb ideig egyszerre több minisztérium felügyelte a pénzügyeket. A folyamatosan fennálló Pénzügyminisztérium mellett 1877-1922, 1944-1947, és 1947-2001 között működött egy Kincstárügyi Minisztérium is. Ezeken felül a második világháborút követően létezett egy Költségvetés és gazdasági tervezésügyi, illetve egy Állami részvételi Minisztérium is.

747 Asso 1993. 16-17.

Nitti kormány külpolitikáját kifejezetten jellemezte az a szellem, hogy a külpolitikai igények mérsékléséért cserébe komolyabb anyagi segítséget igényelnek a szövetségesektől.⁷⁴⁸ Ez nem igazán volt sikeres, hiszen az USA nem kivételezett, és ami segítséget megadott, azt Franciaország és Anglia is megkapta, ugyanis egészen 1920 elejéig kiterjesztették a háborús megállapodások alapján járó pénzügyi segítséget. Anglia 1919 júniusáig fizetett háborús kölcsönt Olaszországnak.⁷⁴⁹ Sőt, az angliai pénzügyi tárgyalások során Olaszországnak Anglia számára kellett fenntartani a német jóvátételből nekik járó összeg egy részét.⁷⁵⁰

Miután az olasz kormány nem sikerült elegendő pénzt szereznie a semleges országoktól, elkezdtek megcélozni az amerikai magántőkét. A Morgan cég már 1919 áprilisától hajlandó lett volna állami garancia mellett hitelt adni az olaszoknak, ahogy más európai országoknak is, hiszen a Morgan vállalat egyik legfontosabb együttműködő partnere Thomas W. Lamont volt, aki a versailles-i amerikai delegációnak egy komplett európai újjáépítési koncepciót is felvázolt.⁷⁵¹ A tárgyalások viszont megszakadtak, és a londoni City is egészen 1925 áprilisáig csak olyan jellegű kölcsönbe szállt be, melyet a Nemzetek Szövetségének égisze alatt kötöttek.⁷⁵²

A külföldi hitelek sikertelenségét látva az állam az 1920. IV. 22-ei 494. sz. kir. törvényerejű rendelettel egyszeri, különleges jövedelmi adót vetett ki, melyet kisebb részletekben szedett be, hogy kevésbé viselje meg a háztartásokat. Ezt követően az 1920. IX. 24-ei 1297. sz. törvénnyel az olasz kormány kötelező értéket szabott az összes köz- és magántulajdonban lévő értékpapírnak, illetve az 1920. IX. 24-ei 1298. sz. törvénnyel az állam megpróbálkozott a teljes háborús nyereség kisajátításával. Ez utóbbi intézkedéssel legfeljebb a szabályos könyvelést vezető, tisztességes vállalkozások hasznát lehetett lefölni, a tőzsdéjátékosokét, és az igazi háborús nyereszkesztőket már nem. Sokkal hatásosabbnak számított viszont, hogy felvállalva a népszerűségvesztést, a kormány 1921 februárjától megszüntette a kenyér politikai árát, illetve ezzel egy időben végrehajtotta a vámrendszer már régóta halogatott átalakítását (1921. VI. 9-ei 806. sz. kir. törvényerejű rendelet). Az új vámtörvény 1921. VII. 1-jén lépett életbe.⁷⁵³ Erre égető szükség volt, hiszen 1921-ben az egyre erősebb infláció a megmunkálандó nyersanyag és élelmiszer behozatalra szorult ipart és mezőgazdaságot teljesen ellehetetlenítette.

Az új vámtarifa életbe lépésével egy időben sikerült több új állammal is kereskedelmi szerződést kötni: 1921-ben Németországgal, Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Ausztriával.⁷⁵⁴ A vámokról 1922. XI. 13-án született megegyezés Franciaországgal, amit 1924. IV. 10-én és V. 31-én pótegyezménnyel láttak el. Svájjal az 1923. I. 27-én aláírt, és II. 20-ával életbe lépett egyezmény; Ausztriával az 1923. IV. 28-ai, Törökországgal az 1923. VII. 24-ei, Jugoszláviával az 1924. VII. 24-ei, Spanyolországgal az 1923. XI. 15-ei, Albániával az 1924. I. 20-ai, Csehszlovákiával az 1924. III. 1-jei, Magyarországgal az 1925. VII. 20-ai, Bulgáriával az 1925. X. 27-ei, Németországgal az 1925. X. 31-ei, Görögországgal pedig az 1926. XI. 24-ei egyezmény szabályozta a kereskedelmi kapcsolatokat. Közben 1924. II. 7-én született az olasz-szovjet kereskedelmi megállapodás, mely a két ország között életben lévő 1921. XII. 26-ai előzetes megállapodásnak volt a folytatása.⁷⁵⁵

Miközben 1922-ben kezdetét vette az új vámügyi egyezmények tárgyalása, az ausztriai

748 Asso 1993. 19.

749 Asso 1993. 20.

750 Asso 1993. 21.

751 Asso 1993. 38.

752 Asso 1993. 43.

753 Guarneri 1953. 46, 48.

754 Guarneri 1953. 93

755 Guarneri 1953. 97-99.

népszövetségi kölcsön kapcsán is elkezdődött a szövetségesek közötti kötélfűzés.⁷⁵⁶

Az 1921-es londoni megállapodás alapján az osztrák, a magyar és a bolgár jóvátétel 25%-a, a németnek pedig 10%-a járt Olaszországnak.⁷⁵⁷ Ennek biztosítása érdekében egyes állami jövedelmeket garanciaként biztosítottak a jóvátételben részesülő államoknak. A német jóvátétel, a viszonylag kis olasz részesedés miatt nem volt annyira fontos, mint a többi. Az osztrák gazdaság stabilizálását viszont Olaszország mindenképpen bilaterális, és nem népszövetségi alapon kívánta megoldani, nehogy veszélybe kerüljön az osztrák jóvátételből Olaszországnak járó részesedés.

A jóvátételi igényeken túl azért is kellett mindenképpen olasz részvétellel tető alá hozni a gazdasági rendezést, mert ez az osztrák piac olasz felügyeletét, vagy legalábbis irányultságát is magával hozta volna. Nem véletlen, hogy igen hamar felmerült az olasz Külügyminisztériumban az olasz–osztrák vámunió gondolata. Ez végül azért is maradt csak az ötletek szintjén, mivel sem az olasz, se az osztrák gazdaság nem volt olyan állapotban, hogy segítse a másikat, illetve az osztrák ipari kapacitás egyenesen konkurenciát jelentett volna a világháború alatt mesterségesen felpörgetett, de a fegyverszünet után súlyos anyagi gondokkal küzdő olasz ipari vállalatoknak. Ettől függetlenül a gondolat az osztrák pénzügyi helyzet stabilizálására szolgáló népszövetségi kölcsön rendezése során többször is előbukkant. Olaszországnak az osztrák helyzet figyelemmel kísérése tehát fontos volt, de önállóan nem tudta megoldani a helyzet rendezését, sőt, a saját helyzetének stabilizálásához is szövetségesek jóindulatára volt szüksége.

Már a liberális kormányok is teljesen elzárkóztak a népszövetségi kölcsönök ötletétől. Erre példa, hogy 1922 május-júniusában, amikor az olasz pénzügyi kapcsolat a külfölddel jelentősen javult, az olasz hivatalok nem engedélyezték Olaszország részvételét a Bulgáriának nyújtandó,⁷⁵⁸ nem is túl jelentős népszövetségi hitelben. Az olasz kormány ugyanis, amikor felkérték a részvételre, ezt, és az Ausztria részére készülő kölcsönt is ellenezte, mert ezzel Olaszország lemondott volna azon reális garanciák egy részéről, melyek a neki járó jóvátétel fedezetét jelentették. Ugyanazon hónapokban volt szó a külföldre kihelyezett román kincstári bónok szanálásáról, ugyanis a román államkincstár már évek óta nem fizette se az utánuk járó kamatot, se a törlesztésüket. Mivel a háború előtt kihelyezett 400 millió arany leiből 115 millió volt olasz kézben, ezért az olasz bankok jelentős mértékben voltak érdekeltek a bónok kérdésében, így az olasz kormány ezt a pénzügyi tervezetet is ellenezte, hiszen az esetleges végrehajtása után esett volna a bónok értéke. Az olasz tulajdonosok még évekig próbálták eladni román bónjaikat a londoni tőzsdén, de ezek értéke 1924-re drasztikusan lecsökkent, így már csak a tőzsdén kívül lehetett őket értékesíteni. A bónok kérdése pedig még évekig visszaköszönt az olasz–román viszonyban.

Olaszország 1921 nyarán és 1922 októberében is ellenezte az Ausztriának szánt népszövetségi kölcsön tervezetét, hiszen ezzel veszélyeztették volna a békeszerződésben előírt jóvátételi garanciákat. Olaszország hosszas ellenkezés után, és végül csak arra a fenyegetésre reagálva, hogy kimarad a tervből, így az osztrák pénzügyi helyzet ellenőrzési lehetőségéből is, 1922. X. 4-én aláírta a genfi protokollokat, melyek garantálták Ausztria függetlenségét, garantáltak egy kölcsönt Ausztriának, lefektették az osztrák kormány kötelezettségeit és létrehozták az osztrák pénzügyi rekonstrukció intézményeit. Vigaszdíjként az elnökséget egy olasz kapta: először Alberto Pirellinek ajánlották fel a posztot, de miután ő erre nem tartott igényt, Maffeo Pantaleonit választották.⁷⁵⁹

⁷⁵⁶ Guarneri 1953. 93

⁷⁵⁷ Asso 1993. 81.

⁷⁵⁸ 200 millió arany frank, 7,5%-os kamattal, a bolgár vasutak építésére.

⁷⁵⁹ Asso 1993. 94-96, 99.

A fasizmus hatalomra jutása után nagy volt a bizonytalanság Mussolininek az ausztriai helyzettel szembeni álláspontja miatt is, de 1922. XI. 4-én Mussolini a szövetségesek megnyugtására megerősítette azon szándékát, hogy betartja a korábbi kormány által vállaltakat az osztrák helyzet rendezésében.⁷⁶⁰ A nyugalom jó egy hónapig tartott, ugyanis 1922. XII. 6-án a Banca d'Italia részéről egy olyan kritika hangzott el, mely a Nemzetek Szövetsége helyett, egy korábban már elvetett bilaterális modellt javasolt. Ez egy távlati olasz–osztrák vámuniót is felvázolt, ráadásul a felállítandó osztrák nemzeti bank elnöki tisztsége betöltése kapcsán Mussolini a genfi protokollok parlamenti ratifikálásnak esetleges megakadályozását is megpendítette.⁷⁶¹ Pantaleoni még azt is felvetette de' Stefani pénzügyminiszternek, hogy az osztrák kölcsön eredménytelensége esetén Olaszország lépjen ki a Népszövetségből, hiszen ez gazdaságilag nem teszi lehetővé, hogy a nemzetközi kölcsönök kapcsán kárpótlást kapjon a békeszerződésekben szereplő garanciák elvesztéséért. Az olasz húzódkodás eredményeként az azonnali kölcsön esetében az olasz részt a Svájci Nemzeti Bank vállalta magára, így az olaszok csak a később folyósított részletek egy részét állták.⁷⁶² Végül Mussolini csak kisebb-nagyobb gazdasági engedményekért adta be a derekát, amit Mussolini sikerként könyvelt el, az angol diplomáciában viszont nem túl kedvező vélemény alakult ki az új olasz kormányról.⁷⁶³

A magyar kölcsön az osztrákhoz hasonló célból, és hasonló nehézségek közepette jött létre, mivel a szövetséges államoknak nem egyezett a véleménye a magyar gazdaság megerősödéséről. Ráadásul a piacok sokáig bizonytalanságban voltak, mivel várták a Dawes terv elfogadását, illetve a Népszövetség pénzügyi segélyterve kapcsán várható amerikai tőkebefektetéssel kapcsolatos kétségek tisztázását. Ezeknek a problémáknak a tisztázásában viszont jelentős szerepe volt az angol és az olasz diplomáciának.

A magyar gazdaság stabilizálását követően került sor a görög kölcsönre, mely a menekültek kérdését kívánta rendezni. Ez volt az első olyan kölcsön, mely nem egy állam teljes pénzügyi stabilizációját, hanem egy konkrét ügyet akart megoldani. A görög kölcsönrel kapcsolatos tárgyalások azért is voltak fontosak, mert ez volt Mussolini bizonyítási lehetősége a korfui incidens után.⁷⁶⁴

Ettől kezdve Olaszország egész 1924-ben kiemelkedő szerepet töltött be a nemzetközi hitelezés terén, miközben a népszövetségi kölcsönökben való részvételével virtuálisan lemondott a magyar és osztrák jóvátétel rá eső részéről, amivel elesett a jóvátétel garanciájaként megnevezett állami monopóliumoktól. Egészen 1928-ig, a frank stabilizálásáig az olasz tőke nagyobb mértékben vett részt a közép-kelet-európai államok stabilizálásában, mint a francia: átlagosan az olasz részvétel közel kétszerese volt a franciának. A francia tőke kivétel csak 1929-1931 között ugrott meg igazán. A francia bankrendszer egyik leglátványosabb fegyverténye Jugoszlávia pénzügyi stabilizálása volt, amit majdhogynem egyedül hajtott végre.⁷⁶⁵

A Nemzetek Szövetsége által folyósított hitelek vállalási arányait vizsgálva pedig Olaszország az igen csak előkelő harmadik helyre került Anglia és az Amerikai Egyesült Államok után.⁷⁶⁶ Olaszország 1923-tól 1931-ig összesen 2269,5 millió papírlira kölcsönt helyezett ki több, mint 1 éves lejáratú időre, melyből Magyarország 300 milliót kapott. Ennél

760 Lásd DDI VII/1. n. 61.

761 Asso 1993. 101-102.

762 Asso 1993. 106-107

763 Asso 1993. 115-116.

764 Asso 1993. 119.

765 Asso 1993. 81.

766 Anglia: 49,1%, USA: 19,1%, Olaszország: 5,9% Csehszlovákia: 4,8%, Svájc: 4%, Görögország: 3,3%, Ausztria: 3,2%, Franciaország: 3%, Spanyolország: 2,6%, Hollandia: 1,8%, Svájc: 1,6%, Belgium: 1,2%, Magyarország: 0,4%. Asso 1993. 334. 10. táblázat.

többet csak Lengyelország (400 millió papírlíra), Ausztria (392 millió papírlíra) és Románia (352 millió papírlíra) kapott.⁷⁶⁷

Az 1924-es jelentős olasz pénzügyi aktivitás egyik oka, hogy miközben a francia gazdasági hatalom csökkent, javult a líra átváltási aránya, amelynek következtében a francia frankkal szemben már 1924-ben elérte a háború előtti 99-es jegyzési értéket. Ezzel egy időben kezdtek elhangozni olyan tervek, hogy a nemzetközi kölcsönök segítségével nyitják meg azokat a piacokat az olasz gazdaság előtt, ahova az amerikai tőke nem jutott el. Ráadásul a magyar és osztrák jóvátételről való lemondásról azt hitték, hogy ezt majd figyelembe fogják venni az amerikaiak a háborús adósságok visszafizetése kapcsán.

Ez egy modern imperialista modell volt, mely az olasz gazdaság terjeszkedését segítette volna elő. Mivel ez utóbbi nem volt alkalmas arra, hogy kizárólagos függést alakítson ki, így sohasem a dollár, és a font konkurenciájaként kell elképzelni a líra térnyerésére tett lépéseket, hanem azok kiegészítéseként. Ráadásul már elkészültek a tervek a líra stabilizációjára, így a nagyszabású olasz jelenlét a nemzetközi kölcsönökben valószínűleg arra is szolgált, hogy helyreállítsa az Olaszországról, mint nagyhatalomról alkotott képet.⁷⁶⁸

Az amerikai kölcsön ügye elég ellentmondásosan indult. A Mussolini-kormány hatalomra kerülése utáni első minisztertanácson a külföldi kölcsönök ügyében az a megállapodás született, miszerint az olasz állam elzárkózik mindenféle külföldi kölcsönt ajánló elől, aki a kormánynak, vagy a kormány által garantált szervezetnek folyósítana. Ezek szerint Mussolini magáévá tette a genovai konferencián elfogadott 16. határozatban szereplő elvet, miszerint „az állam nem vesz fel külföldi kölcsönt, de nem ellenzi, ha külföldi tőke áramlik a magángazdaságba”.⁷⁶⁹ Mussolini ezen hangzatos szólamokkal teljesen ellentétes módon, mindenféle protokollt mellőzve, személyesen kereste fel a római amerikai nagykövetet, Richard Washburn Child-ot. A gesztusnak meg is lett a hatása, hiszen 1923. I. 9-én az amerikai Kereskedelmi Minisztérium kiadott egy körözüvényt a nemzetközi kölcsönökre szakosodott bankoknak, miszerint kielégítőnek találják az olasz politikai környezetet amerikai tőke esetleges beáramlásához.⁷⁷⁰ A Morgan bankházzal már kezdett körvonalazódni a megegyezés, amikor Mussolini megszállta Korfut, és minden abbamaradt. Ettől függetlenül a kapcsolat nem szakadt meg az amerikai pénzügyi körökkel, hiszen 1923 augusztusa és októbere között a washingtoni olasz nagykövetség újra megerősítette, hogy több amerikai bankház is hajlandó kölcsönt nyújtani.⁷⁷¹

1924 különösen jó éve volt az olasz bankrendszernek, így nem volt nagy baj, hogy nem volt lehetőség külföldi kölcsönök felvételére. 1925 áprilisában és májusában viszont a lehetőségeket meghaladó tőke kivétel miatt sebezhetővé vált lírát sorozatos támadások érték, és egyre nehezebbé vált a nemzeti valuta stabilitásának fenntartása, vagyis mihamarabb külföldi tőkéhez kellett jutni annak érdekében, hogy megtörténhessen a líra stabilizálása.⁷⁷² Ehhez rendezni kellett a szövetségesek világháborús tartozásának 1920 óta húzódó ügyét, illetve meg kellett magyarázni Washingtonban, hogy mi is volt az a nagy banki aktivitás 1924-ben, miközben 1925-ben igen sürgősen kívánt pénzt kérni az olasz kormány. Az utóbbit egy olyan kozmetikázott összeállítással próbálták eltussolni, melyben az 1923-as és 1924-es népszövetségi kölcsönök olasz részvételét néhol teljesen, néhol pedig részben elhallgatták.⁷⁷³ Ez persze nem akadályozta meg, hogy az amerikai részről összeállított jelentés rávilágítson,

767 Asso 1993. 331. 2. táblázat.

768 Asso 1993. 120-123.

769 Asso 1993. 82.

770 Asso 1993. 83-84.

771 Asso 1993. 90-91.

772 Asso 1993. 214-217.

773 Asso 1993. 201-203.

miszerint igenis volt nagymértékű olasz tőkekivitel 1924-ben, de ezzel nem sikerült ténylegesen befolyásolni a közép-európai olasz kereskedelmi kapcsolatokat.⁷⁷⁴

Végül az amerikai kölcsön megadásához egyrészt a Dawes-terv elfogadása utáni pénzügyi bizalom, illetve az amerikai és angol háborús adósság rendezése körüli tárgyalások felvétele, és eredményes tető alá hozatala tette lehetővé. Giuseppe Volpi pénzügyminiszter ugyanis 1925. XI. 14-én írta alá az amerikai adósságot rendező washingtoni egyezményt, illetve 1926. I. 27-én írta alá az angol adósságot rendező londoni egyezményt.⁷⁷⁵ Mindkét tárgyalás már a végéhez közeledett, amikor, mintegy az amerikai állam bizalma jeleként, 1925. VI. 15-ével elkezdődtek az úgynevezett Morgan-kölcsönök.⁷⁷⁶

A líra 1925 elejei krízise megghiúsította a stabilizációra vonatkozó gazdasági terveket, és jelentősen csökkentette az olasz tőke külföldi kihelyezésének lehetőségét. Persze ez nem jelenti, hogy abbamaradt volna az olasz részvétel a nemzetközi hitelezésben, csupán áttevődött a súlypont a népszövetségi kölcsönökről a tisztán politikai célúakra. 1925 ugyanis az albán kölcsön éve: 1925. május végén Briand és Chamberlain engedélyezték Mussolininek, hogy avatkozzon be a Balkánon, amit Mussolini igen hamar meg is tett: Mussolini sürgetésére 1925. V. 19-én a Società per lo sviluppo economico dell'Albania [Társaság Albán gazdasági fejlődéséért]⁷⁷⁷ aláírt az albán kormánnyal egy olasz kölcsönről szóló megállapodást, mely lépéssel Albánia minden más pénzügyi és egyéb beavatkozástól távol tartotta magát, vagyis pénzügyi függésbe került Olaszországgal szemben.⁷⁷⁸ Ezen egyezés keretében az olasz állam adott egy 300 millió lírás hitelt, amit papírforma szerint az olasz bankok intéztek, hogy hivatalosan ne tűnjön úgy, mintha az olasz kormány keleti terjeszkedésbe kezdene. Az albán kölcsönt 1925. XI. 12-én, egy héttel a Morgan-kölcsön tárgyalásának befejezése előtt bocsájtották ki. Ennek mértéke 70,5 millió albániai aranyfrank volt (több, mint 300 millió líra), amiből 62,5 milliót az Istituto Nazionale Cambi con l'Esterio [Valuta Átváltási Országos Intézet],⁷⁷⁹ és 8-at pedig a SVEA vállalt be. Ezt 86%-on adták ki, és 7,5%-os kamattal, és 40 éves futamidőre. Ha az albán kormány esetleg nem teljesítette volna a feltételeket, az olasz kormány garantálta az egész összeget. Erre szükség is volt, mert az albán kormány még az első részletet se tudta kifizetni.⁷⁸⁰

1929-re az albán ügy már olyan mértékben nehezedett az INCE-re, vagyis a Banca d'Italia valutatartalékára, hogy 1929. I. 25-én Mussolini 200 millió aranyfrank értékben déli bankokat, és takarékszövetkezeteket vont be tehermentesítés céljából. Ahogy az 1930-as évek végén a Paolo Thaon de Revel pénzügyminiszter számára készített összeállításban olvasható, az albániai pénzügyi manőver nem érte el célját, mert a kapott összeget az albánok japán szövetek, amerikai autók, német gépek, jugoszláv nyersanyagok és csehszlovák élelmiszerek beszerzésére fordították. Ráadásul az olaszok olyan jól stabilizálták az albán frankot, hogy annak aranyfedezete végig 100%-os volt, ezzel megteremtve a két világháború közötti legstabilabb valutát.⁷⁸¹

774 McGuire 1926. 277. Idézi: Asso 1993. 192. Ezen adatok alapján 1925-ben Németország, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Svájc és Argentína együttesen az olasz export több mint 60%-át vették fel, miközben Ausztria csak a 3%-át, Jugoszlávia a 2%-át, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Bulgária és Magyarország pedig kevesebb, mint 1%-át importálta.

775 A washingtoni egyezmény alapján elengedésre került az adósság 80%-a, és a maradékot 62 év alatt, 0,4%-os kamattal kellett törleszteni. Londonban az adósság 50%-a került elengedésre, és a maradékot szintúgy 62 év alatt, de kamatmentesen kellett kifizetni. Gooch 2011. 97.

776 Guarneri 122-123.

777 A továbbiakban SVEA.

778 Asso 1993. 219.

779 A továbbiakban INCE.

780 Asso 1993. 262-263.

781 Asso 1993. 265-266.

Miközben az olasz kormány 1925-ben az albániai pénzügyi vállalkozással belekezdett egy keleti terjeszkedési politikába, a líra folyamatosan támadásoknak volt kitéve, és egymás után olvadtak el a Morgan-hitelek. Ráadásul az albániai pénzügyi tervek a Morgan-hitelek tárgyalására is kihatottak, és amikor a háborús adósságok rendezésével egy időben, az egyik legnagyobb szabású, külföldi kormánynak adott amerikai hitelről is sikerült megállapodni, annak majdnem olyan rosszak voltak a feltételei, mint amelyeket csak a legyőzött államoknak folyósítottak. Ezzel az utolsó, 7%-os kamattal, 94,5%-os kibocsátással folyósított 100 millió dolláros, 1925. XI. 18-án aláírt „Kingdom of Italy” hitellel a Morgan cég hivatalosan is az olasz kormány new yorki pénzügyi ügynökévé vált, az olasz állam pedig csakis a Morgan cégen keresztül férhetett hozzá az amerikai tőkéhez.⁷⁸²

Ez a függési rendszer már 1926-ban veszélyessé vált, mivel a líra 1926-ban meghirdetett stabilizációja kapcsán nem egyezett a Morgan cég és a Mussolini-kormány véleménye, így amikor az 1927. XII. 21-ei 2325. sz. kir. törvényerejű rendelet legalizálta az 1 sterling = 90 líra, vagyis a líra aktuális értékénél alacsonyabb átváltási kulcsot, likviditási hiány lépett fel.⁷⁸³ A líra stabilizációjánál ugyanis egy jellegzetes presztízs-kérdés okozta a bajt. Az első világháborút követően a kereskedelmi mérleg felborult, és az államok kényszerűen eltávolodtak az aranystandardtól. 1918 után több ország felülvizsgálta valutái értékét, és az aranyalapra való visszatérés segítségével próbált visszatérni az 1914 előtti gazdasági stabilitáshoz.⁷⁸⁴ Ennek érdekében próbálták kiegyensúlyozni a fizetési mérlegeket, és ezért is tartották szükségesnek az 1914-es paritások visszaállítását. A háború előtti árfolyamok viszont nem tükrözték a realitást. Ehhez társult a már korábban is említett 1922-es genovai konferencia, ahol az aranystandard helyreállítása érdekében több brit szabad kereskedelmi javaslatot is elfogadtak.⁷⁸⁵ Ahogy azt a Mussolini-kormány külföldi hitelkeresési próbálkozásai kapcsán bemutattam, a konferencia előírásait az olasz kormány se tartotta be, majd a valuta ragaszkodott a presztízshez, akár a gazdasági érdekekkel is szembemenve. A líra 1926-os stabilizálásakor ugyanis túl magas váltási arányt erőltettek, vagyis csak látszólag formai, valójában alapvető közgazdasági okokból kifogásolta a szabad kereskedelmi alapokon álló Morgan cég az olasz valuta stabilizációját. Miután a kifogások nem találtak meghallgatásra, a Morgan cég lezárta az olasz állam előtt az amerikai pénzpiacot, és egészen a második világháború utánig nem áramlott többé amerikai tőke az olasz gazdaságba.⁷⁸⁶

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI HELYZETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN – ELŐÍRÁSOK ÉS TÉNYLEGES HELYZET

A világháború előtt a magyar gazdaság a Monarchia részeként egy majdhogynem teljes mértékben önálló gazdasági egység része volt. Ennek következtében 1918-ban, amikor ez az egység hirtelen hat részre bomlott, a politikai határok eltolásával a gazdasági térképet is teljesen újra kellett rajzolni. Ez viszont felborította a korábbi rendszert, mivel javarészt szétválasztották az erőforrásokat a hozzájuk tartozó feldolgozóipartól. Az összes sóbánya, a fémbányák, az erdők és a kőolajlelőhelyek java a szomszédos országokhoz került. A legjobb minőségű szántóföldeknek is ez lett a sorsa, miközben a rendelkezésre álló örlőkapacitás a hazai gabonatermés háromszorosát tudta volna feldolgozni. A korábban önellátó, és egyes esetben exportőr Magyar Királyság így a mezőgazdasági termények, és egyes ásványkincsek

782 Asso 1993. 240-241.

783 De Rosa 2001. 50.

784 1924 és 1930 között több ország is visszatért az aranyparitáshoz. Gilincsek 2003. 132.

785 Gilincsek 2003. 129-130.

786 Asso 1993. 249.

kivételével szinte mindenből behozatalra szorult.⁷⁸⁷

Kereskedelmi partnerek terén pedig nem állt jól az ország. A dualista rendszer hozadékaként 1920-ban még Ausztria felé irányult a magyar kivitel körülbelül 60%-a, és a behozatal kb. 50%-a is osztrák volt. Ez 1923-ra viszont jelentősen lecsökkent.⁷⁸⁸ A gyorsan létrejövő, vagy újra életbe lépő egyezségek eredményeképpen 1922-ben Magyarország már 24 országgal ápolt kereskedelmi kapcsolatot. Ebből 2 volt szomszédos, és 17 volt európai.⁷⁸⁹ Ennek ellenére, Ausztrián túl, a környező országokból csak Csehszlovákiával sikerült jelentősebb külkereskedelmi forgalmat kialakítani. Ez utóbbit az 1921. VIII. 25-én megkötött első kereskedelmi egyezmény tette lehetővé.⁷⁹⁰ A mezőgazdasági kivitel kérdése viszont mindegyik kereskedő partnerrel feszültté tette a helyzetet, így az agrár államokat sújtó mezőgazdasági válság már akkor kritikussá tette a magyar gazdaság helyzetét, mielőtt egyáltalán elérte volna Közép-Európát a gazdasági világválság.

A KONSZOLIDÁCIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az első világháború utáni gazdasági problémák azonnali kezelése lehetetlen volt, és ezeket csak növelte az egyre erősebb költségvetési deficit. A különféle kormányok fedezetlen pénzkibocsátással próbálták pótolni a hiányt, amivel csak az inflációt növelték. A pénzkibocsátást mindenképpen kezelni kellett, mivel a békeszerződés is előírta az utódállamok számára az önálló bankjegyek kibocsátását,⁷⁹¹ amit eleinte a korábbi bankjegyek felülbélyegzésével oldottak meg. 1920 tavaszán az így bemutatott bankjegyek értékének felét az állam kényszerkölcsön formájában igénybe vette. Ezt követte Hegedüs Lóránt szanálási kísérlete, mely 1921 őszére kudarcba fulladt.⁷⁹² A szanálás szükségessége nyilvánvaló volt, és a belső forrásokon alapuló kísérlet bukása erősítette azon nézetet, miszerint ez csak külső segítséggel, vagyis egy külföldi kölcsön felvételével valósulhat meg. A kölcsön kérdése viszont összekapcsolódott a jóvátételével: 1922 őszén a nagyhatalmak komolyan foglalkozni kezdtek a Magyarország által fizetendő jóvátétel mértékével, miközben a magyar kormány lehetőleg a „nem fizetés” álláspontját próbálta elfogadtatni. Ehhez az egyik érv egyféle „nyomorpolitika” volt, miszerint a magyar gazdaság olyan rossz állapotban van, hogy jóvátételt nem tud fizetni, azonnal szükség van pénzbeli segítségre, és ezzel egy időben a Jóvátételi Bizottság függessze fel a jóvátétel fizetési kötelezettségét. A jóvátétel kérdésének felvetésével csak azt lehetett volna elérni, hogy azt minél előbb kivetik, így a magyar kormány eleve kölcsönügyi, és nem jóvátételi tárgyalásként fogalmazta meg kérését. Ráadásul a kölcsönrel járó politikai megkötéseket is el kívánták kerülni, így az osztrák szanálás tanulságaiból okulva a Népszövetséget kikerülve, lehetőleg angol–amerikai forrásból kívántak kölcsönt felvenni.⁷⁹³

Ez nem nyerte el a magyar jóvátételben érdekelt államok tetszését, így a népszövetségi kölcsön politikai jelleget kapott, és a gazdasági szükségszerűség másodlagos kérdéssé vált. A térség amúgy sem kiegyensúlyozott légkörét pedig csak feszültebbé tette a háborús veszély, amit a Ruhr-vidéki konfliktus esetleges Kárpát-medencei továbbgyűrűzésének lehetősége keltett. A kisantant távolról sem volt egységes ebben, Anglia és Olaszország, illetve a budapesti SzKEB is erőlesen ellenzett egy esetleges Ruhr-politikát, illetve a beavatkozásra esetleges feljogosító indok, vagyis a fizetendő magyar jóvátétel mennyisége se került

787 Romsics 2005. 154.

788 Buzás–Nagy 1961. 89.

789 Buzás–Nagy 1961. 95.

790 Buzás–Nagy 1961. 94.

791 1921. évi XXXIII. tc. 189. cikk

792 Romsics 2005. 164.

793 Sz. Ormos 1964. 20-23.

megállapításra. A további időhúzás veszélyei nyilvánvalóvá váltak, így a magyar kormány levonta a tanulságot, és 1923 márciusában elkezdődtek a tárgyalások, melyek a Népszövetség égisze adott kölcsön kérését javasolták.⁷⁹⁴ Az már teljesen más lapra tartozik, hogy a francia, az angol, és az olasz kormány is másként kívánta kezelni a magyar kölcsönügyet. A francia kormány a Jóvátételi Bizottság felügyelete alatt kívánt kölcsönt folyósítani, mely szerv inkább francia ellenőrzés alatt állt. Ráadásul a kölcsön egy része a jóvátétel fizetésére ment volna el.⁷⁹⁵ Ez teljes mértékben elfogadhatatlan volt az angol kormány számára, mely hajlandó lett volna a jóvátétel mérséklésére, és fizetésének a kölcsön folyósítása alatti ideiglenes felfüggesztésére, de csak akkor, ha mindegyik a Népszövetség keretein belül kerül sor.⁷⁹⁶ Mussolini volt a legkevésbé egyértelmű: támogatásáról biztosította a magyar kormányt, illetve a jóvátételből Olaszországnak szánt részre is igényt tartott. Lényegében kész volt lemondani olyan mértékű magyar kártérítésről, amennyit a szövetségesek elengednek az olasz hadiadósságból, vagyis Mussolininek az utolsó pillanatig nem volt szabad színt vallania, hogy aztán szavazatát a legnagyobb áron bocsájtassa árúba.⁷⁹⁷

Bethlen európai utat szervezett, hogy növelni tudja a magyar kölcsön támogatóinak számát, de Mussolini már 1922. XII. 17-én kihangsúlyozta, hogy Olaszország nem mondhat le a magyar jóvátételről, illetve jobb, ha Bethlen először Párizsba, és nem Rómába megy, hiszen ott székel a Jóvátételi Bizottság is.⁷⁹⁸ Amikor Bethlen Türr Stefánián keresztül tovább erősködött, hogy 1923. I. 9-én Rómában szeretne találkozni Mussolinivel, az olasz Külügyminisztérium határozottan rövidre zárta a kérdést.⁷⁹⁹ Maradt tehát a Párizs – London – Róma útvonal. Amire viszont Rómába ért, Bethlen már maga mögött tudhatta az angol politika és a londoni pénzpiacok látványos támogatását, így Mussolini hozzáállása is megváltozott: miközben korábban inkább gazdaságilag akart jól járni, és a magyar jóvátétel garantálásával, illetve a magyar gazdasági konszolidálást követően piacszerzéssel akart „keresni” a magyar ügyön, a londoni támogatás tudatosulását követően már politikai szemszögből közelítette meg a kérdést, és támogatásáról biztosította Bethlent.⁸⁰⁰

Bethlennek nem sikerült megváltoztatni a párizsi ellenkezést, így a Jóvátételi Bizottság V. 23-i határozatával elutasította a magyar kormánynak a jóvátétel fizetésének elnapolására vonatkozó kérelmét, és a francia állásfoglalásnak megfelelően a Magyarországnak nyújtandó kölcsönt is a Jóvátételi Bizottság felügyelete alatt kívánta lebonyolítani. A határozat szerint a kölcsön összegéből Magyarországnak egy bizonyos részt jóvátétel fizetésére kellett volna fordítania.⁸⁰¹ Az 1923. VI. 13-án átadott jegyzékében a magyar kormány kérte a Jóvátételi bizottság döntésének megváltoztatását, és miután a közvetlenül megkeresett kisantant államok mind elleneztek ezt,⁸⁰² nem maradt más hátra, mint az ellenállás egyenként történő felszámolása: az angolok addig nem engedték pénzhez jutni az ezért folyamodó államokat, amíg azok nem változtattak a magyar államkölcsönrel kapcsolatos álláspontjukon.⁸⁰³ Az angol „kölcsönstop”, és a Beneš-től kikényszerített közvetítés eredményes volt Csehszlovákia és Románia esetében. Jugoszláviában pedig 1923 szeptemberére alakult ki az a vélemény, hogy mindenképpen meg kell állapodni Olaszországgal, így amikor ez utóbbi keményebb hangot

794 Sz. Ormos 1964. 35.

795 Sz. Ormos 1964. 44.

796 Sz. Ormos 1964. 38.

797 Sz. Ormos 1964. 45.

798 DDI VII/1 n. 240.

799 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083 Türr Stefánia Mussolininak, 1922. XII. 30.; illetve u.o. u.ő. a Belügyminisztériumnak; ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083 Külügyminisztérium 1923. I. 2. 20,00, 013. sz. távirat, illetve u.o. u.ő. 1923. I. 2. 23,30. 19. sz. távirat.

800 Sz. Ormos 1964. 34, 47, 48, 49, 52, 53.

801 IET II. n. 117.

802 Sz. Ormos 1964. 58-59.

803 Asso 1993. 156.; DBFP I/24. n. 471.; DBFP I/24 n. 510.

ütött meg Fiume kapcsán, Jugoszlávia is kénytelen volt beleegyezni a magyar zálogjog felfüggesztésébe, és egy olyan hitel megadásába, mely garantálja Magyarország rekonstrukcióját. Ezek után érthető, hogy Bethlennek a Népszövetség 1923. szeptemberi genfi ülészakán már sikerült megegyeznie a kisantant képviselőivel. A kölcsön megadására viszont addig nem kerülhetett sor, amíg nem került megállapításra a fizetendő jóvátétel mértéke, illetve a győztes utódállamoknak továbbra is fizetnie kellett a „felszabadítási költségek”-et.⁸⁰⁴ Az angol kormány közbeavatkozásának hála a francia kormány is elállt azon tervétől, hogy Magyarország továbbra is fizessen jóvátételt bizonyos bevételeiből,⁸⁰⁵ illetve a francia kormány azt a garanciát is megkapta, hogy a magyar kérdés nem jelent majd precedenst a német jóvátétel rendezésekor.⁸⁰⁶ Ezek után, 1924. III. 14-én került sor a magyar népszövetségi kölcsön feltételeit rögzítő jegyzőkönyv aláírására, és ekkortól teremtődött meg a 250 millió aranykorona értékű, 20 évre szóló hosszú lejáratú kölcsön felvételének lehetősége.⁸⁰⁷

A finansziális jellegű kérdéseken túl két fontos politikai kompromisszumba is bele kellett egyeznie a magyar kormánynak: a trianoni határok érvényességét ismételten meg kellett erősíteni, illetve a magyar kölcsön nem kapta meg azt a kollektív garanciát, amit viszont az osztrák kölcsön igen.⁸⁰⁸ Ez utóbbi azt jelentette, hogy nem az érdekelt kormányoknak, hanem a kihelyezést jórészt magára vállaló londoni Citynek kellett biztosítania, hogy a hitelt jegyezze is valaki. A nemzetközi pénzpiacokat viszont a frank válsága, és a Dawes-terv jóváhagyása előtti bizonytalanság cseppet sem tette alkalmassá nagyobb méretű nemzetközi kölcsönök jegyzésére. Főleg az amerikai pénzügyi körök megnyugtatója miatt a főmegbízotti posztra a holland Zimmermann helyett ifj. Jeremiah Smith-et, a J. P. Morgan & Co. bankház bostoni irodájának ügyvédjét kérték fel, ezzel is remélve, hogy a Morgan bankház is részt vesz a kölcsön jegyzésében. A Magyar Nemzeti Bank ellenőre pedig az angol Harry Siepmann lett.⁸⁰⁹

Ezen a problematikus helyzeten segített, hogy az olasz pénzpiacokon sikerült elhelyezni a kölcsön harmadik legnagyobb részét: 12%-át.⁸¹⁰ Szintén a nemzetközi garancia hiányára volt visszavezethető, hogy a magyar kölcsönt kifejezetten magas felárral, majdnem 9%-os kamattal jegyezték.⁸¹¹

1924. V. 1-jétől, a szanálási program elindulásától, 1926. VI. 30-ig, a program befejezéséig Magyarország kettős, katonai és pénzügyi ellenőrzés alatt állt,⁸¹² viszont ez az az időszak, mely lehetővé tette az 1929-ig tartó magyar gazdasági fejlődést, illetve a magántőke beáramlását az országba.⁸¹³ A költségvetési kontroll nem tett lehetővé nagyobb méretű ellenőrizetlen pénzügyi kiadásokat, de ez nem csak a titkos katonai fejlesztéseket, hanem a

804 Ez tulajdonképpen a Monarchiára eső jóvátétel azon része volt, amit a győztesként számon tartott utódállamoknak kellett fizetni. A „liberációs költség” elnevezés csupán ezek érzékenységét kívánta kímélni.

A tárgyalás során Titulescu román külügyminiszter, aki a többi kisantant államot is képviselte, addig nem volt hajlandó aláírni a protokollt, amíg el nem fogadják, hogy a magyar jóvátétellel egy időben felfüggesztik a felszabadítási költség fizetését is. DBFP 1/26. n. 28.

805 DBFP 1/26. n. 40.; DBFP. 1/26. n. 43.; DBFP 1/26. 101.

806 DBFP 1/26. n. 57.

807 A kölcsön Olaszországot kivéve mindenhol 7,5%-os kamat mellett, 80-87%-os árfolyamon, 1924. július elején került kibocsátásra. Névértékben 307 153 581 aranykoronát tett ki, vagyis ez után kellett fizetni kamatot, és a kezelési költséget. Sz. Ormos 1964. 110, 136.

808 Asso 1993. 157.

809 Asso 1993. 160. Bonaldo Stringher, a Banca d'Italia főigazgatója a magyar jóvátételről történő lemondás, majd pedig a kölcsön jegyzésében való részvételért cserébe próbálta elérni, hogy az ausztriai példából kiindulva egy olasz ellenőrt is nevezzenek ki, de nem járt sikerrel.

810 56,99% a londoni pénzpiacokon lett elhelyezve, és a maradék megoszlott az amerikai, olasz, svájci, svéd, holland, csehszlovák és magyar pénzpiac között. Franciaország nem vett részt a kölcsönügyletben. Asso 1993. 160.; Sz. Ormos 1964. 135-136.

811 A névleges kamat 7,5%, Olaszország esetében 8%, a valódi viszont majdnem 9% volt. Asso 1993. 160.

812 Réti 2011. 41.

813 1924 és 1931 között több, mint, mint 440 millió pengő hitel érkezett az országba. Réti 2011. 43.

SzKEB által megkívánt gyökeres katonai átszervezéseket is meghiúsította (l. az egységes hadianyaggyár esetét). Ezért a pénzügyi szuverenitás csorbulása a katonai ellenőrzés alatt inkább a katonai felkészültség szinten tartását segítette elő.

A KORAI ÁRUBESZERZÉSEK ÉS AZ OLASZ–MAGYAR KATONAI KAPCSOLATOK A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGIG

Miközben a trianoni területen maradt magyar gazdaság kereste a helyét az új Európában, és folyt a magyarországi stabilizálás körüli nemzetközi kötésharc, fejlődtek a magyar–olasz gazdasági kapcsolatok, és a legális ajánlatok mellett kevésbé tiszta megkeresések is előfordultak. Ezen illegális üzleteknek egyik első példája volt a Guido Romanelli -féle misszió árnyékában létrejövő kereskedelmi kapcsolat 1919-ből,⁸¹⁴ majd pedig 1919-21-ben a Lengyelországba tartó fegyverszállítások kihasználása.⁸¹⁵ Mindkét eset az illegalitás jegyében történt, de céljuk közös volt: a rövidtávú haszonszerzésen túl megteremteni a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok alapjait. A Monarchia szétesése ugyanis új piacokat nyitott meg, és ezt próbálta kihasználni többek között az olasz állam is azzal, hogy éppen azt ajánlotta fel, amire a magyar kormánynak szüksége volt (fegyverek, lőszer, és egyéb tiltott áru), cserébe pedig kereskedelmi előjogokra tartott igényt.

1923 decemberére lehetővé vált, hogy meteorológiai megfigyelés céljából Magyarország beszerezhesen 2 darab komolyabb technikai jellemzővel bíró repülőgépet. Az engedély elérésében jelentős szerepe volt Lorientnak, a SzKEB mellett működő légügyi ellenőrnek,⁸¹⁶ így érthető, hogy ennek kézhezvétele után francia nyomásra a magyar hatóságok francia cégektől kívánták megrendelni a repülőgépeket, miközben Guzzoni és Belitska meg arról beszélt, hogy kívánatosabb olasz cégek meghívása.⁸¹⁷ A LÜH XII. 10-én fogalmazta meg hivatalosan, hogy szívesen látna olasz cégeket is a pályázók között, és az ajánlattétel határidejeként 1924. I. 11-ét jelölte meg.⁸¹⁸ Az ajánlattétel határidejét nem sikerült betartani, a technikai elvárásokat nem sikerült teljesíteni, de I. 23-án mégis az a hír járta, hogy az olasz ajánlat lesz a nyerő.⁸¹⁹ Az olasz ajánlat elfogadása esetén komoly kompromisszumokat kellett

814 Az eredetileg a bécsi olasz fegyverszüneti bizottság alárendelt szerveként működő Romanelli-misszió többek között a titkos magyar–olasz kereskedelmi kapcsolatok fedőszerveként is működött. Ilyen tárgyu tárgyalások már a Károlyi- és Berinkey-kormányokkal is folytak, de a tanácsköztársaság létrejötte elodázta az egyezmény aláírását. A sajtó a ruhaneműkből és élelmiszerből álló segélyszállítmányokon felül fegyverek szállításával is meggyanúsította az olaszokat. A pontos mennyiséget nem lehet megállapítani, de a szállítás ténye valószínű. Szabó 2007/1. 110-119.

815 1919 őszén elkezdődtek a tárgyalások a Lengyelországba tartó francia és olasz hadianyag magyarországi átengedéséről, majd 1920 júliusára a csepeli Weiss Manfréd üzem is szállított saját gyártmányú lőszert. 1921. II. 11-én aláírásra került az első lengyel–magyar árucseres megállapodás, mely lehetőséget biztosított civil és katonai felhasználású áruk szállítására is. Ebbe a folyamatba az is belefért, hogy az olasz fél 1920. júniusi vállalása alapján a Lengyelországba tartó olasz hadianyag szállítmányok egy részét a magyarországi áthaladás során le lehetett kapcsolni. A ténylegesen átadott hadianyag mennyisége ismeretlen, csak a vállalt mennyiségről maradt fenn adat. Mindenesetre a szállítások abbamaradtak, miután fény derült az 1920-as magyar–francia tárgyalásokra. Buzás-Nagy 1961. 90-91., Csima 1969. 290.

816 AUSSME E–15, 126, 4. Guzzoni 1923. XII. 12., 921. sz. jelentés.; HL Rapaich napló 1922. XI. 7.

817 Küm. 1923. XI. 27., 249 581/160. sz. távirat.

818 AUSSME E–15, 126, 4. Campana 1924. I. 7., 10. sz.. Mellesleg Marietti már 1923. IX. 29-én, vagyis az engedély megadása előtt javasolta, hogy a Hadügyminisztérium próbálja elhelyezni olasz cégek termékeit a magyar piacon. Az üzletet támogatta a Légügyi Biztosság, és Guzzoninak ki is adták a feladatot, hogy kampányoljon az olasz cégek meghívás érdekében. AUSSME E–15, 126, 4. Marietti 1923. IX. 29., 2353. sz.; u.o. Légügyi Főszemléltetés 1923. X. 23., 3740S. sz.

819 A Kereskedelmi Minisztérium, vagyis valójában a LÜH az alábbi technikai paramétereket adta meg: 10.000 m-es magasság elérése, 250 km/h-s végsebesség, nagy teljesítmény, egy vagy két személyes változat. Ezt pontosították, 400 LE-s motort, illetve csak 8000 méteres magassági korlátot adtak meg. Csak már kipróbált, és bevált konstrukcióval lehetett pályázni. A Fiat ajánlata lett volna az olasz javaslat tárgya, de 1923 végéig a

volna kötnie a LÜH-nak. Valószínűleg a politikai érdekérvényesítés mellett „anyagi kártyaként” kijátszva az olaszok felajánlották, hogy ingyen adják a repülőgépeket.⁸²⁰ Két ajándék repülőgéppel ugyanis akár a hamarosan aláírásra kerülő olasz-jugoszláv megegyezés várható kellemetlen visszhangját is egyensúlyozni lehetett volna, illetve amennyiben beválnak, a repülőgépek megteremthették volna a bizalmat a olasz termékekben. Ezzel szemben 1924. III. 1-jén a Külügyminisztérium már visszakozott, vagyis elvetette a repülőgépek ajándékozásának ötletét, mondván nem valószínű, hogy azt további rendelkezések fogják követni.⁸²¹

A repülőgép-beszerzés engedélyeztetése francia segítséggel indulhatott el, és a francia fél a saját termékét kívánta eladni. Az olaszok csak azért tudtak beavatkozni ebbe az üzletbe, mert a SzKEB-en belül nagyon jól játszották a magyar-barátokat, vagyis alkalmasnak tűntek arra, hogy semlegesítsék a francia próbálkozásokat. Mellesleg hivatalosan még érvényesek voltak az 1923. szeptemberi Belitska -féle hadianyag-szállítási megállapodások, és a repülőgép-szállítás akár a hadianyag-szállítás első szakasza is lehetett volna.⁸²² Ha a francia ajánlat nyer, akkor az olasz kormány visszavonhatta volna a hadianyag-szállításra vonatkozó ígéretét, miközben olasz győztes hirdetése esetén a katonai ellenőrzés tárgyában tanúsított francia engedékeny gesztus „elutasítása” azt eredményezhette volna, hogy a jövőben ne legyenek hasonló engedmények. A magyar kormány tehát az olasz konkurencia meghívásával olyan helyzetbe hozta saját magát, hogy sehogy se jöhetett volna ki jól. A megoldás egy angol repülőgép beszerzése volt,⁸²³ miután amúgy is nyilvánvalóvá vált, hogy az olaszok nem fognak illegális hadianyagot szállítani.⁸²⁴

Az ügy jellegzetes volt: minimális, vagy haszonnal egyáltalán nem járó, valójában csak szimbolikus jellegű üzleteket az adott ország diplomáciai rendszere koordinált, hogy a francia/olasz tőke még erősebben vethesse meg a lábát az akkor még igencsak sokszínű magyarországi piacon. Ez az eljárás teljesen normálisnak számított, hiszen mindegyik európai nagyhatalom törekedett saját gazdaságának támogatására. Ennek egyik eszköze jelen esetben az olasz/francia hadiipar megrendelésekhez juttatása volt, mellyel a magyar gazdaság, szűkebb értelemben pedig a Honvédség olasz vonzáskörbe vonását kívánták elérni. A hadiipar állami támogatása és külföldi piacok megszerzésére irányuló állami tárgyalások és kedvezmények a korabeli Európa többi országában olyannyira elterjedt eljárásnak számítottak, hogy a kedvező pénzügyi politikának köszönhetően a két világháború között Olaszország mindig az első nyolc fegyver és lőszergyártó, illetve exportáló ország között állt, sőt, a hajóépítés terén Anglia számára is konkurenciát jelentettek.⁸²⁵ A magyar Külügyminisztérium számára se volt ismeretlen az eljárás, hiszen a különféle néven szereplő gazdaságpolitikai osztály, illetve a lehetőleg alapos gazdasági ismeretekkel rendelkező szakemberek egyik legfontosabb feladata volt, hogy a külkereskedelmi kapcsolatokat

Fiat egyetlen olyan repülőgépet se gyártott, mely eleget tudott volna tenni az előírásoknak. Az 1924-ben bemutatott Fiat CR.10-es volt az első olyan modell, mely minden feltételnek megfelelt volna. AUSSME E-15, 126, 4. Campana 1924. I. 7., 10. sz.; ASF Op., Fiat Aviazione 1960.

820 AUSSME E-15, 126, 4. Campana 1924. I. 7., 10. sz.; ASDMAE AC 1924-1926. Ungheria, 42, 2. Vinci 1924. I. 23. 21:00, 486/71. sz. távirat; u.o. Mussolini 1924. I. 26., 56. sz. fonogram; u.o. Finzi 1924. II. 11., 852. sz.

821 ASDMAE AC 1924-1926. Ungheria, 42, 2. Küm. 1924. III. 1., 5983/96. és 5981/24. sz.

822 Küm. 1923. XI. 27., 249 581/160. sz. távirat.

823 A Makinson -féle repülőgépekről van szó, erről lásd: AUSSME E-8, 141, 2. 91. jegyzőkönyv 5. sz. melléklete, 1924. X. 24., London, Légügyi Miniszter, S/18 596/A.1.1. sz.; AUSSME E-8, 141, 2. 1. SzKEB 1924. XII. 9., 800. sz. A 91. jegyzőkönyv 6. sz. melléklete; AUSSME E-8, 141, 2. SzKEB 1925. III. 7., 113. sz.; AUSSME E-8, 141, 2. 2. Foch 1925. VII. 29., 385/2. sz. gyűjtő: benne Briand (mint a Nagykövetek Tanácsa elnöke) 1925. VIII. 6-ai, 288. sz. levele; AUSSME E-8, 141, 2. Nosedá 1925. IX. 22., 514. sz., benne SzKEB 1925. IX. 22., 505. sz. jelentés; HL Rapaich napló 1924. IX. 29. és 1925. III. 3.

824 ASDMAE AP (1919-1930), 1751, 8094. Durini 1924. V. 5., 1048/377. sz. távirat

825 Segreto 2002. 677-678.

elősegítsék, mely már Teleki Pál 1920-as alapelveiben is a leromlott gazdaság talpra állításának egyik leghatékonyabb módszereként szerepelt.⁸²⁶

Olaszország magyarországi térnyerésében jelentős segítség volt, hogy az olasz cégek nemcsak az állami segítségben bíztak, hanem maguk is igyekeztek terjeszkedni. Az olasz banki szektor fontos magyarországi bázisa lett az 1920-ban, a Credit Institut Ungarischer Holzhändler és az Ungarische Landesbank & Agrar-Bank fúziójából létrejött Bankunit, vagyis az Olasz–magyar Bank.⁸²⁷ Emellett pedig a Fiat az egyik jellemző példája annak, hogy a világháború után miként próbáltak betörni az olasz vállalatok a közép-európai piacra: a Fiat már 1920-ban, közvetlenül a Vörös Hadsereg visszaszorítása után létrehozta Lengyelországban a Polski Fiatot, melynek ugródeszkaként kellett működni a Szovjetunió felé. Ezenkívül Bukaresten, Zágrábban, Szófiában, Prágában, Athénban, Isztambulban, és Budapesten is volt leányvállalata a cégnek. 1926 és 1927 között ide irányult az export 15-20%-a. Ezt az is elősegítette, hogy az 1925 novemberében kapott Morgan kölcsönt nagyrészt Görögországnak, Lengyelországnak, Ausztriának és Magyarországnak adandó kölcsön formájában kihelyezték külföldi piacokra, hogy a nevezett országok növelhessék olasz importjukat, amiért pénzzel és ne termékekkel fizessenek. A következő évben a líra stabilizálás következtében, és a többi cég konkurenciája miatt a Fiat terjeszkedése megakadt. Ezt követően csak Mussolini diplomáciai segítségével sikerült eredményeket elérni, például a volt befagyasztott tőkékhöz hozzáférni Bulgáriában, Romániában, Lengyelországban, Görögországban és Törökországban.⁸²⁸

Ezen az olasz szemszögből akár sikeresnek is mondható képnek az volt a gyenge pontja, hogy az olasz tőke valójában csak kis mértékben volt jelen Magyarországon, és az olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok is csak csekély részét adták a teljes magyar külkereskedelemnek. 1920 és 1924 között ugyanis az Olaszországba irányuló magyar kivitel 2,8 és 5% között mozgott. Ez a '20-as évek második felében 4-7% között ingadozott, hogy 1930-ban a preferenciák hatására elérje a 13%-ot, majd pedig a gazdasági világválság hatására 1933-ra visszaesett 8,7%-os szintre. A teljes magyarországi import a '20-as évek elején jórészt az olaszok javára volt pozitív (kb. 3-5% között mozgott). Ez a tendencia a '20-as évek második felétől megfordult, és az olaszországi import 4% körül ingadozott. Ez 1930-tól lassan emelkedett, és 1933-ban elérte a 7,4%-ot.⁸²⁹

A magyar kivitel nagy részét a mezőgazdasági termények alkották, elhelyezésük pedig a korszak egyik égető gazdasági problémája volt. A magyar mezőgazdaság ugyanazon problémákkal küzdött, mint a térség többi agrárországa, csakhogy egészen az osztrák–német vámuniós tervek vitájáig ezek a problémák nem kaptak nagy nyilvánosságot. Maradt tehát az államközi kereskedelmi megállapodások rendszere, melynek az új vámrendszer bevezetésén túl, olasz–magyar viszonylatban első dokumentuma az 1924. III. 27-én kötött pénzügyi megállapodás,⁸³⁰ és az 1925. VII. 20-án aláírt olasz–magyar ideiglenes kereskedelmi egyezmény⁸³¹ volt. Az első a békeszerződés gazdasági következményeit tisztázta, a második pedig az új vámrendszer létrejöttével szükséges egyezmények sorába tartozott. A külkereskedelmi mutatók viszont tanúsítják, hogy nem okoztak drasztikus változásokat a két ország kereskedelmében. Inkább csak a szabályozást pontosították.

826 Pritz 1994. 93-95.; Pritz 2005. 81.

827 Egy 1936. májusi összefoglaló alapján a bank 409 millió lírás tartalékkal rendelkezett, plusz ott volt a zálogvagyon is, melynek 129 millió líra volt az értéke. A bank Budapesten és a főbb magyar városokban is jelen volt, 77%-át a Comit, a maradékot pedig a Szentszék, és helyi csoportok ellenőrizték. FEA TdR 21. Enti, 197. Problemi sistema bancario italiano estero.

828 Castronovo 1977. 351-353.

829 Buzás-Nagy 1961. 91.; Pritz 1982. 107.

830 1924. évi XXIII. tc.

831 1925. évi XXXVIII. tc.

A gazdasági kapcsolatok terén az „áttörést” két esemény idézte elő: 1926 nyarán véget ért a pénzügyi ellenőrzés, 1927. IV. 5-én pedig aláírásra került az olasz–magyar barátsági szerződés. Ennek gazdasági vonatkozásai is voltak, hiszen szóba került a fiumei kikötő használata,⁸³² illetve a Honvédség felfegyverzése, melynek első állomása a Monarchiától zsákmányolt fegyverek javítása, és Magyarországra szállítása lett volna.⁸³³ Ezeknek a lépéseknek köszönhetően szabadabbá vált a magyarországi kölcsönfelvétel, illetve Olaszország az első világháború után először kötelezte el magát Magyarország támogatása mellett. Ez a támogatás csak korlátozott lehetett, hiszen Olaszország belebonyolódott az albániai gazdasági tervekbe, és az olasz gazdaság nem rendelkezett olyan tartalékokkal, hogy egy Franciaországgal szembeni gazdasági versenyben felülkerekedhessen. Ettől függetlenül az olasz tőke – politikai alapon – megpróbálkozott ezzel. Ennek a kísérletnek lett egyik eredménye az 1929-es 28 millió lírás kölcsön, melyet a Banca Commerciale Italiana⁸³⁴ magyarországi leányvállalata, az Olasz–magyar Bank kapott meg, hogy abból különféle közmunkákat finanszírozzanak. A kölcsönt eleinte ellenezte mind az Olasz Nemzeti Bank, mind az olasz Pénzügyminisztérium, és 1929 júniusában Mussolini is, de a kormányfő 1929. IX. 25-én már véleményt változtatott, és a kompetens szervek véleménye ellenére zöld utat adott a kölcsönnek. Stringher ezt követően hiába erősködött, hogy külföldről beszerzett tőke segítségével biztosítsák a szükséges devizát ehhez a hosszú lejáratú kölcsönhöz, hiszen a tárgyalásokat az 1929. októberi tőzsdei válság sem akasztotta meg. Az olasz valuta tartalékokat nem sikerült megkímélni, és 1929. XII. 23-án a Comit vezetősége ratifikálta a kölcsönt.⁸³⁵

A barátsági szerződés aláírását követően több olyan pénzügyi kérdés tisztázása is felmerült, mely még a világháborút lezáró intézkedésnek volt a következménye. 1927 májusában Sztéryni József keresztül vitte a Haditermény Rt. volt 3 millió aranykoronás tartalékának a visszaadását.⁸³⁶ Ezen kívül volt másik függő ügy is: 1927 májusában Sztéryni elérte, hogy a problémákat egymástól külön tárgyalják, de a Haditermény Rt. aranytartalékának visszaadásáért cserébe írásos ígéretet tett, hogy 15 napon belül a budapesti olasz követségen keresztül rendezik a konstantinápolyi volt Palazzo Venezia kérdését, habár akkor figyelmeztették, hogy a kérdést addig nem lehet megoldani, amíg Magyarország fenntartja bizonyos igényeit.⁸³⁷ A konstantinápolyi volt Palazzo Venezia átadása Olaszországnak egyike volt azon függő problémáknak, melyek még világháborús örökségként vártak megoldásra. A 15 nap már régen lejárt, amikor 1927. XII. 1-jén Durini táviratozta az olasz Külügyminisztériumnak, hogy Sztéryni József XII. 4. és 10. között Rómában kíván megtárgyalni négy hasonló vitás ügyet. Ezek az alábbiak voltak: a konstantinápolyi volt Palazzo Venezia átadása Olaszországnak, olasz lemondás a volt pulai úszódokk után járó részről, olasz követelések a soproni népszavazás kapcsán, élelmiszer rekvirálás a trieszti és abbáziai volt Károly király -féle gyermeknyaraltatási intézetből. Kimaradtak a Mombellimisszió költségei (1.046.721 arany líra), a határmegállapító bizottságok költségei (10.186 papír líra), illetve a magyar hadifoglyok és az internált civilek hazaszállítása (2.494.012 arany líra). A soproni népszavazás költségeit kellett volna a magyar félnek fizetnie, illetve az

832 IET IV. 23, 25.

833 IET. IV. 29.

834 A továbbiakban Comit.

835 Asso 1993. 312-315.; De Cecco – Espa – Raitano 1993. n. 157.

836 ASDMAE AP (1919-1930), 1755, 8137. Külügyminisztériumi emlékeztető a Kormányfőnek, aláírás és dátum nélkül, valamikor 1927. XII. 3–6. között íródott.

837 Volt egy 450.000 koronás osztrák–magyar hitel olasz kezességgel a Palazzo Venezia mögötti iskolák építésére, melyet egy török cégen keresztül valójában a franciák adtak, és már több éves részlettel, illetve a kamatokkal volt adós a magyar kormány. Ezen hitellel kapcsolatban függőben volt a párizsi vegyesbíróság előtt még egy bizonytalan kimenetelű, aranyleértékelési ügy is. ASDMAE AP (1919-1930), 1755, 8137. Külügyminisztériumi emlékeztető a Kormányfőnek, aláírás és dátum nélkül, valamikor 1927. XII. 3–6. között íródott.

úszódokk is az olaszoknak jövedelmezett volna, miközben a másik két esetről Magyarországnak járt volna pénz. Csakhogy a Palazzo Venezia ügyét jóval korábban meg kellett volna oldani, és decemberben Sztéryni a már visszautasított magyar igényekkel jelent meg.⁸³⁸ 1927. XII. 3-án az olasz fél megtárgyalta milyen álláspontot fog képviselni, XII. 7-én lezajlott az első közös ülés,⁸³⁹ és 10-én már alá is írták az egyezményt.⁸⁴⁰ Ezt még 1927. XII. 16-án elfogadta a magyar minisztertanács,⁸⁴¹ majd meg kellett várni, hogy mi a Jóvátételi bizottság véleménye a Mombelli-misszió költségeiről. A decemberi egyezség alapján a jóvátételi bizottság döntése csak a fizetés kedvezményezettjét változtatta meg, hiszen az már csak technikai részletkérdés volt, hogy a magyar kormány egyenesen az olasz kormánynak fizet, vagy ugyanaz az összeg előbb átmegy a jóvátételi számlán.⁸⁴² Ennek ellenére a Honvédelmi Minisztérium megmakacsolta magát, és megtámadta a Mombelli-misszió költségeinek kifizetésére vonatkozó olasz igényt.⁸⁴³ Ettől kezdve az ügy megfeneklett, és csak a gazdasági világválság alatt került újra elő.⁸⁴⁴

A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGTÓL A NÉPSZÖVETSÉGI SZANKCIÓKIG

Az amerikai pénzügyi válság hatása, és az ennek egyik okaként számon tartott túltermelési válság két különböző időpontban fejtette ki hatását Európában. Az általános eladósodás következtében várható volt, hogy egész Közép-Európa meg fogja érezni az amerikai pénzügyi válság hatását, de mielőtt ez bekövetkezett volna, az agrárállamok eladhatatlan terményei már 1928/29-ben problémát jelentettek. Erre az érdekelt államok külön-külön, államközi gazdasági egyezmények segítségével keresték a választ. Erre egy példa, hogy Bethlen 1930. XI. 22-24-ei berlini útján többek között egy kereskedelmi egyezmény kötését is sürgette. Miután Berlinben nem ért el eredményt,⁸⁴⁵ illetve 1930. XII. 15-étől elkezdődött a magyar-csehszlovák vámháború, mely az egyik fontos kereskedelmi partner kieséséhez vezetett, a magyar diplomácia francia-barát irányvonalat vett. Közben, az olasz Külügyminisztériumban még 1930 májusában kezdtek beszélni egy olasz–osztrák–magyar gazdasági blokkról, mely politikai alapon segítette volna ki a gazdasági problémákkal küzdő szövetséges országokat. Az olasz tervet Iginio Brocchi dolgozta ki,⁸⁴⁶ azt bemutatta

838 ASDMAE AP (1919-1930), 1755, 8137. Külügyminisztériumi emlékeztető a Kormányfőnek, aláírás és dátum nélkül, valamikor 1927. XII. 3–6. között íródott.

839 ASDMAE AP (1919-1930), 1755, 8137. Jegyzőkönyv az 1927. XII. 3-ai, Palazzo Chigiben tartott minisztérium-közi egyeztető ülésről, ikt. sz. nélkül, csatolva a beszámoló a 7-ei ülésről.

840 A magyar fél beleegyezett a Mombelli-misszió, a határmegállapítási és a hazaszállítási költségek kiegyenlítésébe. Az olaszok lemondtak az úszódokk után járó részről, és a soproni népszavazásért járó összegről, a magyarok pedig a Károly király akció miatti kártalanításról. Átadásra kerül a Palazzo Venezia és tartozékainak magyar tulajdonrész, a kölcsön viszont a magyarokat terheli. ASDMAE AP (1919-1930), 1755, 8137. Guariglia 1927. XII. 22., 266 074/c. sz. távirat

841 ASDMAE AP (1919-1930), 1763, 8160. Guariglia 1928. I. 24., 200 333/c. sz. távirat.

842 ASDMAE AP (1919-1930), 1763, 8160. A Jóvátételi Bizottság olasz delegációja 1928. II. 22., 8556. sz.

843 HL HM 1928. Eln. B. o. Bév. Tétel 8121. alap és iktató szám

844 Az ügy halódására lásd: ASDMAE AP (1919-1930), 1767. Pénzügyminisztérium 1929. XII. 28., 207 477. sz.; ASDMAE AP (1919-1930), 1767, 8192. Summonte 1930. I. 1., 206 123/3c. és 206 124/3c. sz. távirat

845 IET IV. n. 268, 270.

846 A rendszer kidolgozójáról, Iginio Brocchi olasz közgazdászról kapta a nevét. Ez a korabeli nemzetközi gazdasági kapcsolatok egyik alaptételének, a legnagyobb kedvezmény elvének a kijátszására szolgáló preferenciális vámrendszert hozott létre. A kedvezményben részesülő cikkeknek ugyanis nem a vámot csökkentették, hanem a hivatalosan megállapított vámterhek és a szerződő országok által megállapított kedvezményes vám különbségét az importáló ország saját termékeinek exportálásakor használhatta fel export prémiumként. A nyílt vámcsoökkentésből adódó kedvezményt a legnagyobb kedvezmény alapján minden ország számára biztosítani kellett volna, ezt viszont a Brocchi tervnek megfelelően megkötött titkos szerződésben rögzített premizálási rendszerrel úgy lehetett kijátszani, hogy látszólag nem sérült a legnagyobb kedvezmény elve. A Brocchi-rendszer kidolgozásáról, elfogadásáról, a támogatások mértékéről lásd Buzás-Nagy 1961. 104-109.

Budapesten, majd 1930 októberében Rómába is megérkezett a magyar válasz-tervezet.⁸⁴⁷ A tárgyalások alapja azon felismerés volt, hogy Ausztria és Magyarország gazdasági függősége az oka, hogy továbbra is kénytelenek fenntartani kapcsolatukat Franciaországgal. A tárgyalások éppen eredménytelennek tűntek, amikor 1931 márciusában bejelentésre került a német–osztrák vámuniós terv.⁸⁴⁸ Ez valójában egy preferenciális szerződés lett volna, mely egy német Mittel-Európát vetített előre, és a tervet különböző okokból elutasította a francia, az angol, és az olasz diplomácia is. Ráadásul a bécsi Creditanstalt bedőlése utáni francia nyomásgyakorlást a német, és a teljes közép-európai bankhálózat megszínylette. A vámuniós tervnek viszont volt annyi haszna, hogy felhívta a nagyhatalmak figyelmét a közép-európai gazdasági rendezés szükségességére.

Miközben a nagypolitika malmai lassan öröltek, 1929-30-ban, főleg a Comit hibás helyzetfelmérésének köszönhetően, jelentős olasz kölcsönöket kapott Magyarország. A bank vezetősége ugyanis úgy gondolta, hogy a válság rövid lefolyású lesz, így azt tartották helyes stratégiának, hogy minél inkább jelen legyenek a magyar piacokon, hogy majd ebből a válság után profitáljanak. A Comit számára Magyarország olyan fontos tőke kiviteli célpontnak számított, hogy az 1929-31-es időszakban adott összeg elérte a 120 millió dollárt, vagyis négyszer volt több, mint amit Jugoszlávia, ötször több, mint amit Bulgária, tizennyolcszor volt több, mint amit Lengyelország kapott. Összességében Magyarország kapta az 1929-es válság után Kelet-Európa számára kiutalt összeg 65%-át.

Ennek a hibás helyzetfelmérésnek köszönhetően a Comit az olasz állami indíttatású hitelekben is örömmel vett részt. Például 1930 áprilisában tervbe volt véve egy a magyar külföldi adósság fedezésére szolgáló kölcsön, melyet a Comit nagy összeggel támogatott volna. A bank kikérte a törvény által előírt jóváhagyást a pénzügyminisztertől, Mosconitól, de Mosconinak Stringher azt javasolta, hogy mondjon nemet. Mussolini és Grandi viszont megkerülte Stringhert, és az Olasz Nemzeti Bankot is bevonták az ügyletbe. A kibocsájtásnak 1930 júniusában kellett volna elkezdődni, de a piac változékonysága miatt ezt elhalasztották augusztusra, majd egy meghatározatlan időpontra.⁸⁴⁹ Habár ez a kölcsön nem valósult meg, Magyarország 1929-ben 38 millió, 1930-ban pedig 92 millió lírát kapott. 1931 májusában pedig a Magyar Nemzeti Bank kapott 19 millió papírlíra kölcsönt az Olasz Nemzeti Banktól.⁸⁵⁰ Sőt, mindezt úgy, hogy 1930 júliusában, amikor az immár súlyos beteg Stringhert majdnem mindenben Vincenzo Azzolini, jövődöbeli utódja helyettesítette, az Olasz Nemzeti Bank a Young-terv keretében Németországnak kifizetendő összeg olasz részét is megpróbálta befagyasztani.⁸⁵¹ Összességében 1930 és 1931 között Olaszország 500 millió aranylíra kölcsönt helyezett ki a közép-keleti-európai piacra, hiszen a dollár kölcsönök megszűntével a periferiális hitelezők kerültek előtérbe, és ebbe a játszmába Olaszország is beszállt.⁸⁵²

Mindez csak tüneti kezelés volt, amelyre ugyan szükség volt, de a szerkezeti problémákat nem oldotta meg. Ráadásul legkésőbb 1930-ra mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy az olasz piac önmagában nem képes felszívni a magyar mezőgazdaság eladásra váró feleslegét. Az is evidenciaszámba ment, hogy csak egy politikai egyezmény hatására indulhat be valamilyen regionális gazdasági együttműködés. A német vámuniós terv után megfogalmazott francia, angol, és csehszlovák javaslatok sorra a süllyesztőbe kerültek, így Magyarország számára maradtak a szokásos kereskedelmi partnerek, melyek mellé az 1930-as évektől egyre inkább felzárkózott Németország. A kereskedelem jellegét pedig meghatározták a pénzügyi

847 Ormos 1971. 149.; MNL K 64 1930-23-558. Napi jelentés Arlotta és Bethlen beszélgetéséről, 1930. VIII. 13.

848 Ormos 1971. 150.

849 Asso 1993. 323-324.

850 Asso 1993. 331, 332.

851 Asso 1993. 326.

852 Cavalcanti 2011. 166.

lehetőségek: mivel a körbetartozás és a likviditási hiány korábban sohasem látott méreteket öltött, így természetes megoldásnak tűnt a clearing-kereskedelem terjedése. Ez azt jelentette, hogy a konkrét tranzakciókért nem kellett pénzben fizetni, hanem azokat azonos értékű áruval ellentételezték. A clearing eredetileg nem jelentett semmiféle irányított gazdasági kapcsolatot. Csupán arról volt szó, hogy közép-európai övezetben több ország is jelentős külkereskedelmi hiányt halmozott fel, amit nem tudott kifizetni, így a bartell bevezetésével megkerülték ezt a problémát. 1932-től 1937-ig olyan mértékben terjedt el ez a fajta kereskedelmi kapcsolat, hogy a kontinentális Európa esetében az üzletek 35-40%-a így került lebonyolításra.⁸⁵³

Magyar–olasz–osztrák viszonylatban a semmeringi egyezmények aláírásával kezdődött el körvonalazódni egy gazdasági tömb, de a gazdasági tárgyalások - főleg politikai okokból - sehogy se haladtak előre. Ezért is, amikor 1932 januárjában Bethlen „magánemberként” Rómába utazott, és 1932. I. 14-én előterjesztette Mussolininek Ausztria, Magyarország és Olaszország vámuniós tervét,⁸⁵⁴ végső soron elérte a semmeringi egyezmények gyakorlati megvalósítását, és zászlóra tűzte a vámunió jelszavát, mely egészen az etiópiai hadjárat miatti gazdasági átrendeződésig a magyar–olasz–osztrák gazdasági együttműködés egyik emblemikus célkitűzésévé vált. A preferenciális rendszer végül kisebb módosítások mellett⁸⁵⁵ 1937. XII. 31-éig volt érvényben, de sohase alakult vámunióvá.⁸⁵⁶ A Brocchi-rendszer egyik hátránya annak körülményessége, illetve a résztvevő gazdaságok lelkesedésének hiánya volt.⁸⁵⁷ Mellesleg a három ország gazdasága nem is alkotott szerves egészt,⁸⁵⁸ így csakis politikai ráhatással lehetett egyben tartani a rendszert. Ettől függetlenül a szükség úgy hozta, hogy a rendszer fennmaradjon.

Az olasz gazdaság a clearing-elszámolások alkalmazásával 1932-től részt vett egy gazdasági blokk kialakításában, ami persze az alapvető gazdasági problémákat nem oldotta meg. Ezek mérséklésében viszont jelentős szerepe volt az 1932-es lausanne-i konferenciának, hiszen már összeülése napján felfüggesztette a háborús jóvátétel, és adósság címén járó összegek kifizetését. A konferencia rendezte a német jóvátételt, amely lényegében az összes többi jóvátétel fizetésének felfüggesztését eredményezte.⁸⁵⁹ Az amerikai háborús és háború utáni adósságok viszont nem rendeződtek a lausanne-i konferenciával, vagyis a győztes nagyhatalmaknak, és a volt vesztes országoknak is fizetniük kellett a korábbi adósságaikat. A Hoover-moratórium 1932. VII. 1-jén járt le, és 1932. XII. 15-ig mindenki kifizette amit kellett, kivéve Franciaország, Belgium, Észtország és Magyarország. 1933. VI. 15-ig Anglia és Olaszország 10 és 1 millió dollár névértékű ezüstben fizetett, vagyis a fizetendő összeg 13,16 és 7,41%-át állta. Ettől kezdve Olaszország Angliához igazodott, és 1933. XII. 15-ig még kifizetett 1 millió dollárt, viszont 1934. VI. 15-ével már csak jelképes összeget

853 Tattara 1993. 412-413.

854 Márkus 1968. 228.

855 A semmeringi egyezményeken alapuló végleges olasz–magyar clearing megállapodást 1932. II. 23-án írták alá Rómában, de csupán az egyes áruféleségekre megállapított kontingensek mértékének megállapítása után lépett életbe. Az erre vonatkozó egyezményt 1932. VII. 11-én kötötték, és ez VII. 21-én lépett életbe. (*Gazzetta Ufficiale* n. 165, 1932. IX. 19.). Ezt az 1934. V. 14-ei római egyezmény módosította, melynek az 1934. VII. 5-ei 1072. sz. kir. törvényerejű rendelet rendelte el végrehajtását (*Gazzetta Ufficiale* n. 134, 1934. VII. 14). FEA TdR 4. Direzione Generale delle Dogane ed Imposte Indirette, 9. Accordi compensazione italo-ungheresi.; Pritz 1982. 107-108.

856 Buzás-Nagy 1961. 109.

857 Jellegzetes, ahogy 1934-ben, az ausztriai vámegegyezmények megállapítása kapcsán az Ansaldo elektrotechnikai részlege azért panaszkodott, hogy hogy már eleve csekély védeettséget biztosítanak a vámok az olasz elektromos iparnak, nem kellene még erősíteni is a konkurenciát. FAA, FAFA, SB, 26/11.

858 Ennek egyik leglátványosabb megnyilvánulása a magyar mezőgazdasági felesleg elhelyezésének krónikus problémája volt.

859 Halmosy 1983. 308-313.

törlesztett.⁸⁶⁰

Az 1932. IV. 13-ai Johnson Act megtiltotta további amerikai hitelek folyósítását azon országoknak, melyek nem törlesztettek, tehát legkésőbb 1934. VI. 15-étől végleg bezárult az amerikai hitelpiac Európa előtt. Az európai hitelek is korlátozottak voltak, és a kontinens gazdaságai kivétel nélkül befelé fordultak. Olaszország és Magyarország esetében ez kötött devizagazdálkodás bevezetését is jelentette. Ez Magyarország esetében korábban következett be, hiszen 1929 és 1931 között a világgazdasági válság hatására romlottak a cserearányok, a kiviteli esett, a Nemzeti Bank nemesfém-tartalékai csökkentek, hosszú lejáratú kölcsönhöz egyre nehezebb volt hozzájutni, és a tőkebeáramlás leállt, így 1931 decemberében a magyar gazdaság felfüggesztette a külföldi adósságszolgálatot, vagyis bevezették a kötött valutagazdálkodást.⁸⁶¹

1934 májusától kezdve az olasz kormány is elkezdett foglalkozni a valutaátváltás Azzolini által már 1932 márciusa óta folyamatosan sürgetett szabályozásával. Megszületett az 1934. V. 26-ai 804. sz. kir. törvényerejű rendelet, az 1934. XII. 8-ai 1942. sz. kir. törvényerejű rendelet és az 1934. XII. 8-ai miniszteri rendelet. Ezek a valutakereskedelmet csak az ipar számára tették lehetővé, és mozgósították a magánszemélyek külföldi hitelek vagy papírok formájában fennálló valutatartalékait. A decemberi szabályozás az INCE monopóliumává tette a valutakereskedelmet. Ezzel a gyakorlatban felfüggesztették a líra konvertibilitását, melyet hivatalosan csak az 1935. VII. 21-ei 1293. sz. kir. törvényerejű rendelettel jelentettek be.⁸⁶² 1935. VIII. 28-án az aznapi törvényerejű rendelettel rekvirálták a külföldi pénzügyi betéteket, és az olaszok külföldre kibocsájtott címleteit. A hiteleket kötelező volt 1935. VIII. 28-ai dátummal érvényes átváltási értékkel lírásítani, a betéteket pedig 5%-os kilencéves bónokra beváltani.⁸⁶³

A kötött valutagazdálkodás, illetve a clearing-rendszer olasz–magyar viszonylatban azt eredményezte, hogy a magyarországi olasz tőke bennragadt, és az olasz befektetők vagy csak az adósságok terhére történő újabb vásárlásokkal tudtak hozzájutni a megfelelő összegekhez,⁸⁶⁴ vagy politikai megállapodások segítségével, és csak körülményes utakon kaphatták meg a kihelyezett tőkét.⁸⁶⁵ Ráadásul a Nemzeti Bank devizatartaléka vált az egyedüli elfogadott fizetőeszközzé, amikor az etiópiai olasz lépésekkel egy időben a Nemzetek Szövetsége megszavazta a gazdasági szankciókat. Az olaszországi devizatartalék további védelme érdekében Azzolini javaslatára az is szóba került, hogy tovább szigorítják a valutaforgalom ellenőrzését, és 1935. XI. 1-jével egy rendelettervezet is készült,⁸⁶⁶ de ezt Mussolini már feleslegesnek tartotta. Erre azért nem volt szükség, mert egyrészt a korábbi rendeletek már minden kikaput bezártak, vagyis csak be kellett tartani őket, hogy megakadályozzák az ellenőrizetlen valutakiáramlást, illetve sikerült mozgósítani a belső tartalékokat, és az Olasz Nemzeti Banknak sikerült az önként felajánlott mennyiségen felül aranyat vásárolnia magánszemélyektől.⁸⁶⁷ Természetesen átrajzolódott Olaszország teljes

860 Guarneri 1953. 198.

861 Réti 2011. 44.

862 De Cecco – Espa – Raitano 1993. n. 228. Azzolini Paolo Thaon di Revel pénzügyminiszternek, 1935. IV. 19.

863 Cavalcanti 2011. 180.

864 A Banca Commerciale Italia pl. a „Honvéd” gőzhajó 1935. V. 8-ai megvételével – valójában adósság fejében történő átengedésével – próbálta magyarországi kintlévőségeinek egy részét behajtani. ASI, BCI, Matt, 26, 9.

865 Pl. az Olasz Nemzeti Bank kintlévőségei 1934. IV. 10-ével elérték az 5.878 millió lírát, és ebben benne foglaltatott a Banca d'Italia 25 millió lírás hozzájárulása a MNB-nak adott kölcsönhöz. Ehhez hozzá is fűzte az összeállítás szerzője, hogy csak lassan és hosszútávon lehet majd behajtani. De Cecco – Espa – Raitano 1993. n. 228.

866 FEA TdR 3. Direzione Generale del Tesoro, 79. Schema di R.D.L. portante provvedimenti per assicurare il miglior impiego dei mezzi di pagamento all'estero

867 1936. I. 31-ig 33.622,487 kg arany, 93.473,362 kg ezüst, 15.262,45 q réz, és 1.092.875,32 q fémhulladék

kereskedelmi térképe,⁸⁶⁸ de ezekkel a takarékosági intézkedésekkel a római amerikai nagykövet szerint is Olaszország kb. két évig el tudta volna viselni a gazdasági nyomást.⁸⁶⁹

Nem kellett két évet várni, ugyanis már az 1936. februári nagy ütközetek után felélénkültek a gazdasági kapcsolatok a szankciókat megszakító országokkal. Franciaországból, Belgiumból, Csehszlovákiából, Svájcban és az Amerikai Egyesült Államokból is szabadabbá vált a nyersanyag-behozatal. Sőt, Franciaország traktorokat, gépjárműveket, repülőgépmotorokat, és aknavetőket adott el hat hónapos hitelre, Anglia pedig nagy mennyiségű üzemanyagot szállított, melyért a hadi események végén kellett fizetni.⁸⁷⁰ Ezen alternatív lehetőségek ismeretében érthető, hogy hiába ugrott meg 1935 őszén az olasz–német kereskedelem, ennek mértéke jelentősen lecsökkent 1936 tavaszára.⁸⁷¹ Miután 1936. XI. 4-én aláírására került egy magyar–olasz egyezmény, mely kiterjesztette a korábbi kedvezményeket, az 1937 során megújított szerződésekkel az összes kereskedelmi kapcsolat helyreállt,⁸⁷² és 1936. X. 5-ével elkezdődött az olasz valutareform is, melynek keretében az aranylira értékét az 1927-es érték 40,94%-ában határozták meg. Ez egy ideig előnyt jelentett az olasz áraknak, amit az autarchikus termelés költségei később megszüntettek.⁸⁷³

AZ ELSŐ KATONAI KÖLCSÖN (1928-1932)

A) ELSŐ PRÓBÁLKOZÁSOK

Olaszország 1918 őszén jelentős mértékű hadizsákmányra tett szert. A Monarchia fegyverei között számos olyan löveg is volt, amit az olasz hadsereg is rendszerezített, de a fel nem használt eszközök sorsa az eladás, vagy a megsemmisítés volt. A készletek létezése ismert volt a magyar hatóságok előtt, így az átadásukat többször is kérelmezték hivatalos, vagy félhivatalos formában.

Minden egyes löveg, amit a trianoni számadatokon felül lehetett beszerezni, tiszta nyereség volt, így nem csak nagy példányszámú igénylések, hanem a bemutató darabok beszerzése is napirenden volt. Ez utóbbi eljárás például a Hadimúzeum esetében volt járható út, és Magyarország bécsi követe már 1921 júniusában kérelmezte a Felszámolási Szervtől, hogy Ausztriához hasonlóan a budapesti hadimúzeum is kapjon hadianyagot.⁸⁷⁴ Ezen szimbolikus, de valójában jelentős változásokat nem eredményező kezdeményezésektől jelentősen eltérő esemény volt 1922 novemberében egy ÉME delegáció római látogatása. A delegáció olyan katonai vonatkozású témákat vetett fel, melyek a későbbi hivatalos tárgyalásoknak is alapját képezték: Olaszország a világháború során a Monarchiától zsákmányolt hadianyagot ne semmisítse meg, hanem tárolja, és amikor szükség lesz rá, adja át Magyarországnak; illetve Olaszország engedélyezze magyar pilóták olaszországi kiképzését, különösen a hadi repülés vonatkozásában.⁸⁷⁵ A delegáció látogatását követően is több olyan próbálkozás volt magyar részről, mely az előbb említett célokat próbálta elérni, de egy ilyen jellegű együttműködésre csak az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződés aláírása

gyűlt össze. Ezen felül az Olasz Nemzeti Banknak sikerült 27.577 kg aranyat vásárolni. De Felice 2010. 627.

868 Lásd a függelékben az 1935 és 1936-os olasz import és export kimutatásokat.

869 De Felice 2010. 701.

870 Funke 1971. 487-488.; Pignato 2008. 93.

871 1934-ben 61,2 millió RM-os forgalmat bonyolított le a két ország, ez 1935-ben 90,9 millióra nőtt, de 1936-ban 32,0 millió RM-ra csökkent. Funke 1971. 487.

872 Guarneri II 1953. 115, 119.

873 Cavalcanti 2011. 186.

874 ASDMAE AP (1919-1930), 1749, 8083. HdM. SzEVk Hadm. o. 1923. I. 13., 18. sz.

875 Ormos 2002. 109-110.

után került sor.

1927. IV. 6-án, a barátsági szerződés aláírása miatt Rómában tartózkodó Bethlen felvetette Mussolininek a Honvédség felfegyverzésének szükségességét, és ehhez kérte a Monarchiától zsákmányolt fegyverek átadását és kijavítását. Mussolini a kijavítást Olaszországban kívánta elvégezni, erre egy összeget is mondott, de magukért a fegyverekért nem kért pénzt.⁸⁷⁶ A szállítmány lelepleződése Szentgotthárdnál szükségessé tette a probléma megbeszélését. Erre 1928. IV. 2-án és 6-án sor került Milánóban, ahol Bethlen egy jóval összetettebb megoldást javasolt: a politikai helyzetet befolyásolva meg kell változtatni az osztrák külpolitikát, és ezzel egy időben folytatni kell a Honvédség felfegyverzését. Az első világháborús fegyverek kijavíttatása továbbra is napirenden maradt, de szállításuk időzítését az osztrák helyzettől kellett függővé tenni. Ezen felül szükség volt egy katonai kölcsönre is (három évig évenként 100 millió pengő), melyből a magyar hadipar fejlesztését, és a szükséges hadianyagok legyártását kellett volna megoldani. Ezek alól a repülőgépek képeztek volna kivételt, mivel ezeket – összesen 400-at – Olaszországnak kellett volna legyártani.⁸⁷⁷ A szükséges katonai személyzet kiképzését is fontosnak tartotta Bethlen, illetve mindettől függetlenül, kiképzés céljából azonnal Magyarországra kívánt szállítani pár katonai repülőgépet. Mussolini ígéretet tett ezen kérések teljesítésére, de pontos számadatot egyszer sem mondott, vagyis a részletek letárgyalásában fenntartotta magának a szabad választás jogát. A katonai kölcsön tárgyalása kapcsán Mussolini azt az álláspontot képviselte, hogy ennek államközi kölcsönnek kell lennie, melyet a két nemzeti bank közötti pénzmozgással valósítanak meg, és Mussolini majd közölni fogja Bethlennel mikor várja Rómába a magyar pénzügyminisztert.⁸⁷⁸

Alig ért haza Bethlen, 1928. IV. 8-án felkereste Durini, hogy Magyarország a fegyverkezési hitel ügyében várjon még, mert Rómában hamarosan kabinetváltás lesz és Mussolini nem akarja beavatni az ügybe a leváltandó embereket. Durini közlése szerint Mussolini kb. 2 hét türelmet kért, hogy meghívja Bud pénzügyminisztert Rómába.⁸⁷⁹

1928. VII. 8-án sor került a személycserére. Giuseppe Volpi helyét Antonio Mosconi vette át a Pénzügyminisztérium élén, de ezután se hívtak senkit se Rómába a fegyverkezési hitelről tárgyalni. Bethlen nem hagyta annyiban, így 1928. XI. 14-én megemlítette Durininek a katonai kölcsön ügyét, és ekkor javasolta, hogy Scitovszky Tibor⁸⁸⁰ terjessze személyesen Mussolini elé a tervezetet. Grandi türelemre intette Bethlent, majd 1929 elejére valószínűleg megérkezett az engedély, ugyanis március elején Scitovszky Rómában járt.⁸⁸¹ 1929. január végén "hajózási kérdések" fedőnévvel előkészítették Scitovszky tárgyalását,⁸⁸² aki 1929. III. 7-én átnyújtotta a javaslatot Mussolininek. A javaslat szövege nem maradt fenn, viszont Mussolini válasza ismert: keresztülvihetőnek nevezte, végleges választ április első felére ígért. Április első felében nem érkezett semmilyen válasz, de Grandi sugallatára Hory nem hozta fel az ügyet Mussolini előtt, inkább hagyta, hogy azt Grandi vesse fel.⁸⁸³ IV. 17-én Hory már azt írta haza Khuen-Hédervárynak, hogy a lateráni egyezmény, illetve a trieszti Brunner cég megmentése olyan mértékben terhelte le az olasz államkasszát, hogy minden más

876 IET IV. n. 29.

877 A hadieszközök gyártásának megoszlása valójában nem arról szólt, hogy Magyarország nem lett volna képes legyártani a szükséges repülőgépeket, hiszen a külföldi licencek alapján már évek óta folyt ilyen jellegű tevékenység. Az olaszországi gyártás felvetésének célja az volt, hogy az olasz hadipar is profitáljon a kölcsönből, így Mussolini számára is elfogadhatóvá váljon a kölcsön ötlete.

878 IET IV. n. 103.

879 MNL K 64 1928-23-368

880 1924. XI. 16. – 1925. III. 17. között a Bethlen-kormány külügyminisztere volt. 1927-től felsőházi tag lett. 1929-ben már a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatói posztját töltötte be.

881 DDI VII/7. n. 73.

882 MNL K 64 1929-23-61, MNL K 64 1929-23-179.

883 MNL K 64 1929-23-234.

későbbre kell halasztani, vagyis a katonai kölcsönt bizonytalan időre el kellett odázni.⁸⁸⁴

Közben a Jóvátételi Bizottság megvizsgálta a SzKEB költségeit, és megállapította mekkora összeget kellett Magyarország javára írni. Ezen felül egy kisebb összeg – 4.066 aranykorona (15.721 líra) – Olaszországot illette. Az olasz kormány azonnal kérte az összeg behajtását.⁸⁸⁵ Ez az anyagi viselkedés korábban nem volt jellemző, és legvalószínűbb oka a súlyos pénzhiány volt. A lateráni egyezmény aláírása után minden lírára szükség volt, illetve pont 1929 januárjára terhelte meg annyira az albániai gazdaság támogatása az Olasz Nemzeti Bank devizataralékát, hogy azt tehermentesíteni kellett a dél-olaszországi bankokkal, és takarékszövetkezetekkel.⁸⁸⁶ A trieszti Brunner cég csak a hab volt a tortán, így érthető, hogy Mussolini úgy próbálta húzni az időt, ahogy csak tudta.

Bethlen ezúttal se hagyta annyiban a dolgot, és Grandi 1929. májusi budapesti látogatása alkalmával is szóba került a Scitovszky -féle római látogatás,⁸⁸⁷ de az olasz Pénzügyminisztérium még a nyáron a kölcsön tovább halasztását javasolta.⁸⁸⁸ A Pénzügyminisztérium, és Stringher kedvezőtlen véleménye az Olasz–magyar bank számára folyósítandó, és a Honvédség fejlesztését lehetővé tevő katonai kölcsön kiutalására is vonatkozott.⁸⁸⁹ A civil kölcsön 1929 decemberére megvalósult, a katonai kölcsön következő komolyabb tárgyalására viszont csak 1930 áprilisára került sor. A két kölcsön közötti választás jellegzetes: 1929 nyarán vette kezdetét a haditechnikai együttműködés, amiről eleve lehetett sejteni, hogy nem egy hónap alatt hozza meg az eredményét. A nemzetközi helyzet teljesen nyugodt volt, a Honvédségnek nem kellett egyik pillanatról a másikra harcba bocsátkozni, így a technikai együttműködés jóváhagyásával Mussolini megtette azt a gesztust, amit a katonai kapcsolatok megköveteltek, és inkább a kevesebb kockázatot jelentő civil kölcsönt valósította meg.

1930. IV. 11-12-én Bethlen találkozott Mussolinivel Rómában, és a találkozás előkészítő anyagai között fennmaradt egy francia nyelvű beszédtervezet is a katonai kölcsönről:

- Magyarország két szakaszban kér segítséget: a Honvédség 21 hadosztályra történő fejlesztése, és a legszükségesebb eszközökkel való ellátása, majd pedig második szakaszban a modern harcászati előírásoknak megfelelő eszközökkel történő felszerelés következik. Az első fázissal 1934. XII. 31-re készen kell lenni. Ekkorra előreláthatólag a kisantant is szétesik.

- 5 év alatt 300 millió pengőre lenne szükség, aminek az első részletét, 60 millió pengőt, 1930 szeptemberéig kellene kifizetni. A többi részlet kifizetését a következő év februárjáig kérte;

- Olaszországnak az alábbi fegyvereket kellene Magyarország rendelkezésére bocsájtania: 100.000 gyalogsági karabélyt a volt Monarchia készletből származó hadizsákmányból (1895-ös modellű puská); 18 db hegyi ágyú, 53 db tábori ágyú, 82 db tábori tarack, 39 nagyobb kaliberű (150 mm-es) tarack. Ezeket ingyen adná Olaszország. A fegyvereket Udine környékén raktározónak, amíg a Magyarországra történő szállítás aktuálissá nem válik;

- 418 repülőt bocsájtana Olaszország egy vegyes, olasz–magyar repülő társaság rendelkezésére. Udine környékén a magyar tisztek és altisztek lehetőséget kapnának azon repülő gyakorlatok elvégzésére, melyet 1935. I. 1-től Magyarországon végeznének. Olaszország ugyanis engedélyezné a magyar pilótáknak az olasz katonai repülő iskolák elvégzését. A magyar pilóták olaszországi tartózkodásának minden költségét Magyarország

884 MNL K 64 1930-23-külön levelek ff. 44-47.

885 ASDMAE AP (1919-1930), 1767, 8192. De Marsanich 1929. IV. 16., 219 376/c. sz. távirat.

886 Asso 1993. 265-266.

887 IET IV. n. 165/c.

888 ASBI, 1, 18, 3. Mosconi 1929. VII. 24., 4309. sz.

889 De Cecco – Espá – Raitano 1993. n. 157.

álná. A kölcsönt és a repülőgépeket egy hosszú lejáratú kölcsön formájában adná Magyarországnak Olaszország.

A tervezet pilótákra vonatkozó része valójában egy már létező folyamat folytatását kérte, hiszen 1929-ben került sor a Batáry testvérek olaszországi tanulmányútjára.⁸⁹⁰ Egy 21 hadosztályos „felriasztás”⁸⁹¹ esetén sokkal nagyobb lett volna a Honvédség lövegigénye,⁸⁹² vagyis Bethlen, és az adatokat összeállító Honvédelmi Minisztérium valóban csak az ingyen beszerezhető hadianyagra tartott igényt. Ez azt jelenti, hogy a különbözetet vagy a magyar gyárakban, vagy egyéb külföldi vevőktől kívánták beszerezni. Mivel Oxilia elég pontos adatokkal rendelkezett, és lelkiismeretesen küldte haza a jelentéseit, a Hadügyminisztérium segítségével Mussolini is hamar rájöhetett, hogy Magyarország csak minimális mértékben fog megrendeléseket eszközölni Olaszországban a tűzéri lövegek beszerzése érdekében. A repülőgépek eladása után viszont ez lett volna a második legjobban fizető hadianyag beszerzési ügylet. A magyar fél kis mértékű hajlandósága, hogy olasz vállalatoknak adja az olaszoktól kapott kölcsönt valószínűleg nem édesítette meg a katonai kölcsön ellen ágáló olasz pénzügyi szakemberek számára az ügylet. Az összes többi pont már korábbról is ismert volt, Mussolini korábban is megígérte teljesítésüket, de megvalósításukra még nem került sor.

1930 áprilisában Mussolini keresztül vihetők tartotta a katonai kölcsönt, de nem Scitovszky tervét. Mussolini ígéretet tett arra, hogy emelni fogja a katona költségvetést, amibe majd beleépíti a magyar kölcsönt, a végleges választ pedig májusra ígérte.⁸⁹³ Az olasz hadügyi költségvetés valóban megemelkedett, ugyanis az 1929-30-as évben ez 4649 millió líra volt, miközben az 1930-31-es költségvetési évben ez 5071 millió lírára nőtt,⁸⁹⁴ de valójában a szárazföldi erők, és a légierő kevesebb pénzt kapott, miközben a haditengerészet többet. Ez pedig az 1931-ben elkezdett flottaépítés miatt történt, és nem a magyar katonai kölcsön lehetővé tételét segítette elő. A kölcsön technikai részletei tehát csak másféleképpen kerülhettek megvalósításra, de legalább 1930 nyár végére megérkezett a meghívás Rómába Scitovszky számára.

A meghívólevél más egyéb érdekes információval is szolgál: Scitovszky kincstárjegy átutalással kívánta megvalósítani a pénzügyi transfert, amit Mussolini ellenzett. Feltételezhetően ez volt az a módozat, amit Scitovszky már 1929-es tervezetében is említett, és amit Mussolini 1930 áprilisában elvetett. A meghívás azt is említi, hogy nincs szükség katonai szakértő kiküldésére, mert Rumpelles tábornokkal az összes részletkérdést megbeszélték és tisztázták.⁸⁹⁵ Rumpelles Kornél a haditechnikai intézetet vezette, és a haditechnikai együttműködés jegyében létrehozott albizottságok szakmai irányítását látta el magyar részről. Nem ismert melyik albizottsági ülés alkalmával történt az említett egyeztetés,

890 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. III. 28., 793/347. sz. postai távirat. Felterjeszti Oxilia 1929. III. 26-ai, 114. sz. jelentését.

891 A mozgósítás korabeli elnevezése.

892 AUSSME H-3, 64, 1 S.I.M. 1931. III. 30., 2/2001. sz., felterjeszti Oxilia 1931. évi 21. katonai összesítő jelentésének vonatkozó részét. 21 hadosztályos felriasztás esetén a Honvédségnek az alábbi lövegekre van szüksége: 172 db hegyi ágyú; 16 db 80 mm-es hegyi ágyú; 159 db 1922-es rendszerű, 76,5 mm-es hegyi ágyú; 111 db 100 mm-es tarack; 149 db 149 mm-es tarack; 301 db 80 mm-es Bofors légvédelmi ágyú; 58 db 76,5 mm-es új gépesített ágyú gépesített egységek részére; 47 db 76,5 mm-es új gépesített ágyú 1 tüzér és 3 lovas századból álló lovas csoportosulás számára; 172 db újfajta autóvontatású 100 mm-es tarack; 100 db újfajta gépi vontatású 105 mm-es ágyú; 74 db újfajta gépi vontatású 149 mm-es tarack; 38 db bombavető. A számok az egységek, a kiképzés, és a raktárszükségletek kielégítéséhez szükséges adatok alapján lettek összeállítva.

893 MNL K 64 1930-23-234.

894 Allegi 1989. 1103. A számsorokat lásd a függelékben.

895 MNL K 64 1930-23-külön levelek f. 43

de az utalás alapján ez biztosan megtörtént, és feltételezhető, hogy valamikor 1930 nyara előtt. A katonai szakértő kihagyásával a tárgyalásoknak egyszerű pénzügyi művelet jellegét lehetett biztosítani, vagyis elválasztásra került a pénz megszerzése, és elköltése.

Scitovszky 1930. IX. 16-tól tartózkodott Rómában,⁸⁹⁶ és ekkor derült ki, hogy Mussolini a korábban tárgyalt összeg felét tudja csak adni, illetve ugyanannyi értékű természetbeni szállítást is kilátása helyezett, vagyis Mussolini a Bethlennek ígért 50 millió dollár (300 millió pengő) helyett csak 30 milliót kívánt kölcsönözni pénzben, és 20-at természetben (repülőgép formájában). Ráadásul Mussolini eredetileg 5 év alatt akarta kifizetni a 30 millió dollárt. A kifizetést Scitovszky kérésére 3 évre ütemezték át,⁸⁹⁷ de a természetbeni szállítás megbeszélése előtt Scitovszky kitért, mondván ennek tárgyalására nem volt felhatalmazva. 1930. IX. 19-én Mussolini megbeszélte a részleteket Mosconival és Stringherrel,⁸⁹⁸ és 20-án az alábbi feltételekkel állt elő: 30 millió \$ kölcsön, 2 ½ év alatt, 6 félévi részletben folyósítva, illetve az eredetileg megállapított összeg határáig természetbeni szállítások. Az első részlet kifizetésére 1931. I. 1-jén került volna sor.⁸⁹⁹ 1930. IX. 25-én kiderült, hogy a Magyar Nemzeti Bank nem adhat tovább pénzt a magyar államnak, az Olasz Nemzeti Bank pedig nem adhatott pénzt közvetlenül külföldi államnak, így másik átutalási eljárást kellett kitalálni.⁹⁰⁰ Scitovszky megpróbált visszatérni a kormányközi kölcsön ötletéhez, és azt javasolta, hogy a költségvetésbe eleve számítsák bele a kölcsönt, de nem járt sikerrel,⁹⁰¹ így csak azt tudta keresztül vinni, hogy amíg nem sikerül letárgyalni a technikai részleteket, hagyják függőben az elvi kérdéseket. Mellesleg Scitovszky az olasz fél rosszindulatát látta abban, hogy nem lehetett kormányközi utalással nyélbe ütni a kölcsönt, miközben az akkori olasz szabályozás miatt ez tényleg kivitelezhetetlen ütnak tűnt. Scitovszkyt úgy kellett rávenni, hogy legalább addig maradjon Rómában, amíg egy búcsú látogatás keretében fogadja Mussolini.⁹⁰² Erre 1930. X. 1-jén került sor, amikor Mussolini felkarolta Scitovszky azon ötletét, hogy a Magyar Nemzeti Bank helyett a Pénzügyi Központ közvetítse a pénzt. Kiderült, hogy az olaszok azt nehezményezték, hogy Scitovszky sürgette a tárgyalást. Eközben Scitovszky helyesen mérte fel, hogy az olasz pénzügyi szakemberek Olaszország pénzügyi helyzetéből adódóan az ügy bukását látták volna szívesen.⁹⁰³

1930 és 1931 fordulóján a teljes bizonytalanság volt a jellemző a katonai kölcsön terén is. 1930. XI. 23-án Hory még azt a hírt továbbította Budapestre, hogy a Scitovszky -féle megbeszélések fonala közelebbről újra fel lesz véve,⁹⁰⁴ egy napra rá viszont már nem volt kilátás a tárgyalások folytatására.⁹⁰⁵ Ennek ellenére december közepén ismét szóba került, hogy Scitovszky újra Rómába utazik.⁹⁰⁶ Ekkor Stringher már halálos beteg volt, így az utód kinevezéséig újra megakadtak a tárgyalások.⁹⁰⁷ 1930 végére Schindler, és rajta keresztül Gömbös is beleavatkozott az ügybe, és a reménytelenek nyugalmával próbálták sürgetni az ügyet.⁹⁰⁸ 1931 januárjában megtörtént Azzolini kinevezése, és magyar részről olyan sokszor kérelmezték a tárgyalások újra felvételét, hogy 1931. III. 5-én Guariglia spontán rátért az ügyre. Ekkor derült ki, hogy azért is volt fontos az összeg mihamarabbi átutalása, mivel Hory

896 MNL K 64 1930-23-583.

897 MNL K 64 1931-23-599

898 MNL K 64 1930-23-599

899 MNL K 64 1930-23-605

900 MNL K 64 1930-23-613.

901 MNL K 64 1930-23-618.

902 MNL K 64 1930-23-621., MNL K 64 1930-23-632.

903 MNL K 64 1930-23-636. 1930 őszén az immár nagybeteg Stringher, Azzolini segítségével valóban a katonai kölcsön megakadályozása érdekében dolgozott. De Cecco – Espá – Raitano 1993. n. 159.

904 MNL K 74 52. csomó 1930, Róma. Hory 1930. XI. 23. 21:00, 234. sz. szjt.

905 MNL K 74 52. csomó 1930, Róma. Walkó 1930. XI. 24. 15:30, 166. sz. szjt.

906 MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Hory [SIC!, inkább Károlyi] Horynak, 1930. XII. 14. 15:10, 182. sz. szjt.

907 MNL K 64 1931-23-1

908 AUSSME H-1, 71, 2. Oxilia 1930. XII. 14., 870. sz.

szavaival, a „kilátásba helyezett kedvező eredményt már eskomptáltuk,⁹⁰⁹ hogy megrendeléseket eszközöltünk és a [tárgyalások] finalizálás[ának] kitolása igen nagy nehézségeket támasztana”.⁹¹⁰ A megrendelés alatt olasz termékek vásárlását kellett érteni, így a magyar fizetéseképtelenség bejelentése az olasz ipari vállalatokat sújtotta volna. A bejelentés hatott, és Mussolini engedélyezte a tárgyalások újra felvételét.⁹¹¹ Magyar részről Walkót bízták meg, mint kormány megbízottat, hogy elkezdje a tárgyalásokat, és ezek április elején elkezdődtek.⁹¹²

1931. IV. 11-ével már elfogadásra került, hogy a Pénzügyi központ legyen a közvetítő intézmény. A 30 millió dolláros kölcsönt két részletre bontották. 12-15 milliót sürgősen, két részletben kellett kifizetni. Az egyik felét 1931. VI. 30. előtt, a másikat pedig 1932. I. 1. előtt. A visszafizetésnek 30 év alatt kellett történnie, a kamatokat is dollárban kellett volna visszafizetni. A kamatot a magyar állampapírok New York-i és londoni tőzsdei jegyzése alapján számolták volna ki (az ott mért valós kamatot kellett kamatként havonta hozzáadni az összeghez). A 30 millió dollár maradékának kifizetéséről 1932. elején kellett a két fél delegációinak megállapodni.⁹¹³

A terv keretében Walkó beszerezte Budapestről a posta-takarékpénztári törvények és fontosabb rendeletek francia vagy angol fordítását,⁹¹⁴ amiket Azzolini még a hónap során megkapott.⁹¹⁵ Walkó csak május végén tért vissza Rómába, és a tárgyalások VI. 2-án folytatódtak.⁹¹⁶

Közben 1931. V. 11-én a bécsi Credit-Anstalt bejelentette a fizetéseképtelenséget, így a frissen létrehozott Nemzetközi Fizetések Bankja közbelépett Ausztria érdekében (1931. V. 30.), ezt egy Magyarországnak szánt 5 millió dolláros hitel követte a Nemzetközi Fizetések Bankja részéről, melyhez Azzolini utasítására Olaszország 2 millió dollárral járult hozzá.⁹¹⁷ 1931. VII. 8-án, 6 központi bank hozzájárulásával (ebből az Olasz Nemzeti Bank 800 ezer dollárt adott), Magyarország kapott egy újabb 11 millió dolláros hitelt,⁹¹⁸ miután 1931. VII. 8-án Hory jelentette, hogy a fegyverkezési hitellel kapcsolatos római tárgyalások eredménytelenül végződtek.⁹¹⁹

Hory 1931. VII. 7-ei jelentésében információt kért, mert arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy a franciáktól kért hitelnek⁹²⁰ van-e politikai vonatkozása.⁹²¹ Erre alapozva a magyar historiográfia úgy könyvelte el az egy nappal későbbi közlést, hogy Hory értelemeszerű tagadó válasza nem volt elég meggyőző, Mussolini pedig megragadta a lehetőséget, hogy kifarolhasson a katonai kölcsönre tett ígérete mögül.⁹²² Az olasz anyag ismeretében viszont más okból, és nem is olasz kérésre függesztették fel a tárgyalásokat. Azzolini Grandinak küldött beszámolója a maga összességében foglalja össze amit intézett Walkóval. A megbeszélések első fele jórészt rekonstruálható a magyarországi levéltári anyag segítségével,

909 elköltöttük

910 MNL K 64 1931-23-219.

911 MNL K 64 1931-23-233. Hory 1931. III. 11., 60., 61. sz. szjt.

912 ASBI, I, 9, 6. Azzolini Walkónak, Rómából Rómába, 1931. IV. 6.

913 ASBI, I, 9, 6. Aláírás és címzett nélküli jegyzetlap, valószínűleg Azzolinié, 1931. IV. 11.

914 MNL K 74 52. csomó 1931, Róma. Hory 1931. IV. 12., 78. sz. szjt.

915 ASBI, I, 9, 6. Azzolini Walkónak, Rómából Budapestre, 1931. IV. 25.

916 ASBI, I, 9, 6. Walkó Azzolininek, Budapest, 1931. V. 30., kézzel írt levél.

917 De Cecco – Espa – Raitano 1993. n. 103.

918 De Cecco – Espa – Raitano 1993. n. 104. A MNB 1931 májusában összesen 19 millió líra hitelt kapott az olasz nemzeti banktól. Asso 1993. 332. illetve l. a függelékben is.

919 MNL K 64 1931-23-549.

920 Még 1930 októberében felmerült egy 500 millió frankos francia hitel terve, melyre Briand többször is ígéretet tett. Ez nem, csak egy 5 millió frankos hitelt sikerült 1931 júniusában kiharcolni. Ádám–Ormos 2013. n. 135.; Ormos 1971. 151.

921 MNL K 64 1931-23-545.

922 erre l. pl. Ormos 1971. 151.

de a júniusi és júliusi eseményekre ez az egyedüli forrás!

A tárgyalások áprilisban, májusban és június első napjaiban folytak. A pénzt a Magyar Postai Takarékpénztáron és/vagy a Pénzügyi Központon keresztül kellett volna eljuttatni a magyar államkincstárba. Mivel Azzolini nem ismerte a két említett intézmény szabályzatát, illetve a MNB-ot kizárták, Walkó hazament, hogy összegyűjtse a szükséges szabályzatokat. Májusban, amikor visszatért Rómába, kiderült, hogy folyószámlára elhelyezett letét formájában nehéz lebonyolítani az ügyletet, mivel a Postai Takarékpénztár csak kisebb összegekkel dolgozott, viszont a MNB szabályzata tanulmányozása után sikerült találni egy kiskaput, de ehhez Popovics Sándornak, a MNB igazgatójának is asszisztálnia kellett volna.

Walkó visszatért Budapestre, majd június elején folytatódott a római tárgyalások. Ekkor Walkó közölte, hogy Popovics szerint nem lehetett megcsinálni, amit Azzolini felvázolt, viszont a Postai Takarékpénztár igazgatója beleegyezett a tervbe. Azzolini javasolt egy megoldást, de egyben arra is felhívta Walkó figyelmét, hogy hiába születik megállapodás, a kifizetés csak az aláírás után egy évvel, vagyis legkésőbb csak 1932-ben kezdődne el.⁹²³ Walkó kérdésére pedig kifejtette, hogy nem javasolná, hogy az Olasz Nemzeti Bank megváljon a tartalékaitól, vagyis azonnal kifizessen 5 millió dollárt, mert kb. egy év alatt (1930. IX. és 1931. VI. között) az olasz tartalékok 1 milliárd dollárral csökkentek. Erre viszont Walkó azt felelte, hogy jobb lenne megszakítani a tárgyalásokat és azokat akkor folytatni, amikor a nemzetközi helyzet kitisztul, hogy a két érdekelt kormány a technikai jellegű tárgyalások elhúzódnak és ne politikai jellegű indokoknak tulajdoníthassa a dollár való átadását.⁹²⁴

A tárgyalások tehát a magyar, és nem az olasz fél kívánságára szakadtak meg. Walkó Azzolini közléséből tudta, hogy a valutatartalékok rohamos csökkenése következtében az olasz kormány nem engedheti meg magának, hogy bedőljenek fontosabb vállalatok, hiszen azt az egész olasz gazdaság sínylette volna meg.⁹²⁵ Azzolini példálózásából azt is tudnia kellett Walkónak, hogy tárgyalópartnere a magyar gazdaság siralmas állapotával is tisztában van. Walkó tehát bízhatott abban, hogy a már leszállított, vagy legyártott hadianyagot ki kell majd fizetni, vagyis az olasz kormány, már csak a saját iparának védelmében is, kénytelen lesz valamit adni a magyaroknak, hogy legalább kölcsönből törleszthessék az adósságokat. Walkó döntése mögött tehát valószínűleg az a logika rejlett, hogy inkább akarta fenntartani az esélyt arra, hogy később több pénzhez jusson a Honvédség, minthogy kevés aprópénzre váltsák Mussolini amúgy is egyre fogyatkozó értékű ígéretét. Az már nem az ő hibája volt, hogy a fennálló adósságok kifizetésének érdekében adott „segéllyel” Mussolini felmentve érezte magát ígérete alól.

B) PARADIGMAVÁLTÁS ÉS A KÖLCÖN VÉGLEGESÍTÉSE

Walkó és Azzolini búcsúja feszültségektől mentes volt. Walkó kérte, hogy a további tárgyalások sikeressége érdekében a diplomáciai képviselőket keresztül akkor jelezzék az olaszok, amikor úgy gondolják, hogy a nemzetközi piacok helyzete lehetővé fogja tenni legalább 5 millió dollár azonnali kifizetését.⁹²⁶ 1931. VII. 28-án pedig Guariglia is jelezte Horynak, hogy a fegyvervásárlási tervet csak elhalasztották, nem ejtették el.⁹²⁷

Walkó feltételezett taktikája azért is indokolt volt, mivel a FIAT 1931 őszén felhívta az

923 Walkó bejelentette, hogy a magyar államkincstárnak 1931. VI. 30. előtt szüksége lenne a hitel első részére, hogy ki lehessen fizetni az 1930-ban megrendelt hadianyagot.

924 ASBI, I, 9, 6. Azzolini Mosconinak és Grandinak, 1931. VII. 8., levél

925 1931-ig bezárólag az olaszországi magyar hadianyag rendelések főleg FIAT-ot érintették. Csimas 1969. 294-295.

926 ASBI, I, 9, 6. Azzolini Mussolininek, 1931. VII. 8.

927 MNL K 64 1931-23-600.

olasz kormány figyelmét a részben kifizetetlen magyar rendelésre, és Guariglia 1932. I. 14-én a 15 millió líra értékben rendelt automobilon és szállító eszközök ügyét is felhozta a Rómában tartózkodó Bethlennek.⁹²⁸ A FIAT-ügy már több hónapja tartott, viszont csak ekkor lett belőle akkora ügy, hogy az olasz Külügyminisztérium is nyíltan beleszóljon.

A FIAT közép-európai részlegének társvezetője és felügyelője, Schmidt mérnök, 1931. október végén Fulvio Suvich, akkor a Nemzetek Szövetsége Pénzügyi Bizottságának az elnöke segítségével felvette a kapcsolatot a magyar kormánnyal. Ez utóbbi azt javasolta, hogy váltókkal fizessék ki a fennmaradó összeget, amiket majd ismeretlen időn belül, valószínűleg 6 havonta kell beváltani. Ezeket az olasz Pénzügyminisztérium írta volna alá, ugyanis hozzájuk került az adósság $\frac{3}{4}$ -e. A váltók ötlete nem volt újdonság, hiszen végül is ezt takarta a legutolsó változat is, melyben Azzolini és Walkó megegyezett. A magyar hatóságok a késlekedés okaként a katonai kölcsön elmaradását jelölték meg,⁹²⁹ így érthető, hogy 1931. XII. 8-án egy átiratban Mussolini felszólította Mosconit, hogy hatalmazza meg az INCE-t, vagy egy másik szervezetet, hogy leszámítolhassa a magyar állam által kibocsájtott kincstárjegyeket. Ezekkel kívánta megoldani egy 15 millió lírás hitel nyújtását arra, hogy abból Magyarország kifizethesse a FIAT-tal szembeni adósságát. Egy saját kézzel írt utóirat is olvasható, miszerint a kölcsön politikai okokból fontos, mely egy olyan baráti gesztus, amit Olaszország megtehet, és kárpótlás azokért a gesztusokért, amiket nem tehetett meg.⁹³⁰ Mussolini tehát valóban kötelezőnek érezte a korábbi kölcsönre vonatkozó ígéretének a teljesítését, csak hogy egy kisebb összeggel akart eleget tenni az 1928 áprilisában elhangzott vállalásának. Walkó tehát rosszul taktikázott, mert 1931 júliusában még 30 millió dollár, 1931 decemberében pedig már csak 15 millió líra kifizetéséről volt szó.

A Pénzügyminisztérium határozottan ellenezte a FIAT-kölcsönt, és egy 1932. I. 11-ei emlékeztetőben már az szerepel, hogy a Brocchi -féle rendszer alapján megállapított 60 millió lírás kedvezménybe kalkulálja bele Olaszország a FIAT-hitelt. Ráadásul a tervezet a clearing-rendszert is meg kívánta szigorítani.⁹³¹ Három napra rá említette meg az ügyet Guariglia Bethlennek. 1932. február végén Steiner József mérnök, a LÜH alkalmazottja, megpróbálta sztornózní a rendelést, mondván a rendelt repülőgépek azóta már elavultak, és amúgy sincs pénz, hogy kifizessék őket. A FIAT természetesen azonnal elutasította ezt a próbálkozást, és ezúttal egyenesen a római Külügyminisztérium segítségét kérte, hogy segítsen kifizettetni a magyar kormánnyal a tartozást.⁹³²

Nem ismert, hogy Guariglia közlése után lett volna szó bármikor is a tartozásról, viszont a sztornózási javaslat megmozgatta az állóvizet. Arlotta rájött, hogy egy olasz kölcsön nemcsak azért hasznos, mert a magyar kormány biztosan értékeli a baráti gesztust, hanem azért is, mert a pénz valójában az olasz ipar támogatását jelenti. Ez pedig ugyanaz a felismerés volt, ami miatt Mussolini is javasolta a kölcsön megadását még 1931 decemberében. Az olasz kormány viszont csak akkor akart kölcsönt adni, ha azt először kérelmezi a magyar fél. Arlotta rávette a lépésre Gömböst, és Walkót is, és innentől már nem volt akadály a kölcsönnek.⁹³³ Guariglia tájékoztatta Mussolinit a kedvező helyzetről,⁹³⁴ amit követően Grandi felhívta Mosconi figyelmét, hogy immár a kölcsön elkerülhetetlen, hiába ellenezték azt többen is,⁹³⁵ és 1932.

928 MNL K 64 1932-23-3.

929 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Schmidt mérnök 1931. X. 21., sz. n. emlékeztető

930 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Mussolini 1931. XII. 8., 5753. sz. átirat

931 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Emlékeztető Mosconinak, 1932. I. 11., sz. n.

932 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. FIAT a Külügyminisztériumnak, 1932. III. 9., sz. n.

933 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Arlotta 1932. III. 17., 1908/256. sz. futárral továbbított távirat; u.o. Arlotta 1932. III. 19., 1956/272. sz. postai távirat; u.o. Arlotta 1932. V. 5., 2930/520. sz. futárral továbbított távirat

934 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Guariglia emlékeztetője Mussolininak, 1932. V. 10., sz. n.

935 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Grandi 1932. V. 20., 215 505/786. sz. távirat.

VI. 4-ével Arlotta hivatalosan is megkapta Grandi jóváhagyását a kölcsöntárgyalásos tervére.⁹³⁶

A korábbi tárgyalásoktól eltérően az olasz Külügyminisztérium a véglegesítés kivételével minden tárgyalást futár útján, vagyis Arlottán és a római ügyvivőn, Wodianer Andoron keresztül kívánt lebonyolítani. Valószínűleg a tény, hogy ezúttal olasz érdek is volt a kölcsön, sokkal gördülékenyebbé tett mindent, és még a külügyminiszteri, és pénzügyminiszteri csere se okozott megtorpanást.⁹³⁷ A magyar és olasz javaslatok között nem volt komoly eltérés: a magyar terv 15,5 millió lírát kért, 4%-os kamatra, melyet 1937-től kellett törleszteni, 20 év alatt, fél éves részletekben;⁹³⁸ eközben az olasz Pénzügyminisztérium 15 millió lírában maximálta az adható összeget, hiszen csak ennyi volt betervezve, és 5%-os kamatot, illetve 1934-től kezdődő törlesztést javasolt.⁹³⁹ Suvich mindezt úgy közölte Arlottával, hogy csak az összeg felső határát kell feltétlenül tiszteletben tartani, a többi vitás pontot viszont nem kell erőltetni.⁹⁴⁰

A magyar tárgyalópartner római útja előtt csak a fizetés módját kellett tisztázni: nem lehetett egyenesen kormányközi átutalással megoldani a tranzakciót, így Jung felvette a kapcsolatot a Banco di Napolival. A lépés adta magát, mert a bank már eleve rendelkezett magyar kapcsolattal, hiszen érdekelt volt a világháború adósságok behajtásában,⁹⁴¹ illetve az olasz–magyar clearing megállapodás révén létrejött vállalattal is szerződése volt.⁹⁴² A kölcsön átutalására Jung azt az eljárást dolgozta ki, hogy a bank kap 15 millió lírát, és azt megőrzi a magyar kormány számára, hogy majd továbbítsák a FIAT-nak úgy, ahogy azt előírják nekik. A bank és az államkincstár pedig köt egy titkos szerződést, mely tartalmazza a kölcsön kamatát, a törlesztés kezdetét és futamidejét.⁹⁴³ Nem volt más hátra, mint Rómába hívni Parnitzky pénzügyi tanácsost, hogy véglegesíteni lehessen a letárgyaltakat.⁹⁴⁴

Parnitzky Rómában szembesült az olasz ellenjavaslattal, vagyis Arlotta ezt nem közölte a magyar féllel.⁹⁴⁵ Az 1934-től kezdődő törlesztés azonnal meghallgatásra talált, a kamat esetében felmerült a kompromisszumos 4,5%, viszont Imrédy Béla pénzügyminiszter mindenképpen ragaszkodott a 15,5 milliós összeghez.⁹⁴⁶ A FIAT-kölcsönnel egy időben zajlottak Sztérenyi József római tárgyalásai több olyan ügyel kapcsolatban, melyek jórészt még a világháborút követő változások kapcsán felmerült kérdésekre voltak visszavezethetők. A témák között a magyar részről elhallgatott Mombelli-bizottság -féle, hadifogoly és határkiigazítási követelések is szerepeltek. 1932. XI. 1-jével Hory azt táviratozta Budapestre, hogy amennyiben pár ügyben a magyar fél némi engedékenységet mutat, az 1927. XII. 10-ei egyezményben szereplő tételek teljes elengedésre kerülnek.⁹⁴⁷ 1932. XI. 2-ával Imrédy

936 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Grandi 1932. VI. 4. 18:00, 4626. sz. postai távirat

937 1932. VII. 20-án Mussolini visszavette a külügyek intézését Granditól, és államtitkárként Fulvio Suvichot nevezte ki, illetve ugyanazon a napon Mosconinak is távoznia kellett a pénzügyi tárca éléről, és helyét Guido Jung vette át.

938 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Rochira emlékeztetője Mussolininak, 1932. VIII. 17., sz. n.

939 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. IX. 1., 7284. sz. átirat

940 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Suvich 1932. IX. 10., 227 531/159. sz. távirat

941 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. X. 15., 20/17/10-932-X. sz.

942 IBNAFA, Libro delle Deliberazioni XXV. köt. p. 148, 148, és a vonatkozó melléklet p. 267-273. 35) Società Anonima Italo-ungherese per facilitazioni di credito all'esportazione, 1932. VIII. 24. A melléklet tartalmazza a szerződés vázlatát, miszerint az olasz Államkincstár a Banco di Napolin keresztül fizetne a cégnek. Az 1932. VIII. 24-ei egyezményt 1932. X. 26-án pontosították. IBNAFA, Libro delle Deliberazioni XXVI. köt. p. 273-275. 16) Società Anonima Italo-Ungherese per facilitazioni di credito all'esportazione, 1932. X. 26.

943 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Jung 1932. X. 15., 20/17/10-932-X. sz. Sajnos egyik katonai kölcsön szerződését se sikerült fellelni, viszont a kölcsönök adatait lehet rekonstruálni. Ezeket lásd a függelékben.

944 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8. Buti 1932. X. 22. 23:00, 10 456/130. sz. távirat

945 MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Hory 1932. X. 29. 13:40, 200. sz. szjt.

946 MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Puky 1932. X. 30. 14:55, 137. sz. szjt.

947 MNL K 74 52. csomó 7. tétel 1932, Róma. Hory 1932. XI. 1., 20,30, 209. sz. szjt.

azonnal elfogadta a 4,5% kamatot, a 15 millió líra hitelösszeget és 1934. VII. 1. törlesztési kezdetet.⁹⁴⁸ Ez az engedékenységre a Szerényi-féle tárgyalásokra is kiterjedt, mert 1932. XI. 9-ével Szerényi jelentette, hogy az általa vezetett tárgyalások is teljes sikerrel zárultak.⁹⁴⁹ Ekkorra a FIAT-kölcsönrel kapcsolatos tárgyalások is eredményesen zárultak.⁹⁵⁰ Ideje volt, mert aznap estére már Gömbös is megérkezett, és miniszterelnöki minőségben elkezdte első római látogatását.

A MÁSODIK ÉS HARMADIK KATONAI KÖLCSÖN (1936, 1937)

Olasz–magyar viszonylatban 1927 áprilisától folyamatosan téma volt a Honvédség erejének növelése, 1928 áprilisától állandóan napirenden volt a katonai kölcsön, 1929-től pedig a tényleges technikai együttműködés is elkezdődött. A disszertáció keretein belül nem lehet minden aspektusát elmélyíteni ezen együttműködésnek, de mindenképpen ki kell térni arra, hogy mire kellett elkölteni azt a pénzt, amiről 1928 és 1932 között csupán szó volt.

1927 során, a katonai ellenőrzés végével szabadabbá vált a hadseregfejlesztés, így Magyarországon egymást érték a viták a kialakítandó szervezetről, és a szükséges hadianyagról. Mivel Olaszország hajlandó volt eladni, és Mussolini még a vásárláshoz szükséges pénzforrás biztosítását is kilátásba helyezte, csupán össze kellett hangolni az igényeket a lehetőségekkel. 1929-ben elkezdődött a technikai együttműködés, mely több hadianyag, lőszerfajta és technikai eszköz egységesítését tűzte ki célul. Az albizottságoknak jó rálátásuk volt a másik ország technikai kapacitására, illetve a különlegesebb igények felmérése érdekében külön delegációk is utaztak olasz részről Magyarországra, magyar részről pedig Olaszországba.

Ezzel egy időben napvilágot látott az első hadsereg-fejlesztési terv is: az 1927. decemberi koronatanácson Csáky Károly honvédelmi miniszter előterjesztette a Honvédség fejlesztéséhez szükséges lépéseket.⁹⁵¹ A Honvédség akkor költségvetésileg 51.991 főből állt, és Csáky javasolta a létszám 8.376 fővel történő emelését.⁹⁵² A tervek szerint az 1931-es hadrend 7 gyalogoshadosztályból, 1 lovas hadosztályból, és fővezérség-közvetlen alakulatokból állt volna, mint fő ütőerő, ami mellett szükség lett volna repülő és páncél járműves csapatokra, motorizált alakulatokra, illetve légvédelmi tüzérségre. 1931 után, második vonalbeli alakulatok létrehozatala céljából lehetett még beszélni újabb 7 gyalogos hadosztály létrehozataláról, illetve az emberanyag még lehetővé tett volna egy harmadik ütemet is, újabb 7 gyalogos hadosztállyal, de csak utánpótlás nélkül. Az első fejlesztési ütem számos infrastrukturális fejlesztés mellett hadianyag beszerzést is szükségessé tett.⁹⁵³ Főleg tüzérségi vontatók, tüzérségi lövegek, repülőgépek, és harckocsik vásárlására volt szükség. Az ekkor megfogalmazott hároméves fejlesztési terv keretében, 1928 májusa és 1930 októbere között 20 új könnyű üteget, 7 mérőszázadot, 2 nehéz üteget, és 6 légvédelmi üteget kellett volna felállítani. A hadianyagot elrejtett, volt első világháborús készletekből, hazai gyárakból, és olaszországi szállítmányokból tervezték biztosítani.⁹⁵⁴ Az Ausztrián keresztül történő olasz szállítások gyakran problémába ütköztek, esetenként botrányokat eredményeztek, illetve a leszállított anyag minősége sem volt mindig az igazi. Ráadásul a magyar hadvezetés felmérte, hogy a repülőgépek hamar elavulnak, így békeidőben nem érdemes nagy készleteket

948 MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Puky 1932. XI. 2. 15:35, 141. sz. szjt.

949 MNL K 74 52. csomó 7. tétel 1932, Róma. Szerényi 1932. XI. 9., 13:00, 226. sz. szjt.

950 DDI VII/12 n. 408.

951 Hetés–Morva 1968. n. 71.

952 M. Szabó 1999. 11.

953 HL TGY 2015.

954 Csima 1969. 293.

felhalmozni hosszú távra, vagyis a beszerzendő repülőgépek számát csökkentették,⁹⁵⁵ és ennek következtében 1929. VII. 2-ával csak 1174 főből és 7 repülő századból állt a légierő.⁹⁵⁶

Az 1932 novemberére megvalósuló FIAT-kölcsön egy régebbi olasz szállítás ügyét rendezte, viszont a Honvédség felszereltsége mennyiségileg, és minőségileg se üttötte meg az elvárt szintet, így 1932. X. 24-én a Koronatanács jóváhagyta az 1932. V. 9-én, 11-én és 16-án tartott Vezetési Értekezleten letárgyalt szervezési elveket. Ezzel újabb perspektivikus terv határozta meg a Honvédség fejlesztését: a végcél 21 egyforma szervezésű és felépítésű gyalogos hadosztály, 48 repülőszázad,⁹⁵⁷ valamint gépesített alakulatok felállítása volt. Az első vonalbeli 7 hadosztály tüzérségét 12-12 üteggel, illetve hadosztályonként 1-1 közvetlen gépvontatású üteggel tervezték. A légierőnek pedig 18 századból kellett volna állni. A második fejlesztési ütemben kellett volna felállítani a 8-14. hadosztályt, és újabb 18 repülő századot. A harmadik fejlesztési ütem eredményeképpen alakult volna ki a 21 hadosztályos, és 48 repülő százados hadrend.⁹⁵⁸ A szárazföldi erőkhöz kapcsolódó fejlesztések mellett a légierő kapott elsőbbséget, hiszen ekkor kapott nagy lendületet a kisantant légierőjének a fejlesztése is. A versengés reménytelen mivoltára jellemző, hogy 1934-re a kisantant összesen 43 felderítő, 35 vadász és 23 bombázó század felett rendelkezett. A Honvédség nem tudta tartani a lépést, és illúzióknak bizonyult a LÜH vezetőjének azon igénye is, hogy az 1935/36-os hadrendben a légierő a környező államok egyikével szemben komoly ellenfélként léphessen fel: 1937-ben Csehszlovákia összesen 1300, Jugoszlávia 900, Románia 800, Magyarország pedig csak 255 repülőgéppel rendelkezett.⁹⁵⁹

Az 1932 utáni hadianyag beszerzések, és az ehhez szükséges katonai kölcsönök ezen 1932-es fejlesztési tervre hivatkozva valósulhattak meg. Persze nem azonnal, hiszen egy 18 repülő századból álló légierőnek a fenntartása 16 millió Pengőbe került, melyet az államháztartás 1932-es állapota nem tett lehetővé.⁹⁶⁰ A hirtlenbergi fegyverszállítási botrány⁹⁶¹ miatt viszont ismert, hogy már 1933 elején történt hadianyag-szállítás, illetve 1933-ban elkezdődött egy légügyi együttműködés is.⁹⁶² A Gebauer -féle géppuska licencének eladásáért Olaszország repülőanyaggal fizetett,⁹⁶³ de ennek az átadása már a második katonai kölcsön terhére megrendelt hadianyagával egy időben történt.

A hirtlenbergi szállítmány, és a FIAT-hitellel kiegyenlített tartozás fejében visszatartott repülőgépek átadása után nem került sor nagyobb mennyiségű hadianyag mozgatására, hiszen nem állt rendelkezésre a vásárláshoz szükséges anyagi háttér. A külföldi beszerzés szükségességéhez pedig nem fért kétség, ugyanis a Honvédség eszközigényének⁹⁶⁴ csak

955 Csima 1969. 294.

956 HL HM.Eln.1.-1929/106.400, idézi M. Szabó 1999. 11.

957 A tervezett légierő felépítése offenzív szellemben történt, hiszen 25 bombázó, 15 felderítő, és csak 12 vadászrepülő századdal számolt.

958 A koncepció cseppet sem új, Bethlen már 1930. IV. 11-12-ei római útján is ezt vázolta fel Mussolini előtt. HL 1. VKF osztály 1932/9135. Hr. sz. 1932. VII. 13.

959 Nagyvárad-M. Szabó-Winkler 1986. 148.

960 Csima 1969. 298.

961 1933. január első napjaiban titokban 50 vagonnyi olasz fegyver érkezett Ausztriába, amiből kb. 10 vagon sikerült Magyarországra juttatni. A szállított hadianyag mennyisége nem ismert, de ebben legalább 100 000 puska, 200 géppuska, és 32 tábori ágyú volt. Nándori 1968. 643.; Csima 1969. 297. Az eset külpolitikai következményeiről a későbbiekben lesz szó.

962 HL Rm.K.A. 373/1933., 3, 1429. Szabó 1933. XII. 2.; u.o. 35/1934. Irányelvek az olasz-magyar repülőszaki albizottság magyar részről kívánt további munkájához, 1933. XII. (Piros ceruzás széljegyzet Fekete-halmy-Czeydner szignójával: Röder 1933. XII.-ben jóváhagyta)

963 HL 2. VKF osztály 1935. 120 911/el.

964 1935-ben ez 420 000 puska, 6500 golyószóró, 5000 géppuska, 600 nehéz géppuska, 450 gyalogsági ágyú, 284 gyalogsági aknavető, 1036 könnyű löveg, 408 közepes löveg, 100 közepes aknavető, 4 nehéz aknavető, 18 nehéz löveg, 300 légvédelmi löveg, 100 kis harckocsi, 200 könnyű harckocsi, 50 páncélgépkocsi, 4 páncélvonat, 524 felderítő, vadász és bombázó repülőgép volt. Rózsai 1969. 640. Idézi: HL Hr. VI-1. Oszt. 1935-9087.

töredékét tudta előállítani a magyarországi hadiipar. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy 1934 és 1935 fordulóján elkezdődtek a második katonai kölcsön tárgyalásai.

Az olasz légierő történeti hivatalának levéltárában, egy rendezés alatt álló fondban sikerült fellelni egy 1935. IV. 5-ei átiratot, miszerint Gömbös látogatása során Mussolini hozzájárult egy olaszországi hadianyag vásárlására fordítandó 70 milliós hadikölcsön folyósításához.⁹⁶⁵ Gömbös legutolsó római tárgyalása 1934. XI. 6-7-én zajlott, amikor a marseille-i merénylet körül forgott a megbeszélés.⁹⁶⁶ XI. 6-án volt szó a katonai témákról, és az esetleges jugoszláv-magyar fegyveres konfliktus alkalmával megígért olasz katonai segítségről. Gömbös röviden vázolta a magyar hadsereg-fejlesztési programot, és kérte a katonai kölcsönt, hogy ezzel is gyorsabbá váljon a fegyverkezés. Mondván 60 millió pengőt össze lehet szedni Magyarországon, de ezen felül még szükség lenne 80-100 millió lírára, melyből 60-70 millió természetben, hadianyag formájában is érkezhet. Mussolini ezt jóváhagyta,⁹⁶⁷ és minden oka meg volt, hogy így tegyen, hiszen a pénz az olasz ipar támogatását jelentette, vagyis egy gesztussal az olasz vállalatokat,⁹⁶⁸ és a magyar szövetségest is boldoggá tehetette. A tárgyalások 1935 elején felgyorsultak, mert 1935. I. 19-én Hory közölte Villanival, hogy Szabó László katonai attasé szerint Parniczkynek mihamarabb Rómába kellene utaznia, hogy véglegesítse az ügyet.⁹⁶⁹ Egy napra rá Szabó már Parniczky utazásának elhalasztását kérte,⁹⁷⁰ és 1935. I. 24-én Szabó tárgyalta Junggal a részletekről.⁹⁷¹ A tárgyalás olyannyira lassan haladt, hogy 1935. III. 23-áig még mindig nem sikerült megállapodni a technikai részletekről. Mussolini ugyanis ekkor azt ígérte Gömbösnek, hogy ezt mihamarabb tisztázni fogják a pénzügyminisztériumok.⁹⁷² Az aláírás pillanata nem ismert, azonban erre valamikor 1935. IV. 5. után került sor, ugyanis az ekkor keltezett átirat már konkrét megrendelésekről is tudott, de a kölcsön végösszege nem stimmelt, mivel ez 93 millió líra, és nem 70 millió líra volt, illetve a kölcsönnek nem az 57,14%-át, hanem csak a 8,92%-t fordították légierős beszerzésre, ami nem 12, hanem csak 2,5 millió pengő volt.⁹⁷³ Röder 1937-es köszönő leveléből ismert, hogy a Honvédség a légierős beszerzéseken túl fegyverek, lőszer, műszaki és vegyi anyagok, illetve szállító járművek, harckocsik, szövetek, és híradó eszközök vásárlására költötte a második katonai kölcsönt. Főleg a légierős beszerzések korlátozott volta miatt Röder a köszönő levelében máris egy újabb, ezúttal 120 millió lírás katonai kölcsön folyósítását kérte.⁹⁷⁴ Valójában a harmadik katonai kölcsön ügyét már 1936. VIII. 22-én felvetette Szabó Mussolininek, akiből kicsikarta az előzetes jóváhagyást,⁹⁷⁵ hogy a végleges olasz jóváhagyást

965 AUSSMA ex-SIOS 71. Légügyi miniszter kabinetfőnöke a K. Légierő vkf. helyettesének, 1935. IV. 5., 12 077. sz.

966 A találkozóról készült beszámolót Pritz 1982. 182. a MNL K 64 1934-17-573(620) jelzet alatt említi. Nem tudni mikor, de azóta a dokumentumot kiemelték a helyéről, és máshol sem sikerült fellelni. A DDI VII/16. n. 111, 112, 116-os dokumentumai tartalmazzák a tárgyalásról készített olasz jegyzőkönyveket.

967 DDI VII/16. n. 112.

968 1934. XI. 2-án az olasz Küm. a 234 928/161. sz. távirattal kérte, hogy a budapesti követség ellenőrizzen egy hírt, miszerint a magyar kormány olyan hadianyagot és repülőgépeket rendelt Németországban, melyekre Olaszországból is kapott ajánlatot. Colonna cáfolata csak 1934. XII. 19-én íródott (12 957/1615. sz. távirat), vagyis amikor Mussolini beszélt Gömbössel, még inkább célszerűnek tűnt egy Magyarországnak szánt katonai kölcsönrel támogatni az olasz ipart, és ezzel kiiktatni a német konkurenciát. A táviratokat l.: ASMAE AP (1931-1945) Ungheria, 10, 11.

969 MNL K 74, 17. csomó, 1935, Róma. Hory 1935. I. 19. 19:15, 21. sz. szjt.

970 MNL K 63, 94. csomó, 1935, 11/27, I/2. Villani 1935. I. 20. 13:50., 29. sz. szjt.; u.a. In: MNL K 74, 4. csomó, 1935, Róma

971 MNL K 74, 4. csomó, 1935, Róma. Villani 1935. I. 22. 18:10, 30. sz. szjt.

972 MNL K 35. A/1. ff. 6-8. Mussolini Gömbösnek 1935. III. 23., sz. n.

973 AUSSMA ex-SIOS 71. Légügyi miniszter kabinetfőnöke 1935. IV. 5., 12077. sz.; Hetés-Morva 1968. n. 83.; Csanádi-Nagyvárad-Winkler 1977. 198.

974 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 22, 7. Röder Mussolininek, 1937. VIII. 9., sz. nélküli levél

975 MNL K 100. 1936. 21., 34. és 37.

1937. X. 16-án küldje meg az olasz Külügyminisztérium a budapesti követségnek.⁹⁷⁶

A második és a harmadik katonai kölcsön nem csak azért alkot igazából egy egészet, mert a harmadikat a második során be nem szerzett eszközök vásárlásának lehetővé tétele érdekében kérték, hanem azért is, mert a harmadik katonai kölcsön fedezetét még jórészt a második adta.⁹⁷⁷

Ezzel a Magyarországnak nyújtott katonai kölcsönök rendszere általánossá vált, melyeket ettől kezdve végig a római magyar katonai attasé hivatal koordinált. Az 1936 ősztől helyreálló olasz valuta, illetve az egyre jobban felfutó hadiipar lehetővé tették, hogy 1937-től az olasz hadieszközök exportjának újabb hulláma induljon meg.⁹⁷⁸ A S.I.M. ennek elősegítésére szólította fel az olasz katonai attasékat. Budapestre pont azért nem küldték el a felhívást, mert a S.I.M. tisztában volt azzal, hogy a magyar fegyverkezés korántsem ért véget, és ez úgysí tovább olasz megrendeléseket fog eredményezni, akár újabb olasz katonai kölcsönök terhére.⁹⁷⁹

AZ ETIÓPIAI HÁBORÚ ÉS AZ OLASZORSZÁGI MAGYAR HADIANYAG SZÁLLÍTÁS

A második katonai kölcsön egy különleges időszakban kötöttet. Az 1934. XII. 5-ei ual-ual-i incidens óta ország-világ számára nyilvánvalóak voltak Olaszország etiópiai ambíciói. A csapatmozgások ezt csak megerősítették, így érthető, hogy nem okozott meglepetést a magyarányú hadiipari felvásárlás, mely 1935-ben jellemezte az olasz hadsereget és Gyarmatügyi Minisztériumot. A katonai kölcsönért olasz hadianyagot kellett volna átadni Magyarországnak, viszont többször is előfordult, hogy a kész hadianyagot nem tudta azonnal átvenni a magyar fél, így azt kiküldték Kelet-Afrikába.⁹⁸⁰ A háború tehát egyrészt lassította a Honvédség felfegyverzését, másrészt viszont lehetőséget teremtett, hogy ezúttal a magyar fél adja el termékeit az olaszoknak.

Az olasz hadsereg korábban is vásárolt magyar terméket, lásd pl. a Ganz műveknél 1925-26-ban a Haditengerészet által megrendelt turbinákat,⁹⁸¹ vagy a már említett Gebauer-licencet. 1935-ben viszont nem egy-két termékről, hanem százszámra rendelt gépjárműről, és mérhetetlen mennyiségű nyersanyag vásárlásáról volt szó.

Egyes szemfüles vállalatok még 1935 elején felfigyeltek a nagy lehetőségre, és kérték a magyar hivatalok közbenjárását, hogy be lehessen kapcsolódni az „abesszíniai üzletbe”.⁹⁸² Ugyanekkor Szabó is jelezte a magyar hivatalok felé, hogy itt a „nagy lehetőség”. 1935 februárjában írt egy levelet Gömbösnek, amiben felvetette, hogy a magyar ipart be lehetne kapcsolni a szállításokba, és Szabó Bastrocchinál is közbejárt. Bastrocchi egy listát kért arról, hogy Magyarország mit tudna szállítani, és ebben az anyag megjelölését, árát, a rendelkezésre álló mennyiséget, és a szállítási időt kellett feltüntetni.⁹⁸³ Több hónapig a magyar hatóságok hallgattak, csak hogy 1935. nyár elején a Külügyminisztérium is elkezdte forszírozni az ügyet,

976 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 22, 7. Feljegyzés, 1937. X. 14., sz. nélkül; illetve u.o. Ciano 1937. X. 16., 235 996/198. sz. távirat

977 Hetés-Morva 1968. n. 83.

978 1936 közepétől annak a Romániának is szállítottak, mely korábban megsavazta a gazdasági szankciókat. A Hadügyminisztériumban felmerült, hogy talán nem kellene ugyanazt az anyagot eladni Romániának, amit a baráti Magyarország is kap, de ennek a moralizáló javaslatnak végül nem volt semmi gyakorlati következménye. Caroli 2000. 155.

979 AUSSME G-29, 119, 15b mappa

980 HL Rm.K.A. 303/935. Szabó 1935. XII. 9., 713/572 k.a.-1935. sz.

981 ASDMAE AC (1924-1926), Ungheria 7, 1. dosszié

982 1. pl. MNL K 69, 709, 21. „Hangya” Termelő-, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet 1935. II. 28., 5146/4. sz.

983 HL 2. VKF osztály 124 649/el.

és többszöri sürgetés után⁹⁸⁴ Szabó csak 1935. június végén kapta kézhez a listát.⁹⁸⁵ Közben 1935 júliusában a Magyar Külkereskedelmi Hivatal felállította a római kirendeltségét, melynek élén Balassa György állt. Szabó bemutatta Balassát a Hadügyminisztériumban, és ketten kialakítottak egy rendszert: Szabó a Honvédelmi Minisztérium Anyagi csoportfőnökségnek jelentett, és olasz viszonylatban az olasz katonai minisztériumokkal tartotta a kapcsolatot; Balassa a Magyar Külkereskedelmi Hivatalnak jelentett, és az Olasz Külkereskedelmi Hivatallal tartotta a kapcsolatot. A magyar gyárak teljesítő képessége alapján az Anyagi csoportfőnökség tudatta mi állt a rendelkezésre, a Külkereskedelmi hivatalnak kellett engedélyezni a szállítást, és Rómában Balassa és Szabó a saját illetékességi körében jártak el. A Baistrocchi-által kért jegyzék kézhezvétele után egy olasz tiszti bizottság érkezett Magyarországra tájékozódás végett, illetve több magyar ipari érdekeltség kereste fel Szabót, akiket, ha szerepeltek a magyar listán, Szabó a Hadügyminisztérium utasítására igazolt. Az előzetes felszólítás nélkül érkező ajánlatok esetében Szabó a katonai, Balassa pedig a kereskedelmi jellegű szűrést végezte.⁹⁸⁶ A problémás esetek ellenőrzésekor a magyar és olasz hatóságok nem működtek együtt, így az etiópiai fegyverszállítmányok kontrollja olasz részről a S.I.M. felhívására a budapesti katonai attasé hivatalon keresztül történt, és ebbe nem vonták be Szabót, és Balassát.⁹⁸⁷ Az olasz kívánságokról Szabó szóban tájékoztatta Gömböst, aki csak olyan anyagok szállítását engedélyezte, amit a magyar érdekek veszélyeztetése nélkül azonnal pótolni lehetett.⁹⁸⁸ Balassa 1935 őszén már a magyar szállítmányok ellentételezéséről tárgyalt. Kiderült, hogy a magyar klíringszámla, melyről korábban úgy tudták, hogy 100 millió lírás olasz többletet mutat, valójában pozitív magyar egyenleget takart.⁹⁸⁹ Ezek ismeretében, további magyar exporttal tetézve, nem véletlen, hogy könnyedén sort lehetett keríteni a harmadik, majd pedig az azt követő katonai kölcsönök folyósítására: legalábbis klíringszámla szinten Magyarország aktív fizetési mérleggel rendelkezett.

A készárut más név alatt szállították, vagyis nem meglepő, hogy az olasz, és a magyar levéltárakban se maradtak fenn tételes kimutatások a szállított árúról. Főleg szén-, vas- és acél-szállítmányokról volt szó. A Weiss Manfréd művek például jelentős mennyiségben exportált töltényt és töltényhüvelyeket,⁹⁹⁰ miközben a MÁVAG az olasz hajóépítő üzemektől kapott nagyobb megrendelést hengerelt árúra, kovácsolt alkatrészekre, és öntvényekre. A megnövekedett hadiipari export méreteit jelzi, hogy Magyarország nehézfémipari kivitele 1933-tól 1937-ig megnégyszereződött.⁹⁹¹

1936-tól a magyarok az etiópiai gazdaságba is be kívántak kapcsolódni. A szándékot Mussolini hivatalosan is jóváhagyta,⁹⁹² még 1936-ban megalakult a Magyar-Etióp Kereskedelmi Kft, melynek tevékenységét az 1937. III. 9-ei olasz–magyar gyarmatügyi egyezmény szabályozta,⁹⁹³ viszont ez már nem témája a disszertációnak.

984 MNL K 74, 4. csomó, 1935, Róma. Villani 1935. VI. 2. 13:40, 129. sz. szjt.; u.o. Villani 1935. VI. 3. 12:45, 130. sz. szjt.; u.o. Villani 1935. VI. 4. 22:00, 135. sz. szjt.; MNL K 69, 709, 21. Külügyminisztérium 4. ügyosztály 1935. VI. 3., 184/4. res.; u.o. Külügyminisztérium 1935. VI. 5., 189/4.res.

985 MNL K 69, 709, 21. Szabó Vladár Ervinnek (KÜM Gazd.pol. Oszt. Tisztviselője), 1935. VII. 20., magánlevél

986 HL 2. VKF osztály 124 649/el.

987 AUSSME D-1, 117, 4. Mattioli 1935. XI. 7., 1108. sz.

988 HL 2. VKF osztály 124 649/el.

989 MNL K 69, 706, I-p. Balassa Pro memoriája, Róma, 1935. X. 21.

990 Rózsai 1969. 643.

991 Berend T.–Ránki 1958. 45-46.

992 MNL K 74, 5. csomó, 1936, Róma. Villani 1936. V. 30., 8. sz. számjel jelentés; u.o. Villani 1936. VI. 2. előtt valamikor, 9. sz. számjel jelentés

993 MNL K 69, 717. csomó

AZ OLASZ–MAGYAR BARÁTSÁGI SZERZŐDÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A BARÁTSÁGI SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSE

Miután nem valósult meg az olasz vezetéssel létrejövő közép-európai Locarno terve, az olasz külpolitikának döntenie kellett a további célkitűzésekről. A gyarmatokon közvetlenül a fasiszta kormány megalakulása után, igaz attól teljesen függetlenül, még 1923-ban elkezdődött a líbiai olasz ellenőrzés visszaállítása, és kiterjesztése, de a végleges pacifikálás még messze volt, és csak 1932-re fejeződött be. A gyarmati katonai műveletek viszont tökéletesen lokalizálható beavatkozások, és előre tervezhető költséget jelentettek, valós eredmény viszont csak a messzi jövőben tűnt elérhetőnek, vagyis komolyabb gyarmati kalandra nem volt kilátás. Nyugat-Európában Locarno az olasz nagyhatalmi státusz elismerését, és egy presztízsbeli növekedést jelentett. Ez a pozitív változás viszont nem tudta ellensúlyozni, hogy a nyugati garantált, és a keleti garancia nélküli határok létrehozatalával, az amúgy is problémás olasz–osztrák határ miatt, Olaszországnak muszáj volt foglalkoznia egy olasz–német megegyezéssel, és a korábbinál rosszabb pozícióból kellett tárgyalnia. A megegyezés viszont nem tűnt sürgősnek, és az olasz külpolitika a nyugat-európai „nagyhatalmi játékban”, egészen a gazdasági világválságig angol támogatással Locarno szellemiségének megfelelően tevékenykedett. A konfliktusok Közép-Európára és a Balkánra koncentráálódtak. Albániában még 1925-ben elkezdődött egy olasz terjeszkedési politika, vagyis a keleti Locarno sikertelensége után már az volt a kérdés, hogy a már korábban is javasolt konfrontációs stratégiát alkalmazzák, vagy az egyre erősebb francia jelenlét miatt gazdaságilag és politikailag is vesztesre álló megegyezési politikát folytassák a térségbeli együttműködő partnerekkel (Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság). Ez utóbbi esetben mérsékelni kellett volna az albániai olasz jelenlétet, vagy akár fel kellett volna azt adni. Az olasz–jugoszláv megegyezés megkötésével 1926-tól a konfrontációs politika vált megvalósíthatóvá. Ennek eredményeképpen az egyre romló, és lassan ellenségesnek mondható olasz–jugoszláv viszony jelezte a pozíciók kiépítésére/megerősítésére törekvő francia–olasz versenyt, mely az olasz–román kapcsolatokat is meghatározta.

A SzKEB feloszlata iránti olasz elköteleződés, illetve a revízióra törekvő, lefegyverzett államok támogatásának volt jele egy 1925 és 1926 fordulóján lebukott olasz hadianyag szállítmány. A román kormány ugyanis egy trieszti cégtől rendelt géppuskákat, viszont az osztrák–magyar határon magyarok, állítólag a gyártó cég jóváhagyásával, elemelték a géppuskák egy részét. A szállítmány pontos tartalma, és a hiányzó fegyverek száma is ismeretlen, még az is lehetséges, hogy a magyarok mellett a törököknek is szánt a készletből a feladó.⁹⁹⁴ A francia reakció rávilágított arra a vetélkedésre, ami hamarosan kibontakozott: az akcióval egy időben javasolta Chamberlain körtáviratában az olasz vezetés alatt létrejövő keleti Locarnót, amit Párizsban igencsak kevés megértéssel fogadtak. Románia a kisantant egyik gyenge pontja volt, és a besszarábiai kérdés miatt örökké aktuális szovjet veszély következtében folyamatosan vigyázni kellett a „határa”. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak csak 1926-tól kellett megizlelnie ezt az érzést, Csehszlovákiának pedig a hitleri Németország volt az első komoly kihívója. A besszarábiai kérdést tisztázó párizsi szerződést pedig Olaszország még nem írta alá, így előfordulhatott, hogy ezt Róma is megteszi, és ellenértékként „átállítja” a maga oldalára Bukarestet. A kibontakozó félben lévő olasz–francia összecsapás előestéjén Franciaország nem kívánt kísérletezni, így a francia propaganda

994 Caroli 1984. 306.

azonnal lecsapott a témára: az olaszok az „ellenséget” fegyverezik fel. Ismerve a kisantant és a SzKEB cseppet sem problémamentes együttműködését, és az olasz vezetőség, illetve a kisantant nézeteltéréseit a magyar lefegyverzés mértékéről, nem is volt rossz ötlet a téma hangoztatása. A román érdekek viszont közbeszóltak, és Bukarest csak egy rövid olasz-barát időszak után köteleződött el a francia szövetség mellett.

Még 1926 februárjában a római román követ, Lahovary javasolta Contarininek egy román–olasz politikai egyezmény megkötését. 1926. III. 30-án, az Averescu-kormány kinevezésével a romániai kormányválság is megoldódott, ráadásul az új kormányfő az olasz megegyezés hívének bizonyult. Habár Averescu tudta, hogy az övét csak átmeneti kormánynak szánták, mégis az éppen ekkor változó olasz külpolitika mellett az olaszbarát román kormányfő kinevezése elősegítette a szövetség megkötését.⁹⁹⁵ 1926. IX. 16-án került aláírásra Rómában az olasz–román barátsági és együttműködési paktum, viszont ebben még nem rendezték Besszarábia kérdését. A szerződésnek volt egy titkos záradéka is, mely az egyik felet ért katonai támadás esetén konzultációt írt elő.⁹⁹⁶

Romániának elsősorban a besszarábiai kérdés rendezése végett volt szüksége az olasz támogatásra. 1926-ban ugyanis még hiányzott a japán, és olasz aláírás a Besszarábia bekebelezéséről szóló 1920. X. 28-ai párizsi szerződésről. Ezen felül jól jött volna némi gazdasági segítség is, de a legfontosabb cél a párizsi szerződés ratifikálása volt. Ezzel szemben Mussolini először a korábbi gazdasági követelésekkel kapcsolatban akart rendet teremteni.⁹⁹⁷ Emellett meg kívánta bontani a kisantant egységét, hogy ne csak a bolgár, hanem a román határon se legyen biztosítva a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság háta egy esetleges olasz–jugoszláv konfliktus esetén. Ennek érdekében hajlandó volt beszélni a besszarábiai kérdéssel, de az aláírást állandóan csak húzta-halasztotta, hiszen ez meg a kiváló olasz-szovjet kapcsolatoknak ártott volna. Az olasz–román szerződés záradéka Mussolini személyes kívánságára lett titkos, hogy emiatt se tűnjön oroszellenesnek a megállapodás. A patikamérlegen adagolt szovjet, és román-párti megnyilvánulások egyensúlyát Badoglio borította fel, amikor 1926. novemberi romániai látogatása során egy Romániát érintő agresszió esetén Ferdinánd király katonájának vallotta magát.⁹⁹⁸ A katonai segítségnyújtás nyílt emlegetése alapján minden szemlélő feltételezte, hogy egy titkos katonai része is van az olasz–román barátsági szerződésnek, vagyis csak azt kellett kitalálni, hogy ez milyen jellegű konfliktus esetén lép életbe.

Olaszország 1926-ban elkezdte szállítani a fegyvereket Romániának,⁹⁹⁹ de Averescu egészen a Besszarábiával kapcsolatos ígéret teljesítéséig nem volt hajlandó nagyobb kedvezményeket adni az olaszoknak, mint a franciáknak, akikkel 1926. VI. 10-én szintén barátsági szerződést írt alá Románia. Mussolini nem kapkodta el a dolgot, és annak ellenére, hogy 1927. III. 7-én megígérte, csak 1927. IV. 3-án ratifikálta a párizsi szerződést.¹⁰⁰⁰ Ezen felül Mussolini azt akarta bebeszélni saját bukaresti követének, a besszarábiai szerződés aláírása után szükségszerűen megromló olasz–szovjet viszony kezelése, és nem a jugoszláviai bekerítő akció megvalósítása miatt tartotta szükségesnek a román–bolgár–magyar–olasz blokk létrehozását. Mussolini 1927. I. 16-ai távirata alapján ugyanis Durazzónak azt az információt kellett megtudnia, hogy a besszarábiai szerződés aláírásáért Averescu hajlandó-e megegyezni a magyarokkal, és a bolgárokkal.¹⁰⁰¹ Averescu a magyarokkal csak a status quo

995 Caroli 1984. 284-286.

996 Caroli 1984. 292.

997 A román kincstári bónokról lásd a gazdasági kapcsolatokról szóló fejezetet.

998 Caroli 1984. 295.

999 Caroli 2000. 144.

1000 Halmosy 1983. 151, 262-265.; DDI VII/5. n. 118. A dátumot meghatározta, hogy a ratifikációt mindenképpen a küszöbön álló olasz–magyar megegyezés előtt volt érdemes véghezvinni.

1001 DDI VII/4. n. 580.

garantálása mellett volt hajlandó tárgyalni, a bolgárokkal viszont nem volt semmi problémája.¹⁰⁰² Még a márciusi ígélet előtt Guariglia megpróbálta meggyőzni Mussolinit, hogy gazdaságilag kifizetődőbb, ha marad a jó viszony a szovjetekkel. Mellesleg Guariglia szerint már akkor evidens volt, hogy valószínűtlen Románia kilépése a kisantantból, és a román–bolgár–magyar–olasz blokk létrehozása is irreális.¹⁰⁰³ Az olasz–magyar szerződés rossz romániai fogadtatása is arra utalt, hogy egyhamar nem lesz román–magyar enyhülés,¹⁰⁰⁴ vagyis Mussolini túlságosan elhúzta az időt az ígérgetéssel ahhoz, hogy a románok baráti gesztusnak vegyék az aláírást, ahhoz viszont túl korán adta be a derekát, hogy ne Averescu feltételezett jóindulatára építse az olasz–bolgár–román–magyar blokk tervét.

1927. IV. 4-én Mussolini még egy román–magyar közeledést javasolt Bethlennek, de akkor még az Averescu-kormány volt hatalmon, és Bethlen is csak a függő kérdések rendezése után volt hajlandó hozzáfogni egy magyar–román közeledéshez.¹⁰⁰⁵ 1927. VI. 4-én megbukott az Averescu-kormány. Az Averescut követő, egyértelműen frankofil Bratinau-kormány nem kedvezett a magyaroknak, Mussolini pedig nem volt hajlandó teljesíteni a román Külügyminisztérium új erős emberének, Titulescunak a kérését, miszerint Olaszország egy újabb baráti gesztus keretében az olasz–román, és ne a pár hónapja aláírt olasz–magyar barátsági szerződést részesítse előnyben.¹⁰⁰⁶ Mussolini döntését követően az olasz–román kapcsolatok igen alacsony szintre estek vissza, és Mussolini, meg bukaresti követe is elmélkedhetett azon, hogy nem volt jó ötlet mindent egy emberre építeni.¹⁰⁰⁷

Miközben az olasz–román közeledés olasz részről teljes kudarccal végződött, a magyar politikai és katonai vezetés élénk érdeklődést tanúsított az állítólagos titkos katonai szerződés iránt. 1926. XI. 15-ével Ruszkay Jenő, a bukaresti magyar követség katonai szakelőadója jelentette, hogy a katonai szerződés állítólag arról szól, hogy a francia–román kölcsönös katonai segélynyújtás harmadik hatalom provokáció nélküli támadása esetén ne vonatkozzon Olaszországra.¹⁰⁰⁸ 1926. XII. 14-én olyan értelmű jelentés érkezett a római követségről, miszerint valóban létezik valamiféle titkos katonai szerződés, de ez olasz–jugoszláv konfliktus esetén lép életbe, és Románia semleges maradna, viszont nem valószínű, hogy ez akkor is érvényes, ha konfliktusba Magyarország is belekeveredne.¹⁰⁰⁹ 1931 nyarától hivatalosan is tudta a magyar Külügyminisztérium, hogy valóban kötött egy ilyen szerződés,¹⁰¹⁰ 1933. I. 3-án Hory már arról az értesülésről számolt be, hogy az olasz–román barátsági szerződést meghosszabbítják, a Badoglio-Averescu -féle titkos jegyzékváltást viszont nem. Ez pedig egy szovjet–román konfliktus esetén írt elő olasz–román vezérkari konzultációt. Egy 1932. IX. 1-jei vezérkari főnöki átirat alapján az eredeti megállapodás egy olasz–jugoszláv konfliktusról szólt, és Románia barátságos semlegességre kötelezte magát, ha egy harmadik állam (Magyarország) nem avatkozik be.¹⁰¹¹ A Külügyminisztérium a római értesülésekhez, a Honvédelmi Minisztérium pedig a Ruszkay -féle 1926-os jelentésében foglaltakhoz ragaszkodott, de mindkét vélemény hibás volt, hiszen Rómában senkinek sem állt érdekében a valós jelentéktelenségében bemutatni az Averescuval kötött vezérkari konzultációs egyezményt, amely nem irányult senki ellen. Egyszerűen csak létezett.¹⁰¹² Az egyértelműen

1002 DDI VII/4. n. 586.

1003 DDI VII/5. n. 54.

1004 DDI VII/5. n. 134.

1005 IET IV. n. 22.

1006 Caroli 1984. 304-305.

1007 Caroli 1984. 302, 304-305.

1008 MNL K 64 1933-23-12 (1926-265. pol.), ez „Roman”, vagyis Ruszkay 1926. XI. 15., 250/165-1926 sz. jelentésének követségi másolata.

1009 MNL K 64 1933-23-12 (1926-164. pol.)

1010 Guariglia ekkor tájékoztatta róla Horyt. L.: MNL K 64 1932-23-52

1011 Hory jelentését és az 1933-496. res. pol. sz. vezérkari főnöki iratot is l.: MNL K 64 1932-23-12.; a meghosszabbításról lásd még Aloisi 1957. 41.

1012 Caroli 1984. 292.

értelmetlen erőlködés, hogy egy mindössze formailag létező, valójában a megkötésétől számítva csak félévet megérő katonai egyezmény tartalma fölött rágódjanak a magyar hatóságok azért fontos, mert ha mégiscsak lett volna bármiféle gyakorlati haszna a Badoglio-Averescu -féle egyezménynek, akkor Magyarország sokkal nyugodtabban tekinthetett volna a román szomszédra. Budapest elsődleges ellenfele ugyanis Csehszlovákia volt, és a déli határ csak másodlagos fontossággal bírt. Mellesleg 1926-ban, az egyre ellenségesebb olasz-jugoszláv viszony mellett, egy potenciálisan baráti Románia csak további nyugtató körülmény lehetett. Legalábbis ezt állapították meg, amikor Budapesten elemezték az olasz-román megegyezés lehetséges hasznát. Ekkor ugyanis Magyarországot az érdekelte, hogy a magyar-jugoszláv tárgyalásokba beavatkozó Olaszországgal tárgyalni mennyivel jobb, mint ha „csak” a Kisantant egyik államával sikerül a megegyezés.

Az olasz-jugoszláv viszony ugyanis egyre romlott. Olyannyira, hogy a belgrádi katonai attasé jelentései alapján Mussolini 1926. X. 2-án felkérte Badogliót, hogy készítse elő a 20 mozgósítható hadosztály feltöltésére vonatkozó tervét, mivel fel kell készülni a Jugoszláviával szembeni háborúra.¹⁰¹³ A totális konfrontáció politikájának ilyen jellegű kinyilvánítása után cseppet sem véletlen, hogy 1926. XI. 27-én aláírták a kifejezetten jugoszláv érdekeket sértő tiranai szerződést, előtte pedig az olasz külpolitika egyre erőszakosabban kívánt bekapcsolódni a magyar-jugoszláv tárgyalásokba.¹⁰¹⁴ 1923-as taktikájához hasonlóan Mussolini újra elkezdte Jugoszlávia bekerítését, csak hogy ezúttal nem a megegyezés kieroszakolása, hanem a semlegesítés volt a cél. 1926 végére Albánia már bekerült az olasz bűvkörbe, és potenciálisan Románia is megnyerhetőnek tűnt. A kirakós utolsó eleme, Magyarország viszont már nem volt annyira elesett, mint 1923-ban: a pénzügyi ellenőrzés véget ért, a katonai ellenőrzésnek meg voltak számolva a napjai, a magyar gazdaság felfelé ívelt, a Bethlen-kormány túlélte a frankhamisítási botrányt, hogy erre hivatkozva bizonygathassa az egész világ előtt országos és nemzetközi támogatottságát. Mussolininek lépnie kellett, és komolyabb áldozatokat kellett hoznia, ha tényleg ki akarta játszani ezúttal is a magyar kártyát. Ez szándékában állt, így a lehető legpompásabbra szerveztette meg Bethlen 1927. áprilisi útját. A nagy felhajtás jórészt azért volt, hogy Bethlennek muszáj legyen aláírnia egy egyezményt.¹⁰¹⁵

Bethlen 1927. IV. 3-án érkezett Rómába. Negyedikén megállapodás született a követendő külpolitikai politikai irányvonalról,¹⁰¹⁶ illetve a fiumei kikötő kereskedelmi célú használata is szóba került.¹⁰¹⁷ Ötödikén aláírásra került a barátsági, békéltetési és a választott bírósági szerződés,¹⁰¹⁸ kicserélték a Bethlen-Mussolini -féle titkos, konzultációs kötelezettséget előíró leveleket,¹⁰¹⁹ és Mussolini érdektelenségét fejezte ki a királykérdésben, mondván magyar belügynek tekinti azt.¹⁰²⁰ Hatodikán kerültek szóba a katonai kérdések,¹⁰²¹ az olasz és magyar emigráció kölcsönös megfigyelése,¹⁰²² illetve az optáns kérdésben a magyar álláspont

1013 AUSSME H-9, 1, Ufficio del Capo di S. M. G. Mussolini Badogliónak, 1926. X. 2., sz. n. levél; v. u.a. DDI VII/4 n. 446.

1014 L. IET III. n. 274-279.

1015 ACS PCM 1927 4-16-1470.; Nemes 1964. 49-54.

1016 Csehszlovákia a fő célpont, Romániával kell jóban lenni, és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal majd Olaszország foglalkozik. IET IV. n. 22.

1017 IET IV. n. 23, 24

1018 Halmosy 1983. 266-271.

1019 IET IV. n. 28.

1020 IET IV. n. 27.

1021 IET. IV. n. 29. Erről már szó volt részletesen a gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó fejezetben.

1022 IET IV. n. 30. Ez a fajta együttműködés különösen sikeresnek bizonyult. Az ASDMAE AP (1919-1930), és AP (1931-1945) fondok minden év politikai iratai mellett tartalmaznak egy mappát, mely a politikailag megbízhatatlan, vagy katonaszökevény emberekről tudósítanak. Az információk megosztására rendszeresen sor került. Különleges esetekben a katonai hírszerzés által összegyűjtött adatok bekerültek a hírcsere során átadott anyagba (erre egy példa.: HL 2. VKF osztály 1931. 123 994/Eln.), viszont 1922-től a budapesti

támogatása.¹⁰²³

Mindezt úgy, hogy V. 15-én volt várható a SzKEB tisztjeinek távozása Magyarországról, vagyis még be sem fejeződött a zárójelentés összeállítása, illetve Olaszország se fogadtatta el a többi nagyhatalommal az albániai térnyeréséből adódó változásokat. A szerb–horvát–szlovén vezérkar még Zogu rezsimének a megdöntésével is megpróbálkozott volna.¹⁰²⁴ Olaszország Londonon keresztül a sajtóban és diplomáciai úton is tiltakozott emiatt,¹⁰²⁵ de Chamberlain a római nagyköveten, Grahamen keresztül 1927. IV. 1-jei emlékeztetőjében még az előfeltételek nélküli olasz–jugoszláv tárgyalásokra szólította fel Mussolinit, ahol kölcsönös engedmények árán kellett volna megoldaniuk az albán problémát.¹⁰²⁶ Ez természetesen nem tetszett Mussolininek, hiszen Chamberlain lényegében a jugoszláv kívánságnak megfelelően azt kérte, hogy Olaszország hagyja sorsára Zogut és Albániát.¹⁰²⁷ Április végére rendeződött a nézeteltérés Londonnal, 1927. V. 18-án és 20-án Bodrero beszélt Vojislav Marinković jugoszláv külügyminiszterrel, és az új jugoszláv kormánynak Sándor király szándéka szerint nyitnia kellett volna az olaszok felé. Ennek pont az ellenkezője történt, vagyis a nemzetközi nyomás megszűnésével állandósult az ellenségeskedés.¹⁰²⁸

Miután 1926. X. 2-én Mussolini kiadta a parancsot Badogliónak a háborús felkészülés megindítására, nem is volt annyira meglepő, hogy a Legfőbb Védelmi Vegyes-bizottság 1927. II. 28-ai ülésén a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság elleni háborúra való felkészülés volt a téma. Az olasz hadvezetés semmilyen formában se számított Ausztriára, Magyarországot viszont jugoszláv erőket lekötő államnak tartotta. Romániától jóindulatú semlegességet, Bulgáriától pedig aktív segítségnyújtást vártak. A bizottság kiállt az albánok támogatása mellett, hogy aktív olasz szövetségesek legyenek. A magyar katonai potenciált Visconti Prasca 1927. II. 17-ei, 6140. sz. jelentése alapján túlbecsülték, ugyanis a belgrádi olasz katonai attasé szerint, amennyiben Magyarország aktívan bekapcsolódna a háborúba, akkor a Honvédség a Vajdaságban élő magyarok felkelésének támogatására is hajlandó lett volna.¹⁰²⁹

Egy hónapon belül aláírásra került az olasz–magyar barátsági szerződés, április végére rendeződött az albán kérdés, csak hogy júniusra Románia elveszett az olaszok számára. Ez már nem akadályozta meg, hogy a Legfőbb védelmi vegyes-bizottság soron következő, 1927. VII. 17-ei ülésén Mussolini az összes jelenlévőnek bejelentse, hogy hivatalosan is elkezdődött a felkészülés a következő háborúra, és a haderőnemi vezérkaroknak ki kell dolgozni a megfelelő mozgósítási, haderő-csoportosítási, és ami a legfontosabb, hadműveleti terveket.¹⁰³⁰ A Legfőbb védelmi vegyes-bizottság ülésein tárgyalt haditervek ettől kezdve egészen az 1929. X. 3-ai ülésig kizárólag Jugoszlávia ellenes céllal, és mindenképpen offenzív szellemben készültek, mondván ellenkező esetben a dunai államok (Magyarország, Románia, Bulgária) várakozó álláspontra fognak helyezkedni, és az olaszoknak a nemzetközi bonyodalmak miatt

rendőrkapitányság aktívan segédkezett a budapesti olasz követségnek a gyanús egyének kinyomozásában, és ezen tevékenység keretében a kommunistagyanús emberekről szóló információk is megosztásra kerültek. ACS AFM, JIA, JOB 305, T 586. 097 067-69 – political investigation office of the legation. Feltételezhetően az olasz Külügyminisztérium információit a római magyar követség kapta meg.

1023 IET IV. n. 31.

1024 L. Bodrero 1926. XII. 13-ai és 1927. II. 1-jei táviratát a jugoszláv hadsereg albániai céljairól (DDI VII/4. n. 541, 596.), illetve Bodrero 1927. II. 20-ai és Sola III. 6-ai jelentését ennek megerősítésére (DDI VII/5. n. 27 és 53.)

1025 Pastorelli 1967. 397-398.

1026 DDI VII/5. n. 111.; Pastorelli 1967. 401-403.

1027 Pastorelli 1967. 403-406.

1028 Pastorelli 1967. 409, 411.

1029 Biagini – Gionfrida 1997. n. 9.

1030 Biagini – Gionfrida 1997. n. 10.

nem sikerül majd gyors döntést kierőszakolni.¹⁰³¹ Az 1929. X. 3-ai üléstől az 1934. IX. 3-ai ülésig viszont már egy változó nagyságú, de állandóan jelen lévő francia fenyegetéssel is számoltak.¹⁰³² Mussolini háborús szándékának a jele, hogy 1927-ben már nemcsak a Legfőbb védelmi vegyes-bizottság ülésén, hanem egy katonai tanfolyam lezárásakor is expanziós szellemben beszélt.¹⁰³³ Ez újdonság lehetett a nyilvánosság számára, de kevésbé valószínű, hogy meglepte a szárazföldi erők vezérkara hadművelleti osztályát. Ez ugyanis már a Legfőbb Védelmi Vegyes-bizottság 1923. VI. 29-ei ülésén parancsba kapta Mussolinitől a keleti hadszíntérre vonatkozó hadművelleti tervek elkészítését. Mivel 1923-ban Diaz és Paolo Thaon de Revel haditengerészeti miniszter aggódott, hogy egy Jugoszlávia elleni hadművelet következtében Olaszország a franciákkal is háborúba keveredhet, ezért Mussolini azt a célt tűzte ki, hogy – a pillanatnyi európai szövetségi rendszerek figyelmen kívül hagyásával – a hadművelleti osztály csak egyfrontos háborúra készüljön, és 20 hadosztálynyi villámháborúra alkalmas erő bevetésével számoljon.¹⁰³⁴ Ha Mussolini már 1923 nyarán egy keleti fronton zajló háborúra akart készülni, és 1923 augusztusában el is készült a „Memoria SPA”, vagyis az olasz-jugoszláv háború esetén alkalmazandó hadművelleti terv,¹⁰³⁵ akkor Mussolini 1927-es háborús felhívása mégsem volt akkora újdonság. 1923-ban viszont még egy adott mennyiségű hadosztálynyi erő kiállítása és felfegyverzése fontosabb volt a geopolitikai helyzethez való alkalmazkodásnál, hiszen teljesen kiszámíthatatlan volt ki a szövetséges, ki a semleges és ki az ellenséges fél. Az 1927. VII. 17-ei bejelentés jelentőségét pont az adta, hogy a hadművelleti osztály ekkor már a külpolitika által előkészített szövetségi rendszerben gondolkodott, és összhaderőnemi szintű mozgósítási, és hadművelleti tervek elkészítését írta elő. A körvonalazódó olasz szövetségi rendszer viszont nem volt eléggé szoros ahhoz, hogy az 1926-ra elkészült, és már az albániai hadszíntérrel is foglalkozó haditerveket átdolgozzák 1927 tavaszán, mivel a Hadügyminisztérium hadművelleti osztálya nem számolt egyik szövetséges állam fegyveres hozzájárulására se.¹⁰³⁶

Ebben a szellemben kötötték a Badoglio-Averescu egyezmény, és ebben a szellemben folytatott megbeszélést Bethlen Mussolinivel 1927. IV. 6-án. Egy szó se volt konkrét katonai szövetségről. Ennek megfelelően az olasz–magyar együttműködés is eleinte csak a hadseregfejlesztésre, a kereskedelmi egyezményekre, és a külpolitikai konzultációra korlátozódott. A további együttműködésnek csak a lehetősége volt meg, és cseppet sem volt szükségeszerű a katonai kapcsolatok továbbfejlesztése.

A diplomáciai együttműködés első lépései se bizonyultak túl eredményesnek. Még az 1927. IV. 4-ei megbeszéléskor Bethlen pedzegette az olasz–német együttműködés gondolatát, illetve próbálta megtudni Mussolini milyen feltételek teljesülése esetén egyezne bele az Anschlussba.¹⁰³⁷ Erre a beszélgetésre vezethető vissza az az olasz jóváhagyás, melyre hivatkozott Bethlen, amikor 1927. XII. 6-án Genfben beszélt Stresemannal.¹⁰³⁸ Bethlen az olasz–német viszony javításán munkálkodott, és annyit sikerült elérnie, hogy Stresemann szóbeli ígéretet tegyen az Anschluss esetén a Brenner-határ garantálására, miután az olaszok nyilvános ígéretet tesznek a dél-tiroli helyzet javítására, és erről a tetteik is tanúskodnak.

1031 Biagini – Gionfrida 1997. n. 10-19.

1032 Biagini – Gionfrida 1997. n. 20-33.; Igazából a hadművelleti osztály francia viszonylatban védekező és támadó hadmozdulatokra is készített terveket, de ezek csak részeredményekre törekedtek (pl. az olasz szigetek védelmére, Korzika elfoglalására, vagy egyes francia partvidéki területek megszerzésére). Minniti 2000. 46-47.

1033 Stefani 1985. 189-190.

1034 Minniti 2000. 39.

1035 Minniti 2000. 40.

1036 Minniti 2000. 44-48.

1037 IET IV. n. 22.

1038 IET IV. n. 51.

Amikor Bethlen erről XII. 12-én beszámolt Velencében Grandinak, ez utóbbi természetesen nemet mondott, hiszen Olaszországnak sokkal rosszabbul jött volna ki a megegyezésből, mint Németország.¹⁰³⁹ Stresemann már korábban is tapasztalta, hogy az olaszok francia-ellenes céllal próbálnak megegyezni a németekkel. Ennek hangot is adott XII. 6-án. Egy ilyen lépés viszont a teljesítési politika feladását jelentette volna, és ebből Németország semmiképpen se jöhetett volna ki győztesen 1927 végén. A Bethlennel szembeni figyelmességre vall, hogy XII. 6-án megfogalmazott legalább egy javaslatot, és nem mondott kerek pereg nemet. Grandi természetesen azt akarta, hogy a megszorult Németország keresse az olaszok segítségét, és a németek tegyenek engedményeket, ne az olaszok. Berlin viszont nem kívánt egy nálánál gyengébb erő segítségét kérni, inkább mindkét fél kívárt. Az olasz külpolitika egészen 1930-ig nem is kívánt együttműködni a németekkel, és a Bethlen -féle „tengely” gondolata egészen 1936-ig irreálisnak tűnt, de akkor se úgy valósult meg, hogy Bethlen elképzelte.

Ezzel a magyar diplomácia is tisztában volt, hiszen Hory 1928. III. 12-ei jelentésében írja, hogy „Kánya benyomásai és a római kijelentések alapján igen hálátlan feladat volna Róma és Berlin nézeteltéréseinek áthidalására vállalkozni. A magyar diplomácia szerepe csupán a német–olasz reláció nem hivatalos úton történő propagálására szorítkozhat.”¹⁰⁴⁰

A SZENTGOTTHÁRDI INCIDENS ÉS HATÁSA AZ OLASZ–MAGYAR KATONAI KAPCSOLATOKRA

A) AZ 'ANDES' AKCIÓ

A hadseregfejlesztésben kifejtett olasz segítség részeként került sor az olaszországi magyar vezénylesekre, és tanulmányutakra, melyek a Prónay -féle delegáció római tartózkodása során átadott emlékeztető eredményeképpen indultak meg. A barátsági szerződést követő olasz parlamenti delegáció budapesti tanulmányútja után kezdődött el a katonai előképzéssel foglalkozó ifjúsági szervezetek közötti együttműködés. Szintén a barátsági szerződés folyamánya volt egy sor gazdasági tárgyalás is, mely az első világháborús követelések rendezésére törekedett. Az persze már egyéb gazdasági, és politikai okokra vezethető vissza, hogy a Szerényi József -féle 1927. XII. 10-ei egyezmény végrehajtására csak 1932 novembere után került sor.

A hadseregfejlesztésre vonatkozó ígéret része volt az olasz hadianyag Magyarországra szállítása, melynek első ismert eredménye volt az 'Andes' akció.

A fegyverszállítás gondolata már az 1927. IV. 5-ei szerződés aláírása előtt is foglalkoztatta az olaszokat. Legalábbis erre utal Badoglio 1927. III. 20-ai közlése Horynak, akinek kifejtette mit javasol egy esetleges olasz-jugoszláv összecsapás esetén, majd megemlítette, hogy a Magyarországnak szánt fegyverek szállítása Ausztrián és Románián keresztül fog zajlani.¹⁰⁴¹ Március végén még az olasz–román viszony lehetővé tette volna mindezt, de április végére ez már egyre valószínűtlenebbnek tűnt, vagyis maradt egyedüli megoldásként Ausztria.

Bethlen 1927. IV. 15-én reggel hagyta el Olaszországot,¹⁰⁴² majd 1927. IV. 23-án megköszönte Mussolini fegyverszállításra vonatkozó felajánlását, és nyugtázta Mussolini javaslatát, hogy Olaszországban történjen a hadianyag felújítása.¹⁰⁴³ Mussolini 1927. IV. 27-ei

¹⁰³⁹ IET IV. n. 53.

¹⁰⁴⁰ MNL K 63 177. csomó, 1928-21/27- 34

¹⁰⁴¹ IET IV. n. 16.

¹⁰⁴² ACS PCM 1927 1-16-1470.

¹⁰⁴³ DDI VII/5 n. 157.

válaszában a fegyverek felújításának költségének kifizetését a szállítás utánra halasztotta, és biztosította Bethlent, hogy az összeg semmiképpen sem lesz magasabb az 1927. IV. 6-én említett 6-7 millió líránál.¹⁰⁴⁴

Bethlen egy 1927. VII. 11-ei levelében arra kérte Mussolinit, hogy fogadja Prónay miniszterelnökségi államtitkárt, akit Bangha Imre ezredes fog kísérni.¹⁰⁴⁵ Bangha akkor a HM 3/a osztályának volt a vezetője, vagyis a Honvédség fegyverzetéért felelt.¹⁰⁴⁶ Feltételezhető, hogy miközben Prónaynak a vezényléseket kellett előkészítenie, addig Banghának a hadianyag-szállítással kapcsolatban kellett volna tárgyalnia. Végül Bangha valószínűleg nem utazott el a Prónay -féle delegációval októberben, ugyanis neve nem szerepel a delegáció tagjainak a listáján.¹⁰⁴⁷ Ettől függetlenül Mussolini 1927. VII. 21-én megígérte, hogy Bethlen küldöttét tájékoztatják a szükséges részletekről, és az anyag 1928-ban szállítható lesz.¹⁰⁴⁸

1928. I. 1-jén az első ismert olasz hadianyag-szállítmányt Szentgotthárdnál leleplezték az osztrák határőrök,¹⁰⁴⁹ és az esetből nemzetközi botrány lett. A szállítást rosszul készítették elő. Erről tanúskodik, hogy nem találtak ki előre koherens fedőtörténetet, és a magyar diplomáciának utólag kellett egyezkednie a lengyelekkel, hogy azok találjanak egy hamis címzettet a szállítmánynak.¹⁰⁵⁰ Mellesleg Schindler 1927. VI. 25-ei, 120/1927. sz. jelentésében beszámol arról, hogy felkereste egy általa csak S. úrnak nevezett fegyverkereskedő, aki szintén be akart szállni a Honvédség felfegyverzésébe. S. úr 1928. VI. 4-én is felkereste Schindlert, és tudott az 'Andes' akcióról, illetve újabb olaszországi hadianyagot akart eladni. Ezek szerint az olaszországi fegyverraktárak tartalma nem mindenki számára volt titok, vagyis nemcsak a szervezés volt rossz, hanem az olasz titoktartás is kívánnivalót hagyott maga után.¹⁰⁵¹ A magyarázkodás során a magyar Külügyminisztériumnak oda kellett figyelnie, hogy hagyja ki az ügyből az olasz követeket, mivel az olasz Külügyminisztérium nem kívánt belekeveredni a botrányba.¹⁰⁵² Olasz részről olyan nagy volt a titkolózás, hogy eleinte a Nemzetek Szövetsége melletti olasz főtítkárhelyettest, és a főtítkárság olasz katonatisztjét se tájékoztatták a szükséges lépésekről.¹⁰⁵³

1928. I. 17-én valószínűleg kicserélték a hadianyagot,¹⁰⁵⁴ 1928. I. 20-án Bethlen vissza akarta szállíttatni Olaszországba a vagonokat, de ezt Seipel kancellár nem engedélyezte, mivel félt, hogy őt is hibáztatni fogják majd a botrány eltussolásával, miközben éppen a végéhez közeledett az ausztriai SzKEB munkája.¹⁰⁵⁵ Ekkor Grandi csodálkozásának adott hangot, hogy még nem került megsemmisítésre a szállítmány,¹⁰⁵⁶ és 1928. I. 27-én a római Külügyminisztériumban megbeszélték a szükséges lépéseket: az anyagot vissza kell szállítani, és ha ez nem megy, akkor meg kell semmisíteni.¹⁰⁵⁷ A visszaszállításra már nem kerülhetett sor, csak annak megsemmisítésére,¹⁰⁵⁸ ugyanis 1928. II. 3-án a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a kisantant államok nevében kérte a Nemzetek Szövetségét, hogy vizsgálja ki az

1044 DDI VII/5 n. 167.

1045 DDI VII/5. n. 321.

1046 Szakály 1984/2. 360.

1047 ACS PCM 1927 3-14-4229.

1048 DDI VII/5 n. 333.

1049 IET IV. n. 58, 59.

1050 IET IV. n. 60/b, 63/a, b.

1051 HL 2. Vkf. osztály 1928 20 625/titkos

1052 IET IV. n. 63/b.

1053 IET IV. n. 68.

1054 MNL K 64 1928-23-28.; Nemes 1964. 91.

1055 IET IV. n. 69/a, b.

1056 MNL K 74, 51, 7. Hory 1928. I. 23. 21:00, 34. sz. szjt.

1057 IET IV. n. 72.

1058 Nemes 1964. 94.

esetet.¹⁰⁵⁹ Az investigációs bizottságba semleges országok képviselőit választották.¹⁰⁶⁰ Jelentésük alapján a Népszövetség Tanácsának 1928. VI. 5-6-ai titkos ülése csak kisebb mulasztásokat állapított meg,¹⁰⁶¹ vagyis az ügyet sikerült komolyabb bonyodalmak nélkül eltussolni. Ez persze nem csökkenti annak a ténynek a súlyosságát, hogy a kisantantnak egy újabb vádja nyert bizonyosságot. A nemzetközi presztízsveszteség se elhanyagolható, hogy a közvetlen katonai ellenőrzés megszűnését követően egy éven belül már investigációs eljárásra volt szükség Magyarországon.

Persze mindenki levonta a maga következtetését: Mussolini és Bethlen számára is világossá vált, hogy Ausztrián keresztül nem biztonságos a hadianyag szállítása.¹⁰⁶² Guariglia nyersen kimondta a fájdalmas igazságot: a felfegyverzés nem lehetséges, amíg a jelenlegi országhatárok fennállnak, fegyvertelenül pedig Magyarország inkább teher Olaszország szempontjából, így ezt a szövetséget az olaszok nem igen fogják forszírozni.¹⁰⁶³ A legkevesebb európai problémára törekvő, és a magyarországi olasz politikával amúgy sem túlságosan szimpatizáló Guariglia részéről egy ilyen megnyilvánulás cseppet sem volt meglepő, különösen annak ismeretében, ahogy próbálta elszabotálni az olaszországi magyar vezénylések ügyét.¹⁰⁶⁴

Mussolini viszont másképpen gondolta, és számára nem Olaszország magyarországi elköteleződésének csökkentése, hanem növelése tűnt a hasznosabb politikának. Ennek lett az eredménye Bethlen és Mussolini 1928. IV. 2-ai milánói találkozója.

B) BETHLEN ÉS MUSSOLINI MILÁNÓI TALÁLKOZÓJA ÉS A MEGBESZÉLÉS KÜLPOLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1927. XI. 22-ei olasz–albán védelmi szövetségi szerződés az 1927. XI. 11-ei francia–jugoszláv barátsági szerződést követte.¹⁰⁶⁵ Ezzel hivatalossá vált a jugoszláviai francia, és az albániai olasz szövetségesi státusz. Annak ellenére, hogy Mussolini a franciák passzivitásáról próbálta meggyőzni Horyt és Schnidlert,¹⁰⁶⁶ a francia–jugoszláv megegyezés megerősítette a kétfrontos háború veszélyét. Ettől Diaz és Thaon di Revel 1923-ban, Badoglio pedig 1925-től óvta Mussolinit. Badoglio már attól is irtózott, hogy hivatalosan figyelembe vegye a kétfrontos háború lehetőségét, hiszen ez Olaszország számára csakis vereséggel végződhetett.¹⁰⁶⁷ Badoglio általános vezérkari főnöki minőségében olyan pénzügyi becsléssel állt elő, mely világossá tette, hogy az olasz államkassza már abba is beleroppanna, ha csak egy Jugoszlávia elleni háborúra kellene felkészülni.¹⁰⁶⁸ Tőle függetlenül Ferrari tábornok, a szárazföldi erők

1059 IET IV. n. 75. Az olasz hatóságok 1928. III. 5-ével már egy fiktív vizsgálatot is összeállítottak az állítólagos fegyvercsempészet ügyében, vagyis az investigációs kérelem hatására olasz részről is lepapíroztak mindent, hogy ne legyenek elvarratlan szálak. DDI VII/6 n. 141.

1060 IET IV. n. 94.

1061 IET IV. n. 123.

1062 Bethlen már 1928. I. 30-án különféle javaslatokkal állt elő, hogy miként lehetne elkerülni az osztrák vasutak igénybevételét. DDI VII/6 n. 73.

1063 IET IV. n. 95.

1064 ASDMAE AP (1919–1930), 1764, 8167. De Marsanich vagy Guariglia beszámolója Mussolininek az 1928. II. 14-ei megbeszélésről [dátum és aláírás nélkül]

1065 Szövegüket l.: Halmossy 1983. 272-275, 276-279.

1066 MNL K 64 1927-23-658. Hory 1927. XII. 8., 174. pol. sz.

1067 Az 1928. I. 12-22-e közötti hadgyakorlaton is csak a „keleti hipotézis”-re adandó olasz választ volt hajlandó tesztelni. Minniti 2000. 53-54.; Biagini – Gionfrida 1997. n. 14.

1068 A szárazföldi erőknek 42 gyalogsági hadosztályra, és 270 ezer főre lett volna szüksége, miközben 1927-ben csak 160 ezret hívtak be. A légierőnek 100 repülő századnyi bombázó, felderítő és vadászrepülő kellett volna (1928-ban a légierő 92 repülő századdal rendelkezett), és a flottát legalább 2 új gyorscirkálóval, 16 torpedórombolóval és 8 tengeralattjáróval kellett volna felszerelni. Minniti 2000. 55.; AUSSME H–6, 2, 12. Badoglio 1928. III. 30., 106 R/m. sz.

vezérkari főnöke is tiltakozott a lehetetlen feladat miatt, és miután tiltakozása nem került meghallgatásra, lemondott. Lépése annyira váratlan volt, hogy lehetséges utód hiányában 1928. II. 15-től 1928. VII. 29-ig beosztása betöltetlen maradt. Badoglio vonakodása is megkapta a „jutalmát”: miután botrányos méreteket öltött ellentéte a Mussolini -féle elgondolást képviselő hadügyi államtitkárral, Ugo Cavalleróval, Mussolini 1928. XII. 28-tól 1933. XII. 31-ig „számúzta” Rómából és kinevezte Líbia kormányzójává.¹⁰⁶⁹

Badoglio távozása végül csak formalitásnak bizonyult, ugyanis hivatala a gyarmatokon is folyamatosan tájékoztatta a folyó ügyekről, így távolról is el tudta végezni az általános vezérkari főnöki munkát. Sőt, 1928. XI. 24-ei kinevezésétől Pietro Gazzera hadügyi államtitkár, majd 1929. IX. 12-től hadügyminiszter, Badoglióval összhangban a háborús szölamok mérséklésére, és a hadsereg költségvetésének növelésére, illetve a minél nagyobb méretű fejlesztés megvalósítására törekedett.¹⁰⁷⁰

Habár Gazzera egyetértett Badoglióval abban, hogy az olasz hadsereg nem alkalmas támadó hadműveletek kivitelezésére, 1929 elején szakítani akart Badoglio struccpolitikájával. Badoglio még a kétfrontos háború lehetőségének a megfontolásától is irtózott, mivel attól félt, hogy egy erre az esetre kidolgozott haditervre hivatkozva akár a hadsereg ilyen jellegű alkalmazása is szóba kerülhet. Gazzera pont azért állt ki a kétfrontos háborúra történő felkészülés fontossága mellett, mert azzal, hogy nem beszéltek róla, a veszély továbbra is fennállt, vagyis muszáj volt kidolgozni a szükséges haditerveket. Legfeljebb Gazzera ezek megvalósíthatatlanságára hivatkozva továbbra is törekedhetett a háborús szölamok mérséklésére, és sürgethette újabb pénzügyi források biztosítását. Ezzel Badoglio is egyetértett, így 1929 elejétől az olasz hadműveleti osztály tervei fölötti marakodás csak látszat volt, és valójában a teljes olasz katonai vezetés újabb források megszerzésére törekedett.¹⁰⁷¹

Miközben az olasz katonai vezetés hivatalos formában is tudomásul vette a kétfrontos háború veszélyét, Badoglio az olasz Külügyminisztériumra hárította a probléma kivédésének feladatát. A diplomáciai előkészítés sokkal praktikusabb szellemben folyt, és részben a balkáni olasz külpolitikában öltött testet. A frontok körvonalazódásával, és a háborús veszély csökkenésével 1928 elejére világossá vált, hogy bővíteni kell a baráti országok listáját, és valahogy csökkenteni kell a magyar–román ellentéteket. Ezúttal már az olasz–magyar diplomáciai együttműködés kibővítéséről volt szó, amire tökéletes apropó volt a magyar–török barátsági szerződés kötése.

A török külpolitika maximális célként egy olyan balkán-szerződést akart létrehozni, melyben Törökország is részt vesz. Amennyiben ez nem megvalósítható, a törökök a Balkán megosztottságát akarták fenntartani, és egyik nagyhatalom túlsúlyát sem nézték jó szemmel. Mivel a Balkánon főleg a franciák és az olaszok osztozkodtak, Ankarának csak azt kellett eldönteni melyik fél mellett teszi le a voksot. A jugoszláviai, és romániai francia térnyerés, illetve Athén francia szimpátiái miatt az olaszokra esett a választás. Ankara nem akart egyenesen az olaszok karjaiba futni, vagyis a magyar–török barátkozást választották, hogy így az olaszokhoz is közeledjenek, de ne kelljen véglegesen elköteleződniük. Ennek érdekében Tefvik Rusti bej török külügyminiszter 1927. XII. 20-án felajánlotta Tahy magyar követnek egy magyar–török barátsági szerződés kötését. A magyar Külügyminisztérium kitért az egyenes válasz elől, mert először ki akarta kérni Mussolini véleményét.¹⁰⁷² 1928. II. 11-én Tefvik Rusti bej újra visszatért az ügyre,¹⁰⁷³ ezt Bethlen és Mussolini Milánóban megtárgyalta,

1069 Minniti 2000. 55.

1070 Pelagalli 1989.

1071 Minniti 200. 58.

1072 IET IV. n. 56/a, b.

1073 IET IV. n. 78.

ahol Bethlen találkozott a török külügyminiszterrel is,¹⁰⁷⁴ és elkezdődött az olasz–magyar külpolitikai együttműködés a balkáni államok irányában.

Bethlen és Mussolini 1928. IV. 2. és 6-ai milánói találkozáskor ugyanis Mussolini felvázolta milyen jellegű együttműködést kíván Török-, és Görögországgal, melybe Bulgáriát, majd később Romániát is bele kellene vonni. A román–magyar viszony javítása, és egy megneemtámadási szerződés kötése érdekében a lengyel Külügyminisztérium segítségét kellett kérni, és az ausztriai helyzetet egy jobboldali kormány hatalomra segítségével kellett megváltoztatni. Az olasz–jugoszláv konfliktus jegyében pedig minden lehetséges eszközzel elő kellett segíteni a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság felbomlását. Konkrétan a magyar felfegyverzés ügyében Mussolini ígéretet tett a katonai kölcsönre, támogatta Bethlen légierős terveit (repülőgépek vásárlása, és pilóták kiképzése), és továbbra is napirenden volt az olasz fegyverszállítmányok eljuttatása Magyarországra.¹⁰⁷⁵

A megbeszélés tehát a magyarországi felfegyverzés további támogatása mellett sokkal aktívabb magyar részvételt helyezett kilátásba az olasz külpolitikai kapcsolatok javítása céljából: az ausztriai beavatkozást Magyarország koordinálta, és a magyar diplomácia számottevő segítséget nyújtott az olasz–török–görög szerződések létrehozásában. A „pacte à trois” végülis a görögök húzódkodása miatt nem alakult át blokká, ugyanis Venizelosz nem volt hajlandó összekötni az addig aláírt barátsági szerződéseket. Az olasz sikert kétségessé tette, hogy a bulgáriai francia kapcsolatok lehetetlenné tették a csatlakozást egy olasz vezetés alatt álló balkáni tömörüléshez.¹⁰⁷⁶ Mellesleg az olasz–görög–török együttműködés megbízhatatlanságának volt a jele, hogy 1929 elején Venizelos megállapodott Jugoszláviával a szaloniki kikötő használatáról, és béke esetén engedélyezte Szalonikin keresztül a fegyverszállítást.¹⁰⁷⁷ Természetesen ettől kezdve magyar és olasz részről is árgus szemekkel ellenőrizték a jugoszláv fegyverszállítmányokat.¹⁰⁷⁸ 1930/31 fordulóján Athén végleg elveszett Olaszország számára, és ekkortól az olasz külpolitika csak arra törekedett, hogy ha már nem szövetséges, akkor legalább ne csatlakozzon egy ellenséges szövetséghez.¹⁰⁷⁹

A MILÁNÓI TALÁLKOZÓT KÖVETŐ KÜLPOLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉS KATONAPOLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

Miközben a milánói találkozás során lefektetett célok alkalmasnak tűntek a magyar és olasz külpolitikai helyzet javítására, egyedül a jugoszláviai és az ausztriai beavatkozásnak volt közvetlen kihatása az olasz–magyar katonai kapcsolatokra. A milánói találkozás szelleme, és a tény, hogy Mussolini az együttműködés elmélyítését, és nem meggyengítését választotta, közvetve szintén a katonai kapcsolatok szorosabbá válását eredményezte. A folyamat viszont lassú volt, és nem zajlott le spontán módon. Erre a legjobb példa, hogy az olasz és magyar külképviseletek, és ezen belül a katonai attasék együttműködése cseppet sem változott.

Az olasz és magyar katonai attasék kapcsolatai mindig személyesek voltak, és a római, illetve a budapesti központ csak az átadható információ mennyiségének meghatározásával szabályozta ezek működését. Például Bukarestben már 1927-ben egy jól működő munkakapcsolat létesült Ruszkay Jenő alezredes és Luigi Mercalli ezredes között. Mellesleg Mercalli már azelőtt tisztában volt Ruszkay valódi funkciójával, hogy Ruszkay katonai attasé

1074 IET IV. n. 109.

1075 IET IV. n. 103.

1076 Ormos 1971. 145-147.

1077 Gooch 2011. 111.

1078 DDI VII/7. n. 538.

1079 DDI VII/6. n. 429.; DDI VII/7. n. 480.; DDI VII/10. n. 14.

lett volna.¹⁰⁸⁰ Bukarestben nem ez volt az egyedüli ilyen jellegű munkakapcsolat, hiszen Ruskay hamar megtalálta a román vezérkar korrumpálható elemeit, és 1926-ban a német követséggel felesben megvette a lengyel–román katonai konvenció teljes szövegét.¹⁰⁸¹ Az egy állomáshelyen szolgáló olasz és magyar katonai attasék sikeres munkakapcsolatának tökéletes ellenpéldája Mario Roatta ezredes varsói olasz katonai attasé, aki 1928 elején érdeklődött Bálinth ideiglenes ügyvivőnél a francia–lengyel-kisantant tárgyalásokról. Az ügyvivő a magyar katonai attaséhoz irányította Roattát, aki feltételezhetően nem tudta, hogy eredetileg is Andorka Rezső őrnagyot kellett volna keresnie. Ez azért is furcsa, mert Andorka 1927 XII. 14-től eleve katonai attaséként kezdte meg varsói szolgálatát!¹⁰⁸² A katonai attasék együttműködéséről több dokumentum is fennmaradt pl. a londoni,¹⁰⁸³ belgrádi,¹⁰⁸⁴ szófiai és ankarai,¹⁰⁸⁵ illetve prágai¹⁰⁸⁶ katonai attasék jelentései között. Érdekes részlet, hogy a '30-as évek első felében a prágai magyar katonai attasé biztosan együttműködött a müncheni olasz közzeggel is.¹⁰⁸⁷

Annak ellenére, hogy 1928 végére egyre több vezénylésre került sor, és több hadgyakorlatra is érkezett meghívás, egyik fél sem érezte megfelelőnek az olasz–magyar katonai kapcsolatokat. Schindler 1928. XI. 22-ei jelentésében többek között Neurath római német nagykövet szavait idézte, miszerint az olasz barátságtól ne várjanak sokat a magyarok. A Vkf-2. osztály hozzáfűzte a jelentéshez, hogy a híryanag és a felderítés terén az olaszok nem eléggé közvetlenek és nem annyira bizalommal teliek, amennyire „a közös külpolitikai érdek megkívánná”. Valóban egyoldalú volt a viszony, az olaszok javára.¹⁰⁸⁸ Grandi 1929. májusi budapesti látogatásakor pedig az olasz katonai körök bizalmatlanságának adott hangot. Ezek szerint a magyar–német kapcsolatok olyan szorosak, hogy azok már akadályozzák a magyar–olasz barátság teljes kifejlődését, ugyanis felmerül a gyanú, hogy a magyarok elmondják a németeknek az olaszoktól kapott információkat.¹⁰⁸⁹

Grandi budapesti látogatásának idejére az olaszok már túltették magukat a franciaországi magyar vezénylés hírére,¹⁰⁹⁰ hiszen az olasz Külügyminisztérium tudta, milyen alapvető ellentétek álltak a francia, és a magyar külpolitika együttműködésének útjába, vagyis a franciák sohase versenyezhetek az olaszokkal a magyar politikai és katonai vezetés bizalmának elnyeréséért.¹⁰⁹¹ A szoros magyar–német kapcsolatok viszont folyamatosan aggasztották az olaszokat. Erre meg volt minden okuk, hiszen az 1928. áprilisi milánói megegyezés alapján immár a Szárazföldi Erők vezérkara hadműveleti osztályának Ausztriával is számolni kellett. Ausztria mögött viszont folyamatosan ott állt a német beavatkozás veszélye, így a hadműveleti osztály a kétfrontos háborúról szóló vita mellett talált időt arra, hogy egy német–osztrák fenyegetés esetére készítsen hadműveleti terveket. Az első német-

1080 HL 2. VKF osztály 1927. Sz./2535 „B” 1927. VII. 16.

1081 Árokay 1983/4. 587.

1082 MNL K 63 446. csomó 1933–49 (1928–374); Pritz 1994. 444

1083 HL L.K.A., 1, Stomm iratai, Stomm Ruskaynak, félhivatalos levél, 1932. XII. 16.

1084 HL 2. VKF osztály 1929. 19 145/Eln.; HL 2. VKF osztály 1931. 123 529/Eln.

1085 HL 2. VKF osztály 1931/Eln. 1931. IV. 31.; HL 2. VKF osztály 1932. 119 673/Eln. 1932. IV. 20.; u.o. 120 180/Eln.; u.o. 12 050/Eln.; u.o. 122 807/Eln.; HL 2. VKF osztály 1933. 118 433/Eln.

1086 HL 2. VKF osztály 1932. 123 293/Eln.; HL 2. VKF osztály 1935. 120 191/el.; u.o. 125 184/el.; u.o. 121 463/el.; u.o. 124 932/el.

1087 HL 2. VKF osztály 1935. 121 521/el.

1088 HL 2. VKF osztály 1928. 18 922/Biz.

1089 IET IV. n. 165/c.

1090 ASDMAE AP (1919–1930), 1767, 8187. Durini 1929. I. 19. 21:50, 309 R./20. sz. távirat.

1091 Az időről időre feltűnő hírek okozta nyugtalanságot, miszerint francia-barát fordulatot vett a magyar külpolitika, ezzel az indoklással mindig sikerült leszerelni. DDI VII/7. n. 508, 520. Bethlen 1930-as párizsi útjakor is hamar megértette az olasz Külügyminisztérium, hogy nem várható gyökeres változás az olasz–francia viszonyban. DDI VII/8. n. 465.

ellenes olasz hadműveleti terv már 1925 júliusában elfogadásra került,¹⁰⁹² amit az első hadiakadémiai évfolyam 1926-os hadgyakorlatán ki is próbáltak. 1927-ben egy másik hadgyakorlat is megvizsgálta az Anschluss után egyesült német erők kérdését, mely alapján elkészítették az osztrák–olasz határra vonatkozó 1A előzetes haditervet.¹⁰⁹³ 1928-ban ezt csak aktualizálni kellett. A haditervek 1929-es megújításakor is az 1928-as terveknek megfelelően kipreparált térképészeti anyagot használták fel, vagyis a haditerv szellemisége 1929-ben sem változott.¹⁰⁹⁴ Mindegyik felsorolt haditerv az osztrák–német fegyveres erők közötti együttműködésre számított, tehát az olasz vezérkar katonapolitikája 1929-ig bezárólag egy ellenséges osztrák–német koalícióval számolt. Az ismertett haditervekre az is jellemző, hogy akár egy jugoszláv beavatkozás lehetőségét is megfontolták, de sohase számoltak magyar részvétellel. Az olasz katonai körök által túlságosan szorosnak tartott magyar–német katonai kapcsolatok ismeretében ez cseppet sem meglepő.

Mivel a németekkel szembeni bizalmatlanság kiterjedt a magyar katonai vezetésre is, és ez legkésőbb Grandi 1929. májusi budapesti útja után Bethlen számára is nyilvánvalóvá vált, valamiféleképpen orvosolni kellett a problémát. A külpolitikai és a katonapolitikai együttműködés közötti különbségre reagálva az olasz Külügyminisztérium támogatta a katonadiplomáciai kapcsolatok szorosabbá válását, és a magyarok „németről olasz hitre térítése” volt a végső célja Álgya-Pap, Demény, Janky Kocsárd, Röder és Gömbös 1929-es olaszországi látogatásának is. Valószínűleg az olasz katonai vezetés bizalmának elnyerését Gömbös hadműveleti, fegyverzeti, nyersanyag-, ipar- és utánpótlásügyi, illetve élelmiszer- és a pénzügyi együttműködésre vonatkozó javaslata is elősegítette,¹⁰⁹⁵ hiszen a technikai együttműködés közvetve magyarországi hadiipari rendeléseket is hozhatott. A magyar és a német vezérkar közötti kapcsolat intenzitása nem csökkent, így logikus, hogy a legérzékenyebb anyagokhoz is hozzáférést biztosító hadműveleti együttműködésből nem lett semmi, de a fegyverzeti együttműködéssel párhuzamosan a hírszerzői együttműködés is javulni kezdett. 1931-ben pedig Gazzera jelezte, hogy a hírszerzés terén folytatott együttműködést „jónak tartja, elégedett Ruszkay ezredes ebbéli tevékenységével.”¹⁰⁹⁶

Az 1928-tól lehetővé váló, és 1929-től ténylegesen elkezdődő olasz–magyar katonai együttműködés fokozatosságára és korlátozottságára világít rá a nem hivatalos információszerzés gyakorisága. Pl. Schindler 1930. VIII. 2-án az 1930. 462. számú olasz törvény ismertetésével kapcsolatban jelentette, hogy az olasz hadsereg békeelhelyezését 1929 óta titkosan kezelik, és ezekhez csak részben jutott hozzá legális úton. A Hadügyminisztérium ugyanis csak hosszas tanácskozás után adtak meg Schindlernek a kívánt választ. Amire nem válaszoltak, az pedig személyes felderítés eredménye.¹⁰⁹⁷ Ez 1931-ben sem változott, ugyanis Schindler évi jelentésében írta, hogy az olasz légierőt 1931-ben átszervezték, a részletes és hivatalos szervezeti adatokat a légügyi miniszter nem bocsájtotta Schindler rendelkezésére, „Az adatok más úton való beszerzése azonban folyamatban van”¹⁰⁹⁸ Az 1930-as évek közepére viszont olasz–magyar viszonylatban a hírek megosztása vált jellemzővé, és a katonai attasé hivatalok közötti hírcsere is intenzívebbé vált. A németekhez fűződő felemás viszony itt is

1092 Minniti 2000. 43.

1093 Minniti 2000. 49.

1094 AUSSME L–10, 41, 2. Osztrák–német-ellenes háború esetén alkalmazandó haditerv. Valószínűleg 1928-ból.; AUSSME L–10, 104, 1. Osztrák–német-ellenes háború esetén alkalmazandó haditerv térképészeti része. 1928-ból. Ezek mind egy jóindulatú semlegességet tanúsító Magyarországgal számoltak, vagyis tényleges magyar segítségre nem számítottak. AUSSME H–6, 3, 1. Olasz–német háború esetén alkalmazandó haditerv, 1929.

1095 ASDMAE AP (1919–1930), 1765, 8178. De Astis 1929. X. 8., 2542/1038/A51. sz. postai távirat. Közli Oxilia 1929. X. 8-ai, 473. sz. jelentését. Ugyanazt, Gömbös állításának megerősítésével lásd: DDI VII/8 n. 55. Az olasz–magyar katonai kapcsolatok javulására l.: DDI VII/8. n. 54.

1096 HL 2. VKF osztály 1931. 123 199/Eln. 1931. X. 5.

1097 HL 2. VKF osztály 1930. 121 916/Eln.

1098 HL 2. VKF osztály 1932. 118 726/Eln. 388. f. 1932. II. 8.

érezte a hatását, de a nyitottság terén bizonyos fokú javulás volt megfigyelhető.¹⁰⁹⁹

Az olasz katonai vezetés magyarokról alkotott véleményének javulását az is elősegítette, hogy 1929-től Stresemann halálától kezdett megváltozni az olasz külpolitika véleménye a német hadseregről. Ez két részletben ment végbe. Mussolini még 1923 őszén ki akarta puhatolni hogyan reagálna Németország egy olasz-jugoszláv háború esetén. Stresemann elzárkózott mindenféle kalandor tervtől, így Mussolini elkönyvelte magában, hogy a Stresemann -féle külpolitikával semmit se lehet kezdeni.¹¹⁰⁰ Még 1929 júniusában is ebben a szellemben jelentette ki Gazzerának, hogy fölösleges gondolni bármiféle olasz–német katonai együttműködésre, hiszen a németeket teljesen lefegyverezték. 1930. V. 30-án viszont már Mussolini azt pedzegette Gazzerának, hogy a francia csapatok 1930. júliusi rajnai kivonulása után érdemes lesz figyelni a németországi eseményekre.¹¹⁰¹ Egy hónapra rá már Guariglia bizonygatta Grandinak, hogy Olaszország nem hagyhatja ki Németországot az érdekeiknek megfelelő, francia-ellenes közép-európai és balkáni blokkból, de a németekre egyelőre nem lehet számítani, mert a saját gazdasági és politikai helyzetük rendezésével vannak elfoglalva.¹¹⁰² 1930. XI. 6-án Gazzera felhívta Mussolini figyelmét, hogy Jugoszlávia bekerítéséhez a Mussolini által felsorolt Albánia, Ausztria, Bulgária, Görögország és Törökország mellett a németekre is szükség lesz. Velük viszont Mussolini addig nem tartotta lehetségesnek a megegyezést, amíg Németország össze-vissza sodródott.¹¹⁰³ Ezzel szemben 1930 decemberében Mussolini azt jelentette be Gazzerának, hogy Olaszország nem dolgozhat Németország érdekeivel szemben.¹¹⁰⁴

Az olasz külpolitika tehát 1930 decemberéig érlelte ki a maga német-politikáját.¹¹⁰⁵ A katonapolitika viszont már korábban döntött: Stojákovics Döme berlini katonai attasé 1929. III. 27-ei jelentésből ismert, hogy 1929 áprilisára várták Balbo érkezését és a Reichswehr a közeljövőben Rómába kívánta küldeni Wolfram von Richtofen századost, hogy tanulmányozza az olasz repülésügyet.¹¹⁰⁶ Stojákovics áprilisban már arról jelentett, hogy német repülők vannak beosztva az olasz légierőbe.¹¹⁰⁷ Valójában sokkal régebbre visszanyúló együttműködésről volt szó: Balbo már 1923-tól támogatta a Junkers, Fokker, és Fokker gyárak létesítését Olaszországban, hogy 1928. VII. 7-10-én Berlinben, majd pedig 1929 novemberében Rómában találkozzon Göringgel. Persze mindezt titokban, ugyanis Balbo és Göring első hivatalos római találkozójára csak 1931 májusában került sor.¹¹⁰⁸ Ebből is látszik, hogy az olasz hadvezetés korán elkezdte ápolni a németekkel a kapcsolatot, változó intenzitással, de támogatta a német felfegyverkezést, viszont mindezt a külpolitikai helyzet miatt titokban, és csak bizonyos korlátok között művelte. A németek ugyanis 1929-ben a magyarokon keresztül próbáltak összehozni egy hírcsere-egyezményt az olaszokkal, de nem jártak sikerrel.¹¹⁰⁹ Az olasz katonai minisztériumok tehát kihasználták, hogy a német hadseregnek megköti a kezét a békeszerződés, így egyféle technológiai transzfer keretében támogatták a tiltott fegyvergyárak működését, elősegítették az olasz katonai kultúra terjedését, de olyan külpolitikai kérdéseket felvető lépésekre, mint pl. egy hírcsere-egyezmény megkötése, már nem vállalkoztak. Az adott segítséget pedig az olasz érdekeknek megfelelően

1099 Vargyai 1983. 48.

1100 DDI VII/2 n. 360, 389.

1101 Pelagalli 1989. 1040-1041.

1102 DDI VII/9. n. 112.; u.a. in: Guariglia 1949. 111-127.

1103 Minniti 2000. 68.

1104 Pelagalli 1989. 1041.

1105 Ennek a jeleit Bethlen is észrevette, és értékelte: DDI VII/9 n. 400.

1106 HL 2. VKF osztály 1929 19 523/Titk

1107 IET IV. n. 165/a.

1108 Allegi 1992. 308.

1109 HL 2. VKF osztály 1930. szn/Eln. 1930. IV.

nyújtották, amit Gazzera az olasz hadsereg harckészültségének alacsony fokáról készített 1931-es jelentés ismeretében úgy fogalmazott meg, hogy azért kell hagyni fegyverkezni Németországot, hogy az a francia-kisantant blokk részéről minél nagyobb erőt kössön le.¹¹¹⁰ Végül ennek a szellemű együttműködésnek lett az eredménye, hogy 1932 tavaszán olasz kezdeményezésre von Bredow, a német Abwehrgruppe vezetője olasz–német hírszerzési együttműködésről tárgyalt Rómában.¹¹¹¹ „Andrea”, vagyis Vittorio Sogno ezredes szerint a németekkel olyan együttműködésre törekedtek, mint a magyarokkal, és az offenzív felderítésre helyezték a fősúlyt, Franciaország ellen.¹¹¹²

Az olasz hadvezetés tehát már 1923-tól ápolt német kapcsolatokat, és 1928-29-ben a légierő németországi aktivitása láttán Balbo megpróbálta azt olasz gyámság alá vonni. Az olasz katonai lehetőségek korlátozottságának tudatosulásával egy időben pedig az „ellenségem ellensége a barátom” elvnek megfelelően elterjedt a nézet, hogy egy ellenőrzött fegyverkező Németország valójában az olasz érdekeket képviseli, hiszen gyengíti a francia-kisantant blokkot. A németekkel szembeni olasz szimpátia növekedésével pedig a magyar–német katonai kapcsolatok is egyre elfogadhatóbbá váltak, ha azok nem veszélyeztették a magyar–olasz katonai kapcsolatokat. A magyar hadvezetés pedig állandóan biztosította az olaszokat lojalitásáról,¹¹¹³ amiről az olasz hadvezetés meggyőződhetett az 1929-es látogatások során, illetve az ezeket követően egyre intenzívebbé váló együttműködés kibontakozásával.

A technikai kérdésekben meglehetősen nagy szabadságot élvező, és egymással nem mindig kommunikáló minisztériumok, illetve vezérkarok tevékenységének eredményeképpen léphetett fel az az anomália, ami legjellegzetesebben az olasz–német civil és katonai együttműködés kapcsán merült fel: ideális esetben nem beszélhetünk önálló katonapolitikáról, ugyanis ez nem más, mint a civil felügyelet mellett alakított külpolitika katonai vetülete. Olaszországban viszont főleg a Légügyi- és a Hadügyminisztérium „technikai” jelleggel, és a civil külpolitikával csak végszükség esetén egyeztetve, független katonapolitikát folytatott, hogy majd a két viselkedési stratégia csak a Németországgal szembeni külpolitika változásával kerüljön újra összhangba egymással!

A) A DÉLSZLÁV KÉRDÉS

Az 1928. áprilisi milánói megbeszélés során Bethlen és Mussolini megállapodott a jugoszláv állam felbomlásának szükségességéről. Ezt a belső ellentétek felerősítésével, és propagandával kívánták megoldani. A propaganda egyik hatékony eszköze például a Belgrádot lejárató információk közlése volt.¹¹¹⁴ Egy ilyenbe a belgrádi magyar katonai attasé is besegített, ugyanis Hennyey Gusztáv őrnagy 1929. IV. 22-én jelentette, hogy a *Popolo d'Italia* 1929. IV. 14-ei és azt követő számában leközölt „csetnik utasítás” valódi, ő szerezte meg és adta át Sebastiano Visconti Prasca belgrádi olasz katonai attasénak. Ez utóbbi viszont közölte, hogy a publikálás tervszerűen történt, a görög-jugoszláv szaloniki és barátsági

1110 Minniti 2000. 72.

1111 HL 2. VKF osztály 1932. 119 344/Eln.

1112 HL 2. VKF osztály 1932. 119 746/Eln. Különben 1932 tavaszán Ruszkay is aláírt a németekkel egy hírszerzési és hírsere-megállapodásról szóló egyezményt. Hetés–Morva 1968. n. 74.

1113 Igazából csak meglehetősen feltételes lojalitásról lehet szó, ugyanis ez csak addig terjedt, amíg az olaszországi kapcsolat nem ártott a magyar–német katonai kapcsolatoknak. Valójában a magyar–olasz és magyar–német kapcsolatok egyensúlyozásáról lehet beszélni. Ennek egyik leglátványosabb példája volt, amikor 1931-ben III. Viktor Emánuel olasz király és Hindenburg német köztársasági elnök is egy-egy magyar ezred tiszteletbeli tulajdonosa lett. Az olaszországi átadási ceremóniára l.: MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Hory 1931. VI. 6. 18:00, 142. sz. szjt.

1114 L. pl. DDI VII/6. n. 65., mely a *Giornale d'Italia* 1928. I. 28-ai számában megjelentett cikk forrását jelöli meg, vagy DDI VII/8. n. 6.

szerződésre adott válasz volt. Az olaszoknak nem sikerült bizonyítani mindenki előtt a dokumentumok eredetiségét, vagyis csak fél sikert értek el a lejárató kampánnyal. Ennek következtében a magyar fél közvetlenül is beszállt az akcióba, mert adatokat adott a belgrádi amerikai követnek, Butler Wrightnak a Magyarország ellen irányuló csetnik („komitácsi”) szervezkedésről.¹¹¹⁵ Forster Pár belgrádi magyar követ 1929. IV. 22-én viszont azt jelentette a „csetnik ügyről”, hogy a publikálás visszafelé sült el. A követ személyes adatszolgáltatással meg tudott győzni az igazáról egy embert, de a publikálás után nem lehetett mindenkit külön-külön felkeresni. A követ jelentésére válaszul a VKF 1929. V. 8-án tájékoztatta Schindlert, hogy az ügyet lezártnak tekintik, adatokat nem szolgáltatnak, illetve az olaszok elrontották azzal, hogy nem egyeztettek a leleplezés módjáról, és Schindler magától ne hozza fel az ügyet.¹¹¹⁶ Ezzel az epizóddal, rögtön az első alkalom után véget is ért az olasz–magyar adatszolgáltatáson alapuló lejárató kampány. A katonadiplomáciai kapcsolatok ezt követően egyedül a szakmai információcserére szorítkoztak, legalábbis ami Belgrádot illeti. Eleinte ez eredményekkel kecsegtetett, ugyanis Visconti Prasca kiterjedt kémhálózatot működtetett, de 1929 decemberében a belgrádi hatóságoknak sikerült lefűlelni több tagját is a hálózatnak, amely a katonai attasé kiutasítását vonta maga után.¹¹¹⁷ Az utódnak, Amari ezredesnek egy teljesen új hálózatot kellett kiépítenie, mely korántsem bizonyult olyan hatékonynak, mint az elődjéé.

A külpolitikai együttműködés annál intenzívebb volt, ugyanis a jugoszláv állam igen hamar jelentős emigrációt „hozott létre”, és ennek a támogatása sokkal hasznosabbnak tűnt, mint bármely lejárató kampány. Az olasz külpolitika eleinte nem tudta melyik frakciót támogassa. A bécsi emigránsok már 1927-től keresték Róma támogatását. Az ottani horvát emigrációt összefogó szerveződés élén Stjepan Sarkotić, Ivan Perčević és Stjepan Duić állt, mind volt monarchiabeli vezérkari tisztek. Ők a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságon belül a horvát blokkal működtek együtt, viszont komoly ellentétek feszültek a blokkot ellenőrzés alatt tartó Stjepan Radić -féle parasztpárt, és a bécsi emigráció között. Mellesleg Radić az emigráció mellett a fasizmust és Olaszországot is vehemensen támadta. A horvát képviselők elleni 1928. VII. 20-ai belgrádi parlamenti merénylet viszont drasztikusan megváltoztatta a horvát parasztpárt céljait és a szeparatista nézeteket erősítette meg.¹¹¹⁸ Augusztus elején Ante Trumbić és Ante Pavelić is a horvát parasztpárthoz csatlakozott, ami szintén a horvátok elszakadási szándékaira engedett következtetni, így Radić halálát követően Mussolini Durinit és a berlini olasz nagykövetet, Luigi Aldrovandi Marescottit is megbízta a horvátországi események figyelésével,¹¹¹⁹ illetve kész volt menedéket biztosítani a horvát emigránsoknak, mondván Magyarország is ezt csinálja.¹¹²⁰ Augusztus és szeptember végén a berlini magyar és olasz követet is hivatalos formában felszólították, hogy működjenek együtt a horvát krízissel kapcsolatban.¹¹²¹ Mivel a budapesti követség szerint a magyarok nem osztottak meg velük minden információt horvát-ügyben, így Mussolini felhatalmazásával fizetett informátorokat kezdtek alkalmazni.¹¹²²

Vladko Maček, a horvát parasztpárt elnöke 1928 októberében Bécsben találkozott Apor Gáborral, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével, akit egy horvát felkelés támogatására kívánt rávenni. Apor támogatta az ötletet, de először kikérte Mussolini

1115HL 2. VKF osztály 1929. 19 944/Titk.; Visconti Prasca engedély kérésére lásd: DDI VII/7. n. 329.

1116HL 2. VKF osztály 1929. 13 371/Titk.

1117 A kémkedési ügyre, és annak kezelésére l.: DDI VII/8. n. 233, 244, 254, 257, 258, 264, 270, 290, 298, 299, 301, 302, 312, 318, 322, 330, 341, 354, 365, 370, 372, 373, 404, 413, 423, 490. DDI VII/9. n. 16.

1118 Sadkovich 1985. 408-409.

1119 Sadkovich 1985. 412-413.; DDI VII/6. n. 541.

1120 DDI VII/6. n. 534.

1121 DDI VII/6. n. 565.; DDI VII/7. n. 2.

1122 DDI VII/6. n. 550.

véleményét, aki ellenezte azt. Mussolini elvetette Bethlen javaslatát is, hogy fegyverezzék fel a horvátokat, annak ellenére, hogy Galli, a belgrádi olasz követ is a magyarokkal való együttműködést javasolta. Mussolini igazából a szoros olasz–magyar együttműködést ellenezte, inkább csak egy információcserét akart megvalósítani.¹¹²³ A későbbi események alapján feltételezhető, hogy Mussolini passzivitásának oka csupán az egészséges bizalmatlanság volt. Erre pedig meg volt minden oka, hiszen a horvát emigráció megosztottsága ismert volt, és egyáltalán nem volt biztos, hogy kit is érdemes támogatni.

Az 1929. I. 6-ai államcsíny, és a királyi diktatúra bevezetése elbizonytalanította a horvátokat, de 1929. január végén Ante Pavelić már Bécsbe utazott, hogy megvesse egy horvát emigráció alapjait. Pavelić valószínűleg egy horvát koalíciót képviselt, melybe a parasztpárt is beletartozott.¹¹²⁴ Ekkor viszont már az olaszok minden segítséget megadtak, ugyanis a goriziai, trieszti, fiumei, zárai prefektusok utasításokat kaptak a horvát menekültek befogadására.¹¹²⁵ Most, hogy az olasz hatóságok aktívan támogatták a horvát emigrációt, a magyar hivatalos álláspont a kivárás volt, és csak közvetett úton, vagyis rokonokon és barátokon keresztül nyújtott segítséget.¹¹²⁶ A horvát emigráció viszont továbbra sem volt egységes. Toni Schlegel, egy újságíró, és Sándor király egyik közeli tanácsadójának 1929. márciusi meggyilkolását követően 1929. IV. 29-én Pavelić megegyezett Ivan Mihailovval, az IMRO/VMRO¹¹²⁷ vezetőjével. Miután úgy tűnt, hogy Pavelić átvette a „macedóniai stílust”, hajlamosabbnak tűnt egy forradalom kirobbantására, így az olasz hatóságok újra mozgásba lendültek, és 1929. őszén Grandi és Gazzera is megfontolta a horvátok tényleges támogatását. Ebbe Magyarországot is bevonták, ugyanis 1929. X. 18-án Budapestre utazott Paolo Cortese, az olasz Külügyminisztérium „Horvát” hivatalának vezetője, hogy megállapodjon az együttműködésről.¹¹²⁸ Ez nem ütközött különösebb nehézségekbe, hiszen a magyarok már korábban is javasolták, hogy az olaszok fegyverezzék fel a horvát mozgalmakat. Ráadásul Apor Gábor 1929. VII. 23-án bolognai lakásában Pavelićcel is találkozott,¹¹²⁹ miközben Olaszországban egy Aporhoz hasonló kaliberű személy nagyon sokáig erre nem volt hajlandó. Pavelić csak 1932-ben hozta létre az első usztasa táborokat Olaszországban.¹¹³⁰ Eközben Gömbös honvédelmi miniszterként Gustav Percec kérésére jóval korábban keresztülvitte egy magyarországi usztasa-tábor létrehozását. Ennek a célját pedig az 1929-es Apor-Pavelić megállapodás határozta meg: a merényletek résztvevői itt leljenek menedékre.¹¹³¹ A magyar jóváhagyás megszerzését követően tehát egészen 1932-ig Olaszország a háttérben maradt, és Magyarországon keresztül küldte a fegyvereket, és a horvátoknak szánt egyéb segítséget.¹¹³²

1929-től az olasz támogatás nem kizárólagosan Pavelićnek szólt. Rómában őt úgy kezelték, mint a Vladko Maček, Ante Trumbić és Ivan Pernar -féle zágrábi horvát

1123 Sadkovich 1985. 414-415.; DDI VII/7. n. 24, 29, 37, 39, 43, 45, 47, 51, 69, 71, 92.

1124 DDI VII/7. n. 209, 214, 222.

1125 Sadkovich 1985. 416.

1126 DDI VII/7. n. 227.

1127 Internal Macedonian Revolutionary Organization, vagy Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija. A XIX. század utolsó éveiben alapított, macedóniai függetlenségért küzdő mozgalom, mely az első világháborút követően egy Európa-szerte ismert terror szervezetté nőtte ki magát. Főleg görög, bolgár és szerb területeken működött, de leghírhedtebb akciójukat Marseille-ben hajtották végre, amikor 1934. X. 9-én megölték Sándor jugoszláv királyt, és Barthou francia külügyminisztert.

1128 Sadkovich 1985. 418-421.; DDI VII/8. n. 129.

1129 Ormos 1984. 67.

1130 Sadkovich 1985. 421.

1131 Ormos 1984. 72.

1132 Az ACS AFM, JIA, JOB 305, T 586. 097 070-76 – informations aboute macedonian movement gyűjtő számos 1933-as postai táviratot tartalmaz, amit az olasz Küm. küldött a budapesti követségnek. Ezek alapján egy bizonyos Mazotti százados volt a Macedóniában tartózkodó olasz összekötő, akin keresztül az olasz Küm. Budapesten át továbbította az IMRO/VMRO-nak szánt segélyt.

„Direktórium”¹¹³³ által koordinált egyik horvát frakció vezetője. Csak azért kapott nagyobb súlyt Olaszországban, mert a Direktórium őt delegálta olaszországi kapcsolattartóként. Róma Pavelícen kívül August Košutićcal, Radić vejével, és a horvát parasztpárt külügyi felelősével is tartotta a kapcsolatot. Az első olasz pénzügyi segélyeket Pavelícnek és Mačeknek küldték. 1932-ben Juraj Krnjević, a fasizmust szintén ellenző genfi parasztpárti képviselő is kapott olasz pénzügyi támogatást. A magyar támogatás se volt kizárólagos, ugyanis legkésőbb 1930-ig Košutić egy hamis magyar útlevéllel utazott, illetve Krnjević is számos magyar kapcsolatot ápol.

Jellemző, hogy 1934-ben, amikor a marseille-i merénylet következtében internálták az usztasákat, és Pavelíct házi őrizetbe vették, az olaszok továbbra is tartották a kapcsolatot a horvát parasztpárt zágrábi vezetőivel. 1936-ban, amikor szétváltak Maček és Pavelić útjai, Mussolini találkozott Košutićcal, Maček személyes megbízottjával, hogy elintézzenek pár függő ügyet az usztasákkal együtt Liparira internált parasztpártiakkal kapcsolatban. Úgy, hogy Mussolini 1941-ig nem volt hajlandó fogadni Pavelíct. Mussolini tehát tisztában volt azzal, hogy a tömegek Maček, és nem Pavelić mögött állnak, így a horvát széparatizmus támogatásakor nem az ideológia, hanem a pragmatizmus határozta meg Olaszország kit biztosított a támogatásáról.¹¹³⁴

A másik legfontosabb jugoszláviai széparatista mozgalom a macedóniai volt, amit jórészt az Ivan Mihailov vezette IMRO/VMRO irányított. A magyar közegek próbálták előmozdítani Olaszország kapcsolatait Mihailov szervezetével, és 1930-ban Guariglia Hory jelenlétében tárgyalt is az egyik képviselőjükkal, de az olasz hatóságok a továbbiakban csak harmadik személyen keresztül voltak hajlandók érintkezni az IMRO/VMRO-val.¹¹³⁵ Mihailov 1934-ben is arról panaszkodott, hogy az olaszok levegőnek nézik, ami valószínű, ugyanis ha az usztasa merényleteket se fogadták örömmel, akkor az olaszok kifejezetten irtóztak az IMRO/VMRO taktikájától.¹¹³⁶ Ezek a különbségek elég látványosan mutatják, hogy a magyar álláspont sokkal merészebb volt, és sokkal agresszívebb hozzáállást tanúsított a jugoszláviai belső feszültségek növelése érdekében. Az olasz külpolitikának ugyanis nem merényletekre, hanem népi támogatással végrehajtott sikeres forradalomra volt szüksége. A horvátországi erőviszonyok tisztázása után pedig nyilvánvalóvá vált, hogy ez nem fog egyhamar bekövetkezni. Az ideológiai hasonlóság sem lehetett közös pont, hiszen a jugoszláviai királyi diktatúra centralizmusa sokkal közelebb állt az olaszországi fasizmushoz, mint a horvát parasztpárt, illetve az usztasák által is idealizált parasztköztársaság. Nem hiába, amint 1937-ben Milan Stojadinović meggyőzte Cianót, hogy hajlandó kiegyezni az olaszokkal, Róma azonnal feláldozta az usztasákat.¹¹³⁷ Mivel a magyar kormánynak a jugoszláv állammal, vagyis az azt összetartó belgrádi kormánnyal volt problémája, így nem lehetett szó semmiről, ami hasonlított az 1937-es olasz-jugoszláv megegyezéshez. A jugoszláviai széparatizmus támogatásának változó intenzitása tehát annak is betudható, hogy Magyarországnak mindenképpen fel kellett számolnia az egységes jugoszláv államot, miközben Olaszországnak egy előnyös megállapodás is megfelelt végcélként, vagyis a magyar hatóságok sokkal inkább érdekelték voltak a változásban, és ennek elérése érdekében hajlandók voltak sokkal jobban „bepiszkítani a kezüket”.

A horvát széparatista mozgalom támogatása tehát csak epizódszerűen volt olasz–magyar közös vállalkozás. Azon túl, hogy 1928-ban Mussolini húzódkodása miatt a két Külügyminisztérium se működött együtt, az is hónapról-hónapra változott, hogy éppen magyar, vagy olasz részről kapott több segítséget a horvát emigráció. Az esetenként

1133 1933-tól Pavelić helyettese, Mile Budak is tagja volt a Direktóriumnak.

1134 Sadkovich 1985. 422-423.

1135 Ormos 1971. 146.

1136 Sadkovich 1985. 424.

1137 Sadkovich 1985. 425.

előforduló együttműködést alkalmi megállapodások szabályozták, viszont legkorábban 1929 nyarától a magyar és az olasz vezérkar két fedőnévvel emlegetett tisztje között elindult egy olyan információcsere, mely biztosította a rendszeres olasz–magyar katonai kapcsolatot horvát ügyben. Az olasz tiszt „Ingegnere”, vagyis „Mérnök” néven írta alá jelentéseit, a magyar pedig a „Tattay” fedőnevet használta. Mindkettő valós identitása ismeretlen. A „Mérnök” valódi neve „A”-val kezdődött, és az 1919-es Romanelli-misszió idején Magyarországon tartózkodott. A magyar vezérkari tisztekhez fűződő kapcsolata akkorra datálható.¹¹³⁸ Tattay a Vkf-2. osztályon szolgált, neve már az 1926-os frankhamisítási botrány iratanyagában felmerül. Az usztasa ügyek operatív ügyintézőjeként rendszeres kapcsolatot tartott fenn a Horvát Emigráns Vezetőséggel.¹¹³⁹

B) AUSZTRIA

Az osztrák határ 1925-ig csak annyira érdekelte az olasz Hadsereg tanácsot, amennyi erőre volt szükség a dél-tiroli németek ellenőrzésére. Még az osztrák népszövetségi kölcson körüli tárgyalások kapcsán, 1923 márciusában Mussolini fizetség ellenében meg kívánta szerezni Seipel kancellártól a Brenner-Kufstein vasútvonalat, de ez utóbbi nem egyezett bele. Ebből is látszik, hogy a németországi fenyegetés elleni védekezés időről időre felmerült, de konkrét katonai lépésekről nem születtek tervek 1925. V. 1-jéig, amikor Mussolini utasította Badogliót egy Németország elleni hadműveleti terv kidolgozására. Az utasítás hátterében az állt, hogy 1925 tavaszán, a locarnói tárgyalások során Stresemann felvetette Rómában az Anschluss lehetőségét, amire válaszul Mussolini a Brenner-határ garantálását kérte. Ezt nem kapta meg, így Badogliónak lépnie kellett. A haditerv legkésőbb 1925 júliusára elkészült, és elfogadták, tartalma viszont ismeretlen.¹¹⁴⁰ Innentől kezdve egészen 1929 végéig az összes osztrák határra vonatkozó olasz haditerv egy egyesült osztrák–német fronttal számolt. Az 1930. január és március között elkészített Jugoszlávia ellenes, „Piano 6 B” elnevezésű haditerv viszont egy karintiai olasz áthaladással számolt, amit hivatalos formában végül az 1930. V. 5-én aláírt osztrák–olasz barátsági és békéltetési szerződés titkos katonai záradéka tett lehetővé.¹¹⁴¹ Az ellenséggként és katonai szempontból csak teherként számon tartott Ausztria szövetségessé válásában nagy szerepe volt az olasz–magyar együttműködésnek.

Az olasz–osztrák viszony 1927-ben felettébb változékony volt. Az olasz–magyar barátsági szerződés aláírását követően Seipel kancellár az olaszokhoz fűződő kapcsolatok javulását várta.¹¹⁴² Ennek ellenére az olasz–osztrák diplomáciai viszony olyannyira megromlott, hogy 1928 februárjában, a bécsi olasz követ, Giacinto Auriti visszahívásával majdhogynem meg is szűnt.¹¹⁴³ Ezt főleg az váltotta ki, hogy a dél-tiroli német lakossággal szembeni olasz bánásmódot nehezményezve, a német külpolitika által olasz-ellenes irányba kondicionált osztrák külpolitika az olasz belügyekbe avatkozott be. Legalábbis Mussolini szerint, ugyanis az első világháborút követő olasz liberális kormányok, és a fasiszta rezsim is az olasz őslakosság elnémetesített/elszlávosított elemeinek visszaolaszosításaként értékelte a szlovén és osztrák anyanyelvű új olasz állampolgárokkal szembeni bánásmódot. A hivatalos diplomáciai kapcsolatok mellett Mussolini 1926 és 1927 fordulóján felvette a kapcsolatot az amúgy dél-tiroli érdekek mellett kiálló Heimwehren vezetőjével, Richard Steidlével, aki 1927-ben egymás után tervezte az államcsínyeket,¹¹⁴⁴ és 1927 őszén Anton Rintelen, a stájer

1138 DDI VII/7. n. 539.

1139 Ormos 1984. 224.

1140 Minniti 2000. 43.

1141 Minniti 2000. 66., Jedlicka 1974. 94.

1142 DDI VII/5 n. 139.

1143 Di Nolfo 1974. 59.

1144 Di Nolfo 1974. 61.; DDI VII/5. n. 42, 43, 139, 168, 269, 321; DDI VII/6. n. 367, 410, 454, 487, 488, 560,

tartományi főnök is megkereste az olasz és a magyar Külügyminisztériumot, hogy azok támogassák mozgalmát.¹¹⁴⁵

A Heimwehren egy tartományilag és ideológiailag is tagolt jobboldali félkatonai szervezet volt, melynek eleinte egyedüli célja a „vörös veszély” elhárítása, illetve az Olaszországba került tiroli kisebbség védelme volt. A baloldali, ideológiailag egységes, és központilag szervezett Republikaner Schutzbundtól eltérően a Heimwehren felszerelése is változott tartományról tartományra. A Schutzbund 1926/27-es elbizakodott megnyilvánulásai, és a polgárháború közeli állapotokat eredményező 1927. júliusi bécsi események elbizonytalanították a konzervatív lakosságot, így erőre kaphatott az addig sok helyen háttérbe szorított Heimwehren.¹¹⁴⁶ Ehhez jól jött a külföldi segítség, így egyáltalán nem meglepő, hogy Walkó és Grandi 1927. IX. 10-én beszélt egy szocialista-ellenes osztrák kormány létrehozásának szükségességéről, és az ehhez szükséges együttműködésről.¹¹⁴⁷

1927 és 1928 fordulójára kétszeresen is magyar érdekké vált az ausztriai belpolitikai helyzet megváltoztatása. A szentgotthárdi fegyverbotrány nyilvánvalóvá tette, hogy az ausztriai vasútvonalak, vagyis az olasz fegyverszállítmányok első számú útvonala nem biztonságos, tehát elsősorban ezeket „meg kell tisztítani” a politikailag megbízhatatlan elemektől.¹¹⁴⁸ A magyarországi fegyverkezés olasz érdek is volt, így ez az érv az olasz külpolitikát is érdekeltté tette az ausztriai változásban. Ezen felül az osztrák szociáldemokrata erők a kisantant irányába orientálódtak, és egy kisantant-szövetséges Ausztria ténylegesen lezárta volna az egyedüli „szabad” határt, és teljessé tette volna Magyarország bekerítését.¹¹⁴⁹ Ez a magyar külpolitika ellehetetlenítését is jelentette volna, így muszáj volt ellene tenni valamit, amit Bethlen Durininek is kifejtett.¹¹⁵⁰ Olasz részről viszont azért nem volt megengedett egy ilyen lépés, mert az amúgy is francia, és csehszlovák szövetséggel kacérkodó Ausztria túlságosan erőssé tette volna a kisantantot, és a francia szövetségi rendszer semmiképpen se lehetett az olasz külpolitika célja.

Az olasz–német viszony javításához szükség volt a dél-tiroli olasz magatartás megváltoztatására. Aminek szükségességével is indokolható, hogy főleg magyar kezdeményezésre az olasz Külügyminisztérium nem Rintelennel, hanem Steidlével vette fel a kapcsolatot.¹¹⁵¹ Az 1928. áprilisi milánói találkozó során megerősítést nyert ez a külpolitikai célkitűzés, elkészültek a dél-tiroli helyzettel kapcsolatban a kedélyek megnyugtatóra szolgáló nyilatkozatok,¹¹⁵² így elkezdődhetett a Heimwehren felkészítése az osztrák belpolitikai irányváltás kierőszakolására. Eleinte kényszerűségből (1928-ban a bécsi olasz követség a feszült kapcsolatok miatt csak jelképesen üzemelt), majd a már kialakult rendszer hivatalos jóváhagyásával a bécsi magyar követség vált a Heimwehren kapcsolattartójává.

601; DDI VII/7. n. 17, 139, 428, 447. Steidle 1927. X. 15-től lett a Heimwehren szövetségi vezetője, előtte csak tiroli tartományi főnök volt. Steidle kinevezésekor a szervezet katonai parancsnoka Cletus von Pichler altábornagy, vezérkari főnöke pedig Waldemar Pabst őrnagy volt, aki viszont a német Stalhelm mozgalommal is kapcsolatot ápolt, és a német Külügyminisztériumtól is kapott fizetést. Kerekes 1973. 13.

1145 Murber 2010. 133.

1146 Murber 2010. 130-132.

1147 IET IV. n. 43.

1148 DDI VII/6. n. 5.

1149 Az 1927-ben aktuálissá vált baloldali hatalomátvétel esetén felmerült, hogy Burgenland területén létrejöhet a szláv korridor. MNL K 64 1927-20-352 és u.o. 1927-20-sz.n. dátum nélkül. Idézi: Murber 2010. 133.; 1928 márciusában a magyar vezérkar olyan információkat kapott, hogy a csehszlovák kormány tudtával és beleegyezésével az osztrák és csehszlovák szociáldemokraták között megállapodás jött létre egy esetleges konfliktus során teljesítendő támogatásról. MNL K 64 1928-20-214 Idézi: Kerekes 1973. 25.

1150 DDI VII/6. n. 56.

1151 Murber 2010. 133.

1152 MNL K 63 164. csomó, 1928-20/27-96. Hory 1928. VI. 26., 96/pol.sz.; MNL K 63 164. csomó, 1928-20/27-102. Hory 1928. VII. 7., 102/pol.sz.; DDI VII/6. n. 487.

Személy szerint ez a bécsi katonai szakelőadó, Janky Béla feladata volt,¹¹⁵³ aki a Honvédelmi Minisztériumon keresztül, de személyesen Bethlentől kapta az instrukcióit.¹¹⁵⁴ A fegyverek szállításáért Jaromi Djakow alezredes felelt. Az első terv szerint az 1928. X. 7-ei bécsújhelyi menetelésnek a „Marcia su Roma” mintájára egy politikai átrendeződést kellett volna elérnie. A bécsi rendőrfőnök, Johann Schober, a szervezet minden akciójáról tudott, és azt a bürokratikus állam kiépítéséhez használta fel. A menetelés olyan értelemben siker volt, hogy megtörte a Schutzbund egyeduralmát az utcákon, de nem sikerült sem a kormánypuccs, sem az alkotmánymódosítás kieroszakolása se. Ráadásul a sikertelen akcióra a Heimwehr elköltötte a teljes olasz szubvencióját,¹¹⁵⁵ miközben az epizód az osztrák bank 395.000 schillingjébe került.¹¹⁵⁶ A kudarc ellenére az olasz és a magyar támogatás se szűnt meg, sőt, a Seipel kancellár 1929. IV. 3-ai lemondását követő ideiglenes állapotok még intenzívebb együttműködést tettek szükségessé. Grandi 1929. májusi budapesti tárgyalásán is felmerült az ausztriai kérdés, amikor az olasz külügyminisztériumi államtitkár újabb pénzbeli juttatások folyósítására tett ígéretet.¹¹⁵⁷ Az olaszok figyelme Schobertre terelődött, akinek kormánya kerülve sikerült végrehajtani az irányváltást. Az olasz figyelem már gazdasági vonalon is jelentkezett, ugyanis a német gazdaság egyre komolyabb pozíciókra tett szert Ausztriában, miközben Olaszország eleinte csak a stíriai vízerőművekben volt érdekelt.¹¹⁵⁸

Ebbe a folyamatba illeszkedik egy olyan haditerv, mely a maga nemében egyedi, ugyanis nem volt se előzménye, se semmilyen utóélete: 1929 októberében a Szárazföldi Erők vezérkarának Hadműveleti osztálya összeállított egy haditervet arra az esetre, ha az egyesült csehszlovák-jugoszláv erők megszállnák Burgenlandot, létrehozva a szláv korridort, és az így teljesen bekerített Magyarország kénytelen lenne felvenni a harcot a megszálló erőkkel. A haditerv a Schobert-kormánytól várt jobboldali politikai erőeltolódás keretében lezajló Heimwehr-Schutzbund összecsapásokra adandó válaszként képzelte el a csehszlovák-jugoszláv beavatkozást. Ennek nem sok esélyét látták, de számoltak vele. A gyors megszállást részben a magyar vasútvonalak igénybevételével kívánták megoldani, a helyzet megoldását pedig az azonnali olasz katonai megszállást követően, egy a Nemzetek Szövetsége által létrehozott ausztriai olasz mandátumban látták. A megszállásnak lehetőleg megelőző jelleget kívántak biztosítani. Ez persze felvet pár kérdést, hiszen meglehetősen irreális az a feltételezés, hogy olyan gyorsan kell értesülni egy esetleges csehszlovák és jugoszláv hadműveletről, hogy távolabbról elindulva, nagyjából ugyanolyan mozgósítási feltételek mellett, és az egészről mit sem sejtő Ausztrián áthaladva meg lehessen előzni a csehszlovák és jugoszláv csapatokat.¹¹⁵⁹ Az igencsak abszurd szituációt feltételező hadműveleti tervnek ez az igazán gyenge pontja, és ez körülbelül mindent elmond az *opus* szerepéről: valószínűleg a hadműveleti osztály ezúttal túlságosan aggódott, és az ausztriai irányváltást katonailag is be kívánta biztosítani. Miután a Schobert-kormány tevékenysége tényleges ellenzés nélkül ment végbe, az idézett hadműveleti terv értelmét veszítette, és soha többet nem aktualizálták.

A helyzet pikantériáját az adja, hogy a két világháború közötti időszakban ez az egyedüli olyan ismert olasz hadműveleti terv, mely tényleges magyar segítséggel számolt, és a Gömbös

1153 Janky Kocsárd, a Honvédség főparancsnokának öccséről van szó, aki 1920–22 között hasonló összekötői szerepet töltött be Münchenben. Kerekes 1973. 12.

1154 DDI VII/6. n. 383.; Murber 2010. 134.

1155 Ez 1.620.000 líra, vagyis 600.000 shilling volt. IET IV. n. 165/a

1156 Jedlicka 1974. 92.

1157 Kerekes 1973. 38.; IET IV. n. 165/b.; DDI VII/7. n. 428, 447, 499, 501. DDI VII/8. n. 8, 12, 22, 26, 40, 44, 61, 62, 69, 97, 101, 111.

1158 Jedlicka 1974. 93. Nem ez volt az első és az utolsó olyan alkalom, hogy az olasz gazdasági érdekeket politikai tárgyalásokkal mozdították elő. Például 1933. VIII. 19-én Riccionében Mussolini és Dolfuss abban is megállapodott, hogy az osztrák civil légügyi társaságban Olaszország vegye át a Luftwaffe helyét. Suvich 1984. 137.

1159 AUSSME H–6, 3, 8. Esetleges olasz beavatkozás Burgenlandban. 1929 októbere.

által javasolt hadműveleti együttműködés elvetésével egy időben az olasz katonai szervek ennek a tervnek a közlésétől is tartózkodtak.

Már a Schobert-kormány kötötte meg 1930. V. 5-én Rómában az osztrák–olasz barátsági és békéltetési szerződést. Schobert római látogatása során Ausztria felfegyverzése is szóba kellett, hogy kerüljön, ugyanis 1930. I. 25-én az osztrák honvédelmi miniszter egy dossziét adott át a kancellárnak, amiben az olasz támogatást kérte egy milícia-rendszer felállítása és az összes olasz kézben lévő hadizsákmány, illetve modern felszerelések átadása miatt.¹¹⁶⁰

A szabad karintiai áthaladást garantáló egyezményt korábban kötötték, és ez valójában csak hivatalos megerősítést nyert a titkos katonai záradékkal. Erre utal, hogy a korábban említett „Piano 6 B” elnevezésű haditerv az áthaladást már 1930 első hónapjaiban tényként kezelte. Mellesleg a Charles-Roux prágai francia követ 1930. II. 25-ei jelentésében¹¹⁶¹ említett eltulajdonított Heimwehr dokumentumok is egy olyan olasz-Heimwehr egyezményről szólnak, miszerint egy Jugoszlávia-ellenes háború esetén a Heimwehr katonái a Dráva völgyének északi lejtőire húzódnak vissza, hogy a Jugoszlávia ellen támadó fasiszta miliciának szabad utat engedjenek. A milícia emlegetése valószínűleg egy elírás, és a követ téves értelmezésének a következménye, ugyanis akkoriban az MVSN nem rendelkezett támadó kapacitással, annál inkább az olasz hadsereg. Ettől függetlenül a jelentés egész pontosan tájékoztatta Párizst az alakuló olasz–osztrák viszonyról.

Miközben az ausztriai alkotmányreform előrehaladt, elkezdődött a politikai élet jobbra tolódása, amit az olaszok csak részletes eredményként voltak hajlandók értékelni. A Heimwehr viszont súlyos válságba került,¹¹⁶² és mivel ez számított az ausztriai olasz és magyar politikai célok végrehajtó eszközének, nem lehetett szétesni hagyni a szervezetet. A korábbi vezetésben viszont Róma és Budapest is csalódott, így az egyre népszerűbb Starhemberg herceget biztosították támogatásukról. Az 1930-as Heimwehren válságnál Grandi adta Starhemberg kezébe a lehetőséget, miszerint ismertette a korábbi olasz támogatások tényét, mely alapján Starhemberg kérhette Steidlétől az ezekkel való elszámolást. Pabstot pedig Schobert szimplán kiutasította Ausztriából.¹¹⁶³ Starhemberg 1930 júliusában Mussolinivel is találkozott Rómában,¹¹⁶⁴ és Starhemberg 1930. utolsó napjaiban vadászat címen Gömbös meghívására Királyszálláson tartózkodott, ahol abban állapodtak meg, hogy Gömbös megpróbálja rávenni Mussolinit a Monarchiától zsákmányolt mintegy 100.000 puska és géppuska átadására, melyből 40-50.000 puskát átadna Heimwehrnek.¹¹⁶⁵ 1931 januárjában Apor Gábor ellenőrizte a Pabst -féle elszámolást. Ezzel szimbolikusan is lezárult a Heimwehr Steidle -féle időszaka, és kezdetét vette a Starhemberg által fémjelzett korszak.¹¹⁶⁶

Az ausztriai Heimwehr puccsra nem került sor, de a mozgalom 1930-ig elérte, hogy jelentősen javuljanak az ausztriai olasz pozíciók, és megteremtődött az olasz–osztrák–magyar blokk létrejöttének is a lehetősége. Az olasz–osztrák barátsági szerződés katonai része volt az az egyezmény, melynek hatására az olasz hadműveleti osztály először tervezett egy baráti Ausztriával. Ez katonailag nem segíthette az olasz hadsereget egy Jugoszlávia-ellenes

1160 Jedlicka 1974. 94. A kérés teljesítésére 1930. február végén ígéretet kapott az osztrák kormány. DDI VII/8. n. 382.

1161 Ádám -Ormos 2013. n. 96.

1162 DDI VII/9. n. 397.

1163 Kerekes 1973. 81-82.

1164 Burgwyn 1990. 624.; DDI VII/9. n. 124.

1165 Kerekes 1973. 88-89.

1166 Kerekes 1973. 95-97.

háborúban, de lehetővé tette az áthaladást az országán. Ez pedig közvetve az olasz és a magyar hadsereg kapcsolatfelvételi lehetőségét is felvetette. Charles-Roux prágai francia követ nem hiába tartotta olyan valószínűnek az olasz–magyar hadműveleti együttműködést 1930. II. 10-ei jelentésében.¹¹⁶⁷ Mivel Gömbös ilyen jellegű kívánsága nem talált meghallgatásra, így 1930 elején még biztosan nem beszélhetünk olasz–magyar hadműveleti együttműködésről, de 1930 májusától ennek is megteremtődött az egyik feltétele.¹¹⁶⁸ Ekkor már csak az osztrák vasutakat kellett biztonságossá tenni, hogy elkezdődhessen a nagyarányú fegyverszállítás Magyarországra.¹¹⁶⁹

KÉSZÜLÉS A LESZERELÉSI KONFERENCIÁRA A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG ÁRNYÉKÁBAN

A wilsoni új külpolitika egyik ismérve a kollektív biztonság elve és a lefegyverzés volt. Ez utóbbi végrehajtása a Nemzetek Szövetségének lett a feladata. Habár elsőre úgy tűnt, hogy a kérdés egy részét a békeszerződések megoldották, hiszen ezek előírásai szerint az összes vesztes ország hadseregét leszerelték, a győztes országok hadseregeit semmiféle erő sem kényszerítette a vesztes hadseregekre kiszabottakhoz hasonló korlátozások bevezetésére. Ezért is igen hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a „lefegyverzetek egyenjogúsága” helyett legjobb esetben is csak valamiféle köztes megoldás születhet, tehát a győztesek leszerelnek, miközben a vesztesek ugyanarra a szintre felfegyverkeznek. Ebben pedig a vesztes országok is érdekeltek voltak, így nem véletlen, hogy a lefegyverzési konferenciára való, 1920 óta húzódó készülődés iránt minden európai érdekeltséggel rendelkező állam figyelemmel viseltetett. Mivel a részleges lefegyverzéssel járó felfegyverzést nem volt ildomos nyíltan célul kitűzni, a vesztes államok jelszava a „teljes jogegyenlőség” lett.

A lefegyverzés kérdése eleve ketté vált, ugyanis az 1921-22-es washingtoni konferencián sikerült arányszámokat megállapítani az öt legjelentősebb haditengerészettel rendelkező hatalom sorhajóinak méretéről. A kisebb hajók és a tengeralattjárók kapcsán viszont ekkor nem sikerül megegyezésre jutni. 1925 végén a szárazföldi leszerelés témájában is történt némi előrelépés, ugyanis a Nemzetek Szövetsége ekkor felállította a Commission Préparatoire de la Conférence du Désarmement elnevezésű bizottságot, melynek, ahogy a neve is mutatja, a leszerelési konferenciát kellett volna előkészítenie, maga a konferencia viszont csak 1932-ben nyílt meg.¹¹⁷⁰

A tengeri leszerelés kérdésében 1930-ban egy újabb konferenciát tartottak, Londonban. A meghívó szerint a konferencia a washingtoni szerződés által mellőzött hajótípusokról szóló megegyezést és az 1922-ben felállított hadihajó építési ütemterv felülvizsgálatát tűzte ki célul.¹¹⁷¹ Mivel Olaszország a tenger felől igencsak sebezhető volt, illetve majdhogynem minden kulcsfontosságú nyersanyagból behozatalra szorult, melyek szállítását javarészt szintén tengeri úton oldotta meg, alapvető katonai érdeknek bizonyult a földközi-tengeri status quo megőrzése.¹¹⁷² Ehhez hozzájárult még egy belpolitikai jelentőséggel is bíró tényező: a valós erőviszonyoknak a francia tézis, vagyis a Földközi-tengeri flottaparítás is megfelelt volna, de a washingtoni konferencián a liberális kormányok által elért teljes paritásnál Mussolini már csak belpolitikai okokból sem adhatta alább.¹¹⁷³ Végül, de nem utolsósorban

1167 Ádám -Ormos 2013. n. 94.

1168 Lásd Szinai-Szücs 1962. n. 15a, mely szerint csak azután lehet gondolni bármely Csehszlovákia elleni támadásra, ha Olaszország Ausztrián át tud aktív támogatást nyújtani.

1169 DDI VII/8. n. 479.

1170 Suvich 1984 42.

1171 DDI VII/8 n. 50.

1172 DDI VII/8 n. 152.

1173 DDI VII/8 n. 304.

kellemetlenül hatott volna a revíziót nagy szavakkal támogató Olaszország meghátrálása Franciaország előtt. Mivel egyik fél sem volt hajlandó engedni, 1930. február végére nyilvánvalóvá vált, hogy a konferencián részt vevő hatalmak két csoportra oszlottak: az óceáni hatalmak (brit birodalom, Amerikai Egyesült Államok, Japán) készek voltak megállapodni, míg az európai hatalmaknak (brit birodalom, Franciaország, Olaszország) külön kellett majd megegyezniük.¹¹⁷⁴ Ezzel az elegáns formulával próbálták a konferencia küszöbön álló kudarcát félsikerként elkönyvelni. Mussolini merevségét már csak az is tovább erősítette, hogy MacDonald 1930. IV. 1-jén megígérte, hogy nem kerül majd sor egy Olaszország nélküli négyes, USA-Brit birodalom-Japán-Franciaország közötti egyezmény megkötésére.¹¹⁷⁵ Ezek után nem volt nagy meglepetés, hogy a londoni tengerészeti leszerelési konferencia végül csak a három „óceáni” tengeri hatalom közötti megállapodással zárult, az angol-francia-olasz megegyezés pedig az elkövetkező hónapok munkájának képezte tárgyát.¹¹⁷⁶

Annak ellenére, hogy Magyarország nem rendelkezett tengerrel, szintén érdekelt volt a tengeri leszerelés kérdésében. Ennek oka, hogy egy túlzott francia térnyerés, vagy egy olasz-ellenes francia-angol megegyezés esetén Olaszország nem tudta volna lezárni az adriai-tengert, hogy megakadályozza a francia csapatszállítást Jugoszlávia részére. Ezzel is magyarázható, hogy már az 1928-as elvetélt angol-francia tengeri leszerelési paktumot is feszült figyelemmel kísérte a Honvéd Vezérkar,¹¹⁷⁷ illetve az 1930. IV. 10-11-es római Bethlen-Mussolini találkozón többek között az 1930-as londoni tengeri leszerelési konferencia is szóba került.¹¹⁷⁸ Ez utóbbi lezárását követően pedig várható volt, hogy az olasz-angol-francia tárgyalások menetét fogja figyelemmel követni a magyar külügyi szolgálat, illetve a magyar katonadiplomácia. Nem mellékes, hogy az általános leszerelési konferencia megnyitására készülve 1930 és 1931. fordulóján már az is számított, hogy Olaszország nem tesz-e túlzott engedményeket Franciaországgal szemben, ugyanis a Honvédelmi Minisztérium olasz és német támogatással kívánta elfogadtatni a magyar álláspontot.¹¹⁷⁹ Az olasz pozíciók esetleges meggyengülése pedig egy fontos támogató kiesését is jelenthette.

Hory 1931. elején többször is érdeklődött mi az igazság a tárgyalásokról szóló hírekből, melyeket február elején mind Grandi,¹¹⁸⁰ mind Guariglia letagadott.¹¹⁸¹ Ezért is hatott a meglepetés erejével amikor Guariglia bemutatta Horynak a francia-olasz flottaegyezmény szövegét, közvetlenül azelőtt, hogy azt III. 4-én és 5-én nyilvánosságra hozták volna. Természetesen Guariglia kijelentése, miszerint az egyezményt főleg pénzügyi okokból kötötték meg és ehhez nem társult semmilyen politikai jellegű megállapodás, nem tette a

1174 DDI VII/8 n. 391.

1175 DDI VII/8 n. 460.

1176 DDI VII/8 n. 491, 493.

1177 Nem hiába található meg a Vkf-2. osztálya dokumentumai között Wodianer Andor, a római követség első beosztottjának 1928. X. 6-ai és Hory 1928. X. 24-ei jelentése a témában. Az elsőt lásd: HL 2. VKF osztály 1928. 18 498/Biz, illetve a másodikat lásd: HL 2. VKF osztály 18 657/Biz. Arról, hogy Olaszország valójában miért nem csatlakozott a paktumhoz lásd DDI VII/8 n. 287.

1178 MNL K 64 1930-23-234 Feljegyzés Bethlen és Mussolini 1930. IV. 11-12-ei római megbeszéléséről.

1179 MNL K 64 1931-41-336. Siegler Géza vkszt. ezredes 1931. III. 26-28-ai bécsi tárgyalása az általános leszerelési konferencia tárgyában. Iktatószám nélküli titkos beszámoló a honvédelmi miniszternek és a vkf-nek.

1180 Grandi február elejei szavai szerint mind Olaszország, mind Franciaország tovább folytatta a fegyverkezést, ugyanis az újabb kísérletek a kettőjük közötti ellentétek elsimítására a tengerészeti lefegyverzés körül holtpontra jutottak HL 2. VKF osztály 1931. 12 514/Eln. Hory 1931. II. 6.

1181 Hivatalosan Guarigliának sem volt tudomása arról, hogy bizonyos Craigie úr, a Foreign Office egyik főtisztviselője Rómába utazna, vagyis Hory II. 13-ai jelentése szerint nem tűnt túl valószínűnek Craigie sikere, miszerint a francia és az olasz kormányt ráveszi jelenlegi tengeri haderejük stabilizálására. HL 2. VKF osztály 1931. 12 513/Eln. Hory a Külügyminiszternek, 1931. II. 13.

bejelentés hírét kellemesebbé.¹¹⁸² Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy mindezt az egyezmény kihirdetése előtt közölte Guariglia, vagyis mindent összevéve eleget tett az 1927. IV. 5-ei olasz–magyar barátsági szerződéshez csatolt Bethlen-Mussolini -féle levélváltásban megfogalmazott konzultációs kötelezettségnek.

Annak ellenére, hogy Olaszországnak anyagilag mindenáron szüksége volt erre a lélegzetvételnél szünetre, hiszen ahogy a későbbi magyar értékelések is mind beismerték, anyagilag nem bírta volna a fegyverkezési versenyt, illetve külföldi hitelt is csak engedékenységgel mutatása után kaphatott, az olasz–francia flottaegyezmény Magyarországon először pánikot keltett. A Bethlen István miniszterelnöknek is bemutatott és a Külügyminisztérium által sebtiben készített és a katonai attasék, illetve a követek jelentéseit be nem váró értékelésben a lehető legpesszimistább hangot ütötték meg: az összeállítás kész tényként kezelte a francia hegemonia teljessé válását, melynek Olaszország látszólag minden indok nélkül hódolt be, ahogy Németország is kénytelen lesz majd behódolni, Anglia mintha nem is létezne, vagyis úgy tűnt, hogy a következő ellenfél a franciák számára maga a Szovjetunió volt.¹¹⁸³

Az első sokk után kezdtek beérkezni mind a Külügyminisztériumba, mind a Honvédelmi Minisztériumba a jelentések és az elemzések. Ezek megvilágították a tárgyalások menetét,¹¹⁸⁴ okait és a kétségeket az egyezség továbbfejlesztésével kapcsolatban.¹¹⁸⁵ Kitértek az olasz engedmény ideiglenes jellegére,¹¹⁸⁶ és III. 14-én a párizsi magyar katonai attasé jelentésében felhívta a figyelmet a leglényegesebb következményre is: Olaszország továbbra is képes lesz megakadályozni a francia csapatszállítást a Földközi-tengeren, de a mindent eldöntő angol támogatást nem szerezte meg sem Franciaország, sem Olaszország, vagyis az egyezmény a Földközi-tengeri flották erőviszonyát tekintve nem hozott döntő változást!¹¹⁸⁷

Az egyik jelentéssel érdemes részletesebben is foglalkozni, ugyanis ez megvilágítja mit is gondolt a magyar katonai vezetés a flottaegyezményről. A Vkf-2. által készített összeállítás címzettje Siegler Géza ezredes, a HM elnökségi osztályának vezetője volt, aki ezt 1931. III. 11-én kapta kézhez. A dokumentum, miután felvázolta az egyezség előzményeit, kifejtette, hogy Olaszország követelései inkább elviek, így Magyarország katona-politikai helyzetére nem fejtenek ki kedvezőtlen hatást. Siegler ezzel szemben attól félt, hogy a flottaegyezmény lagymatagabbá fogja tenni Olaszországot a leszerelt államok támogatása terén, hiszen a szárazföldi erők vonatkozásában nincs valódi konfliktusa Franciaországgal. Ruszkay Jenő ezredes, a Vkf-2. vezetője feljegyzése szerint viszont Gömbös honvédelmi miniszter a Vkf-2. pozitívabb véleményével értett egyet.¹¹⁸⁸ Siegler aggodalmai valószínűleg a párizsi katonai attasétól, Homlok Sándor őrnagytól eredtek, ugyanis ő is hasonló spekulációkat jelentett, a

1182 HL 2. VKF osztály 1931. 119 317/Eln. A Külügyminisztérium 1931. III. 4-ei átirata Khuen-Héderváry Sándor, a külügyminiszter állandó helyettesének aláírásával a Vkf-nek.

1183 MNL K 64 1931-23-260 A Külügyminisztérium által 1931. III. 5-én összeállított elemzés: „Az olasz–francia accord naval várható kihatásai.”

1184 A Craigie és Massigli által lefolytatott előtárgyalások után Henderson angol külügyi államtitkár és Albert Victor Alexander, az admirális első lordja Párizsban és Rómában véglegesítették az olasz–francia flottaegyezményt. Ebben Mussolini feladta a flottaparításra vonatkozó igényét és így enyhült a francia és az amerikai nyomás, vagyis Olaszország kaphat külföldi hitelt. HL 2. VKF osztály 1931. 12 824/Eln. Villani Frigyes 1931. III. 10.

1185 Az olasz politikai körök tisztában vannak azzal, hogy a gazdasági helyzet miatt szükségessé vált a megegyezés, de nem hiszik, hogy a viszony tovább fog javulni. HL 2. VKF osztály 1931. 12 955/Eln. Hory 1931. III. 12.

1186 Az 1931-es egyezmény a teljes paritást csak 1936-ig adta fel Franciaországgal szemben, és amellet, hogy pénzügyileg sem bírta volna a versenyt, Olaszország az illetékes minisztériumok szerint évekig nem lesz felkészülve a háborúra. HL 2. VKF osztály 1931. 119 537/Eln. Schindler 1931. III. 14.

1187 HL 2. VKF osztály 1931. 119 671/Eln. Homlok 1931. III. 14.

1188 HL 2. VKF osztály 1931. 119 337/Eln. Összeállítás az olasz–francia tengerészeti egyezményről, 1931. III. 9., készítette a Vkf-2.

jelentés pedig III. 9-én már a minisztériumban volt, vagyis III. 11. előtt Siegler is olvashatta.¹¹⁸⁹

Mind a Külügyminisztérium, mind a Honvédelmi Minisztérium megkapta tehát a magyar részről elérhető összes fontos információt a flottaegyezményről, illetve ha mindez nem lett volna elég a kedélyek megnyugtatósához, a budapesti olasz követ, Mario Arlotta is kifejtette, hogy az olasz–francia tengerészeti egyezmény nem befolyásolja az olasz–francia viszonyt és Olaszország az általános leszerelés kérdésében továbbra is a teljes jogegyenlőség talaján áll¹¹⁹⁰, illetve már áprilisban Ruszkay Jenő ezredes is átküldte az „Andreával”, vagyis Mario Vercellino dandártábornokkal folytatott általános katonapolitikai beszélgetés átiratát Apor Gábornak. A beszélgetés 4. pontja a francia–olasz flottaegyezményről és annak az eljövendő leszerelési konferenciára való kihatásairól szólt. Vercellino szerint ez elsősorban gazdasági szükséglet volt, ugyanis Olaszország nem bírta volna a Franciaországgal való további hajóépítési versenyt. Az olasz engedékenységek többek között az angol vagy amerikai kölcsön politikai előfeltételeit is megteremtette. Mivel az engedményeket tevő fél főleg Olaszország volt, egyáltalán nem volt ok arra, hogy a leszerelési konferencián vagy bárhol másutt Franciaországnak engedményt tegyenek. A leszerelés kérdésében az olaszok továbbra is kitartanak a teljes jogegyenlőség... mellett.¹¹⁹¹ Olaszország pedig pont ennek a jogegyenlőségnek a kivívása mellett kötelezte el magát amikor a Honvédség felfegyverzésének támogatására tett ígéretet. Természetesen az ígéret szép szó, de nem kézzelfogható, így a Honvédség fejlesztéséhez szükséges anyagi keret és eszközök szállítása jelentette az igazi segítséget.

A tengeri leszerelést rendező olasz–francia flottaegyezmény nem sokáig maradt érvényben, így az Európában is egyre súlyosbodó gazdasági válság ellenére elkezdődött az olasz flotta korszerűsítése. 1930-ban hiába sikerült bebiztosítani az olasz hadianyagok Magyarországra szállításához szükséges ausztriai útvonalat, ha az 1930-ban megrendelt hadianyag kifizetéséhez nem volt elegendő pénz. A Honvédségnek haladéktalanul szüksége volt az 1928-ban beígért katonai kölcsönre, de a tárgyalások 1931 nyarán újra megfeneklettek. A pénzhiány miatt csökkenteni kellett az olaszországi vezényléseket is, és mivel nem sikerült eléggé tekintettel lenni az olasz hadvezetés érzékenységre, támadt némi feszültség, mely már bemutatásra került a vezénylésekről szóló fejezetben. Az olasz–francia ellentét gazdasági síkra terelődött, ahol a francia tőke egyelőre úgy tűnt, hogy győzedelmeskedni fog. Károlyi Gyula külügyminiszteri kinevezésétől egy franciabarátabb magyar külpolitika kezdett körvonalazódni, viszont Franciaország nem volt annyira bőkezű, hogy ezt konkrét segítséggel honorálja. A már korábban beköszönő magyar agrárválság megoldásához ugyanis politikai megegyezésre lett volna szükség, viszont a német, az angol és a francia javaslatok mellett ez elfogadhatatlan feltételeket jelentett a magyar külpolitikának, az olasz segítség pedig inkább csak tolódot. Ráadásul az osztrák–francia politikai és gazdasági tárgyalások komolyan veszélyeztették az ausztriai olasz pozíciókat,¹¹⁹² így megfogalmazódott annak szüksége, hogy Róma az osztrák–magyar közeledés elősegítésével,¹¹⁹³ és egy olasz–osztrák–magyar gazdasági blokk kialakításával akadályozza meg a franciák további térnyerését a régióban.¹¹⁹⁴

Miközben a Honvédség fejlesztése az anyagi lehetőségek korlátozottsága miatt leállt, az

1189 HL VKF 1931. 119 340/Eln. Homlok 1931. III. 6.

1190 HL 2. VKF osztály 1931. 12 794/Eln. A Külügyminisztérium átirata a Vkf-nek, 1931. III. 10.

1191 MNL K 64 1931-41-315. Ruszkay 1931. IV. 11.

1192 DDI VII/9. n. 55, 64, 72, 75.

1193 DDI VII/9. n. 121, 144, 235.

1194 DDI VII/9. n. 63, 200, 213, 228, 277. A legutolsó dokumentum már a Brocchi -féle tárgyalások elindulásáról szól.

albán hadsereg se nézett ki túl fényesen, vagyis Badogliónak igaza volt, amikor az olasz–francia flottaegyezmény hírére sötét színekben festette le az olasz hadipotenciált, és a szövetséges haderőket még az olaszokénál is rosszabbnak ítélte.¹¹⁹⁵ Ezen nem változtattak azok a légierő fejlesztésére vonatkozó tervek se, amiket Gömbös megmutatott az 1931. október végén Romániából Magyarországon keresztül hazatérő Balbónak, ugyanis Balbo csak a magyarországi repülőterek kiépítésével lehetett elégedett.¹¹⁹⁶ Ráadásul a derékba tört fejlesztés mellett egyre közeledett a leszerelési konferencia, ahol már egy agresszívabb Németországgal is számolni kellett, melynek a felfegyverzését a saját gyengesége tudatában pont Olaszország kívánta támogatni.

1195 DDI VII/10. n. 174.; u.a. In: Ceva 1979. 219-220.

1196 l. ACS SPD, CR. 54, 278/R, 2, Balbo. mappa tartalma.

OLASZ–MAGYAR KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATOK A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGTÓL GÖMBÖS GYULA HALÁLÁIG

A LESZERELÉSI KONFERENCIA ÉS A NÉGYHATALMI SZERZŐDÉS

1931. VIII. 24-én lemondott a Bethlen-kormány. A hivatalba lépő Károlyi-kormányának nem sikerült megoldania a gazdasági problémákat, hiszen a nemzetközi viszonyok nem kedveztek az európai gazdasági rendezést eredményező politikai egyezményeknek. A nemzetközi pénzpiacok csak a nagyobb csődök elkerüléséhez szükséges kölcsönöket folyósították, és a termékfelesleg elhelyezését elősegítő kereskedelmi egyezmények kötése is csak vontatottan haladt. Miután Csehszlovákia felmondta a kereskedelmi szerződést, 1930 decemberétől az egyik legfontosabb magyar kereskedelmi partnert is pótolni kellett. A német piac még nem állt készen, hogy a közép- és dél-európai országokat a kereskedelmi kapcsolatok manipulálásával magához kösse, így érthető, hogy 1932 elején, miután Bethlen római látogatásakor felvetette az olasz–osztrák–magyar vámuniós tervét, gőzerővel megindultak a gazdasági tárgyalások. Magyarországnak mindenképpen szüksége volt új piacra, ahol elhelyezhette mezőgazdasági terményfeleslegét. Ezzel párhuzamosan az első katonai kölcsön tárgyalásai is zajlottak, amelyeket mindenképpen be akartak fejezni az új miniszterelnök, Gömbös Gyula római bemutatkozó látogatásáig.

Erre 1932. XI. 9-11-én került sor. Gömbös megállapodott Mussolinivel az ausztriai belpolitikai változtatások elősegítésének szükségességében. A kényszerítő eszköz továbbra is a Heimwehr maradt, de a változás kapcsán már a kancellár szerepéről is szó volt, így nemcsak Starhemberggel, hanem Engelbert Dollfussal is együtt kívánt működni a két kormányfő. Dollfussra azért is volt szükség, mert Rómában a gazdasági blokk kialakítása is megfogalmazódott, mely végül az 1934-es római egyezményekben öltött testet. A korábbiaktól eltérően, a koordinációt a bécsi olasz követségnek kellett végeznie. Gömbös és Mussolini is egyetértett a szeparatista mozgalmak támogatásának szükségességében, és Gömbös készségesen Olaszország hatáskörébe utalta az ügyet.¹¹⁹⁷ Ahogy korábban elhangzott, egy sokkal összetettebb látásmód volt Mussolini azon kijelentése mögött, hogy Pavelić személyét kívánta támogatni. Valójában Pavelić, a zágrábi Direktórium római szószólójaként került kapcsolatba a magyar és olasz hatóságokkal, és mindkét fél a többi irányzattal is érintkezett. Az viszont tökéletesen fedi a valóságot, hogy Gömbös a horvát és macedón kérdésben csupán asszisztensi státuszt tulajdonított Magyarországnak, ugyanis ez utóbbi olasz–magyar viszonylatban csupán az olasz támogatások átjátszó állomásaként működött. A megállapodások mind a bethleni külpolitika folytatását jelentették. Gömbös Bethlenhez hasonlóan vélekedett az olasz–német–magyar együttműködés szükségességéről, így érthető, hogy a magyar diplomácia 1932 őszén kitért az olaszok által javasolt olasz–osztrák–magyar politikai szerződés alól, hiszen Berlin kihagyása egy ilyenből összeegyeztethetetlen volt a „tengely” gondolatával. Az olasz–magyar konzultációs paktum kötését pedig Hory még Gömbös útjának előkészítése során kivédte, ugyanis Hory és Arlotta emlékeztette a római Külügyminisztériumot a Bethlen-Mussolini -féle konzultációs megegyezésre.¹¹⁹⁸

A katonai kölcsön egyelőre lezárta a nagyarányú fegyverszállítások ügyét, de a Gebauer-licencért cserébe felajánlott Caproni repülőgépek a második katonai kölcsönig szükségessé

¹¹⁹⁷ Pritz 1982. 73-77.

¹¹⁹⁸ MNL K 64 1932-23-604.

tették a kérdést tanulmányozó delegációk látogatását. A második katonai kölcsön, és az etiópiai olasz hadjárat pedig új lendületet adott a hadianyag-szállításoknak. A vezényléseket szabályozó 1933/34-es egyezmény ezt a fajta együttműködést is hivatalossá tette, miközben megszakítás nélkül folytatták munkájukat a fegyverzeti albizottságok. Ennek következtében a Honvédség szabadalmakat, fegyvereket, kísérleti lőszeret, és egyéb hadászati anyagot kapott.¹¹⁹⁹

A hírszerzési együttműködés is javult. Az 1932 tavaszán megkötött magyar–német és német–olasz hírcsere-egyezmény által kialakított olasz–német–magyar háromszögben Franciaország ellenes céllal sikeres együttműködés vette kezdetét. Ennek egyik első eredménye volt, hogy a Vkf–2. felajánlotta az Abwehrnek és a S.I.M.-nek a párizsi magyar katonai attasé által megszerzett 1932. I. 1-ei titkos, francia hadi állományokat tartalmazó könyvet.¹²⁰⁰ A kicserélt anyagok mennyisége 1932-től jelentősen megnőtt, értékük viszont országoként változott. 1933-tól a Vkf–2 Ausztriával és Svédországgal is cserélt híreket, de ezek jelentősége csekély maradt. Az együttműködés főleg jugoszláv, csehszlovák, és sokkal kisebb mértékben francia, román, illetve orosz viszonylatban zajlott. 1935-ig jellemző, hogy a Vkf–2. nem cserélt olasz anyagot az Abwehrrel, és német anyagot a S.I.M.-mel,¹²⁰¹ illetve 1934-ben a baráti viszony miatt már tiltva volt az olaszországi közvetlen hírszerzés.¹²⁰²

Eddig az 1927-től kezdődő katonai kapcsolatok természetes fejlődéséről is beszélhetünk, de mindez nem teljesedett ki, mert nem vette kezdetét egy hadműveleti együttműködés, és nem született katonai egyezmény a két ország között. Gömbös már 1929 őszén javasolta a hadműveleti együttműködést, de kívánsága nem talált meghallgatásra. Az okok valószínűleg a szoros magyar–német viszonyban keresendők. 1932. novemberi látogatásakor viszont Gömbös nem fogadta el a magyar külügyminisztériumi javaslatot, hogy "a két vezérkar az adott eshetőségeket már most beszélje meg és jusson konklúzióra", mivel Gömbös szerint "úgy az olasz kormány, mint a magyar vezérkar túl sötéten nézi a jugoszláv helyzetet és korai még, hogy a vezérkarok most erről beszéljenek".¹²⁰³ Valójában nem az olasz kormány, hanem az olasz hadvezetés látta sötéten a jugoszláv helyzetet, ugyanis nem találtak lehetőséget a kétfrontos háború kivédésére, így csak egy teljes vereséggel záruló összecsapást tartottak lehetségesnek. A magyar és az olasz hadvezetés esetén is tehát a húzódzkodás oka a hadseregek felkészületlensége volt.¹²⁰⁴ Érthető, hogy a katonai egyezmény megkötésének is ez volt az akadálya: Magyarország, mint szövetséges, egy tényleges konfliktus esetén az egész kisantantot olasz-ellenes szerepben katalizálta volna, tehát a kisantantnak már a létezése is elég volt, hogy el kelljen kerülni a magyar beavatkozást. Eközben egy olasz-jugoszláv háború esetén aktuális magyar beavatkozás a két másik kisantant államot szintúgy magyarellenés lépésre kötelezte volna, tehát a katasztrofális vereség lehetőségével kellett volna számolni egy

1199 Rózsai 1969. 640.

1200 HL 2. VKF osztály 1934. 118 674/Eln.

1201 A hírcsere országokénti és évenkénti állapotáról lásd: HL 2. VKF osztály 1935 123 905/el. 7. mellékletét, illetve a HL 2. VKF osztály 1935 124 522/el. 7. mellékletét. Ezeket a függelékben közreadtam.

1202 HL 2. VKF osztály 1934 155.120305. idézi Vargyai 1983. 81.

1203 MNL K 64 1932-23-621 a. és d. Ehhez képest 1934 VI. 8-án Röder azt mondta Roattának, hogy „olyan megállapodása van az olasz vezérkar főnökével (Badoglióval, mint általános vezérkari főnökével?, Alberto Bonzanival, mint a szárazföldi erők vezérkari főnökével?), hogy katona politikai és hadászati kérdésekben mindig közvetlenül tárgyal[jon]”. MNL K 64 1934-41-268. Ennek ellenére 1935 tavaszán Somkuthy Józsefnek, mint új vezérkari főnöknek, a Gömbös által 1934. XI. 6-án felvetett, és Mussolini által jóváhagyott olasz–magyar vezérkari együttműködésről is beszélnie kellett volna. DDI VII/16. n. 112. Akkor a Röder által említett együttműködést fél éven belül újra „javasolni” kellett? Valószínűleg Röder egy soha ki nem használt egyezményről beszélt, hogy ne kelljen Roatta kellemetlen kérésével foglalkozni. Ugyanazon év novemberében, a marseille-i merénylet után pedig a magyar-jugoszláv feszült viszony miatt Gömbös egy kézzelfogható vezérkari együttműködést akart, ami majd csak 1936 nyarán kezdődött meg. MNL K 100. 1936. 21.

1204 A magyar vezérkar véleményét a katonapolitikai helyzetről és lehetőségekről l.: Hetés-Morva 1968. n. 76.

csupán harmadlagos cél eléréseért.¹²⁰⁵ A magyar katonai vezetés tisztában volt azzal, hogy Magyarország hadereje egy helyi háború megvívására sem alkalmas, és az ország akkor is belesodródott volna egy háborúba, ha semleges marad, mivel földrajzi helyzete és a revíziót hirdető külpolitika lehetetlenné tette volna mindezt.¹²⁰⁶ Ezért is volt olyan fontos a Honvédség felfegyverzésének sürgetése, valamint a Magyarország számára lehetőleg legkedvezőbb álláspont győzelme az 1932. II. 2-án megnyílt leszerelési konferencián.

A felfegyverzés rögtön nemzetközi botrányt okozott. 1933 első napjaiban Mussolini egy magyar katonai bizottsággal tárgyalt, és biztosította a delegációt vezető Rumpelles Kornélt, hogy elintézését nyert az osztrákokkal a fegyverszállítás ügye. Ezt követően 50 vagon fegyverszállítmány érkezett Ausztriába, Hirtenbergbe, melyből tízet sikerült azonnal Magyarországra szállítani.¹²⁰⁷ Az eset kitudódott, és a francia meg az angol kormány 1933. I. 27-én jegyzékben fordult a bécsi, budapesti és római kormányhoz.¹²⁰⁸ A nemzetközi nyomás főleg Dollfussra nehezedett, aki úgy érezte, hogy Musolini és Gömbös részről se kap elegendő támogatást. Miután Mussolini 1933. II. 18-án nyilvánosságra hozta az osztrák kormánynak címzett ultimátum jellegű francia–angol jegyzéket, és ennek tartalma általános visszatetszést keltett a nemzetközi közvéleményben, sikerült komolyabb következmények nélkül lerendezni az ügyet.¹²⁰⁹ Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia megragadta az alkalmat, hogy a hirtenbergi esetre hivatkozva, valójában inkább a németországi események, illetve az Olaszországgal szembeni fokozódó angol és francia engedékenységek miatt szorosabbra fűzzék a kapcsolatukat. 1933. II. 16-án aláírták a kisantant szervezeti paktumát,¹²¹⁰ de a politikai és gazdasági együttműködést már nem sikerült kölcsönös segítségnyújtási paktummá változtatni, vagyis a lépésnek nem voltak katonapolitikai következményei.

Egyáltalán nem véletlen, hogy szentgotthárdihoz hasonló esettől tartva, a hirtenbergi fegyverszállítási botrány előestéjén az olasz katonai hatóságok a legnagyobb körültekintéssel jártak el a folyamatban lévő repülőgép szállításokkal kapcsolatban, ugyanis a második katonai kölcsön következtében ez is lehetővé vált. Az óvatosságra leginkább a folyamatban lévő leszerelési konferencia miatt volt szükség. A hirtenbergi esettel kapcsolatos kisantant propaganda ugyanis főleg arra játszott rá, hogy a leszerelési konferencián majd rosszabb lesz a korlátozott felfegyverzést hirdető Németország támogatójaként fellépő Olaszország helyzete, ha kiderül, hogy közben tiltott fegyverekkel látja el Magyarországot. Ráadásul 1932 decemberében a prágai Národny listy lap cikkezett a Graz közelében elszálló, és Magyarország felé tartó olasz repülőkről, és a hír igaz volt.¹²¹¹ A katonai kölcsön következtében utolsóként átadott repülőgépek 1933. I. 9-én szálltak le Nagykanizsa közelében, és erről is megjelent egy cikk a bécsi Neue Freie Presse 1933. I. 10-ei számában. A tudósításban egyrészt hibásan voltak felsorolva azok a városok, amelyeket érintettek a pilóták, viszont olyan adatokat is közöltek, amelyek Oxilia szerint azt sugalmazták, hogy esetleg az egyik olaszországi repülőtéren szivárogtatták ki az információkat.¹²¹² Annak ellenére, hogy az első és az utolsó szállítmány sajtóviesszhangot kapott, nem lett botrány az ügyből. Az eset viszont jelzésértékű, miszerint a hirtenbergi incidens akár korábban is kirobbanhatott volna, és csak a véletlennek köszönhető, hogy erre nem került sor. A botránykeltés lehetősége viszont

1205 A magyar hadvezetés elsődleges célja Csehszlovákia, és nem Jugoszlávia volt. Még Románia is megelőzte a déli szomszédot a fontossági sorrendben.

1206 Rózsai 1969. 640.

1207 Nándori 1968. 643.

1208 MNL K 64 1933-41-72., DDF 1a/2 n. 245.

1209 Pritz 1982. 94-95.

1210 Halmosy 1983. 316-319.; Ormos 1969. 194-195.

1211 MNL K 74, 52. csomó, 7. tétel. Puky 1932. XII. 6. 17:45, 174. sz. telefonon bemondott számjeltávirat.;

ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8 Oxilia 1932. XII. 07., 1162. sz.

1212 ASDMAE AP (1931-1945), Ungheria, 5, 8 Oxilia 1933. I. 11., 23. sz.

meg volt, így érthető, hogy több mint egy hónappal az utolsó szállítmány megérkezése után az Echo de Paris kezdte feszegetni az ügyet, és a hirtenbergi események közepette erre már muszáj volt reagálni.¹²¹³ Különösen azért, mivel az angol parlamentben is szó volt a repülőgépekről,¹²¹⁴ és a francia Külügyminisztérium is hajlandó lett volna hivatalos formában foglalkozni a sajtóértesülésekkel!¹²¹⁵ Miután február végére sikerült elsimítani a hirtenbergi ügyet, már csak az hiányzott, hogy az időközben harci gázok szállításának vádjával is előálló Echo de Paris-sal kelljen vitába szállni. A francia Külügyminisztérium végül azért nem erőltette az ügy kivizsgálását, mert azt Londonban is próbálták eltussolni,¹²¹⁶ hiszen éppen akkor javasolta Olaszország a Négyhatalmi szerződés megkötését, melynek hivatalos célja a béke megóvása volt.¹²¹⁷ Mindenesetre a katonai együttműködés egyik példája lett az ügy, mert a párizsi olasz nagykövet kérte magyar kollégájának segítségét annak kiderítésében, hogy melyik francia vezérkari tiszt szolgáltatta a folyóiratnak a publikált információt.¹²¹⁸

Közben már egy éve ülésezett a leszerelési konferencia, ahol Mussolini a korábbi döntésének megfelelően német-barát szerepben tetszelgett, ugyanis látva Franciaország gyengülését, és ismerve Anglia hajlamát az erők kiegyensúlyozására, elérkezettnek látta az időt, hogy egy négyhatalmi együttműködés keretében elérje a német és francia erők kiegyensúlyozását. Ennek következtében pedig szabad kezet kívánt biztosítani magának Afrikában, a Balkánon, és a Duna-medencében.¹²¹⁹ Ennek érdekében Mussolininek szüksége volt az ausztriai és magyarországi érdekek biztosítására, hiszen a francia szövetségi rendszer szétesése, vagy meggyengülése esetén erre a blokkra lehetett felfűzni a balkáni olasz érdekeltségeket is.

Nem véletlen, hogy 1932 novemberében Mussolini nemcsak a Honvédség felfegyverzését, hanem a magyar kormány „leszerelési” álláspontját is támogatta, hiszen ez tökéletesen illeszkedett a Duna-medencei olasz tervekbe: a magyar cél az egyenlőség elvének elismerése, vagyis az összes fegyverkezéssel kapcsolatos tiltás eltörlése, és ilyen téren a teljes szabadság garantálása, majd pedig a hadianyag állomány kiegészítése; az általános védkötelezettség bevezetése; a mozgósítási előkészületeket tiltó rendelkezések eltörlése volt. Röviden a szabad kéz garantálása minden katonai kérdésben. Mivel mindezt ilyen formában nem lehetett volna elfogadtatni, így a német, olasz, osztrák és bolgár állásponthoz igazodva a magyar delegáció a lehető legnagyobb méretű, és a lehető legkevesebb megkötéssel létrehozható egyezsége törekedett. Mivel Németország is a katonai egyenjogúságra törekedett, és a fegyverkezési egyenjogúság mellett szállt síkra, a magyar álláspontnak elég volt a németek által kiharcolt eredményeket biztosítani saját maguknak is.¹²²⁰ Ennek elérése végett szoros együttműködés vette kezdetét a magyar és német delegáció között.¹²²¹

Franciaország a „biztonság” jegyében elfogadhatatlannak tartotta a „status quo”

1213 ASDMAE AP 1931-1945, Ungheria, 8, Aeroplani all'Ungheria. Párizsi sajtószemle a Küm-nek, 1933. II. 10., 562 R. S. sz.; u.o. a Budapesti követség a Küm-nek, 1933. II. 10. 1339 P. R. sz. távirat; u.o. Pignatti 1933. II. 21. 13:25, 108/651 R. sz. távirat; MNL K 74, 3. csomó, 1933, Róma. Hory 1933. II. 22., 51. sz. szjt.

1214 ASDMAE AP 1931-1945, Ungheria, 8, Aeroplani all'Ungheria. Londoni olasz nagykövetség sajtószolgálat a Küm-nek, 1933. II. 23., 1855 P.R. sz. fonogramm

1215 ASDMAE AP 1931-1945, Ungheria, 8, Aeroplani all'Ungheria. Pignatti 1933. II. 24. 21:00, 703/115. R. sz. távirat

1216 ASDMAE AP 1931-1945, Ungheria, 8, Aeroplani all'Ungheria. Pignatti 1933. III. 2. 20,30, 794 R./132. sz. távirat

1217 Nándori 1968. 652.

1218 ASDMAE AP 1931-1945, Ungheria, 8, Aeroplani all'Ungheria. Pignatti 1933. II. 3., 830 R./139. sz. futárral továbbított távirat.

1219 Ormos 1969. 149.

1220 Hetés-Morva 1968. n. 72, 72/a., 77.

1221 Németh 1983. 404-411.

megváltoztatását, viszont ezzel az állásponttal senki se értett egyet. Anglia hajlandó lett volna engedményeket tenni a németeknek, akik viszont nem a kölcsönös engedékenységre jelszavával, hanem az elszenvedett sérelmek miatti kompenzációk követelésével jelentek meg Genfben. Olaszország pedig úgy kívánt érvényesülni, hogy a német–angol és német–francia vita közvetítőjeként tetszelgett.¹²²²

Az, hogy a német delegáció egyre többet kért, csak megnehezítette a munkát, ugyanis 1932. VII. 23-án, a konferencia első ülészakájának végén Nadolny, Németország képviselője bejelentette, hogy amennyiben nem talál meghallgatásra Németország jogegyenlőségre vonatkozó igénye, úgy Németország elhagyja a konferenciát.¹²²³ A franciákra nehezedő nyomás olyan nagy volt, hogy nem merték megkockáztatni a németek távozását, hiszen ez a konferencia csődjét, és egy korlátozások nélküli német–francia fegyverkezési versenyt jelentett volna, amit Franciaország nem tudott volna megnyerni. Franciaország meghátrált, és 1932. XII. 11-én a genfi öthatalmi paktum elismerte Németország egyenjogúságát egy olyan rendszerben, amely minden nemzetnek biztonságot nyújt.¹²²⁴ Az első engedményt követően a németek hajlandóak voltak részt venni a konferencián, 1933. III. 17-én pedig, miután elnyerte Németország támogatását, Mussolini Rómában ismertette MacDonald brit miniszterelnökkel is a négyhatalmi egyezmény tervét. Ez azon a feltételezésen alapult, hogy Németország még hajlandó korlátozásokat elfogadni, vagyis a német fegyverkezést a másik három nagyhatalom ellenőrzésével lehetne végrehajtani. Cserébe viszont rendezni kell az első világháború utáni igazságtalanságokat, hogy a revíziós propaganda is elveszítse jogalapját: ez Németország esetében a lengyel korridor felszámolását, Magyarország esetében pedig a határ menti színmagyar területek visszaadását jelentette volna. Ez persze azt feltételezte, hogy a francia szövetségi rendszer meggyengül, Olaszország délkelet-európai súlya megnő, és ez gátat vet a német potenciál növekedésének is.¹²²⁵

Miután a leszerelési konferencián a nagyhatalmak sarokba szorították, és a négyhatalmi egyezmény terve további engedményeket tett volna szükségessé, Franciaországnak fontos volt, hogy csökkenjen a feszültség a Kárpát-medencében. 1933 májusától fokozatosan javult a francia–magyar viszony, ezzel magyarázható, hogy az év második felében újra felmerült a magyar tisztek franciaországi vezénylese. Röder ezt 1933 decemberében visszamenőlegesen közölte Mattiolival, hogy a francia vezénylek emlegetésével gyorsabb döntésre ösztökélje az olaszországi magyar vezénylesek ügyében illetékes olasz hatóságokat. Röder természetesen azt domborította ki Mattiolinak, hogy milyen lehetetlen feltételekhez kötötte beleegyezését, amivel sugallta a francia felvetésre adott tagadó választ. Valójában vagy még 1933 végén, vagy 1934 elején megvalósult egy magyar tiszt vezénylese a versailles-i lovassági iskolába.¹²²⁶

Időközben az olasz–francia ellentét is csökkent. Ennek volt a jele, hogy a négyhatalmi szerződés aláírt változatból elhagyták a revízióra utaló részt, és csak egy semmitmondó formulát írtak a kérdéses 2. pont helyére.¹²²⁷ Mussolini időközben ugyanis rájött, hogy a német külpolitika nem fogadja el az olasz gyámkodást, és így az Anschluss esetén sem kapna megfelelő ellenszolgáltatást Hitlertől. A németek túlzott megerősödése tehát nemcsak a franciákat gyengítette volna, hanem az olasz Duna-medencei tervekre is veszélyt jelentett volna, így Mussolini inkább rábólintott a semmitmondó francia változatra, és hagyta veszni a revíziós terveket, illetve az olasz–német együttműködést. Ezzel nem váltak be a magyar kormánynak a dokumentumhoz fűződő reményei, ráadásul az is izgalmat keltett Budapesten,

1222 Ormos 1969. 156.

1223 Ormos 1969. 158.

1224 Ormos 1969. 164., Halmosy 1983. 324., Suvich 1984. 61.

1225 Ormos 1969. 192–193.

1226 ASDMAE AP (1931–1945) Ungheria, 8, 2. Colonna 1933. XII. 4., 11 059/1873. sz. postai távirat. Felterjeszti Mattioli 1933. XII. 2-ai 1018. sz. jelentését. A franciaországi vezénylesekről lásd a korábban leírtakat.

1227 Halmosy 1983. 326–329.

hogy Mussolini felmelegítette a már 1932-ben megindult, de 1933 májusáig csak akadozva haladó olasz–francia tárgyalásokat.¹²²⁸ Gömbös és Kánya 1933. VII. 27-ei tárgyalása során nyilvánvalóvá vált, hogy az olasz-francia enyhülés folytatódni fog, így a már 1929-1931 között is tapasztalt opportunizmus jegyében 1933 végén jóváhagyásra került a franciaországi magyar vezénylés kérdése, illetve Kánya párizsi látogatása.¹²²⁹

Az olasz–francia egyezkedés tehát elkezdődött, és háttérbe került az olasz–német együttműködés, viszont az olasz külpolitika az 1920-as évekre jellemző módon támogatta azt, hogy a politikai kapcsolatok romlása ellenére fennmaradjanak az olasz–német katonai kapcsolatok. Mellesleg a két hadsereg között még erősödött is az együttműködés fegyverzeti és műszaki téren.¹²³⁰ Ennek az egyik leglátványosabb jele, hogy 1933 nyarától, amikor bezárásra kerültek a szovjetunióbeli német kiképző bázisok, egészen 1934 IX. 4-ig, vagyis jóval az 1934. júliusi bécsi puccs utánig Malpensa, Grottaglie és Aviano repülőterein sor került 147 német pilóta kiképzésére. Ebből 49 vadászpilóta, a többi pedig bombázó repülőgép pilótaképzésben részesült.¹²³¹ Az olasz légierőnek tehát az olasz–német viszony mélypontján is voltak kapcsolatai, ami lehetővé tette a német fegyverkezés megfigyelését olasz részről azt követően is, hogy Németország 1933. X. 14-én távozott a leszerelési konferenciáról, illetve 1933. X. 19-én a Nemzetek Szövetségéből is kilépett. A német távozás ugyanis a leszerelési konferencia csődjét jelentette.

Olaszország nemcsak a német, hanem a magyar légierő fejlesztését is megpróbálta közelebb hozni. Ennek volt a jele egy olasz légügyi albizottság 1934. I. 9-20-ai magyarországi útja. Megvizsgálták a repülőgépek felszerelésének egységesítését, ami lényegében az olasz felszerelés magyarországi elterjesztését jelentette. Magyar részről a légügyi hadműveleti együttműködés elindítása is felmerült, amit a bizottság nem hivatalosan ugyan, de támogatott, viszont nem tudni, hogy a minisztériumok is jóváhagyták-e ezt. Az olasz delegáció arról is tárgyalt, hogy az olasz légierő egyezséget kössön a VKF-2. osztállyal a jugoszláv légierőről megszerzett információk cseréjéről. Sajnos ennek az ügynek a végkifejletéről sem maradt fenn adat.¹²³²

AZ OSZTRÁK „PROBLÉMA”

Ausztriában a Heimwehr vezetésén frissen megszerző Starhemberg, a magyar és olasz támogatással a háta mögött, egy autoriter kormányzási stílus bevezetése érdekében kívánt fellépni. A harzburgi front hatására Starhemberg is valami hasonlót kívánt elérni, így 1932 februárjában Berlinben tárgyalt Hitlerrel. Valószínűleg abban állapodtak meg, hogy együttműködnek,¹²³³ az 1932. IV. 24-ei ausztriai náci választási sikerek viszont megváltoztatták a helyzetet, ugyanis a náci párt nem elégedett meg a másodhegedűs szerepével.¹²³⁴ Ráadásul Auriti közölte Starhembergnek Mussolini üzenetét: "Olaszország kíváncsian tartaná, ha Starhembergnek sikerülne a Heimwehr szervezeteket olyan módon reorganizálnia, hogy azok az Anschluss-barát nemzetiszocialisták fölé tudjanak kerekedni".¹²³⁵ 1932. VI. 9-én Mussolini Rómában megígérte Starhembergnek, hogy a Heimwehr megerősítése érdekében átad 15 000 gyalogsági fegyvert és 200-250 géppuskát, az olasz Külügyminisztérium pedig a kért fegyvereket a lichtenwörthi állami fegyvergyár címére

¹²²⁸ Ormos 1969. 210-211.

¹²²⁹ Pritz 1982. 129-134.

¹²³⁰ HL 2. VKF osztály 1933. 118 796/el.

¹²³¹ Allegi 1992. 309-317., Suvich 1984. 66-67.

¹²³² AUSSME, H-1, 75, 5b. Mattioli 1934. I. 20., 90. prot. S[egreto]. sz.

¹²³³ Kerekes 1973. 104-105.

¹²³⁴ Kerekes 1973. 108-109.

¹²³⁵ MNL K 64 1932-20-265. Idézi: Kerekes 1973. 111.

küldi. Ez kb. 20 kilométerre van Hirtenbergtől. Starhemberg pár nappal római útja után Kenderesen járt, ahol a magyar támogatásért fejében kilátásba helyezte, hogy a Heimwehr számára Olaszországból küldött fegyverszállítmányokból Magyarországnak is juttat.¹²³⁶ Ezt követően kirobbant a hirtenbergi fegyverbotrány.

Alig ült el a hirtenbergi ügy visszhangja, a kancellári pozíciót frissen megszerző Hitlerről kiderült, hogy az ausztriai kérdésnek elsődleges fontosságot tulajdonít, és nem hajlandó azt ejteni az olasz–német jó viszony érdekében. Mindez az ausztriai nácioknak nyújtott látványos támogatásban nyilvánult meg, mely akciók komoly gondot okoztak a Dollfuss-kormánynak. Az ausztriai helyzet olyan súlyosnak bizonyult, hogy 1933 nyarára egész Európa Bécsre figyelt. Dollfuss elérte, hogy a Saint-germain-i békeszerződésben foglaltnál kedvezőbb feltételek mellett lehessen kiegészíteni az osztrák hadsereget.¹²³⁷ Eközben pedig angol jóváhagyással, és az olasz–francia tárgyalás eredményeképpen egy olyan terv bontakozott ki, mely szerint az olasz ellenőrzés alatt létrejövő osztrák–magyar gazdasági, vagy politikai egységnek kellett volna megállapodnia a kisantanttal. A koncepció egyik résztvevő ország számára se bizonyult megvalósíthatónak,¹²³⁸ különösen, hogy Gömbös 1933. VI. 17-18-ai berlini útját követően az olasz–osztrák–magyar–német blokk kialakításán dolgozott.¹²³⁹ Az ellentétes célok jól érezhetők abból a készülődésből, amely Gömbös 1933. VII. 25-28-ai római utazását előzték meg. Ez magyar sikert hozott magával, hiszen Mussolini felhagyott a szoros magyar–osztrák egység gondolatával, és Gömbös ösztönzésére visszatért az eleve életképtelen olasz–osztrák–magyar vámuniós tervhez.¹²⁴⁰ Miután Mussolini elvetette az olasz–magyar szoros együttműködésen alapuló tervet, 1933. VIII. 19-én Riccionében megállapodott Dollfussal a szorosabb együttműködésben, amelyért cserébe Dollfuss ígéretet tett az új osztrák alkotmány életbeléptetésére, és a baloldali pártok felosztatását követően egy jobboldali fordulat végrehajtására.¹²⁴¹ Dollfuss csak jó fél év múlva teljesítette ígéretét, hiszen ez a nyugati nagyhatalmak támogatásának elvesztését vonta maga után, és tudta, hogy utána csak az olasz külpolitikára számíthat az osztrák függetlenség védelmében. A fordulatra hosszú halogatás után, részben a hirtenbergi incidens során szállított fegyverek,¹²⁴² részben a magyar kormánytól kölcsönként hadianyag felhasználásával,¹²⁴³ 1934 februárjában került sor. Mellesleg a magyar Honvédség hadianyaghiányának mértékére világít rá, hogy alig fejeződtek be a harcok Bécsben, amikor II. 16-án Gömbös már visszakérte Dollfusstól a hirtenbergi ügy után Ausztriában rekedt fegyvereket.¹²⁴⁴ A kérdéses hadianyag (84 000 puská és 980 géppuska) sorsát végül az 1934. III. 17-én aláírt "római jegyzőkönyvek" titkos záradéka rendezte, ugyanis a fegyvereken Ausztria és Magyarország egyenlő mértékben osztozott.¹²⁴⁵ Az epizód arra is rávilágít, hogy ettől kezdve az osztrák és magyar hadsereg is egymással konkurált, mivel egyazon fegyverszállító véges raktárkészletéből próbáltak minél nagyobb részt kikerekíteni maguknak, akár egymás kárára is.¹²⁴⁶

Gömbös azért is támogatta fegyveresen a bécsi jobboldali fordulatot, mert a „vörös Bécs” elestével az áhított olasz–osztrák–német–magyar blokk megvalósulását remélte elősegíteni.¹²⁴⁷

1236 Kerekes 1973. 111-113.

1237 MNL K 63 169. csomó, 1934, 20/5. Királdy Lukács 1933. VIII. 5., 280. sz. szjt.; u.o. u.ő. 1933. VIII. 7., 284. sz. szjt.; u.o. u.ő. 1933. VIII. 23., 204/pol.-1933.

1238 Ormos 1969. 236-238.

1239 Ormos 1969. 240-241.

1240 Pritz 1982. 132-133.

1241 Ormos 1969. 247.; MNL K 63 169. csomó, 1933, 20/27. Királdy Lukács 1933. VIII. 26., 207/főn.-pol.-1933.

1242 Nándori 1969. 652.

1243 Pritz 1982. 154-155.; Kerekes 1973. 172-174.

1244 Pritz 1982. 155.

1245 Kerekes 1973. 129.

1246 Erről lásd: K 64 1934-23-682 (653). res. Villani 1934. XI. 21., 185/főn.pol.-1934.

1247 Pritz 1982. 155.

Az olasz külpolitika németekkel való együttműködése iránti elkötelezettségének túlbecsülésének volt a jele, hogy ebben reménykedett. Erre viszont azért sem volt esély, mert ekkor az olasz külpolitika kifejezetten ellenséges volt Németországgal szemben. Az olasz határozottságot az is indokolta, hogy Németország aktív dunai politikába kezdett, és a Balkánon is, elsősorban Jugoszláviában próbálta megvetni a lábát.¹²⁴⁸ Az éles sajtóhadjárat, nácik olaszországi letartóztatása, és 1934 februárjában annak a kinyilvánítása, hogy az olasz–német megegyezésre csak az osztrák kérdés megoldása, vagyis az ausztriai német igények ejtését követően kerülhet sor, szintén az olasz külpolitika németekkel szembeni álláspontját volt hivatott kihangsúlyozni.¹²⁴⁹ Ez pedig kifejezetten kellemetlen helyzetbe hozta a magyar külpolitikát, hogy a magyar–olasz és magyar–német katonapolitikai kapcsolatok terén borotvaélen egyensúlyozó Honvédségről ne is beszéljek. Ráadásul nehezen lehetett félremagyarázni az 1934. III. 17-én aláírt római jegyzőkönyvek németellenes élet, ugyanis ezek politikai együttműködést írtak elő, amivel megerősítették Ausztria függetlenségét, nem sokkal az után, hogy az 1934. II. 17-ei háromhatalmi nyilatkozat is ennek védelmében született.¹²⁵⁰

Az olasz–osztrák–magyar blokk kialakítása után, az Ausztria-védelmében nemzetközi támogatást élvező Olaszországnak a szükséges hadműveleti tervek is ki kellett alakítania. Az első olasz haditerv alapját Mussolini Dollfussal kötött megállapodása jelentette, miszerint egy ausztriai konfliktus esetén az olasz csapatok megszállják a Brenner-Kufstein vasútvonalat, hogy megakadályozzák a bajorországi német utánpótlás beáramlását. Mussolini eredetileg a Brenner-Klagenfurt vonalon történő előrenyomulást javasolta, hogy az olasz hadsereg egyesülhessen a magyar erőkkal. Az 1933. szeptember-októberi vezetési gyakorlat alapján összeállított 34-es számú terv viszont inkább csak a dél-tiroli német nyelvű lakosság esetleges felkelésének leverésével számolt, és az ausztriai helyzet kezelésével csak mellékes feladatként foglalkozott.¹²⁵¹ Már folyamatban volt a 34-es terv aktualizálása, amikor 1934 februárjában Alberto Bonzani, a szárazföldi erők vezérkari főnöke információkat kért a Hadügyminisztériumtól, hogy egy ausztriai beavatkozás esetén milyen reakció várható a csehszlovák, és a jugoszláv kormánytól. Választ nem kapott, inkább csak egy magyar forrásból származó figyelmeztetést, miszerint egy olasz beavatkozás esetén várható, hogy a jugoszláv erők elfoglalják alsó-Karintiát. A hadügyi államtitkár tehát az egyedüli lehetséges választ adta: a jugoszláv csapatokkal való konfliktust is fel kell vállalni. Ennek megfelelően két haditervet küldtek szét: a K terv esetén csak az ausztriai helyzettel kellett számolni, a 7A terv viszont már a Dollfuss-kormány gyors bukásával, és az olasz beavatkozás esetén Németországgal szövetséges Ausztriával számolt. A 7A terv eleve egy olasz-franca szövetséget feltételezett, és az olasz csapatok célja München, miközben a franciáké Würzburg lett volna. Az olaszok csak abban az esetben kívántak Bécs ellen vonulni, ha a jugoszláv hadsereg jóindulatú semlegességet tanúsít, amire nem sok esély volt. Ellenkező esetben a fő olasz hadműveleti cél München maradt volna. Mellesleg a 7A terv az összes elemzés szerint megvalósíthatatlannak bizonyult, mégis érvényben volt 1936-ig.¹²⁵² A 7A tervet nem, a K tervet viszont nagy vonalakban ismerte és jóváhagyta a Dollfuss-kormány. Párizs a csehszlovák és a jugoszláv kormányt is a semlegességre intette, amire Prága hallgatott, Belgrád viszont bejelentette, hogy Olaszország beavatkozása esetén Jugoszlávia ugyancsak közbelép.¹²⁵³

1248 Ormos 1969. 281.

1249 Pritz 1982. 156.

1250 Halmosy 1983. 344, 349-352.

1251 Minniti 2000. 78.

1252 Minniti 2000. 85-87.

1253 Kerekes 1973. 159.

A Vkf-2,¹²⁵⁴ és a S.I.M. jelentései nagyban befolyásolták a hadvezetés döntését, hogy jó egy hónappal Dollfuss meggyilkolása előtt az olasz-osztrák határ közvetlen közelébe vezényeljék a K haditervben szereplő magasabb egységeket.¹²⁵⁵ Az indok a nyári hadgyakorlatokon való részvétel volt. Mivel már eleve a helyszínen voltak, a VII. 25. esti „mozgósítás” pillanatok alatt végbement.¹²⁵⁶ Az olasz gesztus, hogy fegyveres beavatkozást helyez kilátásba, tehát nem a pillanat szüleménye volt, hanem az olasz hadvezetés már korábban felkészült rá. Mussolini bejelentése, hogy erre a bécsi események hírére került sor,¹²⁵⁷ csak azt kívánta kiemelni, hogy Ausztria erős fasiszta szövetségese milyen gyorsan reagált.¹²⁵⁸ Olaszország gesztusa nem volt az egyedüli: a csehszlovák, a magyar és a jugoszláv hadsereg is megerősítette a határon lévő erőket. Mussolini intézkedését megelőző jellegűnek szánta, és miután ezt a nagyhatalmak jóváhagyásával tette,¹²⁵⁹ elérte célját, hogy jelezze Németországnak: ne tovább!¹²⁶⁰ A jelzés értékéből viszont sokat levont, hogy Anglia nem kívánt beavatkozni, a francia kormány pedig csak Németország bűnrészességének beigazolódásával volt hajlandó közbelépni. Szintén kellemetlen meglepetésnek számított, hogy Párizs nyugalomra intette a kisantant államokat, de azok inkább a Németországgal szimpatizáló Jugoszláviát követték, mely fegyveresen fogadta be a menekülő puccsistákat. Világossá vált tehát, hogy az Anschluss kérdésében a kisantant máshogy gondolkodott, mint a francia kormány.¹²⁶¹

A próba sikeres volt, és mindenki levonta a megfelelő következményeket. Kivételes módon az olasz stratégiai gondolkodás is napokon belül reagált: a csapatok kivonására csak augusztus közepén került sor, de már VIII. 1-jén kiadták a 7B tervet, majd a hónap végén a 8-as tervet. A 7B egy osztrák-német, a 8-as pedig egy német-osztrák-jugoszláv koalíció támadása esetén lépett volna életbe. Ez utóbbi eleve francia segítséggel számolt.¹²⁶² A mozgósításra adott reakciók további problémákat vetettek fel: muszáj volt valamit kezdeni az ellenséges jugoszláv hadsereggel, és ideje volt tisztázni mi várható a Honvédségtől egy olasz-német háború esetén. A Róma és Berlin közötti magyar egyensúlyozás ugyanis az olasz katonai körök számára értelmezhetetlennek bizonyult, illetve a burgenlandi magyar beavatkozásról keringő hírek¹²⁶³ se növelték a Honvédségbe vetett bizalmat. Nem véletlen,

1254 DDI VII/15. n. 341.

1255 A Brennero, Leonessa, Pasubio és Piave hadosztályokról volt szó. Mind a négy lövészadosztály volt, vagyis rendfenntartó feladatra alkalmasak voltak, de egy komolyabb alpesi háborúban (pl. a Karinthyát fenyegető jugoszláv egységekkel szemben) kellő támogatás nélkül azonnal elvéreztek volna. Mellesleg a határ megerősítésének gondolata régebben is felmerült, ugyanis az ausztriai náci propaganda miatt már 1933 októberében elhatározták a veronai hadtestparancsnokság áthelyezését Bolzanóba, csak akkor még technikai okok miatt nem került sor erre. MNL K 63 181. csomó, 1933, 21/27. Király-Lukács 1933. X. 6., 234/pol.-1933.sz. A magyar-olasz viszony őszinteségére példa, hogy 1934. VII. 26-án reggel Szabónak a valóságot közölték, miszerint nem történetek csapatösszevonások, majd Suvich közölte Villanival, hogy a katonai intézkedések csupán annyiból álltak, hogy együtt tartották az Észak-Olaszországban gyakorlatozó csapatokat és gondoskodtak arról, hogy szükség esetén azonnal elszállíthatók legyenek. MNL K 63 183. csomó, 1934, 21/27. Villani 1934. VII. 28., 114/Pol.-1934.

1256 Minniti 2000. 89.

1257 Erről lásd Aloisi 1957. 206.

1258 De Felice 2010. 501. Érdemes megfontolni De Felice azon hipotézisét is, hogy az ausztriai események kapcsán az olasz sajtó éles támadásai Németországgal szemben valójában Franciaország számára írt üzenetek voltak, hogy kiemeljék: a náciizmus és a fasiszmus között az ideológiai hasonlóságok ellenére van különbség, és ez főleg a „civilizációs” elemek terén mutatkozik meg. De Felice 2010. 505.

1259 MNL K 63 183. csomó, 1934, 21/27. Villani 1934. VIII. 19., 130/pol.-1934.

1260 Mellesleg ez Hitler velencei látogatásakor is elhangzott, így nem ártott tettel is megerősíteni az elhangzottakat. MNL K 63 183. csomó, 1934, 21/27. Bély Alajos alezredes (HM Elnökségi B. oszt. vezetője) Apor Gábornak, 1934. VII. 3., sz. n. magánlevél.

1261 Ormos 1969. 322-323.

1262 Minniti 2000. 90.

1263 Kerekes 1973. 174.; Jedlicka 1974. 101.

hogy a Legfőbb védelmi vegyes-bizottság 1934. IX. 3-ai ülésén szóba került Magyarország, és miután Bonzani idézte Röder szavait, hogy egy olasz–német konfliktus esetén a Honvédség Olaszország mellett foglal állást, és ellenzi az Anschlust,¹²⁶⁴ az olasz hadvezetés megnyugodott, és a támogató Magyarország, az ellenséges Jugoszlávia, illetve az egyre közeledő olasz–francia megegyezést várva egy aktív olasz–francia katonai szövetségben gondolkodva kezdte meg az észak-keleti határra vonatkozó haditervek pontosítását.¹²⁶⁵

Az ausztriai haderő, illetve a Heimwehrenből, a Heimtschutzból, a Freiheitsbundból, és az Ostmärkische Sturmsharenből 1933. X. 10-én létrehozott Vaterlandische Front az 1936. VII. 11-ei osztrák–német megállapodásig maximális olasz támogatást kapott.¹²⁶⁶ Lényegében azt az olasz hadianyagot, amit nem az etiópiai felkészülés vitt el, azt az osztrák, és a magyar partner kapta meg. Ezen felül gyakori volt olasz tisztek külföldi vezénylése, és a német invázió esetére kidolgozott haditervekbe az osztrák vezérkar is beleláthatott.¹²⁶⁷

Az olasz hadműveleti gondolkodás irányából pedig világos, hogy az olasz hadvezetés úgy sodródott a francia szövetség felé, ahogy felkészült a Németországgal szembeni konfliktusra.

MARSEILLE-TŐL A FRANCIA–OLASZ MEGEGYEZÉSIG

A) MARSEILLE

A francia külpolitika a lefegyverzési konferencia csődjét követően a Szovjetunióval próbált megegyezni, illetve Barthou külügyminiszter a kisantanttal is szorosabbra kívánta fűzni a kapcsolatokat, hogy létrehozzon egy kölcsönös biztosítási szerződésekből álló szövetségi rendszert. Jugoszlávia esetén a belgrádi kormányt már a német szövetséges státusz felé vezető útról kellett visszaterelni a francia táborba. Ennek a meggyőzésnek volt része Sándor jugoszláv király franciaországi utazása, ami 1934. X. 9-én Marseille-ben kezdődött és véget is ért.

Habár a marseille-i merénylet elkövetőit ismerjük, megbízójuk kilétét már homály fedi. Magyarországról és Olaszországról köztudott volt, hogy kapcsolatot ápol a horvát emigrációval. Magyarországon 1931 ősztől létezett a jankapusztai tábor, mely elsősorban a felelősségre vonás elől menekülő horvátoknak nyújtott menedéket. Köztük voltak usztrasák is, de az emigránsok java a magyar hivatalok szemében vállalható volt. A tábor lakóinak életéről 1933. X. 5-től 14-ig egy cikksorozatot jelentetett meg a Novosti című jugoszláv lap,¹²⁶⁸ így 1934. április közepéig a magyar hatóságok felszámolták Jankapusztát.¹²⁶⁹ A horvát emigránsoktól való „megszabadulás”, legyenek azok usztrasák, vagy csupán menekültek, szeptember elején gyorsult fel igazából, ugyanis 1934. VIII. 2-án a Külügyminisztérium utasította Villanit, hogy vegye fel a kapcsolatot Paolo Cortesével, az usztasa ügyek római intézőjével, akinek a válasza valamiért sietségre ösztönözte Budapestet.¹²⁷⁰ Mellesleg a marseille-i merénylet előtt Suvich is át akarta telepíteni az Olaszországban 1932 óta működő usztasa táborokat egy eldugottabb és jobban őrzött helyre, viszont erre a marseille-i merényletig nem került sor. Suvich csak a potenciális veszélyforrások jobb ellenőrzése végett

1264 Biagini – Gionfrida 1997. n. 33. Valószínűleg Röder és Roatta 1934. VI. 8-ai megbeszélésére utalt, viszont ekkor Roatta jegyzetei alapján nem hangzott el ilyen magyar vállalás. Sőt, Röder kitért az elől is, hogy Magyarországnak katonailag támogatnia kelljen Olaszországot, ha az háborúba kerülne Jugoszláviával. MNL K 64 1934-41-268.

1265 Minniti 2000. 93-95.; Biagini – Gionfrida 1997. n. 34, 34bis.

1266 Mondini 1974. 107

1267 Jedlicka 1974. 102.

1268 Pritz 1982. 169.

1269 Ormos 1984. 114.

1270 Ormos 1984. 117.

fogalmazta meg javaslatát, de fel se merült, hogy Olaszország beszüntetné az usztasák kiképzését. Egy ilyen „kártya” kifejezetten jól jött, hogy sakokban tartsák a német kapcsolatokkal kacérkodó Jugoszláviát.¹²⁷¹ Suvich, és az olasz információk hatására még inkább a rendteremtésen fáradozó magyar hatóságok sejtették, hogy valami készül, de a reakciókból ítélve a merénylet helyét és célját egyik fél se tudta pontosan meghatározni.

Olaszország éppen egy olasz–francia megegyezésre törekedett, vagyis nem túl életszerű, hogy egy ilyen végletes és kétélű eszközzel kívánt volna megszabadulni a hivatalosan francia szövetséges jugoszláv királytól. Magyarországon pedig a katonai hatóságok számtalanszor elmondták már, hogy a Honvédség alkalmatlan egy helyi háború sikeres megvívására, így a magyar külpolitika is figyelt arra, hogy az esetleges konfliktusok ne mérgesedjenek el túlságosan. Ettől függetlenül, a marseille-i eseményeket követően, az olasz–francia tárgyalások folytatásával párhuzamosan Franciaországnak nem állt érdekében nyilvánosan megvádolni Olaszországot. A Jankapuszta kapcsán nyilvánosságra került magyar-usztasa kapcsolatokra hivatkozva viszont Magyarország tökéletes bűnbaknak tűnt, így a bosszúért kiáltó jugoszlávoknak koncként odadobták a magyarokat. Persze nem volt szabad túlságosan „bántani” őket. A Nemzetek Szövetsége színpalái mögött folyó alkudozások során pedig olasz segítséggel abban is sikerült megállapodni, hogy csak az alsóbb magyar szervek felelősségét fogják megállapítani.¹²⁷²

A jugoszláviai közhangulatot ez nem befolyásolta, így Gömbös 1934. novemberi római útján Mussolini segítségét kérte, hogy tisztázzák a merénylet kapcsán Magyarországnak szánt szerepet, és Magyarország elnyerje az olasz támogatást egy helyi háború esetén. Gömbös valójában megsarolta Mussolinit, ugyanis úgy tett, mintha szándékában állna a magyar Külügyminisztérium által összegyűjtött kompromittáló dokumentumok alapján a Nemzetek Szövetségétől kérni az ügy teljes kivizsgálását. Ez pedig kellemetlen helyzetbe hozta volna Olaszországot.¹²⁷³ Magyarország természetesen megkapta az olasz diplomácia segítségét, ugyanis ez utóbbi hatékonyan támogatta a magyar ügyet Genfben,¹²⁷⁴ ahol a kérdést végül 1935 májusában zárták le.¹²⁷⁵ Ezen felül Gömbös ígéretet kapott a második katonai kölcsönre, vagyis a gazdasági világválságból kilábalva sikerült biztosítani az olasz pénzügyi támogatást a Honvédség felfegyverzése érdekében. A Magyarországnak nyújtott olasz katonai segítség viszont azt is megpróbálta elősegíteni, hogy a hamarosan várható olasz–francia politikai és katonai megegyezés következtében a magyar külpolitika tegyen majd engedményeket.

B) A FRANCIA–OLASZ MEGEGYEZÉS

A német-ellenes éllel kötött olasz–francia megegyezés gondolata majdhogynem egyidős az olasz–francia vetélkedéssel. A megegyezés egyik legfontosabb pártolója Badoglio volt, aki már 1925-ben is a németeket tartotta fő ellenségnek. Brazíliai olasz nagykövetségként többször is felajánlotta az együttműködést a franciáknak, többek között a brazíliai francia missziót vezető Maurice Gamelinnek, akivel kölcsönösen elfogadható módon felosztották egymás között Európát.¹²⁷⁶ Mellesleg a francia hatóságok szerint a javaslat nem Badoglio magánkezdeményezése volt.¹²⁷⁷ Ezt követően 1926 és 1930 között Badoglio nyolcszor javasolta újra a Gamelinnel felvázolt megegyezést a francia katonai hatóságoknak!¹²⁷⁸

¹²⁷¹ Suvich 1984. 216–218.

¹²⁷² Pritz 1982. 179–180, 183., Ormos 1969. 339–340.

¹²⁷³ Ormos 1969. 342–343.; DDI VII/16. n. 112.

¹²⁷⁴ l. pl. DDI VII/16. n. 151.

¹²⁷⁵ Pritz 1982. 182–183.

¹²⁷⁶ Olaszországgé lett volna a Földközi-tenger keleti fele, Ausztria és Magyarország, illetve egy angol–francia–olasz szövetség keretében lehetővé vált volna az etiópiai olasz térnyerés. Minniti 2000. 40–41.

¹²⁷⁷ Burgwyn 1979. 62.

¹²⁷⁸ Minniti 2000. 42.

Ráadásul Mussolini 1927 végén tájékoztatta a római francia nagykövetet, hogy gyarmati engedményekért cserébe Olaszország hajlandó a franciákkal együtt védeni az osztrák függetlenséget,¹²⁷⁹ vagyis a francia hatóságok tisztában voltak azzal, hogy alkalomadtán lehetséges egy olasz–francia megegyezés, csak hogy ennek mindkét részről túl nagyok tartották az árát.

A gazdasági válság és az egyre feszültebb francia–német viszony mellett sokkal nagyobb esély volt egy olasz–francia gyarmatügyi megegyezésre. 1931 és 1932 fordulóján folytak ilyen jellegű tárgyalások a Laval-kormánnyal, amelyek nem fejeződtek be a Herriot-kormány 1932. I. 12-ei megalakulását követően, hanem Grandi kezdeményezésére a dunai pozíciók kérdése is előkerült. Grandi önhatalmúlag cselekedett a tárgyalás témájának kiterjesztésével, és ez a lépés is hozzájárult 1932. VII. 21-ei lemondatásához. Mellesleg Herriot sem kívánt 1932 nyarán mindenáron egyezséget kötni, hiszen folyamatban volt egy angol–francia közeledés.¹²⁸⁰ Ettől kezdve állandóan terítéken volt az olasz–francia megegyezés kérdése, mely időről időre a magyar külpolitika nyugalanságát is növelte.¹²⁸¹ Az 1934. júliusi ausztriai eseményeket követően tovább romlott az olasz–német viszony, és egyre inkább körvonalazódott az olasz–francia megállapodás, így a Pesti Napló 1934. VII. 1-jei és IX. 8-ai vezércikkében Bethlen megírta, hogy egy olasz–francia megegyezés negatívan fogja befolyásolni az olasz–magyar barátságot.¹²⁸² Miután ez a jelzés nem érte el a hatását, ráadásul 1934 decemberére úgy tűnt, hogy Olaszország akár egy számára előnytelen alku keretében is hajlandó megállapodni Franciaországgal, és eközben feláldozná Magyarországot,¹²⁸³ Gömbös 1934 decemberében és 1935 januárjában egyre nyíltabban ellenezte az egyezményt. Mivel a magyar–német megegyezés sem volt aktuális, így Gömbösnek is együtt kellett haladni Mussolinivel, vagyis mint az olasz szövetségi rendszer legfontosabb eleme, a lehető legnagyobb engedményt kívánta kicsikarni. Gömbös nem volt egyedül ezzel a tervével, ugyanis az olasz–francia megegyezés sehol sem talált osztatlan elfogadásra.¹²⁸⁴ Olaszországnak viszont mindenképpen meg kellett egyeznie Franciaországgal, mivel az 1932-től tervezett etiópiai beavatkozás tovább halasztása már a lehetőség végleges elmulasztásának veszélyét vetítette előre, illetve az etiópiai hadjárat megoldhatatlannak tűnt az európai helyzet stabilizálása nélkül. Ráadásul a német hajthatatlanság miatt az osztrák függetlenség védelmére kényszerült olasz hadsereg sem oldhatta meg feladatát, hacsak nem születik egy ilyen tárgyú olasz–francia katonai megegyezés.

1935. I. 7-én aláírásra került a várva-várt egyezmény.¹²⁸⁵ Négy napra rá Mussolini megbízta Badoglio, hogy vegye fel a kapcsolatot a francia vezérkarral. Ezt Badoglio I. 12-én megtette, és a római francia katonai attasén, Parisot ezredesen keresztül az alábbi kérdésekre kért választ: mi a francia kormány reakciója, ha Németország mozgósít, és beavatkozik Ausztriában, illetve a francia kormány latba veti-e befolyását a jugoszláv kormánynál, hogy az ne okozzon gondot az olasz intervenciók erőinek, vagy működjön együtt az olasz fegyveres erőkkel? A lépéssel Badoglio elindította a folyamatot, mely katonai jelleget biztosított a Mussolini-Laval -féle egyezménynek. Ennek keretében I. 29-én Parisot hírszerzési együttműködést javasolt a „közös ellenfélről”. Badoglio még aznap rábólintott a javaslatra, és 48 órán belül megtörtént az első hírcsere a S.I.M., illetve a római francia katonai attasé hivatal között. II. 6-án a francia kormány jóváhagyta Badoglio javaslatát,¹²⁸⁶ és II. 20-án megküldte a katonai együttműködésről szóló ellenjavaslatát. II. 25-én a S.I.M. felfüggesztette

1279 Minniti 2000. 50.

1280 Perfetti 1977. 706, 708, 710, 713.

1281 Pritz 1982. 125-126.; DDF Ia/3. n. 478.; Ormos 1969. 335-336.

1282 Pritz 1982. 177-178.; Ormos 1969. 341.

1283 MNL K 63, 94. csomó, 1935, 11/27, I/1. Khuen-Héderváry 1934. XII. 18., 183/pol

1284 Pritz 1982. 191-192.; Ormos 1969. 346-349.

1285 Halmosy 1983. 359-362.

1286 Ezt lásd: DDI VII/16 n. 506.

a francia területen a hírszerző tevékenységet, majd III. 27-én, a német fegyverkezés bejelentésének hírére a Szárazföldi Erők Vezérkara elkezdte szervezni a Franciaországba küldendő „F” hadsereget. A stresai konferenciával párhuzamosan írta alá Flandin francia miniszterelnök és Mussolini a megegyezést, miszerint ausztriai német beavatkozás, vagy egy Rajna-menti német hadmozdulat esetén francia, illetve olasz egységeket kell küldeni egymás segítségére. 1935. V. 13-án a római Palazzo Veneziában írta alá Victor Denain francia, és Giuseppe Valle olasz légügyi vezérkari főnök a két légierő vezérkar közötti együttműködési egyezményt,¹²⁸⁷ és 1935. VI. 27-én írta alá Badoglio és Gamelin a szárazföldi erőkre vonatkozó katonai egyezményt.¹²⁸⁸ A haditengerészetek között nem született együttműködési egyezmény, viszont a francia haditengerészet közölte, hogy beszüntette az olasz partnerre irányuló hírszerző tevékenységet, amit természetesen az olaszok hasonlóképpen honoráltak.¹²⁸⁹

Mivel a caporettói vereség után az olasz hadsereg segítségre szorult, nemzetközi presztízsnövekedést jelentett, hogy az olasz–francia katonai egyezmény hatására napirendre került a franciáknak nyújtandó olasz segítség. A katonai egyezmények praktikus következménye viszont az volt, hogy senki se veszélyeztette többé a francia gyarmati erők behajózását, és az olasz tengerpartok is védve voltak, illetve az olasz–francia, illetve az olasz–jugoszláv határ biztosítására se kellett erőket összepontosítani.¹²⁹⁰ Ezt lehetett akár olasz–francia–német belügynek is beállítani, de a haditengerészeti erőegyensúly is megváltozott, és ez volt az Anglia számára leginkább sérelmes pont. Mind a francia, mind az olasz haditengerészetet angol-ellenes céllal fejlesztették, és külön-külön még kisebbségben voltak, de miután szöveterkezték, már csak az angol hadiflotta aránytalan méretű földközi-tengeri koncentrációjával volt biztosítható az angol erőfölény.¹²⁹¹ Egyáltalán nem meglepő, hogy az angol–német flottaegyezmény a franciával konkuráló német haditengerészet kiépítését tette lehetővé!¹²⁹² Anglia ezzel két legyet ütött egy csapásra: korlátok közé szorította a német fegyverkezést, illetve kényszerítette a franciákat, hogy ne akarjanak az angolokkal háborúzni, vagyis előrevetítette egy francia–angol közeledés szükségességét.

Még 1935. VI. 27-én Mussolini biztosította Gamelint, hogy az olasz vállalatoknak egy etiópiai háború esetén is eleget fognak tenni. Mivel Mussolini éppen túl volt az Edennel folytatott sikertelen megbeszélésen,¹²⁹³ ez valójában azt jelentette, hogy Olaszország egy esetleges olasz–angol nézeteltérés bekövetkeztekor is állja majd a szavát.¹²⁹⁴ A politikai változások, vagyis a Földközi-tengeri erőviszonyok megváltozását követően erősödő olasz–angol ellentét, majd az egyre szorosabb angol–francia együttműködés az etiópiai háború elítélésében megkérdőjelezte az olasz–francia katonai együttműködés létjogosultságát. 1935. XI. 9-én Gamelin még az olasz–francia katonai egyezmények érvényességéről biztosította Badogliót, de decemberben az angol–francia katonai egyezményt kiterjesztették a légügyi és a szárazföldi haderőre is, mely ezzel olasz-ellenes jelleget kapott.¹²⁹⁵ 1936 májusában az olasz kormány próbálta újra felvenni az együttműködés fonalát a szankciókat megszavazó államokkal, és a párizsi katonai attasénak azt az üzenetet kellett átadnia Gamelinnek, hogy amennyiben a francia kormány továbbra is kiáll a szankciók mellett, megkérdőjeleződnek az 1935-ös megállapodások. 1936 VI. 9-én Badoglio is megírta Gamelinnek, hogy

1287 Ennek előkészítésére lásd: DDI VII/16. n. 914.; DDI VIII/1. n. 196.

1288 Az egyezmény szövegét lásd: Minardi 1987. 285-286

1289 Minniti 2000. 96-100.

1290 Minniti 2000. 98.

1291 Ormos 1969. 335.; Quartararo 1975. 815, 817, 818., v.ö. Minniti 1978. 41-42., ahol a szerző tagadja, hogy

1936 előtt lett volna bármi angol-ellenes éle az olasz flottafejlesztésnek.

1292 Halmosy 1983. 375-379.; Az egyezmény angliai fogadtatására l.: DDI VIII/1. n. 406.

1293 Eden 1935. VI. 24-25-ei római tárgyalásaira lásd: DDI VIII/1. n. 330-333.

1294 Minniti 2000. 100.

1295 Minardi 1987. 295.

Franciaországnak választania kell, ugyanis a szankciók további támogatása esetén az olasz kormány érvénytelennek fogja tekinteni az 1935-ös megegyezéseket.¹²⁹⁶ A szankciókat fokozatosan eltörölték, és 1937 augusztusában Badoglio azt üzent Gamelinnek, hogy érzelmei irányában változatlanok, és reméli, hogy a francia kormány véleményének változása szívélyesebb kapcsolatot fog lehetővé tenni a két ország között.¹²⁹⁷ Ekkor viszont az olasz külpolitika már nem kívánt visszatérni az 1935-ös állapothoz, és az ausztriai kérdés újraértékelésével, illetve a „tengely” megszületésével a Badoglio-Gamelin, és a Denain-Valle-féle egyezmény is üres formula maradt. Az egyezményeket formailag érvényesnek tartották, és az olasz–francia együttműködésen alapuló hadműveleti tervek is csak 1938-ban vonták vissza,¹²⁹⁸ ugyanis mindkét fél számára hasznos volt, hogy csak jelképes erővel kellett biztosítani a közös határt.¹²⁹⁹ A Legfőbb Védelmi Vegyes-bizottság 1937. XII. 2-ai ülésén viszont már a kidolgozandó hadműveleti tervek között szerepelt a 10-es és 12-es jelzetű, melyek a Franciaország és Jugoszlávia, illetve a Franciaország és Anglia elleni háború esetén léptek volna életbe.¹³⁰⁰ 1938. XII. 17-én pedig Ciano közölte a római francia nagykövettel, hogy ratifikálás hiányában az olasz kormány úgy tekint az 1935. I. 7-ei római egyezményre, mintha az sohasem lépett volna életbe, vagyis ezzel érvényüket veszítették a katonai egyezmények is. Mellesleg, az Anschluss-t követően, a Képviselőházban mondott 1938. III. 16-ai beszédében Mussolini még az osztrák függetlenség érdekében kötött olasz–francia katonai egyezmény létét is letagadta.¹³⁰¹

Miközben a magyar katonadiplomácia 1934–35 között az olaszokkal szemben titkolta német kapcsolataikat, és konkrétan azt is, hogy milyen információkat kaptak a németektől,¹³⁰² úgy az olasz hadvezetés is eleinte teljesen titokban tartotta az olasz–francia katonai kapcsolatok mélységét. Roatta például 1935. III. 28-án azt hazudta Szabónak, hogy még nincs szó olasz–francia katonai megállapodásról, és így korai lenne a hírszerző szolgálat terén megalapozni az együttműködést. Szabó minden kétsége ellenére elhitte, hogy „*Amint e téren valamit megkezdnek, azonnal közlik velünk*” és egyidejűleg megszakítja a németekkel kapcsolatukat.¹³⁰³ Miután 1935. I. 31-én Roatta személyesen adta oda az első hírsomagot a római francia katonai attasé helyettesének,¹³⁰⁴ Szabónak csakis szándékosan mondhatta azt, amit a magyar katonai attasé leírt. Ráadásul Roatta a dezinformálás mellett még tesztelte is a magyar fél megbízhatóságát, ugyanis elmondta Szabónak a következő útjának célját, és kérte, hogy ezt tartsák titokban a németek elől. Roatta ígéretével ellentétben, és Canaris közlése ellenére¹³⁰⁵ az olasz–német hírsere egyáltalán nem szakadt meg,¹³⁰⁶ és a németországi olasz kapcsolatok elegendő hírrel szolgáltak, vagyis bőven volt lehetőség ellenőrizni, hogy a kért információ Budapest után eljutott-e vagy sem Berlinbe. Mellesleg ezt a titkolózó eljárást javasolta utólagosan Suvich is, vagyis az olasz Külügyminisztériumban is alapigazságnak számított, hogy nemcsak Ausztria, hanem Magyarország részéről is számítani kell egyes németeket érdeklő információk berlini továbbításával.¹³⁰⁷ Amikor Suvich javaslata készült, már megkötötték az olasz–francia katonai egyezményeket, Eden pedig jelezte, hogy Anglia

1296 Minardi 1987. 297.

1297 Minardi 1987. 298.

1298 Minniti 2000. 101-103.

1299 A Legfőbb Védelmi Vegyes-bizottság 1936. XI. 5-ei ülésén Mussolini kifejtette, hogy a takarékosági szempontok emiatt kívánja továbbra is fenntartani a látszatot, habár már nem tartotta aktuálisnak az 1935-ös egyezményeket. Biagini – Gionfrida 1997. n. 42.

1300 Biagini – Gionfrida 1997. n. 48.

1301 Minardi 1987. 299.

1302 Vargyai 1990. 51-52.

1303 Az eredetiben is kiemelve. HL 2. VKF osztály 1935. 119 827/el.

1304 Minniti 2000. 97-98.

1305 HL 2. VKF osztály 1935. 119 533/el.

1306 l. pl.: MNL K 64 1935-23-494, AUSSME H-9. 1, Promemoria settembre 1935. Roatta 1935 IX. 20., sz.n.

1307 DDI I/8. n. 480.

nem támogatja az abesszíniai olasz törekvéseket, így az olasz hadvezetésnek fel kellett készülnie, hogy esetleg egy hosszabb háborúra lesz szükség. Hosszabb lekötöttség esetén viszont valószínűleg úgy gondolták, hogy hasznosabb minimális őszinteséget mutatni a magyarok irányába, így Roatta 1935. VII. 6-8-án meglehetősen korrekt tájékoztatást nyújtott az olasz–francia katonai együttműködésről.¹³⁰⁸ Mondhatni jellemző volt, hogy erről senki se tájékoztatta Suvichot, aki viszont Roattával egy időben próbálta ugyanarról a témáról bebeszélni Villaninak, hogy valójában nincs is semmiféle katonai együttműködés. A jelentésre rá is írta Hennyey Gusztáv, a Vkf-2. vezetője, hogy „*Roatta tbk. máshogy informált engem.*”¹³⁰⁹ Az epizód nem túl szívderítő képet festett Suvich igazmondásáról, és az olasz civil, illetve katonai hatóságok együttműködéséről.

Köszönhetően az olasz titkolózásnak a Honvédség eleinte csak igen keveset látott az egyre elkerülhetetlenebb olasz–francia megegyezés katonai következményeiből. Amikor Hennyey 1934. XII. 21-én tárgyalt Rómában Roattával, az utóbbi a jugoszláv fenyegetés elleni védelem biztosításáról, és az olasz–német viszony javulásának valóságosságáról és az olasz–francia paktum aláírásának messziségéről beszélt.¹³¹⁰ A Vkf-2. viszont a nagy találgatás közepette pontosan vont le a következtetést: az abesszíniai mozgásszabadság ellenében Olaszország valóban megegyezett a Közép-európai és a balkáni status quo-ról.¹³¹¹ Az olasz Külügyminisztérium viszont folyamatosan informálta az osztrák és a magyar partnert a dunai paktum jellegéről, a Lavallal megbeszélendő témákról.¹³¹² A magyar bizalmatlanság leküzdése érdekében Suvich még Viola új belgrádi követ bemutatkozó látogatásakor elhangzó beszédét is előre megküldte.¹³¹³ A Honvédelmi-, illetve a Külügyminisztérium közötti rendszeres információcsere ismeretében valószínűtlen, hogy erről ne tudott volna a Honvédség. Ráadásul Sándor király belgrádi temetésén Göring túl hangosan kereste Jugoszlávia és Románia kegyeit ahhoz, hogy a magyar külpolitika hirtelen túltegye magát ezen, így a Mussolini-Laval megállapodás pontjainak bejelentésekor, illetve Viola belgrádi olasz követ bemutatkozó látogatásakor elmondott beszéde után a magyar külpolitika és a Honvédség számára is csak egy út maradt: követni az olasz szövetségest, és a lehető legtöbbet kihozni a kapcsolatból. Ezért is egyáltalán nem volt aktuális Kozár Elemér vezérkari százados 1935. áprilisi katonapolitikai tanulmánya, amely a francia–olasz közeledést követően kérte az eltávolodást Olaszországtól, mint kizárólagos támogatótól, és javasolta a Németországhoz történő csatlakozást.¹³¹⁴ Az alternatívák hiánya miatt nem került meghallgatásra az az 1935. III. 18-ai vezérkari javaslat se, mely a hírszerzési együttműködés megszakítását javasolta az olaszokkal.¹³¹⁵ A kérdéses javaslat ugyanis az olasz–magyar katonai együttműködés teljes körű átalakítására tett javaslatot, viszont a Vkf-2. elgondolása nem került meghallgatásra,

¹³⁰⁸ MNL K 64 1935-23-494.

¹³⁰⁹ HL 2. VKF osztály 1935. 122 122/el. Puy Jenő százados beosztott tiszt (Szabó szabadságon), 1935. VII. 8.

¹³¹⁰ MNL K 64 1934-23-725. Andorka 1934. XII. 27., 124.894/el. sz.-VI.-2c-1934.

¹³¹¹ HL 2. VKF osztály 1935. 119 148/el.

¹³¹² MNL K 63, 94. csomó, 1935, 11/27, I/1. Apor 1934. XII. 29. 19:00, 107. sz. szjt.; u.o. o.ő. 1934. december 31. 14:00., 109. sz. szjt.; MNL K 63, 94. csomó, 1935, 11/27, I/2. Villani 1935. I. 5., 1/pol.-1935.

¹³¹³ MNL K 74, 4. csomó, 1935, Róma. Villani 1935. II. 27. 21:35, 48. sz. szjt. és u.o. u.ő. 1935. II. 27. 21:35, 49. szjt. Ez utóbbiban lásd Viola inkriminált szavait: „Közvetlen kormányelnöktől megbízást nyertem kijelenteni, hogy a két ország közötti pozitív közeledést leszek hivatva előmozdítani. Olaszország nem táplál ellenséges érzelmeket Jugoszláviával szemben és nem szándékozik annak fejlődését vagy területi integritását zavarni /non intende turbare suo sviluppo o integrità territoriale/. Olaszország barátságos együttműködésre és politikai valamint gazdasági megegyezésre /intesa/ törekszik.” (az eredetiben is aláhúzva)

¹³¹⁴ MNL K 63 305. csomó 1935-35-1408

¹³¹⁵ Vargyai 1990. 47-48. Miután 1935. III. 8-án a berlini magyar katonai attasé jelentette, hogy a Reichswehrministerium Abwehr Abteilung új osztályvezetője, Wilhelm Canaris szerint alább hagyott az olaszokkal a katonai együttműködés, sejthető volt, hogy hamarosan a német hírszere anyagon keresztül sem lehet olasz információkhoz jutni. Ennek fényében súlyos hiba lett volna megszakítani az olasz–magyar hírcserét. HL 2. VKF osztály 1935. 119 533/el.

ugyanis a Honvédelmi Minisztérium nem a kapcsolatok csökkentését, hanem növelését, vagyis legfőképpen a hírcsere elmélyítését adta utasításba.¹³¹⁶ Igazából, miután 1934 végén a magyar diplomácia, és a katonadiplomácia is az utolsó pillanatig az olasz–német megegyezést erőltette, az olasz hadvezetés kezdett bizalmatlanná válni a magyarokkal szemben. Ezzel tisztában voltak Budapesten, ezért is sürgette olyannyira Gömbös Somkuthy, vagyis az új vezérkari főnök római látogatását, hiszen Somkuthyt inkább olaszbarátnak tartották Rómában, vagyis a látogatással az olaszországi magyar megítélést próbálták javítani.¹³¹⁷ Mellesleg Somkuthynak a Gömbös által 1934. XI. 6-án felvetett, és Mussolini által jóváhagyott olasz–magyar vezérkari együttműködésről is beszélnie kellett volna.¹³¹⁸ Ráadásul Hitler 1935. III. 16-án bejelentette a német fegyverkezés újabb lépését, vagyis a sorozáson alapuló hadsereg létrehozását, tehát a versaillesi békeszerződés nyílt megszegését. Habár nem következett be semmiféle kézzelfogható retorzió, a német lépés sem talált kedvező meghallgatásra. Titulescu pedig bejelentette, hogy a Balkán-szövetség és a kisantant megakadályozná, ha Magyarország, vagy Bulgária nyíltan kívánná túltenni magát a békeszerződés rendelkezésein.¹³¹⁹ A törökök kívártak, a bolgárok nem kívánták követni a német példát, és az osztrák, majd pedig a magyar kormány is a jogegyenlőség talaján zajló tárgyalásos megoldás hangoztatásával tartózkodott a német példa követésétől.¹³²⁰ Egy ilyen kielezett helyzetben pedig a németekkel nyíltan együttműködést keresni istenkísértés lett volna, vagyis 1935 tavaszán a Honvédségnek döntenie kellett. Miután nem volt más reális alternatíva, mint az olasz szövetség, 1935. IV. 29-én Szabó utasításba kapta, hogy biztosítsa az olaszokat a magyar hűségéről. Roatta 1935. V. 4-én fogadta Szabót, és Magyarországtól csak azt várta, hogy egy olasz–német konfliktus esetén barátságos semlegességet tanúsítson az olaszok irányában. Szabó felvetette az 1934. XI. 6-a óta hivatalosan tervezett olasz–magyar vezérkari együttműködést is, nem csak jugoszláv ellenes céllal,¹³²¹ mely együttműködés ezúttal nemcsak meghallgatásra került, hanem meg is valósult. 1936 nyarán ugyanis magyar felvetésre, a két vezérkar részvételével, Jugoszlávia-ellenes céllal hadművelati tervezés kezdődött, mely tényleges olasz–magyar katonai együttműködéssel számolt. Mussolini viszont felfüggesztette a tervezést, mondván várni kell a népszövetségi szankciók eltörléséig. Valójában ekkor már körvonalazódott az olasz–német együttműködés, és a tervből kihagyták Németországot, így ekkor már rossz ötlet volt mindenféle hadművelati terv, mely Németország megkérdezése nélkül kívánta bolygatni a német szövetséges Jugoszlávia, és a németeket is érdeklő Románia helyzetét. Mussolini tehát az ötletet valójában nem elhalasztotta, hanem véglegesen elvetette, vagyis a tervnek sohase lett kézzelfogható eredménye.¹³²²

Az olasz–francia katonai együttműködés ugyanis hiába tűnt fenntarthatónak, ha ennek nem voltak meg a tartós politikai előfeltételei. Egyrészt egyik parlament sem ratifikálta az egyezményt. Másrészt nem sikerült megkötni a keleti paktumot, melynek a közép-európai nyugalmat kellett volna biztosítania.¹³²³ A gyarmatügyi egyezményt sem hajtották végre a franciák, illetve az angol–német együttműködés következtében sokkal súlyosabb mértékben sérült az olasz–francia egyezmény szelleme, minthogy csak a tunéziai olaszok számára biztosított jogokról legyen szó: az angol–francia együttműködés megszilárdult, és kifejezetten

1316 HL 2. VKF osztály 1935. 119 539/el.

1317 HL 2. VKF osztály 1935. 118 805/el.; u.o. 118 850/el.; u.o. 119 539/el.

1318 DDI VII/16. n. 112.

1319 MNL K 63 185. csomó, 1935, 21/5. Bárdossy 1935. III. 18. 12:40, 27. sz. szjt.

1320 MNL K 63 185. csomó, 1935, 21/5. Rudnay 1935. III. 18. 19:00, 15. sz. szjt., u.o. Jungerth 1935. III. 18. 23:38, 10/G. sz. szjt.; u.o. Napijelentés Kánya és br. Hennek osztrák követ közötti beszélgetéséről, 1935. III. 19.; u.o. Napijelentés Kánya és Popoff bolgár ügyvivő 1935. III. 19-ei beszélgetéséről.

1321 Hetés–Morva 1968. n. 79.; DDI VII/16. n. 112.

1322 Rózsai 1969. 646–647.; MNL K 100. 1936. 21.

1323 A paktumról lásd még: Ormos 1969. 335–385.; Pritz 1982. 191–203.

olasz-ellenes irányt vett. Mussolininek pedig nem állt érdekében egy győztes háború után megalázkodni, vagyis az angol–francia együttműködés megerősödésével borítékolhatóvá vált, hogy Olaszország Németországgal fog megegyezni.

A Honvédség az olasz bizalmatlanság következtében egyáltalán nem kapott szerepet az új olasz–francia vezetésű Közép-Európában, de az olasz szövetség viszont azzal járt, hogy az osztrák, és a bolgár mellett, a magyar fegyverkezési egyenjogúságot is elismerték Stresában,¹³²⁴ ami végül tárgyalásos formában, az 1938. augusztusi bledi egyezmény eredményeképpen került kimondásra.¹³²⁵ A stresai olasz támogatás miatt tehát végső soron helyesnek bizonyult az a magyar lépés, hogy a kedvezőtlen helyzet ellenére is a lehető legtöbbet kell kihozni az olasz szövetségből.

AZ ETIÓPIAI ESEMÉNYEK, ÉS HATÁSUK AZ OLASZ–MAGYAR KAPCSOLATOKRA

Grandi 1932 februárjában felkérte Gazerát, hogy vizsgálja meg az etiópiai háború lehetőségét. Márciusban ezt még nem vette figyelembe Emilio De Bono gyarmatügyi miniszter, ugyanis egy védelemre törekvő fejlesztési programot állított össze. Grandi leváltását követően Mussolini egy etiópiai offenzíva lehetőségét vetette fel De Bonónak, aki már támaszkodhatott a Szárazföldi Erők vezérkara által végzett előkészítő munkára. Ezzel kezdetét vette az a hadműveleti előkészítő munka, mely 1933 végén fejeződött be.¹³²⁶ Az osztrák helyzet kritikus állapota viszont egyre inkább válaszüti elé állította az olasz hadvezetést: Ausztria, vagy Etiópia?¹³²⁷ 1934 II. 8-án Mussolini utasította Badoglio-t az 1935-ban megvívandó etiópiai háborúra történő felkészülésre, majd a nehézségek felsorolásával még 1934 májusában sikerült elérni, hogy 1935 helyett 1937 legyen a felkészülés határideje.¹³²⁸ 1934 nyara viszont megmutatta, hogy az ausztriai határ védelmét és az etiópiai hadjáratot egy időben képtelenség megvalósítani önerőből, így mindenképpen szükségessé vált a francia–olasz megegyezés ahhoz, hogy a hátszínig biztosításával Etiópia lehessen a fő cél. Badoglio és De Bono azt is hangsúlyozta, hogy az etiópiai tervet diplomáciailag is elő kell készíteni, vagyis a francia jóváhagyás mellett az angol támogatásra is szükség volt.¹³²⁹ A francia beleegyezés 1935. I. 7-étől biztosnak számított, viszont legkésőbb Eden 1934. júniusi római útja során nyilvánvalóvá vált, hogy Anglia semmiképpen sem támogatja az olasz expanziós terveket, melyek célja eredetileg nem a teljes etiópiai terület megszerzése, hanem egy Egyiptomhoz hasonló, félig-meddig önálló protektorátus megteremtése volt. Azzal, hogy Mussolini az angol ellenzés ellenére folytatta az előkészületeket, végső soron választásra kényszerítette a francia kormányt. Ez pedig a német veszély miatt Angliát választotta.

Közismert tény, hogy Mussolini gyarmati háborús tervei eleinte nem voltak népszerűek, és a katonai vezetés is csak akkor kezdte „törni magát” az ügy érdekében, amikor felmerült a

1324 Halmosy 1983. 363-366.; DDI VII/16. n. 922.

1325 Senneville őrnagy, a budapesti francia katonai attasé is ezt javasolta 1936. IX. 1-jén Henneyinek, hiszen a kisantant úgyse tudja megakadályozni a magyar fegyverkezést, vagyis főlöskéges lenne azt egyoldalúan bejelenteni. Inkább a kisantantnak kellene azt felajánlani, és cserébe valamiféle engedményt lehetne elérni. MNL K 64 1936-41-596. Lényegében ez valósult meg, ugyanis a csehszlovák és a jugoszláv követ azt közölte Kányával, hogy amennyiben Magyarország nyíltan nem rúgja fel a trianoni békeszerződés katonai határozatait, a kisantant se fog tiltakozni a magyar fegyverkezés miatt. MNL K 64 1936-41-735. Végül ebből a kölcsönös elismerésből sikerült eljutni a bledi egyezményig.

1326 Minniti 2000. 73-74.

1327 Ez nyilvánvaló volt a német és a jugoszláv kormány számára is: Di Nolfo 1974. 74.; Aloisi 1957. 214. Bonzani 1934 IV. 19-ével jelezte is Badoglio felé, hogy nem lenne bölcs dolog belevágni az etiópiai háborúba, amíg nem rendeződik az osztrák kérdés, ugyanis nincs semmi garancia arra, hogy meddig várható nyugalom az osztrák fronton. Ceva 1979. 225-226.

1328 Minniti 2000. 84-85.

1329 Minniti 2000. 84.

parancsnokság kérdése.¹³³⁰ A felkészülés tervei már évek óta kéznél voltak, és a gyarmatok infrastrukturális fejlesztése, illetve a csapatok és a szükséges hadianyagok behajózása is egy ideje elkezdődött, amikor körvonalazódni kezdett egy angol–olasz tengeri összecsapás veszélye. Ahogy az olasz hadsereg-fejlesztésről szóló alfejezetben már említettem, Badoglio 1935 augusztusában figyelmeztette Mussolinit, hogy egy Anglia ellenes lépés Olaszország számára azonnali katasztrófát hozna, mivel a gyarmatokon tartózkodó katonákat minden bizonnyal magukra és ezzel lényegében sorsukra kellene hagyni, hiszen nincs garantált összeköttetés velük, ha lezárják a szuezi-csatornát, a légierő java pár nap után használatatlanná válna, a flotta pedig semmiképpen sem bírna megállítani egy teljes körű angol támadást.¹³³¹ Badoglio kétségtelenül helyesen mérte fel az olasz hadsereg állapotát, illetve Mussolini számára is hasznos lehetett, hogy először kapta kézhez az összes probléma szerves elemzését, viszont Badoglio nem látta a teljes képet. Az általános vezérkari főnök ugyanis nem kapott meg minden olyan katonai vonatkozású információt, amit Mussolini. A S.I.M. tevékenységéről pedig kizárólag Mussolinit tájékoztatta Roatta, így Badoglio nem tudta, hogy Olaszország bekapcsolódott a palesztíniai cionista¹³³² és arab mozgalmakba,¹³³³ illetve a S.I.M. 1934 és 1935 fordulóján kiépített egy kiterjedt informátori hálózatot, mely lefedte a földközi-tengeri és közel-keleti angol területeket, így 1935 nyarára egyes esetekben Mussolini naprakészebb információkkal rendelkezett az adott területekről, mint maguk az angol hatóságok Londonban.¹³³⁴ Az pedig hétpecsétetes titoknak számított, hogy a S.I.M. jelentéseinek köszönhetően Mussolini tudta, Badoglio viszont nem, hogy 1936. augusztus elején a földközi-tengeri angol flotta csak fél órás tűzpárbajra elengedő lőszerrel rendelkezett, vagyis az első csata a *Mediterranean Fleet* végét jelentette volna.¹³³⁵ Az angol lőszerhiány olyan méreteket öltött, hogy 1935 szeptemberében és októberében Anglia még a németektől is kapott ajánlatot nagy mennyiségű hadianyag szállítására. Mivel a felajánlott lőszer túl modern volt, és az elavult angol technika nem tette lehetővé a használatukat, így az Admirális csak 1936 márciusában fogadta el a javaslatot, hogy majd a rajnai krízis vessen véget az erről szóló tárgyalásoknak.¹³³⁶ Ráadásul Olaszország helyzetét megkönnyítette, hogy az Admirális jelentősen alábecsülte az olasz flotta erejét, viszont túlbecsülte az olasz légierő hatásfokát, így kiűrtette a jól védhető Máltát, és a sokkal rosszabbul védhető Alexandriába, illetve a kisebb kapacitású Gibraltárba vont a flottát. Amikor 1935 szeptemberében feltűntek az olasz tengeralattjárók a gibraltári és az alexandriai kikötők szomszédságában, akkor azonnal megmutatkozott mindkét bázis összes hibája, és az Admirális 1936 januárjában újabb flottatámaszpontok után nézhetett.¹³³⁷ Mellesleg a *Home Fleet* se volt sokkal jobb helyzetben, mint a *Mediterranean Fleet*, így amikor 1935. július elején, egy hadgyakorlat keretében elkezdődött az angol flottakoncentráció, az angol hajók hamar kelepcében találták magukat.¹³³⁸ Ahhoz nem fért kétség, hogy Anglia megnyert volna egy esetleges olasz–angol háborút, de az első napokban aránytalanul nagy veszteséget szenvedett volna el a flotta, mely

1330 Az etiópiai háború eseményei, és az ezzel kapcsolatos népszövetségi bonyodalmak is közismertek, így erre nem térek ki. Erről lásd: De Felice 2010. 597-757.; Ormos 1970.; Ormos 1969. 387-393.; Pritz 1982. 233-238. A Hoare-Laval tervezethez pedig lásd: Quartararo 1977., mely bemutatja milyen mértékben állt Dino Grandi londoni olasz nagykövét, és rajta keresztül az olasz Külügyminisztérium a tervezet készítése mögött.

1331 Stefani 1985. 190-191.

1332 A cionista mozgalommal ápolt kapcsolatra, és ennek korlátaira lásd: Minerbi 1974.

1333 Az arab-olasz kapcsolatokra és az etiópiai konfliktus közel-keleti hatásaira lásd: Quartararo 1979.; Quartararo 1982.

1334 Quartararo 1975. 823.

1335 Quartararo 1975. 824.; De Felice 2010. 679-680. A S.I.M. jelentések hitelessége azért nem volt kérdéses, mert az etiópiai háború időszakában rendszeresen felnyitották a római angol nagykövetség páncélszekrényét, és lefotózták annak tartalmát.

1336 Quartararo 1975. 829-830.

1337 Quartararo 1975. 809-811, 813, 817.

1338 Quartararo 1975. 814-815.

kénytelen volt túl sokáig egy helyen vesztegelni. Ez pedig ártott a távol-keleti angol érdekeknek. Ezek alapján úgy tűnik, hogy Etiópiában 1935-36-ban Mussolini nemcsak egy gyarmati kalandba bocsátkozott, hanem az angol flotta blöffjére válaszul a saját blöffjével egy olasz–angol megegyezést kívánt kierőszakolni, mellyel a Földközi-tenger keleti medencéjében az angol nagyhatalom egyenrangú társává válik, miközben a Földközi-tenger nyugati felét meghagyta volna angol–francia „közös birtoknak”.¹³³⁹

Ez a szándék egyrészt azért nem vált be, mert az Admiralitás az angliai felfegyverzés kierőszakolásával és új stratégiai elvek kidolgozásával válaszolt az olasz fenyegetésre,¹³⁴⁰ illetve az angol Külügyminisztérium a rajnai bevonulásig inkább a németekkel egyezkedett volna, minthogy az olaszoknak adjon engedményeket.¹³⁴¹ Másrészt Mussolini is túl sokat akart elérni, és a Hoare-Laval terv bukását követően nem tudott megálljt parancsolni az egyre sikeresebb hadműveleteknek, Etiópia teljes bekebelezése mellett döntött, ami viszont lehetetlenné tette a népszövetségi formulához ragaszkodó angolokkal a megállapodást. Az egyre szorosabb angol–francia együttműködés árnyékában, illetve annak tudatában, hogy az etiópiai olasz elköteleződés nagyban gyengítette az európai olasz pozíciókat, Mussolininek muszáj volt kiegyeznie Hitlerrel, és ezúttal a gyengébb fél pozíciójából kellett tárgyalnia.

1935. VII. 6-8-án Roatta Budapesten tárgyalt Hennyeyvel. A két katonai hírszerző szervezet vezetői rutinszerűen találkoztak, viszont ez kiváló alkalom volt, hogy Roatta közölje:

- Olaszország nem számított az angol ellenzésre, de ettől függetlenül tovább folytatódna az abesszíniai háborús előkészületek;

- a háború időtartamára jó viszonyt próbálnak kialakítani németekkel, de ettől függetlenül nem nőtt a beléjük vetett bizalom, vagyis továbbra is erőket állomásoztatnak az osztrák–olasz határon;

- Olaszország csak a korábbi feltételek mellett hajlandó véglegesen kiegyezni Hitlerrel: Németország ne avatkozzon be a dél-tiroli kisebbség ügyeibe, Észak-Olaszországban fejezze be az aktív kémkedést, az osztrák önállóságot belső és külső eszközökkel se veszélyeztesse.¹³⁴²

Ennek ismeretében a Vkf-2. leszűrte, hogy ésszerű az olasz–francia katonai együttműködés, hiszen Ausztria függetlenségének őrzése egyben magyar érdek, vagyis azt támogatni kell, illetve az olasz–jugoszláv viszony javulása is pozitív eredményekkel kecsegtethet, vagyis ezt különös figyelemmel kívánta követni.¹³⁴³ A magyar katonai hatóságok a Vkf-2. pozitív hangvételű elemzése ellenére tisztában voltak azzal, hogy egy olasz–angol összeecsapás katasztrofális vereséget eredményezhet, ez esetben pedig már 1935 nyarán is a német, illetve a kisantant pozíciók kárpát-medencei megerősödésével számoltak.¹³⁴⁴ Mindenesetre Hennyey 1935. X. 28-ai római látogatásáról készített összefoglalójában kihangsúlyozta, hogy Olaszország teljes mértékben Abesszíniára koncentrált, jelen pillanatban más nem érdekli, viszont ezt csak átmeneti jelenségnek tartotta. Hennyey ugyanis mindenképpen fenn kívánta tartani az olasz–magyar kapcsolatokat, már a későbbi katonapolitikai helyzet miatt is. Javaslatát megfogadva a Honvéd Vezérkar is az óvatos kivárássra játszott.¹³⁴⁵

Németország, miután kilépett a Nemzetek Szövetségéből, a lehető legjobb helyzetből figyelte az etiópiai háború történéseit. Még 1935 márciusában Roatta jelezte Szabónak, hogy

¹³³⁹ Quartararo 1975. 822-823

¹³⁴⁰ Quartararo 1975. 827, 831-839.

¹³⁴¹ Quartararo 1975. 829-831.

¹³⁴² MNL K 64 1935-23-494.

¹³⁴³ HL 2. VKF osztály 1935. 122 045/el. 1935. VII. 20. Pro Domo.

¹³⁴⁴ Az etiópiai konfliktus földközi-tengeri vetületének magyarországi recepciójára lásd: Réti 2005.

¹³⁴⁵ MNL K 64 1935-23-702.; Hetés-Morva 1968. n. 81.

olasz részről nem nézik jó szemmel a németek részvételét az Abesszínia felé irányuló fegyverszállításokban.¹³⁴⁶ A német Légügyi Minisztérium ugyanis megtiltotta a repülőanyagok és egyéb hadianyagok exportját,¹³⁴⁷ viszont titokban 3 millió márka értékben fegyvert és lőszert adott el Etiópiának.¹³⁴⁸ 1935. X. 30-án a berlini magyar katonai attasé arról jelentett, hogy a németek az olaszoknak is adnak el hadianyagot, vagyis mindkét hadviselő felet ellátták.¹³⁴⁹ Rosaria Quartararo kutatásaiból ismert, hogy a németek az angoloknak is felajánlották a segítségüket,¹³⁵⁰ tehát a német hadiipar egy angol–olasz háború esetén is csak nyerhetett. Mellesleg 1935. őszén Németország a magyarországi bauxittermelésre alapozva egy nagyszabású fegyvervásárlási hitelt is felajánlott, amivel lényegében megpróbálta elcsábítani az addig kizárólag olasz forrásokból fegyverkező Honvédséget. A Gömböskormány pedig erre hajlandó lett volna, ami jelzi mennyire óvatlan lépésekre is kapható volt, miközben a Vkf-2. a kivárást javasolta, hogy az etiópiai háborút követően átalakuló erőviszonyoknak megfelelően lehessen felelős döntést hozni.¹³⁵¹

Roatta és Canaris 1935. szeptemberi beszélgetéséből ráadásul azt is le lehetett szűrni, hogy Németország legszívesebben az angol szövetséget kívánná elmélyíteni, vagyis ennek kivédése miatt is érdekében állt Olaszországnak kiegyezni Németországgal.¹³⁵²

Ahogy 1936. elején egyre biztosabbá vált az olasz győzelem, az olasz Külügyminisztérium elkezdte vizsgálni a háború utáni teendőket. Suvich 1936. II. 7-ei emlékiratában kétségbeesetten próbálta meggyőzni Mussolinit, hogy Ausztriát nem szabad feláldozni. Felvázolta ugyanis, hogy ha ez megtörténne, akkor Berlint Bécs helyett valójában Budapestre, és Bukarestbe is beengednék. Belgrád már eleve német szövetséges, vagyis csak idő kérdése volt, hogy mikor kerül az egész Balkán német befolyás alá. Az egyedüli olyan állam pedig, mely a térségben nem keresi a németek kegyeit, vagyis Csehszlovákia, a német expanzióknak esne áldozatul.¹³⁵³ Később Suvichnak minden szava beteljesült, de ettől függetlenül nem volt igaza, ugyanis javaslata, miszerint Olaszország térjen vissza az 1934-es célkitűzésekhez, életképtelennek bizonyult. Bebizonyosodott, hogy Olaszország képtelen egyszerre Etiópiában és az olasz–osztrák határon is erőt felmutatni, illetve eközben az erősödő olasz–angol ellenségeskedést, és az egyre jelképesebb olasz–francia viszonyt is kezelni. Az olasz–német kiegyezés szükségessége már nem volt kérdéses, csak ennek idejét és módját kellett eldönteni. A józan ész pedig azt diktálta, hogy erre minél hamarabb kerüljön sor, hiszen az idő Németországnak kedvezett: Olaszország csak gyengült a gyarmati kötelezettségei miatt, Hitler viszont egyre intenzívebben fegyverkezett.

A szankciók körüli megosztottságot kihasználva Németország 1936. III. 7-én megszállta a Rajna-vidéket, és miután ezt nem követte a locarnói hatalmak megtorlása, szabad volt az út a keleti irányú terjeszkedéshez.¹³⁵⁴ 1935. márciusától megfordult az olasz–német katonai egyensúly, hiszen az olasz hadsereg egyre gyengült az etióp, majd pedig a spanyol harcokban, a németek pedig elkezdték a nyílt felfegyverkezést, ami azzal járt, hogy a korábbi prototípusok sorozatgyártása is megindult. Többé már nem volt lehetséges az, amit az olaszok 1934. júliusában tettek az osztrák függetlenség védelmében. Mussolini úgy érezte, hogy kezd kifutni az időből, így cseppet sem volt meglepő, hogy miután 1936. márciusában

1346 HL 2. VKF osztály 1935. 119 827/el.

1347 Erre 1935. VI. 1, 5, 14-én Cerruti berlini olasz nagykövet ígéretet kapott Bülow külügyi államtitkártól, illetve 1935. VII. 13-14-én Roatta Canaristól. Funke 1971. 484.

1348 Ormos 1970. 50.; Pritz 1982. 221.

1349 HL 2. VKF osztály 1935. 124 238/el.

1350 Quartararo 1975. 829-830.

1351 Pritz 1982. 229-231.; Wilhelmstrasse 1968. n. 39-42.

1352 AUSSME H-9, 1, Promemoria settembre 1935

1353 Suvich 1984. 280-283.

1354 A kérdéskörrel l.: Ormos 1969/4., Ormos 1969. 395-419.

megszilárdította a római hármass-egyezményt,¹³⁵⁵ hogy kedvezőbb pozícióból tárgyalhasson, 1936. V. 7-én közölte Villanival, hogy Berlinnel megállapodást kezdeményezett.¹³⁵⁶ Ennek lett a következménye az 1936. VII. 11-ei német–osztrák egyezmény,¹³⁵⁷ amivel Mussolini lényegében feláldozta Ausztriát. Starhemberg herceg, a Heimwehr vezetője sorsára hagyásával (megszüntették a neki nyújtott titkos támogatásokat, jóvá- és helybenhagyták a kormányból és a politikai életből való kiszorítását) végleg és visszavonhatatlanul megszűnt az az operatív lehetőség, hogy Olaszország beavatkozzon Ausztria belügyeibe, mint ahogy az 1934-ben is történt. Ezután nem volt lehetséges többé, hogy visszatérjenek a korábbi politikai irányvonalhoz.¹³⁵⁸

Az olasz gesztus véglegességét jelzi Ciano 1937. XI. 24-ei naplóbejegyzése is, amelyben az új ausztriai olasz követnek vázolta fel a követendő politikai irányvonalat. Ez azért is ilyen brutálisan egyértelmű, mert a korábbi követ nem igazodott az új irányvonalhoz: úgy kell viselkedni, mint „un medico, che deve dare l’ossigeno al moribondo, senza che se ne accorga l’erede. Nel dubbio, ci interessa più l’erede che il moribondo.”¹³⁵⁹

Ráadásul Mussolini teljes mértékben tisztában volt a következményekkel, ugyanis Göring kérdéseire, hogy az olaszok mit gondolnak az Anschlusról, melyet legalább kétszer is feltett hivatalos formában, az olasz válasz mindig beleegyező volt, azzal az egy feltétellel, hogy ezzel egy időben a Brennt is garantálják a németek, mint határt.¹³⁶⁰

Mellesleg az olasz külpolitika vezetésében is bekövetkezett egy személycsere, hiszen Mussolini leváltotta Suvichot, az osztrák függetlenség egyik legfőbb védelmezőjét, és helyére Galeazzo Ciano került. Mussolini veje azon fasiszta körök képviselője volt, mely szorosabb kapcsolatokat akart kiépíteni a németekkel. Ennek megfelelően már Ciano műve volt az 1936. X. 10-ei berchtesgadener jegyzőkönyv,¹³⁶¹ amely megalapozta az olasz–német együttműködést.

Magyarországnak pedig, ahogy azt már a vezérkar 1935. XII. 1-jei emlékirata is elemezte,¹³⁶² ebben az új, olasz–német együttműködésen alapuló szövetségi rendszerben kellett megtalálni a helyét. Létrejött a Bethlen, és Gömbös által olyannyira szorgalmazott „tengely”, de ebben Olaszországnak egyre inkább a másodhegedűs szerepe jutott. Az olasz–magyar katonai kapcsolatok egészen a második világháború éveikig töretlenek maradtak, viszont jelentőségük folyamatosan ártékelődött. Ezzel viszont már a Gömbös halála után kinevezett kormányoknak kellett foglalkozni.

1355 Pritz 1982. 239–253.

1356 MNL K 64 1936-23-345.

1357 Halmosy 1983. 383-386.

1358 Pastorelli 1997/3. 114.

1359 „egy orvos, melynek adagolnia kell az oxigént a haldoklónak, anélkül hogy ezt észrevenné az örökös.

Kétség esetén minket jobban érdekel az örökös, mint a haldokló.” Ciano 2010. 61.

1360 Pastorelli 1997/3. 115.

1361 Halmosy 1983. 401-405.

1362 Hetés-Morva 1968. n. 81.

ÖSSZEGLZÉS

Disszertációmban bemutattam azt, hogy a súlyos gazdasági és ezzel összefüggésben belpolitikai gondokkal küzdő Olaszország számára a nemzetközi pénzpiacoktól való függőség mennyire korlátozta a külpolitikai lehetőségeket, miközben a frusztrált, és sok esetben a realitásoktól elszakadt olaszországi belpolitikai igények sokkal aktívabb szerepvállalást követeltek volna. Kitértem arra, hogy ez a kiegyensúlyozatlan időszak miként tette lehetővé a fasiszmus megerősödését, és hatalomra kerülését. Utaltam a fasiszta mozgalom és az olasz hadsereg közötti kapcsolatok kiépülésének okaira is, majd bemutattam az olasz és magyar hadsereg-fejlesztési koncepciókat, hangsúlyozva a hasonlóságokat, és rámutatva azok okaira.

Cseppet sem meglepő, hogy a trianoni kereteket szűknek érző magyar hatóságok hamar megtalálták az utat a szintén elégedetlen római kormányhoz. Ennek eleinte komoly intézményi korlátai voltak, és így szükségesnek tartottam részletesen bemutatni a magyarországi Szövetségek közötti Katonai Ellenőrző Bizottság működését, hiszen ez határozta meg a magyar katonadiplomácia és katonapolitika működésének kereteit 1921 és 1927 között. A kezdeti kapcsolatok közül részletesen elemeztem az 1923-as év eseményeit, vagyis az olasz–magyar együttműködés szerepét a kisantant magyarországi „Ruhr”-politikájában, a magyarországi népszövetségi kölcsön megítélésében, és a fiumei és korfui problémakör kapcsán aktuális olasz krízisekben. Bemutattam, hogy ekkor még egy erősen kiegyensúlyozatlan viszony volt megfigyelhető, vagyis Olaszország kényére-kedvére használhatta a „magyar kártyát”. A magyar gazdaság konszolidációjának beindulásával egy időben elkezdődött a vesztes országok katonai ellenőrzésének felszámolása, ezért felvázoltam, hogy ebben miért volt érdekelt Olaszország, majd bemutattam, hogy a folyamat milyen változásokat eredményezett.

A keleti Locarno problémakörének ismertetése után bemutattam azt az olasz külpolitikai rendszert, melybe Magyarországot is bele kívánta foglalni a római Külügyminisztérium, és megvizsgáltam miként változott a rendszer összetétele az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződés aláírása előtt és után. A szentgotthárdi fegyverbotrányt követően megfogalmazott külpolitikai célkitűzések közül ismertettem a katonapolitikai vonzattal is bíró jugoszláviai és ausztriai együttműködés formáit, és kitértem a magyar–német–olasz katonai háromszög által felvetett problémákra, és ennek hatására az olasz–magyar diplomáciai és katonai kapcsolatokra. Bemutattam milyen fokozatokon ment keresztül az olasz–magyar külpolitikai, és katonapolitikai viszony a barátsági szerződés aláírását követően, hogy elérkezzen az 1929-es gazdasági világválság okozta nehézségekhez. Részletesen elemeztem ez miként hatott az olasz–magyar katonai kapcsolatokra. A katonai kölcsönök kapcsán részletesen bemutattam a gazdasági világválság hatását az első katonai kölcsönről szóló tárgyalásokra. Tisztáztam a kölcsönrel kapcsolatos tárgyalások 1931-es felfüggesztéséről a magyar historiográfiában kialakult téves nézetet, illetve a tárgyalások újrafelvételekor bemutattam, hogy a válság hatására miként alakult át a kölcsön hasznosságáról vallott olasz nézet.

A világválság már javában tombolt, amikor megnyílt a leszerelési konferencia. Ennek előkészítése kapcsán elemeztem az olasz–francia flottaegyezmény kérdését, illetve az olasz–német viszony fejlődését, és kihatását az olasz–magyar katonai együttműködésre annak érdekében, hogy nyilvánvalóvá váljon az osztrák kérdés kulcsfontossága. Az ausztriai függetlenség védője szerepében tetszelgő, de eközben gyarmati álmokat dédelgető Olaszországnak, amely még egy olasz–angol földközi-tengeri megegyezésre is számított, logikus volt a kiegyezése Franciaországgal. Ezzel kapcsolatban bemutattam, hogy az osztrák

„probléma” miként hatott az olasz hadművelleti gondolkodásra, és ez miért segítette elő az olasz–francia katonai megegyezést. Kifejtettem miért és mi volt a Honvédség reakciója az olasz–francia megegyezésre, illetve kitértem arra, hogy a stresai konferencián megállapított fegyverkezési egyenjogúság miként válhatott az 1938. augusztusi bledi egyezmény előfutárává. Az etiópiai háború okozta válság kapcsán bemutattam Olaszország célkitűzését, és azt is, hogy az olasz–francia együttműködés megszűnésével miért volt szükségszerű az olasz–német megegyezés. Kifejtettem, hogy miért volt végleges az olasz döntés Ausztriával kapcsolatban, és jeleztem, hogy az ekkor létrejövő olasz–német megegyezés miért különbözött a Bethlen és Gömbös által szorgalmazott „tengely”-től.

Olaszországnak és Magyarországnak is volt bőven alkalmuk kitapasztalni az esetleges együttműködés előnyeit, és hátrányait, mielőtt megkötötték volna az 1927-es szerződést. Ennek ellenére mindkét fél illúziókat fűzött a másik teljesítőképességéhez. Magyarország nem kapta ingyen az olasz segítséget, hiszen választani kellett a magyar–jugoszláv, illetve a magyar–olasz megegyezés között, majd pedig Olaszország kétségkívül változékony német kapcsolatainak megfelelően csak úgy működhetett együtt a német hadsereggel, hogy azt félig-meddig titokban tartotta. Az ár, amit fizetni kellett, viszont cseppet sem volt nagy. Bethlen olyan feltételekkel kívánt megállapodni a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal, melyek egyáltalán nem voltak reálisak, vagyis nem volt szükségszerű, hogy 1927-ben Magyarország kedvéért darabokra esik a kisantant. Ebből következik, hogy katonailag az olasz–magyar barátsági szerződés előtt és után is ugyanúgy ellenséges volt a kisantant a Honvédséggel szemben. A német kapcsolatok feladása tárgyában viszont szükségszerű disztinkválni a civil és a katonai kapcsolatok között. A „tengely” koncepciója egy rossz helyzetértékelésből fakadt. Bethlen és Gömbös is felülértékelte Magyarország és Olaszország erejét, és túlságosan biztosak voltak abban, hogy Németország majd vesztes pozícióból fog kiegyezni a normális esetben nála sokkal gyengébb Olaszországgal. Az ötlet, hogy Magyarország majd egyensúlyozni tud a két nagyhatalom között, teljesen légből kapott volt. Külpolitikai vonalon tehát megérte volna inkább az angol kapcsolatok ápolásával ellensúlyozni az olasz kötődést, hiszen Mussolini is megpróbálkozott ezzel, és Anglia eleve szimpatizált a francia szövetségi rendszer által megnyomorított Magyarországgal. Katonai vonalon viszont hiba lett volna feladni a németekkel az együttműködést. A német haditechnika kiváló összehasonlítási alapnak számított. Amikor Olaszország a selejtet próbálta eladni a magyar partnernek, akkor végül is a német–magyar katonai kapcsolatok léte, és egy olasz–német verseny lehetősége kényszerítette arra Olaszországot, hogy az első vonalbeli termékeket is megmutassa a magyaroknak. Ennek elemzése viszont egy másik munka tárgyát fogja képezni.

Olaszország sokkal nagyobb hibázott. A magyar és román kapcsolat ismerete ellenére megpróbálta ezt a két országot a kisantant tag Szerb–Horvát–Szlovén Királyság ellen beléptetni egy Olaszország-vezette szövetségi rendszerbe. Ez a korabeli realitás teljes félreértelmezését jelentette. Budapest azért is rossz szövetséges jelölt volt, mert a kisantant létezésének az volt az egyedüli reális indoka, hogy korlátok közé szorítsa Magyarországot. Ennélfogva, amint Magyarország beavatkozott volna bármiféle konfliktusba, garantálni lehetett, hogy az egész kisantant hadba lép, tehát egy olasz–jugoszláv konfliktus esetén Magyarország beavatkozása miatt számolni kellett Romániával, és Csehszlovákiával is. Persze könnyű utólag okoskodni, hiszen Olaszország és Magyarország is bízott a kisantant tagországok szétesésében annak alapján, hogy Olaszország és Magyarország a nemzetiségi konfliktusok miatt vészesen instabilnak tartotta a jugoszláv helyzetet. Erre viszont csak hosszú távon lett volna esély. A SzKEB jelentései miatt viszont Olaszország ismerte Magyarország hozzávetőleges katonai potenciálját (ez alatt nemcsak a rendelkezésre álló csapatokat, és hadianyagot, hanem az infrastruktúrát, és a gyártókapacitást is értem). A pénzügyi ellenőrzés adatai ismeretében pedig nyilvánvaló volt, hogy a Honvédség a krónikus pénzhiány miatt nagyon sokáig nem jelent majd konkurenciát egyik szomszéd hadsereg

számára se, nemhogy a Kisantant egészére. Az olasz pénzügyi nehézségek tükrében pedig az is nyilvánvaló volt, hogy Olaszország se tudja pénzelni a gyors magyar fegyverkezést. Hozzáteszem, Badoglio beteges ódzkodása a kétfrontos háborútól nem volt alaptalan, ugyanis az erőviszonyok helyes felmérésein alapult. Ebből pedig könnyű volt levonni a következtetést, hogy ha arra kerül a sor, Olaszország se bírt volna a kisantanttal, nemhogy a kisantant és Franciaország kombinációjával. Hosszú évtizedekig kellett volna várni, hogy az albán, magyar, osztrák, és később a bolgár hadsereg olyan erőt képviseljen, illetve Németország is segítőkészen álljon az olaszok rendelkezésére, no meg a lengyelek, a törökök és a görögök semlegessége mellett meg lehessen nyerni egy olyan háborút, amiben az olasz hadvezetés reménykedett.

A magyar–német viszony pedig olyannyira feszélyezte az olasz katonai vezetést, hogy az nem volt hajlandó őszinte párbeszédet folytatni a magyarokkal a hadműveleti együttműködés terén. Közös hadgyakorlatok, a hadműveleti tervek reális tapasztalatok alapján történő együttes elemzése, és továbbfejlesztése, illetve egy valóban hatékony haditechnikai együttműködés sokkal eredményesebb lett volna annál, ami végül kialakult: a hadműveleti tervek terén teljes elzárkózás, maximum olyan kalandor és teljesen megalapozatlan tervek felvetése, mint amilyenek Szabó László katonai attasé iratai között találhatók, a gyakorlati tapasztalatok esetleges megbeszélése, valójában inkább a másik fél félrevezetése a saját teljesítmény „mutogatásával”, illetve a gyakorlatban nem mindig megvalósítható haditechnikai fejlesztések tárgyalása. Az általam felvetett, és a valóságban megvalósult együttműködési formák közötti különbség abból következett, hogy Magyarország egyenrangú társat keresett, miközben Olaszország jóindulatúan leereszkedett egy csatlóshoz. Róma ugyanis az olasz katonai kultúrát akarta elterjeszteni, nem a valódi kölcsönösségre törekedett. Ez pedig arra az olasz törekvésre volt visszavezethető, hogy Olaszország vegye át a Németország által betöltött szerepet a Duna-menti államokban és a francia szövetségi rendszer szétszakításával biztosítsa hátát, miközben a Balkánon építi ki saját pozícióit. Az elképzelés egyik hibája az olasz katonai, gazdasági és politikai erő túlbecsülése volt, ugyanis önmagában nem volt képes még a francia szövetségi rendszert sem szétrobbantani, nemhogy a német konkurenciát legyűrni. A másik hiba pedig az a próbálkozás volt, hogy a két világháború közötti viszonyok mellett össze-nem békíthető államokat kívántak egy szövetségbe beletenni. A Magyarországgal szemben táplált ellenérzések és a vélt vagy valós indokokra támaszkodó félelmek pedig csak még nehezebbé tették az olasz külpolitikai célkitűzések megvalósítását.

Mindezek alapján meglehetősen negatívnak tűnhet az olasz–magyar katonai kapcsolatok mérlege. Az viszont sokat javít a képen, hogy az ifjúsági szervezetek csereüdültetése megismertetett a résztvevőkkel egy teljesen ismeretlen realitást; a kulturális kapcsolatok terén történő együttműködés elősegítette kisebb kutatóműhelyek létrejöttét, ahol sok esetben olyan művek készültek, melyek nemcsak máig használhatóak, hanem sokszor nélkülözhetetlenek; a vezénylések során az olaszok szerint túlzott „német-imádatban” szenvedő magyar tisztikar a sok negatív példa mellett számos hasznos újdonságot megfigyelhetett, és számos olyan tiltott eszközzel kísérletezhetett, mint a harckocsik, a katonai repülőgépek, vagy akár a harci gázok. A Honvédség tehát ilyen téren csak nyert az együttműködésen. A legfontosabb eredmény pedig az volt, hogy Olaszország hajlandó volt segíteni a Honvédséget. Olaszország látszólagos nagyhatalmi státusza ugyanis egyrészt azért volt fontos a magyar katonapolitika szempontjából, mert győztes nagyhatalomként a revíziós külpolitikát folytató Magyarország számára az elszigetelődésből való kitörést jelentette, ráadásul a győztes nagyhatalmak közül egyedülként vállalta fel a magyar hadsereg fejlesztése céljából a saját maga által is aláírt békeszerződés kijátszását.

Olaszország a szentgotthárdi fegyverszállítás visszhangja kapcsán szembesült a Magyarországgal történő együttműködés számos árnyoldalával, Mussolini mégis kitartott

Magyarország mellett. Guariglia, és a hozzá hasonlóan gondolkodó külügyminisztériumi kör ugyanis nemcsak a magyar, hanem az összes többi európai állást feladta volna, hogy Olaszország teljes erővel a gyarmatokra koncentrálhasson. Mussolini viszont jól mérte fel, hogy Olaszországnak elsősorban európai pozíciókra van szüksége, és csak utána vághat bele gyarmati kalandokba. Albánia mellett pedig csak Magyarország volt hajlandó többé-kevésbé őszintén együttműködni az olasz külpolitikával. Albánia jelentősége csekély volt, viszont geopolitikailag Magyarország jelentette, és jelenti most is a Kárpát-medence központját. Ez messze nem bírt akkora fontossággal, mint amekkorát a korabeli magyar politikai és katonai vezetés tulajdonított neki, viszont kiváló ugródeszkaként szolgálhatott volna, ha nem létezett volna a kisantant. Ezért is volt logikus lépés, amiben Bethlen és Mussolini megállapodott 1928 áprilisában Milánóban. Ettől kezdve az olasz–magyar külpolitikai és katonai együttműködés jórészt leegyszerűsíthető arra, hogy miként lehet belülről szétverni, és kívülről elszigetelni egyes kisantant államokat. Ebben csak ideiglenes, és részsikereket sikerült elérni. 1928-tól viszont egészen 1936-ig a milánói megegyezés pontjai, és azok továbbfejlesztése határozta meg az olasz–magyar együttműködést. Ez pedig számos pozitív eredménye miatt egyáltalán nem bizonyult haszontalannak.

BIBLIOGRÁFIA

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

KIADATLAN FORRÁSOK

Ansaldo alapítvány levéltára, Genova:

FAA, FAFA, SB, 26/11. – Fondazione Ansaldo, Archivio, Fondo Ansaldo – Fondi Aggregati, Sarli-Biandra, 26. köteg, 11. ügyirat

Banca d'Intesa Történeti Levéltára, Milánó:

ASI, BCI, Matt, 26, 9. – Archivio Storico Banca d'Intesa, Banca Commerciale Italia fond, Carte di Raffaele Mattioli, 26. csomó, 9. ügyirat

Banco di Napoli levéltára, Nápoly:

IBNAFA – Istituto Banco di Napoli Fondazione, Archivio

Budapest Főváros Levéltára, Budapest:

BFL, IX., 251. b., 1., Ált. Ügyviteli Iratok 1921 Beérkezett iratok – Budapest Főváros Levéltára, IX (Testületek) 251. (A Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestülete iratai) b. (Általános Iratok), 1. kisdoboz, Általános ügyviteli iratok 1921, 1-322, Beérkezett iratok

Carabinieri Múzeum levéltára, Róma:

MSACAS 882-10-4 – Museo Storico dell'Arma dei Carabinieri, Archivio Storico 882. csomó, 10. tétel, 4. ügyirat

Einaudi alapítvány, Levéltár, Torinó:

FEA TdR – Fondazione Einaudi, Archivio, Paolo Thaon de Revel

Fiat levéltára, Torinó:

ASF Op., Fiat Aviazione 1960. – Archivio Storico Fiat, Opuscoli fond, *Fiat Aviazione. Cenni storici.* (kézirat) Fiat Divisione Aviazione, 1960. szeptember.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest:

HL HM – Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Királyi Honvédelmi minisztérium 1919-1945

HL Lt. – Hadtörténelmi Levéltár, Levéltár fond

HL L.K.A. – Hadtörténelmi Levéltár, Londoni Magyar Királyi Katonai és Légügyi Attasé anyagai

HL Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár, Múzeum fond

HL Pers. 149 Rátz – Hadtörténelmi Levéltár, Personalia, 149. doboz, Rátz Jenő hagyatéka, Naplófeljegyzések

HL Rapaich napló – Hadtörténelmi Levéltár, Országos katonai hatóságok, I. 46., A magyar kormány megbízottja a katonai szövetségek közti ellenőrző bizottságnál. 1. doboz. Összefoglaló jelentés és napló

HL Rm.K.A. – Hadtörténelmi Levéltár, Római Magyar Királyi Katonai és Légügyi Attasé anyagai

HL TGY 2015. – Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 2015, Röder Vilmos: *Következtetések (1929. április). Előadás a legfelső Honvédelmi tanács számára*

HL TGY 3024. – Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 3024, Kistelegdy Ernő: *Adatok a repülőtisztképzés történetéhez 1920-tól 1945-ig*

HL VKF – Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1919–1945

Központi Állami Levéltár, Róma:

ACS AFM, JIA, JOB 305, T 586 – Archivio Centrale dello Stato, Archivi in fotocopia e microfilm, Joint Intelligence Agency, JOB 305, T 586 Budapest legation

ACS INCE – Archivio Centrale dello Stato, Istituto Nazionale per i Cambi con l'Esteri

ACS Min. Aer., Gab., Aff. Gen. – Archivio Centrale dello Stato, Ministero dell'Aeronautica, Gabinetto, Affari Generali

ACS Min.Cul.Pop., Dir.Gen. SP., Prop. presso gli SE (1930-1943) – Archivio Centrale dello Stato, Ministero della Cultura Popolare, Direzione Generale Servizi della propaganda, Propaganda presso gli Stati esteri (1930-1943)

ACS PCM – Archivio Centrale dello Stato, Presidenza del Consiglio dei Ministri

ACS PNF, SGUF – Archivio Centrale dello Stato, Partito Nazionale Fascista, Segreteria dei Gruppi Universitari Fascisti

ACS SPD, CR – Archivio Centrale dello Stato, Segreteria Particolare del Duce, Carteggio Riservato

Külügyminisztériumi Levéltár, Róma:

ASDMAE AC (1924-1926) Ungheria – Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Archivio del Commercio 1924-1926, Ungheria.

ASDMAE AP (1919-1930). – Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici 1919-1930.

ASDMAE AP (1931-1945) – Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici 1931-1945.

Légierő Vezérkarának Történeti Hivatala, Levéltár, Róma:

AUSSMA CAOI 1935-1938 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Aeronautica, Classario Africa Orientale Italiana 1935–1938

AUSSMA ex-SIOS 71. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Aeronautica, ex-S[ervizio]I[nformazioni]O[perative e]S[icurezza] fond, 71. csomó

AUSSMA I – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Aeronautica, Informazioni

AUSSMA MS – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Aeronautica, Memorie Storiche

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest:

MNL K 35. A/1. – Magyar Nemzeti Levéltár, Miniszterelnökségi levéltár, Gömbös Gyula miniszterelnök iratai, A dosszié/1.

MNL K 63 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály általános iratai

MNL K 64 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály rezervált iratai

MNL K 69 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Gazdaságpolitikai osztály

MNL K 74 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Számjelosztály

MNL K 99 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Római követség

MNL K 100 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Szabó László római katonai attasé iratai

MNL K 777 – Magyar Nemzeti Levéltár, Külügyminisztériumi levéltár, Márffy-Mantuano Rezső követségi tanácsos irathagyatéka

MNL X 9362 – Magyar Nemzeti Levéltár, Archivio Centrale dello Stato – Róma, Presidenza del Consiglio dei Ministri, Gabinetto (1923–1943), Iratok

Olasz Nemzeti Bank levéltára, Róma:

ASBI 1, 18, 3. – Archivio Storico Banca d'Italia, Banca d'Italia (1. fond), Rapporti con l'Estero (18. alegység), 3. dosszié.

ASBI 1, 9, 6. – Archivio Storico Banca d'Italia, Banca d'Italia (1. fond), Direttorio – Azzolini (9. alegység), 6. dosszié.

Olasz Pénzügyőrség levéltára, Róma:

AMSGdF 015/2 – Archivio – Museo Storico della Guardia di Finanza, Miscellanea fond, 15. csomó, 2. iratköteg

Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár, Budapest:

OSzK Kisnyomtatványtár PKG.1930/144, 2608. – [Füzesy]: Magyar–olasz levele sportünnepély jún. 15-én. [Budapest], [Athenaeum], [1930]. OSzK Kisnyomtatványtár PKG.1930/144. Diaszám: 2608.

Szárazföldi Erők Vezérkarának Történeti Hivatala, Levéltár, Róma:

AUSSME A–1 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, A–1 (Memorie Storiche).

AUSSME D–1 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, D–1 (Carteggio sussidiario A.O.I. Guerra italo-etioptica)

AUSSME E–8. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, E–8 (Registro della Commissione interalleata di Parigi).

AUSSME E–15. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, E–15 (Commissioni militari interalleate di controllo).

AUSSME G–29. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, G–29

(Addetti militari)

AUSSME H-1. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, H-1 (Ministero Guerra - Gabinetto)

AUSSME H-3. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, H-3 (Servizio Informazioni Militari – Relazioni Stati Esteri – Bollettini 2° guerra mondiale)

AUSSME H-6 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, H-6 (Piani Operativi)

AUSSME H-9 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, H-9 (Carteggio del Capo del governo)

AUSSME I-4 – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Carteggio Stato Maggiore Generale – Comando Supremo – Stato Maggiore Difesa (I-4)

AUSSME L-10. – Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, L-10 (Stato Maggiore Regio Esercito – Vari Uffici)

Unicredit, Banco di Roma levéltára, Róma:

UBR VIII., 2., 1. – Unicredit, Banco di Roma fond, VIII. Presidenza, 1774-1991, 2. Archivio Paride Formentini 1911-1950, 1. Pratiche con posizioni originarie, 1913-1950.

KIADOTT FORRÁSOK

Ádám–Ormos 2010. – *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. Szerk.: Ádám Magda–Ormos Mária. IV. köt. Budapest, Gondolat, 2010.

Ádám–Ormos 2013. – *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. Szerk.: Ádám Magda–Ormos Mária. V. köt. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2013.

Aggházy 1929. – Aggházy Kamil: Előszó In: Bevilaqua-Borsody Béla: *Luigi Ferdinando Marsigli di Bologna gróf tábornok XVII. századvégi csillagászati megfigyelései*. Budapest, Stephaneum, 1929. 2.

Aloisi 1957. – Pompeo Aloisi: *Journal (1932 Juillet 15 – 1936 Juin 14)*. Párizs, Librairie Plon, [1957].

Banfi 1933. – Florio Banfi: *Olasz katonai építésszek Erdélyben*. Kolozsvár, Minerva, 1933.

Banfi 1935. – Florio Banfi: Domenico da Bologna architetto della fortezza di Buda In: *L'Archiginnasio Bologna*, 1935. XXX. évf.

Banfi–Maggiorotto 1932. – Florio Banfi – Leone Andrea Maggiorotto: *La fortezza di Giavarino in Ungheria ed i suoi architetti militari italiani, specialmente Pietro Ferabosco*. Róma, Tip. Celio, 1932.

Banfi–Maggiorotto 1933. – Florio Banfi – Leone Andrea Maggiorotto: *Győr vára*. Budapest, 1933.

Banfi–Maggiorotto 1933/34. – Florio Banfi – Leone Andrea Maggiorotto: *Le fortezze di Temesvár e di Lippa in Transilvania*. Róma, L'Istituto di Architettura militare, [1933 v. 1934].

Banfi–Maggiorotto 1934. – Florio Banfi – Leone Andrea Maggiorotto: *Le fortificazioni di Buda e di Pest e gli architetti militari italiani*. Róma, L'Istituto di Architettura militare, [1934].

Berkó 1929. – Stefano Berkó: *La legione italiana in Ungheria (1849)*. Budapest, Franklin, 1929.

Berkó 1935/6 – ifjabb Berkó István: A katonai elő- és utóképzés Olaszországban. In:

Magyar Katonai Szemle 1935/6. 253–258.

Biagini – Gionfrida 1997. – Antonello Biagini – Alessandro Gionfrida: *Lo Stato Maggiore Generale fra le due guerre (Verbali delle riunioni presiedute da Badoglio dal 1925 al 1937)*. Róma, Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, 1997.

Bölönyi 1992. – Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848-1992*. Budapest, Akadémiai, 1992.

Budapesti 1921. – *Budapesti Közlöny*. 1921/116. (május 31.) 2.

Capello 1967. – Luigi Capello: *Caporetto, perché?. La 2^a armata e gli avvenimenti dell'ottobre 1917*. Torino, Einaudi, 1967.

Caviglioli 1934. – Riccardo Caviglioli: *L'aviazione austro-ungarica sulla fronte italiana 1915-18*. Milánó, Castiglioni & Archenti, 1934.

Ciano 2010. – Galeazzo Ciano: *Diario 1937-1943*. Szerk.: Renzo de Felice. Milánó, Rizzoli, 2010.

DBFP I/4, 20, 21, 24, 26, 27. – *Documents on British foreign policy, 1919-1939*. 1. sorozat, IV, XX, XXI, XXIV, XXVI, XXVII. köt. Szerk.: William Norton Medlicott – Douglas Dakin – M. E. Lambert. London, H. M. Stat. Office, 1952, 1976, 1978, 1983, 1985, 1986.

DBFP Ia/1. – *Documents on British foreign policy, 1919-1939*. 1a. sorozat, I. köt. Szerk.: William Norton Medlicott – Douglas Dakin – M. E. Lambert. London, H. M. Stat. Office, 1966.

DDF I/2. – *Documents Diplomatiques français 1932-1939*. I. sorozat, II. köt. Szerk.: Maurice Baumont – Pierre Renouvin. Párizs, Ministère des Affaires Étrangères, 1966.

DDI VII/1-16. – *I Documenti Diplomatici Italiani*. 7. sorozat. I-XVI. köt. Róma. 1953-1990.

DDI VIII/1-5. – *I Documenti Diplomatici Italiani*. 8. sorozat. I-V. köt. Róma. 1991-1994.

De Cecco – Espa – Raitano 1993. – *L'Italia e il sistema finanziario internazionale 1919-1936*. Szerk: Marcello De Cecco – Efísio Espa – Gabriella Raitano. Róma-Bari, Laterza, 1993.

De Rosa 2001. – Luigi De Rosa: *Banco di Roma (1880-1992). Introduzione storico-economica*. Róma, Banca di Roma – Archivio Storico, 2001. (kézirat)

Dezséri Bachó 1933. – *Magyar-olasz és olasz-magyar katonai szótár*. Szerk.: Dezséri Bachó László. Budapest, szerzői kiadás, 1933.

D. J. 1932/5 – Az ifjúság előzetes katonai kiképzése Franciaországban és a kis-entente államokban. (Militär-Wochenblatt. Berlin, 1932/30, ismerteti D. J.). In: *Magyar Katonai Szemle* 1932/5. 293.

Erdős 1932/2 – Erdős László: A lengyel ifjúság katonai nevelése. In: *Magyar Katonai Szemle* 1932/3. 45–52.

Erdős 1932/12 – Erdős László: A francia ifjúság katonai nevelése. In: *Magyar Katonai Szemle* 1932/12. 248–253.

Erdős 1933/1 – Erdős László: A svájci ifjúság katonai nevelése. In: *Magyar Katonai Szemle* 1933/1. 255–261.

Erdős 1933/6 – Erdős László: A bolgár ifjúság katonai nevelése. In: *Magyar Katonai Szemle* 1933/6. 243–246.

Erdős 1935/10 – Erdős László: Az ifjúság katonai nevelése a külföldön. In: *Magyar Katonai Szemle* 1935/10. 71–84.

Giannini é.n. – *Libro verde sui negoziati diretti fra il Governo italiano e il Governo*

jugoslavo per la pace adriatica. Szerk.: Amadeo Giannini. Róma, Tipografia del Senato di G. Bardi, é.n..

Guariglia 1950. – Raffaele Guariglia: *Ricordi 1922-1946*. Salerno, Edizioni Scientifiche Italiane, 1950.

Halmosy 1983. – Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983².

Harangozó 1961. – Harangozó Károly: *A Horthy-hadsereg központi szervei. Honvédelmi ügyek*. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár, 1961.

Hetés–Morva 1968. – *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez. 1919-1938*. Szerk. és jegyz.: Hetés Tibor-Morva Tamásné. Budapest, Zrínyi, 1968.

IET II. – *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. II. köt. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon 1921-1924*. Szerk.: Nemes Dezső. Budapest, Kossuth, 1956.

IET III. – *Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919-1945. III. köt. Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924-1926*. Budapest, Kossuth, 1959.

IET IV. – *Iratok az ellenforradalom történetéhez. IV. köt. A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1. – 1931. augusztus 24*. Szerk.: Karsai Elek. Budapest, Kossuth, 1967.

Ism. 1924. – Ism.: Türr István olasz királyi altábornagy emléke In: *Magyar Katonai Közlöny* 1924/5-8. 409.

ISTAT 2008. – *Il valore della moneta in Italia dal 1861 al 2007. Settore Prezzi*. Róma, ISTAT, 2008/8.

ISTAT 2011. – *L'Italia in 150 anni. Sommario statistiche storiche 1861-2010*. Róma, ISTAT, 2011.

Iványi 1930. – Iványi Béla: Luigi Ferdinando Marsili primo esploratore della grande pianura ungherese. In: *Celebrazione di Luigi Ferdinando Marsili nel secondo centenario della morte (19-30 Novembre 1930). Relazione delle cerimonie e discorsi*. Bologna, Zanichelli, 1930. 191-248.

József fhg. 1933. – *A világháború amilyennek én láttam*. Írta naplója és hivatalos akták alapján József főherceg. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította Rubinty Dezső. VI. köt. A katasztrófák útján a pusztulásba (piavei csata.). Budapest, MTA Kiadása, 1933.

Kádár 1978. – Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. I. köt. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1978².

Major 1930. – Major Jenő: *Magyar–olasz, olasz–magyar katonai zsebszótár. Vocabolario Militare tascabile ungherese-italiano italiano-ungherese*. Budapest, Magyar Királyi Állami Térképészet, 1930.

Maggiorotto 1930. – Leone Andrea Maggiorotto: *Gli architetti militari italiani in Ungheria e specialmente ad Agria*. Róma, 1930.

Maggiorotto 1931. – Leone Andrea Maggiorotto: *Chiese fortificate*. 1931 (?)

Mattioli 1935. – Enrico Mattioli: *La guerra mondiale 1914-1918 con particolare riguardo all'Ungheria e all'azione delle truppe ungheresi*. Róma, Stato maggiore dell'Esercito – Ufficio Storico, 1935.

MGCCSM 1927. – Ministero della Guerra. Comando del Corpo di Stato Maggiore – Ufficio Storico: *La guerra mondiale 1914-1918*. I- köt. Róma, Libreria dello Stato, 1927-.

MGCCSM 1935. – *L'ultima guerra dell'Austria-Ungheria 1914-1918. Relazione ufficiale compilata dall'Archivio di Guerra di Vienna*. I-II. köt. Róma, Ministero della Guerra – Comando del Corpo di Stato Maggiore, 1935.

MGCCSM 1937. – Ministero della Guerra – Comando del Corpo di Stato Maggiore: *Dizionario militare italiano-ungherese ungherese-italiano*. Róma, Istituto Poligrafico dello Stato Libreria, 1937-XV.

MHI 1931-1941. – *Olaszországi Magyar Oklevéltár. Monumenta Hungariae Italica*. Közrebocsájtja a Római Magyar Történeti Intézet. I-VI. köt. Budapest, 1931-1941. [sorozatcím változás 1941-ben: *Olaszországi magyar emlékek*].

Németh 1936. – Németh József: Az olasz–abesszin háború. In: *Magyar Katonai Szemle* 1936/8. 1–230.

Nyékhegyi 1922. – Nyékhegyi Ferenc: *A Diaz -féle fegyverszüneti szerződés*. Budapest, Táltos, 1922.

Ormos 2002. – Feljegyzés egy magyar delegáció római tárgyalásairól 1922. november végén. Közli: Ormos Mária In: *Kutatási füzetek* 9. Pécs, Pécsi tudományegyetem, 2002. 107–117.

Országos Ösztöndíjtanács 1923-1944. – *A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség céljait szolgáló ösztöndíjak az 1939-40. tanévben*. Összeállította az Országos Ösztöndíjtanács. Budapest, 1923-44.

Pilch 1927. – *A világháború története*. Szerk.: Pilch Jenő. Budapest, Franklin, 1927.

PISUR 1925-1929. – *Pubblicazioni dell'Istituto Storico Ungherese di Roma*. I-V. köt. Budapest – Róma, 1925-1929.

Pritz 1994. – *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918-1945*. Szerk.: Pritz Pál. Budapest, Akadémiai, 1994.

RMIK 1931-1936. – *Római Magyar Intézet kiadványai Pubblicazioni della R. Accademia Ungherese di Roma*. I-IV. köt. Róma – Budapest, 1931-1936.

RMTIK 1925-1941. – *Római Magyar Történeti Intézet kiadványai*. I-VII. köt. Budapest – Pannonhalma – Szombathely, 1925-1941.

SDIURAUR 1937-1942. – *Studi e documenti italo-ungheresi della R. Accademia d'Ungheria di Roma... I-IV. Annuario 1936-1940/41*. Róma, 1937-1942.

Suhay 1927. – Suhay Imre: *A szárazföldi hadseregek és a tengeri haderők összműködése a világháborúban*. Budapest, Stephaneum, 1927.

Susmel–Susmel XII. – *Opera Omnia di Benito Mussolini*. Szerk.: Duilio Susmel – Edoardo Susmel. XII. köt. Firenze, La Fenice, 1953.

Suvich 1984. – Fulvio Suvich: *Memorie 1932-1936*. Szerk.: Gianfranco Bianchi. Milánó, Rizzoli, 1984.

Szakály 1984/2. – Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) hadseregének felső vezetése. Adattár 1. A-K. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1984/2. 354-392.

Szakály 1984/3. – Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) haderejének felső vezetése. Adattár II. L-Z. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1984/3. 567-598.

Szakály 1985/2. – Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) hadseregének felső vezetése. Adattár, Kiegészítések. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1985/2. 457-466.

Szentnémedy 1931/3. – Douhet: Az 19.. évi háború. Ismerteti: Szentnémedy Ferenc (Első közlemény) In: *Magyar Katonai Szemle* 1931/3. 29-39.

Szentnémedy 1931/4. – Az 19.. évi háború. Franciaország és Belgium anyagi előkészületei. Ismerteti: Szentnémedy Ferenc. (Második közlemény) In: *Magyar Katonai Szemle* 1931/4. 90-103.

Szentnémedy 1931/5. – Douhet: Az 19.. évi háború. Hadműveleti tervek. Ismerteti: Szentnémedy Ferenc. (Harmadik közlemény) In: *Magyar Katonai Szemle* 1931/5. 93-107.

Szinai-Szücs 1972. – *Bethlen István titkos iratai*. Szerk.: Szinai Miklós – Szücs László. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972.

Tüköry 1933. – Luigi Tüköry: *Testi – Documenti inediti e tavole*. Palermo, Industrie Editoriali Siciliane, 1933-XI.

Várady 1933-34. – Emerico Várady: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. I Storia, II Bibliografia. Róma, Istituto per l'Europa Orientale, 1933-1934.

Visconti Prasca 1934. – Sebastiano Visconti Prasca: *La guerra decisiva*. Milánó, Grossi, 1934.

VK gyak. 1930. – *A vezérkari vezetési gyakorlat 1930. megbeszélése. Repülő rész*. HM, 1930. Titkos Sz 991, Nyilvántartási szám: 5.

Wilhelmstrasse 1968. – *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968.

MÁSODLAGOS FORRÁSOK

Allegi 1989. – Gregory Allegi: Italo Balbo, stato della ricerca e ipotesi di lavoro. In: *Storia Contemporanea* 1989/6. 1059-1104.

Angyal 1932. – Angyal Dávid: *A boszniai válság története*. [Bécs], 1932.

Árokay 1983/1. – Árokay Lajos: Az önálló magyar katonai attaséi szolgálat létrehozásának előzményei (1918-1919). In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1983/1. 77-86.

Árokay 1983/3. – Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attaséi szolgálat első állomáshelyeinek felállítása (1920-1923). In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1983/3. 356-381.

Árokay 1983/4. – Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attasé szolgálat tevékenysége 1923-1928 között. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1983/4. 574-592.

Asso 1993. – Pier Francesco Asso: L'Italia e i prestiti internazionali, 1919-1931. L'azione della Banca d'Italia fra la battaglia della lira e la politica di potenza. In: Pier Francesco Asso–Andrea Santorelli–Marina Storaci–Giuseppe Tattara: *Finanza internazionale, vincolo esterno e cambi 1919-1939*. Róma-Bari, Laterza, 1993. 1-342.

Berend T.–Ránki 1958. – Berend T. Iván - Ránki György: *Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában: 1933-1944*. Budapest, Akadémiai, 1958.

Blasszauer 2002. – Blasszauer Róbert: *Az IHNETOV munkanaplója. Vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941-1943*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2002.

Botti–Iliari 1985. – Ferruccio Botti – Virgilio Iliari: *Il pensiero militare italiano dal primo al secondo dopoguerra (1919-1949)*. Róma, Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, 1985.

Bracalini 2009. – Romano Bracalini: *Otto milioni di biciclette. La vita degli italiani nel ventennio*. Milánó, Mondadori, 2009².

Breccia 1980. - Alfredo Breccia: La politica estera italiana e l'Ungheria (1922-1933). In: *Rivista di Studi Politici Internazionali* 1980/1. 93-112.

Burgwyn 1979. – H. James Burgwyn: *Il revisionismo fascista. La sfida di Mussolini alle Grandi Potenze nei Balcani e sul Danubio 1925-1933*. Milánó, Feltrinelli, 1979.

Burgwyn 1990. – H. James Burgwyn: La troika danubiana di Mussolini: Italia, Austria e Ungheria, 1927-1936 In: *Storia contemporanea* 1990/4. 617-688.

Buzás–Nagy 1961. – Buzás József – Nagy András: *Magyarország külkereskedelme 1919-1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, 1961.

Canosa 2000. – Romano Canosa: *I servizi segreti del Duce*. Milánó, Mondadori, 2000.

Caprin 1922. – Giulio Caprin: *I Trattati segreti della Triplice Alleanza*. Bologna, Zanichelli, 1922.

Caroli 1984. – Giuliano Caroli: Un'amicizia difficile: Italia e Romania (1926-1927) In: *Analisi storica* 1984/3. 276-316.

Caroli 2000. – Giuliano Caroli: *Rapporti militari fra Italia e Romania dal 1918 al 1945. Le carte dell'Ufficio Storico*. Róma, Stato Maggiore dell'Esercito, 2000.

Castronovo 1977. – Valerio Castronovo: *Giovanni Agnelli. La FIAT dal 1899 al 1945*. Torinó, Einaudi, 1977.

Cattaruzza 2007. – Marina Cattaruzza: *L'Italia e il confine orientale*. Bologna, Il Mulino, 2007.

Cavalcanti 2011. – Maria Luisa Cavalcanti: *La politica monetaria italiana fra le due guerre (1918-1943)*. Milánó, FrancoAngeli, 2011.

Cesari 1929. – Cesare Cesari: L'Archivio Storico Militare dell'Ungheria. In: *Bollettino dell'Ufficio Storico*. 1929/6. 427-429.

Ceva 1979. – Lucio Ceva: Appunti per una storia dello Stato Maggiore generale fino alla vigilia della »non belligeranza« (giugno 1925-luglio 1939). In: *Storia contemporanea* 1979/2. 207-252.

Conti 1992. – Giuseppe Conti: L'educazione nazionale militare nell'Italia librale: i convitti nazionali militarizzati. In: *Storia contemporanea* 1992/6. 939-1000.

Csanádi–Nagyváradi–Winkler 1977. – Csanádi Norbert – Nagyváradi Sándor – Winkler László: *A magyar repülés története*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1977².

Csima 1969. – Csimá János: Olaszország szerepe a Horthy-hadsereg fegyverkezésében (1920-1941). In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1969/2. 289-313.

Curato 1942. – Federico Curato: *La conferenza della pace 1919-1920*. II. köt. Milánó, Istituto per gli studi di politica internazionale, 1942.

Czapáry 1977. – Czapáry Zoltán: A M. Kir. Honvéd Légierők Dél-Olasz Repülő Tanfolyama (D.R.T.) In: *Magyar Szárnyak* 1977/5. 3–12.

Czirók 2013. – Czirók Zoltán: Az „E-akció”, avagy kísérlet a magyar katonai aviatika megmentésére 1920-1922 In: *Hadtörténelmi közlemények* 2013/3. 791-804

De Felice 1965. – Renzo De Felice: *Mussolini il rivoluzionario 1883-1920*. Torinó, Einaudi, 1965⁶.

De Felice 1995/1. – Renzo De Felice: *Mussolini il fascista. I. La conquista del potere. 1921-1925*. Torinó, Einaudi, 1995.

De Felice 1995/2. – Renzo De Felice: *Mussolini il fascista. I. L'organizzazione dello Stato fascista. 1925-1929*. Torinó, Einaudi, 1995.

De Felice 2010. – Renzo De Felice: *Mussolini il duce I. Gli anni del consenso. 1929-1936*. Torinó, Einaudi, 2010¹¹.

De Rosa 1999. – *Storia dell'Ansaldo*. Vol. 6. *Dall'IRI alla guerra 1930-1945*. Szerk: Gabriele De Rosa, Róma-Bari, Laterza, 1999.

Di Nolfo 1974. – Ennio Di Nolfo: I rapporti austro-italiani dall'avvento del fascismo all'Anschluss (1922-1938) In: *Storia e politica* 1974/1-2. 33-81.

Dogliani 2008. – Patrizia Dogliani: *Il fascismo degli italiani. Una storia sociale*. Torinó, UTET, 2008.

Dombrády 1977. – Dombrády Lóránd: Adalékok a magyar uralkodó osztályok katonapolitikájához (1927–1936.) In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1977/1. 3–30.

Dombrády 1979. – Dombrády Lóránd: Mi volt a Vkf-2? In: *História* 1979/3. 21-22.

Dombrády 1990. – Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Budapest, Zrínyi, 1990.

Fogarassy 1990. – Fogarassy László: Hodza Milán és a Károlyi-kormány. Miért nem jött létre megegyezés a Károlyi-kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács között? In: *Palócföld* 1990/5. 72–88.

Francione–Juhász 2004. – Giancarlo Francione – Juhász Dezső: *La cappella ungherese. Storia, memoria e mito di un monumento che parla di pace*. Edizione Comune di Vittoria, 2004.

Funke 1971. – Manfred Funke: Le relazioni italo-tedesche al momento del conflitto etiopico e delle sanzioni della Società delle Nazioni. In: *Storia contemporanea* 1971/3. 475-494.

Füzi 1985. – Füzi Imre: A magyar katonai elmélet és a hadsereg felkészítése 1939. szeptember 1-ig. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1985/2. 387-406.

Gangi 1998. – Gianluca Gangi: Alla ricerca di una dottrina. Le manovre della Regia Aeronautica dal 1927 al 1933. In: Società di Storia Militare: *Quaderno* 1998. Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 1998. 63-110.

Gatti 2003-2004. – Gianluigi Gatti: *L'anima militare del fascismo. La Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*. Doktori disszertáció. Torinó, Università degli Studi di Torino. Dipartimento di Storia, 2003-2004.

Gentilli 2004. – Roberto Gentilli: L'aeronautica in Libia e in Etiopia. In: *L'Aeronautica Italiana. Una storia del Novecento*. Szerk.: Paolo Ferrari. Milánó, FrancoAngeli, 2004.

Gibelli 2005. – Antonio Gibelli: *Il popolo bambino. Infanzia dalla Grande Guerra a Salò*. Torinó, Einaudi, 2005.

Gilincsek 2003. – Gilincsek Edgár: A Bretton Woods-i pénzügyi rendszer születése. In: *Múltunk* 2003/1. 127-158.

Giordano 2000. – Giancarlo Giordano: *Storia diplomatica del patto a quattro*. [Milánó], FrancoAngeli, 2000.

Giordano 2005. – Giancarlo Giordano: *Aspetti e momenti di storia diplomatica dell'Italia contemporanea*. Róma, Aracne, 2005.

Gooch 2011. – John Gooch: *Mussolini e i suoi generali. Forze armate e politica estera fascista 1922-1940*. Gorizia, Goriziana, 2011.

Guarneri 1953. – Felice Guarneri: *Battaglie economiche tra le due guerre mondiali*. I. köt. Milánó, Garzanti, 1953.

Guarneri II. 1953. – Felice Guarneri: *Battaglie economiche tra le due guerre mondiali*. II. köt. Milánó, Garzanti, 1953.

Isnenghi 1996. – *I luoghi della memoria: simboli e miti dell'Italia unita*. A cura di Mario Isnenghi. Róma-Bari, Laterza, 1996.

Jedlicka 1974. – Ludwig Jedlicka: Austria e Italia dal 1922 al 1938. In: *Storia e Politica* 1974/1-2. 82-105.

Juhász 2010/1. – Juhász Balázs: Olaszországi vezénylések és tanulmányutak 1920 és 1936 között a Magyar Királyi Honvédség történetében. In: *Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves*. Budapest, 2010. 255-264.

Juhász 2010/2. – Juhász Balázs: L'esame di un anno di crisi, ovvero il raffreddamento dei rapporti militari italo-ungheresi nel 1931. In: *Öt Kontinens* 2010. 425-437.

Juhász 2012/1. – Juhász Balázs: The Inter-Allied Military Commission of Control and the military control of Hungary between 1921-1927. In: *Hadtudományi Szemle* 2012/1. 47-72.

Juhász 2012/2. – Juhász Balázs: Olasz és magyar ifjúsági szervezetek a háború szolgálatában: a „balilla” és a „levente”. In: *Hadtudományi Szemle* 2012/1. 236-256.

Juhász 2012/3. – Juhász Balázs: Olasz–magyar vezénylések és tanulmányutak a két világháború között. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2012/1. 133-174.

Juhász 2012/4. – Juhász Balázs: Gondolatok egy tudatos (?) kultúrpolitika nyomában: a két világháború közötti olasz–magyar katonai kapcsolatok kulturális vetülete. In: *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Doktori Iskola Tanulmányai* 2012/2. 69-79.

Kerekes 1973. – Kerekes Lajos: *Az első osztrák köztársaság alkonya. Mussolini, Gömbös és az osztrák Heimwehr*. Budapest, Akadémiai-Zrínyi, 1973.

L. Nagy 1965. – L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918/1919*. Budapest, 1965.

Longo 1999. – Luigi Emilio Longo: *L'attività degli addetti militari italiani all'estero fra le due guerre mondiali (1919-1939)*. Róma, Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, 1999.

Mantegazza 1993. – Amilcare Mantegazza: L'industria aeronautica italiana tra tecnologia e politica. In: *L'industria italiana nel mercato mondiale dalla fine dell'800 alla metà del '900. Atti del seminario 3 marzo 1992-Torino*. Szerk: Adriana Castagnoli. Torinó, Archivio Storico Fiat, 1993. 117-147.

Márkus 1968. – Márkus László: *A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Budapest, Akadémiai, 1968.

Matucci 2008. – Paolo Matucci: *Badoglio. Capo di Stato Maggiore generale (1925-1940)*. Firenze, Paganini Editore, 2008.

Mazzetti 1970. – Massimo Mazzetti: Recenti studi italiani di storia militare. In: *Storia contemporanea* 1970/1. 151-171.

Mazzetti 1974. – Massimo Mazzetti: *La politica militare fra le due guerre mondiali (1918-1940)*. Salerno, Edizioni Beta, 1974.

McGuire 1926. – Constantine Edward McGuire: *Italy's International Economic Position*. New York, Macmillan, 1926.

Minardi 1987. – Salvatore Minardi: L'accordo militare segreto Badoglio-Gamelin del 1935. In: *Clio* 1987/2. 271-300.

Minerbi 1974. – Sergio I. Minerbi: Gli ultimi due incontri Weizmann-Mussolini (1933-1934). In: *Storia Contemporanea* 1974/3. 431-477.

Minniti 1978. – Fortunato Minniti: Il problema degli armamenti nella preparazione militare italiana dal 1935 al 1943. In: *Storia contemporanea* 1978/1. 5-61.

Minniti 1981. – Fortunato Minniti: La politica industriale del Ministero dell'Aeronautica. Mercato, pianificazione, sviluppo. In: *Storia contemporanea* 1981/1. 5-56, 1981/2. 271-314.

Minniti 2000. – Fortunato Minniti: *Fino alla guerra. Strategie e conflitto nella politica di potenza di Mussolini 1923-1940*. Nápoly, Edizioni Scientifiche Italiane, 2000.

Mondini 2006. – Marco Mondini: *La politica delle armi. Il ruolo dell'esercito nell'avvento del fascismo*. Róma-Bari, Laterza, 2006.

M. Szabó 1999. – M. Szabó Miklós: *A magyar királyi honvéd légierő 1938-1945*. Budapest, Zrínyi, 1999.

Murber 2010. – Murber Ibolya: A felíveléstől a stagnálásig: a Heimwehrek magyar és olasz kapcsolatai In: *Külügyi Szemle* 2010/2. 129-172.

Nagyváradi–M. Szabó–Winkler 1986. – Nagyváradi Sándor – M. Szabó Milkós – Winkler László: *Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1986.

Nándori 1968. – Nándori Pál: A hirtenbergi fegyverszállítás In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1968/4. 636-655.

Nello 1977. – Paolo Nello: Mussolini e Bottai: due modi diversi di concepire l'educazione fascista della gioventù. In: *Storia contemporanea* 1977/2. 335-368.

Nemes 1964. – Nemes Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája 1927-1931-ben: az aktív külpolitika kifejlődése és kudarca*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964.

Ormos 1969. – Ormos Mária: *Franciaország és a keleti biztonság 1931-1936*. Budapest, Akadémiai, 1969.

Ormos 1969/4. – Ormos Mária: A Rajna-vidék német megszállásának közép-európai hatása. In: *Századok* 1969/4. 664-689.

Ormos 1970. – Ormos Mária: *Háború Etiópia földjén*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970.

Ormos 1971. – Ormos Mária: Bethlen koncepciója az olasz–magyar szövetségről (1927-1931) In: *Történelmi szemle* 1971/1-2. 133–154.

Ormos 1983. – Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918-1920*. Budapest, Kossuth, 1983.

Ormos 1984. – Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben*. Kossuth, 1984².

Ormos 1990. – Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, Gordius, 1990.

Ormos 2000. – Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. I. köt. Budapest, PolgART, 2000.

Pálinkás 1943. – Pálinkás László: *Bibliografia italiana della lingua e letteratura ungherese*. Róma, Istituto di Cultura Ungherese per l'Italia, 1943.

Pastorelli 1967. – Pietro Pastorelli: *Italia e Albania 1924-1927. Origini diplomatiche del Trattato di Tirana del 22 novembre 1927*. Firenze, 1967.

Pastorelli 1997/1. – Pietro Pastorelli: *Fiume e il Patto di Londra*. In: Pietro Pastorelli: *Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana. 1914-1943*. Milánó, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto, 1997. 43-53.

Pastorelli 1997/2. – Pietro Pastorelli: *La politica estera italiana 1915-1925*. In: Pietro Pastorelli: *Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana. 1914-1943*. Milánó, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto, 1997. 67-92.

Pastorelli 1997/3. – Pietro Pastorelli: L'Italia e l'accordo austro-tedesco dell'11 luglio 1936. In: Pietro Pastorelli: *Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi della politica estera italiana. 1914-1943*. Milánó, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto, 1997. 93-117.

Pastorelli 1997/4. – Pietro Pastorelli: Il principio di nazionalità nella politica estera italiana. In: Pietro Pastorelli: *Dalla prima alla seconda guerra mondiale. Momenti e problemi*

della politica estera italiana. 1914-1943. Milánó, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto, 1997. 199-225.

Pelagalli 1989. – Sergio Pelagalli: Il generale Pietro Gazzerra al ministero della guerra (1928-1933). In: *Storia contemporanea* 1989/6. 1007-1058.

Perfetti 1977. – Francesco Perfetti: Alle origini degli accordi Laval-Mussolini: alcuni contatti italo-francesi del 1932 in materia coloniale. In: *Storia contemporanea* 1977/4. 683-748.

Pieri-Rochat 1974. – Piero Pieri – Giorgio Rochat: *Pietro Badoglio*. Torinó, UTET, 1974.

Pignato 2008. – Nicola Pignato: La politica dell'impotenza. Italia 1922-43. In: *Storia economica della guerra*. Szerk.: Catia Eliana Gentilucci. Róma, Società Italiana di Storia Militare, 2008. 89-102.

P. Miklós 1997. – P. Miklós Tamás: "Ifjúsági szerveződések évszázada!?!": gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX-XX. századi Magyarországon. In: *Új pedagógiai szemle* 1997/11. 35-43.

Pritz 1982. – Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932-1936.* Budapest, Akadémiai, 1982.

Pritz 2005. – Pritz Pál: A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867-1948). In: Pritz Pál: *Az a rövid 20. század.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2005. 67-114.

Quartararo 1975. – Rosaria Quartararo: La crisi mediterranea nel 1935-36. In: *Storia contemporanea* 1975/4. 801-846.

Quartararo 1977. – Rosaria Quartararo: Le origini del piano Hoare-Laval. In: *Storia contemporanea* 1977/4. 749-790.

Quartararo 1979. – Rosaria Quartararo: L'Italia e lo Yemen. Uno studio sulla politica di espansione italiana nel Mar Rosso (1929-1937). In: *Storia contemporanea* 1979/4-5. 811-871.

Quartararo 1980. – Rosaria Quartararo: *Roma tra Londra e Berlino. La politica estera fascista dal 1930 al 1940.* Róma, Bonacci, 1980.

Quartararo 1982. – Rosaria Quartararo: L'altra faccia della crisi mediterranea (1935-1936). *Storia contemporanea* 1982/4-5. 759-820.

Ránki 1961. – Ránki György: A római hármas szövetség és a német külpolitika In: *Századok* 1961/4-5. 645-669.

Réti 2005. – Réti Balázs: A brit haditengerészet és az olasz-etióp háború a korabeli magyar levéltári források tükrében. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2005/4. 1008-1050.

Réti 2011. – Réti Tamás: A külföldi tőke változó szerepe a két világháború közötti Magyarországon. In: *Külgazdaság* 2011/3-4. 38-54.

Révész 2013. – Révész Tamás: *A légyáró. Petróczy István, az első magyar katonai repülő élete.* Budapest, Zrínyi, 2013.

Roatta 1955. – Mario Roatta: *Sciacalli addosso al S.I.M.* Róma, Corso, 1955.

Romsics 1990. – Romsics Ignác: Bethlen István külpolitikája, 1921-1931. In: *Századok* 1990/5-6. 577-616.

Romsics 1993. – Romsics Ignác: Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1939. In: *Valóság* 1993/6. 61-82.

Romsics 2005. – Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris, 2007³.

Romsics 2007. – Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Budapest, Osiris, 2007.³

Rózsai 1969. – Rózsai Ágnes: Adalékok a Gömbös-kormány katonapolitikájához. In:

Hadtörténelmi közlemények 1969/4. 634–650.

Rumi 1975. – Giorgio Rumi: Mussolini, «Il Popolo d'Italia» e l'Ungheria (1918-1922). In: *Storia contemporanea* 1975/4. 675-696.

Sadkovich 1985. – James J. Sadkovich: Opportunismo esitante: la decisione italiana di appoggiare il separatismo croato: 1927-1929. In: *Storia contemporanea* 1985/3. 401-426.

Santarcangeli 1991. – Paolo Santarcangeli: *Magyarok Itáliában: Tanulmányok és előadások*. Budapest, Akadémiai, 1991.

Sárközy 2002. – Sárközy Péter: Magyar irodalom Olaszországban. In: *Kortárs* 2002/6. 92-100.

Sárközy 2010. – Sárközy Péter: *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómából. Magyarok emlékei Rómáról*. Budapest, Romanika, 2010.

Segreto 1997. – Luciano Segreto: *Marte e Mercurio. Industria bellica e sviluppo economico in Italia 1861-1940*. [Milánó], FrancoAngeli, 1997.

Segreto 2002. – Luciano Segreto: L'industria del mare. In: *Storia d'Italia. Annali 18. Guerra e Pace*. Szerk.: *Walter Barberis*. Torinó, Einaudi, 2002. 643–692.

Serra 1988. – Enrico Serra: *La diplomazia in Italia*. Milánó, FrancoAngeli, 1988².

Stefani 1985. – Filippo Stefani: *La storia della dottrina e degli ordinamenti dell'esercito italiano*. II/1. köt. *Da Vittorio Veneto alla 2° guerra mondiale*. Róma, Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, 1985.

Suba 2002. – Suba János: Egy határmegállapító bizottság anatómiája. A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921-1925. In: *Ahol a határ elválaszt. Trianon és következményei, a határmegállapító bizottság szervezete 1921-1925*. Szerk.: Pásztor Cecília. Balassagyarmat-Várpalota, A Nógrád Megyei Múzeumok Szövetsége, 2002. 199-224.

Szabó 2007. – Szabó Mária: Honvéd nevelőintézetek kettős irányítása a két világháború között. In: *Hadtörténelmi közlemények* 2007/1. 157-181.

Szabó 2007/1. – Szabó Mária: Magyar-olasz kapcsolatok az első világháború után: Guido Romanelli magyarországi küldetése (1919. május-november). In: *Századok* 2007/1. 103-141.

Szabó 2008. – Szabó Mária: Antonello [Sic!] Guzzoni ezredes beszámolója az 1922. évi Romanelli-ünnepségekről. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2008/3-4. 703-725.

Szabó 2009. – Szabó Viktor: *Háború és Diplomácia Magyarországon*. Budapest, Prima Forma Tudományos Egyesület, 2009.

Szakály 2005. – Szakály Sándor: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás vezetői 1919-1945. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Szerk.: Hausner Gábor. [Budapest], Argumentum, 2005. 371-390.

Szarka 2008. – Szarka László: A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. In: *Kisebbségkutatás* 2008/2. 233-247.

Szijj-Jankó-Csárádi 1997. – Szijj Jolán - Jankó Annamária - Csárádi József: *Ad Acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 1997.

Szlavikovszky 2009. – Szlavikovszky Beáta: *Fejezetek az olasz-magyar kulturális kapcsolatokról 1880-1945 között*. Doktori disszertáció. PPKE BTK, 2009.

Sz. Ormos 1957. – Sz. Ormos Mária: Magyarország belépése a Nemzetek Szövetségébe. In: *Századok* 1957/1-4. 227-269.

Sz. Ormos 1964. – Sz. Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcson megszerzése*. Budapest, Akadémiai, 1964.

Tattara 1993. – Giuseppe Tattara: La persistenza dello squilibrio dei conti con l'estero. In: Pier Francesco Asso–Andrea Santorelli–Marina Storaci–Giuseppe Tattara: *Finanza internazionale, vincolo esterno e cambi 1919-1939*. Róma-Bari, Laterza, 1993. 367-440.

Tornay 1936. – Tornay Károly: *A Leventeintézmény története*. Budapest, Stádium, 1936.

Ujváry 1993. – Ujváry Gábor: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867-1944 In: *Levéltári Szemle* 1993/3. 14-26.

Ujváry 1998. – Ujváry Gábor: A Római Magyar Intézet története 1912-1924 között. In: *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895-1995)*. Szerk.: Csorba László. Budapest, HG & Tsa., 1998. 19-43.

USRM 1935-42. – Ufficio Storico della Regia Marina: *La marina italiana nella grande guerra*. I-VIII. köt. Firenze, Vallecchi, 1935-1942.

Vadász 1981. – Vadász Sándor: A freiburgi Militärarchiv Seeckt-hagyatékának magyar katonai vonatkozású iratai. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1981/2. 279–291.

Vagnini 2009. – Alessandro Vagnini: La Commissione Interalleata Militare di Controllo per l'Ungheria e la ricostruzione della Honvédség nelle carte dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito. In: Stato Maggiore dell'Esercito: *Bollettino dell'Archivio dell'Ufficio Storico*. 2009/17-18. 229–240.

Varga 1992. – Varga József: A leventemozgalom a katonai előképzés és a nemzetnevelés szolgálatában. In: *Új Pedagógiai Szemle* 1992/10. 16-26.

Vargyai 1983. – Vargyai Gyula: *A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években*. Budapest, Akadémiai, 1983.

Vargyai 1990. – Vargyai Gyula: A vezérkar szerepe a katonai és a politikai döntésekben Magyarországon (1919-1945) In: *Jogtörténelmi Szemle* 1990/3. 42-59.

Walcz 2000. – Walcz Amarylisz: *A magyar kérdés az olasz külpolitika tükrében*. Doktori disszertáció. Témavezető: Kis Aladár. ELTE BTK 2000.

Wörsdörfer 2009. – Rolf Wörsdörfer: *Il confine orientale. Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1955*. Bologna, Il Mulino, 2009.

Zamagni 1979-80. – Zamagni Vera: Distribuzione del reddito e classi sociali nell'Italia fra le due guerre In: Fondazione Giangiacomo Feltrinelli: *Annali* XX. évf. [La classe operaia durante il fascismo. Szerk.: Giulio Sapelli] Milánó, Feltrinelli, 1979-80.

Zapponi 1982. – Niccolò Zapponi: Il partito della gioventù. Le organizzazioni giovanili del fascismo 1926-1943. In: *Storia contemporanea* 1983/4-5. 569–633.

Zeidler 2006. – Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban. In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk.: Pritz Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006. 105-123.

Zsiga 1990. – Zsiga Tibor: *A szentgotthárdi fegyverbotrány*. Szombathely, Pannon Műhely, 1990.

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

altgy. – altábornagy

ÁTB – Állandó Tanácsadó Bizottság

BpSzVI – Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestülete

br. – báró

CMIC – Commission Militaire Interalliee de Controle en Hongrie

Comit – Banca Commerciale Italiana

ddtbk. – dandártábornok

Eln.D.o. – Elnöki D osztály

ÉME – Ébredő Magyarok Egyesülete

GIL – Gioventù Italiana del Littorio

gr. – gróf

Hadm. o. – hadműveleti osztály

HdM – Hadügyminisztérium

ikt. – iktató

IMRO/VMRO – Internal Macedonian Revolutionary Organization, vagy Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija

INCE – Istituto nazionale per i cambi con l'estero

klly. – különnyomat

Küm. – Külügyminisztérium

Kvk – Központi Vezérkar

l. – lásd

lű. – légügyi

LÜH – Légügyi Hivatal

Min.Cul.Pop. – Ministero della Cultura Popolare

MNB – Magyar Nemzeti Bank

MOVE – Magyar Országos Véderő Egylet

MTA – Magyar Tudományos Akadémia

MVSN – Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale

nyug. – nyugállományú

ONB – Opera Nazionale Balilla

OTT – Országos Testnevelési Tanács

PNF – Partito Nazionale Fascista

SVEA – Società per lo sviluppo economico dell'Albania

SzEVk – Szárazföldi Erők Vezérkara

SzHEB – Szövetségek Hadihajózási Ellenőrző Bizottság

S.I.M. – Servizio Informazioni Militare

SzKB – Szövetségek Katonai Bizottság

SzKEB – Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság

SzLEB – Szövetségek Légügyi Ellenőrző Bizottság

sz. – számú

SzIT – Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam, a Hadiakadémia fedőneve

szjt. – számjeltávirat

szkv. – szolgálaton kívüli

sz. n. – szám nélküli

tbk. – tábornok

tc. – törvénycikk

u.o. – ugyanott

u.ő. – ugyanő

v. – vitéz

vk – vezérkari

vkf – vezérkari főnök

VKF – Vezérkari főnökség

vkszt – vezérkari szolgálatot teljesítő

vörgy. – vezérőrnagy

VszKB – Versailles-i Katonai Szövetséges Bizottság

MAGYAR ÉS OLASZ KORMÁNYTAGOK, ÉS VEZETŐ TISZTVISELŐK

JEGYZÉKE¹³⁶³

MAGYAR MINISZTERELNÖKÖK

gr. Bethlen István	1921. IV. 14. – 1931. VIII. 18.
gr. Károlyi Gyula	1931. VIII. 19. – 1932. IX. 30.
Gömbös Gyula	1932. X. 1. – 1936. X. 6.

MAGYAR KÜLÜGYMINISZTEREK

gr. Bánffy Miklós	1921. IV. 14. – 1922. XII. 19.
Daruváry Géza	1922. XII. 19. – 1924. X. 7.
gr. Bethlen István (ad interim)	1924. X. 7. – 1924. XI. 15.
Scitovszky Tibor	1924. XI. 15. – 1925. III. 17.
Walko Lajos	1925. III. 17. – 1929. XII. 9.
gr. Károlyi Gyula	1929. XII. 9. – 1931. VIII. 24.
Walko Lajos	1931. VIII. 24. – 1932. X. 1.
Puky Endre	1932. X. 1. – 1933. I. 7.
Gömbös Gyula (ad interim)	1933. I. 7. – 1933. II. 4.
Kánya Kálmán	1933. II. 4. – 1938. XI. 28.

MAGYAR HONVÉDELMI MINISZTEREK

Belitska Sándor altbgy.	1921. IV. 14. – 1923. VI. 27.
gr. Csáky Károly szkv. tbk.	1923. VI. 28. – 1929. X. 9.
Gömbös Gyula szkv. százados, majd tbk.	1929. X. 10. – 1936. IX. 1.
v. Somkuthy József altbgy., majd tü. tbk.	1936. IX. 2. – 1936. X. 1.

MAGYAR VEZÉRKARI FŐNÖKÖK

Lorx Győző tbk.	1922. I. 4. – 1922 júliusa
v. Janky Kocsárd altbgy., majd lov. tbk.	1922 októbere – 1930. V. 25.
Röder Vilmos altbgy., majd gyal. tbk.	1930. V. 26. – 1935. I. 15.
v. Somkuthy József tbk., majd altbgy.	1935. I. 16. – 1936. IX. 4.
v. Rátz Jenő tbk., majd altbgy.	1936. IX. 5. – 1938. V. 14.

1363 Árokay 1983/3. 356-381.; Árokay 1983/4. 574-592.; Szinai–Szűcs 1972.; Bölöny 1992.; DDI VII/1-16.; DDI VIII/1-5.; De Felice 1995/1.; De Felice 1995/2.; De Felice 1974.; Gatti 2003-2004. 346.; Gooch 2011. 735-737.; Hetés-Morva 1968.; IET IV.; Pritz 1982. 280-283.; Pritz 1994.; Révész 2013. 151.; Roatta 1955.; Szakály 1984/2.; Szakály 1984/3.; Szakály 1985/2.; P. Szabó 1999. 10, 11, 298.; MNL K 63 1930-23/1-53. pol. Hory Walkó Lajos külügyminiszternek, 1930. XI. 15.; HL HM 1936 Eln.B.o.Bév.tétel 36.522. alap és iktató sz.

A LÜH VEZETŐI

(1933. X. 4-től, mint légügyi csoportfőnök)

Vassel Károly tbk.

dr. v. Rákosi György vkszt. ezredes

v. Kenese Waldemár ezredes, majd tbk.

1924. IV. 10. – 1929. XII. 16.

1929. XII. 16. – 1935. július

1935. X. 1. – 1938. III. 15.

A HM VI–2. OSZTÁLY (VKF-2.) VEZETŐI

Sztójay Döme vk. ezredes

Böckl József vk. ezredes

Ruszkay Jenő vk. ezredes

Hennyey Gusztáv vk. ezredes

1919. XI. 17. – 1925. VIII. 30.

1925. IX. 21. – 1928. XI. 15.

1928. XI. 15. – 1933. V. 1.

1933. V. 1. – 1937. VIII. 1.

RÓMAI MAGYAR KÖVETEK

gr. Nemes Albert

Hory András

br. Villani Frigyes

1919. XI. 26. – 1926. X. 31.

1927. I. 13. – 1933. XII. 31.

1934. I. 27. – 1941. VII. 31.

RÓMAI MAGYAR KATONAI ATTASÉK

Ghyczy Miklós vkszt. őrnagy

Schindler Szilárd vkszt. ezredes

Szabó László Gusztáv vkszt. őrnagy

1920. V. 15. – 1926. I. 1.

1926. I. 1. – 1932. VI. 15.

1932. VI. 15. – 1942. X. 1.

OLASZ KÜLÜGYMINISZTEREK

Benito Mussolini

Dino Grandi

Benito Mussolini

Galeazzo Ciano

1922. X. 31. – 1929. IX. 12.

1929. IX. 12. – 1932. VII. 20.

1932. VII. 20. – 1936. VI. 11.

1936. VI. 11. – 1943. II. 6.

OLASZ KÜLÜGYI ÁLLAMTITKÁROK

Ernesto Vassallo

Dino Grandi

Amadeo Fani

Fulvio Suvich

Giuseppe Bastianini

1922. X. 30. – 1923. IV. 26.

1925. V. 14. – 1929. IX. 12.

1929. IX. 12. – 1932. VII. 20.

1932. VII. 20. – 1936. VI. 11.

1936. VI. 11. – 1939. X. 14.

OLASZ ÁLTALÁNOS VEZÉRKARI FŐNÖK

Pietro Badoglio tábornagy

1925. V. 4. – 1940. XII. 4.

OLASZ HADÜGYMINISZTEREK

Armando Diaz	1922. X. 31. – 1924. IV. 30.
Antonino Di Giorgio	1924. IV. 30. – 1925. IV. 4.
Benito Mussolini (ad interim)	1925. IV. 4. – 1926. I. 3.
Benito Mussolini	1926. I. 3. – 1929. IX. 12.
Pietro Gazzera vör. gy.	1929. IX. 12. – 1933. VII. 22.
Benito Mussolini	1933. VII. 22. – 1943. VII. 25.

OLASZ HADÜGYI ÁLLAMTITKÁROK

Carlo Bonardi	1922. X. 31. – 1924. VII. 3.
Ambrogio Clerici vör. gy.	1924. VII. 3. – 1925. IV. 4.
Ugo Cavallero dandártábornok	1925. IV. 4. – 1928. XI. 24.
Pietro Gazzera vör. gy.	1928. XI. 24. – 1929. IX. 12.
Angelo Manaresi	1929. IX. 12. – 1933. VII. 12.
Federico Baistrocchi altb. gy.	1933. VII. 12. – 1936. X. 7.

OLASZ HADÜGYI VEZÉRKARI FŐNÖKÖK

Giuseppe Vaccari vör. gy.	1921. II. 3. – 1923. IV. 11.
Giuseppe Francesco Ferrari vör. gy.	1923. IV. 11. – 1925. V. 4.
Pietro Badoglio tábornagy	1925. V. 4. – 1927. II. 1.
Giuseppe Francesco Ferrari vör. gy.	1927. II. 1. – 1928. II. 23.
Nicola Gualtieri altb. gy.	1928. VII. 29. – 1929. II. 4.
Alberto Bonzani altb. gy.	1929. II. 4. – 1934. X. 1.
Federico Baistrocchi altb. gy.	1934. X. 1. – 1936. X. 7.

OLASZ LÉGÜGYI MINISZTEREK

Benito Mussolini (mint főbiztos)	1923. I. 24. – 1925. VIII. 29.
Benito Mussolini (ad interim)	1925. VIII. 30. – 1926. I. 3.
Benito Mussolini	1926. I. 3. – 1929. IX. 12.
Italo Balbo	1929. IX. 12. – 1933. XI. 6.
Benito Mussolini	1933. XI. 6. – 1943. VII. 25.

OLASZ LÉGÜGYI ÁLLAMTITKÁROK

Aldo Finzi (biztos-helyettes)	1923. I. 24. – 1925. VI. 17.
Alberto Bonzani altb. gy. (biztos-helyettes)	1924. VII. 10. – 1925. V. 13.
Alberto Bonzani altb. gy. (államtitkár)	1925. V. 14. – 1926. XI. 6.
Italo Balbo	1926. XI. 6. – 1929. IX. 12.
Giuseppe Valle lü. ddtbk.	1929. IX. 12. – 1939. X. 31.

OLASZ LÉGÜGYI VEZÉRKARI FŐNÖKÖK

Pier Ruggero Piccio lü. vörgey.	1926. I. 1. – 1927. II. 8.
Armando Armani lü. altbgy.	1927. II. 8. – 1930. II. 22.
Giuseppe Valle lü. ddtbk.	1930. II. 22. – 1933. XI. 8.
Antonio Bosio lü. vörgey.	1933. XI. 8. – 1934. III. 22.
Giuseppe Valle lü. ddtbk.	1934. III. 22. – 1939. XI. 10.

OLASZ HADITENGERÉSZETI MINISZTEREK

Paolo Thaon di Revel admirális	1922. X. 30. – 1925. V. 9.
Benito Mussolini (ad interim)	1925. V. 10. – 1926. I. 3.
Benito Mussolini	1926. I. 3. – 1929. IX. 14.
Giuseppe Sirianni ellentengernagy	1929. IX. 15. – 1933. XI. 7.
Benito Mussolini	1933. XI. 8. – 1943. VII. 25.

OLASZ HADITENGERÉSZETI ÁLLAMTITKÁROK

Costanzo Ciano sorhajókapitány	1922. X. 31. – 1924. II. 5.
Giuseppe Sirianni ellentengernagy	1925. V. 14. – 1929. IX. 12.
Gioacchino Russo haditengerészeti műszaki vörgey.	1929. IX. 12. – 1933. XI. 6.
Domenico Cavagnari admirális	1933. XI. 6. – 1940. XII. 11.

OLASZ HADITENGERÉSZETI VEZÉRKARI FŐNÖKÖK

Giuseppe De Lorenzi admirális	1921. II. 11. – 1922. XI. 16.
Gino Ducci altengernagy	1923. V. 9. – 1925. V. 14.
Alfredo Acton altengernagy	1925. V. 15. – 1927. XII. 30.
Ernesto Burzagli ellentengernagy	1927. XII. 30. – 1931. VIII. 16.
Gino Ducci altengernagy	1931. VIII. 17. – 1934. V. 31.
Domenico Cavagnari admirális	1934. VI. 1. – 1940. XII. 8.

A MILÍCIA FŐPARANCSNOKAI

Emilio De Bono	1923. II. 1. – 1924. X. 31. ¹³⁶⁴
Cesare Maria De Vecchi	1923. II. 1. – 1925. VII. 10. ¹³⁶⁵
Italo Balbo	1923. II. 1. – 1924. XI. 30. ¹³⁶⁶
Asclepia Gandolfo	1924. XI. 30. – 1925. VIII. 31.
Enrico Bazan	1925. IX. 1. – 1925. XI. 11.
Maurizio Gonzaga	1925. XI. 12. – 1926. X. 9. ¹³⁶⁷
Benito Mussolini	1926. VII. 9. – 1943. VII. 25.

1364 Tényleges döntéshozói jogkörrel rendelkezett.

1365 Nem volt tényleges döntéshozói felhatalmazása.

1366 1923. X. 30. és XI. 30. között tényleges döntéshozói jogkörrel.

1367 1926. VII. 9-től Mussolini meghatalmazásával a vezérkari főnök gyakorolta a tényleges parancsnoki jogkört.

A MILÍCIA VEZÉRKARI FŐNÖKEI¹³⁶⁸

Francesco Sacco	1923. II. 1. – 1924. XII. 1.
Enrico Bazan	1924. XII. 1. – 1928. XII. 18.
Attilio Teruzzi	1928. XII. 18. – 1935. X. 3.
Luigi Russo	1935. X. 3. – 1939. XI. 3.

A S.I.M. VEZETŐI

Attilio Vigeveno ezredes	1925. X. 15. – 1926 májusa
Carlo Barbieri ezredes	1926 májusa – 1927 júliusa
Mario Vercellino dandártábornok	1927 júliusa – 1932 januárja
Vittorio Sogno ezredes	1932 januárja – 1934. I. 15.
Mario Roatta ezredes	1934. I. 15. – (1937. VI. 30.) ¹³⁶⁹ – 1939 augusztusa

A SZKEB ELNÖKEI

Luigi Zuccari altábornagy	1921. VIII. 5. – 1922. VIII. 31.
Alfredo Guzzoni ezredes	1922. IX. 1. – 1924. V. 30.
Giuseppe Campana ezredes	1924. V. 31. – 1925. VI. 14.
Alfredo Guzzoni ezredes	1925. VI. 15. – 1927. III. 31.

BUDAPESTI OLASZ KÖVETEK

Gaetano Caracciolo di Castagneto herceg	1920 novembere – 1923. XII. 12.
Ercole Durini di Monza	1924. IV. 9. – 1930. II. 1.
Mario Arlotta	1930. II. 1. – 1932. X. 6.
Ascanio Colonna	1932 X. 6. – 1936. XII. 21.

BUDAPESTI OLASZ KATONAI ATTASÉK

Gian Battista Oxilia vk. alezredes	1927. IX. 1. – 1933. IV. 1.
Enrico Mattioli vk. alezredes	1933. IV. 1. – 1938. XII. 12.

¹³⁶⁸ 1926. VII. 9-től Mussolini meghatalmazásával ők gyakorolták a főparancsnoki jogkört.

¹³⁶⁹ Roatta ettől kezdve nem vezette ténylegesen a S.I.M.-et.

KATONAI KÖLTSÉGVETÉSEK

OLASZ KATONAI KÖLTSÉGVETÉS MILLIÓ LÍRÁBAN (1924-1934)¹³⁷⁰

Év	Katonai költségvetés	Hadsereg %-os részesedése	Haditengerészet %-os részesedése	Légierő %-os részesedése
1924-25	3224	58,93	28,69	12,37
1925-26	3559	59,64	27,53	12,61
1926-27	4260	60,51	24,64	14,83
1927-28	5796	59,13	25,95	14,90
1928-29	4507	58,93	25,53	15,53
1929-30	4649	58,42	26,50	15,06
1930-31	5071	56,73	29,10	14,15
1931-32	5316	56,24	29,60	14,16
1932-33	5414	56,98	29,09	13,92
1933-34	4737	55,81	29,49	14,69

1370 Allegi 1989. 1103.

MAGYAR KATONAI KÖLTSÉGVETÉS (1924-1937)¹³⁷¹

Költségvetési év	A teljes állami költségvetés előirányzata (az állami üzemekkel együtt)	Honvéd költségvetés előirányzata (nyugdíjakkal, hadigondozás nélkül)	A honvéd költségvetés viszonyítva az egész állami költségvetéshez	Az előirányzott összesen felüli póthitelek
	Pengőben	Pengőben	%-ban	Pengőben
1924-25	1 120 322 700	136 960 000	12,2	2 404 770
1925-26	1 118 720 000	145 318 000	13,0	-
1926-27	1 152 970 000	144 591 000	12,5	1 281 405
1927-28	1 192 287 000	150 844 000	12,6	13 278 292
1928-29	1 426 415 000	175 071 923	12,3	32 618 628
1929-30	1 465 789 000	199 975 045	13,6	19 779 635
1930-31	1 440 650 000	192 335 200	13,4	27 463 848
1931-32	1 386 263 000	186 800 070	13,4	5 643 173
1932-33	1 232 117 000	182 046 000	14,7	247 765
1933-34	1 197 933 000	177 234 000	14,7	1 425 086
1934-35	1 150 709 000	180 804 000	15,7	8 300 000
1935-36	1 176 070 000	193 703 000	16,5	5 000 000
1936-37	1 211 798 000	202 265 000	17,0	16 676 000

¹³⁷¹ Hetés-Morva 1968. n. 130.

A SZKEB TISZTEK ILLETMÉNYE (HAVI LEBONTÁSBAN)¹³⁷²

	Angol delegáció	Francia delegáció	Japán delegáció	Olasz delegáció
tábornok	-	-	-	5026,38 líra
ezredes	71,7 font 5 shilling	1757 frank 50 centim	300 yen (1860 fr. frank)	4100,42 líra
alezredes	-	-	-	3483,41 líra
őrnagy	54 font	1732,50 frank	-	3065,25 líra
tisztek	42 font	-		
százados	-	-	175 yen (1225 fr. frank)	2009,35 líra
főhadnagy	-	-	-	-
hadnagy	-	800 frank	-	1654,4 líra
tiszthelyettesek	22 font 10 shilling	565,50 frank	-	1265,47 líra
tisztesek	9 font	103,50 frank		995,88 líra
legénység	7 font 10 shilling	50 frank	-	649,59 líra
Egyéb pótlék tiszteknek	nős tiszteknek: lakáspótlék, bútorpótlék, fűtési és világítási pótlék, összesen havi 15 font	-	-	-
Egyéb pótlék a legénységi állományak	ruhapótlék, a nőknek ezen felül még kb. 5 font havi pótlék	-	-	-

1372 MNL K 99, 3. Küm. a római követségnek, 1922. VII. 19., 23.143/1922. sz.; HL Rapaich napló 1924. I. 9. és III. 15., 1925. I. 7.

A Nagykövetek Tanácsa 1922. II. 22-ei C.A.167/III. sz. határozata szerint a delegáció tagjai az alábbi korona pótlékban is részesültek minden hónapban:

tábornok, elnök	209 731 magyar korona
tábornok, ezredes, alezredes, csoportfőnök	154 539 magyar korona
ezredes, alezredes, őrnagy, csoportfőnök	110 384 magyar korona
őrnagy	99 345 magyar korona
százados, hadnagy, alhadnagy	93 827 magyar korona
tiszthelyettes	50 997 magyar korona
legénység	30 920 magyar korona

1922. július 18-án, a budapesti tőzsdén a hivatalos árfolyam a következő volt: 1 angol font = 5875 magyar korona, 100 francia frank = 10 550 magyar korona, 100 líra = 5950 magyar korona.

Egy fontot 5500, száz francia frankot 10 000, 100 olasz lírát 5000 magyar koronának számítva a fentiek alapján SzKEB egy nőtlen tagja által élvezett illetmények havonként a következők:

- angol delegáció: ezredes csoportfőnök havi 545 000, tiszthelyettes 325 000, közlegény 70 000 magyar korona;
- francia delegáció: ezredes csoportfőnök havi 331 000, hadnagy 174 000, közlegény 36 000 korona;
- olasz delegáció: tábornok csoportfőnök havi 460 000, ezredes 315 000, százados 194 000, közlegény 63.000 korona;
- japán delegáció: ezredes csoportfőnök 341 000, százados 220 000 korona havonként.

Ezzel szemben Horthy Miklós, mint Magyarország kormányzója évi 3 millió magyar koronát, vagyis havi 250 000 koronát kapott; egy miniszter évi fizetése 152 000 korona (havi 12 600); egy államtitkár évi fizetése 135 000 korona (havi 11 200); egy tábornok vagy miniszteri tanácsos évi fizetése 123 000 korona (havi 10 000); egy százados vagy IX. fizetési osztály tisztviselője évi fizetése 70 000 korona (havi 58 000). /1922. júliusi állapot/

Egyéb változás:

- a Nagykövetek Tanácsa elrendelte, hogy az ellenőrző bizottságok ezredesi rangban lévő elnökei 1923. IV. 1-től visszamenőleg havi 50 dollár pótlékot kapjanak. Minden delegáció vezető igényt tartott az összegre, de Rapaich és Cesare Nosedo őrnagy abban állapodott meg, hogy a döntés csak a SzKEB elnökére, vagyis Guzzoni, majd pedig Campana ezredekre vonatkozott.
- 1924. I. 1-től a SzKEB költségeit nem a magyar állam, hanem a jóvátételi számla terhére írták.

KÖLCSÖNÖK

A NEMZETEK SZÖVETSÉGE ÁLTAL KIBOCSÁJTOTT NEMZETKÖZI KÖLCSÖNÖK¹³⁷³

Év	Kedvezményezett	Kamat	Összeg (millió sterlingben)
1923	Ausztria	6,5	33,6
1924	Magyarország	7,5	14,2
1924	Görögország	7	12,2
1925	Gdansk	7	1,5
1926	Bulgária	7	3,4
1927	Gdansk	6,5	1,9
1927	Észtország	7	1,5
1928	Görögország	6	7,5
1928	Bulgária	7,5	5,4
Összesen			81,2

A KÜLFÖLDI KORMÁNYOKNAK ÉS VÁROSOKNAK LEGALÁBB 1 ÉV LEJÁRATRA ADOTT OLASZ KÖLCSÖNÖK (1918-1933)¹³⁷⁴

Év	Kedvezményezett	Kamat	Összeg (millió papírlíraban)
1923	Ausztria	6,5%	200
1924	Magyarország	7%	170
1924	Lengyelország	7%	400
1924	Németország	7%	100
1925	Albánia	7%	258
1926	Románia	7%	200
1926	Bulgária	7%	19,5
1928	Görögország	6%	46,5
1928	Bulgária	7,5%	28,5
1929	Románia	7%	152
1929	Magyarország	7,5%	38
1930	S. Paolo állam	7%	46
1930	Németország	5,5%	110
1930	Ausztria	7%	100
1930	Magyarország	7%	92
1931	Szófia városa	-	19

1373 Asso 1993. 334.

1374 Asso 1993. 331.

1931	Berlin városa	-	27
1931	Görögország	6%	36
1933	Ausztria	5%	92
	Más kedvezményezettek	-	141
	Összesen		2269,5

A BANCA D'ITALIA ÁLTAL FELVETT HITELEK¹³⁷⁵

Hitelnyitás időpontja	Kibocsátó bank	Összeg (millió dollárban)
1925. január	J. P. Morgan	5
1925. június	J. P. Morgan	50
1927. december	14 központi bank	75
1927. december	Morgan, Hambros, Baring, Rothschild	50

A BANCA D'ITALIA ÁLTAL MÁS NEMZETI BANKOKNAK FOLYÓSÍTOTT HITELEK¹³⁷⁶

Hitelnyitás időpontja	Kedvezményezett bank	Összeg (millió papírlíraban)
1926. október	Belga Nemzeti Bank	46
1927. június	Lengyel Nemzeti Bank	30
1929. február	Román Nemzeti Bank	38
1931. május	Osztrák Nemzeti Bank	30
1931. május	Magyar Nemzeti Bank	19
Összesen		163

AZ 1925. NOVEMBERTŐL AZ USA-NAK, ILLETVE AZ 1926. JANUÁRRÓL ANGLIÁNAK FIZETENDŐ ÖSSZEGEK, EGÉSZEN A HOOVER MORATÓRIUMIG¹³⁷⁷

Év	USA (\$)	Anglia (Font)	teljes érték (lira)
1925	199 466	-	4 986 658
1926	5 000 000	4 000 000	648 120 000
1927	5 000 000	4 000 000	511 874 000
1928	5 000 000	4 125 000	476 897 000
1929	5 000 000	4 250 000	488 998 000
1930	6 260 625	5 312 500	610 198 750
1931	13 360 625	2 125 000	450 350 625
Összesen	39 820 716	23 812 500	3 191 425 033

1375 Asso 1993. 331.

1376 Asso 1993. 332.

1377 Asso 1993. 339.

AZ 1924-ES NÉPSZÖVETSÉGI ÁLLAMKÖLCSÖN JEGYZŐI¹³⁷⁸

Kibocsátó ország	Jegyzés összege	Jegyzés értéke aranykoronában
Anglia	7 902 700 angol font	168 722 645 aranykorona
USA	9 000 000 dollár	33 314 000 aranykorona
Olaszország	170 000 000 líra	36 228 046 aranykorona
Svájc	30 000 000 svájci frank	26 196 364 aranykorona
Svédország	4 858 000 svéd korona	5 994 482 aranykorona
Hollandia	5 000 000 holland forint	9 257 466 aranykorona
Csehszlovákia	13 620 000 cseh korona	12 144 840 aranykorona
Magyarország	850 dollár	4 194 750 aranykorona

OLASZ KATONAI KÖLCSÖNÖK MAGYARORSZÁGNAK (1932-1940)¹³⁷⁹

Fsz.	A kölcsön éve	Millió Líra	Kitől?	%	Törlesztés
1.	1932	15	Banco di Napoli	4,5	1934. VII. 1-től 20 éven át
2.	1936	93	Banco di Napoli	4	1937. VII. 1-től 20 éven át
3.	1937	120	Banco di Napoli	4	1938. XI. 1-től 20 éven át
4.	1938	70	Banco di Napoli	6,5	Hitelnyújtástól 1,5 év
5.	1939	70	Banco di Napoli	6,5	Hitelnyújtástól 1,5 év
6.	1940	300 ¹³⁸⁰	-	4	1942. IV. 1-től 15 év

1378 Sz. Ormos 1964. 135-136.

1379 Hetés – Morva 1968. n. 83.; HL HM 1940 eln/6.k osztály 282.; HL HM 1940 eln./III. Csfség 14.284. HM Eln. III. Csoportfőnökség Teleki Pál miniszterelnöknek, 1940. III. 18.; IBNAFA, Libro delle Deliberazioni vol. 78, p. 260-261. 42) Prestito al Governo ungherese, 1938. XII. 21.; ACS INCE, b. 166, fascicolo 1, vecchio Clearing Operazioni in sospeso. Címzett és aláíró nélkül, Appunto, 1949. XII. 15., sz. n. „Situazione dei crediti e dei debiti finanziari e commerciali arretrati con l’Ungheria”

1380 Az 1941. XII. 15-ei egyezség alapján „Prestito al Governo Ungherese” néven egyesítették az 1940-es kölcsönt a többi hátralékával. Akkor 463 000 000 lírában állapították meg a visszafizetendő összeget. Az alábbi részletek kerültek kifizetésre: 1942. IV. 1. és X. 1., illetve 1943. IV. 1. Ezzel 428.071,92 lírára csökkent a tartozás.

KERESKEDELMI KAPCSOLATOK

A MAGYAR KIVITEL ÉS BEHOZATAL VISZONYLATI SZERKEZETE¹³⁸¹

	1925-1930		1931-36		1936	
	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal
Ausztria	32,9	16,7	24,4	17,3	17,24	16,6
Olaszország	6,4	4,6	10,3	7,5	13,0	7,4
Németország	11,7	18,6	18,0	22,6	22,8	25,9
Svájc	3,5	3,4	5,4	2,6	6,0	2,3
Csehszlovákia	18,7	22,7	5,2	7,7	4,0	5,0
Franciaország	0,9	2,5	3,6	2,9	1,9	1,0
Nagy-Britannia	2,9	3,0	8,3	4,7	8,7	5,0
Románia	4,3	8,1	4,3	11,6	4,8	13,4

A MAGYAR KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ALAKULÁSA (MILLIÓ PENGŐBEN)¹³⁸²

Év	Behozatal	Kivitel	Egyenleg	Év	Behozatal	Kivitel	Egyenleg
1922	625,7	382,9	-242,8	1930	823,4	911,7	+88,3
1924	815,3	667,0	-148,3	1932	539,3	570,3	+31,0
1926	941,0	876,7	-64,3	1934	344,9	404,2	+59,3
1928	1211,4	826,0	-385,4	1936	436,5	504,4	+67,9

¹³⁸¹ Réti 2011. 52.

¹³⁸² Réti 2011. 45.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI KIVITEL ÉRTÉKÉNEK MEGOSZLÁSA ORSZÁGOK SZERINT¹³⁸³

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
	százalékban												
Ausztria	38,0	42,3	40,0	41,2	37,3	34,3	39,9	41,5	35,1	32,2	25,3	22,8	23,2
Csehszlovákia	28,1	22,9	23,5	22,0	19,3	20,8	4,1	7,6	8,7	5,4	5,2	4,4	3,4
Németország	11,8	14,5	13,9	12,5	12,5	10,9	14,5	18,2	13,5	28,8	31,4	28,8	30,0
Olaszország	3,6	7,0	4,0	3,8	8,0	16,1	13,6	10,9	10,8	10,6	17,8	16,3	16,0
Svájc	2,4	3,3	3,1	2,9	4,8	4,4	8,8	5,8	6,7	6,3	5,3	8,3	5,8
Franciaország	0,4	0,4	0,5	0,7	1,0	1,4	5,5	4,3	4,1	2,0	1,6	1,5	1,3
Belgium	0,1	0,2	-	0,6	1,0	0,6	1,4	0,4	0,3	6,3	0,2	1,9	1,0
Anglia	1,0	1,3	1,9	2,1	2,7	3,5	5,7	4,3	7,2	5,2	6,6	6,8	5,6
Hollandia	0,1	0,2	0,2	0,5	1,2	0,2	0,6	0,9	0,3	0,3	0,17	0,5	1,4
Svédország	-	-	-	0,1	-	-	-	-	0,1	0,2	0,2	0,1	0,4
USA	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,8	1,1	1,2	1,8	2,9	3,3
Szabad deviza	1,6	3,0	3,0	4,0	10,7	8,3	9,3	7,6	16,1	12,3	11,5	12,0	11,8
Egyéb	14,7	6,3	12,0	12,3	3,4	3,2	2,9	3,7	4,7	2,1	17,0	4,0	7,5

¹³⁸³ Buzás-Nagy 1961. 148.

KIMUTATÁS OLASZORSZÁG KÜLKERESKEDELMÉRŐL ALBÁNIÁVAL AUSZTRIÁVAL, BULGÁRIÁVAL, MAGYARORSZÁGGAL, ÉS A KISANTANT ORSZÁGOKKAL (1929-1936)¹³⁸⁴

Év	Bulgária				Csehszlovákia				Jugoszlávia				Románia			
	Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel	
	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a	1000 lira	az egész %-a
1929	52 730	0,25	76 990	0,52	269 841	1,27	162 649	1,09	637 704	2,99	267 497	1,80	205 407	0,96	167 894	1,13
1930	48 794	0,28	60 966	0,50	251 196	1,45	137 638	1,14	706 521	4,07	261 866	2,16	512 630	2,96	166 584	1,37
1931	38197	0,33	61 572	0,60	182 521	1,57	128 655	1,26	409 771	3,52	168 784	1,65	331 013	2,34	119 661	1,17
1932	54 241	0,66	50 404	0,74	119 667	1,45	97 462	1,43	241 860	2,93	110 716	1,63	229 253	2,77	123 653	1,82
1933	33 726	0,45	21 945	0,37	88 394	1,19	92 789	1,55	188 794	2,55	125 338	2,09	158 189	2,13	119 345	1,99
1934	30 392	0,39	13 580	0,26	97 756	1,27	86 969	1,66	204 018	2,66	140 286	2,68	120 922	1,57	75 073	1,44
1935	32 989	0,42	10 808	0,20	104 564	1,34	77 853	1,49	196 752	2,53	100 820	1,94	240 117	3,09	66 965	1,28
1936	28 891	0,48	3299	0,06	49 717	0,82	58 610	1,06	69 095	1,14	45 309	0,82	220 751	3,66	20 911	0,38

¹³⁸⁴ Guarneri 1953. 269.

Év	Ausztria				Magyarország				Albánia			
	Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel		Behozatal		Kivitel	
	1000 líra	az egész %-a	1000 líra	az egész %-a	1000 líra	az egész %-a	1000 líra	az egész %-a	1000 líra	az egész %-a	1000 líra	az egész %-a
1929	482 886	2,26	427 077	2,87	188 419	0,88	116 151	0,78	33 876	0,16	53 761	0,36
1930	412 384	2,38	377 855	3,12	304 084	1,75	103 183	0,85	31 850	0,18	53 131	0,44
1931	290 863	2,50	314 546	3,08	144 888	1,24	87 438	0,86	17 461	0,15	39 244	0,38
1932	185 836	2,25	190 207	2,79	78 271	0,95	48 699	0,71	13 769	0,17	27 071	0,40
1933	174 983	2,36	131 472	2,19	75 343	1,02	68 437	1,14	18 177	0,25	21 438	0,36
1934	189 866	2,47	122 384	2,34	98 634	1,28	130 305	2,49	15 251	0,20	23 687	0,45
1935	270 680	3,49	133 949	2,57	154 315	1,98	89 284	1,71	18 732	0,24	22 181	0,42
1936	370 437	6,13	193 438	3,49	220 208	3,65	116 632	2,10	29 116	0,48	29 780	0,54

AZ OLASZORSZÁGI EXPORT ÉS IMPORT VÁLTOZÁSA A GAZDASÁGI SZANKCIÓK TÜKRÉBEN¹³⁸⁵

	Főbb országok	Import (millió lírában)			Export (millió lírában)		
		1935. I. 1. – V. 31. között	1936. I. 1. – V. 31. között	különbség	1935. I. 1. – V. 31. között	1936. I. 1. – V. 31. között	különbség
Szankció-párti országok	Belgium-Luxemburg	71 313	46 019	–25 294	42 347	2490	–39 857
	Bulgária	10 498	11 278	+780	7318	1245	–60 073
	Csehszlovákia	34 193	16 448	–17 745	28 189	4533	–23 656
	Dánia	9254	2270	–6984	13 848	214	–13 634
	Franciaország	159 434	58 563	–100 871	129 157	8083	–121 074
	Egyesült Királyság	273 889	22 745	–251 144	181 705	2053	–179 652
	Görögország	8904	1372	–7532	17 484	1328	–16 156
	Jugoszlávia	77 689	13 595	–64 094	50 946	1290	–49 656
	Hollandia	51 091	20 660	–30 431	41 317	1592	–39 725
	Lengyelország+Gdansk	49 211	35 241	–13 970	24 781	40 356	+15 575
	Portugália	14 192	4041	–10 151	7645	59	–7586
	Románia	51 666	79 063	+27 397	26 335	400	–25 935
	Spanyolország	49 073	14 260	–34 816	45 438	4824	–40 614
	Törökország	18 850	17 853	–997	11 375	111	–11 264
	Szovjetunió	79 280	54 905	–24 375	23 699	971	–22 728
	India	120 542	41 402	–79 140	26 748	301	–26 447
	Algéria	13 183	2547	–10 636	3536	20	–3516
	Egyiptom	72 704	23 351	–49 353	33 532	1243	–32 289

¹³⁸⁵ De Felice 2010. 704-705

	Főbb országok	Import (millió lírában)			Export (millió lírában)		
		1935. I. 1. – V. 31. között	1936. I. 1. – V. 31. között	különbség	1935. I. 1. – V. 31. között	1936. I. 1. – V. 31. között	különbség
	Tunézia	43 007	17 882	–25 125	6249	931	–5318
	Dél-afrikai Unió	46 361	7259	–39 102	18 552	31	–18 521
	Kanada	17 558	7771	–9787	8119	604	–70 515
	<i>részösszeg:</i>	1 272 895	498 525	–773 370	748 320	72 679	–675 641
	Svájc	86 304	81 093	–5211	149 587	97 668	–51 919
	Argentína	125 863	91 527	–34 336	69 920	47 875	–22 045
Szankció-ellenes országok	Albánia	8140	8723	+583	7984	8580	+5961
	Ausztria	92 401	149 140	+56 739	53 593	73 782	+20 189
	Németország	483 749	587 645	+103 896	330 070	367 727	+37 657
	Magyarország	45 268	93 192	+47 924	39 211	46 116	+60 905
	Brazília	43 656	57 194	+13 538	21 948	23 150	+1202
	Amerikai Egyesült Államok	399 460	335 523	–63 937	133 966	149 967	+16 001
	<i>részösszeg:</i>	1 284 841	1 404 037	119 196	806 279	814 865	8586
	Egyéb országok	518 677	325 454	–193 223	247 439	8470	–162 739
Olasz gyarmatok	Eritrea	16 804	14 145	–2659	64 685	420 157	+355 472
	Líbia	8593	17 552	+8959	58 656	114 278	+55 622
	Szomália	19 901	21 642	+1741	36 070	84 875	+48 805
	<i>részösszeg:</i>	45 298	53 339	+8041	159 411	619 310	+459 899
	Teljes összeg:	3 120 711	2 281 355	–839 356	1 961 449	1 591 554	–369 895

MAGYAR HÍRSZERZÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS MÁS ORSZÁGOKKAL

Állam	Hírcsere
Németország	1. Kölcsönösség és teljes nyíltság, gyakorlatilag csak 85%-ig, mert az aktuális politikai helyzetet állandóan tekintetbe kell vennünk 2. Hírcsere futárral és átlag évente kétszer személyes találkozás 3. Viszonylatok fontossági sorrendben: cseh, jugo[sláv], román, orosz, francia, kevésbé lengyel, olasz nem! 4. Érték: saját anyag fölényes, amit elismerik! Tömegre sokat adnak, némelykor értékes adatok is annak közte, főleg cseh viszonylatban.
Olaszország	Ad 1., 2., 4. lásd Németországot 3. Viszonylatok fontossági sorrendje: jugo[sláv], cseh, román, Balkán, kevésbé osztrák, lengyel, német nem! 5. Pénzbeli támogatást nyújtanak: fizetik olasz fordítónkat havi 150 Pengővel és általunk megadott összeggel a részünkről beszerzett értékesebb híryanagot /rendszerint 50%-ban/ 6. Az olasz híryanag aránytalanul értéktelenebb a németnél! Legjobb csereanyag jugo[sláv] viszonylatban.
Ausztria	1. Kölcsönösség, nyíltság: 50%-ig, mert osztrák szervek politikailag nem egységesek /sok a náci!/ 2. lásd Németországot 3. Viszonylatok: jugo[sláv], cseh 4. Érték: még nem ítéltető meg, mert kezdő stádiumban vannak, de előreláthatóan nem fogunk érdemleges anyagot kapni.

Alkalmi hírcserét folytatunk még Svédországgal és néha Lengyelországgal /jelentéktelen/.¹³⁸⁶

	Magyarországba érkezett híryanag				Németországba	Olaszországba	Ausztriába	Svédországba
	Németországból	Olaszországból	Ausztriából	Svédországból	küldött magyar híryanag			
1925	-	-	-	-	-	4	-	-
1926	3	-	-	-	3	3	-	-
1927	10	-	-	-	6	7	-	-
1928	3	-	-	-	1	12	-	-

¹³⁸⁶ 1386 HL 2. VKF osztály 1935 123 905/elő 7. sz. melléklet

	Magyarországba érkezett híryanag				Németországba	Olaszországba	Ausztriába	Svédországba
	Németországból	Olaszországból	Ausztriából	Svédországból	küldött magyar híryanag			
1929	7	2	-	-	5	3	-	-
1930	2	6	-	-	1	10	-	-
1931	3	6	-	-	1	12	-	-
1932	115	18	-	-	94	33	-	-
1933	375	89	4	23	276	97	6	-
1934	352	107	1	23	76	63	1	29
1935	330	83	26	23	95	83	9	29
Összesen:	1200	311	31	23	557	327	16	29
Katonai anyag	75%	80%	65%	70%	90%	90%	99%	100%
Ipari anyag	25%	20%	35%	30%	10%	10%	1%	0%
Híryanag elosztása országonként %-ban	70: csehszlovák 10: jugoszláv 15: román 5: egyéb	5: csehszlovák 75: jugoszláv 10: román 10: egyéb	84: csehszlovák 3: jugoszláv 13: egyéb	75: orosz 25: egyéb	60: csehszlovák 5: jugoszláv 4: román 10: francia 21: egyéb	3: csehszlovák 85: jugoszláv 2: román 10: egyéb	81: csehszlovák 13: jugoszláv 6: egyéb	75: orosz 25: egyéb
Abszolút érték %-ban:	10	20	2	70	60	80	60	80

Megjegyzés:

- 1) A német híryanag viszonylagosan csekély értéke annak a következménye, hogy nyers, tehát kiértékeletlen híreket adnak.
- 2) Az osztrák híryanag csekély értékét az osztrák hírszerzés kezdetleges volta magyarázza.
- 3) A magyar híryanag értékelt anyag, tehát már azért is nagyobb értékű!¹³⁸⁷

¹³⁸⁷ HL 2. VKF osztály 1935 124 522/el. 7. melléklet. A kiemelés az eredetiben is aláhúzva szerepel.

TARTALOMJEGYZÉK

A két világháború közötti olasz–magyar katonai kapcsolatok forrásai és szakirodalma.....	3
A levéltári források.....	3
A nyomtatott források.....	5
A szakirodalom.....	6
Bevezetés.....	8
Olaszország – az elégedetlen győztes.....	8
Az első világháborút követő ellentmondások, és belpolitikai problémák a „Marcia su Roma”-ig.....	8
Olaszország nemzetközi helyzete az első világháborútól a fasizmus hatalomra kerüléséig.....	14
A trianoni békeszerződés.....	18
A békeszerződés megalkotásához vezető folyamatok, és annak aláírása.....	18
A békeszerződés tartalma.....	20
Az olasz hadszervezet változásai.....	22
Az első világháború feldolgozása, és tanulságainak értékelése: olasz és magyar hadsereg-fejlesztési koncepciók.....	26
Az olasz és magyar katonapolitikát meghatározó intézményi struktúra.....	29
A Nemzetek Szövetsége.....	29
Az olaszországi kül- és katonapolitikát alakító tényezők.....	30
A kormány és annak összetétele.....	30
A Külügyminisztérium és a követségek.....	31
A katonai ellenőrző szervek.....	32
A katonai minisztériumok és a haderőnemi vezérkarok szerepe a Mussolini -féle katonapolitika alakításában.....	33
A katonai attasé hivatalok.....	35
A magyarországi kül- és katonapolitikát alakító tényezők.....	37
A Külügyminisztérium.....	37
A Honvédség irányítása és a katonapolitikát alakító intézmények.....	38
A katonai attasé hivatalok.....	40
Határmegállapító bizottságok.....	42
A SzKEB.....	43
A magyarországi SzKEB létrejötte és felépítése.....	43
A SzKEB működése.....	47
A SzKEB kapcsolata a magyar hatóságokkal.....	53
Külpolitikai kapcsolatok a katonai ellenőrzés alatt.....	57
A magyar kül- és katonapolitika az 1924-es államkölcson megszerzéséig.....	57
Olaszország katonapolitikája a fasizmus hatalomra kerülésétől a magyar népszövetségi kölcsön véglegesítéséig.....	62
Magyar külpolitika a katonai ellenőrzés felszámolása érdekében.....	69
A locarnói folyamat, és az olasz külpolitika.....	71
Kultúrpolitika és Kultúrdiplomácia.....	77
Az olasz–magyar kulturális kapcsolatok katonai vetülete.....	77
Ifjúságnevelés és katonai előképzés.....	86
Az olasz ifjúsági szervezetek kialakulásának áttekintése.....	86
A levntemozgalom kialakulásának áttekintése.....	90
A magyar katonai nevelőintézetek és az ifjúság megszervezése.....	93
Nemzetközi kapcsolatok az ifjúsági szervezetek között.....	94

Vezénylések és csapatszolgálat.....	97
Az olaszországi vezénylések és tanulmányutak kereteinek kialakítása és beindítása.....	97
Kísérlet a magyar katonai vezetés „olasz hitre térítésére”.....	104
A Honvédség franciaországi „flörtölése” és ennek hatása az olasz–magyar viszonyra	108
A gazdasági válságból történő kilábalás éveitől a Dél-Olasz Repülő Tanfolyam	
beindulásáig.....	112
Magyar pilóták Olaszországban.....	114
A vezénylések szabályozása, formái, témája és programszerűsége.....	117
Az olasz–magyar gazdasági kapcsolatok alakulása, különös tekintettel a katonapolitikai	
együttműködésre.....	122
Olaszország pénzügyi helyzete az első világháborútól a líra stabilizálásáig.....	122
Magyarország gazdasági helyzete az első világháború után – Előírások és tényleges	
helyzet.....	128
A konszolidáció és következményei.....	129
A korai árubeszerzések és az olasz–magyar katonai kapcsolatok a gazdasági	
világválságig.....	132
A gazdasági világválságtól a népszövetségi szankciókig.....	136
Az első katonai kölcsön (1928-1932).....	140
a) első próbálkozások.....	140
b) paradigmaváltás és a kölcsön véglegesítése.....	146
A második és harmadik katonai kölcsön (1936, 1937).....	149
Az etiópiai háború és az olaszországi magyar hadianyag szállítás.....	152
Az olasz–magyar barátsági szerződés következményei.....	154
A barátsági szerződés megkötése.....	154
A szentgotthárdi incidens és hatása az olasz–magyar katonai kapcsolatokra.....	160
a) Az 'Andes' akció.....	160
b) Bethlen és Mussolini milánói találkozója és a megbeszélés külpolitikai	
következményei.....	162
A milánói találkozót követő külpolitikai együttműködés katonapolitikai következményei	
.....	164
a) A délszláv kérdés.....	168
b) Ausztria.....	172
Készülés a leszerelési konferenciára a gazdasági világválság árnyékában.....	176
Olasz–magyar külpolitikai kapcsolatok a gazdasági világválságtól Gömbös Gyula haláláig	
.....	181
A leszerelési konferencia és a Négyhatalmi szerződés.....	181
Az osztrák „probléma”.....	186
Marseille-től a francia–olasz megegyezésig.....	190
a) Marseille.....	190
b) A francia–olasz megegyezés.....	191
Az etiópiai események, és hatásuk az olasz–magyar kapcsolatokra.....	197
Összegzés.....	202
Bibliográfia.....	207
Elsődleges források.....	207
Kiadatlan források.....	207
Kiadott források.....	210
Másodlagos források.....	214
Függelék.....	222
Rövidítésjegyzék.....	222
Magyar és olasz kormánytagok, és vezető tisztviselők jegyzéke.....	224

Magyar miniszterelnökök.....	224
Magyar külügyminiszterek.....	224
Magyar honvédelmi miniszterek.....	224
Magyar vezérkari főnökök.....	224
A LÜH vezetői.....	225
A HM VI–2. osztály (vkf-2.) vezetői.....	225
Római magyar követek.....	225
Római magyar katonai attasék.....	225
Olasz külügyminiszterek.....	225
Olasz külügyi államtitkárok.....	225
Olasz általános vezérkari főnök.....	225
Olasz hadügyminiszterek.....	226
Olasz hadügyi államtitkárok.....	226
Olasz hadügyi vezérkari főnökök.....	226
Olasz légügyi miniszterek.....	226
Olasz légügyi államtitkárok.....	226
Olasz légügyi vezérkari főnökök.....	227
Olasz haditengerészeti miniszterek.....	227
Olasz haditengerészeti államtitkárok.....	227
Olasz haditengerészeti vezérkari főnökök.....	227
A Milícia főparancsnokai.....	227
A Milícia vezérkari főnökei.....	228
A S.I.M. vezetői.....	228
A SzKEB elnökei.....	228
Budapesti olasz követek.....	228
Budapesti olasz katonai attasék.....	228
Katonai költségvetések.....	229
Olasz katonai költségvetés millió lírában (1924-1934).....	229
Magyar katonai költségvetés (1924-1937).....	230
A SzKEB tisztek illetménye (havi lebontásban).....	231
Kölcsönök.....	233
A Nemzetek Szövetsége által kibocsájtott nemzetközi kölcsönök.....	233
A külföldi kormányoknak és városoknak legalább 1 év lejáratra adott olasz kölcsönök (1918-1933).....	233
A Banca d'Italia által felvett hitelek.....	234
A Banca d'Italia által más nemzeti bankoknak folyósított hitelek.....	234
Az 1925. novembertől az USA-nak, illetve az 1926. januárról Angliának fizetendő összegek, egészen a Hoover moratóriumig.....	234
Az 1924-es népszövetségi államkölcsön jegyzői.....	235
Olasz katonai kölcsönök Magyarországnak (1932-1940).....	235
Kereskedelmi kapcsolatok.....	236
A magyar kivitel és behozatal viszonylati szerkezete.....	236
A magyar külkereskedelmi forgalom alakulása (millió pengőben).....	236
A magyar mezőgazdasági kivitel értékének megoszlása országok szerint.....	237
Kimutatás Olaszország külkereskedelméről Albániával Ausztriával, Bulgáriával, Magyarországgal, és a Kisantant országokkal (1929-1936).....	238
Az olaszországi export és import változása a gazdasági szankciók tükrében.....	240
Magyar hírszerzési együttműködés más Országokkal.....	242
Tartalomjegyzék.....	244